50867
1
XII
46

UJ MAGYAR MUSEUM

MÁSODIK KÖTET

KASSA
1943 ESZTENDŐBEN

EGYETEMI KÖNYVTÁR SZEGED.
1546
EGYETEMI KÖNYVTÁR Folyóiratok SZEGED

II. KÖTET

UJ MAGYAR MUSEUM

I. (III). FÜZET

A KAZINCZY TÁRSASÁG
TUDOMÁNYOS, IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI SZEMLÉJE

MEGJELENIK ÉVENTE KÉT KÖTETBEN, NÉGY FÜZETBEN AZ ÉRSEKUJVÁRI, KOMÁROMI, LÉVAI, LOSONCI, RIMASZOMBATI, ROZSNYÓI, MISKOLCI, SALGÓTARJÁNI, EGRI, SÁROSPATAKI, SÁTORALJAUJHELYI, UNGVÁRI, BEREGSZÁSZI, MUNKÁCSI, HUSZTI ÉS MÁRAMAROSSZIGETI IRODALMI, TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETI EGYESÜLETEK EGYÜTTMŰKÖDÉSÉVEL.

SZERKESZTI
Dr. SZIKLAY LÁSZLÓ

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
Elnök:
vitéz UJVÁRY LAJOS

Dr. ÁROKSZÁLLÁSSY ZOLTÁN
Dr. BAKOS JÓZSEF
Dr. BÁLINT IMRE
Dr. BELLYEI LÁSZLÓ
Dr. BUCZKÓ EMIL
DARKÓ ISTVÁN
ERDÉLYI BÉLA
FORGÁCH GÉZA
Dr. HARSÁNYI ISTVÁN
HEGYI JÓZSEF
Dr. JANTSKY BÉLA
KOLTAY IMRE
Dr. LUKÁCS DEZSŐ
Dr. LUKÁCH JÓZSEF
Dr. MIHALIK SÁNDOR
Dr. MOLNÁR PÁL
NEHÉZ FERENC
NYÍRESY-TICHY KÁLMÁN
OLÁH JÓZSEF
Dr. PALOS BERNARDIN
RÁCZ PÁL
SEMETKAY JÓZSEF
Dr. SIPOS LAJOS
SCHUBERT TÓDOR
Dr. SZÉNÁSSY BARNA
SZILÁGYI KÁROLY
VARGA IMRE

Kéziratokat, előfizetéseket, érdeklődéseket a főszerkesztő címére: Kassa, Mátyás király-körút 3. sz. alá kell küldeni. Telefon: 34—36. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Előfizetési ár: egy évre 10.— P, a Kazinczy Társaság és a *felvidéki* testvéregyesületek tagjainak 8.— P.

A címlap a Magyar Museum 1788. és 1789-i első kötetének fedőlapja után készült. A kép II. Rákóczi Ferencet ábrázolja. (L. 1. sz. műmelléklet.)

Készült a Wiko nyomdai és litográfiai műintézetnél. Kassa, Luther-utca 19. sz.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

BEDY ANTAL, középiskolai tanár, kereskedelmi főisk. tanársegéd, Kassa.

CHORLÉNÉ dr. DÉNES CLARISSE, leánygimn. tanárnő, a kassai Kazinczy Társaság tagja, Kassa.

HOSSZÚ FERENC, Kassa.

Dr. KOMORÓCZY GYÖRGY, Abaúj-Torna várm. főlevéltárosa, Kassa.

LAJOS ÁRPÁD, középiskolai tanár, a miskolci Turul Szépmíves Irodalmi Egyesület tagja, Miskolc.

LEDNICZKY LAJOS, leánygimnáziumi tanár, Kassa.

MARIOLI, FRANCESCO MARINO dr., a kassai Olasz Kultúrintézet igazgatója, Kassa.

MESKÓ LAJOS DÉCSE, kegyesrendi tanár, a sátoraljaujhelyi Kazinczy-kör tagja, Sátoraljaujhely.

MEZŐSSY MÁRIA, írónő, a kassai Kazinczy Társaság tagja, Kassa.

MOHR GEDEON, evang. lelkész, a kassai Kazinczy Társaság tagja, Kassa.

Dr. PAP ZOLTÁN, egyetemi magántanár, kórházi főorvos, Kassa.

SULÁN BÉLA, középiskolai tanár, Érsekujvár.

SZABÓ ADORJÁN, premontrei kanonok, nyug. házfőnök és gimnáziumi igazgató, a kassai Kazinczy Társaság tagja, Kassa.

Dr. SZŐRCSEI LÁSZLÓ, kereskedelmi főiskolai tanár, Ujvidék.

Dr. SZTRIPSZKY HIADOR, nyug. miniszteri tanácsos, a Kárpátaljai Tudományos Társaság tagja, Budapest.

VONGREY GUSZTÁV, nyug. főjegyző, történész, Eger.

Többi munkatársunkat l. előző számainkban.

EGYETEMI KÖNYVTÁR SZEGED

Felséges ital

a kassai sör

GYÁRTJA:

BAUERNEBL és FIA

SÖRFŐZDE ÉS MALÁTAGYÁR R. T., KASSA

Biztosításai elhelyezésénél gondoljon a

Gazdák Biztosító Szövetkezetére.

Alapítása óta keresztény és magyar. Mindent biztosít! **Központi igazgatóság:** Budapest, IX., Üllői-út 1. Telefon: 187-870. Központi székház ugyanitt. Ezenkívül 21 ingatlan Budapesten és az ország különböző városaiban. **Erdélyi Fiókigazgatóság:** Kolozsvár, Horthy Miklós-út 6. Telefon: 36-85. **Délvidéki Kirendeltség:** Ujvidék, Andrássy-út 2. Telefon: 23-47.

Vezérképviselőségek: Budapest, Balassagyarmat, Debrecen, Érsekujvár, Győr, Kaposvár, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár, Marosvásárhely, Miskolc, Nagyvárad, Pécs, Szatmárnémeti, Szeged, Szekszárd, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely, Ungvár, Zombor. Fő- és helyiképviseletek az ország egész területén minden városban és községben.

A szövetkezet előnyös feltételekkel köt: tűzkár, jégkár, betöréses-lopás elleni, állat-, szavatossági, harang-, gépjármű-, baleset-, szállítmány- és üvegbiztosításokat; élet- és takarékbiztosítást, temetkezési, gyermek-ösztöndíj és kiházasítási biztosításokat.

A Gazdák Biztosító Szövetkezete szoros kapcsolatban működik valamennyi agrártársadalmi szövetkezettel. Szerződéses biztosítója a Hangyának, az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek, a Mezőgazdasági Kamaráknak, a Faluszövetségnek, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének, a Baross-Szövetségnek, az Országos Központi Hitelszövetkezetnek, a Vitézi Széknek, a Vöröskereszt Egyletnek, a Vasutasok Családgondozó Országos Egyesületének, a Póstások Jóléti Csoportjának, a Katolikus Népszövetségnek, a Református Egyetemes Konventnek, az Erdélyrészi Hangyának, a „Szövetség" Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központjának Kolozsvárott és számos egyéb intézménynek. A Magyar Őskeresztény Malmok Szövetségével is a legharmonikusabb együttműködésben dolgozik.

Legyünk hívei és istápolói
a szövetkezeti biztosításnak!

LÉPJEN BE A

MAGYAR KÖNYVBARÁTOK

TÁBORÁBA!

ÉVI 24 PENGŐ ELŐFIZETÉSI DÍJÉRT

1. Kap 4 bibliofil értékű, tudományos és szépirodalmi illetménykötetet.
2. Módjában van választani a nemtetsző illetménykötetek helyett az ú. n. „besorozott könyvek"-ből, melyek a magyar könyvtermés legjavát teszik.
3. Havonta megkapja a Diárium című magasszínvonalú irodalmi és kritikai folyóiratot.
4. Folyószámlát nyithat és kedvezményesen vásárolhat a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda könyvesboltjában.

Kérjen részletes ismertetést és belépési nyilatkozatot a MAGYAR KÖNYVBARÁTOK-tól, Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 18.

„WIKO" KŐ- ÉS KÖNYVNYOMDA, KASSA – A FELVIDÉK LEGNAGYOBB NYOMDAVÁLLALATA

II. Rákóczi Ferenc képe a „Histoire du Prince Ragotzi . . ."
c. Kassán, 1707-ben megjelent könyvben.

UJ MAGYAR
MUSEUM

II. KÖTET

I. (III.) FÜZET

50867

„WIKO" KŐ- ÉS KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZET KASSA 5—1414

TAVASZI VIHAR

Az almafák anyás-komoly
lombján nincs más ma csak mosoly.
Csalán, árvácska, mákvetés
lényén sincs más csak nevetés.
A vén foghíjas temető
kacag mint kacér szerető.

Most hirtelen zengő vihar
jön kamaszos villámival,
az égből zúdul az özön,
de csak mosolyra hull a könny,
én is virágok, illatok
között csavargok s kacagok.

Rózsákról pergő gyöngyökön
csodálkozom s gyönyörködöm.
Minden szín tompított, szerény.
A szőlődomb zöld hátterén
a sok esőszál úgy szalad,
mint szövőszéken fonalak.

Tündérszövőszék szálai
közt fecskét látok szállani,
mint víg vetélőt s perc alatt
hímes mintákként látszanak
a szőlődombon színesen
virágzó fák a szőttesen.

Aztán ripsz-rapsz, a bősz vihar
összes kamasz-villámival,
szövőszékével elszalad.
A szövőszékből egy szalag
szivárványlik még egy kicsit,
míg a tündérek elviszik.

A Nap nagy lendületbe jő,
s oly könnyen szárad az eső
mint gyermek-pillán a könyű,
mint fiatal, csók-öltönyű
legények, lányok arcain
a könny, mit ott hagyott a kín.

Mi más az őszi bús nyirok,
mely lassan szárad! Kis sírok
felől holt szirmok, mosolyok
kísértenek, köd gomolyog
a csatakos domboldalon
mint aggok arcán fájdalom.

Így lesz! De míg süt ránk a Nap,
ne bánd, szívem, ha bántanak:
minden könnycsepptől szebb a szív
s a végtelen örömbe hív
a szivárvány, mely integet
minden borzas vihar megett!

MÉCS LÁSZLÓ

AZ ISTENT KERESŐ RÁKÓCZI

II. RÁKÓCZI FERENC TÖRTÉNETI ALAKJA elődeinek: a Zrínyieknek és Rákócziaknak nemzeti törekvései révén is az egész magyarság megszemélyesítője. Őseitől öröklőleg ütött vissza és testesült meg benne a nemzet öncélúságának és függetlenségének kivívására irányuló törekvés. Ideája volt: a független nemzeti Magyarország. De az isteni kegyelem sugallatából is megértette és mélyen átérezte, hogy a „szabadság a népek égi ajándéka, amelyet tőlük elragadni senkinek sincs joga. Aki tehát a szabadságért harcol, az az Istenért harcol" *(Herczeg Ferenc)*. Ez volt Rákóczi hitvallása. Lelkét úgy hatotta át a szabad és boldog Magyarország eszméje, amint jó századdal később a *Széchenyi Istvánét*. Rákóczi, mint a nemzeti szabadság és függetlenség hőse, mint lélek a nemzet lelkéből, fogalommá, eszmévé magasztosult. De a Rákóczi-fogalomnak a nemzet öncélúságán kívül egy másik lényeges jegye, jellemvonása, keresztény valláserkölcsi ereje, ami a magyarság történeti multjának legnagyobb etikai értéke. Rákócziban egymást kiegészítve s egymást erősítve és megszépítve forrt össze a hazaszeretetnek és a vallásosságnak nemzeti jellemvonása. Hadiszerencséjének legfényesebb sikerei között is mindig és mindenütt a nemzet felszabadítója és az Úr alázatos szolgája maradt. Ámde Rákóczi fennköltségének még odaadó hazafiságánál is jelentősebb és súlyosabb értéke: önmegtagadó, Istent kereső és Istenben felolvadó kristálytiszta hitvallóan vallásos lelkisége. Amint olvassuk a Peer-kodexben, hogy Sz. László király két országban dicsekedett: Magyarországban és a mennyországban, úgy Rákóczi is nemcsak a magyar hazáé és magyar testvéreié, hanem Isten országáé is *(Vargha Damján)*. Rákóczi nemcsak a lángoló hazaszeretetnek hőse szíve utolsó dobbanásáig. Nemcsak az a hős, aki egy szent eszme szolgálatában, saját egyéni érdekei fölé helyezve a nemzeti közösség javát, rendületlen kitartással küzdött a végső pillanatig. Nemcsak az önfeláldozásnak, az elvhűségnek, az eskü szentségének, a kötelességtudásnak, a felelősség- és a hivatásérzésnek a hőse, hanem a mártirságra is mindenkor készen mély meggyőződéséből fakadó sziklaszilárd vallásos hitének s az Istennel egyesülni vágyódó istenszeretetének is. „Rákóczi eszményi világa az ő hite volt" — úgymond *Prohászka* — „teljes odaadás hatotta át szívét Krisztus és az egyház iránt s ebben az érzésben meg nem rendült soha... Tiszta, homálytalan szemmel nézett az örökkévalóság felé. Rákóczi Krisztust hordozta szívében s lelkét a Szentlélek, a pünkösdi vágyak Szentlelke ihlette.[1] Nemcsak hazája szabadságáért harcolt karddal a kezében, hanem a földiek rabságából menekvést kereső lelkének szabadságáért is. És ezt a lelki szabadságharcot lankadatlan,

[1] *Prohászka:* Vezérlő fejedelem koporsójánál.

A kassai szemináriumi templom (Ferences-templom) szentélye. Rákóczi sokat imádkozott itt.

Mária-kép a nagyszombati kiadású Rákóczi-féle imakönyvből.

hősies akaraterővel vívta ki. Ezzel a küzdelmes akaraterejével, a lélek harcosának ezzel a győzelmes fegyverével szabadította fel lelkét a bűn lealacsonyító szolgaságából. Ámde addig hosszú és nehéz utat kellett megtennie, míg lelki szabadságharcában a végleges önlegyőzésnek diadalát arathatta, s amíg Szent Pál szavaival: „Az Isten fegyverzetét öltve magára, megújulhatott, új emberbe öltözhetett."

RÁKÓCZI VALLÁSOS ÉLETÉNEK kezdő, alapvető időszaka gyermek- és serdülőkora. Öröklött vallásossága a *Báthoryak*nak s a *Zrínyiek*nek és *Rákócziak*nak is egyik ékessége volt a nagyratörő lelken és az áldozatosság szellemén kívül. Atyja, *I. Rákóczi Ferenc,* miután anyjával, *Báthory Zsófiá*val, atyjának, *II. Rákóczi Györgynek* halála után visszatért a kat. egyház kebelébe, jezsuita nevelőinek és tanítóinak vezetésével lelkes követője lett új hitének. Boldogan vett részt az istentisztelet körüli szolgálatokban. Buzgó tagja volt a Mária-kongregációnak, az olvasót mindig magánál hordta, sőt imádságos könyveket is nyomatott. Utóbb pedig anyjával együtt Kassán fényes templomot emelt, amelyet családjuk temetkezési helyéül szemeltek ki. I. Rákóczi Ferencnek 1676-ban bekövetkezett halála után, a még csak néhány hónapos félárvája, egyetlen fiúgyermeke, II. Rákóczi Ferenc vallásos irányú gondozását édesanyja, *Zrínyi Ilona,* valamint nagyanyja, Báthory Zsófia vette át. Nagyanyja végrendeletileg meghagyta, hogy unokája jezsuita iskolában sajátítsa el „Isten szeretetével a tudományos műveltséget". A hozzá atyai szeretettel ragaszkodó gyermekkori nevelője, *Badényi János* és kamarása, *Körössy György* arról is híven gondoskodott, hogy vallásától esetleg mostohaatyja, *Thököly Imre* befolyása alatt el ne idegenedjék. A munkácsi vár kényszerű feladása után, amelyet Zrínyi Ilona olyan hősiesen védelmezett a császári seregek ellen, Bécsben *Kollonics* bíboros gyámsága alá került, aki a jezsuiták nevelésére bízta. A 12 éves gyermek a neuhausi kollégiumban, elszakítva anyjától és *Julianna* nővérétől, lesujtó elhagyatottságában Istennél keresett vigasztalást és megnyugvást. Amint utóbb maga írta, „három álló napig, az alvás idején kívül, amikor az eltörődött természet elnyomta, nem szűnt meg imádkozni." Többi társa közül kiemelkedő vallásosságáért az intézet Mária-társulatának elnöke lett. Tanulmányainak befejezése után (1693) Olaszországba küldték. „Egész utazásomat jóra fordítottam," — írja húsz évvel később — „lelkemet valóban áhitat szállotta meg és bűnökkel terhelt lelkiismeretemet kiengesztelhettem." Buzgón áitatoskodott a lorettói kegyhelyen és a cirolai csodatevő feszületnél. Rómában *XII. Ince* kitüntetően fogadta és ereklyékkel ajándékozta meg.

Miután hazaérkezett (1694) és nagykorúnak nyilvánították, házastársul vette *Hessen-Rheinfelseni Karolina* hercegnőt. Amikor átvette uradalmainak kezelését, magyarországi tartózkodása alatt a császári seregek, mint a többi magyarokat, őt sem kímélték meg a zaklatásoktól. Felháborodását a „Téged Isten dicsérünk" himnusz elmondásával szokta lecsillapítani, hálát adván a himnusz szavaival Istennek a rámért szenvedésekért, amelyeket türelmesen viselt el abban a reményben, hogy ezzel Istent kiengesztelheti. Amikor pedig elhatározta, hogy

nem személyes sérelemtől indítva, hanem országos érdekekből a magyar rendek élére áll és francia segélyért folyamodik, szándékait azonban elárulták és börtönbe zárták, ismét Istennél talált megnyugvást. Sőt hálából az őt ért megpróbáltatásokért, majd utóbb a hétfői napon történt szerencsés kiszabadulásáért, fogadalmat tett, hogy ezen a napon egész életén át kenyéren és vízen böjtölni fog és minden hétfőn mondandó misére alapítványt tesz.[2] Ezt a fogadalmát meg is tartotta mindvégig.

Mikor kiszabadult a börtönből, Lengyelországba menekült s innen 1702 tavaszán Magyarországba jött, hogy bizalommal telve ragadja meg a szűzmáriás zászlót. Az a mélységes hit és szilárd meggyőződés vezette, hogy Istentől van hivatva és azért legszentebb kötelessége szolgálni Isten akaratát a magyar nemzet szabadságának és függetlenségének kivívásában. Erős meggyőződése volt, hogy Isten rendelete kötelezi nemzete szolgálatára. A nemzet hittel és bizalommal fordult feléje. Ezért Rákóczi a legkötelességérzőbb és legkötelességtudóbb vezéralakja a magyar történelemnek. Vallomásaiban mondja, szavait az Úrhoz intézve: „Mindig előtted cselekszem és Te érted, Uram, hogy végrehajtsam azt a művet, amelyre általad meghívottnak gondolom magamat. Mert abban sem akadályoktól, sem természetemmel dacoló bajoktól, sem csapástól, sem ellentmondásoktól, sem magától a haláltól megborzadni nem látszom."[3] Az Örök Igazságnak ajánlott Emlékirataiban ünnepélyesen vallja, hogy: „Nem bosszúvágy, nem a koronára, vagy fejedelemségre, uralkodásra törekvő nagyravágyás vezetett, hanem egyedül a szabadság szeretete és az volt célja minden tetteimnek, hogy hazámat felszabadítsam az idegen járom alól."[4] A szabadság szeretete pedig Rákóczinak abból az erős hitéből fakadt, hogy az az Isten adománya, amelyet mint minden javaink gyökerét, gyermeki hálával kell fogadnunk, mert: „Isten mindent megad a szabadsággal, anélkül pedig semmink sem leszen." De hogy keresztény hite szerint hazájának felszabadítását is az Isten gondolata vezette, azt híven mutatja egyik parancsa, amelyben hangsúlyozza, hogy a szabadságharc célja: mindenekelőtt az Isten dicsérete, kinek kegyelmes szent karja által hazánkat felszabadítani reméljük." Szilárd hite volt, hogy erős istenség őrzi a magyar nemzetet. „Isten őszentfelsége, sok esztendőtől fogva szemlélte nemzetünknek az utolsó romlással küzködő sorsát. Látván, hogy senki sincs, aki ügyét felkarolná és ellenségeinek kegyetlenül sanyargó uralkodása alól felszabadítaná, Ő maga öltözött fegyverbe, nemzeti elfélemlett bátorságunkat megadta, szívünket felemelte, velünk táborba szállt és hadakozásunkat az egész világ szemeláttára, mintegy semmiből megindította." Rákóczi tehát mindig Isten ügyének tekintette a magyar nemzet ügyét, hitte, hogy őt is az Isten szólította munkára és azért gondviselésébe ajánlotta magát.[5]

Ezzel az elhatározással indította meg és küzdötte végig szabadságharcát nyolc éven át, amint később, 1848-ban *Kossuth Lajos*, „Istennel, a hazáért és a szabadságért!" szent jelszavával.

---

[2] *Fraknói V.*, i. m. 10—12. l. — [3] R. vallom. 376. l. — [4] R. Emlék. ir. 20, l,
[5] *Márki S.*, II. R. F. 23—42. l.

Alig 27 éves korában ragadja meg a felkelés zászlaját s áll élére kurucainak, a magyar szabadságharc új keresztes vitézeinek.

HA RÁKÓCZINAK EMBERI GYARLÓSÁGÁNÁL FOGVA nem is irányult, saját vallomása szerint, minden cselekedete Isten felé, de azért istenszeretete sohasem lanyhult el. Azonban buzgó vallásossága, mély hite, már meglett férfikorában, Vezérlő fejedelemsége idején, nem korlátozódott csupán benső életére, hanem külsőleg is cselekvő kifejezésre jutott azzal, hogy kuruc katonái s a nemzet egyetemessége vallásosságának ébrentartásával is munkálta a vallás ügyét, amelynek szellemében szolgálta hazáját.

Ő maga nyujtotta az Istenben bízó és az ő égi segítségéért és vigasztalásáért esedező, vallási kötelességeit buzgón teljesítő hivőnek legfényesebb példáját. Minden fontosabb vállalata, terve előtt — amint maga mondja — hosszabb imádságban könyörgött Isten segítségéért és támogatásáért, ha örök és bölcs tetszése szerint helyesek és üdvösek a szándékai; de viszont ne engedje cselekedni, ha a vallás és a haza ügyének nem válnék hasznára az eredmény.[6] Sokszor imádkozott hosszasabban, hogy megismerje Isten akaratát. „Vezesd kezemet" — könyörgött — „ha a Te dicsőségeddel és lelkem ügyével összhangban van." Ha szenvedés vagy csapás érte, Árpádházi Sz. Erzsébet példáját követve, ő is, — amint azt már gyermekkorában tette, — a „Te Deum laudamus" himnusszal szokta az Istent magasztalni és hálát adott az Úrnak, hogy szenvedhetett, anélkül, hogy hitében megtántorodott volna. A hétfői napot, — fogadalmához híven — egész életében kenyéren és vízen böjtölte meg. Az egyház böjtjeit mindenkor szigorúan megtartotta. Advent és nagyböjt idején tartózkodott a zajosabb vadászatoktól és egyéb udvari mulatozásoktól, sőt még a különben szükséges szórakozásokat is megvonta magától. A szentmisét csak ritka alkalommal mulasztotta el, még a tábori életben és később, bujdosásában is mindennap jelen volt az istentiszteleten. A táborban mindenüvé magával vitte térdeplő keleti szőnyegét és kápolnás ládáját a kereszttel, kehellyel stb.[7]

A nagyobb ünnepekre mindig bensőbb áhitattal készült. Karácsony és húsvét előtt rendszerint többnapi szentgyakorlatot tartott. Évenként különben többször is végzett három-, sőt nyolcnapos lelkigyakorlatot is. Hogy pedig az Istennel való szent kapcsolatot még szorosabbra fűzze, buzgalmában hetenként járult a szent gyónáshoz és áldozáshoz. Innét kívánt erőt meríteni azoknak a súlyos megpróbáltatásoknak elviselésére, amelyekkel őt az Isten egész élete folyamán oly gyakran látogatta meg.

Vallási kötelességeinek olyan pontosan, olyan megragadóan, áhitattal és lélekemelően tett eleget, hogy ezzel nemcsak vitézlő rendeinek, hanem az egész ország népének is ragyogó példát adott. A nagy fénnyel megtartott egyházi ünnepek istentiszteletein fölébreborulva ájtatoskodott. Hadbavonultakor az oltár előtt térdepelve fogadta

[6] *Vargha:* A rod. fejed. 27—36. l. — [7] *Márki,* i. m. II. 363—4. l.

a püspök áldását, hogy az Úr Isten segítse meg hadakozásában.[8] A hadviselés alatt, akárhol fordult is meg, akár a táborozás színhelyén, a puszta mezőkön, akár városokban, a napot mindig Istennel kezdte és Istennel végezte. Így például kassai tartózkodásainak alkalmával sűrűn kereste fel a város valamennyi templomát, hogy az Isten oltára előtt, alázatos szívvel könyörögje le nemzetséges ügyére az Úr áldását és táboraira irgalmasságát és kegyelmét.

Mindennapi ájtatosságait a domonkosok, rendszerint azonban a *ferencesek templomában* végezte. Gyakran hallgatott prédikációt és gyakran vette magához mindenki épülésére az Úr szent testét. Kassára való első bevonulásának már második napján, a nagyanyja, Báthory Zsófia emelte jezsuita templomba vezette a családi kegyelet, hogy itt nyugvó övéinek, nagyanyjának, atyjának, I. Rákóczi Ferencnek és kis unokaöcsének, *Aspremont János grófnak* lelkiüdvéért és nyugalmáért imádkozzék. 1708 március 8., 9. és 10. napjain pedig mély áhitattal vett részt ebben a családi jelentőségű templomban, nemrég elhunyt nagynénjének, *Rákóczi Erzsébet*nek lelkiüdvéért bemutatott gyászmisén és könnyekig meghatva hallgatta a nagyszámú előkelőséggel együtt az elhunyt nemeslelkű nagyasszonyt magasztaló gyászbeszédeket. A nagyhéten kíséretével együtt ájtatoskodott a szent síroknál. Karácsony és húsvét előestéjén szövétnekek és fáklyák világánál vonult udvarával az Isten házába, hogy résztvegyen az éjféli misén, amely abban az időben még húsvét előestéjén is szokásban volt. Az országgyűlés megnyitásakor (1707-ben) az apácák templomában végzett ünnepélyes istentiszteleten esdette le az országos jelentőségű tanácskozás sikeres lefolyására a Szentlélek Isten kegyelmét.[9]

De a Fejedelem nemcsak önmagáért imádkozott, hanem katonáiért is, és mindent elkövetett, hogy a vallásos életet az egész országban fenntartsa és fokozza. Azért imádságokat is szerkesztett éspedig külön a hadak számára is, amelyeket katonáival el is imádkoztatott. És hogy kurucait megóvja a lelki és erkölcsi eldurvulástól, a legszigorúbban büntette a szitkozódást, átkozódást, hamis esküvést, tolvajkodást és fosztogatást. A katonaság körében divó káromkodást a legkeményebb büntetésekkel sujtotta, amely amint mondotta: „Istennek bosszúságára és nemzetünknek minden nemzetek között való gyalázatára elhatalmasodott." Hogy mennyire szükséges és közérdekű ügynek tartotta a kuruc seregek vallásosságának meghonosítását és fejlesztését, azt az a rendelete is bizonyítja, amelyet az ezredparancsnokokhoz intézett 1705 december 11-én. Ez a rendelet szószerint a következő: „Mivel nemzetünkben eláradott buzgóságtalanságok... és Istenünk szent tiszteletének elmulasztásával Istenünknek haragját fölingereltük, szükséges, hogy az istenitiszteletnek kinek-kinek hitvallása szerint való folyamatja hadaink között is megszünés nélkül gyakoroltatván, a minden jóra hasznos kegyesség a vitézlő rendeink között is lábrakaphasson és az isteni félelemben való gyakoroltatások által hadaink között

[8] *Márki*, i. m. II. 304. és köv. l.

[9] *Szabó Adorján:* R. Kassa multjában, 50. l.

levő erkölcstelen életüket megjobbítván, az Úr Istent hozzánk való könyörületességre engesztelhessük." Hogy pedig ezt a közhasznú célt elérje, az egyházi főhatóságoktól kikért, rendes fizetéssel ellátott állandó tábori lelkészeket alkalmazott, ami a Fejedelemnek úttörő érdeme volt. A tábori lelkésztől pedig elvárta, hogy „mind tanítása által s mind kegyes élettel és példaadással a vitézlő rend, a kegyesség követésére indíttassék és az istenitisztelet minden napon az anyaszentegyház szokása szerint gyakoroltassék." Azon pedig, hogy az állam öröm- és gyászünnepeit katolikus szertartás szerint ülte meg, protestáns kurucai sem ütődtek meg, mert őket is megragadta a fejedelem példaadó, mély vallásossága. Különben nemcsak kizárólag a katolikusok lelki gondozását szorgalmazta, mert protestáns kurucaitól is megkövetelte a vallásos életet, a mindennapi reggeli és esti imádkozást.[10]

Már a szabadságharc kezdetén olyan imádságot írt az egész nemzet számára, amelyeket felekezeti és dogmai különbség nélkül rebeghetett el mindenki az Egek Urához. Keresztény humanizmusából eredő vallási türelmességében, mint Önéletrajzában mondja:[11] „egyforma szeretettel karoltam fel a nem katolikusok ügyét is, kívánságaikat teljesítettem, panaszaikat orvosoltam... Fáradozásom végső oka volt — úgymond — a szeretet visszaállítása és az egyenetlenség, gyűlölség és az ezekből netalán eredhető vérontásoknak megszüntetése." Egy másik nyilatkozata szerint: „egyformán kell segítenünk azokat is, akik kívül állnak az Egyházon, minden gyűlölet és erőszak nélkül kell orvosolnunk bajaikat."[12] Az is szeme előtt lebegett a Fejedelemnek, hogy a felkelés egyik oka éppen a vallásszabadság megsértése volt s hogy ő a protestáns vallásszabadságért is harcolt. Buzgó katolicizmusa a legkevésbbé sem gátolta meg abban, hogy a vallás ügyeit okos önmértéklettel s higgadtan ítélje meg. S ezért mint államférfiú is minden felekezettől megkövetelte a vallásosságot abban a meggyőződésben, hogy minden hazaszeretetnek is forrása a hit, amely az Isten világossága. Nem kutatta, hogy valaki mint protestáns vagy katolikus él-e vallásos életet, hanem mint az állam feje, bármely vallású alattvalójától megkövetelte az Isten iránti hűséget, mert erős meggyőződése volt, hogy csak az istenfélők teljesítik vele szemben is kötelességeiket és csak tőlük várhat alattvalói hűséget, mivel „a hitét megszegő, vallástalan ember, Istene, ura, nemzete, lelke és vére ellen vétkezik". Szóval nemcsak egyénileg becsülte meg a vallásosságot, hanem országos, nemzeti szempontból is.

Meggyőződése szerint, a vallásosság és közerkölcsösség megóvása és fejlesztése, mindennemű más, gazdasági, katonai és politikai intézményt megelőzőleg a legsikeresebben biztosítja, mint nemzetfenntartó erő, az állam fennmaradását és felvirágzását. Az ország akkori zűrzavaros állapotai azonban súlyos feladatok elé állították a Fejedelmet. Mind a katolikusok, mind pedig a protestánsok követel-

[10] *Márki*, i. m. II. 364. l. — [11] Önéletrajza, 279—281. l. —
[12] U. o. — [12a] Márki, i. m. 365., 373. l.

EGYETEMI KÖNYVTÁR Folyóiratok SZEGED

ték sérelmeik orvoslását. Rákóczi türelmességével és államférfiúi bölcseségével igyekezett az áldatlan viszályokat kiegyenlíteni. Már 1704-ben megtiltotta a templomok és iskolák erőszakos visszafoglalását, a vallásügyek rendezését pedig az országgyűlés elé utalta.

A szécsényi országgyűlésen (1705) törvényben mondta ki a vallásszabadságot. Annak örömére, hogy a katolikus és protestáns lelkészek egymással versenyezve élesztik a haza oltárán lobogó tüzet, emlékérmet veretett. Sok templomot és iskolát visszaadatott a protestánsoknak. Egy református gyülekezet számára harangot öntetett a bevont rézpénzből.[12a]

Rákóczi a vallásos életnek eszményiségébe csak a szabadságharc lezajlása után emelkedett fel. Amikor bekövetkezett a tragikus vég, büszke zászlói porbahulltak és győzelmes kardja kiesett kezéből, inkább elhagyta hazáját és örökre száműzte magát, semhogy meghajoljon annak a hatalomnak, amelyben tapasztalatai után a legkevésbbé sem bízhatott és amelyről nem tehette fel, hogy az ország szabadságát és törvényeit tiszteletben fogja tartani. Nem fogadta el a békét, mert a nemzeti küzdelem fegyvereit nem adhatta ki kezéből, míg a magyarság ügye nincs áttörhetetlenül körülbástyázva. Hiszen esküt tett, hogy a szabadság ügyét nem adja fel s a nemzetet nem hagyja el. Az adott szó, az eskü szentségének szilárdsága, Rákóczi fennkölt lelkűségéből, kristálytiszta erkölcsi felfogásából eredt. A Fejedelem, a nagy úr, óriási vagyonát, tehetségét, szívét és lelkét, életét tette föl a magyar szabadságra és mint mindenét elvesztett szegény ember hagyja el hazáját és bujdosóvá, földönfutóvá válik inkább, semhogy hűtelen árulója legyen annak az eszmének, amelyért csaknem egy évtizeden át küzdött, s amelyre felesküdött. Inkább választotta a száműzetés sanyarúságait, de nem hagyta el az Örök Igazságba vetett rendületlen hitét s a tragikus végben is Isten akaratát látva, felfohászkodva rebegi: „Csak Te tudod, Uram Isten, hogy miért nem fejezted be, amit elkezdettél . . ."

De ha hazáját elveszítette is, megmaradt az Örök Jóságban törhetetlenül bizakodó erős hite, amely bujdosása alatt egyre erősödött s amely életének főcélját egyedül Isten dicsőítésében és szolgálatában látta; elfordult a világtól. És Isten, akit az igazságra szomjazó lelke oly forró vágyakozással keresett, ekkor éreztette és érttette meg vele, egyre fokozódó erővel, hogy mi a hit a szenvedő ember számára és mi a háborgó, önmagával tusakodó, s egymagában tehetetlen lélek számára a kegyelem. Éppen az isteni kegyelem segítségével alakították át lelkét azok a hatások, amelyek őt bujdosásának viszontagságos fordulatai között érték. *(Vargha D.)*

XIV. LAJOS FÉNYES ÉS SZÉLSŐSÉGESEN LÉHA KÖRNYEZETÉBEN ráeszmél a világi élet hiúságaira és szakít nagyvilági életmódjával. A grosboisi kolostor magányába vonul és ott, a kamalduli szerzetesek napirendjét követve, áhítatos elmélkedésekbe és buzgó imádságokba mélyed. Az itt nyert isteni kegyelem sugallatának ajándékául, lélekben megváltozik, és alázatos bűnbánatában eltökéli, hogy magát a földi ember gyarlóságaitól és bűneitől megszabadítva, új em-

berré alakul át. És ezzel a trónját vesztett Fejedelem mint egyedül az Istenben és Istennek élő egyszerű teremtménye az Úrnak, végleg elszakad a külső világtól és a természetfölöttiség, az életszentség légkörébe emelkedik. Istennek tetsző életet kezd élni. Keresi és meg is találja Istenben azt az igazi boldogságot, amelyet azelőtt soha sem ismert.

Grosbois-ban következett be Rákóczi lelki újjászületése. Itt volt része a saját szavai szerint „a magányosság azon valódi édességében, amely az emberben vágyat gyullaszt, hogy jól éljen és Isten népének tudatával járjon." Karácsony ünnepe előtt (1715) egész életét felölelő egyetemes gyónást végzett és ezt a napot évről-évre, mint „újjászületése napját" ünnepelte meg. A grosboisi kamalduliak janzenista vallásosságának komor aszkézisén, önmagábamerülésén kívül, Szent Ágoston életének és aszkézisének példaképe vezette őt a kegyelem égi hona felé. Vonzotta lelkét a misztika végtelensége, a rajongó vallásosság fölemelkedése.[13] Innen indult ki egyszersmint irodalmi munkássága is. A legmélyebb hatással volt rá olvasmányai közül Sz. Ágoston Vallomásainak könyve. Ebben a művében a nagy egyházatya Isten színe előtt végzett gyónás formájában beszéli el a leplezetlen őszinteség, a töredelmes bűnbánat és a lángoló istenszeretet hangján ifjúkori léha és hitetlen életének, tévelygéseinek és 32 éves korában bekövetkezett megtérésének történetét. Szent Ágoston klasszikus remekműve volt ihletője Rákóczinak és formaadó mintaképe Önéletírásának, amely irodalmunkban a Szent Ágoston-kultusznak legkimagaslóbb emléke. A nagy egyházatya első kalauza lett Rákóczinak az aszkézis, a remeteség felé. Önéletrajzát, amely voltaképpen lelki életrajza, „Életét sirató, a Gondviselés kegyelmes vezérletét áldó bűnös ember vallomásai"-nak címezi. Művében többször említi ugyan, hogy nem történetet akar írni, mindazonáltal részletekre is kiterjedő, páratlan tárgyilagosságával, mint önéletrajz és korrajz is, jelentékeny történeti forrás. Hogy mi volt a célja Vallomásainak megírásával, több helyen is kifejezésre juttatja. Így a többi között, így könyörög az Úrhoz: „Beszélj Uram, hogy leírjam: mekkora és minő dolgokat műveltél velem, méltatlan bűnössel, hogy nyilvánvalókká legyenek nagyságos dolgaid, hogy elpiruljak és zavarba hozzon hálátlanságom és megalázzanak méltatlan cselekedeteim."[14] Vagy: „Nem a világ fiainak írok és az érdekességek hajhászóinak, hanem a Te gondviselésed imádóinak, hogy lássák és csodálják annak nagyszerűségét és megtanulják a Benned való megnyugvást."[15] Majd a túlzott önvádnak szinte megrendítő hangján, önmagát ostorozva szól a mindenkori olvasóhoz: „Bárki légy valamikor e sorok olvasója, a szellem, ne az írás felett elmélkedjél, szeretetben magyarázd, Isten nagyságos dolgait imádd, vétkeimet útáld meg . . . és értem, ki a legnagyobb vagyok a bűnösök között, Isten kegyelmére a legméltatlanabb, Istenhez könyörögj . . ."[16] De szól a fejedelmekhez is: „Ó, fejedelmek, akik csak

[13] *Zolnai Béla:* II. R. F. 129. l.

[14] R. Önéletrajza 175. l. — [15] U. o. 145. l. — [16] U. o. 437. l.

olvasandjátok egy méltatlan, bűnös fejedelem ezen vallomásait, tanuljatok először Istentől, azután az emberektől kérni tanácsot, hogy először kereszténvi, másodszor az állástokból folyó kötelességteiteknek tegyetek eleget."[17]

Az idézett pontok mutatják, hogy Vallomásaival az volt a szándéka, hogy lelki élettörténetének föltárásával és elkövetett botlásainak, hibáinak és bűneinek — Szent Ágoston példájára — Isten előtt tett gyónásszerű feltárásával, önkínzó önvádjaival Istent kiengesztelje és az átélt eseményekben megnyilatkozott isteni bölcseség és igazságosság csodálatraméltó nagyságát hirdetve, tanulságos és épületes olvasmányt nyujtson. Mint az emberi lélek alapos ismerője és éles megfigyelője, gazdag tapasztalatainak birtokában, különösen a fejedelmeknek ad hasznos tanácsokat, de nagy általánosságban is útbaigazításokat nyujt minden rendű és rangú olvasónak is az Isten szolgálatában való lanyhaság, az imádságban való szórakozottság és a káros indulatok és szenvedélyek elleni küzdelmükben.

Vallomásaival tehát nem történeti munkát, hanem lélektani megfigyeléseken alapuló, erkölcsi elmélkedésekkel átszőtt lelki életrajzot akart írni.

Rákóczinak elfogulatlan, önmagát szigorúan elítélő, szinte önmegvető lelki elemzései élénken világítanak be lelki világába. Híven állítják elénk az Isten útjára tért, Istent kereső fejedelmet, akinek immár egész benső valóját áthatotta és felemelte az Isten szeretete, akit hol mint az „Örök igazságot", mint „Örök bölcseséget", hol mint „mérhetetlen Jóságot és Irgalmasságot", hol mint „Égi szerelmét" vagy „lelki gyönyörűségének édességét", „szíve világosságát" aposztrofálja vallomásainak során. Bujdosásában Krisztus testének vételekor így könyörög az Úrhoz: „Erősítsen meg engem e Szentség, e mennyei kenyér... hogy el ne fogyatkozzék erőm azon út megválasztásában, amelyen a Te akaratod szerint járnom kell és erősítse meg ezen lépéseimet, hogy Veled vándorolván, Téged keresselek szakadatlanul és eljussak Hozzád, amikor Neked tetszeni fog."[18] Amikor fejtegeti, hogy még a szabadság kezdetén azért szövetkezett a francia és svéd királyokkal, mert azoknak dédapjával, *I. Rákóczi Györggyel* kötött szövetsége utódaira is kiterjedt, ezt a lépését is Isten akaratára vezeti vissza: „Minden az isteni Gondviselés titkos keze által történt — úgymond — ... amelynek felettén kegyelmes tanácsaiból, Te Uram elrendelted."

Rákóczi Vallomásaiból csodálattal ismerjük meg a Fejedelemnek ég felé fordult arcát s a vallásosság legfelsőbb fokán a nem mindennapi, kivételes ember lelki alkatát, a földieket eltaszító léleknek a magasság felé szárnyalását. Lelkét a misztika végtelensége vonzza az Istennel való egyesülés felé.

Nem hallgathatjuk el azonban, hogy Rákóczi Vallomásainak egyes kijelentései a janzenizmus felületeit is súrolják. Ezt az egyház is

[17] U. o. 172. l.

[18] U. o. 413. l.

OFFICIUM
RAKOCZIANUM,
SIVE
VARIA PIETATIS
EXERCITIA
CULTUI
DIVINO,
MAGNÆ MATRIS
MARIÆ,
SANCTORUMQUE
PATRONORUM
HONORI DEBITA.

Editio novissima, omnibus prioribus auctior, & locupletior.

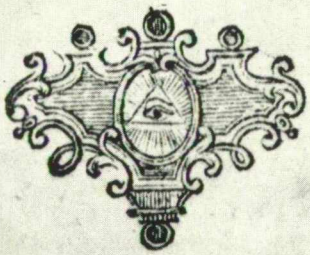

TYRNAVIÆ,

TYPIS COLL. ACADEM. SOC. JESU,
ANNO M. DCC. LXV.

Rákóczi nagyszombati kiadású imakönyvének címlapja.

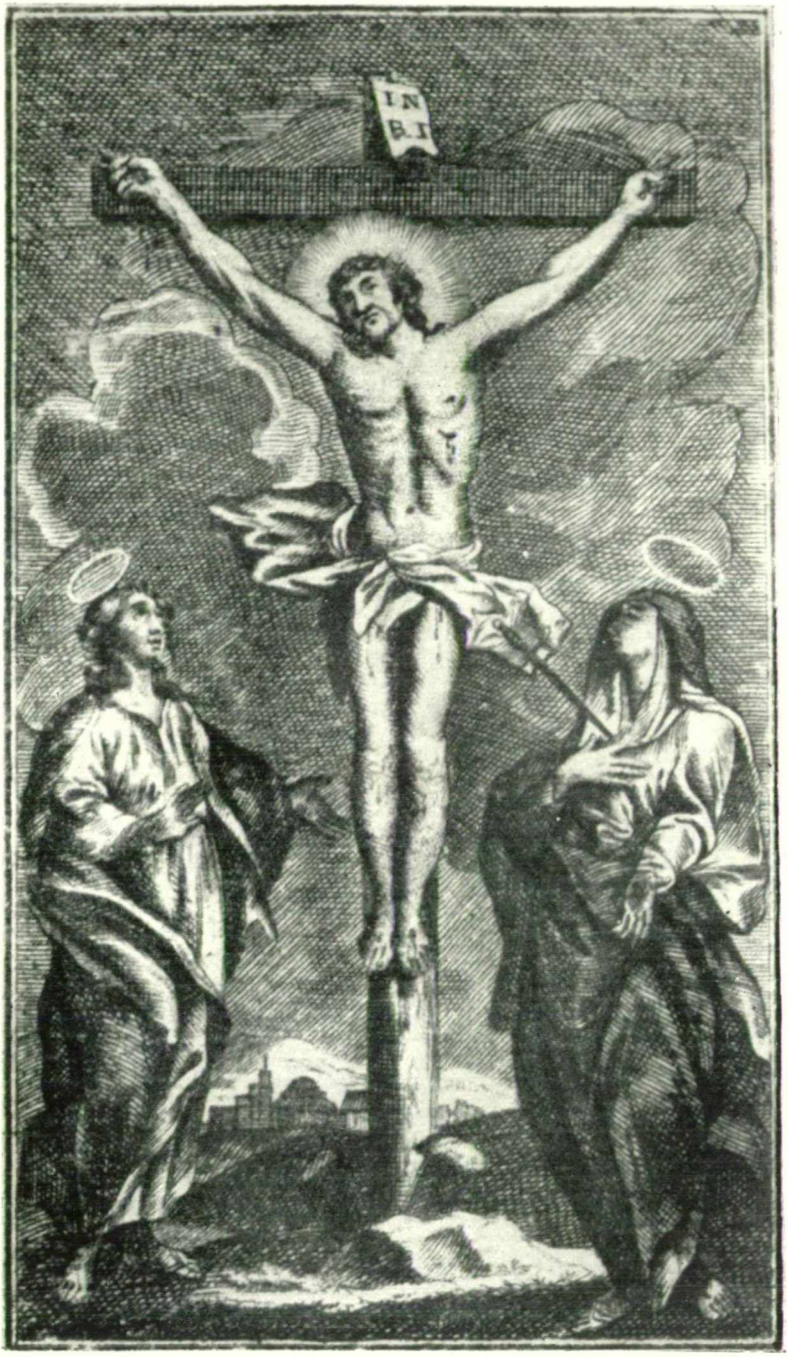

Golgotai kép Rákóczi kassai kiadású imakönyvéből.

hivatalosan kárhoztatta. De már Vallomásainak is mindvégig exaltált hangja, az Istennel való misztikus egyesülés forró vágya, az örökkévalóság iránti lírai rajongás, az önkínzó, magamegvető önvádak, mind a grosboisi vallási kultúra szellemének, a földöntúliságba elmélyedő miszticizmusának Rákóczi fogékony lelkére gyakorolt hatását mutatja. Tudnunk kell azonban, hogy Rákóczi könyvtárát a grosboisi kamalduliak szellemi közvetítésével állította össze és hogy 290 kötetből álló, s ezek között csaknem kétharmad részben teológiai művekből álló könyvtárának csaknem harmadrésze a kamalduli szerzetesektől kapott janzenista munkákból állott, amelyek a janzenizmus világnézetét és szellemi fegyvertárát tárták Rákóczi elé s őt természetszerűleg inspirálták. Érthető, hogy közvetlen környezetének a grosboisi szerzetesek janzenista szellemének hatása alól nem vonhatta ki magát.[19] Rákóczit úgy sugalmazta a grosboisi vallási kultúra, mint ahogy a kamalduliak szélsőségesen szigorú aszkétizmusában a XVII. századnak az ősegyház fegyelmét helyreállítani törekvő rigorizmusa jutott kifejezésre. Annál veszedelmesebb volt a janzenista hitvallás, mert éppen az egyháziak rétegeiből, kolostorokból, püspöki udvarokból stb. indult ki s egyszerre volt téves misztika és hitbuzgalmi irány és téves alaptételeken felépülő dogmatikai forradalom, amely — minthogy tagadta az ember szabad akaratát és szembehelyezkedett az egyháznak a kegyelemre vonatkozó tanításával — az Isten iránt való meghittség bizalmát és hitét akarta az emberek szívéből elvenni.[20]

Rákóczi azonban távol volt minden vallás- és egyházellenes rebellizmustól. Nyiltan visszavonta gyanúsaknak talált kijelentéseit és ünnepélyesen megtagadta a janzenizmust. Vallomásaiban alázatos szívvel Istenhez fordulva, a következőket mondja: „Fogadd Uram alázatos vallomásom és semmiségem felismerésének áldozatát. Amit én megírtam: Te magad tudod az igazságát s együgyűségét annak, amely bizonyára egykoron az emberek sokféle és nem egy bírálatának lesz tárgyává, ha történetesen napvilágot lát; mert a teológia használatos, elfogadott kitételeit és kifejezéseit nem ismerő és szívemnek egyszerű beszéde ezeknek elejét nem vehette. Lelni fog akárki, akárhány elkárhoztatott tétel alakját magában viselő szöveget, de nem leli meg azok értelmét, amelyeket én Anyaszentegyházammal való egységben utálok, átkozok és kárhoztatok." (435. l.) Szavainak értelmét a cenzorok elcsavarták, megcsonkították, kitörölték — írja tovább gyónását. De az 1732 október 27-ről keltezett „Végrendelkezés"-ében is kijelenti, hogy mindent hisz, amit az egyház tanít és mindent megtagad, amit az egyház kárhoztatott. Ezzel a hűségnyilatkozattal határozott bizonyítékát adta mély katolicizmusának. Hasonlóan nyilatkozik a „Traité de la puissance"-ban, a hatalomról szóló értekezése elején, mikor kijelenti, hogy gyermeki engedelmességgel veti magát alá az egyház doktrináinak.[21] Kétségtelen, hogy Vallomásai nem az újítás tanításai,

[19] *Zolnai Béla:* R. rodostói könyvtára, A janzenista Rákóczi.

[20] *Bangha—Ijjas:* Ker. egyháztört. VII. k. 19. l.

[21] *Zolnai B.:* u. o. 1—18. l.

amelyekkel új tanokat akart volna terjeszteni, hanem egy, vallásilag bármennyire művelt, de theológiailag mégis képzetlen ember megnyilatkozásai, amelyek nem tételek, hanem a lélek és a szív reflexiói és amelyekkel távolról sem akart az egyház tanítói hivatalával ellentétbe kerülni. Tehát Rákóczi nem volt és nem is lehetett janzenista. Ezt a többi között már az is bizonyítja, hogy a janzenisták kárhoztatták a gyakori áldozást, Rákóczi ellenben havonkint áldozott.[22] Hogy mégis belesodródott a janzenizmus áramlatába, annak oka, amint láttuk, a janzenista környezetnek reá gyakorolt elhatározó hatásában rejlik. Olvasóitól is azt kívánta, hogy írásának szellemén elmélkedjenek és azt szeretetben magyarázzák (436. l.). Kétségbevonhatatlan, hogy a Vallomások elmélkedő részeit a katolikus vallás tanításának és aszkézisének szelleme lengi át s nemcsak a hazafi hódolata illeti meg mind a Vallomásokat, mind pedig Rákóczi egész irodalmi hagyatékát, a többi között imádságait is, amelyek Rákóczinak, mint a barokk-kor érzelmes, imádkozó alakjának ihletett megnyilatkozásai, hanem a hivő lélek is bizalommal fordulhat hozzá.[23] *Zolnai Béla* szerint pedig, aki a legbehatóbban foglalkozott Rákóczi irodalmi munkásságával, a vallomásokat és „A keresztény Fejedelem áhitásai" című misztikus művét az európai neo-latin irodalom maradandó művei közé számítva, többi, lelki életet tárgyaló műveivel együtt emlékjelül állíthatjuk Rákóczi lovasszobrai, fejedelmi koronája és kardja mellé.[24]

Rákóczi Grosbois-ban újjászületve és az Isten szent akaratába való alázatos megnyugvással, mint az Istenhez vezető útra tért szent életű férfiú hagyja el a francia udvart, ahová, mint mindenét elvesztett szegény ember menekült hazájából. Tizenhét évig élt ezután Rodostóban a török szultán kegyelemkenyerén, hűséges bujdosótársai környezetében, a Grosbois-ból áthozott szigorú kolostori napirend szerint. *Meszlényi Antal* a leszámolt ember Istenbe merülésének mondja Rákóczi életének rodostói korszakát, amelyről — úgymond — *Szekfű Gyula* is a legsímább tollal ír s a következőket mondja: „A Fejedelem Rodostóban egyetlen lépést sem tett a nélkül, hogy mennyei Atyjának törvényeihez ne mérte volna saját szándékát, egyetlen elhatározást sem engedett lelkében megfogamzani, amelyről teljes bizonyossággal meg nem állapította, hogy az Isten akaratának s az egyház tanításának teljesen megfelel."

Rodostóban a nap legnagyobb részét imádságban és elmélkedésekben, irodalmi munkálkodásban és többféle kézimunkában töltötte. De azért édes hazájáról sem feledkezett meg, nemzetének sorsa is kínozta, gyötörte magyar szívét. Még mielőtt elhagyta volna Franciaországot, buzgó szívvel esdette le az Úr segítségét népeinek kiszabadítására, amelynek vezérletét egykor reá bízta. És később is szorongó figyelemmel és reménykedő várakozással kísérte a külpolitikai viszonyok hullámzásait, hogy az esetleg beálló kedvező fordulatot felhasz-

[22] *Csóka:* M. Kult. 1935. ápr.
[23] *Fraknói,* i. m. 62. l.
[24] *Zolnai:* R., az író, 292. l.

nálva, befejezze isteni küldetését. Hő óhajtása azonban nem valósult meg, mert így hozta magával sorsa, amely minden ízében magyar sors volt. Mindazonáltal a sikertelenség és reményeinek meghiusulása most sem sujtotta le, hanem mint mindig, most is megadással, az Isten rendeléseibe vetett megnyugvással, háborgás és lázongás, elkeseredés és zúgolódás nélkül hajlott meg Isten bölcs végzése előtt és keresztényi megadással viselte el a reá mért súlyos megpróbáltatásokat. A szenvedés még tisztábbá tette makulátlan lelkét. Még előbbre jutott a tökéletességben, még közelebb emelkedett Istenhez. Hősiesen vállalta a lelki fájdalmakat és ezzel lelke olyan magasságban szárnyalt a földi szenvedések fölött, hogy a szenvedés szeretetével vágyódott a fájdalom kínjaira. Benső kényszerűségből óhajtotta, hogy Krisztushoz hasonlóvá legyen és átélje az Ő szenvedéseit. „Áhitásai"-ban a betegek számára írt imádságában ihletett lélekkel fohászkodik a Mindenhatóhoz: „Engedd Uram, hogy aki értem szenvedtél, most én szenvedjek Éretted: mert, mikor örömest vetem alá magam rendeletednek, remélni merem, hogy Érted szenvedek... Felajánlom Neked, Uram a fájdalmakat, amiket szenvedek, mert ezek is a Te ajándékaid. Fel sem ajánlhatnám Neked, ha nem Te bocsátottad volna reám, de ha ezen ajándékodat nem Te tetézted volna türelemmel, nem volna méltó Hozzád az én áldozatom. Fogadd el azért Jézusom, s add, hogy a Te szenvedésedet valamennyire megközelítse az enyém. Engedd meg, hogy amit szenvedek, szomorúságnak ne látszassék..."

Így juttatta el az isteni kegyelem a koldússá és földönfutóvá lett Fejedelmet, örömmel és az Istenért vállalt szenvedései jutalmául olyan kivételes nagy erkölcsi gazdagság birtokába s így lett Rákóczi Ferenc olyan páratlanul nagy a szenvedésekben.

De a könyörületes Isten végre megelégelte hűséges szolgájának küzdelmes és áldozatos földi életét. Bekövetkezett a földi elmúlás ideje. Még utolsó óráiban is megtartotta a szigorú házirendet, s nem engedte, hogy miatta mások is elmulasszanak valamit. Április 7-én (1735) reggel, állapota rosszabbra fordulván, környezete elhivatta a papot és meggyónt: „Oh Üdvözítőm, lelkem orvosa, — fohászkodott — milyen bonyolult a betegség, amelyben szenvedek... Milyen a halandóság, amit életnek hívnak. Hozzád jövök, hogy magamhoz vegyelek s kérjem, kívánjam, vágyódjam és törekedjem teljesíteni, amit az Atyai Isten akar, ki Téged az én megváltásomra küldött."

Istennek ajánlotta fennkölt lelkét és — átment az Örökkévalóságba.

Rákóczi Ferenc valóban úgy halt meg, ahogy azt végrendeletében óhajtotta, ekképpen fohászkodván a Mindenhatóhoz: „Esedezem azért a kegyelemért, hogy halálom óráján tiszta értelemmel vehessem magamhoz a Szentségeket, végső küzdelmemben az állhatatosság adományában részesüljek, s a Te kegyelmedben haljak meg és szeretetben leheljem ki lelkemet."[25] Életének utolsó napjai, halála, valóban méltó, istenes befejezése volt istenes életének. Találóan mondja hűséges ka-

[25] *Thaly K.*: R. emlékek. 1903.

marása, *Mikes Kelemen,* hogy: „amicsoda élete volt és amicsoda halála volt, hiszem, hogy megmondották neki: „ma velem léssz a paradicsomban". Mert valóban jámborul élt és a szentek halálával halt meg. Hinnünk kell, hogy ő, aki mindenben az Istent látta és kereste: egyedül „Őt szerette és Őt élte" utolsó lehelletéig, elnyerte örök jutalmát az örökkévalóságban, mert az evangélium tanítása szerint: „Aki állhatatos marad mindvégig, az üdvözül." Rákóczi Ferenc még halálában is méltó fia volt istenfélő, törhetetlen lelkű édesanyjának, Zrínyi Ilonának. Mindketten a szentek halálával, istenesen haltak meg. Zrínyi Ilona ajkán a keresztfán haldokló Krisztusnak és atyjának, Zrínyi Péternek a hóhérbárd alatt latinul mondott utolsó szavaival lehelte ki nemes lelkét: „Domine, in manus tuos commendo spiritum meum" és azzal a fohásszal: „Veni sancte Spiritus."

SZABÓ ADORJÁN

FORRÁSMŰVEK:

II. Rákóczi Ferenc Vallomásai (Önéletrajza), Emlékiratai a magyar háborúról. *Fraknói V.:* II. R. F. vallásos élete és munkái. — *Vargha Damján:* A rodostói Fejedelem. — *Dr. Karácsonyi J.:* II. R. F. Vallomásai (Kat. Szemle 1903). — *Csóka L.:* A Fejedelem emlékezete (M. Kult. 1935). — *Magyar Gy.:* Rákóczi (Nemz. Kult. 1935). — *Márki S.:* II. Rákóczi Ferenc (I—III.). — *Asztalos M.:* II. R. F. és kora. *Ravasz László:* Az örök Rákóczi (Rákóczi Album 2. köt.). — *Zolnai B.:* R., az író (u. o. I.), A janzenista Rákóczi, II. R. F. könyvtára, II. R. F. — *Thaly K.:* Rákóczi emlékek (1903). — *Meszlényi A.:* II. R. F. (181. l.) — *Bangha—Ijjas:* Egyh. tört. VII. köt. — Kat. lex., Janzenizmus. — *Szabó A.:* R. Kassa multjában, Az örök Rákóczi, Rákóczi áldozatkészsége és szenvedésvállalása.

KÖD A BALATONON

Tegnap még játszott,
mint, ha csapongó kacagás szárnyal,
futva, pörögve,
száz üde színnel, száz színes árnnyal.

Tegnap még játszott:
belékötött a fáradt nap sugarába,
hol a jégre csalta,
hol meg a nyárfák tar sudarára.

Az égre libbent
lelopni onnan az isteni kéket,
majd lent cicázott
s űzte a jégen a kósza pihéket.

Tegnap még játszott,
mintha kacér tündér csáb-fátyola volna, . . .
s mára ráfagyott
zord szemfedőnek a halott Balatonra.

Megállt az élet.
A parton, a jégen, a színtelen égen
csendes minden.
Nincs egy árnyalat az ólom szürkeségen.

Hiába nézem
könnyező szemem égő meredtre,
nincs part túlnan
s jobbfelől eltünt Tihany sziluettje.

Nem a végtelen ez,
mely vágyat ébreszt: Repülni! Menni! —
Mint lidércnyomás
nehezül mellemre ez a nagy — semmi!

Vagy . . . másfelé is
csak így állanék a szélső parton?
Nincs tovább? Elestem
a hősként vállalt kicsinyes harcon?

Sorsom példázza
ez a fülledt köd, mit semmi se tör meg?
Nem látom többé
sugarát boldog, tiszta gyönyörnek?

. . . De mi ez? Csoda tán?
Élet él a ködben! Ideszáll a hangja!
Üzent a jó Isten:
Megkondul tompán Tihany harangja . . .

Balatonfüred, 1943. jan. 30.

SZIKLAY FERENC

PÁZMÁNY PÉTER ÉS A SZLOVÁK IRODALOM

A NAGYSZOMBATI EGYETEM ALAPÍTÁSÁNAK 300-IK ÉVFORDULÓJÁT 1935-ben két helyen is megünnepelték: Budapesten és Nagyszombatban. Amott világra szóló ünnepségekkel, számos külföldi egyetem kiküldötteinek részvételével, tárgyi kiállításokkal és tudományos kiadványokkal. Az egyetem régi székhelye, Nagyszombat, szűkebb keretek között áldozott Pázmány emlékének, egyebek között 334-lapos nagy négyrétű könyvével.[1] Ez utóbbihoz csatlakozott a pozsonyi, akkor csehszlovák egyetem kebelében a „Šafárik Tudományos Társaság" is szerényebb, 115 lapra terjedő Trnavský Sborník (Nagyszombati Gyüjtemény) című kötetével. Erre következően néhány év mulva, a Jézus-társaság alapításának 400 éves fordulója ismét alkalmat adott arra, hogy Pázmány munkásságát avatott tollak más oldalról is méltassák.

A vonatkozó kiadványokban Pázmány hatalmas alakja valóban sokoldalú megvilágítást kapott a történelem távlatából, azonban a nagy érsek egyik jelentékeny szerepéről aránylag kevés szó esett. Kevesen emlékeztek meg róla, hogy Pázmánynak és legközelebbi munkatársainak nagy része van a szlovák irodalom megalapozásában.

PÁZMÁNY TUDÓS VOLT, POLITIKUS ÉS DIPLOMATA, a magyar irodalomnak ragyogó alakja, ámde legelső sorban mégis csak pap volt. Szeme előtt egyetlen cél lebegett: az egyházi cél. Ennek elérésére munkába állította tollát, vagyonát, tudományát, összeköttetéseit, ebbe a munkába fogott mindenkit, egyeseket és intézményeket egyaránt.

Az ország közepében a török ült, az egyházat központból igazgatni lehetetlen volt. Szabadon csak Felsőmagyarország maradt, itt szabad volt a mozgás. Éppen ezért tartotta Pázmány olyan fontosnak ezt a szlovákoktól sűrűn lakott területet a maga céljai számára. Midőn aztán székhelyét a sors kényszere következtében áthelyezte a töröktől mentes Nagyszombatba, úgy látta, hogy számára ez az a bizonyos archimedesi pont, amelyről — ha ott lábát megveti — meg tudja mozdítani céljai számára a magyar földet. Fejlett kulturával bíró városa akkoriban a Felvidéknek csak egy volt, Kassa, ámde ez túl közel esett a megcsonkított országközpont széléhez, nagyon közel a törökökhöz. Emiatt Pázmány a távolabbi Nagyszombatot választotta ki székhelyül. Ez ugyan kisebb volt Kassánál, de csöndesebb s amellett Pozsonyhoz, Bécshez nagyon közel.

Felsőmagyarországon ebben az időben igen sok szlovák élt, azon-

[1] *Pamiatke Trnavskej Univerzity.* 1635—1777. Szt. Adalbert-társaság.

ban a török miatt az alvidékről sok magyar költözött fel ide. Ámde a szlovák elem száma még így is jelentékeny maradt s ez a nagy tömeg Pázmány fellépte előtt 80—90 százalékában az evangélikus egyház kereteihez tartozott. A katolikus elem nagyon megfogyatkozott, a lakosságnak alig 10—15 %-át képviselte. Az állapot tehát éppen fordítottja volt annak, amely aztán Pázmány nyomán állott be. Az érsek innen, Felsőmagyarországról indította meg a rekatolizálás nagy művét. Ezt a szlovákok visszatérítésével kezdte meg.

A VALLÁSI TÉRÍTÉS ESZKÖZEIT MINDENKI JÓL ISMERI: hatalmi és társadalmi kapcsolatokkal, királyi adományokkal befolyásolni a földbirtokos nemességet — ez nemcsak a birtokosnak megtérését jelentette, hanem az alája vetett jobbágyokét is, a „Cuius regio, eius religio" elv alapján. A nem-jobbágy elemekre azonban másképp tudott Pázmány hatni: tollal, sajtóval, szószékkel. A hitterjesztésnek sajtó útján végzett agitációja, tudjuk, világszerte termékenyítő hatással volt a nemzeti irodalmakra. A magyar irodalom is tulajdonképen a hitújítás hatásaként született. Ennek a tollal történt hadakozásnak eredménye egész Magyarországon azzal járt, hogy minden itt található nyelv elkezdte a maga irodalmi pályafutását.

A XVI. században a bibliát nem fordították le szlovák nyelvre, a protestáns szlovákok átvették a králici cseh bibliát és ennek nyelvét, a protestáns szlovák irodalom hazai gyökerei ellenére csehül szólt s emiatt a szlovák nyelv sokáig nem tudott irodalmilag érvényesülni.

Egészen másként állt a dolog a katolikus szlovákoknál. Számukra a protestáns liturgia cseh nyelve nem jelentett értéket és csak alkalmas embernek kellett jönnie a kedvező körülményhez, hogy a szlovák nyelvet az irodalomban is érvényesítse. Így találkozott Pázmány nagy művével a szlovák nyelv irodalmivá válásának folyamata. Csak éppen írókra volt nagy szükség. Noha a szlovákságnak már 1578 óta volt nyomdája Nagyszombatban, igazi szlováknyelvű könyveket mégsem nyomtattak benne; termékeiben túlnyomó volt a cseh nyelv, s így ennek hatása alól még a katolikus szlovákok sem tudtak szabadulni. Ennek a kizárólagos cseh nyelvi uralomnak véget vetett Pázmány azzal, hogy hitvédelmi iratait sorra fordíttatni kezdte magyarból szlovákra. Ezzel pedig megvetette a mai szlovák irodalmi nyelv alapjait. Ez alól a hatás alól aztán még az evangélikus szlovák írók sem vonhatták ki magukat: a katolikusok példájára ők is szlovák szavakkal kezdték keverni a biblia szent nyelvét 1632 óta, amióta t. i. az első evangélikus nyomdát a cseh exulánsok segedelmével Trencsénben megnyitották. Ez a nyomda egyenest Pázmány katolizáló hatásának ellensúlyozására létesült.

A magyar irodalom igen sok terméket köszönhet Nagyszombatnak. Ámde ez a város nemcsak a magyarság részére hozott új és nagyhatású irodalmat, hanem másoknak is. Csak végig kell tekinteni a Szabó-féle *Régi Magyar Könyvtár* pótkötetének nyomdaterméki kimutatását, azonnal meglátjuk, mennyi — azóta már feledésbe ment —

könyvet nyomtattak Nagyszombatban a latinon kívül német, horvát, ruszin és rumén nyelven — mind Pázmány idejében! Maradhatott-e tehát hatás nélkül ez a sok könyv[2] a szlovákokra, katolikusokra és evangélikusokra egyaránt?

Ezt a magyar hatást megérezte a szlovák nyelv is. A katolikus és protestáns részen addig egyformán használt bibliai cseh nyelv Pázmány kora óta hovatovább mindjobban szlovákosodni kezdett, mert akadtak írók Pázmány táborában is. Az irodalmi nyelv elszlovákosodása azonban eleinte nagyon lassan ment. Pázmánynak előbb új, az ő elgondolása szerint való igehirdető papságot kellett fölnevelnie. Az egyetemet egyenest ebből a célból alapítja: „Akarjuk, hogy itt alkalmas papok nevelődjenek" — hangsúlyozza az alapító levél. Akkoriban a katolikus egyházban igen elhanyagolták az egyházi beszédeket, sőt általában a papnevelést; legtöbb helyen csak a puszta liturgizálás folyt. Pázmány a jezsuiták és Bécs segedelmével igen sok új nevelésű papot küldött a szlovák hitközségek parochiáiba és elrendelte a szentbeszédek rendszeres megtartását. Ebben a tekintetben az evangélikusokkal kellett versenyeznie, akiknek egyik legfontosabb fegyverük tudvalevően az élő szó volt, 1632 óta pedig a nyomda. De versenyeznie kellett a katolikus egyháznak az evangélikusokkal azért is, mert ezek igen sok tanult embert kaptak a fehérhegyi csata után állandóan Felső-Magyarországra özönlő cseh menekültekben. Pázmány is kapott ilyen segítséget a jezsuitákban. Hogyha még magában Nagyszombatban, amely a XVII. században tudvalevően erőteljes magyar város volt, alapítványt tudott tenni szlovák szószék fenntartására, elképzelhető, minő újításokat hozott be Pázmány a tiszta szlováknyelvű hitközségekben!

Az evangélikus szlovákok csehnyelvűsége ösztönözte arra, hogy ő is az ujítóktól olyan sikerrel használt fegyverhez, az *anyanyelvhez* folyamodjék a nagy tömeg visszanyerésére. Úgy okoskodott, hogy a szlovák köznép megnyerésére a legjobb eszköz, ha ennek a köznépnek nyelvéhez száll alá. Ahhoz a nyelvhez, amelyre nyomdafestéket eleddig még nem használtak. Éspedig nemcsak a szószékről akart hozzá fordulni, hanem könyvek útján is olyan nyelven, amelyet minden falusi szlovák megért. Pázmánynak legmélyebbre ható intézkedése az volt, hogy *elsőnek használta fel a tiszta szlovák szót a sajtóban.*

Történt pedig ez az 1625-ik évben: az *Esztergomi Agenda* című könyvben legelőször szólal meg a középszlovák nyelvjárás. Az, amely ma is az irodalmi nyelv alapja. Erről a könyvről sokat írtak, sokat beszélnek máig is, anélkül azonban, hogy sokan látták volna. Ma ugyanis ez az Agenda nagy ritkaság. Mindössze hét példánya ismeretes. Címlapján az áll, hogy *recenter* editum, ami azt jelenti, hogy az 1625. évi kiadás előtt más is volt belőle. Csak éppen néhány szónyi

[2] V. ö. *Klempa* J. Činnosť slov. katolikov na poli liter. slovenskej (Katol. Noviny 1887); *Lepáček* C. Františkáni v slovenskej literatúre pred Bernolákom (Kultura 1937); *Kizner* L. Bibliografia písomníctva slovenského; *Némethy* L. Series parochiarum archidioec. Strigoniensis.

mintát közlök belőle azoknak, akik a szlovák nyelvnek a csehtől való eltérései tekintetében járatosak: „*Yako ty meno? Odriekassli se Satanassowi? Tito osobi umienili w staw swatého manželstwa wstúpiť; gestliżeby kto wedel neyaku prekažku, sswagerstwa, kmotrstwa, aby bez messkania nam oznámil. Pitam sa na twogu Krestansku wieru, syli sdawaný zginu osobu? Tak tebe Pan Buoch pomahai!*"

Messzi-messzi áll ez az evangélikusok cseh nyelvétől!

Ez már az új nyelv, az igazi szlovák!

Az Esztergomi Agenda fényes bizonysága annak, hogy nyelvileg, irodalmi téren, a szlovákság már Pázmány idejében iparkodott magát elkülöníteni a csehek befolyásától.

Pázmánynak valóban gondot okozott az, hogy honnan vegyen munkatársakat. Hiszen a szlovákság 80 %-a a hitújítók táborába tartozott, szlovák nyelven írni pedig hallatlan ujdonság volt. És Pázmány mégis talált férfiakat, akik vállalkoztak olyan munkára, amelynek irodalmi példaképei, multbeli próbálkozásai egyáltalán nem voltak.

E részben Pázmánynak nagy segítségére jött a földrajzi helyzet, vagyis inkább a lakosság nyelvi megoszlása. Pozsony, Nyitra, Komárom és Hont vármegyék lakossága ugyanis, kivált ezek északibb részein, nagyon kevert volt, ma is az. Itt mindenki, még az egyszerű köznép fia is, tudta valamelyest a másik elem nyelvét, a plébánosok azonban valamennyien kétnyelvűek voltak, tudtak szlovákul is, magyarul is. A pastorisatio máig is megköveteli a papoktól a kétnyelvűséget az ilyen helyeken. Nos, Pázmány ezekre bízta a hitvédelem nagy munkájában való részesedést azzal, hogy sorra fordíttatta vagy kivonatoltatta velük szlovákra Balásfi, Káldi, Sámbár munkáinak egy-egy részét, elsősorban azonban a saját hitvédő iratait. Névsoruk nagyon tanulságos.

Pázmány századának szlovákul író emberei im ezek voltak: *Szirmai Péter, Szabolth Ferenc, Benicki Tamás, Szörényi László, Berzeviczi Ferenc, Szöllősi Benedek* (a híres Cantus Catholici szerzője), *Kada István, Dubniczai István, Liczey János, Mácsai István, Soós György, Ábrahámffi János* és valamennyi között nyelvileg a legkitűnőbb *Thamássy Miklós*, akinek nevét a szlovák irodalomtörténet legtöbbször Mikuláš *Tomáši* alakban tartja számon.

Ezek nyilván magyarok vagy magyar származásúak voltak, akik szlovákul is tudtak.

De nyert magának Pázmány munkatársakat a magyarul is tudó szlovákokból. Ezeknek képviselői: *Miernik, Hadik, Lanik, Robik, Smrtnik.*

Hogyan dolgozhattak ezek a bilingvis írók?

Erre nézve is van kitűnő adatunk abban a feljegyzésben, amelyet a budapesti Egyetemi Könyvtár régi, Nagyszombatból származó irataink kutatása során találtam. Az elősorolt írók munkája többnyire magyar könyvek szlovák fordításából és átdolgozásából állott. Ehhez azonban okvetlen szükségük volt valamiféle szótárra, hiszen a legjobb nyelvismeret mellett is szótárra mindig rászorult a fordító, ma is így cselekszi. Nos, Pázmány erről is gondoskodott: *munkatársaival*

mindenekelőtt szótárt állíttatott össze, mégpedig magyar-latin-szlovák nyelven. Egyelőre csak 1648. évi kiadásáról van tudomásunk.

Korszakalkotónak kell mondanunk ezt a könyvet, hiszen ahol szótárt írnak, ott irodalomnak is kell lennie. Éppen ezért hajlandó vagyok annak feltevésére, hogy ez az 1648. évi kiadás már a második volt, az első pedig bizonyára még Pázmány életében jelent meg. De korszakalkotónak kell ezt mondanunk azért is, mert ez az első *nyomtatott* szlovák szótár.[3] Jelentőségében még azzal is nyer ez a nyolcadrétű könyv, minthogy róla eddigelé mit sem tud sem a magyar, sem a szlovák bibliográfia.

Példányt belőle, sajnos, ma még nem ismerünk. A jó szerencse talán majd felvet egyet a könyvesházakban és levéltárakban való kutatással, emiatt kénytelenek vagyunk azzal megelégedni, amit a régi feljegyzések róla mondanak.

A budapesti Egyetemi Könyvtár egyik tisztviselője, *Csery József*, az 1870-es években nagyszámú régi nagyszombati iratot vizsgált át s ezek alapján négy folió-kötetben megírta az egyetem történetét. Az iratok akkor kerültek át Budára, amikor Mária Terézia rendeletéből az egyetemet ide áthelyezték. Csery munkája nem mai értelemben vett oknyomozó történelem, mert nem egyéb, mint a talált régi levéltári anyagnak nagyon szűkös időrendi kivonatolása. Munkája éppen ezért ma is kéziratban maradt. A hajdani chronographusok mintájára összeállított történet az 1635-ik évvel, a nagyszombati egyetem alapításának esztendejével kezdi és mindenben követi azoknak a kéziratos foliánsoknak rendszerét, amelyeket évről-évre a nagyszombati rektorok állítottak össze. Ezek a már eredetileg is bőrbe kötött foliánsok máig is megvannak a Pázmány-egyetem könyvtárában, azonban azok az egy- vagy többleveles iratok, amelyeket Csery e foliánsokon kívül még felhasznált, sajnos, nem találhatók. Lehet, hogy a rektorátus levéltárába kerültek. Ezeknek felfedezését nálam szerencsésebb kutatókra kell bíznom. Cserynek mindenesetre megvan az az érdeme, hogy ezekből az eltűnt iratokból is kivonatolt.

Csery hűségesen követi a foliánsokban talált rendszert és a nagyszombati egyetem eseményeit ilyen csoportokban ismerteti évről évre: 1. Tanító testület, 2. tanulók névsora, 3. az iskolai év eseményei, 4. ünnepségek, színjátékok, 5. alapító- és egyéb okiratok szószerint, 6. a nyomda azon évi termékei „Typographia" címen.

Abban az iratban, amelyből Csery másolt, bizonyára több részlet is volt feljegyezve szótárunkra vonatkozóan, de ezt a rövidségre törekvő könyvtáros, nagy sajnálatunkra, elhagyta. E miatt az első szlovák szótárról csak annyit tudunk, amennyit Csery a *Historia Universitatis Pázmányianae* III. kötete 23-ik lapján megemlít. A sor-

[3] Kéziratban maradt szlovák szótárt korábbi időkből is ösmerek. Ugyanis minden jel arra vall, hogy a XV. századból származó *magyar nyelvemlékünk*, az ú. n. *Besztercei Szószedet*, szlovák embernek munkája. Erről lesz még alkalmam szólani.

rend szerint következő évről a Typographia csoportban nála mindössze ennyi olvasható:

Vocabularium Hungarico-Latino-Slavonicum.
Tyrnaviae 1648, in 8-o.

A Régi Magyar Könyvtár körébe vágó könyvek adatainak összegyüjtése során azt tapasztaltam, hogy a XVII. század irói a legtöbb könyvet nem az eredetinek nyelvén idézik, hanem következetesen a tudomány nyelvén, latinul. E miatt bátran arra lehet következtetnem, hogy magán a szóban forgó szótáron magyar címszöveg is volt. Amíg azonban példánya nem kerül elő, bár tartalmáról, elrendezéséről egyelőre mit sem tudok mondani, mégis legalább külső vonatkozásairól megemlíthetek egyet-mást.

Mindenekelőtt feleletre vár az a kérdés: *kinek volt szánva ez a szótár?* Hiszen a címszók magyarok, s csak az értelmezések latinok és szlovákok! Magyar diákok részére nem írhatták abból a célból, hogy a magyar szót latinul is tudják, mert hát akkor mire való volt még a szlovák értelmezés is? Vagy talán a szlovák tanulók részére is készítették, t. i. hogy magyarból tudjanak latinra fordítani? Ez a feltevés sem állhat meg, hiszen a nagyszombati egyetemen nem magyarul ment a tanítás, hanem a tudomány és az egyház nyelvén, latinul, a diákok tehát magyar szövegeket nem is olvashattak. Azonban arra sem gondolhatunk, hogy talán a szlovák anyanyelvű tanulóknak volt segítségül a latinból való fordításhoz, mert hiszen a vezérszók magyarok. A nagyszombati egyetemen csak Pázmány halála után kezdett érvényesülni a magyar nyelv is. Ha ez nem így lett volna, nem tudnók okát adni, miért jelentek meg Nagyszombatban a magyar nyelvek első grammatikái olyan későn? *Viszocsányi Ferencnek* első kísérlete ugyanis csak 1660-ban jelent meg, *Pereszlényi Pál* nyelvtana 1682-ben, másodszor pedig 1702-ben. Jellemző, hogy mind a kettő latinul volt írva. Ebből nyilván következtethető, hogy akkoriban valamennyi iskolai könyvet latinul szerkesztettek. Magyar irodalmi terméknek olvastatására és fordítására sem gondolhatunk. A tanárok a jezsuita rend szabályai értelmében állandóan cserélődtek, jórészük nem is tudott magyarul, a diákok magyarságával nem sokat törődtek. Voltak olyan idők is, amikor a tanárok egyike-másika egyenest megtiltotta a magyar szót a nagyszombati iskolában. Ez aztán elégedetlenkedésre vezetett. Amikor ugyanis Thököly kurucai bevették Nagyszombatot, a diákok panaszra mentek a vezérhez, hogy némely tanár még csak a magyar ruha viselését sem engedélyezi, nemhogy ápolná a magyar szót. Kérték, hogy ezeket a városból űzze el.

Minthogy tehát mindenféle feltevés elesik, nem marad egyéb hátra, mint az, hogy az 1648. évi háromnyelvű szótár nem diákok számára készült, hanem felnőtteknek és pedig azoknak, akik magyarból szlovákra akarnak valamit fordítani. A magyar szót megértette belőle a fordító, mert ott volt a szlovák értelmezés; hogy pedig helyesen fogta-e fel a magyar szót, ennek ellenőrzésére ott volt segítségül a második helyen álló latin értelmezés. A fordítónak tehát okvetlen tudnia kellett magyarul és latinul, az ilyen pedig csakis

szlovák ember lehetett, vagy pedig szlovákul is tudó magyar. *A Pázmánytól sugalmazott háromnyelvű szótár tehát arra volt rendelve, hogy a bilingvis papok szlovákra tudjanak fordítani magyar hitvédelmi iratokat és prédikációkat.* Kivált ez az utóbbi szempont volt az újnevelésű papoknak nagyon fontos. Régi feljegyzésekből tudjuk, hogy Pázmány és Káldi prédikációs kötetei állandóan forogtak a falusi papok kezén. Sőt saját tapasztalatomból tudom, hogy igen sok ruszin és rumén pap mai napig is ezekből a magyar könyvekből készül szombatonkint a másnapi prédikációra.

A nagyszombati szótár ki is vette derekas részét azokból a munkálatokból, amelyekkel munkatársait Pázmány megbízta. Ezekből a magyarból szlovákra fordított könyvekből ma még sok az ismeretlen. Ha nyomtatásban meg is jelentek, még máig is könyvtárak rejtekeiben várnak a felfedezésre. Igen sok ilyen fordítás azonban csupán kéziratban forgott közkézen, ilyenek pedig bizonyára ma is találhatók. Ha ugyanis nekem sikerült felfedeznem magának Pázmánynak *magyarul* írott könyvét, amelyről 1937-ig senki sem tudott (Okok, nem okok), nem tartom lehetetlennek, hogy szerencsés kutató a jövőben énnálam többet is fog találni a szlovák irodalom Pázmány-kori termékeiből. Hiszen az egyetem megalapítása után Nagyszombat és Bécs csak úgy ontotta az újnevelésű fiatal erőket Pázmány igéinek a szlovákok között való hirdetésére. Tizenhárom magyar munkatársának és öt szlovák nevűnek írásait már ma is ösmerjük. Ezek voltak a szlovák irodalomnak első pionírjai, de bizonyára voltak ennél még többen is.

Természetes dolog, hogy ezekből a munkatársakból valaki, egyelőre ismeretlen név, legelső sorban Pázmány Kalauzának lefordításába fogott. Hiszen ez a nagyterjedelmű munka annyira híres volt a maga korában, hogy külföldi használatra protestáns magyar papok még latinra is lefordították. A szlovák fordítás azonban, akárcsak a latin, terjedelme miatt kéziratban forgott közkézen. Bizonyára sokan másolták le részeiben vagy egészében és ez a hatás akkora volt a szlovákoknál, hogy — mint látni fogjuk — utóbb még második toll is vállalkozott lefordítására.

A Kalauz első szlovák fordítása még Pázmány életében készült, fordítója magát a címlapon nem nevezi meg, de a munka egész terjedelmében ránk maradt. A Kalauz magyarul először 1613-ban jelent meg, másodszor 1623-ban. Ez utóbbinak 1094 foliónagyságú lapját fordította szlovákra ismeretlen jezsuita, még Pázmány életében, 1634-ben. Ezt a kéziratot a budapesti Egyetemi Könyvtár nagy kincsként őrzi. Címe a következő:

Ku prawde wodýci / *Predchudce*
ktereho zepsal a w Uherskem gazyku dwa krát
witlačyti dal nagprw Léta Páne 1613, po druhe 1623
Peter Pazmány Ostrihomski arcibyskup.
Niňy *na obecnu Slowenčinu* pro snadnegsse wirozumeňy
a falessnych Učitelow zahanbeňy, obraceni od
gedneho kneza z Towarizstwa Gežišowého Léta Páne 1634.

Az egész lapot betöltő hosszú címet itt csak rövidítve adom. Jelentése az, hogy Pázmány Kalauza kétszer jelent meg, az 1623. évből fordította *közönséges szlovák nyelvre*[4] a Jézus-társaságnak egy tagja, 1634-ben.

Az 1060 foliólapra terjedő kézirat a magyar Kalauznak hű, szószerinti fordítása, láthatóan szlovákságra törekvő nyelven. Ilyesmire vállalkozni 1634-ben valóban nagy dolog volt, nem is annyira a nagy terjedelem miatt, hanem azért, mert a szokástól eltérően, nem csehre fordították.

Az 1634-i évszám azonban kétségesnek látszhat: a címlap végső sorában lévő jelzés ugyanis olyan, hogy első pillanatra mindenki 1734-nek hajlandó olvasni.[5] A második számjegy úgy van írva, hogy benne világosan összefonódik egy hatos a hetes számjeggyel. Szerintem azonban ezt 1634-nek kell olvasni, úgy azonban, hogy az 1734-es évszámnak is jelentősége van. Nagy okom van t. i. azt állítani, hogy a *kézirat valóban 1734-ben készült, azonban csak egyszerű másolata egy régebbi, éppen száz év előtt készült kéziratnak.* A XVIII. századbeli másoló ezt aztán úgy juttatta kifejezésre a címlapon, hogy egybefonta az 1634-es évszámot a saját 1734-es évével. Azaz öt számjeggyel két évszámot fejezett ki egyszerre: az eredetinek keltét és a saját másolatának készítési évét.

A kézirat paleografiai jellege határozottan XVIII. századbeli. Az évszám kettős jelzésének tintája ugyanaz, mint az egész kéziraté, ki van tehát zárva annak feltevése, hogy valaki csak utóbb javította ki a 6-os számot 7-esre. Ha maga a másoló tévedett volna és a fel-

---

[4] Mutatvány az 1634. évi fordításból: „Wrčyce zubi proti nám ostrá a roztržitosť zapalugu a hryzu tych, ktori cheň hasiť chťegu. Stýskagu sobe (sajnálják), že sskodliwe ich trháňy ostrym pismem popchnuť musíme. Aby bez priprawy, ňeumitú rukú ku prácy ňe čahal, chcel sem ňekoľko wecy oznámiť. gestli ag prám do samého gadra wssúdi ňetreffym. Pawučina ňeny lepssi od lepkaweho medu (lépes méz). pawuk sytki prađe. Na tem sem byl aby (azon voltam, hogy) starodawnu prawdu znowu lidem do ussu žwachal (fülébe rágjam), predňesenu gednúc reč znowu predložiť. Toto ge potrebno, ňebo sňadňe wípadňe z pameti. Luteráni také wecy pred sprostu obec bluzňegu proti nám, ale mi tisyc raz za horuca gym do hrdla pereme lhárstwi gegych (torkukba verjük), oňy wssak to gen zamlčá a tehož gedneho stareho capa ďerú (azon egy régi bakot nyúzzák). O nás chyrá že my Pismo Swaté ňenawiďyme. Ga to ňe z hňewu aňi k tomu konci nepissem, abych komu chren pod nos trel, ale abych napomenul, aby zawaznýma očy na swrab (métely) ňebežal. Áno, pri tegto knyhy ňiňegssem guž druhem wytissteneg ňech zložá swé sskrupule. Ale oni si zacpagu ussi." — Persze a fordító nem tudta elkerülni a megszokott bohemizmusok egyikét-másikát, azonban a nyelvezet nyilván már az új nyelv, szlovákságra törekvő, többé nem a régi, csehes.

[5] Az irodalomtörténet eddig csakugyan 1734-ből való kéziratként tartja számon, az Egyet. Ktár is így katalogizálta. (Az újabb szlovák irodalom 1634-ből valónak ismeri. Mišković—Pišút: Dejiny slov. literatúry, 5. sv. A szerk. megjegyzése.)

tételesen helyes 1734 helyett véletlenül 1634-et rajzolt volna (mert az egész kézirat nagyon szép írású, olyan, mint ha rajzolták volna), akkor ő maga is azonnal kiigazíthatta volna a hibás számjegyet azzal, hogy a hatost egyszerűen kivakarja és helyébe hetest ír. Ez azonban nem történt meg, mert a másoló ötletességéből kettős számjegy keletkezett, egyik az eredeti évnek, másik a másolat évének jelzésére. A másolat eredetije tehát nyilván 1634-ben készült. E feltevésemnek bizonyítására három belső érvet nyujt maga a szlovák szöveg.

A szlovák fordítás címlapja a magyar Kalauznak csak két kiadására hivatkozik, az 1613. és 1623. évire, az előszóban pedig világosan az 1623. évi második kiadásról beszél, mint amelyből a fordítás készült. Világos tehát, hogy a szlovák fordítónak nem volt tudomása arról, hogy a Kalauz harmadszor is megjelent Pozsonyban, 1637-ben. Ez pedig még az előbbieknél is bővebb, vagyis még több fegyvert nyujt a protestánsok ellen való hadakozáshoz, és íme, az állítólag 1734-ben írogató szlovák mégsem nyúlt hozzá, fordítását nem a legutóbbi kiadásból végezte, hanem az 1623. évi másodikból. Ez a jelzés már maga adja tudtul, hogy fordítását 1637 *előtt* végezte.

Második bizonyítékom a Kalauznak egyik nagyon régi magyar szava, a *vász*. Pázmánynak legújabb, 1897. évi, mindenütt hozzáférhető kiadásában a 211. lapon ezt olvassuk: „Ha a Luthero—Calvangelicus kiáltók csak haszontalan herék és hashízlaló *vászok*, akkor ... (a híveik), akik pereputtyostul kósttal tartyák a sok csőcselék prédikátorokat ... hiába tartyák azokat."

Fordításának 149-ik lapján a szlovák jezsuita ezt a mondatot nem éppen pontosan, de eléggé megközelíthetően így adta vissza: „Gestli Luthero Calwangelicsky hlasnýci sú gen daromni trúdowe a brucho pasúce *mátohi*, tohdi (ich veriaci), ktery spolu z čeľadkú gegich pri stole chowagú mnoho ceckagýcich ssťencuw praedikantuw ... daromne ich chowagú."

Ez a „vász" a magyarban messzi időkre nyúló régiség. Igen sokszor található a XV. szd.-beli kódexekben, már kevésbbé sűrűn a XVI. század nyomtatott könyveiben, de már a XVII. század folyamán lassanként kiveszőben van. Az 1660 után megjelent könyvekben úgyszólván már nincs, a XVIII. században pedig eltűnik. Ha tehát a Kalauz szlovák fordítása csak 1734-ben készült volna, az e korbeli szlovák emberről lehetetlen feltenni, hogy ismerte volna ezt a magyar archaizmust. A vász jelentését jól érthetjük pl. a Bécsi kodexből: „A dinnes kertben a vaszok semmit nem őriznec." Melius Juhász Péter 1561-ben így ír: „A szőlőbe vászt czinalnac mint ha ember volna." A vászt a XVIII. században új magyar szó váltja fel, a „madárijesztő", minélfogva a XVIII. századbeli fordító is „strašidlo" vagy „strašiak" szót használt volna. Már pedig látjuk, hogy a vászt eléggé jól fordította a „mátohi" szóval, mert ez utóbbi kisértetet jelent. Ebből pedig nyilván következik, hogy fordító szlovák ember a XVII. század első felében élt, amikor t. i. a vászt minden magyar ismerte még, de jelentése már halványulóban volt a szlovák fordító képzeletében.

Harmadik bizonyítékomat az evangélikus egyháznak történelmi helyzete nyújtja.

A rendkívül virágzásnak indult evangélikus egyházat 1672-ben súlyos csapás érte. Zrinyin, Nádasdin kívül igen sok más egyházvédő nemes embernek feje hullott porba Bécs parancsára. Eperjesen Karaffa állított vérpadot, evangélikus papok százait hajtották gályarabságra. A magyar és német evangelikus egyházak üggyel-bajjal még valahogy fenn tudták magukat tartani e zivataros időkben, de a védőitől megfosztott szlovák egyházak a megsemmisülés előtt állottak. Istentiszteleteket rejtett helyeken tartottak, imádságos könyveiket apró, könnyen eltüntethető alakban nyomtatták. A XVIII. század kezdetén már teljesen el voltak taposva, tehát a kérdéses 1734-ik évben senki itt még csak mukkanni sem mert a hatalom ellen, vagy főleg nyíltan kilépni a katolikus egyház megtámadására irodalmi fegyverekkel, ahogyan ez 1672 előtt mindennap megtörtént volt.

Ha ezt a dolgot figyelembe vesszük, jogosan tehető fel a kérdés: ki ellen kellett 1734-ben védelmezni a katolikus egyházat? A hitviták szenvedélyes viharai már régen elültek. Melyik katolikus papnak volt tehát annyira fontos, hogy a legnagyobb csendesség közepette Pázmány-fegyvereket emeljen az evangélikusok ellen 1734-ben? Kicsoda fenyegette a szlovákok részéről 1734-ben a katolikusokat, hogy védekezésül akkora nagy munkára adja fejét valaki, mint amekkorát 1066 folio-lapnyi Kalauznak a fordítása jelent?

Pázmány magyar Kalauza valóban jókor jött, a *szükség* idején, mert 1610 körül a katolikus egyház valóban szorongatott helyzetben volt. Az ország lakosságának majdnem 90 %-a az új hithez húzott, ez ellen tehát védekezni kellett. Ellenben miféle ok késztethette a jezsuitát 1734-ben, hogy ezt a Pázmány-féle fegyvertárat lefordítsa azoknak a szlovákoknak nyelvére, akiknek 80 %-a ekkorra már visszatért Róma hitére, 20 %-a pedig evangélikus rejtekekben szorongva imádkozott? Evangélikus részről 1734 körül egyetlen hang sem hangzott el az önvédelem céljából, vagy főleg támadó éllel; viszont a bécsi udvar egyetlen arasznyira sem tágított a zabolán az evangélikusok elleni politikájában, egészen József császár koráig! Miért kellett tehát a Kalauzt szlovákra fordítani éppen az 1734-ik évben?

Ellenben nagyon is sürgős *szükség* állott be katolikus részről a védekezésre, illetőleg támadásra 50 évvel később. József császár türelmi rendelete 1781 óta ugyanis szabad lélekzethez juttatta az evangélikusokat, a korlátozások megszüntek. Ennek következménye az volt, hogy az eddig szorongatott evangélikus egyház felemelte fejét. Halódó hitközségeit sorra felélesztette, újakat szervezett, élénk egyházirodalmi életet indított. Mai szóval mondva: „konkurrenciát csinált" a katolikus egyháznak, ez pedig fenyegetve érezte magát eddigi kizárólagosságának elvesztése miatt.

Katolikus részről beállott tehát az *önvédelem szüksége* 1781 óta és ennek azonnal visszhangja támadt a katolikus szlovákoknál is. Íme, *Bencsics Antal* ferences páter a türelmi rendelet kibocsátása után azonnal védő fegyverhez nyúl és megint csak Pázmány erejével kíván hadakozni: már *1791-ben be is fejezi a Kalauznak újabb szlovák*

fordítását. Nyilván mit sem tudott arról, hogy ezt előtte már más is megtette.

A Kalauz eme, már második szlovák fordítása ilyen címet visel:

Hodegus
K prawde weduci Kalaus.
Kterého spisal w Uherském gazyku 1613 r.
kardinal Peter Pázmány
Na slowensky gazyk obratil
P. Antonin Benčič 1791—1792.

Ez a fordítás sem jutott sajtó alá. Kéziratát a rozsnyói ferencesek rendháza őrzi, első kötete 552, a második 1092 lapnyi, folió nagyságban. Igen hálás filológiai feladat lett volna számomra összehasonlítani ezt az 1634. évi fordítással, már csak annak a megállapítása kedvéért, hogy fejlődött-e és mennyit a szlovák írott nyelv 160 év alatt. Meg is tettem a kellő lépéseket: a budapesti Egyetemi Könyvtár udvarias levélben kérte beküldését, azonban a ferences atyák válasz nélkül hagyták a megkeresést. Itt is hát ismételnem kell másoknak a jó szerencsére való hagyatkozását.

Bencsics páter úgy látszik szorgalmas író volt, mert két önálló munkát is írt és lefordította Pázmánynak egy másik könyvét is szlovákra, vagy ahogyan ő írja, „átvitte; na slowenski gazik prenésel", t. i. „A setét hajnalcsillag után bújdosó Lutheristák vezetője . . ." című ugyancsak híres vitairatot. Ennek ilyen címet adott: *Za tmawu Dennicu blúdicich Lutheranow W O D I T E L.* Ez is a kéziratban maradt, ugyancsak a rozsnyói ferencesek könyvtárában, 4-rétű 424 lapnyi terjedelemben. A hosszú címlap szerint a fordítás az 1775. évi egri kiadás alapján készült.

Nem kell azonban azt hinni, hogy a Pázmánytól megindított szlováknyelvű irodalmi mozgalom csak csupa teológiai vagy egyházi vonatkozású munkákat termelt. Az a törekvés, hogy a könyvek nyelve eltérjen a csehtől, ráirányította a tanult emberek figyelmét egyúttal a szlovák népnek eddig elhanyagolt nyelvére is. Ennek aztán nagyon érdekes visszhangja támadt, amellyel a szlovák szó megelőzte az összes európai irodalmakat. Értem itten a *népköltészet* iránti érdeklődést. A nép költői megnyilatkozásainak irodalmi értékét csak a Herder-korszak ismerte fel más népeknél, még pedig elég későn. Hiszen a Stimmen der Völker csak 1778-ban jelent meg, magyar irodalmi hatása pedig Csokonaiban („Este jött a parancsolat, Violaszín pecsét alatt") 1795-ben jelentkezett. A népköltés termékeinek gyüjtése nálunk csak a XVIII. században indult meg. És ime, alighogy *Pázmány* megadja az indítékot a szlovák nyelv irodalmi művelésére, *már 1625-ben megkísérelték a szlovák népdalok gyüjtését és kottára szedését.*

A Nemzeti Múzeum zenei osztályának van egy harántalakú kottáskönyve. Címe: „Nápewy starých *slovenských zpjwanek* od urozené Pani *Anny Szirmay* rozené *Keczer* roku 1625—1630." Ez azt jelenti, hogy Szirmayné szül. Keczer Anna asszony szlovák népdalokat és dallamokat írogatott össze 1625 és 1630 között. A kottáskönyv szövegi részeinek kézvonása határozottan XVII. századbeli jellegű, azon-

ban eredeti címlapja elveszett s ezt a XIX. század elején újjal pótolták. Ezért van rajta a „starých" anachronisztikus szó a „régi" népdalok jelzésére.

Sajnálatosnak tartom, hogy ezzel a kéziratos könyvvel, legalább tudtommal, senki sem foglalkozott, holott magyar szempontból is érdekes, szlovák szemmel nézve is értékes. Szirmayné, magyar nemes asszony, 1625-ben kezdi már gyüjtögetni a szlovák népdalokat! A könyv 250 dal énekhangra készített kottáját adja, köztük 72-nek teljes szlovák szövegét is. A többinek csak szövegkezdő első sorát írta le. Van benne négy magyar táncdallam (süvegestánc, egértánc, Kővári-tánc, gyertyatánc), egy francia komplement-tánc, négy lengyel dal és 68 szlovák népdal teljes szöveggel.

Nem érdektelenek a részletmegfigyelések. A 84. számúnál fel van tüntetve a feljegyzés helye, Pribylina község (Liptóban), a 91. számút pedig (Po peňazi repka) Turócban magam is hallottam. A 99. sz. dal, Moja mila lastovička, azonosnak látszik a magyar „Fecském, fecském, édes fecském" kezdetűvel. A 64. lapon lévő „Na Vizolej ceste" kezdetű, azt hiszem, Vizsoly falut emlegeti, stb.

Ha összehasonlítjuk ezeket a dalokat azokkal, amelyeket *Kollár János* 1834. évi Národnié Zpiewanky c. két kötete számára munkatársai az egész szlovák nyelvterületről összegyüjtöttek, feltűnik, hogy ezeknek nagy része már az 1625. évi Szirmay-gyüjteményben is megvan. Ez pedig azt jelenti, hogy a ma is kedvelt dalok már a XVII. században is kedveltek voltak, ezért is maradtak fenn a nép ajkán három évszázadon át. Összehasonlítási anyagnak is hálás a Szirmay-gyüjtemény, hiszen ott ilyen dalt is találunk, mint a „Pri Munkácsi, Munkácsi", amelynek történelmi vonatkozása nyilvánvaló. Kollár Zpiewanky-ban találjuk a Szirmay-gyüjtemény következő dalait: A na moste tráva roste; Dory-Dory, obe Dory, za jednu mi srdce hori; Dalas mudra misu maku; Gak sem prissel, dobili ma; Mám ja lučku u potočku; Nasiau som žitka; Pomalu s niu bo je stara; Šwihaj šuhaj bičem, stb.

A Szirmay-gyüjtemény nem áll magában a XVII. században.

Eszterházi Pál nádor, katolikus egyházi énekek mellett, feljegyzett sok szlovák népdalt is. Ezekből az Akadémia könyvtárában lévő példány szerint néhányat már közöltek, azonban arról, úgy látom, senkinek sincs tudomása, hogy a nádornak van még egy második énekesgyüjteménye is, mégpedig a budapesti *papnevelő könyvtárában*. Lesz még alkalmam erről is szót tenni, itt csak röviden utalok rá.

Népdaloknak ilyen korai időben való gyüjtését nem tudom mással megmagyarázni, mint azzal, hogy Pázmány a figyelmet ráirányította a *népnyelvre*, ez pedig magával hozta a népdal iránti érdeklődést. Az egyházi énekköltés amúgyis szoros kapcsolatban állott a népköltéssel, kivált dallam és ritmus tekintetében magyaroknál és szlovákoknál egyaránt.

Ha már most összegezzük az elmondottakat, látjuk, hogy Pázmány szellemében csak a XVII. században 13 magyarnevű szlovák író működött, 5 szlováknevű, ezenkívül a bibliográfia még egy ismeretlent tart számon (1634. évi Kalauz) és 3 népdalgyüjteményt. Ezek

szerint joggal állíthatjuk, hogy Pázmány igen jótékonyan hatott a szlovák irodalomra. E 19 írónak működése volt az a kovász, amely aztán 1763-ban életre keltette az első nagy szlovák szótárt *Hadbavny Romuald* keze által. De jellemző, hogy itt is a magyar szellem volt a vezérlő: Hadbavny munkája ugyanis nem egyéb, mint Pápai Páriz 1708. évi latin-magyar szótárának szószerinti lefordítása, még a tévedéseknek és sajtóhibáknak is hűséges átvételével. Ez a könyv adott aztán ösztönzést 1790-ben Bernolák Antalnak arra, hogy a szlovák nyelvnek törvényeit grammatikában állítsa össze.

SZTRIPSZKY HIADOR

MOST INDULOK

Most indulok, most indulok,
E bíbor hajnal olt belém
Sok százezer szép dallamot,
Új dallamot, új éneket,
Új életemről verseket.
Most jönnek csak a nagy dalok,
Most indulok, most indulok.

A hajnal zúg és énekel,
Szívemben száz új dal terem,
És velem együtt zengi el
A fű, a hegy, a víz, a kő,
Felhőkben rejlő hegytető
Az éneket, új éneket,
Most ébredek, most ébredek.

A föld kacag, a nap nevet
És szórja rám az aranyat
És én megyek, és én megyek
Szívemből tépem s szétszórom
A sok csodás új dallamom.
A jövőben most már hiszek,
E hajnal adott új hitet.

Remeg a föld, oszlik a köd,
Felemelt fejjel dacosan
Lépdelek át a föld fölött,
És így megyek át mindenen,
A nagy végtelent keresem:
Égig érek, oly nagy vagyok,
És indulok, most indulok.

HOSSZÚ FERENC

A MAGYAR HADIFOGOLY-LÍRA

SZIBÉRIÁBAN SÍNYLŐDÖTT EGYKORI HADIFOGLYAINK lírai alkotásait alig ismeri valaki. Ami odakint, a hadifogságban íródott, annak nagyobbik része ma is kéziratban, íróasztalfiókok mélyén lappang, vagy ami ezzel majdnem egyremegy, legfeljebb rövid időre és csak kevesek számára hozzáférhetően látott kézírással, egy példányban készült hadifogoly-folyóiratokban napvilágot. Idehaza nyomtatásban csak *Gyóni Géza*[1] s *Debreczeny Dezső*[2] versei jelentek meg; *Bányai Kornél*[3] és *Strém István*[4] csupán mutatóba vett fel egy-két hadifogoly-verset is itthon írt költeményeinek gyüjteményébe. Figyelmet négyük közül egyedül *Gyóni* Géza keltett, a többieket legfeljebb volt hadifogoly-társaik, a kéziratok s egykori folyóiratok teljes anyagát még ők sem ismerik. Minden tábor zárt, külön világ volt, más tábor költőit nem adatott mód megismerni.

Pedig érdemes ezt a költészetet megismerni! A magyar szellem terméke ez is, százezrek lelke szólal meg benne. *Brändström Elza* könyve szerint[5] több mint két millió osztrák-magyar katona esett az első világháborúban orosz hadifogságba, *Bodard Gaston* osztrák katonai statisztikus szerint mintegy 900.000. Mennyi volt közülük a magyar, egyikük sem jelzi. A hadifoglyok kicserélésekor, 1918 őszétől 1920 végéig, 140.000 magyar került haza Oroszországból, ebben a számban azonban természetesen nem foglaltatnak benne sem azok, akik a fogolycserétől függetlenül, önerejükből — szökve vagy saját költségükön — vagy csak jóval később vergődtek haza, sem azok, akik akkor már Gyónival élükön, sokezredmagukkal aludták örök álmukat Szibéria nagy hadifogolytemetőiben. Összevetve a különféle adatokat, aligha tévedünk, ha szibériai hadifoglyaink számát legalább negyedmillióra becsüljük. Ennyi sorsüldözött, hányatott életű magyar férfi élményeinek ad hangot ez a lappangó költészet.

Az anyag összegyüjtésére itt volna az utolsó perc. A költők elhalnak maholnap, — a fentebb említettek közül egy sincsen már az élők sorában! —, kéziratai, naplói, folyóiratai s velük műveik is elkallódnak: elmerülnek az ismeretlenségben, mielőtt kiemelkedtek volna belőle.

A mondottakból következik, hogy a kép, amelyet az alábbiakban

---

[1] *Gyóni Géza:* Levelek a kálváriáról, Bp., 1916. — U. a.: Rabságban, Bp. 1918.

[2] *Debreczeny Dezső:* Versek a szibériai fogságból, Bp., 1931.

[3] *Bányai Kornél:* Az örök arc, Taskent—Budapest, 1920—25.

[4] *Strém István:* Vadrózsa asszony, Bp., é. n.

[5] *Brändström Elza:* Unter Kriegsgefangenen in Russland und Sibirien 1914—1920.

festeni iparkodunk, korántsem teljes. Csak izelítőt nyujthatunk abból, amit tüzetesen még magunk sem ismerünk. Lehet, hogy a legszebb, legértékesebb darabok szóba sem kerülnek, mert még lappanganak. Mi több, még azt sem mutathatjuk be hiánytalanul, aminek létezéséről biztos tudomásunk van: vagy mert a szerző itthon végképen eltűnt szemünk elől, vagy mert még névtelenül sem volt hajlandó kéziratait közlésre átengedni.

Vállalkozásunk talán még így sem hiábavaló. A hadifogság eshetősége ma ismét ott kísért honvédeinkért való aggodalmainkban, s ez az eshetőség ma még sokkalta kínzóbb kérdőjel, mint az első világháborúban volt. Ha másért nem, már csak ezért is érdemes ezekbe a sajátos versekbe s rajtuk keresztül egykori hadifoglyaink szomorú életébe bepillantanunk.

MI VOLT, MILYEN VOLT A HADIFOGSÁG? Mit vallanak róla azok, akik végigszenvedték? Miben látják a fogság lényegét?

A hadifogság — vallják e versek — tökéletes ellentéte a harctérnek. Ott csupa mozgás, erőfeszítés, szüntelen életkockáztatás, nagy változatosság, szinte korlátlan lehetőség az én teljes kibontakoztatására, egyszóval: végletekig felfokozott élet. Itt mozdulatlanság, tétlenség, vélt vagy valódi életbiztonság (a kettő lélektani szempontból azonos), egyhangúság, tehetetlenség: tespedés. Átmenet a kettő között nincs. A talaj az első pillanatban elvész a fogoly lába alól. Mihelyt a fegyvert kicsavarták kezéből, zuhan. Egyik végletből a másikba. Nemcsak mondják róla, hogy hadifogságba *esik,* valóban mélység nyílik meg alatta. A kifejezés találóbb, mint képzelnők. Alig van költő, akit ez a zuhanás meg ne ihletne.

A mélység, amely a foglyot elnyeli, európai ember számára merőben idegen, pusztán földrajzi szempontból is szokatlan, nehezen elviselhető környezet. Szibéria a legszélsőbb ellentétek hazája: forró nyár és dermesztő tél. A rossz hajlék, hiányos felszerelés, hitvány élelem mindkettő kínjait megtetézi. Fizikai értelemben is nagyok a megpróbáltatások. Maga a táj, az éghajlat is ellenség, nemcsak az ember. Ehhez az idegenséghez hozzáidomulni csaknem egyértelmű a teljes átalakulással, ámde ez az átalakulás — létfeltétel. Hiába lázad, tiltakozik ellene minden idegszál, a szükség rákényszerít.

„Szibériai nyulat visznek el ablakom alatt" — írja *Strém.* — „Fehér a színe. Azzá tette a hómező ősi törvények alapján." Ez a nyúl — szimbólum. „Így fakul el a lélek is, így veszti el hevét, színeit, ragyogó képeit, csupatűz nyugati lélekből így lesz önelemző, szürke, szibériai lélek."

Az ellenséges idegen környezet legfőbb kínja a szörnyű távolság. Távolság mindenekelőtt az otthontól, mégpedig nemcsak a légvonalban is ezrekre rúgó kilométerszám, hanem a béna, háborús közlekedés s az ólomlábú hírszolgálat miatt is. Órákat különbözik a keletszibériai s a középeurópai időszámítás.

Tíz óra múlt. Itt öreg este,
Négy óra nálad délután,

olvassuk egy hadifogoly-versben. Csoda-e, ha hónapokon, éveken át hírt sem hall a fogoly szeretteiről? Rádió még nincs, táviratot csak hébe-hóba továbbít a cenzúra, nincs hát mód az üzenetváltásra. Elképzelhetetlenül keservesek a hírekre áhitozásnak, hiábavaló sóvárgásnak e végtelennek tetsző hónapjai.

Hogy tudsz hallgatni ennyi ideig?
Egész esztendőn egy betűd se láttam

zokogja *Gyóni*. Csaknem ilyen szörnyű a távolság a környező élettől is. A foglyoknak nincs részük a tábort körülölelő város, falu vagy telep életében. „Ami az övék: négy puszta kerítés" — írja Tobolszkról *Debreczeny*. Minden, ami élet, messze van. Az övék csak annyi belőle, amennyi egy szűk ablakon át belátszik. Ezért kincs az ablak, ezért nevezi *Strém* „az élet reátekintő szemének", s ragaszkodik hozzá görcsösebben, mint vízbe fúló a szalmaszálhoz. Ablaka kapcsolja össze az élettel, ablaka jelenti számára a világot, ablaka maga az egész világ.

Az élettől való roppant távolság ellentéte a gyötrelmek másik forrása: a fogolytársaknak minden képzeletet felülmúló, kényszerű közelsége. Embertelenül összezsúfolva élnek a tábor lakói egymás mellett éveken át. Sem a testnek, sem a léleknek nem lehet titka. Teljes a meztelenség. A természet rendje csak férfi és nő között ismer és tűr ilyen feltétlen közelséget, ámde a tábor lakója csupa férfi.

„Meztelen a lelkem, és amerre nézek, kandi szemek öveznek", — vallja *Strém*. — „Úgy szégyellem magam! Úgy szeretnék egyedül lenni! Úgy gyűlölöm az embereket! Úgy szeretném eltakarni kínjaimat és vágyaimat! Szüntelen virágokra kell gondolnom, melyeken nedves csigák mászkálnak... Szobatársam ott ül az asztalnál és eszik. Undorodom tőle. Ingerel minden mozdulata. Ahogy a kenyérből tör, ahogy a kanalat ajkához viszi, még a lélekzetvétele is. Kérdez valamit, mit sem sejtve, ártatlanul, és én azt hiszem, bosszantani akar. Fojtott a levegő, tele millió apró tűvel... Irtózunk egymás pőreségétől és nem tudunk hová menekülni előle. Gyűlöljük egymást nemzetiség, felekezet, társadalmi, vagyoni, műveltségi osztályok szerint, össze-vissza, ostoba, vak, állati gyűlölettel. Vajjon emberek vagyunk mi még?"

Ehhez járul, hogy a fogoly teljes bizonytalanságban él jövője felől. Meddig tart a fogság, senki sem tudja. Egy év? Tíz év? Tervezni, számítgatni nem lehet. Minden számítás hiábavaló. Tetézi e bizonytalanság kínját, hogy közben a drága idő, a fiatalság édes ideje száll, száll üresen, elpocsékoltan, elkótyavetyélten, mert foglalkozni nem lehet semmivel. Minden foglalkozás: vagy kényszermunka, vagy eleve céltalan, kilátástalan játék. Mintha malom járna üresen, vagy homokórán peregnének alá idegőrlő egykedvűséggel homokszemek. A *Nikolszki Névtelen* így foglalja szavakba ezt az érzést:

Hallgatjuk lázas éjtszakákon,
Idő útját hogy rója, rója.
A síri csendben unott-tompán
Perceg, perceg egy homokóra.

Hull, hull a perc a semmiségbe,
Méhe fonnyadt vágyaktól vemhes,
Vágyaitól a jövendőnknek,
Mely soha már meg nem születhet.

A hideg nesz fülünkbe csapkod,
Jégkéz markolja lelkeinket,
Menekülnénk, de nincs menekvés,
A homokóra nem kegyelmez...
(A homokóra)

Múlt és jövő hovatovább összeolvad ebben a tehetetlen, kényszerű, tétlen várakozásban. Az egyetlen, ami halálosan komoly, az emlékezés és a vágy, mígnem egy nap arra eszmél a fogoly, hogy emlékezete kihagy, vagy torzít, vágya elfásult, hinni, remélni képtelen: élő halott.

MILYEN KÖLTÉSZET SARJADHAT ebből a különös, zárt, fojtott levegőjű világból?

A foglyok élete tömegélet, élményeik szinte hajszálra azonosak. Az egymásrautaltság, összezsúfoltság mindenkiről lekoptatja az egyéni vonásokat. Külön, egyéni élete a költőnek sem lehet. A hadifogság költészete a szó szoros értelmében tömegmegnyilatkozás. Minden mű kollektív, szinte kényszerű alkotás. Nem annyira az egyéniség dolgozik, inkább a roppant feszítő erejű élmény. Innen, hogy olyanok is tollhoz nyúlnak, akiknek odahaza nem kenyerük az írás. Alkotásaikat ők maguk sem érzik egészen a magukénak. Ezért oly feltűnően sok az írói álnév, ezért hallgat el itthon majd mindegyikük. Nemcsak hogy nem keresi, valósággal kerüli a nyilvánosságot. Mintha annak idején csupán kényszerből írt volna. Mintha csak a közösség, amellyel a fogságban akarata ellenére testileg, lelkileg összeforrt, szólalt volna meg általa. Költő és közönség a hadifogságban egy és ugyanaz. Nem a mű létesít közöttük kapcsolatot, a kapcsolat teremti meg a művet. A közösség szól önnönmagához.

Az élmények azonossága azonos tárgyakat, sőt azonos formákat teremt. A fontosabb lírai tárgyak több változatban is megéneklődnek, s a változatokban egészen meglepő egyezések akadnak egymástól sok ezer kilométer távolságban élő, egymásról mit sem sejtő költők műveiben is. Az alkony símogató karjaiba menekülést pl. így énekli meg Debreczeny a keletszibériai Razdolnojében:

Lágy, színes alkony, *halk*, *szelíd* és *édes*
Öledbe, ím, én hízelegve *omlok*.
Én *bús utas*, kin ülnek régi gondok,
Ki annyit jár és minden útja téves.

Lágy, színes est, én *megsímítom* képed,
Csókkal *borítlak*, én, a *fáradt* ember,
Ki *szívet nyitva* máshoz menni nem mer,
Hozzád, én, alkony, nyílt sebekkel lépek.

Jer, fonj be engem *ringató karokkal,*
Zárd mélyre, mélyre *izzó két szemem,*
Mondj altató dalt fáradt gyermeken!

(Menekülés)

Pár ezer kilométerre Razdolnojétól, a Bajkál-tó szomszédságában, Berezovkán ugyanez a tárgy az alábbi versre ihlet egy névtelent:

Zajtól fáradt, forró fejemre
áldás, ha jő az este *csendje,*
halántékom hűsébe mártom,
hűse, sötétje gyógyulásom.

Este, este minden szomorú,
mindenen bús, bánatos ború,
és minden mi bánat, rokonom,
csókol, símogat, árnyába von.

Este, este mindenek sírnak
és *lázas lelkem szertenyilhat,*
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Árnyak nyúlnak felém sereggel,
s árny és homály: hullám és tenger
érzem, hogy felvesz s lágyan ingat
s *édes* és *hűs,* és *ringat, ringat.*

(Este)

Az élmények szüntelen változásának, az örökösen kétség s remény közt ingadozásnak megfelelően erős a kedélyhullámzás. Lázadó dac és krisztusi lemondás, átok és áldás, vak bizalom és sötét kétségbeesés, paroxizmusig fokozódó szenvedély és zsibbadt elernyedés váltakozik a hadifogoly-versekben. Ugyanaz a *Gyóni,* aki azt írta volt elfogatásáról, hogy

Verje meg az Isten, hetedízig verje,
Aki benne vétkes;
Ne segítse vissza fiút az anyjához,
Testvért a testvérhez,

aki azt hirdette, hogy „áldott legyen a gyűlölet", egy másik versében, az Úr „térdhajtó hatalmát" érezve, arra biztatja társait: „Térjetek meg és szeressetek!" Ugyanaz a *Debreczeny,* aki több versében is valósággal sóvárogja a halált, egy napfényes tavaszi reggel, a lét gyönyörétől ittasan így kiált föl:

...Boldog vagyok,
Mellemben vígság s ünnep áll.
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
Világot s mindent egybebont
A puszta létezésnek kábulatja bennem.

A hadifogságban a költő egyben közönség is: nem másnak, hanem önmagának ír. Innen, hogy a hang meglepően közvetlen, a forma ernyedt, nem ritkán a pongyolaságig egyszerű. Nem a műgond, nem is a kifejezőkészség vagy a ritmusérzék hiánya ez, hiszen formaművészeknek minősíthetők alkotásai közt is akadnak ilyenek, hanem lényegből fakadó sajátosság: otthoniasság, fesztelenség. Bármennyire ellenmondásnak látszik is, azt kell mondanunk: a formátlanság itt az egyetlen lehetséges forma. A hadifogság lírája belső törvényeinél fogva a szabad vers irányában fejlődik.

MIFÉLE ÉRZÉSEK, GONDOLATOK ihletik a hadifogoly-költőket? A fogság kezdetén természetesen a nagy pillanat, a végzetes perc, az elfogatás élménye. Ekkor még a katona beszél. Ez a zuhanás költészete. A fogoly mintegy igazolni igyekszik magát. Mintha a mélységbe zuhantában önkénytelenül megkapaszkodni próbálna valamibe. A mélységiszony ihleti — öntudatlanul — ezeket a költeményeket. *Gyóni* az árulókat s az éhséget vádolja Przemysl elestéért:

> Hej, pocsék polyákok, hej, csahos, cselákok,
> Miattatok hervadt kurucok virága,

írja egyik versében; egy másikban pedig:

> S mely gőggel nevette muszkák lihegését,
> Sasok büszke várát bevette az Éhség.

Debreczeny végkimerüléssel magyarázza elfogatását a végső, végzetes harcot megörökítő versében:

> Oh, nem volt ott hős s nem volt becstelen gyáva,
> Csak kimerült állat...
> — — — — — — —
> — — — — — — —
> A hajsza, az éhség,
> Vad tusa aztán,
> A röhej és düh,
> A vas, hogy izzón belevág a hasba,
> A hörgés, a sikoly, lobogón a srapnel,
> Egy gomoly —
> Aztán egy kéz, egy törzs, egy szív
> Hogy felcikáz a légbe —
> És tovább, tovább!
> Durva vezényszó,
> Lendül a bajnét,
> Könyörgőn, utolsót valaki felnéz,
> Aztán leroskad... Egy lehunyott szem...

A zuhanás szédületéből a környezet téríti vissza a foglyot a valóságba. Ismeretlen, különös világ veszi körül. Az újság ingerével hat

reá minden. Benyomásainak özönéből útirajzok, város-, falu- és táborképek születnek. Egyiken-másikon eleinte még otthoni olvasmányélmények hatása érzik, a valóság helyett a képzeletükben élő Szibériát iparkodnak festeni[1], de azután tisztul a kép. A legelső s legmélyebb benyomások egyike a hónapokon át tartó út végig az orosz síkságon, Európán, Ázsián át a táborig: az Ural, a nagy folyók, a Bajkáltó, a foglyok ütött-kopott vonata mellett elsuhanó, tündöklő, ragyogó szibériai expressz, szembefutó csapat- és hadianyagszállító vonatok, a százszínű erdők, a százszínű szibériai hó, a lakatlan roppant területek, határtalan határok csendje. Van, akinél az útiképek sorozata egész ciklussá szélesedik. Ime egy pár részlet *Debreczeny* ciklusából:

Harminc vagon — harminc koporsó.
Lezárt ajtók, őrök, bűz és piszok.
Harminc koporsó, fekete és vörös.

Távoli mezőkön beteg nap ragyog.
A végtelenség. Néhány tévedt nyáj,
Ami a csendet szívedbe veri.
Rossz búzaföldek, megrokkant falvak
És gőgös templom.
Bámuló egyszerű nép — semmi...
A vonat fáradtan, lihegve szalad...

Napok állnak odébb.
Csend.
Bent a vagonban harci mesék.
Mindenki hős már, s mindenki éhes.
Ha állomás jön, a gazdag vesz
S a nyomorult lop.
Nyugaton a nap, mint máglya, lobog.

Városok jönnek, városok tűnnek.
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
Szibéria!
— — — — — — — — — — — —
Hetek így mennek.

(Fogság)

Strém télen teszi meg ugyanezt az utat. Ime a hóba, fagyba süppedt Szibéria képe:

Halál és borzalom köröskörül.
A szörnyű róna sűrű ködben ül.
A föld így alszik. Álma ily halálos.

[1] Jellemző példája ennek *Gyóni: Omszki emlék, Strém: Zöldesszürke rácsos vagónok* c. költeménye.

Október kezdi és bevégzi május.
Köd-ülte égen fent a tűzgolyó,
mely déltül indul és merengve mén.
Amerre néz a szem, eggyéfolyó
egyformaság. A róna peremén,
miként egy szürke, bús üvegbura,
lelkedre hull az ég. Akárhova
tekint a szem, halál, és semmi nesz.
A céltalan lét méla képe ez.
(Szibériai karácsony)

Debreczeny Nyugat-Szibériába, Tobolszkba kerül először. Itteni tartózkodása egy kivételesen ritka élményének, egy délutáni sétájának emlékét őrzi az alábbi színes városkép:

Tarka faházak — meleg, virágos —
Fapallós udvar s füstölt fatornác,
Kimetszve könnyen, mesterien.
Őszi kedves tereken asszony,
Lármás diákok, egy-két kisasszony:
Szemükben ott ég a kíváncsi tűz.
A város! Oh, egy darab élet!
A kikötő éled, halvásár áll,
Orosz osztyákot rászedni fárad.
Szemed száz bódét gyönyörrel járhat:
Északi bőrök, prémek és bundák,
Újtermés alma, illatos sültek,
Gyöngyszemű szőlő, kalács és könyvek...
(Tobolszk)

Kelet-Szibéria tömegtáboraiban elképzelhetetlen ez az élmény. A fogoly innen még őrei kíséretében sem teheti ki soha a lábát. A tábort övező magas deszkapalánk kapuja csak az őrségnek nyílik meg, a fogoly ki sem pillanthat rajta. A kivétel ellenképéül álljon itt egy táborbeli „séta" rajza is ugyancsak *Debreczeny*től:

Az udvarunkra ma leesett a hó,
És jártunk sorba, kört körre írva le,
A szívünk vágyott, a nyugtalan, bohó
S ezer lábnyommal lett udvarunk tele.

Én néztem őket, csak néztem szüntelen,
Hogy mindegyik hűs, mindegyik idegen
És egy sem vezet, jaj, sehova sem.

És mentünk sorba, kört körre írva le,
Szívemből hullott vágy vágy s könny könny után,
Míg est lett halkan s ködděl takarta be
A fáradt nyomot, mit száz láb írt sután.
(Nyomok a hóban)

Bármily hosszú s változatos is az út egész világrészeken át a táborig, egy nap a leghosszabb útnak is végeszakad s vele együtt vége annak a benyomássorozatnak is, mely a zuhanó figyelmét egy ideig elterelte saját sorsáról. A táborba érve a fogoly magára marad. Ekkor döbben rá, milyen messzire szakadt övéitől. Otthona képe egyre sűrűsödő ködön át int feléje, mind kevésbbé tudja: olyan-e az még, övé-e az még úgy, mint mikor elhagyta, visszavárja-e vagy elfeledte. Lelke minden erejével ragaszkodik hozzá, vágyódik utána, a hitves, a kedves, az édesanya, az édesapa, a testvérei, a rokonai, a barátai után, meg szeretné tartani mindnyájukat, s egyre kevésbbé bizonyos benne, hogy megtarthatja-e őket. Arról a percről álmodik szüntelen, amelyikben majd hazatér, ámde ez a perc minden alkalommal más és más alakot ölt. Hol végtelen boldogságot ígér a látomás, hol gyilkos csalódással ijeszti. *Gyóni* efféle látomásaiból két keserű dalciklus is születik, a *Levelek a kálváriáról* versfüzérei. Az elsőnek főtárgya a szerelmi féltés, az önkínzó töprengés. Végeredménye: a gyanakvás meggyökeresedése.

Oly fehér lehetsz, mint a hó;
Oly tiszta lehetsz, mint a harmat —
Az ajkam, ez a keserű ajk
Múlt csók nyomát keresi rajtad.
(32. levél)

Ha új fogoly kerül a táborba, régi, otthoni ismerős, kérdezősködni sem mer már tőle a kedveséről: háthogyha hűtlenségéről kellene értesülnie! A kínzó gyanú csak a láz higgadtán, a második ciklusban halkul el, mikorra szerelme magasztos, szinte eszményi vonzalommá tisztul:

Börtönöm falain már az árnyak
Nem rád leső, csúf, éhes pókok.
Őrangyal, itt suhog újra szárnyad
S a kétség szeme lecsukódott.
(12. levél)

Hasonló ciklusok volnának összeállíthatók *Debreczeny*, *Strém* s a névtelenek verseiből is. Még az érzés fejlődésének fokozatai is azonosak. Csupán a végkifejlet más. *Gyónit* megváltotta gyötrelmeitől a halál, amazoknak végig kellett járniok a kálváriát. *Debreczeny* tengernyi belső vívódás után visszaadja a szavát kedvesének. Úgy érzi, olyan emberroncs, mint amilyenné ő vált, nem köthet magához ép, élő embert. Maga biztatja kedvesét, válasszon csókra, örömre érdemesebb ifjút vőlegényül, s tagadja meg őt érte.

Mindent visszaadok, hogy adj néki mindent.
Utolsó szó ez, menj! Ne sírj! ne bánj!
Az ősz üzent ma, menj! Én meghalok. Ne szánj!
Az ősz üzent ma s az ősz szava szent!
(Jobb, boldogabb utódom)

Vajjon következhetik-e ez után az elbocsátó üzenet után más, mint egy utolsó sikoly a végig megmaradó, de hasonlókép elérhetetlen édesanyához? Ime ez a végső sóhajtás:

A szíved küldd el: meleg harangot,
Karácsonyi kedves csilinget,
Hogy rám boruljon, hogy vígasztalón
Csengetyűzzön békét, türelmet!

A szíved küldd el, áldott szép asszony,
Mint meleg kendőt a jégmezőkre,
Fáradt fiad, beteg fiad
Hogy feledtetőn, gyöngén befödje!

A szíved küldd el: boldog lemondást,
A szíved küldd el: szelíd megnyugvást,
Szemed drága fényét,
Ajkad csóknyujtását,
Kezed simítását,
Melled melegségét,
Mert meghalok én...
Mert meghalok én!
(A szíved küldd el...)

*Debreczeny*éhez hasonló végakkorddal zárul a ciklus a *Nikolszki Névtelen*nél is. Nem mondja ki oly határozottan a végső szót, mint *Debreczeny*, de a sorok között ott a leszámolás, a helyrehozhatatlanság, a válás tudata. Szemétdombhoz hasonlítja a fogságban felőrlődött önmagát s e szemétdombhoz mintegy tetemre hívja kedvesét:

Ez lett. Szemétdomb. Piszkos tört cserép, —
Hiába reszket kesztyűs kis kezed,
Ez volt a váza, volt a meseszép,
merészívű, csodált mesterremek.
Elejtette vigyázatlan cseléd
s most itt hever szennyesen, dísztelen.
Nyálkás hínár zöld foszlós tengelyen —
Ez meg a dús, a pompázó virág.
Hervadt, kidobták, bomlik nesztelen
s a légbe illó, mérges gőzt lehel.
Szeretted régen súlyos illatát,
mért fintorítod orrocskádat el?
Bús. szürke pernye, mely cipőd hegyét
füstölgő, fínom hamvval vonja most, —
látod? — a tűzzel, lánggal ugyanegy,
mely lázban leste mosolyod kegyét.
Feléd száll most is, még most is szeret...
Fonnyadt narancshéj — Édes, hűs ízét
valaha friss csókomban ízleléd...

Itt hagynád most, mert rom, rongy, szennyhalom?
Szennyében is királyi, pompa-rom,
és nap ha süt, még mindíg, mindíg ég,
villog, tüzel, bár tarkálló szemét,
ezer színt rejtő, mint festék-kazetta,
bomlott, kavargó, őrült színpaletta,
s ha megtagadd is, tiéd, kedvesed!

Fejecskéd rázod? Sírsz? Hát ismered?

(Szemétdomb)

Nem kevésbbé gyakori lírai tárgy az üresen, feltartóztathatatlanul gördülő idő, a várás kínja, a mozdulatlanság kínja. Egy példáját bemutattuk volt már ennek a *Nikolszki Névtelen Homokóra* c. versében, álljon itt még néhány sor *Bányai Kornél* egyik taskenti költeményéből:

Ezer évek óta sötétbe csavarva ülünk az időben,
szemünk színes kő, lábunk föld húsába karmoló gyökér.
Élünk, vagy meghaltunk, nem tudjuk. Hiába
bókol fölénk a nap s a csillagok sok tarka nyájai
hiába vonulnak arcunkon át a mélybe.
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
...Fülünk kagylóin bong a csönd.
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
Ó, élet! élet! Szobrok vagyunk, setétek, némák,
fejünk az égig ér nagy mozdulatlanul
s varangyok ülnek rajtunk: anyáink csókjai!
Voltunk, leszünk vagy vagyunk mindörökké?

(Hadifogság)

A tehetetlen várakozás szüntelen, tompa sajgását hasogató kínná fokozza az elviselhetetlen tavasz. Megszólal a vér, és szívtépő jajok, lázas panaszok, a vágyakozás végtelen sirámai szakadnak fel a fogoly lelkekből. Szibériában május a tavasz. Hirtelen, csaknem orozva ront a világra: egyszerre forr, erjed, fakad, nyit minden. Egyetlen láz, egyetlen nász az egész világ. Hiába fátlan, kopár az udvar, hiába magas a palánk, a tavasz átsuhan, átlép fölötte, befurakodik a réseken. Elég egy langy szél, enyhe májusi eső, hogy „zsoltáros trilla" nyíljék a szívben, hogy feltámadjon a mult, s jogát követelje a jelen. A rézcsatorna egyhangú, halk csorgása az éjben kísértő, „forró muzsikává" válik, „siheder diákként, illatos vérrel" neszel fel rá s „megszentelve", bódultan bolyong tőle a fogoly. Az első csenevész kis pitypang egész vágyvihart kelt, mert szimbólummá mélyül. A *Nikolszki Névtelen* a maga sorsára ismer az idő előtt kinyílt kis virág sorsában:

Ház oldalán, kora tavasszal,
kövek között, kora tavasszal
kinyílik sárga virág...
Körül alig zöld még a világ,
sejlik csak a fán a rügyből, a göbből,
hogy forrongó, forró belül az ág,
serken a gyep csak gyéren a rögből
hirdetve lágy szél lába nyomát,
érzik csak a Messze, a Távol, a Nyár:
s nyughatlan várni kis szíve már.
Bohón, bolondul, várhatatlan
hívja, jöveszti, sürgeti vágya, a vágya
a drága Csodát,
s nyílik nyílatlan zord tavaszban,
várhatlan nyílik sárga virág...

Kora, korán még, várj még, nem érzed?..
Érzem —
Messze, még messze, ma be nem érhedd!
Vérzem —
Elvérzel a nincstől, a téltől, ha nyílsz ma,
balga, bohó!
Elvérzem a kíntól, ó, nyílni a jó,
nyílni csak, élni, ó, kín az éjem,
vágyak gyökereznek erembe mélyen,
élni, csak élve áll a világ,
szeretni —

S ház oldalán, kora tavasszal,
kövek között, kora tavasszal
bohón, bolondul, várhatatlan
nyílok, csak nyílok: sárga virág.
(Sárga virág)

Az idegenség, a szörnyű élettávolság, csillapíthatatlan sóvárgás s megújra tétlenségbe zsibbadás hovatovább felőrli az életerőt, az ellenállást: a fogoly megadja magát sorsának. A kétségbeesés torz, elkeseredett kifakadásokra késztet. Az élve eltemetettek énekei ezek.

Rab vackokon fetrengve már
Bennünk a holtak lelke hál.
Mert holt bizony, aki így él —
S nekünk az élet mit ígér?
Felakadt üveges szemünk:
Az éjtszakába meredünk...

írja Gyóni a *Rab vackokon* c. versében. Testvére halálosságya mellett nem a fájdalom, hanem az irígység szorítja el a szívét. Irígyli azt, akinek „kaput nyit már az irgalmas halál". Pár nappal később testvére temetéséről írt versének ezt a jellemző címet adja: *Öröme van a pa-*

csirtának. Egy másik hadifogoly költő, *Pesti János* szerint is „halk kürtszóval, dalolva jön a Halál", ő a „Mindenség Követe" s a szárnya lágy. Nincs hadifogoly költő, aki ne áhitoznék a megváltó halál után. *Debreczeny* egyik versében arra kéri az Életet, hogy eressze el végre „Halál új életébe". Egy másikban, a hadifogoly költőre sokkalta jellemzőbben, önkínzó részletességgel idézi a testi halál visszataszító s mégis sóvárgott képét. Lássuk ezt a fanyar, keserű himnuszt!

Akkor szép a szem, ha nem vet több lobot,
Akkor szép a kéz, ha nem nyul semmiér',
Akkor jó az ér, ha alvadt benn a vér
És nem kopog, és nem kopog.

Akkor szép a has, ha nem jár benne bél,
Akkor szép a láb, ha táncra nem topog,
Akkor jó a száj, ha csend varr rá bogot
S nem esdekel az életér'.

Ha orr nem szimatol,
A fül süket bagoly,
Ha végtelen az éj
És nincs se kín, se kéj:
Akkor vagy boldog ember!

Aludjatok hát szerveim,
Aludj, te éhes kandi falka,
Élet vizét többé ne nyalja
Hosszú, kíváncsi nyelvetek,
Piros, kunkorgó nyelvetek,
Aludjatok, fáradt ebek!

(A szervek dala)

Egy harmadik verse még ennél a halál-himnusznál is megrendítőbb: öntudata elborulásáért, a tébolyért esdekel benne.

Jöjj, csendes, szent őrület, végy ringató karodba,
A meghasonlott lelket jobblétre szód dalolja,
Szegény meghajszolt állat rejtő öled kívánom,
Hogy el lehetne benne a szenvedésem ásnom.

Te szánj meg engem végül, borulj reám egy éjjel,
Ki jársz az emberekhez az álom szent mezével,
És voltál nálam is már riasztó, kósza vendég,
Borítsd reám ölednek homályos, béna csendjét.

Ki érdemesebb sorsot tán érdemeltem volna,
Mert vágytam lenni áldás, üdítő víz, zsolozsma,
Éneklő tiszta ember, vidám, dícsérő zsoltár
S kin szentélyt lél az élet, hű, dönthetetlen oltár:

Én hívlak, Végső Menhely...

(Szent őrület)

E Végső Menhely után esengés a fogoly-kálvária utolsó stációja. Az út nincs tovább. Aki idáig jutott, az mélyebbre már nem zuhanhat. A földi szenvedések minden lehetősége kimerült számára. Elszánta magát a legszörnyűbbre, s mert elszánta magát, nincs többé mitől tartania. Megnyugodhat. A mélypontra ért, de legalább földet érez újra talpa alatt. Ez az elszánt nyugalom érzik ki a fogság végső szakaszából származó összes versekből, ez teszi a *Levelek a kálváriáról* utolsó akkordjait a *Jobb, boldogabb utódom,* a *Szemétdomb,* a *Sárga virág,* a *Szervek dala,* a *Szent őrület,* a *Dalolva jön a halál* stb. rokonává.

Csodálatos rendelése a Gondviselésnek, hogy ez a hideg nyugalom hoz végül enyhülést, vigasztalódást a halálra gyötrődött rab életébe. Előbb-utóbb minden fogoly elérkezik idáig, s ha egyszer elérkezett, ráeszmél, hogy az enyhülésnek két forrása is nyitva maradt számára: egyik a természet szépsége, a másik a felebaráti szeretet melegsége. Fű, fa, virág, napfény, madárdal: mind, mind megannyi kincs, megannyi ajándék, s a Gondviselésnek ez az ajándéka nem vehető el tőle. Egy-egy fa, bokor a legsivárabb táborban is akad, egy-egy fénynyaláb a legsötétebb zugokba is belopakodik, s a fogoly vacka megszépül tőle. Az elvehetetlen felfedezésének ez az öröme, megragadásának ujjongó boldogsága csendül ki *Debreczeny*nek már említett *Egy reggel* c. verséből, ez *Strém,* a *Nikolszki Névtelen, Pesti János* számos költeményéből. Íme egy részlet *Strém* ujjongásából:

Hozsánna néked, napsugár,
mely csillansz Altáj ormán!
Hozsánna néked, tiszta fény,
oh, jöjj, oh, szállj, ragyogj rám!
Forró könnyel megáztatom
a port, hová hull fényed,
óh napsugár, óh, napsugár,
te szabadság, te élet!
Az étheróceánon át
hozzád repül a lelkem,
világosságban fürdöm és
rabvoltomat felejtem.

(Hajnal)

Ugyanezt az örömet szólaltatja meg a *Nikolszki Névtelen* alábbi verse:

Ó, ma madarak csicseregnek,
ma bolond tavaszi nap van,
csikland, hogy hallom, csicseregnek
s egyszerre furcsa magamban.

Ó, ma süt a nap be bolondul,
szín a szobám ma s csupa fény,
lüktet a szívem, ver, bolondul,
nem tudja, mi lelte, szegény.

Ó, ma vigasság, öröm élni,
ó, a ma biztosan ünnep,
öröm a fénybe, színbe nézni
s madárdal öröm a fülnek.

Ablakot ha nyitok ma, érzem,
az egész tavasz rajt' beszáll,
átitat, ragyog, önt egészen
s muzsikálok, mert muzsikál.

(Ünnep)

Épp ily lázas örömet fakaszt a mélységbe zuhantakban a bajtársi, baráti szeretet melegsége. A mélyponton túl hozzátörődik a fogoly a társaihoz, felfedezi bennük a szenvedő testvért. Önnön teste, lelke szörnyeit legyőzvén, le tudja immár győzni társai iránti oktalan dühét, útálatát, gyűlöletét is. *Gyóni* számára, Szibéria nagy kórházának betegei, a foglyok közé Szép Ernő levele hozza meg ennek a szeretetnek első csepp balzsamát. Azt írja a meleg, baráti szavak hatásáról:

Ó, irgalmas barát,
Ha láttad volna, mily
Jólesőn nyujtózkodtak
Pár jó szód olajától,
Mint pusztuló liget
Lecsüggedt gallyai,
Miken aszály után
Végigzuhog a zápor.

S ki nem bírt közülük
Pokolnyi bánatával
S a halál hűvösébe
Könyörgve kéredzett el:
Úgy aludt el, szívén
Lágy szavak olajával,
Mosolygva, mint a hívő
Az utolsó kenettel.

(Szép Ernő levelére)

A *Nikolszki Névtelen* fényt és szeretetet — a mélypontra ért hadifogoly lelkületére s felfogására jellemzően — azonosítva így énekli meg a testvéri egymásratalálásnak, de egyben önmagára találásnak is ezt a mámoros érzését, egy bajtársi jó szó megható emlékét:

Be szép a fény
s be fény, be fény
a szeretet!
Egy cseppnyi fény
cseppent belém
és áldom én,
hogy élhetek.

Egy cseppnyi fény
cseppent belém,
mint cseppnyi vér,
és ég az ér,
amerre ér,
a szűk, a kék,
a keskeny út,
zeng, zsong, zenél,
amerre fut,
dalol az ér
és minden él
és minden ég
és csodaszép:
én vagyok én
és csupa fény!

(Egy cseppnyi fény)

Mindkét vers utolsó sorai már a lelki megbékélés, az Úr rendelésébe való belenyugvás lehetőségére utalnak. A hadifoglyok kálváriája, mint minden kálvária, végeredményben ide vezet. A legszörnyűbb megpróbáltatás is elpihen a kereszt tövében. Ennek az elpihenésnek megkapó sejtetésével világítja meg az egész utat *Pesti János De profundis* c. verse, a hadifogoly-líra talán legszebb, legérettebb alkotása:

Miért, mióta? Feledésbe ment.
Gubbasztunk, riadt verebek, a takarónk a csend.
Láttok-e minket idebent, ti régiek, kik visszavártok?
Levegőnk nem a tietek, ti nyers-erős viharsirályok,
S a forrás, amelyhez inni jártok, számunkra berekedt.
Miért, mióta?... Ej, ki bánja! Levegőnk nem a tietek.
Mit együttszőttünk veletek, kibomlott, mire ideért.
Gyermek-szívetek szalmalángja mibennünk nyugovóra tért.
Mondjatok el egy halk imát a lelkünk üdviért!

Meddig, hová? Hej, hosszú még az út?
Álmodunk, fáradt madarak, sápadtat, szomorút.
Álmodunk beteg-szomorút, lázingovány, amerre járunk,
Lábaink félresiklanak, sápadt az ég, sápadt a házunk,
Zöld álomfényben ég a tájunk s a föld léptünk alatt.
És száll a vágyunk, száll felétek, nyers-erős vihar-madarak,
De a szemünk, az itt marad, de a Napunk, az itt kísért,
De a hitünk nem a tiétek, és a fülünk már meg nem ért...
Mondjatok el egy halk imát a lelkünk üdviért!

(De profundis)

TORZ, BIZARR, KÜLÖNÖS VILÁGOT tár elénk a hadifogolyköltészet. Szörnyű titkait testnek és léleknek. Van benne valami dantei. Nemcsak Dante poklából, hanem purgatóriumából, sőt paradicsomából is. Nem szórakoztató, nem üdítő, nem kellemes olvasmány, de nem is leverő. Ellenkezőleg. Felemelő, mint minden szenvedés.

vitéz ÚJVÁRY LAJOS

A TÜNDÉRI LÉNY BALLADÁJA

Minden családnak más mennyboltja van,
más fény-naptára, csillagrendszere.
Ha bibliai vastörvény szerint
mágnes-delejben néz egymás fele
a férj s a nő, ha Nap körül kering
a nő, mint Hold s Isten körül a Nap:
a gyermekek gyönyör közt játszanak.

A Napba néha lidérc költözik:
a fészek-álmú szent családi csend
csömört okoz a fériben, ki buja
tájat keres, hol ördög malma zeng,
úntatja otthon a madonna-arc,
ki a Teremtő titkos társaként
él mártír-csendbe gyüjtve égi fényt.

S ekkor jön ő, a nagy Tündéri Lény:
alvó vulkánok csúcsán táncba kap
a férfival s a vulkán mind kigyúl.
Megőrül az örök törvényű Nap,
s maimolni kezd csavargó üstököst.
Atlaszból minden tisztesség kiég.
A gyermekekre rászakad az ég.

A lidérc máskor Holdba költözik:
a nő pávás szót vár, csiklandozót,
— de férje Atlasz-vállán egy család
mennyboltja áll s benn reilenek a szók,
mint óceánban gyöngy, mint téli fák
törzsében szirmok, hegyben az arany.
A férj fakó, fáradt adóalany.

Ekkor jön ő, a nagy Tündéri Lény,
a nagy megértő, nagy csiklandozó;
a lelkén, mint Velence vizein
farsang szemetje: tarkán ring a szó.
A Hold megőrül: a nőt révület
ragadja, a férj Atlasz válla jég.
A gyermekekre rászakad az ég.

Minden nemzetnek más mennyboltja van
és más családi csillagrendszere.
Holdjába néha lidérc költözik,
Napjába kormot fúj a kor-csere,
nincs hős bora s így nincsen mámora:
agy, szív ugar lesz és az ugaron
ásít a céltalanság s unalom.

Ekkor jön ő, a nagy Tündéri Lény,
a nagyölényű európai,
vagy tán az álarcos bolygó zsidó.
Zsebében híres bölcsek álmai
közé csempészett csóvás, lázító
haláltánc-orkánt forgató igék
— s a szent hazára rászakad az ég.

MÉCS LÁSZLÓ

MÁJUSBAN, RÉGI BÚD NYOMÁN

Ne mentegesd magad, úgyis hiába!
Sosem jutsz el már kincses Indiába.
Május jöhet vagy zord ősz, vak November,
jársz egyaránt e furcsa, balga sebbel.
Most orgona virágzik, illatárba'
lubickol kertünk... Mért oly tompa, árva
a homlokod? Ballagsz a szőlők alján,
hol most gyúlt zöldre gesztenye s a halvány
sárgálló süldő fáknak frisse, lásd, bolondít
s foglyul vet. Mennyiért váltódj ki, zálogosdit
feléd kakuk kiált! Virágtól ittas lombok
reánk olvassák búnkat: mért nincs mámoros hit?!
(Nem ún tavaszt, nézd, újra kezdi!) S míg itt bolygok,
a mellem — nem tudom — hogy sír-e vagy tán boldog?...

MESKÓ L. DÉCSE

V A R Á Z S L A T
(PÁRBESZÉD)

Szereplők: Dr. Bán István, egyetemi tanár
Dancsházy Monica
A Szellem

Első jelenet.
István, Monica.

MONICA: Tizenkét éve jártunk itt utoljára, István! A táj semmit sem változott. Nézd, nagymessziben ott állnak az erdők sötét emeletsorai. Ott a kis hegyi temető a ferde kereszttel. Kertünk vascirádás hátsó kapuja a két fehér oszlop között. A víz éppen úgy zuhog le az ormótlan sziklárol a katlanszerű mélybe. Itt a lépcsőzetes sziklasor, mely most kissé mohával benőtten vezet fel a zúgó tetejére. A sánc is éppoly lágyan süpped lejtőbe és ismerősen virit minden vízinövény. Éppolyan ez a nyári éjtszaka és a majdnem nappali fényesség. A zúgó álmosító örök moraja és a vízgyöngyök pergő zengése! Pedig elmúlt tizenkét év...

ISTVÁN: Akkor indultam külföldre.

MONICA: S engem akkor adott intézetbe apám. Vége lett a gyönyörű vad életnek.

ISTVÁN: Vége. S már nem sikerült többé itthon találkoznunk, Monica. Pedig itthon egészen más.

MONICA: Vagy én nem jöhettem, vagy te.

ISTVÁN: Hanem a párisi találkozásunk az szép meglepetés volt! Hogy ámultam, mikor a régi fürtöshajú kislány helyett, akivel együtt játszottam, egy nagyon előkelő felnőtt hölgyet láttam viszont.

MONICA: És én hogy ámultam, mikor téged, mint komoly tanárt megláttalak! Emlékszel még a játékainkra itt, a zúgónál? Hogy szerettük a titokzatosat! Pongrác volt a varázsló. Szegény Pongrác, aki fagyosszentek napján született. Tudod, hogy azóta meghalt Pongrác?

ISTVÁN: Nem hallottam róla. Hogy történt?

MONICA: Versenylovas volt és felbukott vele a lova. Koponyaalapi törést szenvedett.

ISTVÁN: Szomorú história.

MONICA: De Bijou, a cigányleány itt él még; aki a füveket szedte nekünk a sáncon. Emlékszel rá?

ISTVÁN: Mindenre. Itt lakott a „varázsló", aki a parasztot „kifőzte" fűszerszámokban, hogy finom úr váljék belőle; a gerince hajoljon, a tenyere síma, a szava lágy legyen és elnyerhesse a „királylány" szívét. Így volt, Monica?

MONICA: Így. Bijou szedett: ánizst, zsurlót, zsályát és illatos méntákat. Pongrác pedig főzte a „bűvös lét"!

EGYETEMI KÖNYVTÁR Folyóiratok

ISTVÁN: A paraszt meg pénzzé tette minden földjét és „dagadt bugyellárissal" fizetett a varázslónak.

MONICA: Hányszor kifőztünk téged!

ISTVÁN: De sohasem használt a boszorkányos lé! Szerettem boszszantani Pongrácot. Nem hajlítottam a derekamat, gerincemet; a kezemet ökölbe szorítottam és még keményebb szóval beszéltem. Erre kijelentette, hogy az illatos ménták ellenére „büdös paraszt" maradtam és még nem vagyok méltó a királylány szívére ...

MONICA: Sajnálta a rád pazarolt bűvös lét. Bijou meg toporzékolt és haját tépve esküdött, hogy „itt silledjek el, há mégeccser megsedem a fívet." Most is látom vadzöld szemét, milyen bazsalikus fénnyel villódzott!

ISTVÁN: Csak te nem haragudtál, Monica.

MONICA: Arra is emlékszel?

ISTVÁN: Arra legjobban. Látlak az eleven szélben röpdöső arany fürtjeiddel. Hallom a nevetésed, mikor Pongrác — hóna alatt kristályokkal telt „bűvös ládikójával" sértődötten baktat Dullháza felé a keskeny ösvényen. Bijou meg vadmacskamód prüszköl és átkozódik, hogy többé tájára se jön a zúgónak. Karomon vittelek haza, Monica. S mielőtt letettelek az oszlopos tornác előtt: megölelted a nyakamat, megcsókoltad arcom és azt mondtad: „Pongrác undok, megsértett, de ne bánd! Én szeretlek akkor is, ha megtörted a varázst és „büdös paraszt" maradtál. Így volt? Szószerint emlékszem erre.

MONICA: Nem hittem volna, hogy ennyire ...

ISTVÁN: Ennyire. Sőt! Most elárulok valamit, amit akkor tettem érted.

MONICA: Értem?

ISTVÁN: Igen, érted. Azon a napon leszaladtam a faluba és mezítláb végiglépdeltem a lécrovások hegyén. Peckesen, biztonsággal. Mert arra gondoltam, hogy akivel te barátkozol — te!, akinek apja díszmagyarba öltözötten jár fel az ország házába — apám a községházára is ünneplőbe ment — tehát akivel te barátkozol az úgysem zuhanhat le. No, mit szólsz ehhez? Tudod, milyen szédületes boldogság volt az a jó biztonságérzet, amelyet az adott, hogy büszke voltam reád!? Nagy elégtételt éreztem Pongráccal szemben és úgy hittem, hogy mivel ezt míveltem, igenis méltó vagyok a „királylány" szívére — én, az uradalmi kertész fia!

MONICA: Te kedves! Most visszaadom ezt neked és kijelentem, hogy én vagyok büszke reád.

ISTVÁN: Akkor szerettél. Nem tudom, nem az volt-é a több, Monica.

MONICA: Most is szeretlek és büszke is vagyok reád; a tudósra, aki azóta lettél. Mégis használt a bűvös lé! Dr. Bán István egyetemi tanár! Az Akadémia jelöltje! Kell-e ennél szebb varázslat?!

ISTVÁN: Évődsz velem, Monica? Most is oly bohókásan kedves, ingerlő a nevetésed, mint akkor volt.

MONICA: Nem évődök; őszintén beszélek, csak nevetnem kell, hiszen oly szép ez az egész; hogy itt semmi sem változott, s hogy mi ketten most itt ... itthon vagyunk megint! Örülök, hogy leutaztál az

estélyemre. Ezt még tavaly elhatároztam, mikor Budapesten találkoztunk. Haza akartalak csalni... nagyon vártalak.

ISTVÁN: És én örömmel jöttem. Izgatottan, mint egy vakációzó diák. Köszönöm, hogy vártál, Monica...

Második jelenet.

István, Monica.

ISTVÁN: A vendégeid?

MONICA: Nem baj. Nélkülöznek. Nekem te vagy a legfontosabb. Jere, üljünk le ide a kőpadra. Tudod, hogy mindig figyelemmel kísértem haladásodat? Kint, Grácban is megszereztem a folyóiratokat és mohón olvastam úttörő tanulmányaidat. Remek rendszerek! Bizonyítékaid meggyőzők. Példáid egyszerűek és világosak! Ha orvos lennék, feltétlenül a te módszereidet alkalmaznám. Persze, az én bírálatom nem sokat számít...

ISTVÁN: Ellenkezőleg! Nagyon sokat. Most, hogy tudom, ismered tanulmányaimat, módszereimet, kissé úgy érzem magam, mintha vizsgáznék. Szerettem volna követni szemed tekintetét, mikor gondolataimon végigjár...

MONICA: Megelégedhettél volna. Nagy érdeklődéssel, szeretettel és ámulattal jártam kutató szellemed nyomába'. Néha nehéz is volt az iram a makacs ostromlással és féltem, hogy nem tudlak követni. De értettem mindent! Hittem, hogy nem „fantazmagóriák" — mint egyik támadód írta. Mert olvastam a támadásokat is ellened...

ISTVÁN: Monica, milyen jó hallani, mikor te beszélsz rólam — nekem! Most arra gondolok: mennyivel többet és jobbat alkottam volna, ha mindig hallom, hogy hiszel bennem.

MONICA: Ugyan, István! Azért volt oly meggyőző ereje bizonyításaidnak, mert érezhető volt, hogy a feltétlen hit fűti át. Te hitted s ez elég volt ahhoz, hogy létrejöjjön és másokat is elismerésre kényszerítsen.

ISTVÁN: Pedig voltak nagy kétségeim. Olykor magamba súlyosodtam, mint a kő, mely hever és a kézre vár, hogy elhajítsa.

MONICA: Mi okozta a kétségeket?

ISTVÁN: Mi? Rájöttem, hogy minden megmerevedik, kissé meghal, mikor végleges formát ölt. A pszichológus a megfoghatatlant merevíti formába, mikor a Tudomány számára szóba rögzíti megfigyeléseit. Milyen gyötrelem volt érezni, hogy a folyvástömlő elevenség megmerevedik! Töredéke lesz a felmérhetetlen, összegezhetetlen, önmaga lényegével teljesedő folyamatnak. Akkor kellett volna a hited, Monica!

MONICA: Nyilván nem segíthettem volna rajtad, István, ha melletted vagyok sem. Tudom, hogy vannak küszöbök, melyeken csak egyedül léphetünk át.

ISTVÁN: Igaz. Ezért nem kerestem mindeddig senkit társamnak. Amilyen makacsmódon kutattam a kétségeket megoldó bizonyítékokat, olyan makacsul őriztem magányomat is. De már rájöttem, hogy nem mindegy egyedül, vagy közömbösek társaságában égni a többiek-

ért; tűzben kotorászni a „Tudomány"-ért, „az emberiség javá"-ért, vagy társat tudni magunk mellett, aki hisz bennünk.

MONICA: Eredményeid igazolják, István, hogy eszméd sugárzott reád annyi vonzóerőt, hogy az a „magába súlyosodott kő" — mint előbb nevezted — akarattal, az önmagából való kiindulás erejével újra nekilendüljön. És ez az igazi: a cél szeretetével táplált *akarat* ereje.

ISTVÁN: Ha a nőnek hivatása az, hogy erősítse a férfit éppen célja szeretében, akkor ebből te a legtöbbet hordod magadban. Monica! De mégis inkább így mondhatnád — legyünk csak őszinték — az uradalmi kertész fiában volt elég becsvágy, hogy a szellemi hódítást véghezvigye. Összetett érzés a cél szeretete is!

MONICA: Gondolod, hogy számít az: kinek a fia *akar?* És nem csak az *akarat* számít?

ISTVÁN: Nem csak gondolom, tudom. Emlékezz csak gyermekkori mesénkre, melyet az előbb idéztünk: „a paraszt pénzzé tette földjeit és tömött bugyellárissal fizetett a varázslónak a úriságért". — Én avval a magánnyal és gyötrődéssel fizettem, amelyik az új lendülést, az önmagamból való kiindulás erőfeszítését megelőzte. Ez volt az én átváltozásom ára!

MONICA: De a készülődés teltsége, a nekifeszülés valaminek már magában öröm és eredmény!

ISTVÁN. Igaz. Sokan nem is viszik tovább; de képes lettem volna-é ennyi becsvágy nélkül olyan erőfeszítésre? Hiszen most még csak fele útján vagyok az elérni akart célnak és becsvágyam már is jóval kevesebb. Inkább semmi. Most már kellene, hogy valaki higgyen bennem, aki legközvetlenebbül hozzám tartozik. Szeressen és szerettesse velem a célt. Minden erőt belőle merítsek, hogy minden eredményt neki adhassak. Ha te lennél az, Monica!?

MONICA: Én?

ISTVÁN: Ennyire meglepődsz? Persze. Most hallasz erről először, de én már jól ismerem ezt a vágyat magamban. Egy éve evvel élek. Talán régebben, csak nem tudtam róla. Akkor gondoltam rá először, mikor tavaly Budapesten azon a követségi teán találkoztunk. Azután te visszamentél külföldre. Én meg úgy éltem azóta, hogy legfényesebb eszmém is el-elborult. Legnagyobb kétségeimet ebben az évben éltem át. A keresés céltalannak, minden elgondolás értelmetlennek és haszontalannak látszott. Hír, dicsőség, alkotás nem vonzott. Vásári zűrzavarként hatott reám minden és én magam egynek éreztem a sok közül; egy hang, mely éppen úgy elhangzóban van, mint minden más hang az összességben. Úgy voltam, hogy hamvazószerdák hangulata szállt rám, mikor dolgoztam. Nem izzott át többé semmi a mélység lávájától. S ebben a hőfokot vesztett sivárságban, melyben csak kötelességet teljesítettem már: ott lebegtél te, mint egyetlen cél. Valóság, élet után vágyódtam! A becsvágy kihült bennem, de feléledt egy másik parázs, mely a te lényeddel kapcsolatos és téged vár, hogy új izzással szerettessen velem minden eredményt. Ezt, ami velem van egy éve — vagy nem is tudom, mikor kezdődött valójában — mások úgy mondanák: szerelmes vagyok beléd. Én

ehhez túl nehézkes vagyok. Én úgy mondam: *Az életem akarja az életedet.* Kérdés: adod-é az életedet az életemnek, hogy beteljesítsen valamit, amit elkezdett s evvel beteljesedjen maga is — és a Tudomány által mások is jól járhassanak? Mert erről van szó. Így, egészében: akarlak. Érted? Cél lettél egy élet céljának eléréséhez. Mit szólsz te erre, Monica?

Harmadik jelenet.
István, Monica.

MONICA: Zavart vagyok, István. És meghatott. Most szégyellem önzésemet, hogy mikor így beszélsz hozzám és ezt kéred tőlem, csak önmagamra gondolok. Arra, hogy én *így* sohasem gondoltam reád. Gyermekkori barátság fűzött hozzád, mely később nagy megbecsüléssel bővült és e pillanatig mélyült. S ha valóság az, hogy a barátságban több a szerelem, akkor én szeretlek — de más után vágyom..

ISTVÁN: Választottál?

MONICA: Nem. Csak, ha megcsókolnálak — mint valamikor, gyermekkoromban — tisztán érezném, hogy az öröm csókja lenne a viszontlátott jóbarátnak. És én másfajta csókra várok...

ISTVÁN: Másfajta csók...

MONICA: Megmondom őszintén. Neked nem hazudhatok s gyerekkori barátságunk oly mély, hogy megértesz majd és nem haragudhatsz reám ezért: én szeretlek, de *nem tetszel* nekem, István. Úgy, az első meglátás, a felfedezés örömével, ahogy annak lennie kell. Így ha csak jóbarátok vagyunk, nem számít nekem, hogy István alacsony és zömök, nyaka izmos és rövid, állkapcsa is széles és kemény s az ökle erőteljes, mint régen is, mikor a zúgótól a karján cipelt át a nagy parkon és az oszlopos tornác előtt letett. De úgy, ahogy mondtad, hogy: *„az életem akarja az életedet"* — az óriási nagy dolog, az mindent magában fog al és akkor ez a „tetszés" kérdése is egészen más értelmet kap. Ne haragudj, István... őszinte voltam egészen. Vannak személyek és pillanatok, melyek nem tűrik el még a kegyes hazugságot sem. Ez, úgy érzem, olyan.

ISTVÁN: Értelek. Gondolhattam volna. Túlfinomult, „előkelő" lény vagy.

MONICA: „Előkelő" — nem így gondoltam! Ma már te is előkelő vagy; és különben is...

ISTVÁN: Igen. De nekem csak a szellemem előkelő! A testem, a vérem, a húsom, a formám: nem. Neked előkelő a csontod, a bőröd, az arcod, a vállad, a mozdulatod, derekad, szemed, és a szád, Dancsházy Monica! Ízlésed, ösztönöd érzékeny és elriaszt darabos külsőm. Én még durván faragott tömb vagyok. Teremtőm csak az erőre volt tekintettel, mikor alkotott. Lásd, erre eddig nem is gondoltam. Míveltem valamit — mint régen, mikor mezítláb végiglépdeltem a lécrovások hegyén; s ahogy akkor a falu ámulta az uradalmi kertész fiát, most a tudományos világ — ha nem is ámul, de: elismer — s látod, Dancsházy Monica: hittem, hogy méltó vagyok a „királylány" szívére. De most látom, hogy újra megtört a varázs! Mégis kár volt a rám pazarolt bűvös léért! Pongrác vihetné hóna alatt a kristályok-

kal telt bűvös ládikóját és sértődöttten baktathatna az ösvényen Dullháza felé. Szegény Pongrác, aki fagyosszentek napján született. És a bazsalikusszemű Bijou, a cigánylány, átkozódhatna az illatos méntáka miatt. Befogod a füled Dancsházy Dominica, kis Monica — !?

MONICA: De István, kérlek!

ISTVÁN: Mire kérsz? Hát igen. Valami az maradt bennem, ami volt. Én vagyok a mesebeli paraszt. Lassú a teljes átváltozás. Talán még engem is hét nemzedéken át kell ánizsban, zsurlóban, mézben, illatos méntában kifőzni, hogy meg ne törjön a varázs...

MONICA: Nem értettél meg mégsem, István.

ISTVÁN: Ne, ne akard megmagyarázni. Értettem. Nagyon is. Megértettem, hogy életemnek még nincs joga olyan harmónikus lény életéré, mint te vagy, Dancsházy Dominica. Mert ugy-e, erről volt szó? Most kérlek, bocsáss meg gyerekkori játszópajtásodnak, hogy ilyen szép merészet álmodott. Mondd, mint régen, hogy „ne bánd, azért én szeretlek — — —" és menj visza a vendégeidhez, már nagyon hiányozhatsz nekik. A többit én majd elvégzem önmagammal.

Negyedik jelenet.

István, a Szellem.

A SZELLEM: (Hang és fény.) — Igen. Kinek-kinek az alacsonyabb a felsőfok. Míg szellemed emelkedését ámulja és makacs iramban követi: súlyos karod ölelésétől menekül. Amíg csupán az én világomban kerested a boldogulást és mindent a Felsőbb-ért végeztél — minden akadályodat leküzdötted.

ISTVÁN: S most magam kerültem boldogulásom útjába. Most úgy van, hogy önmagam nélkül elérhetném őt és boldog lehetnék. De hogy szabadulhat meg az ember önmagától? Erre felelj! Ormótlan csontom bennem a váz és testem oly burok, melyből bármilyen is formája — az életen belül nincs mód kitörnöm.

A SZELLEM: Érzelegsz. A lány női természetét követi, mikor azt keresi: külsőd tetszetős-e? Ne érzelegj! Gondod jó messzire tartsd magadtól, hogy annál tisztábban láss. Aki homályban keres, az világítson!

ISTVÁN: Látok és mély szomorúság és csüggedés árad szét bennem. Az ember hisz a művelődésben, az értelemben, átszárnyal néhány nemzedéket, mint lovával összenőtt lovas...

A SZELLEM: A Szellem útján, vagyis az én útamon.

ISTVÁN: A Tudomány útján.

A SZELLEM: Hogy egy merész ívben visszakanyarodva leszálljon lováról s ormótlan csontvázába és teste faragatlan formájába megbotoljon.

ISTVÁN: Mit tehetek?

A SZELLEM: Ki miben megbotlik: átlépi, elkerüli, vagy átbukik rajta. Föléd nőttem. Telt vagyok. Minden lehetőség megszülethet belőlem. Tettre való készségem erős. Szabadságra vágyom. Szárnyalni tovább és megközelíteni a legtisztábbat, melyből belédszorult rész vagyok. Én ezt akarom, míg te izmaidba költözöl és nem szolgálod már szeretettel célomat. Rest lettél, szomorúnak vallod magad és a

leányt nevezed „valóság"-nak, „élet"-nek. A legvégső valóságok bennem vannak. A legérdemesebb cél az én szárnyalásom célja. Gyengeséged és vágyad ezután oly területre hurcolna, ahol nekem semmi keresnivalóm nincs. Külön akarok válni tested kívánságaitól, szenvedélyétől, mely múlandóságot gyarapít. Az asszonyi ölekből mind kihűlt kuckók lesznek és beomlanak a porba, de a szellem, mely az életből fakad, de túl is van rajta: örökké izzani fog! Csüggedt vagy, szemed könny homályosítja és én szenvedek, mert párásak lesznek ablakaim és elzárják előlem a tisztánlátást, mely az én sorsom, szenvedélyem! Szomorúságod beárnyékol, mint a felhő és vágyad lefelé húz.

ISTVÁN: Vágyaimért, melyek a finom alkatú, eszmélkedő leányhoz vonzanak: felelőssé teszlek.

A SZELLEM: Felelőssé?

ISTVÁN: Hallgasd csak: ha nem áradtál volna túl életemben, ha megismertettél volna a jó mérséklettel s nem vontál volna ki alacsony körömből, ott találtam volna társat magamnak, akivel külsőmben és szellememben is hasonló volnék. Szemem nem szakadt volna le erőteljes ősasszonyi alakjáról — Lindára, a kertészleányra gondolok, akit mint legényke: bokrok között űztem nagy kedvteléssel —, de így vágyam nem engedelmeskedik és érzéki örömöt is attól vár, aki érti szavamat és szellemem emelkedő útján is követ. Vagyis a te utadon. Kiegészítőmet keresem benne. Ezért kívánom én a csókot Monicától.

A SZELLEM: Felejted, hogy az alacsonyabb szolgálattal tartozik a Felsőbbnek. Szolgálattal tartozol feszülő terveimnek lemondás árán is. Burok vagy, mely a fény magvát hordja. Eszköz csupán és a SZELLEM tiszta eseményei mellett nem számítók a te vágyaid. A Tudomány nem szedi számba: volt-e asszonyod és milyen asszonyod volt, akivel együttháltál. Magányosan voltál-e? Egész, vagy kiegészítőd volt? Csak azt, hogy mennyit valósítottál meg a Világosságból. Mekkorára növelted magadban az elvetett magot és hová hintetted a termést. Milyen terület borult virágba előtted?

ISTVÁN: Értem. Akkor hát — hogy is mondtad? — „Ki miben megbotlik, átlépi, elkerüli vagy átbukik rajta." Át nem tudtam lépni, el nem kívántam kerülni, de átbukom rajta! Készülj a szabadulásra! Vágyam erősebb, mint hogy lemondanék; becsvágyam már kevesebb, semhogy vágyam beteljesülése nélkül célodat szeressem és tudjam akarni; újabb kísérlet és esetleges kudarc megalázna. Az életáhítás olykor a halálban keres menedéket, ha test és szellem nem találja meg a harmóniát, melyben ütközései megbékélnének.

A SZELLEM: Vérzel és nem keresel sebedre orvoslást, hogy az élmény tanulságával erősebb légy, mint korábban voltál.

ISTVÁN: De keresek és találtam is. Az én gyógyítóm: a halál legyen! A zúgó, a gyermekkori játszóhely, a mese színtere. Alatta a katlan mélységét még nem mérte fel senki, csak aki a maga sebével előttem járt — s akit én most követek. (Felmegy a sziklalépcsőn, a fény követi.)

A SZELLEM: Makacs vagy és erőszakos. A végső határig feszülsz.

ISTVÁN: Szabadulni akarok! Most már én akarok szabadulni tőled!

A SZELLEM: Kétségbeesésednek ez a legteljesebb pillanata. Most csak az erőtlenségben vagy erős. De Vég és Kezdet, erőtlenség és lendület együtt vannak. Ez az ormótlan szikla a határkő. Egy pillanatot várj és megtörténik a forduló. Felserken benned az életerős *kezdés!*

ISTVÁN: A kezdés ... s ha mégsem?

A SZELLEM: A *Kezdésnek mindig győznie kell!* Nézz keletre. Virrad. Előbb még éjtszaka volt s már kihasadt a sötétségből az új nap, a minden lehetőséget megvalósító: *Világosság!*

ISTVÁN: Az új nap; a minden lehetőséget megvalósító világosság ... (Megborzong; a fény eléje lendül; ő követi a sziklalépcsőn lefelé. Majd a fény kialszik, mintegy eltűnik benne, míg ő megtörli verejtékes homlokát és tűnődve:) Varázslat ...

MEZŐSSY MÁRIA

VERS

Élem az életem táguló körökben
és körök a dolgok fölé nőnek.
A cél előtt talán lehullok törötten,
nekivágok mégis a végsőnek.

Szállok Isten körül, Isten őstorony.
Szállunk én és az ezredévek.
Nem tudom mi vagyok: vihar-e vagy sólyom,
vagy szent hatalmas ének.

RAINER MARIA RILKE
Fordította: KASSAI ZOLTÁN

A SZÁZADFORDULÓ KÖLTÉSZETE

Előszóféle

EURÓPAI TÖRTÉNETÜNK NEM MÁS, MINT ÖRÖK KÜZDELEM: mintha ma is csudaszarvasokat kergetnénk, — csakhogy a csudaszarvas nem ősi mocsarak mélyén kísértő lidércfény, nem eredetmagyarázatunk tetszetős jelképe többé, hanem egy mindig elérhetetlen magyar ábránd: — mindannak megvalósítása, amiben mások előttünk jártak, önmagunk meghurcolt lelkiségének kiépítése egy messziről integető szebb jövő reményének fényei mellett.

Bármennyire megkeresztelt is bennünket az élet, alapjában véve nem lett más a lelkünk. Örök tünődés ünnepel szavainkon, örök tünődés önmagunk szebbre- és jobbra-hivatottságán. Nem tudunk elszabadulni sem a multtól, sem a jövendőtől. Nem tudunk ellendülni olyan repeső örömmel a földtől a végtelenbe, mint más boldogabb és szerencsésebb népek, — nekünk az a sorsunk, hogy örökké visszavisszaessünk önmagunk zárt világának titkai közé. Végtelenbelendülő szárnycsapásainkra mindig rárakódik valami a realitás, a földhözkötöttség, a zárt körülhatároltság ólomesőjéből, — s öl meg még megszületése előtt minden fölfeléívelést. Az „élet és ábránd" végletе sehol e földön nem lett annyira végzetté, mint bennünk.

Az „élet és ábránd" kettőssége — Kemény Zsigmond találó kifejezése ez! — két irány végletébe tágítja a magyar lelket. Egyik oldalon a mindig álmodó, mindig messzi célok felé tartó hősi akarat és szándék, — másikon a rög törvényszerűsége szerint parlaghozkötött, az élet mindennapiságába állított, a léttel küzdő élet. És mivel a röghözkötöttség — más népek játékos szeszélyében fogant új szempontú állásfoglalás az élettel szemben — nálunk fönnmaradásunk egyetlen záloga, éppen azért húzza le bennünk az ábránd magasságában kerengő lelket a földre az élet sorsvállalásra, áldozatra hívó szava. E kettős véglet örökké hullámzó dialektikája teremhet néha egy-egy csudát, de termékenyítő ihletté nem dagadhat, talán csak akkor, és ez az idő már nincs is olyan messze, amikor az ábrándvéglet saját magasságába röpíti a lét vagy nem-lét kérdését: magát az életet. Ez azonban már a jövő föladata leszen, s erről itt nem szándékszom szólani.

A mult szemlélete csak az élet végletes oldalán villant meg egy-egy nagyságot: az ábránd csillagokig-szökése csak álmaink vagy szándékaink nagyságában gyullad föl néha-néha. És éppen ezek a fölfölszökkenő csúcsok mutatják a hősiség és a nagyság szeretetét. Kevés nép álmodott olyan legendát, mint amilyeneket életté varázsoltak a magyar föld kisarjadó ifjú vetései. Mi nem értünk rá sohasem arra, hogy megírjuk, ábránddá álmodjuk legendáinkat. Nekünk mindig elég volt az élet. Bennünk majdnem mindig csak maga az élet

tudott legenda lenni. Arra sohasem volt időnk, hogy a hősi tettek alkotássá érjenek. S ha alkotások szunnyadó erői készültek egy-egy magyar szellem termőtalajában, még életrelobbanása előtt fojtotta meg felszikrázó örömét az élet kérlelhetetlensége. Ezért annyi irodalmunkban a torzó, a befejezetlen nagyság, az alkotássá érni nem tudó gondolat; ezért annyi bennünk az alkotásból tetté, a képzeletből valósággá váló élet. Ezért áll tünődve az irodalomtörténész a kezdeti tapogatódzásból oly rohamosan magára talált, legendák aranyló párázatában kibontakozni kezdő s új ízek ígéretét megcsillogtató, de korán sírbabukó középkori kolostori irodalmunk előtt s énekli végszóul halálára a mindenkori Magyar Névtelenek búcsúztatóját: „Magyarország nagyobb része elvesze, mind Laos királlyal, mind az urakkal". S egyik legnagyobb irodalomtörténészünk ezért írja Katona Lajos halhatatlan szavai után olyan sorsszerű komorsággal, szűkszavú fájdalommal: „Mohács e kolostori irodalom reménységeinek is nagy temetője lett."[1] — És ha nincs Mohács, mennyire magyar fátum: mire a kolostori irodalom meghozhatta volna a maga gyümölcsét, már egy új szellem: Mátyás udvara szellemének letűntéről ad hírt a történelem. Bennünk nem készülhetett el egy megkeresztelt középkor alkotásba álmodott remeke, nálunk nem építhette ragyogó énekbe világnézete magasságait egy Dante mindentátfogó szelleme.

Zrínyi sodró ereje, jellemzőkészségének magyar elődeit és külföldi példáit meghaladó biztossága, drámai lüktetése elvérzett egy alkotásra meg nem ért irodalmi nyelv nehézkességein, elvérzett a krónikás énekmondás kezdetleges ritmus-zökkenőin. Ő minden tekintetben csak kiáltás maradt: Ne bántsd a magyart! Azt a magyart se bántsd, aki egy költői lángelme erejével készen áll, aki benne már annyira összeszedte erejét, hogy kiköthet a szellemi élet magaslatain. A sors felelete itt is az ábránd eltiprása: nem simíthatott művén, a kard kiütötte kezéből a tollat. — De minek szaporítsam a példákat.

Csak egy van, akiben a végtelen állandó zúgását halljuk: Vörösmarty Mihály. Benne is elfeledtük azt, ami a legszebb: az ábránd fényét. Őt magát is eszmék harcosai közé rántotta az élet, Széchenyi programmjának hirdetőjévé vált, — de talán csak azért, hogy összeomlásában ellenhatásként még nagyobb erővel bontakozzék ki ifjúsága megtagadott és elfelejtett ábrándvilága. Csakhogy ez a második virágzás már egy őrült látomásainak színeiben bontja ki fanyaron dús, kipattanásukban világsikollyá növő bimbait. Az őrült sár és istenarcú lény tragikus összeolvadása buggyan ki nemcsak képzeletének végtelenbe viharzó látomásaiban, hanem keserű önmagáraébredésében, csakazértis-hitében is.

Mire elkészült Vörösmartyban s kibomlott a magyar nyelv ünnepi pompája, eltűnt a romantikus lélek ábrándok felé futó sodrása, s a költészet szomjas ajakkal fut az élet után. Vörösmarty annyira csúcs volt, hogy befejezettségnek hatott lélekben és magatartásban

[1] Horváth János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. 225. l.

egyaránt, pedig benne csak a nyelvfejlődés jelentette az ormokat. A romantikus lélek kiégett. S vele együtt és benne kiégett Vörösmarty lelke is. Mindíg könnyebb a földön járni: s az utánzók tömege a könnyebb utat választotta Petőfi és Arany nyomán, a nélkül, hogy valaha is súrolták volna mestereik nagyságát. Petőfi lelkéből, a neki olyan bájosan sallangtalan közvetlenségéből csak a magatartás hetykesége maradt meg az utánzók útjain. Mintha Petőfi megközelíthető lenne — ahogy már Arany János panaszkodik az utánzó lirikusok nyájaira[1] — a minél több „hullám, róna, rózsa, betyár, dal" értelmetlen halmozásában.[2] Ami benne nagy és új volt: az életérzés mindenré dallal hevülő melege, lelkének kristálytiszta ragyogása és mindent verssé váltó gyönyöre elsikkadt, mert továbbfolytatni lehetetlen volt a költői lángelme káprázatosan eredeti, de mindig könnyeden fakadó szerelmét az élet iránt. Ami a legszebb és legcsudálatosabb volt benne, az megmaradt Petőfi örök titkának és utánozhatatlan magasságának, — ami utánozható volt, a külsőség, az otrombán elfajult fölhigítói ajakán. Az ifjúi kedély lázadó fölrobbanásai pedig megmaradtak a nyárspolgáriesztés kelléktárában, hogy részben a nagyság botlásai közé temetődjenek el, vagy hogy másrészt egy késői politikai célzat mindent kisajátító jelszavaivá süllyedjenek.

Hogy érthette volna meg ez a nemzedék Arany Jánost? Hogy érezhette volna meg a balladák gyötrő lelkiismeretfurdalásai mögé bújt érzékeny lelket, amint századok félelmét robbantja ki magányában? Hogy érezhették volna meg az eposzok kötöttségeiben megbúvó teremtő lángelmét? Hiszen nekik csak a Toldi iskolás magyarázatokkal agyonsanyargatott „közérthetősége" kellett. Nekik nem az Őszikék fanyarsága és meleg, de mindíg kissé kesernyés színei kellettek, hanem a pedáns, lelkiismeretes öregúr, amint régi foliánsokat lapozgatva szedegeti össze meséinek szálait. Mintha csakugyan szedegette volna. S ezt el is hitték a legteremtőbb képzeletű költők egyikének. Dehát a nyelv! Amint Vörösmarty itt nem találhatott folytatókra, s nyelvével együtt feledték el folytatást szomjazó lelkét, úgy Aranyban éppen nyelvének mindenkitől folytathatósága ölte meg a mögötte fázó és betegesen zárkózott lelket. Bánk Bánt játszották, hogyne játszották volna! Hisz annyira föl lehetett használni néma tüntetésnek. Madáchot illett mindenkinek megnéznie. És különben is Madách hálás téma: ki lehetett mutatni rajta Faust hatásait. Széchenyi álmai is lassan megvalósulnak (milyen szánalmas keret kép nélkül!), a könyvpiac termeli a műveket, s Magyarországra rózsaszín ködökben borul rá a millenium boldog délibábvilága.

A kritika nem vesz tudomást a szabadabb szellemek szárnyalásáról. A költői nyelv megmerevedik, a stílus lassan megkövül, mert nem viharzik mögötte a lélek.

Csak a nagyon érzékeny szem veszi észre a sziklaszilárd külső

[1] Irányok. Arany János: Ö. M. Franklin. II. 367—389.

[2] Arany János: Poétai recept. I. m. I. 164.

alatt vibráló új lelket. Valami új metafizikai nyugtalanság ígérete bujkál a megszokott sorok mögött s vár kitörésre. Jóideig csak nyugtalanság, keresés az egész, de lendületéből már eljövendő nagy szelek zúgása hallszik. A magyar élet nyugodt, fellegtelen, s mint annyiszor már, fölüti fejét az Ábránd. A magyar irodalom figyelőit nem lepi majd meg ez a látható és tapintható valóságon túllendülő és fölülemelkedő, valóságot kereső lélek. Meglepi azokat, akiket egy iskola — benne nevelkedtek! — mindent megmerevítő meghatározásai tartottak vissza az igazabb Arany-arc látásától, éppúgy, mint a századforduló és a századvég metafizikai nyugtalanságtól fűtött íróitól.

A magány viharai.

VAJDA JÁNOS NEM ÉR RÁ CSISZOLÓDNI, nem ér rá elkészülni még hosszú életében sem. Nem ér rá arra, hogy keresse lelkének a kifejező nyelvet, — néha meglepően megszokottba öltözik. A formátlanság így lesz nemcsak klasszikus egyedülállásának megölője, hanem a köztudatban annak is, amit ő jelentett a magyar irodalomban. A nagy metafizikus Ady meglátja benne, ami nyugtalanság és élet: szent elődjének nevezi Gina költőjét.

Ha látni akarom néhai Vajda Jánost szürke félcilinderében a pesti utcán, amint nagyon egyedül és nagyon egyetlenül rójja az aszfaltot, nem tehetek róla, a nyárspolgár kissé különcnek, kissé bolondnak szóló mosolyán úrrá lesz bennem a látomás. Az utca köveiből fák sudara szökken az égbe, s egyszerre ott érzem magam a vaáli erdő magányában, ahol a vadkan csörtetése hallszik. És az erdőből „jegcsapos aggyal" emelkedik ki a Montblanc magasságáig egy férfiú. A szél csatázik ősz fürtjeivel, feje körül csillagmiriád ragyog, a messzi feketeségben üstökös tüze csillan meg. A lábát és mindazt, ami benne emberien megszokott, kötik a fák és a földi indák, csak fénylő homloka elérhetetlen. S amikor megszólal, olyan mint a vihar. Mi vagyunk mellette a törpék, akik a magunk prizmáin át törjük meg magánya fényeit. Vagy talán ő is csak alulról tudta nézni gigászi ormait?...

A lélek útjaira nem filozófusok divatja viszi. Találkozik velük, de akkor már mindent megtalált. Belső forrongás láza hevíti, s szökkenti el a megszokottól. Első pillanatban romantikusnak tetszik, — de ki ne tetszenék annak, ha elszakad a valóságtól? Formái leplezik a nyugtalanságot, megszokott közhelyei minden másnál különb szerelmét.

Gina alakja szinte testetlenné válva világítja meg egy költősors különös történetét: mintha a megszemélyesített tagadás lenne, átkul állva szembe Vajda életútján. Vörösmarty nőalakjainak merengő ragyogása itt kozmikus fénnyé váltan száguldja be a végtelent, hogy utat mutasson egy soha magára nem találó, soha megnyugodni nem tudó költő lángolásának. Talán jobb is, hogy Gina mágnás kedvesévé lett: legalább nem taszította álmodó szerelmesét még nagyobb csalódásba, mint élete volt. De néha mintha maga Vajda is érezné, hogy Ginában csak az örök elérhetetlenség vágya az asszony, aki akkor sincs sokkal közelebb, sőt talán akkor van a legmesszebb, amikor megtalálni véltük. Mert valahol mélyen a költő lelkében áll messze egymástól az élet és az ábránd. Mintha egész szerelméről írná:

Virrasztok az éjtszakában,
Sötétségben, némaságban,
Sötétség, némaság... mennyországa soknak;
Szívemben lobogó lángja a pokolnak.
(Szerelem átka, VII.)

Ő nem tehet arról, hogy neki „mártiromság a szerelem"; ebben is, mint mindenben, örökkévalóság után áhitozik: „Mit nekem e rövid Elmulandó élet? Örökkévalóság, Amit tőled kérek... Ölelj meg, csókolj meg, S élek beléd halva — Örökké ölelve, Örökké csókolva!" (Gina emléke, XIII.)

„Szörnyeteg az én szerelmem", — vallja be maga is, s jól tudja, hogy éppen kielégítetlenségében van boldogtalanságának gyökere:

Nem való az én szerelmem
Sem az égbe, sem a földre,
Nincsen az teremtve csöndes,
Olvadó, szelíd gyönyörre.
(Gina emléke, XVII.)

Ez a végtelenbe állított s látomásokká növesztett szerelem, az örök egy, a halhatatlan álomnak a szerelme végigkíséri egész életén. Hiába a költő fagyos magánya, hiába gyujtanak alakja körül fényt a csillagok, amikor nagyon egyedül van, még húsz év mulva is visszasír lelkébe az egyetlen kedves régmult ragyogása:

De néha csöndes éjtszakán
Elálmodozva egyedül —
Múlt ifjúság tündértaván
Hattyúi képed fölmerül.

És ekkor még szívem kigyúl,
Mint hosszú téli éjjelen
Montblanc örök hava, ha túl
A fölkelő nap megjelen...
(Húsz év múlva.)

Harminc esztendő mulva már csak a rémteli erdő virrasztója figyeli a hold fagyos ragyogásával a nyüzsgő életet. A halhatatlan szerelmes alakja még egyszer fölbukkan, hogy a hideg fények ragyogásában is érezzük az örökké élő szerelem diadalát. Már mindketten a végtelen messzeségében ülnek szótlanul egymással szemben, tekintetükben az el nem nyert éden örök-emberi boldogtalanságával és kínjaival:

Így ül a hold ádáz vihar után
Elcsöndesült nagy, tornyos fellegen,
És néz alá a méla éjtszakán
Bánatosan, de szenvedélytelen,
Hallgatva a sírbolti csöndességet
A rémteli sötét erdő alatt,
Amíg a fákról nagy, nehéz könnycseppek
Hervadt levélre halkan hullanak...
(Harminc év után.)

Így marad egyedül szerelmében is Vajda János:

Mert e nagy világon mindennek van mása,
Bujdosó üstökös csillagnak van társa;
Még egy gondolat sincs páratlan, tudom;
Társtalan, magában, egyes egyetlenben
Csak két dolog van a szörnyű mindenségben:
Az egy örök Isten, — s az én bánatom!

(Gina emléke, XXVI.)

Aki ilyen kereséssel és soha meg nem nyugvó kitartással járja a szerelem útjait, az mindent a végtelen fényében lát: „Forró vulkán a mi szívünk, Fagyos hóhegy a fejünk, Jaj a földnek, ha kitörnénk; És hahogy nem, jaj nekünk!" Mindig elvágyik messzire: „Vágyamnak, melyet érzek, Nagysága ép a kárhozat." És az a vágy állandóan a végtelenben jár: ezért sem tud hinni a halálban, a megsemmisülésben:

Mit eddig lelkem félve sejtett,
Előttem áll a nagy titok,
Hogy csak az halt meg, ami nem lett,
S az él örökké, ami volt.

(Utolsó dal, Ginához.)

Viszont az öröklét sem nyugtatja meg. Kínos kérdezéssel nyitogatja titkos zárait:

Ki mondja meg, hogy mi történik ott,
Ama sötét üregben azután,
Hogy koporsónkra hányják a göröngyöt
S magunkra hagynak onnan távozó,
Síránkozó szeretteink? Ki mondja meg,
Mi van a sírban, a halál után?

(Végtelenség.)

Kísérteteket lát, néha látomások gyötrik, melyekben éppen annyi a feleletnélküliség, mint a gyötrelem: mi lesz a méddő álmokkal, az eljátszott üres órákkal?

Ha van tudat a túlvilágon,
Én mindig ezt az órát látom.
E hézagot a múlt időben,
Mit ki nem tölt a teremtő sem,
Mely visszaásít onnan rája,
Mint a halott leesett álla...
És látom, hogy vigyorgja a szót,
Mit a halál belé fagyasztott,
Gúnnyal, kárörvendően, örökké:
Soha — tudod-e? — soha többé!

(Kísértetek.)

Ami megszületett, már örökké él, mert „porban a halhatatlanság": „Nem vész el innen semmi, semmi, Csak ami nem birt megszületni". Szédülve borul le a végtelen előtt:

Egyszerre, mintha feneketlen
Örvényed látnám: végtelen.
Leborulok kétségbeesetten,
Szívem szorul, szédül fejem.

(A bikoli fák alatt.)

Vagy másutt:

Csigává törpülök ijedten;
Féreggé őrl a gondolat:
Mi ez a lét, mi maga itten
E vergődő rab képzeletben
Az öröklét — egy pillanat?

(Csillagok.)

A végtelenhez szokott szem mindent együtt lát: még idilli képeibe is bele-belecsúszik a végtelen mindent egybefogó szemléletmódja:

S minden olyan mozdulatlan...
Múlt és jövendő tán együtt van
Ebben az egy pillanatban?

(Nádas tavon.)

Az óraketyegésben éppúgy az idő örökkévalóságát látja, mint a nádas tó suttogó-zizegő csöndjében:

A szél odakinn birkózik a fákkal,
És zörgeti, rázza az ablakot.
Itt benn a falon egyhangú zajával
Az örök idő halk lépte kopog.
Lép egyet erre, lép egyet amarra,
És tolja odább a percmutatót,
Míg teljes a kör: aztán üt az óra,
És kezdi, ahol végzé, ugyanott.

(Borongás.)

Néha úgy érzi, hogy „szégyenkezően süket a végtelen", máskor az embersors örök kérdésein tépelődik:

Elmerengve tépelődöm,
Mi az ember itt-e földön,
És a nagy rejtély, a lélek?
E csodás, e képzelhetlen
Vég nélkül való mindenben
Elenyész-e csak e percnyi élet?

A levegő halkan mozdul,
És a haldokló falombrul
Egy levélke hull a földre.
Ez talán az égi válasz,
E halott kép, néma, száraz?
Hátha mégis... nézem eltünődve.

Mintha írva volna rája:
E világ egy játékkártya;
Elkeverik, meg kiosztják.
Porszem, ember, falevél, mind
Megannyi pillangó lény itt.
Újulásban forgó múlandóság...
(Őszi hangulat.)

Ha az emberi elmét nem is nyugtatja meg a tudás korlátolt hatalma, a végtelenbekapaszkodásnak van még egy lehetősége: a hit kötele, néha csakazértis-fanyarsággal, néha daloló könnyedséggel, de mindig megnyugtatóan, fölemelően. Az őszi tájékon egy anya öleli át a fia sírhalmán őrködő keresztet:

— Majd kigyúl a csillag, kisüt a hold.
S ott fenn a keresztfán suttogja a szél:
Kinyílik a rózsa, kihajt a levél!

Vajda egész élete társtalan, magaválasztotta jelképénél különbet mi sem találhatunk, üstökös ő, lobogó gyász, ahogy végigszáguldja a végtelent:

Szomorú csillag, életátkom képe,
Sugár ecset, mely festi végzetem,
Akárhová mégysz a mérhetetlen égbe,
Te mindenütt egyetlen, idegen!
(Az üstökös.)

S a társtalan vándor újra beáll a csillagpászták közé, hogy virrasszon tovább árva magányában, hogy megmaradjon kiemelkedő csúcsnak, oromzatos magasságnak. Körötte csillagmiriádok keringenek. Ezüstös homlokára halkan süt rá a hold, ahogy ő maga is látja a keringő csillagezereket.

Mennek külön-külön, kimért ütemben,
Egy-egy vezér után minden csapat,
S mind valamennyi egyfelé, szünetlen,
Fagyasztó fegyelemben, hallgatag.

S e versében is, mint minden nyugtalan lélekben, kérdéssé tornyosul a lét: keresi azt, aki rendet parancsol a csillagoknak: a mindenség közepén:

Keressük ottan, ott lesz ő, az Isten...!
Képzelhető-e bárhol egyebütt?
— Dehát a térben, melynek széle nincsen,
Hol a közép? — Sehol, vagy mindenütt?...!
(Nyári éjjel, I.)

Fagyos magányában most Istennel beszélget. Csak nagymessziről integető csúcsok találkoznak az ő fényével: azok, akik a magasság üzeneteit hallgatták. Azok mindig méltó utóduknak érzik a társtalan magány szerelmesét, ha darabos formái megtördelték is lelkét, — s akik utána kúsznak föl a végtelen sugárkévéin, mindig Ady szavainak melegével gondolnak a „szent elődre", akinek megadatott a nagy látomás, ha a kifejezés bénán kullogott is a lélek után...

Eszmék harcosai.

VAJDA JÁNOS ÖNMAGÁBÓL INDULT KI, s a filozófiához érkezett. Reviczky Gyula fordított úton járt: először tudatos megfontolás és gondolkozás játszik bele még legönkénytelenebbnek ható lírai megnyilatkozásaiba is, — később, élete korai és szomorú őszén, a sebzett és fájó egyéniség sikolt föl, hogy megkeresse legigazabb hangjait az élethez való ragaszkodásban s az elmúlástól való rettegésben.

Schopenhauer borúlátása ragadja magával Reviczky mohóan ifjú lelkét. Tanulmányokat ír; ezekben a tanulmányokban a zseni tana bontakozik ki szemünk előtt. A humor — nála egészen új jelentésű e szó! — bölcselete foglalkoztatja. Jézus a legnagyobb humorista, aki együtt szenvedett a szenvedőkkel. Ez az emberi szenvedés iránti részvét egészen új színezetet kap lantján.[1]

Megszáll a vágy, hogy letöröljem
Könnyeit a szomorkodóknak;
S a béke útját megjelöljem
Azoknak én, akik csalódtak.
Ó, fáj e furcsa, gúnyos élet;
S lelkem gyakorta felzokog:
Az emberek mind oly szegények
S nem lesznek soha boldogok.
(Osztályrészem.)

Ez a részvét néha az önmegalázásig fokozódik:

Legyenek áldva mind, akik
Szívemet összetépték.
Ne ingereljen bosszúra
Engem soha kevélység.

Ne érezzem sosem, sosem
Poklát a gyűlöletnek!
Kiket mindenki eltaszít,
Azok szeressenek meg.

[1] V. ö. Horváth János: Reviczky Gyula. Károlyi-emlékkönyv.

Az irgalom szent angyala
Lakozzék e világon,
S a vértanúk jutalma mind
Az emberekre szálljon.

Jöjjön a békekor, melyet
Sok ember sírva vár lenn.
S én is legyek jobb s igazabb
Mint voltam eddig. Ámen.
(Imádságom.)

Nem maradhat szeme zártan az emberi szenvedés előtt: meglátja a sebeit rongyokba burkoló koldúst, a nyugtalanul kóborgó csavargót, aki a templomba menekül az élet elől: „Sehol egy pad, hová leüljön, Sehol egy kő, hová ledűljön, Csak hó kavargó. Szél ostorával szembe, hátba, Egy utcából ki, be a másba Megy a csavargó." (A csavargó.) Bánata végtelenbe tágul:

Saját búbánatomban érzem
Örök bánatját a világnak,
S a lelki szomjazók nevében
Sóhajtom el szelíd imámat.
(Osztályrészem.)

S a bánat a végtelenbetágulásában találkozik a legnagyobb zsenivel, a legnagyobb humoristával: Jézussal. Megbűvölten nézi Munkácsy képén:

Ő az erény, igazság mártira.
S oly büszke, hajthatatlan, égbe rontó:
Ez ő, a Messiás, isten Fia!
Pilátus tétovázik... Nincs segítség!
Látom, hogy el fogják veszíteni.
De érezem: kikel sírjából ismét...
Meghal, mert ember; él, mert isteni.
(Jézus Pilátus előtt.)

Ez nem a keresztény Isten már, hanem egy új Jézus, aki a legnagyobb, mert sokat, mert a legtöbbet szenvedett. Ha valaki, úgy csak ő válthatja meg a világot, mert ő a „szenvedők királya". A zsenitan igazolására tán elég ez a Jézus-arc, — de amikor a költőt is elboritja a nyomor, újra kérdi: Mire való a Messiás? Imát mond a sátánhoz (A kenyér.) Kettősségében ismét vissza-visszafordul az elhagyott Istenhez, s tán akkor a legmelegebb, amikor tanai igazolásáról megfeledkezve visszasírja eltűnt gyermekkorát.

A zúgolódás, gúny, harag
Rég halva már szívemben.
Egy szóval sem panaszkodám
A kis Jézuska ellen.

Nem vádolám balgán azért,
Hogy engem kifelejtett,
Hogy nem hozott ajándékot,
Szemem könnyet nem ejtett.

Lelkem nyugodtan, csöndesen
Átszáll a nagy világon.
Imádkozom, hogy Jézusom
Minden szegényt megáldjon.

Ágyamra dőlök s álmodom
Egy régi, édes álmot:
Boldog, ki tűr és megbocsát,
S ki szenved, százszor áldott!
(Karácsonykor.)

Vállalja a szenvedők megvigasztalását, hisz ő is zseninek született; ezt érezzük, ha nem mondja is ki nyiltan:

Mindenha támad hős, zseni;
De népe föl nem ismeri,
Csak amikor sírhant fedi...
(Semper idem.)

Elméje nyugtalan fények tüzében kereste a mindennapi életen túlmutató létmagyarázatot, s megtalálni vélte lemondó borúlátásában, a halálon átszökő öröklétében. De szíve ragaszkodott a földhöz, ahogy csak egy ifjú élet ragaszkodhat. Mikor megpillantja a kérlelhetetlenül közeledő halált, szinte kétségbeesetten sikolt föl benne az élet szeretete:

Számlálgatom, találgatom,
Hogy hány hetem, vagy hány napom
Van hátra még...
Irgalmas ég,
Esdek, ne légy fukar nagyon.

Ó hányszor hívtam a halált,
Mihelyt a kedvem búsra vált.
De most hogy itt
Ólálkodik,
Nem érzek mást, mint borzadályt.
(Számlálgatom...)

Mikor látja, hogy minden hiába már, egy-egy pillanatra megnyugszik Isten akaratában.

Itt fekszem, míg az Isten így akarja,
Nem nyitva ajkam céltalan panaszra,
De mégis egyre kérlek, Istenem:
Add, hogy halálom szép, szelíd legyen!
(Beteg vagyok.)

Mégis amikor Reviczky pályájára visszagondolunk, nem ez a szelíd, hangtalan elmúlás jut eszünkbe, sem a végtelen titkaira feleletet kereső költő, hanem egy lázban égő szempár mered ránk, amint görcsösen, könyörögve kapaszkodik az élet egyre lanyhuló kezeszorításába, tele vak félelemmel a sír sötétjétől, s ajkáról piros hörgéssel fakad a sikoltás: „Meghaljak?... Óh, ne még, ne még!"

Napjaink egyik kitűnő fiatal írója, Rónay György, így jellemezte Komjáthy Jenőt: „Mindig csillagködökben láboló költő"; mi más ez, mint Riedl Frigyes megállapítása: „Komjáthyt, ha röviden jellemeznem kellene, úgy jellemezném, hogy ő a magyar költészet legnagyobb metafizikus költője."[1] Egyetlen verseskötete jelent meg: mennyire jellemző rá. Úgy is mondhatnám, hogy egyetlen verset írt. Benne nem a mozaikszemek ragadnak meg, hanem maga az összhang. Külön-külön nem is lehet verseit boncolni: nagy áradással zúgnak a végtelen felé, olyanok, mint a szentjánosbogárka: örökös keringéssel röpdösnek egy fénypont, a végtelen körül. Maga így jellemzi költészetét:

Csupán a boldog csillagokra
Néztem föl a nagy éjtszakán,
Velük keringve és lobogva
Epedtem fensőbb lét után.
(A homályból.)

Mindent két végletben lát: a fény pompájában és az árnyék koromsötétjében. Azt hiszem, elég pár sort idéznem innen-onnan kikapva: „E kárhozott, de szép világra A fénynek ünnepén jövék." „Lángviharok zúgtak felettem... Körötted minden fénybe öltözött... Csalóka fény emelt... Ó, milyen üdv! ó, mennyi fény! A végtelenben élek én! Támadjon égbenyúló fényszobor. Bízom a lángban, mely ott fönn lobog." — Nemhiába kortársa és barátja Reviczkynek, neki is fáj az élet, megsiratja a létet, ezt az örökszép szomorú valamit:

Érezzük át a szertelen kínt,
Sirassuk meg azt, hogy vagyunk!

Mégsem áll meg a lét siratásánál. Benne a sötétenlátás végtelen vágyódásba olvad: megszólítja lelkét: „Halj át az élet-óceánba, És mindenekbe halva élj!"

Itt állok én a lét magassán
Lelkem napfényes álmival;
Alattam sír a kárhozott szél,
Alattam tombol a vihar.
(A magasból.)

A lét magasán álló költő embermilliókról álmodik, akik mind roko-

[1] Riedl Frigyes: Vajda, Reviczky, Komjáthy. Magy. Irod. Ritkaságok.

nok, akik mind törnek az örök utakon az örök fény felé. Megfogja kezüket, magához hívja valamennyit:

Szívembe' hordom én a lángot,
Szívembe' hordom a napot;
Oh, gyujtsatok rokon világot!
Én látok; ti is lássatok!

Lelke „istenlakta ház", felette lángviharok zúgnak, de őt csak az vonzza, ami lehetetlen: „De én keresek titkos árnyat, Ahol lelkem magába szállhat. Magából szőjjön új világot! Mindegyre szítom benn a lángot. Mélység, magasság szava lettem. Istennek lett visszhangja lelkem." Beleolvad a végtelenbe, a végtelenen keresztül érzi, hogy neve örökké élni fog:

Nevem a csillagokba írom
S emberszivekbe égetem,
És túl időkön, túl a síron
Terjed hatalmas életem.
(Jóslat.)

A mindenség lelkével kell rokonulnia, s akkor minden lehet: úr az életen és úr a halálon:

A mindenség lelkével rokonulsz;
Mert minden vagy és mindenné lehetsz!
(Mérték.)

Annyira benne él a végtelenben, hogy mindent egynek érez: „A mindenségnek csarnokában Áll lángbetűkkel: M i n d e n e g y." (Körfolyam.) Ez a pantheizmus ragyogja be lelkét, ez ád különös fényt örökké izzó dalainak. Börtönnek érzi a földet, testét, az egész életet. Van benne valami a középkori misztikus égfelé fordított szemléletmódjából, valami abból az örökké nyugtalan elhúzásból is, ami a nagy lelkeknek annyiszor sajátja.

Börtönt lel itt viszont, ki égbe' járt már,
Lehelni itt ő néki már iszony,
Eltépni ég az élet rabi jármát,
Megfojtja őt istenszerelmi szomj.
(Altató.)

Ez a mindenbe-olvadás öli meg lelkében a sötétenlátást.

Szépnek látom újra és nagynak
A világot s elragadnak
Vágy, öröm, hit, szenvedély.
Nincs hatalma a halálnak:
Kék szemére a világnak
Kurta álmot hint a tél.

Csorba nincs a teremtésen,
Hervadatlan él egészben,
Nyár van itt, örökre nyár!
És a csodás mindenségben
Napok égnek örök fényben
S egyre hull, hull a sugár.
(Tél.)

Első pillanatra talán meglepnek gőgöshangú versei, melyekben magáról szól: de ha jobban megközelítjük ezt az örökké végtelenben élő lelket, akkor érezzük, hogy minden én-imádata mögött a végtelen, az eszme, az istenség, a mindenség dicsérete zeng, ennek csak egyik paránya a költő. Számára nem halt meg a nagy Pán:

Fúr a pacsirta utat a mennybe,
Zengve cikázik az égi madár;
Rózsasziromban dőzsöl a lepke,
Ragyog az ég szeme, hull a sugár.

A szerelemnek ünnepe van ma;
Pánnak a párja Afrodite,
Élnek az Istenek! és soha halva
Nem lesz az ember ősi hite.
(Új nyár.)

Nem tudja elsodorni a lét: mindig bízik a végtelenbeolvadásban. Lelkében örökké a fény ünnepel. Nem a filozófia útján közelíti meg a végtelent. Olvasmányai hatottak rá: de annyira lelkialkata a végtelen szerelme, hogy nem szabadulhatott tőle, — s akkor is megtalálja, ha nem olvassa a filozófusok műveit. Lélektani szükségesség a végtelenlátás, a fény-érzés. Forma és gondolat nem a legszerencsésebben találkoznak benne. De magatartásában előkészítője, útegyengetője az eljövendő nagyságnak. A századforduló nem vehetett róla tudomást, a kényesebb ízlésűeket formájának érdessége, gondolati elemmel túlterhelt nehézkessége tartotta vissza az értékeléstől, — kevés rajongója meg nem tudta megtartani a kellő mértéket megítélésében, — s ezzel talán azokat is elhessegette mellőle, akik megszerették volna ezt a végtelenbe-vágyódást. Jelentősége: hogy Vajda után a legmerészebb hangot ütötte meg. Ennek a hangnak lesz még folytatása a magyar költészetben. S a folytatást majd éppen úgy nem értik meg, mint az elindulást. Csakhogy ott már egy új költői nyelv szépségének vihara küzd az elismerésért s viszi diadalra a megújult lelket. Komjáthy még érzi a sötétet:

Sötét van. Adjatok kezembe fáklyát,
Hogy lássam eltemetni lelkem álmát,
És rakjatok egy óriási máglyát!

Hadd égjen rajta el, mi megmaradt még,
Hogy ne kísértsen engem gúnyos emlék,
Elégetem a múlt dicső szerelmét!

S ha elnyelének mindent már a lángok,
Támadni lássak ragyogóbb világot
S fönnen kiáltsak: Látok, újra látok!
(Megőszült a világ.)

A Komjáthy-kérte fáklyáért sokan nyúlnak.

A dekadencia a századvég szellemi magatartása. Akiket megkörnyékez, szenvelgőn adják át magukat karjába. Fanyar ízeket érzünk, kesernyés illatokat, s a líra egyszerre megtelik nem mindennapi hangulatokat kereső szokatlansággal. A különös, az exotikus hatja át a lelkeket. És az exotikusban mindig van valami kielégítetlenség, valami szokatlanság, a reálisnak ellentéte. És ez az út is a végtelen felé vezet...

És mégis valahogy úgy látjuk, hogy a fáklya imbolyogni kezd. Meg-megvillan ugyan itt-ott, de teljes fénnyel nem tud olyan mindent elöntőn föllobbanni, mint Komjáthy kezében lobogott. Mintha a mindent tűzzé forrósító máglyához most még csak a rózsét gyüjtögetnék. Sokan. Többen, mint bármikor.

A máglya készen is állt. Valami feszültség érzett a levegőben. Ha nagyon szépet akarnék mondani, akkor talán most Prométheuszt hoznám ide magányából hasonlatnak... Pedig nagyon kínálkozik az égi tűz. Mégis maradjunk szürkén a valóság mellett. A realitásba belecsömörlött lelkeket föl kellett emelni valakinek, aki újra érzi a költészet legnagyobb titkát: a végtelent. Már köztünk is él, aki majd elhozza az új varázst, csak még nem készült el önmagával. Nem ihlette meg még az élet részegsége. Az addig ismeretlen újságíró egyszerre csak döngetni kezdi a kapukat, s ősi magyar mithológiák melegével zendíti meg új időknek új dalait...

Istenhez hanyatló árnyék.

ADY KÖRÜL MÉG MINDIG DÚL A HARC. Most a nagy visszaszerzések időszaka következett el: magukénak követelik azok is, akiké sohasem volt, sohasem lesz. Jelszóvá lett: ezt az önmaga zártságában végtelenbeívelő életet politikai pártok akarják programmá tördelni. Mint egykor vörös lobogó, most szélsőjobboldali jelszó lett Ady neve. Mennyire félreértették: ifjú szívekben élek, mennyire nem értették meg, hogy a lelkekben akar élni tovább.

Vele szemben mindenkinek igaza van.

Igaza van kora konzervatív kritikájának. Az élet olyan szennyesen vette körül, annyian takarództak rokkanó élete zászlajába, hogy a megfontoltak tábora már ezért is idegenkedett tőle. Ő maga nem ért rá törődni velük: legföljebb visszaütött, ha bántották. A nagyságot körülburjánzó áltehetségek tömjénfüstbe burkolódzó imádata távoltartotta tőle azokat, akik megértéssel közeledtek volna felé, ha egész irányát nem helyeselték is. Politikai jelszó lett a baloldalon: a fönnálló társadalmi és politikai rend ellen izgató valaki, akinek minden megnyilatkozása tagadás, aki csak rombolni tudott, küzdeni a fönnálló társadalmi rend ellen. Politikai jelszó lett költészete is. Másrészről a várva-várt zsenit harangozták be vele olyan dicshimnuszokkal, amihez

nem volt szokva a magyar fül. Fölülmúlhatatlan, megközelíthetetlen... És talán épp azokkal állították szembe, akiket annyira szeretett. A tömjénezők hada elvadította oldala mellől a komoly tisztelőket.

Igaza van vele szemben a tömjénezőknek is. Ha a hang szokatlan, magyar fülnek idegen ízű is, tagadhatatlan, hogy Adyban új állomáshoz ért irodalmunk. Az ellentét annál nagyobb és annál érthetőbb, minél kevésbbé vettek tudomást közönség és hivatalos irodalomszemlélet a közben föl-föltűnő újítókról. Igazuk van azoknak is, akik a magyar irodalom korszakos fordulójának útjelzőjét látják benne.

Újítása olyan korban jött, amikor a társadalom is megérett a szétbomlásra. Le kellett számolni sok mindennel, ami addig nem volt kérdés. Ez teszi érthetővé, hogy körülötte egyszerre két táborra szakad a magyarság: állást kell foglalnia mindenkinek. Tisza szembenállása fajának másik nagyjával, Adyval szimbolikus jelentőségű: még annak is állást kell foglalnia, aki nem foglalkozik az irodalommal, akit a napi politika áradata sodor magával. Ady alakja körül egyszerre kialakul a két tábor: s mindegyik késhegyig menő küzdelemben védi a maga igazát. Ady egyik arca örömmel néz a küzdelemre: volt benne valami, ami örült annak, hogy észreveszik, örült a népszerűségnek, örült a magamutatásnak. De súlyosan tévednek, akik e mögött az arc mögött keresik Ady Endrét. Ma sokan nagy szomorúsággal szokták emlegetni Horváth Jánost, hisz ő volt az első, aki a konzervatív kritika szemével próbálta nézni a költőt. Milyen kár, — szokták mondani — hogy nem hallgattak rá. Pedig éppen Horváth János volt az, akire akkor nem lehetett hallgatni. Korántsem azért, mert nem volt igaza, nagy megállapításai a maguk szerénységében ma is helytállóak: a történelem őt igazolta, mikor kijelentette, hogy Ady még elérkezik ahhoz a pillanathoz, amikor a fajszeretet igéit hallatja. De nem érthették meg éppen azért, mert nem volt időszerű. Korai volt. A régi Magyarország itt akart leszámolni az új Magyarországgal. S e leszámolásban Ady volt a vörös posztó. Hisz legtöbben — imádói és gyűlölői egyaránt — nem is ismerték verseit. Jelszó lett a neve. Mint a nagyoké. Csak szélsőségekben lehetett megfogni, mert társadalmi problémává vált.

Azt mindenki jól érezte, hogy a magyarságot meg kell váltani. Érezte mindenki, hogy az élet ott dübörög kapuink előtt, — s az élet nem várat magára. Sokan abban látták az egyetlen menekvést, ha nagyjaink életéből elénkvillantják az egyetlen lehetőséget: a régi eszmékhez való visszatérést. Nem tudták, hogy a történelemben nincsen vissza-út. Nem vették észre, hogy ők lennének most az új Krisztusok új keresztrefeszítői. Nem látták, hogy Ady a maga magyarságában nem hozott mást, mint önszemléletre való hívást, mint megtisztulásért égő és vérző szívet. Nem tudták, hogy a magyar váteszút ma más ösvényeken és örvényeken át kanyarog a régi cél felé. Nekik sok volt az új Ady. Mereven és betű szerint ragaszkodtak a multhoz, mint a farizeusok a mózesi törvényhez, csak éppen a lélek, a lényeg sikkadt el bennük.

A másik út a szükségtelen és veszélyes forradalom útján akarta megközelíteni a magyarság jövőjét. Fölrúgott mindent, ami hagyomány

és érték volt, nem törődött semmivel, — sőt a minden forradalmat jellemző hetykeséggel még a legnagyobb értékeknek is hajlandó volt ártani. Ez az út is örömmel közeledett Ady Endre felé, hisz igazolást talált benne forradalmisága, merész újítása.

Érthető, hogy e kettősség hullámverésében nem találta meg senki az igazi Ady Endrét, a költőt.

Pedig Ady minden ide-odahullámzása mellett is új értelmet keresett a létnek. Mítosztermő képzelete minden problémát újra élt és újra teremtett, amit régen megoldásnak hittek már.

Soha senkiben úgy életre nem izzott az elérhetetlen hevülete, mint benne. Ady a végtelen szerelmese. Csak innen érthető meg a teljes Ady.

Sokan nem értik meg szerelmét. Léda asszony éppúgy szimbóluma — vagy ha tetszik, halhatatlan szerelmessé előlépett szimbóluma — elérhetetlen és kielégítetlen szerelmének, mint Margita, vagy az el nem csókolt csókok csókolói. Förtelmes éjtszakák viharaiban, beszennyezett ágyak piszkos párnáin éppúgy az örökké elérhetetlen, asszonytól független szerelmet kereste, mint legszentebb és legfehérebb álmaiban. Mert magát a szerelmet kereste. Nem ahogy valamennyiünkben él, hanem ahogy az első emberben élhetett, amikor a szerelem talán maga volt az üdvösség, önmagunk teljes beletemetkezése a végtelenbe. Nála hiába keresünk nőalakokat. Vörösmarty maga teremtette, borongó menyasszonya mögött még föl-fölcsillan egy leányarc merengő képe, Ady lírájában már nincsen arc: minden elmosódik valami ködös, messzirevágyó indulatban. Ha találunk is valamit akár kézzelfogható testiségben, akár ájulásig csókoló gyönyörökben, — az nem szerelem, hanem ugródeszka, hogy a költő rajta keresztül a végtelenbe röppenthesse vágyait és álmait. Azért találkozik mindig gépkocsin suhanó asszonyokkal, ezért lép feketén Lédával a bálba, s ezért keres a csók után is kielégülést. Mert neki semmi sem elég. Hisz minden asszony lelkén keresztül magát szereti, bús, szomorúan szép magát. Ez már nem a dekandecia örök kielégületlensége, hanem egy költő mindig végtelenbe-vágyódása, menekülése az élet elől.

Mennyire sorsszerű és tragikus ez!

Százada minden életjavallását magáévá tette: benne zúg a Bergsonok és Prohászkák lendülete az élet felé, mindent át akar élni, mindent magáévá akar tenni, tele van lobogó akarásokkal, — és mégis menekülnie kell az élet elől, mert annyira tragikusan és nagyon akarta, amennyire már az életet akarni nem is szabad, büntetlenül nem is lehet. Mert az életnek bizonyos mértékén fölül való vágya csak a lélek kielégítetlensége már, csak jajszó az el-elfutó istenarc után, csak vágy, hogy foghassunk valami örököt. Ady eddig is eljutott. Benne az életvágy döbbenetes erővel szomjazza az elérhetetlent, az örök messziségeket, akár asszony után nyujtja ki kezét, akár önmaga riad rá. Ennyi életvágyat nem lehet kielégíteni a szerelemben, — de nem lehet kielégíteni önmagunk szeretetében sem.

A vágy és az ábránd a végtelenbe lendül, elhagyja a való élet

talaját. Megkeresi azt, akiben megfogódzhatik minden emberi álom, megtalálja az Istent.

Nem azokra a versekre gondolok, amelyekben egy visszasíró gyermek panaszai zokognak az eltűnt szépségek után, nem is azokra, amelyekben álmai asszonya ajkáról szedegeti a zsoltárokat, hanem azokra a versekre, amelyekben ősi mélységek kútjaiba fúr a költő tekintete, hogy megteremtse magának az Isten képemását.

Mindenekelőtt egyet meg kell látnunk: Ady számára élmény volt az Isten, nem valami elvont vallási fogalom, akihez semmi köze sincs. Életvágyának nagyságával lendült lelke a végtelen felé. Isten kardosan járt előtte vagy benne: de mindig harcos volt, akivel a költőnek meg kellett küzdenie. Nem elég magyarázat erre az istenhitre a tudatalatti vágy, nem elég az ágostoni bűnbánat sem, mely annyira sajátja volt, — itt valami más lüktet a sorok mögött. A nagy viharok egy költő mindenre feleletet kereső emberi vágyát tükrözik. Kérdések ágaskodnak benne, — s neki a kérdésekre meg kell találnia a feleletet. Nem sablonokkal, hisz úgy mások is megtalálták, akikben mozaikbamerevítetten él az Isten arca, neki életerős Isten kell, aki megfelel kérdéseire, aki elirányítja a végtelen felé. Ez a nyugtalanság már fölülemelkedik a valóságon, és másvilági fények káprázatába lendíti a költő lelkét. A Nagy Cethal-mithológia örök bizonytalanságban tartó kérdései kínozzák:

Óh, Istenünk, borzasztó Cethal,
Sorsunk mi lesz, ezer világnak?
Roppant hátadon táncolunk mi,
Óh, ne mozogj, sikos a hátad.

Csúszós a hátad, mellyel tartod
Lelkünket és a mindenséget
S én csak két, rossz, táncoló lábat
S reszkető szívet adok néked.

Sok félelmemet vedd el értük,
Melyek velőimbe befújnak.
Mutasd meg, hogy nem vagy keresztyén,
Nem vagy zsidó: rettentő Úr vagy.

Végy engem hátad közepére,
Hogy két gyönge lábam megálljon,
Hogy a szívem ne verje mellem,
Hogy néha rámszálljon az álom.

Vagy dobj le egyszer s mindörökre,
Ne táncolj, lógj, ne tréfálj mindig.
Nem birom s holt csillagaid már
Nyugodt fényük arcomra hintik.
(A nagy Cethalhoz.)

Ez az örök félelem, ez a bizonytalanság-érzés hajtja-kergeti egész életén át a költőt. Mintha ott lebegne feje fölött a szörnyű végzet: „S óh,

jaj, én ott ülök a balján." S ezen nem lehet segíteni, mert eleve elrendelések zúgnak bennünk, mert éreznünk kell, hogy minden erőnk kevés, ha ő nem akar bennünket szeretni. Hiába látja mindörökre őt, a fényest, a nagyszerűt, közben fátumszelek zúgnak, — és egyszerre a semmibe hull régi karácsonyok hívő, szent szava. Hiába dübörög mellén Isten hívása, amikor újra kétség kopogtat halálbaviharzó életén. Neki személyes köze van Istenhez, akivel nemcsak harcol, hanem aki úgy lép be életébe, mint a zsoltárversek éneke a Sion-hegy alatt. Egyszerre nagyon közel érzi magát hozzá, hogy annál nagyobb legyen az elszakadás kínos érzése: borzolt, fehér istenszakállal látja, amint tépetten, fázón, fújva szalad a hegynek.

Egy nagy harang volt a kabátja,
Piros betűkkel foltozott,
Bús és kopott volt az öreg Úr,
Paskolta, verte a ködöt,
Rórátéra harangozott.
(A Sion hegy alatt.)

Ez a személyes Isten nem elégszik meg azzal, ha a költő húsz év elmúltával kalapemelésével akarja kiengesztelni, nem elég neki, hogy nem bírja már harcát vitézül s lassan megtelik szerelmével, ez az Isten teljes beolvadást és melletdöngető bűnbánatot követel. Hozzá csak a zsoltárok kínos útjain vezet az ösvény:

Megüzenték s nem nyugszom addig,
Míg hitedet meg nem nyerem,
Mert kockán van az életem,
Mint az árnyék, mikor elhanyatlik.

S hányattatom, miként a sáska,
Mert csak tenéked van erőd
S mert nem láttam régen előbb:
Nem szabad hinni senki másba.
(Istenhez hanyatló árnyék.)

És mégis, amikor leszámol életével, úgy érzi, hogy semmit sem csinált. Hisz annyiszor megvillant szeme előtt a végtelen, mi az, mit emberkéz adhat hozzá? Szeretne szelíden elpihenni, de nem lehet, le kell számolni mindennel, amit tett, mert ez a leszámolás is újabb önkínzás, talán újabb állomás is a szenvedések útján: az Isten útján.

Szabadulás fény-sáva olyan vékony
S a halálig sem jutottam el,
Azután meg nincsen hajlékom
S hajlékot az Úrnak sem építettem
És itt állok hitetlen.

Harcaimnak emléke sem remegtet,
Tán helyettem járt itt valaki,

Aki bűnös csodákat kezdett:
Nézem és nem ismerem meg az arcom:
Ez az én híres harcom.

Csetepatáztam örökkön az Úrral
S pár zsoltárát megértem talán,
S beszélik, hogy megjöttem sok újjal,
Beszélik, hogy megbántottam sok régit,
Beszélik, így beszélik.

Nem férfi az Élet, de léha asszony
S még hogyha az Úr is int felé,
Nincs, amit lelkére aggasson,
Az Úrnak s az Urának sohse épít
S nem csinál semmit végig.

Óh, Élet, Asszony, s előtte Halálnak,
Te rangos, ősi nagy Félelem,
Hol van jó küszöbe a háznak,
Melyet az én Uramnak építettem,
Magamnak építettem?

Ha harcért jár ez, hajh, miért harcoltam
S miért volt a kiontott vér?
Vagy átkozott, vagy bolond voltam:
Házam nincs és idegen az én arcom:
Ez az én híres harcom.
(Nem csinálsz házat.)

Döbbenetesebb Isten-verseket nem írt senki a magyar irodalomban. Hiába próbálják dogmák felől megközelíteni: ő nyitva marad mindig azoknak, akik egészen egyéni úton keresik az Istent. Azt az Istent, aki szeretteit megszenvedteti, aki személyesen avatkozik be sorsunkba és figyelmeztet örök függésünkre.

Adyban a szélsőséges én-kultusz metafizikai elvágyódásaiban olvad bele a végtelenbe, s lesz egyéni harsonása az ember és Isten egymáshoz való viszonyának. Lehet, hogy sokakat nem érdekel az én-lírának ez a szédületes magassága, lehet, hogy sokan tömegeket szeretnének szimatolni a költők versei mögött, — de azoknak, akik a végtelen álmodói, mindig mondanak valamit ezek a versek. A modern líra fejlődése talán kozmikus távlatok felé tágítja a költészetet, — s akkor Ady megmarad egy egyéntimádó kor utolsó kicsengésének, de egyúttal legszebb kivirágzásának. Egyet azonban nem szabad elfelednünk: a végtelennek ilyen szomja már nem egyéni többé: egyéni az érzés melege és kérlelhetetlen uralma, — de nem egyéni abban a nagy folyamban, melynek hullámzásában valamennyien sodródunk az elérhetetlen, a végtelen felé.

Ezért tévednek sokan, akik azt hiszik, hogy a kollektív líráé a jövő. Kollektív líra nincs és nem is lesz. A közösség szenvedései is

mindig az egyén lelkének prizmáin megtörve tudják tükrözni az örök fényt, — s a líra mindig ennek az örök fénynek visszaverése lesz.

Bármennyire idekívánkoznék is, hogy Ady magyarságáról szóljak, ez ismertetés jellege nem engedi meg. A magyar lélek végtelenbetörésének pár állomását akarom csak megvilágítani, — a gyökér egyelőre maradjon rejtve.

Utószó.

A SZÁZADFORDULÓ LÍRÁJÁBAN EGYRE TÖBB LESZ A VÉGTELENBEVÁGYÁS, egyre több lesz a sóvárgás az elérhetetlen után. Külföldi hatások sokat megmagyaráznak, de nem mindent. A lélek igényei lettek mások: szíves szeretettel fordul az élet a túlvilági fények felé.

A nagy világégés borzalmai még inkább ráébresztették az embert arra, hogy a lélek elsikkasztása mindig tragédiát jelent. A földöncsúszó gondolat halottakat temethetett milliószám a csatatéren. S most elindult a Halál árnyékából az újjászületni kívánó lélek, hogy megkeresse a maga útjait.

Magyar tájakon más utakon keresik a végtelent. Többé nem Ady útja lesz az irányjelző. Ady végtelenkeresése itt találkozik nemzedéke törekvéseivel: a megújuló magyar lélek keresi a tájékozódást. Egyre jobban közelednek a végtelent mindig programmjának valló katolikum felé. Itt nem az egyházra gondolok, hanem a katolikum lényegére: az istenkereső szenvedélyre, az Istennel személyes kapcsolatban élő lélekberendezettségre. Ez a lélek talán már nem annyira lázadó, talán több történeti megalapozottságot keres magában, de szenvedélyében ugyanaz a tűz világít, mint Adyékében: megkeresni és életté tenni magunkban a végtelent.

Az Ady-nemzedék nem egy tagja éppen ezen a ponton osztja világnézetét a más tájakról elindult katolikus költészettel. A nélkül, hogy kettejük között bármi kapcsolatot is keresnék — bár Harsányi Lajos indulása kétségtelenül a dekadensek színeinek jegyében csillan meg először, s Babits útjának fordulóin is az Amor Sanctusig ért el —, meg kell állapítanom, hogy e törekvésben egy közös: az egyéni líraiság sodró szélsőségeivel szemben valahonnan a nagy általánosságok felől, az örökérvényű közös emberi kín felől igyekszik megközelíteni az új irányt, a végtelent. Ez utakban kettős veszély rejlett: az egyén oldaláról szemlélve félő, hogy elsikkad a személyesség varázsa, ami olyan lenyűgözővé forrósította Ady líráját; a közösség oldaláról tekintve minduntalan a dogmatizmus, a programmköltészet fattyúhajtása fenyeget.

Korai lenne a századforduló költészetéből mindent maradandó módon kihámozni: sok indulás még befejezettségéhez sem ért, sok lezárt életpálya mögött még a társakkal való meleg összeszövődöttség teszi kúszálttá a vonásokat, — s itt határozott képet rajzolni legalábbis merészség lenne. Bármennyire látja is az irodalmi élet ütőerén kezét tartó szemlélő, mely irányok feneklettek meg önmaguk zártságában, mely irányokra vár még folytatás és jövő, nyilatkozni róluk

értékmegállapító gondossággal nem egyeztethető össze e tanulmánnyal. Annyi bizonyos, hogy a századforduló költészetének szétszivárványozó színei közül a halhatatlanság fényeibe emelkedett már Ady alakja, akit nemcsak magyarságtudatának új arculata miatt, nemcsak nemzedékek, eszmék és politikai irányzatok kisajátító törekvéseivel szemben, hanem különfényű végtelenbeívelése miatt is be kell állítanunk a magyar literatúra folyamatába. Ha kortársairól nem emlékezem meg, az nem jelentőségüknek vagy értéküknek el nem ismeréséből vagy lekicsinyléséből fakad, hanem azon meggyőződésből, hogy korkép föstéséhez még nincs elegendő anyagunk: mert az élők közül nem egynek költői alakja nélkül hiányos lenne a századforduló irodalmi képe, viszont nem egy halhatatlannak hitt halottunk árnyékára szomorúan borul még rá a feledés.

Sokan új lírai reálizmus kezdetét érzik. Igazuk lehet. A jövőbe senki sem láthat. De talán azoknak is igazuk van, akik úgy látják, hogy Ady és kortársai, sőt a legújabb nemzedék törekvései mellett és fölött is lehetséges egy végtelenbemerülő, az örök fények felé mutató lírai gazdagodás. S ha a kozmikus kitágulást ebből a szempontból tekintjük, akkor Adynak sok szempontból korlezáró jelentősége új kezdet leszen. Nem mint hatás, hiszen zsákutcába juttatja a belőle merítőket, hanem mint biztatás, amit a szentjánosbogárkák — újra e hasonlatot használom! — mindig tudtak: hogy mindig lehet haladni, új utakon keringeni, s közben új fénykígyókat rajzolni az égre az örök fény körül...

AGOSTON JULIÁN

VERS

Beszélj költő, mit cselekszel? — Dicsérek.
De a halált, a szörnyű rémet
hogyan bírod, hogy fogadod? — Dicsérek.
A névtelent, a rejtettséget
miként hívod, miként kapod? — Dicsérek.
Jogod honnan, hogy minden ének
száz álarcban igaz ének? — Dicsérek.
Hogy áldott csend és durva lélek,
csillag, vihar ismer téged? — Dicsérek!

RAINER MARIA RILKE
Fordította: KASSAI ZOLTÁN

ÜZENET MÁRAMAROSSZIGETRE

Dr. Molnár Pál barátomnak, a református gimnázium igazgatójának.

Mit üzenjek én neked
Mármarosszigetre?
Kergesd vissza a telet
már a nagy hegyekre!
Itt egy ostor, karikás,
hortobágyi fajta,
nyergeld táltos páripád,
csattogj, pattogj rajta!
Kergesd vissza a havas
orkán vad csordáit
a hegyekbe, a magas
hegytetők ormáig.
Nyelje el őket az Úr,
mely fölöttük tátong,
nyargaljanak egyedül
a csillag-pusztákon.

Mit üzenjek én neked
Mármarosszigetre?
Küldd vissza a felleget,
mely elszállt Keletre,
Arany János szellemét:
legyen ez a város
kint is — bent is szerteszét
csupa Arany János...
De nem! Állj elébe ott
az alföldi útnál,
ahol egy ütött-kopott
mély ligeti kút vár:
most indul hazafelé
mint egy vérző angyal,
állj fénylő arca elé,
szórd tele arannyal!

Arany arca aranyat
hintsen a vidékre,
aranytollú madarat
röpítsen a népre,
sose reitse tenyere
börtönébe arcát,
Máramaros erdeje
koszorúzza harcát.
Járja végig Toldival
Máramaros bércét,
az ég zimankóival
szórja aranyércét.
Hadd lássák, mint mennydörög
boltja magyar égnek,
s hadd lássák: itt leng örök
boldog arany élet.

De mit állsz itt csüggeteg?
Tán tündér időről
szól szavam, mint lázbeteg,
ki csak őröl, őröl?
Meghalt Toldi és Arany,
s a csillagok sátra
nyomja őket nyomtalan,
nincs már út itt hátra?

Csak a bérc van, a jeges
bérctetők s az árnyak,
kik éjfélkor üveges
szemmel visszajárnak,
lépteikre fesuhog
síri baglyok odva,
rettentő ige huhog
éji ablakodra?

Hát akkor ott egy nagy kő,
vastagabb a Holdnál,
ott egy másik, állj elő,
rajta, őrölj, Molnár!
Táncoltunk úgyis sokat,
most új dal kell, új dal:
forgasd a Kárpátokat
egy nagy hosszú rúddal!
Itt a csontom, annyit se
ér, mint egy fabatka,
ott egy másik, rajta te,
dobd fel a garatra!
Itt egy harmadik... Agyunk
sűrű lisztté málljon,
Rajna rejtse aranyunk,
csontunk hadd szitáljon!

Eh, aki él, éljen itt:
a létnek van ára.
Tanítsd észak népeit,
légy kelet tanára.
Fent a szabad fellegen
lengjen bölcs szabályod,
még a bérc is hadd legyen
élő tanítványod!
A Tisza is ott ered,
amerre te lépkedsz,
ott még mint egy kisgyerek
futkos bérctől-bérchez:
fogadd iskoládba jó
szívvel, légy az anyja, —
gondolj majd a lázadó,
rettentő folyamra!

S vedd elő a szent latin
könyveket, az etruszk
sírboltok kőlapjain
itt az üzenet, fuss:
a titánokat kiáltsd,
lépjenek a gátra,
apa emelje fiát,
Kárpátot Kárpátra!
Körbe-körbe az egek
tetejéig Kárpát
taszítsa a fellegek
zúgó Ararátját!
Észak és kelet fagya
többé ne gyötörje,
csak az égnek angyala
szállhasson e földre!

GULYÁS PÁL

A MAI OLASZ SZELLEMI ÉLET ÉS LIRAI KÖLTÉSZET TÖREKVÉSEI

VAN VALAMI KULONOS az utolsó három évtized (és főleg a legutóbbi esztendők) olasz irodalmi és művészeti termésében. Az irodalmi, művészeti folyóiratok és szemlék szinte naponként jelentették egy-egy új költő, vagy író születését, kiket egy-egy éleslátású kritikus fedezett föl, azzal, hogy a közönség figyelmébe ajánlotta őket, mint az újjászülető kultúra kovászait. Így történhetett meg — nem is egyszer —, hogy a költő saját szemével láthatta: hogyan fonnyadnak el költészetének virágszirmai, még mielőtt teljesen kibontakozhattak volna a tavaszi napsütés melegén. A modern kritika, amelynek csak az új irányzatok pártfogása volt a célja s amely az új hanghordozásra és motivumokra figyelt, sokszor elmulasztotta a szigorú ítélkezést, e helyett harsogva üdvözölte egy-egy új, ismeretlen csillag, vagy üstökös feltűnését. Ez okozta, hogy irodalomtörténészeink fenntartással, sokszor támadó módon viselkedtek az új jelenségekkel szemben.

Egy valamit mégis meg lehet állapítanunk, s ez (— félretéve a konstruktivitás vagy destrukció szempontjait —) tagadhatatlan is, hogy azon a hosszú úton alakultak ki az új szellem törekvései, amely a dekadens költészettől a futurista kezdeményezésekig, a futurizmustól a „sziget" költészetéig, majd egyes költők neoprimitivizmusáig vezetett.

Rövid tanulmányunkban (a rövidségre esik a hangsúly!) az a szándékunk, hogy ezeket a törekvéseket vizsgáljuk, szem előtt tartva a kritikusok ítéleteit is (persze, tisztán tájékozódás kedvéért), akik, ha nem is megmásíthatatlanul, mégis segítségünkre lesznek abban, hogy a szóbanforgó irodalmi mozgalomról tiszta képet adhassunk s hogy azt kellőképpen ítélhessük meg és értékeljük.

A FUTURIZMUSRÓL NEM SZÓLUNK. Az irodalmon kívül eső szempontjai voltak, polemikus és lényegében gyakorlati jellegű mozgalom volt. Meg kell említenünk azonban az avantgardista mozgalmat, mely az olasz kultúra felújulásáért küzdött s amely a tűzkeresztségen az 1900 és 1916 között eltelt időszak három legjelentősebb folyóiratában, az *„Il Leonardo"*-ban, a *„La Vocé"*-ban és a *„Lacerbá"*-ban esett át. E folyóiratokban és általában a korszak fiatal íróinak alkotásaiban — ha kezdetben nem is teljesen tisztázottan — határozott akadémia-ellenes hang és egy új élet felé való vágyakozás uralkodott, a szellemi élet különböző problémáinak meglátása.

Mindenekelőtt a hagyományokkal kellett megszakítani minden kapcsolatot, le kellett küzdeni az akadémiák szolgalelkűségét, — ugyanakkor pedig szükség volt rá, hogy a költők szabadabban, spontánabb módon forduljanak bensőjük felé, közvetlen kapcsolatot talál-

janak saját Én-jükkel, félretéve minden megkötöttséget, próza és vers minden különbségét, „kapcsolatot teremtve tehát a gondolattal és az élettel".[1]

S valóban, *Serra*[2] a következőket írta *Leveleiben*: „Ez a korszak, amelynek új a gondolkodásmódja, kritikája, líraisága, egyszóval: irodalmi tudata, mindezt olyan mértékben tudta kifejleszteni magában, amilyen mértékben kimerítette és felül is múlta a múltat... Nemzedék, amely kegyeletteljesen helyezte sírba szüleit, amely tiszteli mestereit, amely azonban most már szabadnak érzi magát és távol került minden befolyástól..."

Az első időszakban azt kellett hinniök, hogy a romantikus ideológiához térnek vissza: nemcsak azért, mert tagadták a múltat és szükségszerűen közvetlenebb, őszintébb kapcsolatot teremtettek a gondolattal és az élettel: hanem azért is, mert új szellemi környezetben fejlődtek. S valóban, nem tévedtek: ennek alátámasztására szolgálnak *Borgese* művei, lírai hangjuk, bennük az önéletrajz jelentős szerepe. Igazolja ezt műveinek címe is:

Borgese 1904-ben adta ki *„A romantikus kritika történetét Olaszországban"*, — „amelyben a líraiság és az önéletrajzi tényezők túlsúlyba jutottak a kritika szempontjai fölött s ez inkább kései, mint modern romantikus ízlést árul el: Borgese-nek még 1930-ban is a romantikusok szemléletére való tanulmánya jelent meg: *„Az olasz irodalom szelleme"* címmel."

Giovanni Papini alapítása, az *„Il Leonardo"* című irodalmi szemle hasonló jelszavakkal vívta meg első csatáit: ennek a romantikus hullámnak a nyílt és harcos apostola volt. Olaszországnak valódi *„Sturm und Drang"*-korszaka volt ez, amelyben a Goethe-ről és Nietzsché-ről, Hamman-ról és Novalis-ról szóló tanulmányok jelentős szerepet játszottak. Ezért nem volt értelmetlen, hogy egyesek (főleg *Croce* követői) Borgese és Papini műveit nem tekintették korszakalkotó jellegűeknek, mert észrevették bennük, hogy tulajdonképpen a romantikus filozófiához és esztétikához tértek vissza, észrevették bennük azt a dekadens jellemvonást, amely az „előkészítés" korszakának irodalmát jellemezte a század első éveinek pontosságra és világosságra törekvő mozgalmaival szemben.

Az említett íróknak és társaiknak vonzódása a spirituális drámához s az önéletrajzhoz, igyekezetük, hogy műveikben kritikai, fantasztikus és életrajzi elemeket keverjenek össze, ragaszkodásuk a külsőségekhez és *D'Annunzio*-szerű szónokiasságuk csak megerősítette a dekadens, barokk romanticizmus benyomását s jogosulttá tette *Crocé*-nak és az őt követő kritikusoknak, irodalomtörténészeknek velük szemben tanusított tartózkodó, ellenséges magatartását. Külö-

[1] *Borgese* szavai. 1910-ben írta őket a korszak új irodalmával kapcsolatban.

[2] *Serra, Papini, Soffici, Palazzeschi, Ungaretti, Cardarelli,* stb. voltak a szóbanforgó irodalmi mozgalom vezető egyéniségei.

nösen *Luigi Russo*[3] szentelte kritikai működésének nagy részét ennek az irányzatnak.

Valójában mégsem beszélhetünk e korszakkal kapcsolatban befejezésről, az előző korszak lezárásáról, hanem elindulásról, ha tekintetbe vesszük, hogy a fiatalok mennyire helyeselték az említett írók működését, hogy Borgese pátosszal teli és szépen kicsiszolt szónokiassága milyen lelkes követőkre talált.

Az új szellem célkitűzéseinek a romantikus dekadenciából, ebből a zavaros megújulási vágyból, a múlthoz képest valami mást akaró ösztönzéseiből kellett kiindulniok és kifejlődniök. Ebből született meg az új lírai életérzés, a kritika új, retorika-ellenes szempontjai, mai szellemi életünk új lelki magatartása.

Méltán írhatta *Serra* még 1914-ben: „A tisztán grammatizáló vagy esztétizáló írástudót Olaszországban már nem találhatjuk meg többé; a filozófia és a kritika olyan követelményekké váltak, amelyek elől senki sem térhet ki és ebben kell megtalálnunk — sok jelenség bizonyítja — korunk igazi jellegzetességét... És — mint ahogy mondani szokták — ez a kritika kora. Nem annyira az erudició és a történelmi adattár kritikájáé, mint az előző nemzedék idejében, hanem a kritikai szellemé, amely az emberi lelket a művészi formákkal kapcsolja össze."

HA EGY TÖRTÉNELMI - FILOZÓFIAI - IRODALMI IRÁNYZATRÓL nem is lehet pontosan megállapítani, mikor indul el — és mikor zárul le, hogy egy másikban folytatódjék, annyi mégis nyilvánvaló, hogy az *„Il Leonardo"* után, amely 1910—11-ben beszüntette megjelenését, az új irány teljes mértékben a *„La Voce"*-ban és a *„Lacerbá"*-ban bontakozott ki. A „La Voce" irányzata világossá tette a dekadens újromantika törekvéseit és túl is haladt rajtuk, az élet új, lírai értelmét hangsúlyozta; minden erőfeszítésével arra törekedett, hogy levesse a régi akadémikus formákat és a lélek mélyéről kiássa, nem egyszer durva nyerseséggel, az ösköltészet természetes forrásait. Világos, hogy ez a bensőséges és mély befelé-fordulás csak úgy valósulhatott meg, hogy éber, lelkiismeretes önbírálattal tanulmányozták a lélek mélységeit.

Szabadszárnyalású és őszinte költészet volt ez, de sokan félreértették. Nem tudta elkerülni a töredékesség hibáját, ami viszont természetes velejárója volt. Egyes költői, tulzó idealizmusuk következtében, csak arra fordították gondot, hogy az így, szigorú önkritikával elért tiszta költőiséget semmi se zavarja meg s kínosan vigyáztak arra, hogy minden egyébbel (s így a gondolattal is) megszakítsák a kapcsolatot. Egyedül a logikától független, bensőjüket feltáró kinyilatkoztatás volt a céljuk s így a hangok, színek, benyomások egyszerű lerögzítői lettek, aminek következtében épp az ellenkező cél felé haladtak, mint ahová eredeti célkitűzéseik vezették

[3] Luigi Russo: *„La critica letteraria contemporanea."* (Korunk irodalmi kritikája.) Bari, Latezza, 1942.

őket: az idealizmus helyett az érzékiség lett úrrá rajtuk. Esztétikai naturalizmus volt ez, amely túlhaladt a romantikus irányzaton, a „tartalom" költészetén, szójáték-költészetté vált, nem szólaltatta meg valójában a költő egyéniségét, csak technikai készségét csillogtatta. Ez az ízlésirány, természetesen, egyes ál-költők könnyű játékává, siralmas modorává alacsonyult és részben indokolttá tette Crocé-nak és követőinek hol burkolt, hol meg nyilt ellenszenvét a modern költészettel szemben. Ez a töredék-költészet és töredék-kritika, amely a különlegességek és modorosságok területére tévedt, csábító képeket, ízeket, hangokat és színeket, általában röpke benyomásokat igyekezett lerögzíteni, magától értetődően abba a hibába esett, hogy egyrészt nem tudta felölelni a maga teljes egészében és logikus voltában a költészet világát, másrészt pedig nem tudott lehatolni annak lényegébe. *Serra* ennek a nem egészen szerencsés iskolának az úttörője volt, „de Serra, azonnal meg kell állapítanunk, előkelő módon fegyelmezte magát a szép magyarázatai terén. A mellett, hogy inkább olvasó, mint kritikus akart lenni, mérsékelni tudta magát, mikor művészi módon álmodozott Romagna földjéről, más helyen Paul Fort egyik balladája kapcsán a sáppadt hajnali égboltozatról: — humanista volt, a mű az ő számára nem igazi, egyetemes értelmével, hanem a nyelv, a hangsúly, a képek intimitásán keresztül jelentett értéket... De utánzóinál a módszer, amely nála nem is módszer, hanem a fantázia megnyilvánulása volt, modorossággá fajult..."[4]

Ennek a töredék-költészetnek, illetőleg töredékes impresszionizmusnak egyik legnagyobb hibája a homályosság, jobban mondva a légüres térben való mozgás volt, mind külső, mind pedig belső szempontból. Ez a kétértelműség, a varázslatos titokzatosság könnyű divattá alacsonyodott azoknál, akik modern költők akartak lenni és az „elefántcsonttorony" nevével hivalkodtak.

Hölderlin és Nietzsche költészete (amely pedig Hölderlin-nél és Nietzsche-nél nem volt olyan módon „elefántcsonttorony", ahogy nálunk értelmezték) elbűvölte azokat, akik — ha nem is volt tehetségük — de mindenáron költők akartak lenni; „a meghatározhatatlan és homályos összhang vonzóbb, mint az, amelyik világosan érthető"; mondta egy görög filozófus és maga Leopardi sem tagadta vonzalmát a homályt ébresztő művészet varázslatossága iránt; de a valóságban az elefántcsonttorony költői a bizonytalanságra és a „homályos harmóniá"-ra nem őszinte költői adottságuk következtében, hanem a szavak és képek modorosságával és kiszámítottságával törekedtek. Költészetük mellett és magyarázatául a lélek modern kifinomultságát hívták tanúbizonyságképpen, amely képes a hold legkisebb rezgését, a hangok színét és i. t. felfogni, — valójában gondolat-szegények voltak, tisztán a külső technika tökéletességére törekedtek s ez költészetüket végül is gépiessé tette.

Valéry még azt az állítást is megkockáztatta, hogy az egyes szavak között, jelentésüktől függetlenül, szinte egy fizikai törvényszerű-

[4] Luigi Russo: i. m.

ség következtében is, összefüggés van, a teremtő művész fantáziájában, személyétől függően elveszítik sajátos jelentésfunkciójukat, hogy mozdulatlan szótag- és hangsorozattá váljanak. Mivel ez a tétel az „elefántcsonttorony" költőinek jó igazolásul szolgálhatott, meg kell állapítanunk, hogy költészetük, amely épp az ellenkező végletbe csapott át, mint az a mozgalom, amelyikből kiindult, nem taglalható a kritikai elemzés szempontjából, vitatkozni sem érdemes róla. Ezzel azt akarjuk mondani, hogy az „elefántcsonttorony" költészetéről alkotott nézetünk nem mondhat ellent a mai olasz költészetről általában nyilvánított véleményünknek. Ha ugyanis nem vesszük tekintetbe különböző eltévelyedéseit és túlzásait — s ezek is jól megfogalmazott célkitűzések eredményei voltak —, megállapíthatjuk, hogy lassan-lassan megtisztult a félreértésektől és megszabadult hamis programmpontjaitól, a lírai jelleg mind erősebb és erősebb fokozásával, ha szerényen is, de megvan a helye az olasz kulturában.

A MÁR BEMUTATOTT FOLYÓIRATOK, az *„Il Leonardo"*, a *„La Voce"*, a *„Lacerba"* után a *„Ronda"* és a *„Solaria"* következett (1926—1933). A viták, amelyek most már határozottan az irodalom útján haladtak, egyre hevesebbekké váltak. Az egyik oldalon Croce és követői, a romanticizmus tulzói, egy új történelemszemlélet és művészetfilozófia megalapítói (túlozzák a forma és a tartalom régi tételét, a művészetet a teremtés valóságában igyekeznek szemlélni: az érzelem és az intuicióban fogant kép a priori szintézise a céljuk): a másikon a fiatalok új irányzata, amely érezte, hogy feltétlenül meg kell szabadulnia a formulák bilincseitől, hódításai, amelyeknek építő voltát ellenfelei erősen tagadták: — azért volt a harc konok és elkeseredett.

A „Solaria", amely megőrizte elődjének, a „La Rondá"-nak szellemét és részben a programmját is, feltette magában, hogy folytatja a harcot: tovább viszi az új szellem zászlaját, szabaddá teszi azt az utat, „amely Leopardi poétikai hagyományainak partjairól és a formák szigorú előítéleteitől elvezethette az olasz írókat szabadabb tájakra, ahol nincs előítélet. Azt kellett mondania: Olaszország történelmében megtalálta önmagát, most már az olasz költészeten volt a sor, hogy megtalálja a helyét Európában, ahol közben különböző kísérletezések és izgató kérdések voltak megérőben: ezekre Olaszországnak saját hangján kellett válaszolnia. És a „Solaria" lapjain valóban gyakran tünt föl az európaiság problémája; cikkeiben a klasszikusoknak, mint például Stendhal-nak, vagy Tolsztoj-nak a nevével új és vitatott írók nevét emlegette, minta-szövegeket mutatott be, amelyekben, az idő előrehaladásával, mind könnyedebb és könnyedebb módon, a már sikerre jutott irányzatok legkülönbözőbb kísérleteire tette a megújított nyelvet hajlékonnyá."

Ezek után hagyjuk el az utolsó, kései irányzatok ismertetését és vizsgáljuk meg inkább azokat a költőket, akik nemcsak írói személyük benső súlyánál és tekintélyénél fogva, hanem mint az olasz irodalom modern irányzatainak fő képviselői is jelentőségteljesek.

ALDO PALAZZESCHI nevét említettük már. Úgy emlékeztünk meg róla, mint az új irányzat egyik úttörőjéről. De ha költői működése kezdettől fogva a már bemutatott folyóiratok harcos szellemében fejlődött is, ha tevékeny részt is vett a futurizmus mozgalmában (ez nagy zavart okozott a költészetét tagaló kritikusok körében), Palazzeschi a romanticizmus szélsőségei és a futurizmus lángolása közt vergődve, alapjában véve elzárkózott költő maradt. Haszontalan dolog is közeli vagy távoli kapcsolatait, reá gyakorolt hatásokat keresnünk, még akkor is, ha egyes költeményeinek felületes olvasásakor az öregedő D'Annunzio, vagy pedig a fiatal Pascoli egy-egy sora jut is eszünkbe. A valóság az, hogy Palazzeschi költői világa olyan rendszertelen és szétszórt nosztalgikus képzetek köréből fejlődik ki s a fantázia olyan nagy szélsőségei között mozog, hogy össze se lehet hasonlítani sem a hozzá közel, vagy a tőle távol álló költők művével. Kapcsolatai a „Voce" és a „Lacerba" köréhez, részvétele a futurizmusban: mindez nem volt szerencsés, minderre úgy emlékezett, mint egy játékra; — sohase adta föl az úttörő költő hivatását.

Mi e költői világ középpontja?

Serra (kritikai ízlésének a következménye ez) költeményeinek különleges formáját és mondatfűzését hangsúlyozta s meglátta költészetében a szinte deliriumban fogant, könnyed, gyermekies fantázia elragadtatását; — valójában meg kellett volna látnia játszi gunyorosságát is, amely gondolatait át- és átszövi, azt a könnyű, paródiára hajlamos hanghordozást, amely Palazzeschi költészetének érdekes emberi vonása. A fantázia világát ferde tükrön keresztül mutatja be, amelyben fantasztikus ünnepségek kavarognak, mesebeli lényeket szerepeltet, a varázslat taglejtéseivel, mintha mindez a kicsi gyermekkor emlékeiből támadna fel újra...: fantasztikus kolostorok, melyekben barátok, szerzetesek vonulnak el némán, csendesen a szemünk előtt, mint álmunkban, a magány varázsával csalogató források, szerelmes csillagok, melyek távoli világok felé viszik tekintetünket.

Una stellà innamorata!
Chi sa
Se nemmeno ce l'ha
una grande cittù.

Első művei e könnyű álmodozásból születtek meg: az *„I cavalli bianchi"* (Fehér paripák, 1905), *„Lanterna"* (Lámpás, 1907), *„Poemi"* (Költemények, 1909), miközben költői géniusza az *„Incendiario"*-ban (Gyujtogató, 1910) erőcsödött meg. A *„Codice di Perelà"*-ban (Perelà törvénykönyve, 1920) ebben a rövid, prózában írt kisregényben költői kedélye teljes pompájában virágzik. Főhőse könnyű fajsúlyú, füstből való ember, aki mélybe zuhant a magasból s akarata ellenére el kellett a számára idegen emberek közé vegyülnie. A nők elmesélik neki kalandjaikat, a férfiak a törvényt kívánják meg tőle és titkait akarják tudni. Börtönbe vetik, megkínozzák. Végül is a füstember könnyedén, egész könnyedén az égbe menekül, mint egy kis

ködfoszlány... Ha meg akarjuk érteni a „Codice di Perelà"-t szinte akaratlanul is gúnyos, keserű modorát, ha fel akarjuk fogni ezt a könnyű füst-embert, akit nem értenek meg, akinek az emberekkel együtt élni kemény tapasztalatokat jelent, akkor a mesét a költő belső világának szinte mitologikus felelevenítésével kell interpretálnunk. Valójában a tréfa felhámja alatt igen nagy mélységek húzódnak meg, sőt — ha úgy tetszik — fájdalom, egy születési hibától megsebzett lélek fájdalma. Palazzeschinek, a magányos költőnek a lelke ilyen; — ismeri az életet, szereti az embereket, de ezt eltitkolja előlük.[5]

HA PALAZZESCHI KÖLTŐI VILÁGA az embereket gúnyos módon torzítja el s paródiát csinál belőlük, bánatos, vagy vidám szeszélyével, *Corrado Govoni* művében a természet áll a középpontban, ahol nem az emberek, hanem a kicsiny, jelentéktelen dolgok kapnak jelentőséget és költői értelmezést.

Valójában Govoni elégikus költő, bár kétségtelen, hogy gyönyörre sóvárgó költészete őszinte és kicsit keserny és érzelemvilágából fakad. Kár, hogy néha pongyola módon fejezi ki magát: kiegyensúlyozatlan művész. Különben verseit élénk, friss képek gazdagítják s ezek mind szímpompásabbak és színpompásabbak lesznek, mikor lassan felszabadul D'Annunzio bűvölete alól és felfigyel a francia költészetre: ez segíti abban, hogy megtalálja önmagát. Ez teljesen az *„Inaugurazione della Primavera"*-ban (Tavaszünnep kezdetén) történt meg, amely a szűzi rétek tiszta illatát árasztja magából:...

La notte, la campagna è appena rivelata
dalla schiuma dei lampi
dal cigoglio lento e sonnolento
dei carri che van sempre
là tra paesi bianchi e neri
addormentati e calmi tra gli alberi
come poveri cimiteri.
Pallide chiese inginocchiate
nelle lor vesti stinte color d'erba dei sagrati
col cuore in gemme, attraversato
dai raggi tremuli d'apparizione
del mistico rosone...

[5] Aldo Palazzeschi művei: *I cavalli bianchi* (Fehér paripák). Költemények. Spinelli, Firenze, 1905. — *Lanterna* (Lámpás). Költemények. Firenze, 1907. — *Poemi* (Költemények). Firenze, 1909. — *L'incendiario.* (A gyujtogató.) Költemények. Firenze, 1910. — *Due imperi mancati.* (Két szétesett birodalom.) Prózai darabok a háború idejéből. Firenze, 1920. — *Il Codice di Perelà.* (Perelà törvénykönyve.) Firenze, 1920. — *La Piramide.* Firenze, 1926. — *Poesie,* edizione definitiva. (Összes költeményei.) Milano, 1930. — *Stampe dell' ottocento.* (A XIX. század nyomtatványai.) Milano, 1932. — *Le Sorelle Materassi.* (Materassi nővérek.) Firenze, 1934. — *Il pallio dei Buffi.* (Szélviharok kabátja.) Firenze, 1937.

Ha e soraiból: „... csöndes, álmosító neszezésből, melyet fakó szekerek szuszognak halkan vonulva..."[6] ki is tűnik, hogy D'Annunziot még nem felejtette el egészen, a költemény többi része már világosan tükrözi a költő friss vénáját. Akárcsak a *„Le ballerine"* (A ballerinák):

Prillano prillano laggiú
su un prato di tappeti
in una nuvola di cipria
in una luce verdognola d'acquario
tutte imbrinate di lustrini
come trottole divine
sotto le sferzate a sangue dei violini.

Mindazonáltal Govoni verseiből hiányzik a jól megfogható mag: az egység, a szerkezet. Ha egymásután olvassuk őket, hiába keressük bennük a lélek egységes fejlődéslánc olatát, az egységes témakört, inkább hosszú, homályos és csillogó szemekből álló gyöngyfüzérhez hasonlíthatnók őket: van köztük valódi ékszer, de talmi ál-érték is. Ha fel-felötlik benne egy kép (— s ez gyakran megtörténik vele —), minden egyebet felolvaszt benne. Szinte tékozolja a vidéki ember veleszületett fizikai erejét, egészséges erkölcsi világát.

Azt mondottuk, hogy az egység hiányzik belőle; talán azt is mondhatnók, hogy az egyetlen szál, amely végigvonul egész költészetén, a szemlélődő módszer visszatükröződése: a szabad természet, a falu képei, hangjai, színei minden rendszer nélkül vonulnak el két szeme előtt. Mégis, lelke felülmúlhatatlan módon visszhangozza őket.

De ennek a csodálatos érzékenységnek, amely oly fogékony a kis, parányi dolgok iránt is s amely jól tudja tükrözni a természet halhatatlan békéjét, nem mindég sikerül a művészet magaslatára felemelkednie: az intuició megvan benne, de azt, amit felfog, nem tudja minden esetben művészi módon visszaadni, ilyenkor kifejezésmódja akaratlanul is lapossá, banálissá gyöngül.

Mindennek fejében csodálnunk kell, hogy mindazt, ami a szemlélődő költő útjába kerül, szerencsés esztétikai érzékével, csodálatosan életessé tudta tenni, ahogy csak egy őszinte művész, költő képes reá.[7]

HA GIUSEPPE UNGARETTI-T említjük, újból az új líra hangos vitáinak forgatagában vagyunk. Benne megtalálhatjuk az új szellem minden dícséretreméltó jellemvonását. Egyetlen modern költőben sem találhattuk meg eddig — nagy a hagyományok súlya! — ily tisztán

[6] Lásd *Sziklay Ferenc* fordítását e cikk után. (97. l.)

[7] Corrado Govoni művei: 1. *Le fiale.* (A fiolák.) — 2. *L' armonia in grigio e in silenzio.* (A csend és szürkület harmóniája.) — 3. *Fuoche d'artifizio.* (Műtüzek.) 1905. — 4. *Aborti.* (Koraszülöttek.) 1907. — 5. *Le poesie elettriche.* (Villamos költemények.) 1911. — 6. *Neve.* (Hó.) 1914. — 7. *Rarefazioni.* (Ritkítások.) 1915. — 8. *L'inaugurazione della primavera.* (Tavaszünnep kezdetén.) 1915.

a megszülető, ébredező új költészet hanghordozását, pedig sokat kísérletezett s átesett a töredékesség, az „elefántcsonttorony" fejlődésének különböző fokozatain.

Kellő önkritikával jut el őszinte mondanivalójához. A lelki élet mély lírai értelme — fentebb már részletesen beszéltünk róla — határozza meg ennek a rendkívül tiszta költészetnek a keletkezését, amelyik el tudta kerülni azt, amire a töredékes- és „elefántcsonttorony"-líra költői képtelenek voltak: a logikátlan rapszodikusság és a légüresség veszedelmét. Ez magas és mindég éber kritikai lelkiismeretének is köszönhető, amely lehetővé tette, hogy legtisztább érzelmeit a felszínre tudja hozni és elzárkózhasson minden irodalmi, formai befolyástól. Ezért válhattak kifejezésformái is megállapodottabbakká.

Első művében *(Porto Sepolto* — Eltemetett kikötő — 1917) szinte csak megérzett és jóformán ki sem mondott sóhajokat találunk, amelyek legbensőségesebb pillanataiban születtek meg. Ez Ungaretti költészetének első sajátsága: szinte test, szilárdság nélkül való hangokkal és képekkel akarja visszaadni lelkivilágát, megtisztítja érzelmeit az intellektualisztikus, gondolati elemektől:

Quando trovo
in questo mio silenzio
una parola
scavata è nella mia vita
come un abisso.

Hogy érzelemvilágához közelebb jussunk, elegendő még e háromsoros versét idéznünk:

Balaustra di brezza
per appoggiare la mia malinconia
stasera.

Capasso ebben a költészetben a töredékességnek, a „La Voce" impresszionizmusának utolsó kicsengéseit fedezte föl, mi úgy hisszük, hogy ez inkább a köznapi beszéd teljes feloldásának a következménye s annak, hogy Ungaretti a természet törvényeihez akart alkalmazkodni, úgy akarta olvasóit közelebb vinni — a tiszta líra hangján — a bensejében kialakult képzeletvilághoz: természetes, hogy ez a költői nyelv, amely a lélek legmélyéről feltörő élményeket adja vissza, töredékes és a primitívség benyomását kelti. S hogy még pontosabbak legyünk e költészet keletkezésének lerögzítésében, azt mondhatjuk róla, hogy lényegében bizonytalan, mégis reális kifejezése mindannak, amit az élet a költő lelkébe vetít s amit ő átérez és megért. A gondolatnak magának itt nem a logika, hanem a megérzés síkján van szerepe: szíve dobbanását, képzeletvilágát semmiféle irodalmi felülépítmény, vagy mechanizmus nem zavarja.

Bizonyos, hogy ennek a nyiltszívű és idillikus költészetnek, amely ihletését magából az életből vette (az élet és a művészet teljes találkozása ez), meg kellett érnie és erősödnie, amint nagyobb élményekkel találkozott. A költő külföldi tartózkodása alkalmával költé-

szetébe új elemeket vitt: főleg Franciaország segítette és gazdagította költői világának kifejlődését. Így szólhatott — éspedig joggal — Gargiulo Ungaretti kapcsolatairól a francia költészettel (— még ha ezeket pontosan nem is állapították meg —), hiszen egy Valéry, vagy egy Apollinaire nem maradhattak nála minden hatás nélkül, de, mint ahogy mondottuk is, mindez megerősödésére és nem elepigonosodására vezetett: a modern francia líra hatása csak sietette költőnknél bensőjének teljes kitárását és azt, hogy a hagyományok tiszta motivumait újra megtalálhassa.

A háború volt költészetének legemberibb élménye. Olyan átalakulások örvényébe került, amelyből mélyen fájdalmas érzések fakadtak. Az ember panaszát semmi sem tudta felülmúlni, de a fájdalomban megtalálták a szeretet forrását s ebből fejlődtek ki Ungaretti legmélyebb és legemberibb költeményei:

Volti al travaglio
come una qualsiasi
fibra creata
perchè ci lamentiamo noi?

A gyűlöletnek és a félelemnek e környezetében a szemlélődésre a hosszú várakozások üres perceiben van lehetőség: a hegyek magánya, a halál gondolata és a lélek rémülete kapják meg képzeletét.

Ha bisogno di qualche ristoro
il mio buio cuore disperso
Negli incastri fangosi dei sassi
come un' erba di questa contrada
vuol tremare piano alla luca
Ma sono
come questi sassi tarlati
nella fionda del tempo
come la scaglia del sasso battuto
dell' improvvisa strada di guerra
Si è appiattito
come una rotaia
il mio cuore in ascoltazione
ma si scopriva a seguire
come una scia
una scomparsa navigazione
Guardo l'orizzonte
che si vaiola di crateri
il mio cuore vuole illuminarsi
come questa notte
almeno di zampili di razzi
Io reggo il mio cuore
che s'incaverna
e schianta e rintrona
come un proiettile
nella pianura

ma non mi lascia nell'aria
almeno la serica striscia d'un volo
Il mio povero cuore
sbigottito
di non sapere.

A léleknek e megrendültsége, megsemmisülés-vágya, amely holttá teszi a testet, könnyűvé a lelket, meghatározzák Ungaretti költői fejlődésének második magatartás-fokozatát: az első idillikus magatartás volt, szoros összefüggésben a költő egyéni életével és bármin föllelkesülő lelkének élményeivel, ez a második fokozat már értelmibb jellegű: mintegy az abszolutum síkjára igyekszik vinni az ihletet (— kizárva az esetlegességet —), ahol a költő fantáziája a lélek teljes közreműködésével fejlődik ki s ahol az érzelemnek már kisebb szerep jut. S ha fejlődése első szakaszában, az *„Allegria"* (Öröm) költeményeiben a költő világa esetlegességekből fejlődött ki, amelyeket az élet és a világ kínál naponként a költő érzelmi kohójának; ebben a második fejlődési szakaszban, amelyet a *„Sentimento del tempo"* (A kor érzelmei) képviselnek, költői világa lelke egészéből fejlődött ki (— s nem a külső hatások esetlegességéből —), stílusa ekkor már nem hasonlítható a közbeszédhez, minden megfoghatótól megfosztott, elvont kifejezésmód ez, mint például az *„Inno alla Morte"* (A halál himnusza-) ban:

Avró il tuo passo
andró senza lasciare impronta
Mi darai il cuore immobile
D'un Iddio, saró innocente
Non avró piú pensieri nè bontà.

Colla mente murata
Cogli occhi caduti in oblio
Faró da guida alla felicità.

Itt az élet a maga minden anyagiasságtól megfosztott lényegében oly csodálatosan domborodik ki a halál mellett, hogy megindítja és gondolkozásra készteti az olvasót.

Ez az anyagtól megfosztott költészet, amely megtalálja a kifejezhetetlen kifejezési módját, sőt, azt emberivé és méllyé tudja tenni, anélkül, hogy a logikai szkémákhoz kellene fordulnia, klasszikusnak mondható. Néha annyira friss, hogy a görög lírára emlékeztet. Ha nem is találjuk meg nála az ősi tizenegyest, amelyet Ungaretti szándékosan széttördelt, az érzelmek klasszikus harmóniája és a szavaknak, amelyek közvetítik, a világossága megmaradt. S minél tovább fejlődik a költő, műve annál tökéletesebbé és színesebbé válik, kritikai lelkiismerete őrködik művén s e fejlődés folyamán mind tökéletesebben sikerül kifejeznie az emberi érzelmeket és Isten szenvedélyes hívását:

Come il sasso aspro del vulcano
Come il logoro sasso del torrente,
Come la notte, sola e nuda,
Anima da fionda e da terrori,
Perchè non ti raccatta
La mano ferma del Signore?

Ennek a formai könnyedségnek és választékosságnak s az újszerűségnek, amellyel a költészet anyagát kezeli, semmi köze sincs a töredékességhez s az „elefántcsonttorony" költőihez. Ungaretti művében a mai olasz költészet legfrissebb hajtását kell meglátnunk, amely új utat tört az emberi és isteni kifejezésében.[8]

VINCENZO CARDARELLI költészetében viszont az elégikus hang uralkodik a prózát megközelítő bőbeszédűséggel. A „Ronda"[9] harcos megalapítója kezdetben a töredékesség és az „elefántcsonttorony" hatása alatt állott (első művei homályosak és érthetetlenek: a *„Prologhi"* — Prológusok — Nietzschét tükrözik), minél tisztább és érettebb lett költészete, annál jobban tudta megtalálni az olasz hagyományokhoz a kapcsolatot.

Leopardi volt segítségére, hogy megtalálja azt az új meleg, meggyőző kifejezésmódot, amely legjobb lírai költeményeire jellemző. Ne higgyük, hogy a hagyományok befolyása (Cardarelli esetében a Leopardié) ellentmondásba került az új költészettel és hogy az új alapokra a múlt megtagadásával helyezkedett. Valójában a hagyományokat a modern költők nem lényegükben tagadták, csak skolasztikus, akadémikus külsőségeiknek voltak ellenségei. Cardarelli esetében: Leopardi új látásmódot világít meg előtte, de kritikai lelkiismerete véghezviszi a lényeg formai átalakulását. Cardarelli prózája és versei — kezdetben, láttuk, telve voltak homállyal és légürességgel — teljesen új, elégikus világossághoz értek el, s levetkőzték egyfelől a szónokiasságot, másfelől a gyermekded együgyűséget. E meleg, meggyőző hanghordozás jó példája az *„Ottobre"* (Október):

Un tempo era d'estate,
era a quel fuoco, a quegli ardori,
che si svegliava la mia fantasia.
Inclino adesso all' auttunno
dal colore che inebria,
amo la stanca stagione
che ha già vendemmiato.

---

[8] Ungaretti művei: 1. *Il porto sepolto* (Eltemetett kikötő). 1917. — 2. *La Guerra* (A háború). 1919. — 3. *Allegria di naufragi* (Hajótörések vidámsága). 1919. — 4. *Il porto sepolto.* 1923. — 5. *Sentimento del tempo* (A kor érzelmei). 1933. — *Sentimento del tempo.* 1936.

[9] Cardarelli volt — művein keresztül — annak a hatalmas mozgalomnak a megalapítója, amely az új költői, irodalmi formákat és látásmódot diadalra vitte.

Niente piú mi somiglia,
nulla piú mi console,
di quest' aria che odora
di mosto e di vino
di questo vecchio sole ottobrino
che splenda sulle vigne saccheggiate.

Sole d'autunno innattese,
che splendi come in un di là,
con tenera perdizione
e vagabonda felicità.
Tu ci trovi fiaccati
volti al peggio e la morte nell' anima.
Ecco perché ci piaci,
vago sole superstite
che non sai dirci addio,
col tuo giungere ogni mattina
come un nuovo miracolo,
tanto piú bello quanto piú t'inoltri
e sei lì per spirare.
E di queste incredibili giornate
vai componendo la tua stagione
ch'è tutta una dolcissima agonia.

Mindennek elégikus színezete van, kitűnő nyelve, mintha a régi idők történelmi szereplőinek ajkáról hangzanék, messzi idők patinás ruházatában. Cardarelli a szónak, a nyelvnek valóban szigorú bírája volt, költészetében lényeges fontosságot tulajdonított neki. Ezzel kapcsolatban Croce is megállapította: „... segítségünkre lesz abban, hogy el ne felejtsük: a nyelv és a költészet nem két különböző dolog, hanem egy és ugyanaz, a költészettan nem választható el a költő nyelvének tanulmányozásától, akinek öntudatosan vagy öntudatlanul mindig számolnia kell a nyelv törvényeivel ... Minden beszámoló, amely a költészetről hangzik el, vagy fog valaha is elhangzani, egyúttal beszámoló a költő nyelvéről is, amely nem mellékjelenség, hanem lényeg, amely nem választható el a költészettől, mint ahogy nem is kapcsolható vele össze."[10]

BESZÁMOLÓNK RÖVIDSÉGE MIATT a mai olasz költészetnek csak legnevezetesebb alakjait mutathatjuk be vázlatos módon. Mégsem tehetjük, hogy ne emlékezzünk meg *Alfonso Gatto*-ról, aki egyik legérdekesebb költőnk, egyrészt határozottan lírai irányzata miatt,

[10] Cardarelli művei: 1. *Prologhi* (Prológusok). 1916. — 2. *Viaggi nel tempo* (Utak az időben). 1920. — 3. *Terra genitrice* (Szülőföld). 1924. — 4. *Favole e memorie* (Mesék és emlékek). 1924. — 5. *Il sole a picco* (Lehajló napsugár). 1929. — 6. *Parole all' orecchio* (Fülbe súgó szavak). 1929. — 7. *Parliamo dell' Italia* (Olaszországról szóljunk). 1931. — 8. *Giorni in piena* (Hét kövér esztendő). 1934 36. — 9. *Il Cielo sulle città* (Az ég a városok fölött). 1939. — 10. *Poesie* (Költemények). 1942.

másrészt meg mint a modern olasz költészet kritikusa. ***Poesie*** (Költemények) című kötete, mely 1941-ben jelent meg Firenzében, magában foglalja első kötetének anyagát, varázslatos költészetének fölséges témáit és derűs tájait.

Vele még egyszer (de nem utóljára) visszatér az olasz költészetbe a híres Leopardi-örökség: a Leopardi értelmében vett idill, a tiszta merengés. A derűs ének Gatto költészetének alapmotívuma, amely már első verseiben is megtalálható, mint például első kötetének, az *„Isola"*-nak (Sziget) *„Plenilunio"* (Telihold) című versében:

Calore d' esangue notte,
all' onda remota dell' aria
ai suoi vaghi pensieri
l' anima ascolta,
passano i lumi alle terrazze, il cielo...
il cielo sorge da lontano
riverbera solitario amore
di mari morti e sereni.

Bármennyire is föllelkesül a költő érzésvilága a dolgok láttán, nem törekszik a képszerűségre, sőt, azt el is kerüli, hogy egyedül a dallamra vesse a fősúlyt, olvasóinak a gyönyör meglepetését okozza. Eleve elvet magától minden ünnepélyességet, csakhogy megőrizze nyelve tisztaságát:

Forse la luna è sorta
per dare alla sembianza
d' una timida porta
alla tua cheta stanza.

La dolcezza del vento
passato sul tuo volto
nella sera che a stento
reggevi per ascolto

la cadenza del cielo
sul tuo povero cuore.
Dall' erba stelo a stelo
taceva nell' odore

il pascolo apassito
lentamente sui monti.
Il silenzio infinito
piú lungo dei tramonti
ti lasció nella vanna
memoria della sera..
E nell' odore biondo
del suono fu leggera
la luna schiusa al mondo
una porta lontana.

Ha itt-ott ez a költői nyelv mégis veszít valamit tisztaságából, máris felbukkan az ünnepélyesség mesterkélt hangja, de ezt el tudja

nyomni magában. A „*Morto ai paesi*" (Meghaltam a falu számára) c. kötetben az idillt új érzelmei egészítik ki más műfajokkal. Arra a nagy fájdalomra, amely nem más, mint síró nosztalgia az ártatlan falusi világ elvesztett paradicsoma után, a szív az ártatlanságban és egyszerűségben való újjászületés vágyakozásával felel.

Az élet-szenvedés érzése, amely borzalommal gondol a bűnre, vágyakozva keresi a felszabadulást:

Questa folla mi stringe, urta nel male,
ch' io la senta nel sangue e sia disciolto
dallá pazienza d'essere l'eguale
morto che canta ai suoi paesi.

Minél több Gatto élménye, költészete minél jobban gazdagodik stilisztikai szempontból is, annál inkább állapítható meg róla, hogy lírájában, amely mindvégig megtartja első műveinek tiszta csengését, mind jobban és jobban erősödik meg az idillikus jelleg. Az érzelmek harmonikus találkozása ez a mindent kifejező költői nyelvvel. Mégis, az idill nemcsak jellemzi Gatto-t: ez ad lényének létjogosultságot![11]

A LEGFIATALABBAKRÓL kell még megemlékeznünk. Lírájuk kijegecesedési pontja még hiányzik ugyan, nyelvük még nem megállapodott, fejlődésük iránya még bizonytalan, költői kedélyüket mégsem zavarják ünnepélyes és erőltetett pózok.

Giulio Alessi, akinek „*Colline azzurre*" (Kék dombok) című kis kötetéről emlékezünk meg (1938), különös figyelmet érdemel.

Fiatal költő s ezért nyelve sokszor van kitéve a zavarosság veszedelmének, de veleszületett spontánságát és közvetlenségét mindig sikerül megtartania, úgy, ahogy ezt Ungarettinél is tapasztalhattuk. A természet ölén elkábul a lélek, álmodik, képzelődik, — képei mint harmatként csillogó, vagy mohával, mezei virággal teleszórt messzi emlékek vonulnak el az olvasó előtt:

Dormivo in una valle cosí tenue
che l' erba era scorza di cedro
Dove protesi nell' ombra a degli echi infiniti
i limpidi ilari usignoli sui pini
con gesti d' uomo tremando
aprivano il suono.
Che si estendeva entro alle valli
lacustri, sotterra, si dischiudeva
tranquillo, celiante
in mille allegre note...

[11] Alfonso Gatto művei: *Isola* (Sziget). 1929—32. — *Morto ai paesi* (Meghaltam a falu számára). — *Motivi* (Motivumok). — *La memoria felice* (A boldog emlékezés). — *Arie e ricordi* (Dalok és emlékek). — *Tre arie per la sua voce* (Három dal saját hangomra). — *Ultimi versi* (Utolsó versek). — *Poesie* (Költemények.)

VITTORIO SERENI már többet tapasztalt és költészete motívumokban is gazdagabb. Hol a mindenség végtelen pillanatairól és dolgairól énekel, hol pedig — jobban elmélyülve — arról, hogy szereti a számunkra ismerősebb földi dolgokat. Alapjában véve a tárgyakkal mindig meghitten tud elbeszélgetni, közvetlenül meséli el saját érzelmeit:

In me il tuo ricordo è un fruscio
solo, di velocipedi che vanno
quietamente là.....

Gyakran boldog örömmel teli látomás követi mindezt:

Al segno della luce si libera il passo
e indugia l' anno, su queste contrade.
S' illumina a uno svolto un pallido sole
un cespo di mimose
nella bianchissima nebbia.

Majd közbelép a költészet nyugalmas csendje s éppen ezek a pillanatai mutatják meg a költő nagy lehetőségeit.

A MODERN OLASZ KÖLTÉSZET TELJES TÖRTÉNETÉT ilyen rövid lélekzetű tanulmányban nem lehet megírni. S valóban, még egyes nagyobb jelentőségű költők nevét is elhagytuk, így *Montale*-t, *Quasimodo*-t, akik pedig érettségükkel és költői élményvilágukkal fontos helyet foglalnak el korunk lírai költészetében, vagy a kisebbekét: *Sinisgalli*-t, *Penna*-t, *Betocchi*-t, akik élményeikkel váltak nevezetesekké. Inkább olvasóink érdekeit tartottuk szem előtt egy kissé a tudományos teljesség rovására s azt akartuk ábrázolni: milyen végtelen lehetőségei vannak a kétségtelenül gazdag új olasz lírának. Évek hosszú munkájának, nagy szócsatáknak a szülötte: de mindez hozzájárult, hogy megszabadult tévedéseitől, világosabbá tehette kifejezésmódját és célkitűzéseit, finomabbá lírai hangszerelését s ma már azok szemében is érték, akik pedig hosszú éveken át ellenezték. Jelentősége önmagában van: örökkévaló érvénnyel törekszik a lényegre és ellensége az akadémikus formáknak; az új kifejezésmódnak, új zenének, új képeknek szinte végtelen lehetőségét nyujtja... Benedetto Croce és követői nem tévedtek, mikor szembeszálltak a töredékesség és „elefántcsonttorony" első dekadens jelenségeivel: de tévedtek, amikor a modern költészet fejlődési lehetőségeit tagadták. A skolasztika-ellenes Croce ebben az esetben skolasztikus volt. S ezen a ponton az új szellemnek és az új költészetnek már elég biztosítéka van a jövő számára még a legkonokabb konzervatívok passzív ellenállásával szemben is: hiszen — újra hangsúlyozzuk —: az *új* nem tagadja a *régit* a maga lényegében és történelmi értékében, — csak a szellem akar megújulni s új élményekre vágyik.

FRANCESCO MARINO MARIOLI

SZEMELVÉNYEK AZ ÚJ OLASZ LIRÁBÓL

ALDO PALAZZESCHI:

Szerelmes tán az a csillag!
Ki tudja,
nem él-e rajta
egy óriási város!

CORRADO GOVONI:

Tavaszünnep kezdetén.

Most ébred az éj s a sík mező
a lámpák opálos fényködéből
s a csöndes, álmosító neszezésből,
melyet fakó-szekerek szuszognak
halkan vonulva fák-árnyékolta
sötét s világos földek, mint szegényes
temetők között.
Térdébe roskadt ódon templom áll
múlt ünnepek fonnyadt virág-díszében
s a templomrózsa reszkető sugára
egy hervadó bimbó szívén
sejtelmesen törik meg.

A ballerinák.

Pörögnek, forognak odalent
szőnyegek virágos mezején.
Rizsporos ködgomoly, vízszerű
zöld sugár köríti táncukat.
Csillárfény harmatoz reájuk.
Pörögnek isteni csigaként,
melyet a hegedűk vérszava ostoroz.

GIUSEPPE UNGARETTI:

Sóhajok.

1.

Tengerre nyíló ablak.

Rács rajta a tengeri szellő,
reá akásztom mélabúmat
ma este.

2.

Hogyha itt, e síri csendben,
mely körülvesz,
megtalálok egy igaz szót,
úgy hasít az életembe,
mint sziklába a szakadék.

3.

A csöppnyi sejt
munkába fúltan él örökké.
Ha minket munka fáraszt,
miért panaszkodunk?

4.

A halál himnusza.

A léptem olyan lesz, mint a tiéd:
úgy elmegyek, nyom sem marad utánam.
Megbénítod szivem. Olyan lesz,
mint egy isten-képé. Ártatlan leszek,
se jó, se rossz nem jár eszemben.

Lelkem falak közé szorul,
szemem feledésbe vakul,
így vezettetem magam a boldogság felé.

5.

Mint tűzhányó érdes szikla-szirtje,
mint zuhatag görgő kődarabja,
mint az éjjel, — oly sivár, magányos
az én riadt, hányt-vetett szivem.
Úristenem, miért nem nyúlsz le értem
erős kezeddel?

Vágyódás.

Sötétbe tévedt bús szivem
egy csöppnyi enyhülésre vágyik,
mint árva cserje itt, e sziklás tájon
a szirt dohos odúiból titokban
napfény felé repes.
Ám olyan vagyok,
mint itt körültem a zord időtől
szivaccsá lyukgatott kő, —
mint kőszilánk, melyet
a háború nem várt viharja vert le.
Elvész szívem magába fúltan,
mint sáros úton a keréknyom,
eltűnik a kíváncsi szem elől,
mint gyors hajó után a vízfodor.

Csak nézem a messzeséget:
Tűzhányó füstje vonta ködbe,
pedig a szívem fényre vágyik,
ha csak annyira, mint ez éjjel
a tűzijáték szikraesője.
Úgy féltem ezt a bús szivem,
mely így magába roskadt,
hogy megfeszül és széthasad,
mint földre hulló
robbanó golyó,
ám röpte még foszló selyem-szál
nyomát se hagyja a légben.
Olyan riadt
az én szegényke szívem,
mert olyan tehetetlen.

VINCENZO CARDARELLI:

Őszbehajlón.[1]

Azelőtt a nyár volt,
a lángsugarú, a forró,
mely feltüzelte lelkem.
Ma őszbe-hajlón
az ősz ezernyi színe részegít.
Szeretem ezt a dolga-végzett
ellankadt évszakot,
mert ez hasonlít legjobban reám
s legjobban ez vigasztal:
A mustnak, a bornak
mézédes illatárja,
október fáradt napsugára,
mely a lefosztott venyigén ragyog.

Az ősz nem is remélt napfénye,
mely süt, — mint ez a mai is, —
halállal megbékülten,
tétova boldogsággal.
Tört sorsok arca néz belőle rád
s a lélek elmúlása.
Ezért kedves nekem!
Túlélte bolyongva önmagát
és nem tudsz elbúcsúzni tőle.
Veled köt össze minden reggel,
mint meg-megújuló csodával,
mely annál szebb, minél messzebbre mentél
s lélekben vagy csak énvelem.

[1] Az eredeti címe: *Ottobre* (Október).

És jössz felém e nem-hiszem-napokból,
hogy megteremtsd a Te idődet:
mind ezt az édes, szépséges halódást.

ALFONSO GATTO:

Látomás.

Talán azért sütött be
a hold meghitt szobádba,
hogy félj: kísértet jött-e
bezárt ajtódba állva.

Szellő simítja arcod
a csöndes-édes esten
hízelkedik, hogy tartsd ott
s hallgasd pihegve, resten

az ég szegény szivedre
hogy harmatozza kincsét.
A rét kisült deresre,
már illatot se hint szét.

A hegytetőn megáll még
a bíbor naplemente,
de lassan nő az árnyék
a csöndbe, végtelenbe.

Mindezt tenéked szánom
emlékező vak éjjel
s ha szőke illatával
Tebenned ének szárnyal:
ajtód kitárul s széjjel-
ömlik a hold a tájon.

GIULIO ALESSI:

Megszakadt álom.

Aludtam édes völgy ölén,
hol a fű citrom színű volt.
Elnyúltam ott a fenyvesek hűsében
s a tarka fülemilék vidám hangversenye,
— amit remegve, embermódra kezdtek, —
a végtelenbe csapongott.
És szállt az ének a többi völgybe,
tavak fölé, barlangok mélyire
s halkan kacagva
ezer derűs danára bomlott.

A nagyvilág ajtói megremegtek
s felnyíltak könnyedén,
mint sós vizek-befödte kagylók.
A kősziklák nem szirtbe álltak össze,
de lágy avarrá. Végtelen időkből
s a tenger legmélyének zöld iszapjából
hang szállt felém s ez elvarázsolt engem is
hullámzó tengeri mohává.
Kéken villózó fészkek, közel mosolyok,
és messze-fénylő fűszálak között,
hangok s csudalények között...
A földre estem, bíbor szőnyegemre.

VITTORIO SERENI:

Új nap elé.

Emléked annyi csak szívemben,
mint a kerékpárok suhanása,
ha mennek csendesen-nyugodtan
a nap delelője után
sugárban úszó napnyugat felé,
rácsos kertek között, házak között,
melyek már felnyitották a nyári est elé
sóhajtozó, lejtős redőnyüket.

Nagy messziről hallom a vonatok
bús sóhaját. Vagy tán az emberekét,
kik útra kelnek bennük?

Te is repülsz ma, mint a szellő,
ez este elveszítlek.

S mire kél a hold, szabad lesz a szivem
s ezen a tájon vége lesz az évnek.
Új nap ragyog fel halványan:
egy kis mimóza-cserje
a legfehérebb tiszta ködben.

Fordította: SZIKLAY FERENC

GAZDASÁGTÖRTÉNETI VONATKOZÁSÚ HELYNEVEK ROZSNYÓ HATÁRÁBAN

A HELYNEVEK MINDIG GYAKORLATI SZUKSÉGBŐL keletkeznek az emberi települések környezetében bizonyos területrészek, helyek és épületek külön neveiként. A helynevek rendeltetése a tájékozódás megkönnyítése a település belterületén és határában.

A helynévadás leggyakoribb módjai a következők: 1. személynevet használunk helynévként (az egykori birtokos nevét, pl. *Aba;* 2. személynévvel alakult birtokosjelzős összetétel lett helynévvé (pl. *Zsódosárka);* 3. a név a hely térszíni formáját fejezi ki (pl. *Lápos, Mál);* 4. a helyet az ott tenyésző növényekről nevezték el (pl. *Kökényes, Tormás);* 5. a helynév az állatvilágra, illetőleg állattartásra utal *(Rókaluk, Tinóstók);* 6. a szántóföld a benne termelt növényekről vette nevét (pl. *Szőlőmál, Sáfránkert*); 7. a helynév valami épület emlékét őrzi (pl. *Kastélyka, Hámorkánál)* stb.[1]

Közismert tény, hogy a helynevek nagy segítségünkre lehetnek a mult feltárásában. A hely- és személynevek döntő adatokat szolgáltatnak a vidék nemzetiségi képének történetéhez. A helynévanyag tehát a népiség- és településtörténet egyik legfontosabb forrása. Sok esetben egy-egy mai határnév mutatja meg a régi oklevelekben említett, ma már ismeretlen, falu, tanya, templom stb. helyét. Ott, ahol az idők folyamán a térszíni formák megváltoztak, sokszor már csak egy-egy helynév őrzi azok emlékét. Ilyenek a helynevek történeti-földrajzi tanulságai.

Helyneveinket általában az eredet szempontjából szoktuk vizsgálni, hogy birtokába jussunk az ilyen vizsgálatból eredő népiség- és településtörténeti tanulságoknak. A helynévanyag gazdaságtörténeti vonatkozásait (v. ö. a fenti 4—7. csoportba tartozó helyneveket) nem igen kutatjuk,[2] jóllehet azok alapján esetleg az egykori állattartás, földművelés és ipar történetére vonatkozó, azaz gazdaságtörténeti jelentőségű következtetéseket vonhatunk. Ennek egyik oka talán az, hogy helynévgyüjteseinkben nem találjuk meg egy-egy vidék hozzávetőlegesen teljes történeti helynévanyagát, másik oka pedig az lehet, hogy a helynevek ilyen felhasználása nehézkes és különös körültekintést kíván. A helynevek ugyanis — mint a tulajdonnevek általában — nagyon konzervatívok: nehezen változnak, megőrzik a

[1] A helynévadásról általában és a helynévadás egyéb módozatairól l. *Szabó T. Attila:* Miért és hogyan gyüjtsük a helyneveket? Kny., Cluj - Kolozsvár, 1938.

[2] Ugyancsak nem vizsgáljuk a személynevek, illetőleg családnevek gazdaságtörténeti vonatkozásait sem, pedig családneveink egy csoportját *„mesterneveköl lett családnevek"*-nek nevezhetnők. (Lásd ilyen cím alatt e számunk „Adattár" rovatában! Szerk.)

régi állapotok emlékét, túlélik a helynévadás korának körülményeit. Az eredet szempontjából többrétű helynévanyagot nehéz szinkronizálni: a belőle következő gazdaságtörténeti tanuságokat úgyszólván lehetetlen időben rögzíteni. (Ha pl. egy dűlőt a XVIII. században *Kenderiődnek* neveznek, ez nem jelenti azt, hogy itt a XVIII. században kendert termesztettek. Az ilyen helynév csak a helynévadás korának gazdasági életére utal.) Ezek szerint tehát a különböző bizonytalan korokból származó helyneveket csak akkor értékesíthetjük teljes mértékben a gazdaságtörténet számára, ha egyéb idevágó történeti adataink is vannak.

* * *

A KÖVETKEZŐKBEN SORRAVESZEM ROZSNYÓ TÖRTÉNETÉBEN a gazdasági élet egyes ágait[3] és rámutatok a vonatkozó helynevek gazdaságtörténeti értékére. Egyéb történeti adataim birtokában megtehetem ezt a nélkül, hogy — egy-két eset kivételével — bizonytalan értékű következtetésekbe bocsátkoznám.

IPAR.

1. Bányaipar. Rozsnyó ősi bányásztelepülés. Eredetét éppen a bányászat ősisége miatt lehetetlen megállapítani.[4] A város alatt keresztül-kasul régi kimerült bányák húzódnak, a város nyugati fele pedig egy régi hányótéren épült, amely egészen a Sajóig benyúlik. Ez a hányótér oly óriási kiterjedésű, hogy azt bizonyára sok évszázados bányaművelés eredményének kell tartanunk. *Mikulik* szerint a XIV. század óta üzemben volt rozsnyói bányák helyét jól ismerjük és tudjuk róluk, hogy egytől-egyig a városon kívül esnek. Kétségtelen tehát, hogy a város beépített területén folytatott bányászat még a honfoglalást megelőző időkbe esik. A várost okleveleink 1291 óta emlegetik, a XIX. század elejéig mindig *Rozsnyó-Bánya* néven. A rozsnyói bányászat igen tekintélyes lehetett. Az itteni bányászcéh (amely *Mikulik* szerint még az Anjou-korban alakult) országos hírű volt és a többi helybeli céh közt jóideig az első helyet foglalta el. Tekintélyét elsősorban annak köszönhette, hogy Rozsnyó határában még a XVI. században is főleg ezüstöt és aranyat bányásztak. Erre utalnak különben az *Aranybánya oldala, Aranyoldal* és *Aranyvölgy* dűlőneveink is.[5] A város határában látható veresvizű erecskék (v. ö.

[3] Rozsnyó gazdaságtörténetéről l. a következő műveket: L. *Bartholomaeides:* Inclyti Superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis Notitia stb., Leutschoviae 1806—1808.; *Mikulik J.:* Magyar kisvárosi élet, Rozsnyó, 1888.; *Sulán B.:* Céhélet Rozsnyón a XVII—XVIII. században, Kny., Rozsnyó, 1941.

[4] A város eredetének bizonytalanságára nézve l. tőlem Rozsnyó nevének magyarázatát, Magyar Nyelv, XXXVII. 196—198.

[5] Az itteni ezüst- és aranybányákat említik az első Rozsnyót érintő oklevelek is: 1320: ... villam Rosnobana vocatam cum omnibus Argentifodinis (Mon. Strig. II. 781), 1323: ... possessionem Rosnobana, cum omnibus suis utilitatibus et pertinenciis, argentifodinis videlicet et aurifodinis inventis et inveniendis (i. h.

Veres Árok) vizének színe vasércek jelenlétére utal. A vasérc kitermelése számottevő mértékben csak a XVI. században indult meg. Ebből az időből már több bánya nevét ismerjük. Ilyenek pl. a *Csengőbánya, Paptárna, Sárosbánya, Nyírjesi tárna, Kassai bánya, Treib-bánya* stb. A rozsnyói bányatulajdonosok messzi külföldi városokkal (Boroszlóval, Danciggal stb.) kereskedtek. De a XVII. század zavarai közepette a külfölddel való érintkezés lehetőségei csökkentek, s ennek következtében a bányaipar hanyatlásnak indult, végül pedig helyi jelentőségűvé süllyedt. Már csak néhány bánya dolgozott, köztük egy-két új rézbánya. (V. ö. *Rézbánya alatt.)* Régi bányák megszűntek, újak nyíltak. Az utóbbiakat kivétel nélkül a *Bányaoldal* nevű hegy oldalában találjuk.

2. Fémipar. A város határában kitermelt érceket ugyancsak itt dolgozták fel. A XVII—XVIII. században már hét rozsnyói céh foglalkozott a fémek feldolgozásával: az aranyművesek, rézművesek, kovácsok, lakatosok, csiszárok, késművesek és tűművesek céhe. Az aranyérceket a város északi határában, a Pozsáló (Ökörhegy) alatti völgyecskében álló *stampházak* (zúzómalmok) hatalmas *stamp*jai (kalapácsai, döngölői) zúzták törmelékké, amelyből az erőssodrú hegyipatak vize mosta ki az aranyat. Ilyen *stampházak* vagy *stampok* még a mult század második felében is álltak a város északi határában. Valamennyi vízierőre volt berendezve: a patak vize meghajtotta a malomkereket, amelynek tengelyébe illesztett csapok emelgették a zúzda súlyos döngölőit, az úgynevezett *stampokat.* (V. ö. *Alsó* és *Felső stampok, Stampoknál.)* Amikor az aranykitermelés megszűnt, a stampházakat a vas- és rézércek zúzására használták, illetőleg néhányat kallómalommá alakítottak át. A vasércek feldolgozásához szükséges szenet a város határában lévő erdőkben égették. Már a XIV. századbeli oklevelek emlegetnek Rozsnyó közelében egy *Szénégető* nevű helyet.[6] Nem valószínűtlen éppen, hogy ennek szenét is a Rozsnyó környéki fémipar vette fel. Egyik XVIII. századbeli forrásunk egy *Szénhely* nevű hegyet, illetőleg erdőrészt említ. A kiolvasztott fémekből a *hámor*okban (V. ö. *Hámor erdő, Hámorkánál)* szerszámokat, kapákat, fegyvereket, késeket, tűket stb. készítettek. Rozsnyó határában a XVI. század óta több hámorról tudunk. *Mikulik* úgy véli, hogy a hámorok száma a XVII. század folyamán jelentősen megcsappant, vannak azonban adataink, amelyek azt igazolják, hogy ez az iparág egészen a XIX. század közepéig fennmaradt. Tudjuk pl., hogy 1697-ben bizonyos Kiss Péter „az városon alul lévő *hámor*ból" holmi szerszámokat lopott; az Alsó hadnagyság adókönyve 1795-ből valami *Kapa-Hámort* említ; a mai *Hámorkánál* nevű dűlőn pedig még

III. 40, továbbá *Wenzel:* Bány. Tört. 94, tévesen 1223-ból keltezve *Chaloupecký:* Staré Slov. 179), 1332: ... urboram auri et argenti fodinarum, in territorio civitatis sue *Rosnoubana* vocate, repertarum, laboratarum ac ex novo inveniendarum (Mon. Strig. III. 217) stb.

[6] 1329: *Scenegetew* (Anjou Okm. II.,426), 1330: *Scenegetew* (i. h. II., 474), 1333: *Zenegethew* (i. h. III., 10).

a mult század közepén egy *Hámorka* nevű szöggyár állt. A szükségtelenné vált hámorokat más üzemekké alakították át. Így pl. tudjuk, hogy 1690-ben a város egykori rézhámora helyén létesült a késműves céh köszörűje. (V. ö. *Kézköszörű, Kézmíves köszörű.)*

3. Kelmeipar. A XVII—XVIII. századi feljegyzésekben a kelmeipar egyes ágait űző céhek közül a következők szerepelnek: 1632: csapók, (szűr-) szabók, takácsok, 1636: kalaposok, 1695: süvegesek; a XVII. század végétől: fehérítők és kékfestők. Az egykorú helynévanyag a csapók és fehérítők emlékét őrizte meg. A *gubacsapó-, szűrműves ipar* Rozsnyón a XVII. század elejétől a XIX. század közepéig virágzott. Ebben az időszakban számtalan *kalló* dolgozott a város határában.[7] (V. ö. *Alsó kalló, Felső kalló, Közös kalló, Pokróc kalló* és *Új kalló* helyneveket; a XIX. századból *Kőkalló* és *Lúcspataki kalló* nevű üzemekről is tudunk.) Az összes kalló a város északi határában, a Pozsálóról lefolyó patakok völgyében, vízierőmeghajtással működött. A kallók mellett hatalmas favíztartányok, ú. n. *kádak* álltak, amelyekben állandóan forgásban lévő friss víz volt. A kádakból merítették a gyapjú csapásához a kallóban szükséges vizet. (V. ö. *Gubás kád, Pokróc kád, Posztós kád.)* A rozsnyói csapócéhnek számos tagja volt. A helynevek tanúbizonysága szerint egyes csapók főleg gubát (v. ö. *Gubás kád),* egyesek főleg posztót (v. ö. *Posztós kád),* mások viszont főleg pokrócot (v. ö. *Pokróc kád)* készítettek. Bizonyos, hogy a rozsnyói csapók, illetőleg kallóik idegen, pl. alföldi gubásoknak is dolgoztak. A gubához, szűrposztóhoz szükséges gyapjút a környező falvak állattartása szolgáltatta. A csapók céhe gondoskodott arról, hogy a helyben gyártott szűrposztót elsősorban a rozsnyói *szűrszabók* vásárolják fel. Valószínűleg ezeket a termékeket dolgozták fel a helybeli *kalaposok* (v. ö. *Kalapos-utca)* és *süvegesek* is.

A XVII. század második felében a *vászonfehérítő ipar* is meghonosodott Rozsnyón. Ez az iparág rövidesen hatalmas méreteket öltött, nagyon jövedelmezővé lett. Erre következtethetünk a városi tanács egyik 1703-ban kelt határozatából, amely szerint „az böcsületes tanács 24 személynek jelenlétében determináltatott közönséges consensusból, hogy az mely *fejerítő helyek* az böcsületes tanácsbeli személyekttől kimutattanak 's raitok feirítnek esztendőről esztendőre tacsát fizessenek, ezer sing vászon elfeiríthető helytől annuatim hatvan-hatvan pénzt, az mely gazda penig annualis censust meg nem adna vagy adni nem akarna, szabad lesz az város annak az kinek akarja conferalni." A XVIII. századvégi feljegyzések már több fehérítő helyet említenek: *Fejerítő, Fejerítő ad Közös kalló, Fejerítő Beliczkianna, Fejerítő Paulovitsiana,* a XIX. századból pedig a *Baki úti, Vass-, Újházi-, Szerecsen-, Ahác-* és *Radványi*-féle fehérítőkről tu-

[7] A rozsnyói szűrművességről és kallókról *N. Bartha K.* is megemlékezik „A debreceni gubacsapó céh" (Debrecen, 1939) című művében. Itt közli az utolsó rozsnyói kalló fényképét is.

dunk. (Az öregek szerint a fehérítő mesterek kereskedők is voltak: a fehérítéssel kapcsolatban cserekereskedelmet űztek. Tavasszal útrakeltek, szekeren bejárták az Alföldet, sőt, néha Erdélybe is elkalandoztak, összeszedték a fehérítésre szánt vásznakat. Volt olyan útjuk is, amelyről csak két-három hónap elteltével tértek vissza. Közben asszonyaik odahaza házról-házra jártak hamut gyüjteni. A hamuval és a kallók mellett lévő kádak vizével a vásznakat hosszabb ideig naponta kilúgozták, majd kiterítették a napos gyepre fehéredni, végül a kallóban megkallólták, akárcsak a szűrposztót. Ősszel a kifehérített vásznat megint szekérre rakták és újra megjárták vele a tavaszi utat. A fehérítés áraképpen szalonnát, zsírt, sonkolyt kértek, amit otthon a hetipiacokon értékesítettek.)

4. A g y a g i p a r. Az *Agyagos, Agyagos árka, Fejér agyag* helynevek arról tanúskodnak, hogy Rozsnyó határában több agyaglelőhely volt, ami lehetővé tette az agyagipar kifejlődését. Itt elsősorban a *téglaégetés*re gondolunk. (V. ö. *Téglaégetőnél, Régi tégla, Régi téglaégető ház.)* A városi jegyzőkönyvek 1689-ben említik először az ugyancsak idetartozó *fazekas ipart*. Bizonyos, hogy a fazekas céh már jóval előbb keletkezett és ebben az időben már meggyűlt a baja a városi hatósággal, mert a fazekasok tiltott helyről hordták az agyagot. Azóta is többször találkozunk a jegyzőkönyvekben határozatokkal, amelyek az agyaghordást tiltják. A fazekas céh a múlt század közepéig fennmaradt. Ekkortájt a városban *kőedénygyár* létesült, de századunk elején ez is beszüntette a munkát. Ennek emlékét őrzi a mai *Kőedénygyár-utca* neve.

5. B ő r i p a r. A XVII. századtól kezdve a XIX. század végéig a bőr feldolgozásával Rozsnyón négy céh, mégpedig a tímárok (v. ö. *Tímár-köz* a város belterületén), vargák, csizmadiák és szűcsök céhe foglalkozott és valamennyinek számos tagja volt. A *Cserküllő ~ Csürküllő* és a *Paprét—Csértörő* helynév a *tímár-*, illetőleg *varga-iparra* utal; ez a két céh foglalkozott ugyanis a bőr kidolgozásával. Az ehhez szükséges csersavtartalmú fakérget a *cserküllő, csérküllő, csürküllő, csértörő* malmokban zúzták. A város határában a XVII. század óta több csertörő malom működött. A XVII. század első feléből pontosan ismerjük a varga céh csertörőjének, a XVIII. század végéről pedig két másik csertörőnek a helyét. Ezek a város határának északi részében a Lúcs-patak és a Drázus-patak partján voltak. Az a csertörő, amelyikről a *Cserküllő~Csürküllő* nevű dűlőt elnevezték, a város délkeleti részében, a Varga-patak és a Jólészi-út találkozójánál állt. Ettől a helytől délre, ugyancsak a Varga-patak partján állt a *Paprét—Csértörő* is.

6. P a p í r i p a r. Az idősebbek emlékeznek még a sajóházi papírmalomra, amelynek emlékét a *Papirosmalom felett* rozsnyói dűlőnév őrzi. Ez a papírmalom a múlt század elején keletkezett. Ekkortájt még egy papírgyár működött Rozsnyón, mégpedig a város határának északi részében, a *Lúcs-patak* partján. Ennek a helyét jelöli a mai *Papírgyár* dűlőnév.

7. Mezőgazdasági ipar. A mezőgazdasági ipart a város határában folytatott kertgazdálkodás és a környékbeli falvak külterjes gazdálkodása hívta életre. A XVI. század második felében a *sörfőzés* Rozsnyón már közkedvelt ipar volt. Az 1574. és az 1603. évi városi alapszabályzat már több sörfőzőt említ, tiltja a búza malátázását, megállapítja a sör árát és szabályozza a kimérést. Az 1574. évi városi alapszabályzat említi először a serfőző céhet, amelynek életét egészen a XVIII. század végéig nyomon követhetjük a városi jegyzőkönyvekben. *Mikulik* szerint (i. m. 64) a XVII. században már majdnem minden második rozsnyói házban főztek sört. (Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy a sörfőző céh — az egykorú feljegyzések szerint — a felvételt nem kötötte különösebb szakismerethez és más céhbeli mestereket is felvett tagjai sorába.) A sörfőzéshez szükséges komlót a város határában lévő komlóskertekben termesztették. (V. ö. *Bugar komlósa.*) — A *Sajómalom, Réti malom,* továbbá közvetve a *Flúder, Régi flúder, Új flúder* és *Kis flúder* stb. helynevek a *malomiparra* utalnak. A *Sajómalom* eredetileg városi malom volt, majd a rozsnyói püspökség alapításakor urasági malommá lett *(Mola Dominalis Sajó),* a XIX. század közepe táján még dolgozott; egykori helyén épült a mai villanytelep. A *Réti malom* a XVIII. század második felétől máig is áll és jár még. Ezeken kívül a város belterületén is áll, illetőleg állt 3—4 malom. (A ma is álló malmokon kívül v. ö. *László malom-köz.)* Természetesen valamennyi többnyire a vidék gabonáját őrölte, illetőleg őrli.

MEZŐGAZDASÁG.

A város határa kicsi, jelentős része erdő, rét és legelő. A mezőgazdasági termelvények tekintetében a város tehát a közvetlen környék mezőgazdasági termelésére volt utalva. A városban és határában többnyire kertgazdálkodással foglalkoztak. Egy 1771-ből keltezett feljegyzés írja, hogy „gyümöltsös kertek, kómlós és zöldséges kertek némelyeknek vagyon, kinek bent a Városban, kinek kívül". A jegyzőkönyvek a XVI. század óta emlegetik a város határában lévő sáfrán- és komlóskerteket. Erre a *sáfrán-* és *komlótermelésre* utalnak a *Sáfránkert* és *Bugar komlósa* helynevek. *Mikulik* (i. m. 55) olyan kertekről is tud, amelyeket „kizárólag vagy elsősorban a méhek kedvéért ültettek be". — A *Szőlőmál* helynév alapján feltehetjük, hogy a város határában valamikor *szőlőtermeléssel* is foglalkoztak. — A mezőgazdaságra utalnak közvetve a *Pallag föld, Hóher pallag, Nagy pallag* és az *Uraság majorja megett* dűlőnevek is.

ÁLLATTARTÁS.

Az állatartásra vonatkozólag a *Cigederem* és *Roszgang* dűlőneveken kívül nincs egyéb határozott adatunk. Idevonhatjuk esetleg a *Delelő* dűlőnevet is. Ezek alapján azonban csak egészen jelentéktelen háziállattartásra gondolhatunk. A rozsnyói állattartás valóban

jelentéktelen lehetett, hiszen mind az 1574., mind az 1603. évi városi alapszabályzat tiltja az állattartást.[8]

ERDŐGAZDÁLKODÁS.

Az egykor nagykiterjedésű rozsnyói erdőkben folyó jelentős erdőgazdálkodásnak kevés nyoma maradt a helynevekben. (V. ö. *Ortások* (Kosztortás), *Ortás, Ortovány-rét* stb., közvetve *Szénhely.)*

* * *

EBBEN A RÉSZBEN, AZ ELŐZŐ FEJEZET BEOSZTÁSÁNAK MEGFELELŐ SORRENDBEN — saját levéltári és helyszíni helynévgyűjtésemből — közlöm Rozsnyó határának a múltban, vagy ma ismeretes gazdaságtörténeti vonatkozású helyneveit.

Címszóul adom a név köznyelvi alakját, a ma már nem élő neveknél a névtörténeti adat köznyelvi olvasatát. A csillaggal közölt címszó a forrásokban latinul szerepelt helynevek kikövetkeztetett vagy latinból fordított magyar nyelvi alakja. A zárójelben közölt név a város belterületén ma előforduló, a térképen fel nem tüntetett helyet (utcát, közt) jelöl. Az azonos helyet jelölő különféle neveket egy címszó alatt azonosítom, illetőleg magyarázom, de a keresés megkönnyítése végett, megfelelő utalással valamennyit külön-külön is közlöm. A címszó után idézem a felkutatott névtörténeti adatokat, a ma élő neveknél és mai népnyelvi alakot is. (Itt az *a* betű *rövid illabiális a*-hangot, az *á* betű pedig *hosszú labiális a*-hangot jelöl.) Végül a hely földrajzi fekvésének és mezőgazdasági jellegének meghatározása után — néhány esetben közlöm a névnek, a megértéshez esetleg szükséges, nyelvészeti magyarázatát is.

Történeti adataimat a rozsnyói levéltárban őrzött jegyzőkönyvekből, térképekből és egyéb feljegyzésekből vettem. A legtöbb idevágó helynevet a „Protocollum Dimensionis Terreni Privilegiatae Montanae Episcopalis Civitatis Rosnyó-Bánya de anno 1787 0" című, a városi levéltárban őrzött földkönyvből idézem. Sok adatot idézek az 1846. évből is. Ezek ugyancsak a városi levéltárban őrzött, a város határában lévő szántóföldeknek és réteknek 1846-ban készített és 1853-ban lemásolt térképéről, illetőleg a térképhez készített földkönyvből valók.[9] Az 1864-ből keltezett adatokat Pesty Frigyesnek, a Magyar Nemzeti Múzeum kézirattárában őrzött helységnévtárának 17. „Gömör vm." kötetéből idézem.

A történeti helynévanyag nagy része ma ismeretlen. Ennek pontos földrajzi elhelyezése sok esetben lehetetlen volt, mert még a legtöbb adatot szolgáltató 1787-ből keltezett földkönyvnek sincs

[8] *Mikulik* i. m. 250. és 255. l.

[9] Ezt a földkönyvet dr. Varga Sándor tanulmányi felügyelő úr bocsátotta rendelkezésemre. Szívességéért itt mondok köszönetet.

térképe. A ma már nem élő helyneveket tehát csak a források utalásai, az egyes helynevek összefüggése és a határjárások egyes pontjainak sorrendje alapján rögzíthettem térképvázlatomon.

Ezt a vázlatot ne tekintsük szinkronikus térképnek, mert különféle korokból származó helyneveket tüntet fel. A térkép azonban így is megfelel rendeltetésének, mert együttesen szemlélteti Rozsnyó határának azokat a pontjait, amelyek — az egykor használatos, illetőleg még ma is élő helynevek tanúbizonysága szerint — a történelem folyamán a város gazdasági életében némi szerepet játszottak. Így a különféle korszakokból eredő gazdaságtörténeti vonatkozású helynevek együttes térképezése többé-kevésbbé határozottan megmutatja az egyes iparágak fő területeit a város határában.

BÁNYAIPAR

Aranybánya oldala. 1771: infra *Arany-Bánya óldala,* 1864: *Aranyoldal.* Ma ismeretlen. Erdőrész a város északi határában.

Aranyvölgy. Ma: *Aranyvölgy.* Erdőrész a város északi határában, a régi *Aranybánya oldala* szomszédságában.

Veres árok. 1787: ad *Veres Árog* Ager. Ma ismeretlen. Dűlő a város északi határában, az azonosnevű erecske partján, a *Hámor erdő* közelében.

Rézbánya alatt. 1741: az *Réz-Banya alatt.* Ma ismeretlen. Rét a város északi határában.

Csengő bánya. Mikulik már a XVI. századból idézi az egykorú üzemben lévő bányák nevei közt. 1787: *Czingó bánya* (o. v. Csingó b.). Ma: *Csengő bánya, Csengő juk.* Erdőrész a város északi határában, az azonosnevű kimerült bánya mellett. — A *csingó* a *csengő* alakváltozata (v. ö. *csingi-lingi, csilingol* ~ *csilingel* stb.).

Bányahegy. 1630: fel az *Bania heginek* az tetejin. Hegy a város határának nyugati felében. Később *Bányoldal* néven szerepel.

Bányoldal. 1688: *Bányóldal,* 1787: *Bányódal,* 1846/53: *Bányódal alatt, Bányódal alatti kertek,* 1864: *Bányódal alatt. Bartholomaeides* (i. m. 672) — valószínűen tévesen — *Óldalbánya* néven említi. Ma: *Bányódal.* Az azonosnevű hegy lejtőjén lévő mezők, rétek és kertek összefoglaló neve. Ennek a hegynek az oldalában vannak az újabb vasércbányák. — A *Bányoldal* ~ *Bányódal* a *Bányaoldal* összevont alakja.

FÉMIPAR.

Felső stamp. 1771: supra locum *Felső Stamp,* 1779: intra Alsó & *Felső Stamp,* 1787: Pascuum ad *Felső Stampok.* Ma ismeretlen. Rét a város északi határában. — A *stamp* eredetében azonos a német *stamp,* „zúzó", „kalapács" szóval. *Stamp*-nak nevezték a rozsnyói iparosok 1. a kalló- és zúzómalmok hatalmas fabunkós kalapácsait, zúzóit, majd 2. a részről nevezve el az egészet a zúzómalmokat is. A *stampház, stamp, stampok* (egy-egy kallóban több *stamp* volt üzemben) tehát zúzómalmot jelent.

Alsó stamp. 1771: ad locum *Alsó Stamp* redeundo, 1779: A loco *Alsó Stamp*... in Territorioque Rosnaviensi, intra *Alsó* & Felső *Stamp* situatam eadem ad *Alsó Stamp* incipiendo..., 1787: ad *Alsó Stamp* Pratum, ...ad *Alsó Stampok* Pratum. Ma ismeretlen. Rét a város északi határában.

Stampoknál. 1864: *Stampoknál.* Ma ismeretlen. Erdőrész a város északi határában.

Szénhely. 1779: Latus Montis *Szén-helly.* Ma ismeretlen. Erdőrész a város északi határában, a Rozgang déli részének szomszédságában.

Hámor-erdő. 1878: supra *Hamor erdő* Ager. Ma *Hámor erdő.* Erdőrész a város határának északi részében. — A *hámor* „melleus, conflatorium, fornax metallorum" német kölcsönszó; a NySz már 1367-ből idézi; mindig fémipari műszóként szerepel.

Hámorka. 1787: ad *Hámorka* Ager, 1846/53, 1864: *Hámorkánál,* ma: *Hámorkánál.* Szántóföld a város déli határában.

Kézköszörű. 1787: Pascuum ad *Kész Köszörű.* Azonos az ugyanebben a forrásban előforduló *Kész Mives Köszörű*-vel. Ma ismeretlen. Rét a város határának északi részében. — A név helyes olvasata *kézköszörű* (és nem késköszörű), azaz kézzel hajtott köszörű. Valószínűvé teszi ezt az a körülmény, hogy a névnek mind a két előfordulása *sz*-t ír *s* helyett. (A z-t a *k* előtt *sz*-nek ejtjük.)

Kézmives köszörű. 1787: Plaga ad *Kész Mives Köszörű.* Ma ismeretlen. L. *Kézköszörű.*

KELMEIPAR.

Felső kalló. 1787: ad *Felső Kalló* Plaga. Ma ismeretlen. Dűlő a város északi határában, a Fürdő felett. — A *kalló* jelentését („szűrcsapó malom") Rozsnyón ma már csak az idősebbek ismerik. A szó magyarázatát l. *N. Bartha Károly* idézett művében. A *kalló* egyik alakváltozatát találjuk a *Cserküllő* ~ *Csűrküllő* helynévben.

Közös kalló. 1787: Pascuum ad *Közös Kalló.* Ma ismeretlen. (A XIX. század második felében itt a közelben állt a *Kőkalló.)* Rét a város határának északi részében, a Fürdő magasságában. — Ennek a kallónak a neve az építés körülményeiből ered: sok volt a csapó (gubacsapó, szűrműves) és kevés a kalló; néhányan tehát összeálltak és közös kallót építettek. (Ez a kalló a múlt század második felében még dolgozott.)

Alsó kalló. 1787: ad *Alsó Kalló* Füves kert. Ma ismeretlen. Kert a város északi határában, a *Közös kalló* és az *Új kalló* közt. (A kalló egykorú másik neve: *Pokróc kalló.)*

Új kalló. 1787: Pascuum ad *Új Kalló.* A név ma ismeretlen, bár a szóbanforgó kalló egy évtizeddel ezelőtt még állt. Rét a város északi határában, a Fürdőtől délre.

Pokróc kalló. 1787: Plaga ad *Pokrótz Kalló.* Az *Alsó kalló* másik neve. Ma ismeretlen.

Kőkalló. A XVIII. század végén említett *Közös kalló* közelében épült kalló neve a XIX. század második feléből. Az idősebbek még emlékeznek rá.

Lúcspataki kalló. Ez a név ma már nem használatos helynévként, az idősebbek azonban még emlékeznek erre a kallóra.

Gubás kád. 1787: Pascuum ad *Gubás kád.* Ma ismeretlen. Rét a város északi határában, a *Közös kalló* szomszédságában.

Pokróc-kád. 1787: Pascuum ad *Pokrotz Kád.* Ma ismeretlen. Rét a város határának északi részében, a *Pokróc-*, azaz *Alsó kalló* mellett.

Posztós kád. 1787: Pascuum ad *Posztos kád.* Ma ismeretlen. Rét a város északi határában, a *Felső kalló* mellett.

Fejerítő. (Közös kallónál.) 1787: ad *Fejerítő* Hortus, *Fejerítő ad Közös Kalló.* Ma ismeretlen. Kert a város északi határában. — Kétségtelen, hogy a név helyes olvasata *fejerítő.* Az idézett forrás ugyanis összesen négy fehérítő helyet említ, mind a négyet *fejerítő* alakban (ékezet nélkül).

**Beliczki fejerítőjénél.* 1787: Pascuum ad *Fejerítő Beliczkianna.* Ma ismeretlen. Rét a város északi határában, valahol a *Közös-* és *Új kalló* közt. (Valószínűleg azonos a XIX. század második feléből ismert, alább említendő fehérítőhelyek valamelyikével.)

**Paulovics fejerítőjénél.* 1787: Pascuum ad *Fejerítő Paulovitsiana.* Ma ismeretlen. Rét a város északi határában, valahol a *Közös-* és *Új kalló* közt. (Valószínűleg azonos a XIX. század második feléből ismert, később említendő fehérítőhelyek valamelyikével.)

Fejérítő baki útnál. 1846: *Fejérítő Baki útnál.* Ma ismeretlen. Rét a város határának déli felében, a Berzétei-út és a Varga-patak találkozásánál.

Vass Dániel fejérítőjénél. 1846: *Vass Dániel fejérítőjénél.* Ma ismeretlen. Rét (ma kert) a város mai belterületének keleti peremén, a Varga-patak balpartján.

Ahác fejérítője, Radványi fejérítője, Szerecsen fejérítője, Újházy fejérítője. A XIX. század második feléből még ma is ismert fehérítőhelyek a város északi határában.

(Kalapos-utca). Mai utcanév.

AGYAGIPAR.

Agyagos. 1787: ad *Agyágas* Ager. Ma: *Agyagos.* Szántóföld a város határának keleti részében.

Agyagos árka. 1787: fovea per pratum facta *Agyagos árka* dicta. Ma ismeretlen. Dűlő a város határának keleti részében, az *Agyagos* nevű dűlő mellett.

Fejér agyag. 1846, 1864: *Fejér agyagnál,* ma *Fejér agyag.* Szántóföld a város határának keleti felében.

Téglaégetőnél ~ Téglavetőnél. 1846: *Téglaégetőnél,* 1846/53:

Téglavetőnél, ma: *Téglaégetőnél* ∾ *Új tégla*. Szántóföld a város határának északnyugati szélén, a volt püspöki téglaégetőnél.

Régi tégla ∾ *Régi téglaégetőnél* ∾ *Régi téglaégető ház* ∾ **Téglaégetőnél*. 1787: ad *Ustrinam Tegulariam* Ager, 1846: *Régi téglaégető-*

Magyarázat a térképhez.

Rövidítések:

B = bányaipar
F = fémipar
K = kelmeipar
A = agyagipar
Bő = bőripar
P = papíripar
Mi = mezőgazdasági ipar
M = mezőgazdaság
Ál = állattartás
E = erdőgazdálkodás

B 1 Aranybánya oldala
2 Aranyvölgy
3 Csengő bánya
4 Veres árok
5 Rézbánya alatt
6 Bányoldal ∾ Bányahegy

F 1 Felső stamp
2 Alsó stamp
3 Szénhely
4 Hámor-erdő
5 Hámorkánál
6 Kézköszörű ∾ Kézmíves köszörű
7 Stampoknál

K 1 Felső kalló
2 Közös kalló
3 Alsó kalló
4 Új kalló
5 Pokróc kalló
6 Kő kalló
7 Lúcspataki kalló
8 Gubás kád
9 Pokróc kád
10 Posztós kád
11 Fejerítő
12 Fehérítő baki útnál
13 Vass Dániel fehérítőjénél
14 *Beliczki fejérítőjénél
15 *Paulovics fejérítőjénél
16 Ahác fejérítője
17 Radványi fejérítője
18 Szerecsen fejérítője
19 Újházy fejérítője

A 1 Agyagos
2 Agyagos árka
3 Fejér agyag
4 Régi tégla
5 Téglaégetőnél

Bö 1 Cserküllő ∾ Csürküllő
2 Paprét-Csértörő

P 1 Papirosmalom felett
2 Papírgyár

Mi 1 Bugar komlósa
2 Sajó-malom
3 Flúder
4 Új flúder
5 Nagy flúder felett
6 Nagy flúder alatt
7 Kis flúder szögibe
8 Kis flúder mellett
9 Kis és Nagy flúder közt
10 Réti malomnál
11 Réti malom árka
12 Réti malom megett
13 Réti malom felett
14 Nagy és Kis Flúder mellett

M 1 Sáfránkert
2 Bugar komlósa
3 Szőlőmál
4 Pallag föld ∾ Nagy pallag
5 Uraság majorja megett
6 Hóher pallag

Ál 1 Cigederem
2 Rozgang
3 Delelő

E 1 Ortások
2 Kosztortás
3 Ortás
4 Ortovány rét
5 Szénhely

nél, Régi téglaégető, 1846/53: *Régi téglavető,* 1864: *Régi tégla égető ház,* ma: *Régi tégla.* Szántóföld a város keleti határában, az *Agyagos* dűlő mellett.

(Kőedénygyár-utca). Mai utcanév.

BŐRIPAR.

Cserküllő ~ *Csürküllő.* 1787: in *Cserküllő párt* Ager, ... *Csürküllő Párth,* ... ad *Cserküllő* Pratum. Ma ez a helynév ismeretlen. Szántóföld az akkori belterület keleti peremén, a Varga-patak partján. (Ma már beépített terület.) — A *cserküllő* a *cserkalló* (cserzúzó, csertörő malom) szóból alakult előreható hasonítással, majd a *csürküllő* a *cserküllő*ből visszaható hasonítással. A szónak volt *csérküllő* változata is: Az Alsó hadnagyság említett adókönyvében 1795-ből ezt a bejegyzést találjuk: ...„*Csérküllő* 4.—, Fekete András *Csérküllő*je 1.42."

Paprét-Csértörő. 1846: *Pap rét Csér törő.* Ma ez a helynév ismeretlen. (Első fele azonban ma is él.) Szántóföld a mai városi belterület délkeleti peremén, a Varga-patak partján. — (Ebben a csertörőben őrölték a mult század végén a bőrgyárnak a gubacsot.)

(Timár-köz.) Mai utcanév.

PAPÍRIPAR.

Papirosmalom felett. 1846: *Papiros malom felett,* ma: *Papírmalom felett.* Szántóföld a város határának északnyugati részében,

Papírgyár ~ **Papírmalomnál.* 1787: *ad Molam Papyraceam* Hortus. Ma: *Papírgyár.* Kert a város határának északi részében.

MEZŐGAZDASÁGI IPAR.

Bugar komlósa. 1787: *Bugar Komlóssa* (Bogár k.) Ma ismeretlen. Dűlő a város határának keleti felében, az *Agyagos* dűlő közelében.

Sajó-malom ~ *Sajó-malomnál.* 1787: trans Molam Dominalem *Sajo* = *Malom* dictam, ... *ad Molam Dominalem Sajó* Hortus, 1846: *Sajó malomnál,* ma: *Sajó-malomnál.* Dűlő a város határának nyugati felében, a Sajó partján. (Ma déli részét *Varga-dombnak* nevezik.)

Flúder ~ *Régi flúder* ~ *Nagy flúder.* 1787: ad *Fluder* pratum (ma ez a név ismeretlen), 1846: *Régi flúder, Nagyfluder, Nagyfludernél,* ma: *Naty flúder.* Egykor szántóföld, ma rét a város nyugati határában. — A *flúder* „vízgyüjtőgát, malomgát, Gerinne der Mühle, összekötő csatorna" német vendégszó a magyar, illetőleg beregi, zempléni és gömöri népnyelvben.

Új flúder ~ *Kis flúder* ~ *Kis flúdernél.* 1846: *Új fluder, Kis fludernél,* ma: *Kis flúder.* Egykor szántóföld, ma rét, illetőleg belterület a város nyugati határában.

Nagy flúder felett, Nagy flúder alatt, Kis flúder mellett, Kis flúder szögibe, Kis és Nagy flúder közt, 1846-ban —, *Nagy és Kis flúder*

mellett, 1864-ben említett rétnevek a város határának nyugati részében.

Réti malomnál. 1787: *Réthi Malom* dictam ad Molam Hortus, 1846: *Réti malomnál*, ma: *Réti malomnál.* Szántóföld a város délkeleti határában.

Réti malom árka. 1787: *Rethi Malom Árka*, ma: *Réti malom árka*, Malomárok.

Réti malom megett, Réti malom felett 1846-ban, illetőleg 1864-ben említett mezőnevek a város délkeleti határában.

(László-malom-köz.) Mai utcanév.

MEZŐGAZDASÁG.

Sáfránykert. 1689: *Saffrany Kert.* Ma ismeretlen. Kert a város északnyugati határában, a *Szőlőmál* oldalában.

Bugar Komlósa. (L. Mezőgazdasági ipar.)

Szőlőmál. Mikulik már a XVI. századból idézi. 1688: *Szölömál, Szőlő Mál, Szöllö Mally*, 1779: *Szölö-Mály*, 1787: *Szöllőmál*, 1846: *Szőlőmál*, 1856: *Szőllőmár* (többször), 1864: *Szőlőmár, Szőlőmár alatt*, ma: *Szőlőmár.* Szántóföld az azonosnevű hegy délnyugati oldalában. — A *Szőlőmál* név szőlőtermelésre utaló jelzős összetétel. Második tagját ma Rozsnyón nem ismerik, de nem ismerhették annak jelentését (‚délnek fekvő meleg hegyoldal') már a XVIII. század végén sem. *Bartholomaeides* (i. m. 672) ugyanis — valószínűleg nem ismerve a név jelentését — *Szőlőméh* alakban idézi, a *Hunfalvy* szerkesztette gyüjteményes kötetben[10] pedig *Szőlőmár* alakban közlik. A nevet ma is *Szőlőmár*-nak ejtik és népetimológiával a *már* időhatározó szóval magyarázzák: ‚a szőlő már érik'.

Pallag föld ∾ Nagy pallag. 1787: *Palag Föld*, 1846: *Nagy pallag* (... jólészi út felett), ma: *Nàty pálag.* Dűlő a város délkeleti határában, a berzétei és jólészi határ mellett. — A *pallag ∾ palag* a *parlag* hasonult változata.

Uraság majorja megett. 1787: *Urasagh majorja megett.* Ma ismeretlen. Szántóföld a város északkeleti határában.

Hóher pallag. 1846: *Hóher palag.* Ma ismeretlen. Dűlő a város keleti határában. — A név valószínűleg birtokosjelzős alakulat, jelentése tehát ‚*Hóher pallagja*'.

ÁLLATTARTÁS.

Cigederem. Mikulik a XVI—XVII. századból idézi német nevén: *Ziegengrund.* 1787: in *Czigederem* part Ager, 1846, 1864: *Czigederem*, ma: *Cigederem.* Szántóföld a város északkeleti határában. — A *Cigederem* név az idézett német *Ziegengrund*-ból alakulhatott bonyolult hangtani változásokkal akkor, amikor a rozsnyói németség magya-

[10] Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyék leírása, Budapest, 1867.

rosodása befejeződött és a nevet már nem értették. A név jelentése tehát ‚kecskelegelő'.

Rozgang. Mikulik már a XVI. századból idézi. 1603: *rossgang*[11] 1771: sylva *Rozgang*, 1787: *Roszgangh, Rosz-Gangh*, 1846, 1864: *Rozgang*, ma: *Rozgáng*. Erdőrész a város északi határában. — A nevet ma népetimológiával *rossz — gang*, azaz ‚rossz bánya-, tárná'-nak értelmezik, az idézett 1603-ból származó német oklevélből azonban világos, hogy a német *ross-gang*-gal (‚lóhajtó út') azonos.[10]

Delelő. 1846, 1864 és ma: *Delelő*. Rét a város nyugati határában.

ERDŐGAZDÁLKODÁS.

Ortások ∾ Város ortásánál. 1846: *Ortások, ... Ortások közti út, ∾ Város Ortásánál*, ma: *Ortások*. Rét a Rákos északnyugati oldalában. — Az *ort* az *irt* alakváltozata.

Koszt-ortás. 1787: ad *Köztt Ortás* pratum, *Kószt Ortás*, 1864: *Kosztortás*. Ma ismeretlen. Rét a város északi határában. — A név valószínűleg birtokosjelzős alakulat, jelentése tehát *„Koszt ortása"*.

Ortás ∾ Rákos alatti ortás. 1787: ad *Ortás* Ager, 1846: *Ortás, Ortás a Rákos alatt, Rákos alatti Ortás*, ma: *Ortás*. Ma szántóföld a város keleti határában.

Ortovány rét. 1741: *Ortovány Reth*. Ma ismeretlen. Rét a város északi határában, a *Rézbánya alatt* nevű dűlő közelében.

Szénhely. (L. Fémipar.)

SULÁN BÉLA

[11] Magyar Erdészeti Oklevéltár I., 276—277.

APÁM FÖLDET IGÉNYEL

A fűrész billegve, énekelve mélyedt a fa közepe felé. Kétoldalt szórta a puha fűrészport. Szótlan ritmusban húztuk a szerszámot, túlnan az apám, innen én. Bár én inkább csak a menetben tartottam, mert ha apám nem tolta volna felém, mikor rám került a húzás sora, bizony bentragadt volna a fában, mint Sándor Béla a vőfély-mondókában. Pedig igazán mondom, két kézzel is belekapaszkodtam és húztam teljes erővel a fűrészt, dehát nem olyan egyszerű mesterség a fűrészelés, mint látszik: ha apám olykor-olykor tréfából saját emberségemre hagyott, meglehetős csúfos kudarcba fulladt a munkamegosztás elve.

Ilyen tréfákat azonban csak akkor szokott elkövetni, ha jó kedve volt. Ez pedig — őszintén szólva — vajmi ritkán fordult elő nála. Legalább is nekem az volt az érzésem, hogy mindig mérges, noha alig emlékszem, hogy valaha is komolyabb testi sértést követett volna el velünk szemben. Ezt rendszerint anyám vállalta magára, viszont az csak olyan tessék-lássék asszonyi verés volt, a következő pillanatban elfelejtettük. Alapjában az tartott féken bennünket, hogy egyszer apánk meg *fog* verni. Legalább is anyánk — saját végrehajtó hatalmának csekély látszatját tapasztalva — állandóan ezt helyezte kilátásba. Ilyen ember lévén apánk, bizony ritkán tréfálkozott velünk. Még szólni se sokat szólt.

Most is roppant komolyan, a végzett munka fontosságának teljes tudatában huzigáltuk a sikoltozó szerszámot. Én még csak mondtam néha-néha valamit, ami a fára, a fűrészre, a fűrészporra vonatkozott és rendszerint nevezett tényezőkben kerestem fűrészelésem kevés sikerének okát, de apám arra se mondott se á-t, se bé-t.

— ... csértessék a Jézus.

Apám háttal volt a kapunak. Megfordult.

— Mindörökké. Lefelé, Józsi bácsi? Lefelé?

— Lefelé.

Apám egy pillanatra elgondolkozva nézett Bántó Józsi bácsi után. Csak akkor rebbent meg, amikor anyám nagy sebbel-lobbal kibillent a házból:

— Már Bántó Józsi bácsi is megy. Eredj te is, János. Ha ők nem szégyellik, mink mér szégyeljük? ... Csak legalább annyit, hogy egy tehenet tarthassunk ...

— Ah — legyintett apám. Beleköpött a markába és felém bökött a fejével. Ez nyilvánvaló jel volt a munka folytatására. Én is beleköptem hát a markomba, bár még akkor nem igen láttam eme művelet célszerűségét. Így aztán rendesen csak a két tenyerem közé köptem, csak ép hogy a szertartás meglegyen. Mert e nélkül mégse lehet munkát kezdeni.

— Eredj te, ha annyira oda vagy — szólt vissza anyám felé apám, keze már a fűrészen.

— Nem asszony dolga az — suttogta anyám. Aki — nem tudom miféle ős rémület következtében, apám előtt állandóan halkan suttogott.

— Hát én meg nem szemtelenkedek oda... Hogy néznek majd rám, hogy: néné, itt van Márton János is, hát emmeg mit akar itt? Csak nem akar tán ő is „jó gazda" lenni... Ugyan. Kódus vótam, de eddig se éheztetek, ezután se félek, amíg megvan a két karom. Nem kell nekem senki főggye. Ki se tudnám fizetni.

— Nem is kell azt kifizetni, jó ember. Ingyen adják! Mindenki irat. Balogék is olyan kódusok, mint mink, oszt mégis íratnak. Húsz holdat.

— Menjen aki akar, no, nekem nem kell ingyen főd.

— Legalább csak egy tehenet...

— Jó, jó, tudom már... Gyerünk, Andris.

Ez már a fűrészelésre volt.

És újra kezdődött a fa jajgatása. De jajgathatott is, mert apám olyan dühösen huzigálta a fűrészt, mintha az a fatönk lenne az oka minden nyomorúságunknak. Én már teljesen kiestem ebből a munkából, csak hol előrerántott a fűrész, hol meg hasbataszított, de nem voltam ura többé. Egészen beleszédültem.

A jelenet egyébként nem volt új számomra. Már régen rebesgették a faluban, hogy elveszik az uraság földjét és kiosszák a szegénységnek. Eleinte mindenki nevetve, fölényesen vagy keserűen adta a hitetlent, hogy hát higgye, aki akarja, már régen biztatnak ezzel, de nem lesz ebből semmi, a háború alatt is hogy mondták, hogy így meg úgy, a háború végén...

Hanem tegnapelőtt Sóka Márton, a főbizalmi összedoboltatta a faluközre a népet és óriási hangon kihirdette: elérkezett az új világ, nem lesz többet szegény ember, mindenki kap földet, írasson kiki annyit, amennyit akar.

Ez már komoly volt. Hiszen a kisbíró is kidobolta. Amit pedig kidobolnak, az nem szófia, azt már megszoktuk. Eddig meg minden adó igaznak bizonyult, amit kidoboltak. Nagy volt hát a megilletődés.

— Irassunk mink is — repdesett anyám rögtön — végre lesz tehenünk.

Mert anyámnak ez volt az álma: tehenet tartani. Tehenet, amely esténkint lomhán, de otthonosan befordul a *mi* kapunkon, fölbaktat az istállóhoz, nekidörzsölődik az eperfának, szarvaival ügyesen beférkőzik a szűk istállóajtón. Én azt rögtön megkötöm, vetek eléje egy marék szénát, nemsokára aztán jön anyám a „zsétárral", megfeji, elszűri, lesz vaj, túró, lesz pénz... Szegény anyám, egész belefiatalodott a gondolatba. Hogyne! Hisz a tehén az asszonyi függetlenség élő jele. Abba embernépségnek nincs beleszólása. Annak ott van az ökör meg a ló és a többi otromba állat. A tehén az asszony vagyona. Ő gondoskodik a táplálékáról, övé a tej, melyről nem köteles elszámolni senkinek. Meg ez nem is nagyon érdekli a férfiakat. Alapjában véve kissé le is nézik a tehenet is, meg a tejet is. Semmiesetre sem

szalonna. Hát ez az asszonyok pénztára marad. Itt egy kis tej, ott egy kis túró, vaj, és van kendő, szoknya, talán még varrógép is.

De apám csak nevetett keserűen. — Ugyan hagyj már vele — szólt anyámra naponta tízszer is. Még éjjel is ezen vitatkozott egy dörmögő és egy suttogó hang.

Így hát most is roppant kevés reménnyel néztem anyám utolsó puhítási kísérletei elé. Noha apámat is lelhette valami, mert pipára gyujtott: ez pedig a megfontolás jele volt nála. Térdére könyökölve sercintgetett nagy megvetéssel, időkint meg sóhajtozott. Aztán egyszerre csak letette a pipát és újra nekiintett a fűrésznek.

Talán érthetetlen, hogy engem ennyire érdekelt: vajjon gazdagok legyünk-e, vagy ne. Ám ehhez ismerni kellene azt a gyönyörűséget, mikor az ember lovat hajthat, és ezek a gyönyörűséges óriási állatok egyetlen gyeplőrándításra arra fordulnak, amerre én akarom, kis biztatásra szaladni kezdenek, miközben a szekér vídáman zötyög a kátyúban. Meg az ökör se kutya: egyetlen csáléra (melyet gyöngéd ostorütés kísér) gyeplő nélkül kitér, befordul, egy hóóra megáll... Ezután már búcsúra nem kellene gyalog menni, hanem pántlikás lovak ijesztgetnék a processzióban haladó éneklő lányokat... És ezer más. Főleg azonban az vonzott engem a magasabb társadalmi osztályok felé, hogy az iskolában Matild mellett ültem. A fiúk közt én voltam a legjobb tanuló, a lányok közt Matild. Ő volt az én „szeretőm", én meg az övé, bár háromszor se beszéltünk egymással. Még ha az utcán találkoztam is vele, vagy elszaladtam mellette elpirosodva, vagy még gyökeresebben elbújtam, ha láttam. Táncolni ugyan sokszor táncoltunk együtt az iskolaudvaron, meg a nagyok bálján, de hát olyankor se mertem ránézni. Meg ő se nagyon énrám. De azért ez mit se változtat azon, hogy szerettük egymást. Én is tudtam ezt, ő is tudta, de az egész iskola, sőt az egész falu is. Csakhogy Matild apjának huszonöt hold földje volt, az enyémnek meg egy se. Ennek ellenére tudtam, hogy noha ez Matildot nagyon elszomorítja, ő mégis megeskűdött magában, hogy csak hozzám fog eljönni feleségül. Ebben én is biztos voltam, bár egyelőre fogalmam sem volt, hogyan emelkedem fel hozzá. Eddigi terveim közt mindössze a katonaság, pénztalálás, és a „kitanulás" szerepelt...

Számomra hát talán még anyámnál is döntőbb volt az egész meggazdagodási lehetőség nyakonragadása és haladéktalan megvalósítása. Szólni természetesen nem mertem, csak izgatottan, álmatlanul figyeltem apám és anyám egyhangú vitáját. Érdekes, hogy a szívós suttogás már annyira visszaszorította a ritka dörmögést, hogy az utóbbi időben apám inkább csak technikai kifogásokat emlegetett: hogy hát nincs se szerszám, se állat, se ól, és miközben a suttogó hang e téren is igyekezett megoldást találni, én buzgón imádkoztam. Esténkint ugyanis rengeteg ráadást imádkoztam különféle utilitarista érdekekért: két Üdvözlégyet, hogy az Isten lágyítsa meg apám szívét, hogy búcsúra már meglegyen a két ló, stb. Kissé persze igy hosszúra nyúlt az imám, mert még Matildért is mondtam kettőt és Sóka Mártonért is egyet...

A fűrészelés közben is imádkoztam. Ám apámról ártalmatlanul

pattant le az a sok hízelkedés, amellyel a jó angyalok — az én imám hatására — próbálták gyakorlatibb belátásra bírni. Ő csak fűrészelt komolyan. Már túl voltunk a fatörzs közepén is.

— Péter bácsi is megy... — szólaltak meg félénken.

Apám megdöbbenve néz rám.

— Hát aztán? — mordult meg. — No nézd csak.

Fűrészeltünk tovább.

— Elkésel, János koma — kiált be most egy új hang. Fekete arca csupa ragyogás, a bajusza áll, mint a vasvilla...

— Én ugyan bajosan kések el.

— Hogy-hogy? Mindjárt három óra.

— Hát csak úgy, hogy én nem megyek. Kell szegény ember is a faluban, ha már mindenki gazdag lesz. Kapkodni fogtok rajtam, de felverem a napszámot.

— Bolond vagy te, János — s továbbfüstölgött.

Anyám megint elősurrant. Csupa könny volt a szeme.

— Eredj te is, János, nem muszáj íratnod. Csak legalább menj le, nézz szét. Ne mondják, hogy büszke vagy.

Apám ránézett anyámra. Nézte sokáig.

— No csak ne bőgj, eriggy be szépen. Majd gondolkozok.

S valóban gondolkozni kezdett. A favágótőkéről újra felvette a pipát, nagy gonddal rágyujtott... Szétnézett az udvaron. Gondolkozott. Olykor-olykor alig észrevehetően elmosolyodott.

Szegény apám, talán sohase volt olyan boldog. Látta a rozzant ház helyén emelkedő „lábas" házat, cseréppel, alul pincével és boroshordókkal. A ház végén ól. Benne ökrök, a majszolásuk ide hallatszik. A lovak türelmetlenül doboljják a hídlást, az ökrök rázzák a láncot... Talán nem is kellene ökör is meg ló is... Igaz: a ló gyors, és nem utolsó élvezet, mikor fölényes ostorpattogások közt hagyja el az ember az ökrös szekeret. Viszont az ökör sohse akad el a hegyen... De azért csak az egyiket... Öt esztendő alatt visszafizetné az árát. Vissza ő. Nem kellene neki ingyen senki földje. És mégis csak más lenne az: vasárnap délután leülni a gazdák közé beszélgetni az időjárásról, szántásról, szárazságról, dögvészről, vásárokról... De aztán sietne haza etetni... Aztán egyszer, később szép, prédikációs temetés, sírkő, rajta: Itt nyugszik Márton János...

Megcsóválta a fejét. Mosolygott.

— Hozd ki az ujjasomat — szólt nekem egyszerre.

De nem mer rámnézni.

Hozom az ujjast. Magára veti.

És lassan, nagyon lassan, kényszeredetten lépeget az udvaron lefelé.

— Hát lenézek. Megnézem, mi van — szólt be a pitvarba.

Anyám csak bólint. És néz felém. Egész arca üdvözült mosoly.

Ahogy apám kilépett a kapun, utána sompolygok.

De már messze járt. Sietett, mintha kergették volna.

— — — — — — — — — — — —

Estefelé ballagdáltak hazafelé az emberek. Apám is jött hamarosan. Csupa gazda-emberrel. Ittak, mert nagyon hangosak voltak. Mi-

felénk csak akkor hangos az ember, ha ivott.

Apám azonban az udvaron megcsendesedett. Bement az első házba. Levetette az ujjast, tett-vett. Nem mert kijönni anyám elé. Végre azonban mégis kiszégyenkezett. Leült a ládára. Hallgatott.

Anyám éppen lámpát akart gyujtani s az üveget tisztogatta egy ronggyal. Abbahagyta a munkát és nem nézve apámra, remegve kérdezte:

— Írattál?

— Hát... íratni írattam... Mindenki íratott.

— Mennyit?

— Huszonöt holdat...

Aznap este elfelejtettünk lámpát gyujtani.

MÁRTON ANDRÁS

ÁLMAIMBAN

Álmaimban minden este
Egyre messzebb evezek,
Álomszárnyon szálok messze,
Elhagyom por testemet.

Vár reám a csodás ég fenn,
Mill'ő csillag vár reám,
S mihelyst én ott megjelentem,
Kezdődik az égi bál.

Csillagfénynél, holdsugáron
Táncol az égi sereg,
Angyaloknak kara dalol
Csodálatos éneket.

Zeng az ének egész éjjel,
Csillag por hull mireánk;
Költők vagyunk fenn az égben,
Mi járjuk ez égi bált.

Földi létben gyötört lelkünk
Ott talál vigasztalást,
Ott van a mi igaz éltünk,
Azt szeretjük, semmi mást.

— — — — — —

De mikor a nap sugara
Éji álmából ébredez,
Elhallgat a lelkünk dala
S a bálunknak vége lesz.

Visszaszállunk le a földre,
Folytatni az életet,
De elszállunk újra este;
Felkeresni az eget.

HOSSZÚ FERENC

MAGYAR NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK

ANNAK A TÖREKVÉSNEK, MELY A MAGYAR NÉP MEGBECSÜLÉSÉRE ÉS ÉRVÉNYREJUTTATÁSÁRA IRÁNYUL, újabb örvendetes bizonysága az a meleg érdeklődés, mely a magyar falvak, puszták gyermeke iránt egyre fokozódik.

Ma, midőn a jobb belátás és megértés nyomán egyre szélesebb körök hiszik és hirdetik, hogy népünk nagy tömegében belső megújhodásunknak eddig alig ismert, rejtett erőforrásai buzognak, szeretettel fordítjuk figyelmünket a magyar jövő tavaszi ígéretére, a magyar parasztgyermekre is.

Az az érdeklődés, mely játékai iránt megnyilvánul, ma már egyre őszintébb és egyre szükségszerűbb. A városi gyermekifjúság játékvilága kimerült, s a magyar pedagógiai körökben egyre határozottabb hangon hangzik az a kívánság, hogy magyar népi játékot a magyar gyermeknek.

Ez a kívánság teljesíthető.

Faluhelyen, tanyákon szebbnél szebb játékok kínálkoznak, hogy mentsük meg őket a feledéstől s használjuk fel őket a városi gyermekifjúságnak e téren is hagyományosan nemzeti szellemben való nevelésére. Így jutott döntő szerep a magyar falunak a gyermekjátékvilág ápolása terén is.

KERESSÜK HÁT FEL A FALU GYERMEKÉT, nyissuk meg társas világának rejtett ajtaját s nézzünk szét játékai között!

Mielőtt azonban megismerkednénk játékaival, tegyünk különbséget a népi gyermekjátékok és népi mutatványok közt: a kettőt könnyű összetéveszteni, pedig lényeges eltérés van köztük. A mutatványok a betlehemezések, három királyok járása, regölés, Gergely-járás és egyéb alkalmi jellegű népi drámák. Akik bennük szerepelnek, házról-házra járnak, nézőközönség előtt fellépnek, sőt mutatványukért jutalmat remélnek. Ezek nem tisztán játékok. A szereplők féligmeddig öntudatos fellépéséből éppen a játék lényege hiányzik: az a tény, hogy a játék önmagáért van. Elismerést, jutalmat nem kíván. A gyermek azért játszik, mert jólesik játszania. Azzal nem törődik, hogy mások gyönyörködnek-e játékában, vagy sem. Még kevésbbé vár jutalmat érte. Nem a mutatványok tehát, hanem a gyermekjátékok árulják el a gyermek társas életének igazi arcát. Maradjunk meg tehát most ezeknél, s egyúttal keressük bennük mindazt, ami sajátosan magyar.

A GYERMEKEK TÁRSASÁGÁT közöttünk élő, kezdetleges kis társadalmi rétegnek tekinthetjük. E „gyermektársadalom" élete különféle játékos szokásokból tevődik össze. A játékos szokások részben gyermeki eredetűek (örök-harag, csere-bere, lepkevadászat, gurigá-

zás), de nagyobb részüket a gyermek a felnőttektől tanulja el és alakítja át a maga gyermeki esze szerint. Megfigyeli a felnőttek készítette eszközöket s maga is efféléket farag, vagy gyúr, sőt megfigyeli a felnőttek különféle, számára csupa látványosságot nyujtó szokásait s ezeket gyermektáncokban, gyermekdalokban utánozza. Így művelődik, tökéletesedik, de mivel a környezet hatása alatt áll, játékaiban a felnőttek életét éli meg naiv, gyermeki fokon.

A magyar falvak, tanyák gyermekei magyar népi környezetben élnek. Játékaik éppen ezért magukon viselik ennek a népi környezetnek a hatását s oly jellegzetességeket árulnak el, melyek népünk életmódjával és szokásaival vannak kapcsolatban. A magyar gyermek csak azt játszhatja, amit őseitől látott, vagy hallott. Mivel pedig a magyar nép hosszú évszázadok alatt meglehetősen zárt közösségben élve ősi, hagyományosan magyar életmódot fejlesztett ki, ez az életmód folytatódik a gyermekek körében is, játékos formában.

Valóban, népi gyermekjátékaink megkapóan emlékeztetnek népünk ősi lóratermett, pásztorkodó, majd földművelő életmódjára, ősi, ma már letűnőfélben levő szokásaira, költészetére, sőt zenéjére is.

Keressük csak fel a végtelenbe nyúló, sík legelőmezőket, hol a jószág kolompját rázva legel, majd lustán delelget a gémeskút mellett, vagy járjuk be bozontos erdeinket, hol a juhász, kecskepásztor, vagy kondás terelgeti jószágát. Hamarosan rábukkanunk a kis pásztorfiúra is. Figyeljük csak meg játékát! Csontból, sárból, faágból, vagy akár kukoricaszárból apró kis jószágokat formál, sokszor egész kis nyájra valót, s terelgeti, szólongatja őket: gyí fakó, hajsz ide hó Bogár! — közben nagyokat kurjant. Hát mit csinál, ha társaságba verődik? Kis fagolyót, lószőrlabdát, vagy faágacskát vesz elő, s ezeket is jószágnevekkel látja el, ő maga állatőrző nevet vesz fel, hosszú botot kerít magának, s a golyót vagy labdát gurítgatja, terelgeti, sőt társaival szemben védelmezi, nehogy azok elhajtsák előle. A faágacskát pedig éber szemmel tartja. Elég, ha két ilyen társasjátékot nézünk meg.

Egyik a *csirapatázás*, vagy másképen *kucuzás*. A fiúk jó nagy kört húznak a földön s ennek a körnek a mentén apró gödröket, ú. n. sóslikakat ásnak. A kör középpontjában nagyobb lyuk van: ez az istálló, vagy más szóval ól. Most a fiúk közül az egyik, a kondás kiáll, elmegy a körtől elég messzire, majd egy kis fagolyót vagy lószőrlabdát kezd terelgetni az ólba. A többiek eközben egy-egy sóslikba dugják botjukat, de mikor a kondás közelükbe kerül a fagolyóval vagy labdával s azt már majdnem begurítja az istállóba vagy ólba, gyorsan kirántják botjukat s igyekeznek elütni előle. Persze, a kondás ahogy tudja, védi. Ha sikerül elütni előle a golyót, a kondásnak újonnan kell kezdenie a terelgetést. De megtörténik, hogy valamelyik társa ütés közben a sóslikat fedetlenül hagyta. A szemfüles kondás se rest. Gyorsan beleüti botját a sóslikba. Ha ez idejében sikerül neki, pajtása, aki így kimaradt, lesz az új kondás. Ha pedig sikerült a labdát behajtani az istállóba, új kondást kell választani. A fagolyót vagy labdát kucunak hívják. A kucu nem más, mint a disznó ősi, ájlathivogató neve. A bottal együtt a fiú fontos sporteszköze.

A másik játék a *csigézés*. Ennek az a lényege, hogy a csigész vagy csősz leállít maga mellé egy elkerített helyre egy kis három-

lábú, agancsos faágat, s miközben hosszú bottal őrzi, társai vele szemben felállanak s messziről rövid botjukkal megcélozzák ezt a fadarabot. Ha valamelyiknek sikerül elütni, a fadarab messzire elgurul. A csigésznek vagy csősznek utána kell szaladnia s eredeti helyére vissza kell állítania. Ezalatt társai elhajított botjukért futnak ki, hogy visszaszerezhessék őket, mert ha nem sikerül a botot visszaszerezniök, vége van a játéknak s új csőszt kell választani. De már az egyik ütő szalad a botja után. A csősz gyorsan visszateszi helyére a fadarabot s hosszú botjával űzőbe veszi az ütőt. Ha sikerül elérnie, a megérintett ütő lesz az új csősz vagy csigész. Az említett háromágú fa primitív kis sporteszköz. A gyermek csige néven nevezi. Ez a szó is ősi, állathivogató szó, ugyanúgy, mint a csiga-biga. Mindkét szó kisebbfajta szarvasmarhát jelent. Valószínűleg kecskét. Annál is inkább, mert a csigézésnek más elnevezése is van: kecskézés, bakozás, s a csigét, mint játékszert, kecskének is nevezik.

A magyar gyermek különösen szereti játékaiban a lovat. Játékszerei közt mindig megtalálhatjuk a csontból, fából, sárból, cirokból maga készítette lovat. De ő maga sportolásra is felhasználja a lovasjátékot. Óvatosan kihúzza a napraforgót a földből, ügyel, hogy hatalmas virágja meg ne törjön. Majd a kórót lába közé kapja s ugrándozva lovagolni kezd rajta. Sőt, pajtásait is megnyergeli s úgy hajtja őket, mintha csak mutatni akarná, hogy még nem felejtette el a hajdani, lóra termett ősök életmódját. Ezt példázza a *lovasméta*, melyet különösen palóc gyermekek szeretnek. Igen jellegzetes mérkőző játék. A gyermekek két csapatra oszlanak. Mindkét csapat lóból és lovasból áll. A lovak négykézlábra állnak, majd mindegyiknek egy-egy gazdája a hátára pattan. Most pedig előveszik a labdát, mellyel egymást dobálni, nyilazni fogják. Az egyik csapat lovaglő tagja a labdát odadobja a másik csapat egyik lovasának. De a következő pillanatban már lepattan a lóról és lebukik, mert aki a labdát megkapta tőle, megcélozza. Ha nem tudott idejében lebukni, s a labda eltalálta, akkor a két csapatnak szerepet kell cserélnie, vagyis az adogatók lesznek a hajintók és viszont. De ugyanekkor a lovasok és lovak is megcserélik szerepüket, mindkét csapatban. Ha viszont a leütés nem sikerült, marad a játék a régiben. Az adogatók megmaradnak adogatóknak, a hajintók hajintóknak.

Népünk földmívelő életmódja is visszatükröződik a magyar gyermekjátékokban. A gyermek kis ekét, gereblyét, ásót, kapát, baltát csinál magának, sőt társaságba verődve, különféle társasjátékaiban is ültető, kaszáló, favágó mozdulatokat tesz.

Van egy kis kézügyességi játék: az *ültetés*. Ebben két vagy három kis csapat fiú vagy lány lyukakat ás a földbe s úgy versenyeznek egymással, hogy ezeket a kis gödröcskéket melyik tudja hamarabb beültetni kavicsokkal. Sétáljunk csak arrébb néhány lépéssel! Az udvarban kislányok játsszák a *„Haj színaljá"*-t. Körbe állnak. Egy kis pajtásuk a kör közepébe áll. Majd mindnyájan énekelni kezdenek:

Haj színalja, szinalja, szénakaszálója,
Benne kaszál egy fiú, aranyos fiúcska.

Aki a kör közepén áll, a játék szövegére kissé lehajlik, majd két kezével úgy tesz, mintha a kaszát fogná. Azután meghimbálja derekat, és erős derékmozdulattal úgy tesz, mintha kaszálna.

A *tőkehasogatás* is igen jellegzetes játék. Az erdei favágók mozdulatára emlékeztet. Hét markos fiú kell hozzá, úgymint négy favágó, két balta és egy tőke. A tőke alkalmas, füves helyen, puha földön hídba áll, úgy hogy a testsúly a két kézen és két lábon nyugszik. Előtte és mögötte két-két favágó egy-egy baltával feláll. Majd ezek baltájukat, a két fiút kétoldalt kezénél és bokájánál fogva levegőbe emelik. Majd hintaszerű mozdulattal meglódítják őket. A balták ide-oda lengenek, kitérésük egyre nagyobb lesz, végre az egyik teste aljával a tőke hátához ütődik. A tőke az ütés erejétől felbukfencezik, de utána fejjel ellenkező irányban nyomban megfordul, újra hídba áll s most már a másik baltától kapja az ütést. Miközben a balták hol jobbra, hol balra lendülnek, a tőke hol balra, hol jobbra bukfencezik. A fiúk mozgása azt a képet kelti bennünk, mintha egy tőkét két oldalról baltával hasogatnának.

Népünk ősidőktől fogva ismerte a szövést-fonást is. Hát még, ha szétnézünk a lánygyermekek játékai közt! Megfigyelhetjük, hogy néhány játékukban úgy tesznek, mintha fonnának. Figyeljük csak meg őket!

Körbeállanak. Az egyik kislányt középre küldik. Most énekelni kezdenek.

Haj színalja, színalja,
Széna szakadékja,
Benne sürög kis menyecske,
Nyujt nyujt fonalat,
A nyálával nyálazza,
Az ujjával sodorja...

A kör közepén álló kislány a nóta szövegére kezecskéjét szájához emeli s úgy tesz, mintha fonalat sodorna, hol elhúzza, hol megint visszaemeli. Ez a néhány játék, melyet most megemlítettem, akaratlanul is eszünkbe juttatja népünk ősi életmódját, a pásztorkodást, lovas életmódot, földművelést, fonást-szövést.

Különösnek tetszik azonban az, hogy bizonyos szokások csak gyermekek körében élnek. A gyermekek játékaik közben olyan mozdulatokat tesznek, melyeket felnőttek nem végeznek, sőt közen olyan szövegeket mondogatnak vagy dalolnak, különösen a lányok, melyek a felnőttek közt nem szokásosak. Ezeket azonban nem a gyermekek találták ki. Az ilyen játékok részint régi, a felnőttek köréből már kiveszett népszokásokat őriznek, részint ősköltészetünk emlékeit rejtegetik.

Népünk élete hajdan színesebb, jellegzetesebb volt, mint most. Szokásai gazdagabbak voltak, költészete eredetibb, ősibb zengésű volt. A magyar falvak, tanyák népe jeles ünnepnapokon a természet sok bűvös erejét ünnepelte. Felköszöntötte az új termést, örömtüzeket gyujtott, hagyományos ünnepi táncokat lejtett, hitt a nap, a tűz, a víz

csodatevő erejében, s ezeket az őserőket igyekezett magához kötni. Külön szokásvilág pezsdült a fiatalság körében. Különösen megkapóak voltak azok a kedves szertartások, melyekkel a legényeket és leányokat kiházasították. Ez utóbbiak vagy a szabad ég alatt, vagy a fonóházakban zajlottak le. Zengett a nóta, ősi táncok ütemére rezdültek az egyenes, büszke derekak s ha elpihentek, ábrándos lelkük csodálatos mesék szárnyain kalandozott el a kincsek s a kerek égen járó, nap után sétáló királyfiak, királylányok tündöklő mesebirodalmába. És a felnőttek közt ott volt a gyermek is, hiszen mindig jól érezte magát köztük. Sőt! Bámulva szívta magába mindazt, amit köreikben látott vagy hallott, s a maga gyermeki társaságában újra átélte mindezt.

Ő is táncraperdült, énekelt s így öntudatlanul bár, de utánozta a felnőtteket. A gyermek ott játszott s ma is ott játszik, ahol legalkalmasabb. Az egykorúak csoportokba verődnek a faluközin, öreg szalmatetős kis házak közt, vagy kint a határszélen, suhogó hamvas zöld réteken, vagy akár az iskola udvarán. Nézzünk csak szét köztük egy kicsit!

A kislányok összefogódzkodnak, s körbe állnak. Egy kislány a kör közepére áll s már énekelni kezdenek:

Fehér liliomszál, ugorj a Tiszába,
Támaszd meg oldalad az arany villával,
Fésülködj meg szépen, mosakodj meg szépen,
Törülközz meg szépen az arany kendőben!

A nóta szövegére a kör közepén álló kislány ugrik egyet, majd lekuporodik, s úgy tesz, mintha mosakodna, majd egyik kis társának kötényében megtörülközik. Persze a gyermek nem tudja, hogy ez a játék eredetileg bűvös szokás, mely az első tavaszi fürdéshez fűződik. Ma már kiveszett, de valamikor hittek abban, hogy az a lány, aki március havában megfürdik a Tisza vagy a Duna vizében, megszépül tőle s még abban az évben férjhez fog menni. A gyermek elsősorban ehhez a szokáshoz fűződő mondókát őrizte meg s a vízbeugrás, mosakodás, törülközés mozdulatait is megjegyezte.

A tűz csodatevő erejéhez fűződik a körbe kergetőcske, melynek szövege így hangzik: „Jön a farkas, jön a farkas, ne nézzetek hátra, tüzet visz a szájába!", vagy más változatban: „Tüzet viszek, ne lássátok, ha lássátok, ne mondjátok." Valamikor, ha új tüzet vittek a házba, akkor az csak abban az esetben hozott szerencsét, ha hátat fordítottak neki. Ez régi ó-évvégi szokás volt. Az ősi borszentelés nyomait őrzi a *Méz, méz, méz* kezdetű nótás játék. Ebben a kislányok kézfogással kört alkotnak, majd egyik kis társukat a körön kívül küldik, aki ott körbe kezd lépkedni. Közben ezt énekelgetik:

Méz, méz, méz, termett méz, termett méznek áldottsága lehullott virága,
Ez az áldott bor, ki mindennap forr,
Ha jót iszunk belőle, a torkunkra foly.

Miközben a játék főszereplője körülmegy, úgy tesz, mintha társait borral kínálná.

Hát még mennyi szép játék van, melyet valamikor fonóban játszottak a nagyobbak. Különösen szerették a tréfás leányvásárt, legényvásárt, kiházasító dalokat. Legények, leányok fonás közben dallal vagy játékkal boronálták össze egymást: vedd el, akit szeretsz! Ezt szeretem, ezt kedvelem. Különösen szerették emlegetni a csöndes tavaszi esőt, hogy mossa össze őket, hogy ne tudjanak egymástól elválni.

Hallgassuk csak meg a gyermekeket, hogyan idézik elénk ezt a kedves régi időt! Hallgassuk meg előbb a zalamegyei kiskomáromiakat. Apró leányok körbe állanak és énekelni kezdenek:

Érik a meggy, érik ága, hajlik ága.
Az alatt van szép menyecske, öleld akit szeretsz!
Ezt szeretem, ezt kedvelem.
Adjon Isten lassú esőt, mossa össze mind a kettőt.,
Rigómadár megszólamlott, az erdő is meghamvadzott,
Hej Panna, Panna, szép galambocska, gyönge viola.
Dömötör Miska, fújd meg a sípot, ifjú legényke, járjad a táncot,
Ha megöregedtek, az Istené lesztek, hop, hop, hop.
Egy kis várat kerítettem rózsával,
Kívül-belül bemeszeltem citrommal.
Jobb lesz néked édes kis lány, mint nékem,
Téged vesz el Sürgő Dani, nem engem.

De igen bájos a pestmegyei galgamácsai táncdal is. Íme, egy a sok közül:

Kendermorzsa, kis menyecske, öleld, csókold, akit szeretsz!
Ezt ölelem, ezt csókolom, hoppai banda.
Kári kis menyecske, nyílik a rózsácska,
Adjon Isten lassú esőt, mossa össze mind a kettőt.
Dádili fecske, dádili fecske.
Hármat üzentem a hegedűsnek, mégse mehettem este a táncba,
Úri szita, fatarisznya, török taligába.
Pénz volnék csendülnék, karikára pendülnék,
Hajlonca, hajlonca, szilágyi lóca.

A leánykák a nóta ütemére táncolnak.

Azért még helyenkint napjainkban is megfigyelhető, hogy terjed a gyermekek körében a felnőttek játékvilága. Ha még itt-ott csapatokba gyűlve fonnak a lányok, ma is játsszák a *Kútba estem, ki vesz ki?* c. játékot. Egy legény vagy egy leány lekuporodik a szoba közepén s azt mondja: „Kútba estem, ki vesz ki?" Aki vállalkozik rá, odalép hozzá, kézen fogja és megcsókolja. Az egyik gyermekjátékban erre rá is ismerünk. Kislányok körbe állnak. Egyik a kör közepére megy, lekuporodik s kezébe rejti arcát. A többiek énekelni kezdik:

Mély kútba tekintek,
Asszonyomat látom,
Bíborba, bársonyba, selyemkoszorúba.

Ki vesz ki? Aki vállalkozik, bemegy a középre, megfogja kezét és felrántja. Sok-sok, ma már kiveszett népdal maradt fenn a játszó gyermekek körében, igaz, itt-ott csak részleteiben.

Zöld erdőben, zöld mezőben sétál egy madárka,
Kék a lába, zöld a szárnya, aranyos a tolla.
Várj madár, várj madár, majd megfoglak még,
Ha az Isten úgy engedi, tied leszek még.

Nótázás közben a „várj madár" szövegrésznél a kör egy másik tagja is bemegy egy körbe, bent lépkedő társát követi anélkül, hogy karját lebegtetné s a nóta végén megfogja vállát. Hasonlítsunk még össze egy régi fonódalt az egyik játékos gyermekdallal. A Gyulai Pál-féle népköltési gyüjtemény 307-ik oldalán ezt a költeményt olvashatjuk a sok közül:

Esik az eső,
Hajlik a vessző,
Király uram kit adsz mellém,
Kivel hazamenjek?
Adok én néked,
Szerzek én néked
Egy szép ifjú legényt,
Ezt a kovács Lőrincet.

Nem szeretem őtet,
Ő sem engemet,
Rút ő maga, rút ruhája,
Tüske a szakálla.

Szeretem őtet,
Ő is engemet,
Szép ő maga, szép ruhája,
Kertben járó bokrétája.

Ezt a dalt már nem éneklik, de hosszú idők után erre a feledésbe merült fonódalra így visszhangzik egy hangulatos kis domaházi gyermeknóta, melyet ugyancsak játék közben énekelnek:

Járom az úr váralját egyedmagammal,
Kit adsz mellém király úrfi, kivel hazamenjek?
Nem kell nékem ő,
Csúf ő maga, csúf ruhája, gyűrött az ingválla,
Ő kell nékem ő,
Szép ő maga, szép ruhája, ragyog az ingválla.

Népi gyermekjátékaink egy kis rétege igen szép ősi magyar dallamokat is megőrzött, némelyikben ősmagyar ritmus is lüktet. Ellentétben a többséget kitevő gyermekdallamokkal, az úgynevezett indogermán hexakorddal, mint amilyen a „Lánc, lánc, eszterlánc" ismert

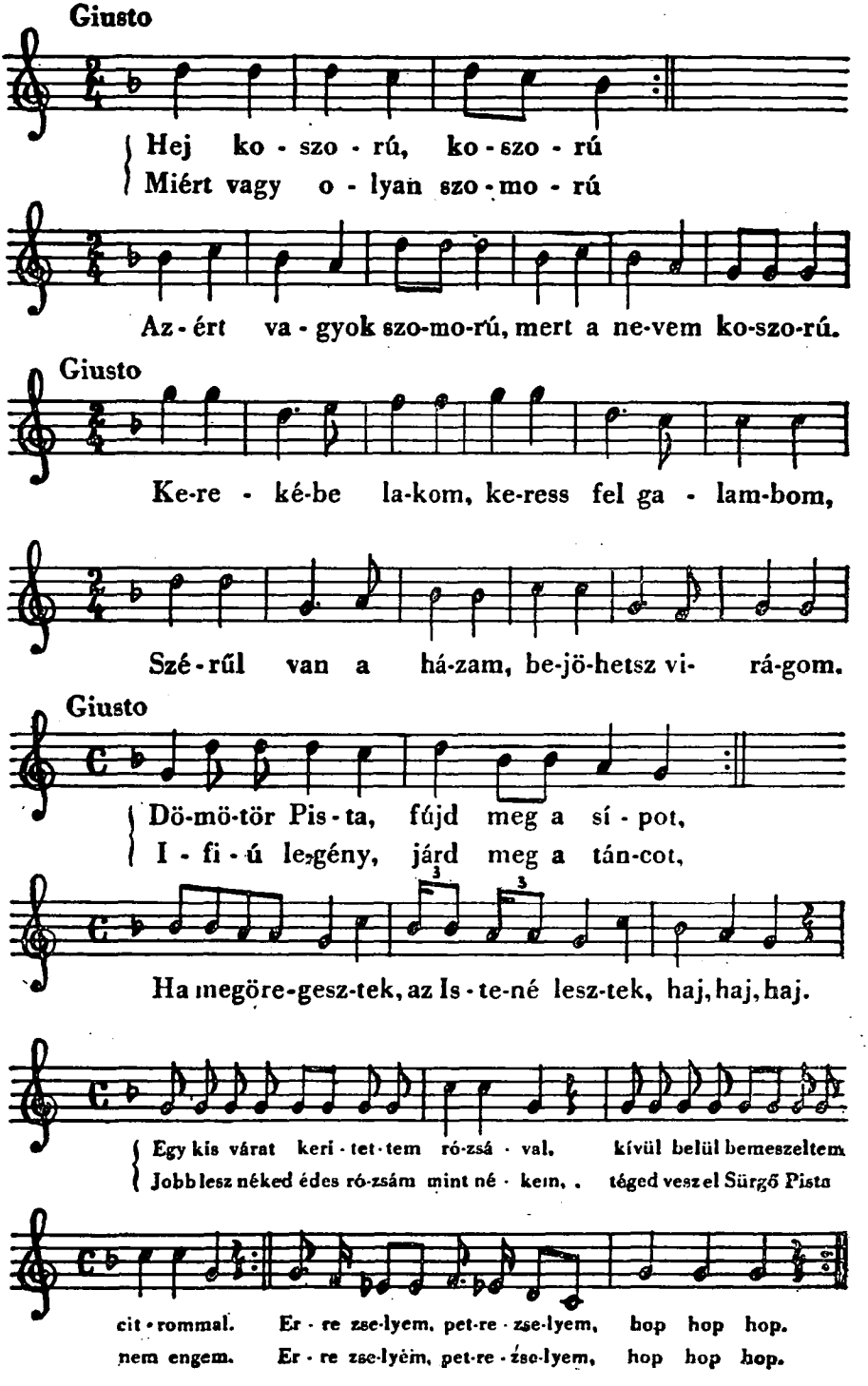
Giusto
Hej ko - szo - rú, ko - szo - rú
Miért vagy o - lyan szo - mo - rú
Az - ért va - gyok szo-mo-rú, mert a ne-vem ko-szo-rú.
Giusto
Ke-re - ké-be la-kom, ke-ress fel ga - lam-bom,
Szé - rűl van a há-zam, be-jö-hetsz vi- rá-gom.
Giusto
Dö-mö-tör Pis - ta, fújd meg a sí - pot,
I - fi - ú le-gény, járd meg a tán-cot,
Ha megöre-gesz-tek, az Is - te-né lesz-tek, haj, haj, haj.
Egy kis várat keri - tet - tem ró-zsá - val, kívül belül bemeszeltem
Jobb lesz néked édes ró-zsám mint né - kem, . téged veszel Sürgő Pista
cit - rommal. Er - re zse-lyem, pet-re - zse-lyem, hop hop hop.
nem engem. Er - re zse-lyém, pet-re - zse-lyem, hop hop hop.

dallama, sajátságosan magyar dallamok ezek s felismerhető rajtuk az őskeleti magyar dallamrendszer hatása. Hallgassuk csak meg „Hej koszorú, koszorú, Kerekében lakom" kezdetű dallamokat, azután Dömötör Miskát és Járom az úr váralját.

Népünk élete ősi jellegzetességéből ma már sokat veszített. Az életviszonyok megváltozása a felnőttek ősi életét súlyosan érintette. Modern világot élünk, beleszédültünk az európai civilizációba, a jeles napok megritkultak, a fonóházak eltüntek, meséink megfakultak, s ma már a falu egy európai szellemű, nyugati ízű műveltség útján halad, halad. De a gyermek hű maradt az ősi világhoz. Sőt: azoktól a gyermekektől, akik megtanulták és megjátszották az ősök életmódját és szokásait, ezt az ősi játékvilágot elsajátította a következő gyermeknemzedék is. Az áthagyományozás öntudatlanul történt. Az új gyermeknemzedék nem tudta, hogy mindazok a játékok, melyeket megtanult az idősebbektől, ma már a való életben semmiféle szerepet nem játszanak, jóllehet, a nép életének valaha igazi tartalmát, mint régi, komoly szokások, ezek adták.

Népi gyermekjátékaink magyaros irányú kifejlődésére azonban történeti tényezők is hatottak. Különösen fontosak a régi háborús és katonaidők emlékei. A várháborúk valamikor híresek voltak népünk életében is, különösen a török-korszakban. A magyar falvak, tanyák gyermekei, különösen a fiúk, játékos formában át is élték ezeket. Labdával célozták, lőtték egymást, de közben védett helyre, úgynevezett várba menekültek egymás elől. A még ma is játszott métaféleségekben és városdi játékokban úgynevezett katonák mérkőznek egymás ellen. Vezérük a király, aki a néplélek elgondolása szerint mindig a legfőbb küzdő alak volt. Kijelölnek maguknak valami kőrakást, vagy körülvonalkázott területet, a várat, ahová az ellenféltől szorongatott játékos bemenekül, mielőtt pajtása a labdával leüthetné. Népünk életében egy-kétszáz évvel ezelőtt nagy szerepük volt a katonatoborzásoknak is. Idegen katonák érkeztek meg a faluba s egy-egy legényt vidám nótaszóval és tánccal megkaparintottak s befogták őket is katonának. A gyermek tanúja volt egy-egy ilyen toborzásnak, de nem elégedett meg a látottakkal és hallottakkal, hanem játékosan utánozta is őket. A toborzók ideje a felnőttek körében rég letűnt, de a gyermek játékos társaságában vidám tánc közben még gyakran megzendül az ősi dal:

Ég a gyertya, ha meggyujtják,
Mikor ezt a táncot járják,
Járjad, járjad jó katona,
Hadd vigadjon ez az utca.

Vagy egy másik táncos játékban:

A katonák regemente igen cifra,
Benne sürög Sándor, Barna, igen nyalka.

Mindezeknek az említett játékoknak magyar népi íze tehát mindmind a népi környezetből, a falusi gyermek- és felnőttársaság együttéléséből szűrődött le.

Figyeljük meg végül ezeket a játékokat a gyermek szemszögéből is. Említettük, hogy a gyermek jórészt őseinek szokásait és régi életmódját utánozza játékaiban. Csakhogy amit lát, vagy hall a gyermek a felnőttek körében, annak tartalma legtöbbször túlhaladja az ő értelmét. Ezért van az, hogy a felnőttek életmódja és szokásvilága a gyermekek körébe lekerülve, eredeti értelmét elveszti. Amikor a pásztorgyermek a magakészítette kis játékjószágot maga előtt hajtogatja, s hosszú botjával védelmezi, első sorban ezt azért teszi, mert társaival szemben próbára akarja tenni a maga ügyességét: mérkőzni akar velük. Így az eredetileg pásztorkodó életmód a gyermekek körében megváltozott: sporttá lett. Valóban. Ha a kucuzó gyermeket figyeljük, amint kampós botjával a másik elől célozza a kucut, akaratlanul is a dán hokkizók vagy az amerikai golfjátékosok mozdulatai jutnak eszünkbe. Sőt, az említett magyar játék meg is felel a hokkizásnak, vagy akár a golfozásnak, de mivel népünk sajátos pásztorkodó életmódjából csapódott le, a hokkizástól és a golfozástól lényeges eltérést mutat. Emlékezzünk csak vissza a játék menetére, ahogy én azt e tanulmány elején írtam. Ugyanígy vagyunk a csigézéssel, vagy másképen csülközéssel, mely a német kalapácsdobásnak sportszempontból magyar megfelelője, mégis attól lényeges eltérést mutat. *A nótás, táncos játékok sem azért maradtak meg a gyermekek körében, mert ősi szokásokat akartak megőrizni, hanem csak azért, mert ritmus- és nótázó ösztönüket elégítették ki vele.*

A gyermektársasjáték világa két csoportra különül: sport és naiv mozdulatművészet. A kettő lejátszása a gyermek egyéniségétől függ.

Legfőbb egyéni különbség a fiúk és leányok társasjátékaiban rejlik.

A fiú inkább sportol. A játszás gyönyöre az erőkifejtéssel, a fokozott mozgással járó öröm. Jellegzetes játékai a mérkőző csapatjátékok. Ezekben a játékosok ellenfeleket keresnek maguknak s őket egyesült erővel iparkodnak legyőzni. Különféle játékszereket használnak, sőt játékaikat ezekre az eszközökre építik fel: csülök, csülközés, kucu, kucuzás, pőtye, pőtyözés. Társasjátékaiknak sajátságos felépítésük, szerkezetük van. Kezdés, lejátszás, újrajátszás, különkülön mozzanatokat alkotnak. A kezdés abban áll, hogy a játszótársak különféle próbatételekkel, ujjkiolvasásokkal, botfogással, kőfeldobással kijelölik a szereplőket. Ilyen ujjkiolvasás:

Én elmentem az erdőbe fát szedegetni,
Arra jött a keresztanyám bottal verekedni.
Nád közé bújtam, nádsípot fújtam,
Az én sípom így szólott: gigágu, te vagy az a nagyszájú.

A botfogás úgy történik, hogy az egyik játékos elővesz egy ütőfát és azt a másik felé dobja. Amaz ügyesen elkapja s azon a helyen tartja, ahol megfogta, majd a dobó felé nyújtja. Ez közvetlenül a botot fogó pajtása keze felett ugyancsak megmarkolja a botot, melyet most már felváltva, mindig feljebb és feljebb fognak meg. Aki-

nek még maradt annyi része, amennyit át tud fogni anélkül, hogy elejtené az ütőfát, az választ először.

A szereplők nevet kapnak: csősz, király, adogató. A játék menete verseny, küzdelem. Az jut majd az újrajátszáskor vezérszerephez, aki kiválik társai közül. Ezek a játékok fegyelmező törvényeken épülnek fel. Parancsoló és tiltó törvényeik vannak, melyeket a játszó gyermekeknek be kell tartaniuk.

A leányok társasjátéka a mozdulat szépségén és költészeten alapszik. Míg a fiú sportol, a leány jobban szeret táncolni, dalolni. Játékaiban az érzelem, a líra uralkodik. Mozdulatait verses szöveggel, dallammal kísérik. A játszás gyönyöre a mozdulatritmusban rejlik. A leányok tipikus játékterületét a nótás, táncos játékok töltik be. Társasjátékukban a játékszer ritka. Ha használ is a kislány labdát, vagy apró köveket, ezeket nem mérkőzésre, hanem kézügyességének finomítására fordítja. A leányok külön eljárással ritkán jelölik ki a szereplőket. A szereplőknek külön elnevezésük nincs. Parancsoló, tiltó játéktörvényeik sincsenek kifejlődve. Társas érzékük e tekintetben nem olyan fejlett, mint a fiúké.

A fiúk játékaiban több a realitás, a küzdés. A leányokéban több a költészet. Mindkét egyéni játékfajtának megvan a maga értéke. A fiúk játéka a testi erőt és küzdő szellemet, a leányoké viszont a mozdulat ritmikáját és a művészi érzéket fejleszti. Előbbinek az a legfőbb jelentősége, hogy nemzeti sportunk alkotó elemeit rejtegeti, utóbbinak az a jelentősége, hogy ősi táncaink és népköltészetünk emlékeit őrzi. Úgy látszik, hogy a nő még a gyermekkorban is hivatott hagyományőrzője népünk költészetének.

NÉPI GYERMEKJÁTÉKAINK VALAMIKOR SOKKAL ELTERJEDTEBBEK VOLTAK. Jórészüket a városi ifjúság is ismerte. Lejátszásukban ifjú magyar nemzedékek játékos hagyományai születtek újra és éltek tovább. A múlt század közepétől kezdve azonban a rendszeresített tornaoktatás, tánciskola és az idegen sportok térfoglalása kiszorította őket. Az ősi magyar sport és mozdulatművészet ma már a nép körére szorult vissza. Hogy mi szerep vár gyermekjátékainkra a jövőben, erre a kérdésre még nem adhatunk határozott választ. Addig, míg az a felfogás uralkodik ifjúságunk körében, hogy a magyar játékok ósdiak, divatjukmult régiségek, csak az ezután következő gyermeknemzedékben bízhatunk, mely célszerű neveléssel talán még visszatér az ősök nemzeti sport- és játékvilágába. Anyag van, csak fel kell használni.

De ha az angolok megbecsülik nemzeti játékukat a futballt, a tenniszt, ha a németek megbecsülik a kalapácshajítást, a dánok a hockit, az amerikaiak a golfot, a japánok a baseballt, miért ne követhetnénk ebben a jó példát? Becsüljük meg mi is a magunkét!

LAJOS ÁRPÁD.

A D A T T Á R

GYULAI PÁL LEVELEI PÁKH ALBERTHEZ (1851—1853)

A Rozsnyó Városi Múzeum levéltárának legértékesebb irodalomtörténeti anyaga Pákh Albert levelezése a szabadságharc utáni korszak irodalmi nagyjaival. Ez a hagyaték Pákh Albert nővérének, özv. Brecz Sándornénak szeretetteljes gondoskodása folytán került a múzeumba. Breczné a Rozsnyóval szomszédos Jólészen élt, mint Andrássy György gróf uradalmi erdőmesterének özvegye.

A sok becses adatot rejtő levélkötegben Gyulai Pál kilenc levéllel szerepel s ezeket minden szakember — de a művelt nagyközönség is — a legnagyobb érdeklődéssel olvashatja. Határozott, tiszta és nemes vonásokkal egészítik ki a magyar irodalombírálat fejedelmének arcképét. Olvasásuk közben nem egyszer az az érzésünk, mintha a nagy tanítómester, Gyulai, mai problémáinkhoz szólna hozzá, vitás kérdésekben mondana ítéletet, máskor viszont sorsokat, helyzeteket, adottságokat rögzítene le, melyek örök-egyformák a korok változandóságán keresztül is.

A kilenc levél az 1851 május 8. és 1853 július 29. közötti időszakból való. Az első Gyömrőn, a sorban következő hat Gernyeszegen, az utolsó kettő Pesten kelt. Hogy mi réven s mily célból időzött Gyulai Gyömrőn, erre nézve nincsen támpontunk. Gernyeszegen mint gróf Teleki Domokos titkára tevékenykedett, mely állásától 1852 augusztusában vált meg. Pesten azután elhelyezkedést keresett s amint arról leveleiben is olvasni fogunk, a magyar Pantheon e nagysága a lehető legszerényebb igényekkel nézett körül valami szilárdabb alap után.

Az első levél Pákh Alberttel való barátságuk legelejéről származhatik, mert célzást tesz rá, hogy nem talál megfelelő megszólítást. Különben ezt a kezdeti zavart további leveleiben is megtartotta, mert bár a hang egyre melegebb és közvetlenebb lesz, de megszólítást csak egyetlen pesti levélben fogunk találni, így: „Kedves Barátom!"

A rendkívül egyenletes, finomvonalú és apró, igazi „gyöngy"-betűkkel írott levelek tintája kissé fakult, pedig állandóan fedél alatt őrizzük. Lehet, hogy korábban hevertek sokáig világos helyen, vagy a gernyeszegi tinta volt hígabb a kelleténél, nem számított a halhatatlanságra...

Lássuk most az első írást:

Gyömrő, 8/5 851.[1])

Megszólítás nélkül írom e levelet, mert azt sem tudom, miként szólítsam. Hanem ez nem sokat változtat a dolgon. Anélkül is azok maradunk egymás irányában, amik voltunk, s azok leszünk, amik lehetünk. Aztán van Uhlandnak egy

[1]) A keltezésnek május 8-at kell jelentenie, mivel a következő levél május 24-én Gernyeszegen kelt s azon túl Gyulai állandóan ott tartózkodott, nem lehetséges tehát, hogy *közben* lett volna Gyömrőn. Az idegen keltezési sorrend (elől a nap s aztán a hónap) más helyütt nem szerepel.

szép költeménye a szerelemről, melyet én a barátságra is alkalmazok. A szellő szereti a virágot, pedig sohasem vallotta meg sat. De ez igen érzékeny, ön pedig nevetni szeret az ilyesmin. Azért a dologra.

Igen sajnálom, hogy eljövetelemkor nem találkozhattam önnel.[2]) Meg is akartam még jó reggel látogatni, de késő fölébredésem miatt lehetetlen volt. Hanem levélben is elmondhatom: áldja meg az Isten. Tudom, ön is szívesen rámondja, a többit pedig mindketten odaképzeljük.

Itt küldök egy cikket;[3]) gondolom nem hosszú; különben adataim a legjobb forrásból merítvék. Az irodalom története ügyében egy-két hét alatt írni fogok önnek s már fél hónap mulva az egészet elküldöm.

Midőn elbúcsúztam Garaytól, kért, hogy ha még találkozom önnel — említsem meg: nagyon szeretne önnel találkozni némi életrajzi adatok végett, s minthogy ő beteges, legyen szíves ön meglátogatni.[4])

A régi conversations-lexicon egy darabja, melyben a M. irodalom története van, önnél maradt. A könyv nem enyém: azért legyen szíves e levelem átadójának, Fekete Mihály vagy is Kopasz Lászlónak átadni.[5])

Én e hoszszú hat hónap alatt egyszer másszor fölkeresem leveleimmel.[6]) Ha ön nem restelli válaszolni, ezeriben egyszer, im itt van czimem: Gyulai Pálnak Maros-Vásárhely Gernyeszeg. Ha valami adat — vagy olyasmire lesz szüksége, mi csak Erdélyben feltalálható: parancsoljon velem, mint szokják mondani az erdélyiek.

Csengerynek köszönje meg nevemben azon szívességet, hogy a Szónokok könyvét olvasás végett átkölcsönözni ígéré. Mondja meg: már megkaptam s el is olvastam. De azt igen sajnálom, hogy dolgaim miatt nem tehettem nála tiszteletem. Majd elmegyek a II-ik kötet után.[7])

Isten áldja!

Ne feledkezzék el rólam! Gyulai.

Az első Gyulai levél, — a többihez mért rövidsége mellett is — egyszerre „in medias res" helyezett s megmutatta, hogy a kor egész irodalmi élete, megannyi finom szálon, átrezdült Pákh Albert íróasztalán.

---

[2]) Ebből látjuk s visszakövetkeztethetjük, hogy Gyulai elutazása előtt Pesten — talán huzamosabban is — együtt voltak. Hogy e találkozás elején történt-e megismerkedésük, vagy korábban, erre nézve a megszólítás bizonytalansága nem nyujt elég támpontot.

[3]) A cikk valószínűleg a Pákh szerkesztésében megjelenő „Újabbkori Ismeretek Tára" számára készült. Lehet, hogy a következő mondatban említett „irodalom története" is az ismerettár anyagába volt szánva. A hat kötetre tervezett mű a mi lexikonaink őse.

[4]) Garay János ekkor már állandóan betegeskedett, a szabadságharc utáni szakadatlan nélkülözések teljesen aláásták egészségét.

[5]) Fekete Mihály, a kolozsvári ref. főiskola tanára, költő és író, a Kopasz László álnevet használta.

[6]) Ezek szerint Gyulai fél évre tervezte gernyeszegi tartózkodását, ami azonban hosszabbra nyúlt.

[7]) Alighanem az Ismeretek Tárának második kötetére céloz s úgy tervezte, hogy ha abba szánt cikkeivel elkészül, felmegy Pestre, vagy talán már végleg távozik is Gernyeszegről, amint fentebb láttuk féléves útitervét.

A második levél már valóságos irodalomtörténeti csemege számba megy, egyrészt mert az eszmei vitának részletét adja, a tragikum elméletéről, Pákhnak Szigeti József „Viola"-jával foglalkozó cikke kapcsán, másrészt, mert betekintést enged abba, hogy Gyulai hogyan élt Gernyeszegen, a Teleki grófi kastélytélyban, mennyire vágyott a természet zavartalan élvezése után s mennyire nem jutott hozzá, hogy e vágyát kielégíthesse. Valami tompa, keserű humor is megcsillan a sorok közt, csak annyi, mint a sötét, öreg brokátszövetben bujdosó óarany-szál.

Olvassuk tehát a második levelet:

Maj. 24. 851. Gernyeszeg.

Csak tegnap érkeztem meg s ma már írok önnek.[8]) Erdő, hegy, vízesés — e rég nélkülözött jó barátaim — nem leptek meg oly kedvesen, mint önnek Maros Vásárhelytt reám várakozó sorai. Ennél hőbb kifejezést erdélyi ember nem mondhat, azután nem is oly érzékeny, mint a mult levelemben írt virág és szellő: ezért most az egyszer ne nevessen ki.[9])

„Viola"-ról írt cikkét olvastam s igen örvendek, hogy megírta.[10]) Higye meg, egyet értünk, csak szempontunk más s önnek tapintata jobb. Én a sok rossz népszínmű miatt meggyűlt epémet akartam kiönteni s rossz alkalmat választék: ön népszínműveink jó oldalát akarta méltányolni s jól választa, ha nem is éppen a népszínművet, legalább az annak alapúl szolgáló tárgyat; én szorosan a Szigeti művét bíráltam: ön az Eötvös regényét dícsérte; én magas drámai szempontból indultam ki s a sok „Két Sobri"-féle mű elfogulttá tőn: ön körülményeinket tekintetbe vette s a kevés jóért feledte a sok rosszat; az én czikkem elhangzott: az önének lesz annyi eredménye, hogy nehány ferde fogalmat megigazít. Cikkében csak egyet nem tudok megemészteni: ön szerint az a tragicai személy, ki nem önhibái miatt szenved. Én éppen az ellenkezőt hiszem; mert e szerént a legártatlanabbúl szenvedő erényes német hősök és hősnék valódi példányok lennének és Halm nagy drámaíró. Meg lehet itt is egyetértünk, csak ön nem elég szabatosan fejezte ki magát s nekem még magamat ki kell magyaráznom. Drámai bűn nélkül nem lehet tragicai személy, e bűn pedig ritkán erkölcsi, vagy is nem szükség, hogy az legyen. Romeót, atyja ellenségének fiát szereti Julia, Brutus az elaljasodott Rómából akar dicső respublicát teremteni s második atyját öli meg, Othello féltékeny s bízik Jagoban, igen szereti nejét, nagy férfiúi büszkesége. Mindezek drámai bűnök. Nagyság, küzdés, tévedés és bukás a tragicai hős pályája s az egymást és magokat büntető szenvedélyek kinyugvása a drámai kiengesztelődés. Ez „Viola"-ban meg van. Ön is alkalmasint ezt akarta mondani.

---

8) Nem hihető, hogy május 8-tól 24-ig tartott volna az út Gyömrőről Gernyeszegig. Biztosabb, hogy Gyulai még első levele után több napig tartózkodott Gyömrőn.

9) Az előző levelére tett célzás kétségtelenné teszi, hogy a levélsorban itt hézag nincs.

10) Az alábbiakban rendkívül érdekes képet kapunk Gyulai felfogásáról a tragikum kérdésében. Szigeti, a „Viola" szerzője nemcsak színműíró, de korabeli színjátszásunk egyik nagysága, aki később, 1865-ben, a „Színészeti Tanoda" drámai tanára lett.

Hanem a mennykőbe! feledjük, hogy írók volnánk s beszéljünk okosabban. Hogy mint van ön? Iszik-e még sok vizet? Fürdik-e számtalanszor? Vörös arczából lett-e érdekes halvány?[11]) Fölvette-e már új kabátját? Elhatározta-e magában, hogy szerelmes lesz? Nyel-e sok port, iszik sok bort? Unja-e magát a falak közt? Átkozza-e az Enciklopaediát?[12])

Sokszor, ha kitekintek ablakomon, mely alatt a maros[13]) vize foly s a legszebb hegycsoportok és völgynyílások panorámája nyúlik el, eszembe jut ön. Mily jó lenne, ha a szobám mellett levő hat üres szobát elfoglalhatná s lejárnánk a marosba fürdeni, bolyonganánk az erdőkön, másznók a hegyeket, nyugodnánk a völgyekben s feledve a haza pusztulását, az emberek bolondságait, csalódásaink- és tévedéseinket, élnénk a természet- és költészetnek. Hanem ön az Úri utcában lakik s Enciklopaediát szerkeszt, én titoknok, írnok és tanító vagyok. A lelkesülés óráit röpirat és hírlap felolvasásával kell elölnöm, az erdő, hegy és vízesés regéi helyett leveleket írok a gazdatiszteknek ökörről, lóról; a szerelmes verseket feledem; mert két szép kis lánynak tanítnom kell — magyar gramatikát, s esténként híjába világít a hold oly ábrándosan e várszerű vén kastélyra, ablakáig felnyúló hársfákra, a maros tündéri szigeteire, hiába hallom a vizek és erdők rejtélyes hangját, a vén tölgyfa ajtókat, ős képeket megrezegtető szél sóhajtásait, nincs kedvem balladákat írni; mert fáradt vagyok s már nyugodni s holnap újra fáradni kell. Lefekszem s álmodozom, mint a rab bilincsei közt, a független életről, a szabadságról.

Újra az érzékeny hangba estem s nem hogy okosabban beszélnék, de majd őrjöngök. Térjünk újra vissza az irodalomra.

Kővárival[14]) nem találkoztam, hanem megizenem neki, — ha lehet — ön köszönetét. A H.-ból[15]) elvállalt cikkeket még most felküldeném, ha könyves ládáink megérkeztek volna. A napokban megérkeznek s tán egy hét alatt felküldöm. Ha késő lesz, semmi baj, mert ön könnyen megírhatja, részemről pedig kevés fáradság. Közelebbi levelében írja meg az „Irodalom történetére" mikor lesz szüksége. Én a jövő héten teljes erőmből neki fogok, bár nem sok önbizalommal. Nem szeretném, ha várakoztatnám, sem pedig ha kevés időt még kevesebbre kéne apasztanom: ezért tudni kívánom a határnapot, hogy ahhoz alkalmazodjam.

Miket ön irodalmunkról ír, itt a távolban még inkább érzem, mint Pesten.[16]) De ön egyike azoknak, kik ezen valamit segíthetnek. Miért této-

---

11) A kérdések alighanem Pákh gyógykúrájára céloznak, ekkor u. i. már utána volt a laab-i fürdőzésnek s valószínű, hogy ott elsajátított gyógyeljárásokat, különösen fürdőket és pakkolásokat használt itthon is.

12) Itt megint a Közhasznú Ismeretek Tárát érthetjük, amelynek hat kötete sok munkát és gondot jelentett Pákh számára.

13) Ehelyütt és a következőkben is kis „m"-mel írva, csak egy esetben lehet úgy nézni, mintha az „m" valamivel nagyobb volna egy kurzív kis „m"-nél. — A levél következő része megkapó önvallomás Gyulai gernyeszegi életéről, munkarendjéről.

14) Történetíró és statisztikus, az Akadémia későbbi tagja.

15) Talán a „Hölgyfutár", Nagy Ignác lapja, mely 1849-ben indult meg.

16) Megint egy megkapó részlet következik, melyben Gyulai Pákh szerepét, munkája jelentőségét s jellemét rajzolja meg biztos ítélettel.

vázik? Miért vonul el? Ha már nem akar — mi elég kár — önálló vállalathoz kezdeni, miért nem hallatja a Pesti Naplóban magát többször? Higyje meg, ön sem olyan ember, kinek joga lehessen az élettől boldogságot követelni s tehetsége azt kivívni. Értem a közönséges élet boldogságát. Azután az író is olyan, mint a színész. Ha egyszer föllépett a színpadra, végig kell komédiázni az életet. Hiába mondja ön, hogy nincs ambitiója. Van az amennyi kell s olyan, minőre éppen szüksége van. Csak tétovázó és töprenkedő ön, mi nagy baj; mert ha ezt megveti és ahhoz már nem foghat, két szék közt pad alatt kell maradnia.

Már most leczkéző hangba estem. Jó, hogy megmondám előbb: nincs tapintatom. Ne hogy megharagudjék. Ön az oka, miért írt oly tudós dolgokat. De azért csak írjon, hadd haragudjam én is s béküljünk meg egymás kenyerén.

Sükeinek[17]) mondja meg — mert az utcán csak minden nap találkozik vele legalább is ötször — hogy bírálom költeményeit s holnap után elküldöm Lévaihoz.

Csengeryt köszöntöm. Leveleit, újdonságait, elmélkedéseit, humorát, szívességét várva várom s borulok nyakába.

Gy.

Külzet: Pákh Albert úrnak,

Pesten.

NYÍRESI-TICHY KÁLMÁN

MESTERNEVEKBŐL LETT CSALÁDNEVEK

Ott, ahol a polgárság egy része idegen eredetű volt, a magyarosodás megindultával szükségessé vált a családnevek magyarosítása is. Rozsnyón a polgárság német részének megmagyarosodása a XVII. században ment végbe. Itt a magyarosodás az egykori családnevekben így tükröződik:

1. A német neveket magyarra fordítják és az új magyar nevet egyideig még a német névvel együtt használják. Például: „Generosus dominus Josephus *Nyiró* alias *Scherer*."[1] Később (a XVIII. században) már csak a magyar nevekkel találkozunk. Ilyenek Mikulik szerint: Újházi (Neubauer), Eötvös (Goldschmied), Mangolló (Roll), Bodnár (Pinder) stb.[2]

2. A német név mellé magyar vagy magyarhangzású nevet vesznek fel. A két nevet egy ideig még együtt használják: „Dominus generosus Georgius *Keller* alias *Modory*."[3] 1640: „In Richteramt des Edlen Ehrenwertsten... ung wolweisen herr

---

[17]) Sükei Károly Gyulaival együtt 1853-tól a Pákh Albert által akkor indított „Szépirodalmi Lapok" segédszerkesztője volt. Már levelünk idejében is jóbarát és munkatárs.

[1] A gömöri ev. esperesség Péczeli-féle jegyzőkönyvéből a XVI. századból. (Idézi Mikulik József: Magyar kisvárosi élet c. műve függelékében a közölt okmányok közt, 290. l.)

[2] Mikulik i. m. 35. l.

[3] A gömöri ev. esperesség idézett jegyzőkönyvéből.

Georgii *Kelleri* alias *Modori*."[4] Ilyen lehet még: 1689: *Szomolnoki* Michael,[5] mert ugyanazt a személyt a jegyzőkönyv öt lappal odébb *Szomolnoki Korving* Mihály néven említi.

3. A megmagyarosodott mesterembereket mesterségükről nevezték el újra. Ezek az okiratokban egy ideig régi német és új magyar nevükön szerepelnek: 1688: *Majorhesser* aliter *Szabó* János, 1689: Martinus *Smid* alias *Timár*, 1689: Johannis *Smid* alias *Süveges*.[6] Ennek a névadásnak szokását bizonyítja a következő adat is, amely szerint az egyik eredetileg is magyar nevű mestert a mesterségéről nevezték el újra: 1689: Georgium *Likő* alias *Szücz*.[7]

4. Valószínűleg ilyen mesternevekből lett személynevek ebből a korból még a következők: 1646: Csismadia István[8], 1657: Rézmives Istvan, Czapo Estvan, Nyeregjártó David, Bodnar János, Faszekas Sámuel, Mezeskalaczos Georgj, Kovacz Georgj, Kes Mives (így!) Georgj[9], Szőcsz Tamasz,[10] 1689: Csapo Lukacs, Fazekas András, Fesümives — Füsümives György, Mézeskalácsos Mihály, Nyeregjártó György, 1692: Serfőző Mihály, Kőrakó János.[11]

Ezekről azonban nem állapíthatjuk meg, melyek a németből való fordítás, és melyek új névadás eredményei. Így bizonyosan nem sorolhatjuk sem az 1., sem a 3. csoportba.

SULÁN BÉLA

WALLASZKY PÁL: CONSPECTUSÁNAK EGY ÉRDEKES PÉLDÁNYA

Wallaszky irodalomtörténeti főművének oly példánya van a pataki főiskola birtokában, amely az író saját könyvtárából való. Az előzék-levélre u. i. ez van írva: Ex Bibliotheca Auctoris P. W. G. Pétery em(it). = Az író, W. P. könyvtárából, G. Pétery vette. De van más érdekessége is. A tulajdonosa, Wallaszky (?) úgy köttette be, hogy tiszta lapokat köttetett közé s így pótolta az I. kiadás (1785) adatait. Nem tehető fel, hogy a vásárló köttette így, s az I. kiadás hiányait ő igyekezett volna pótolni. Megerősít e véleményemben az előszó pótlása is. Praefatio Editionis Novae. Fugientibus exemplaribus Editionis prioris, amici et alii Litteraturae Hungaricae bene cupientes eruditi, auctoris mihi fuere, ut

---

[4] Articuli leges et Statuta Der Christlichen Gemeine zu Rosnau, 1640. (Rozsnyó város levéltárában, 1. fiók, 23. akta.)

[5] Prothocollum ab anno 1688—1707., 39. l. (Rozsnyó város levéltárában.)

[6] Az előző jegyzőkönyv 36., 59., 64. lapjáról.

[7] Az előző jegyzőkönyv 49. lapjáról.

[8] Articuli leges et Statuta der Christlichen Gemeine zu Rosnau, 1646. (Rozsnyó város levéltárában, 1. fiók, 26. akta.)

[9] Az 1657. évi török sarcokról szóló kimutatásból. (Rozsnyó város levéltárában, 1. fiók, 30. akta.) Érdekes itt megjegyezni, hogy a fentnevezettek mind a polgárság sorába tartoztak. A kimutatás felsorolja a „sellerek"-et is, de ezek közül csak az egy Lakatos Thomas nevét sorolhatnék ide.

[10] Prothocollum ab anno 1612—1670. 179. l. (Rozsnyó város levéltárában.)

[11] Prothocollum ab anno 1688—1707. 25., 39., 40., 97., 105. lapjáról. (Rozsnyó város levéltárában.)

novam eamque auctiorem adornarem. Non illubens cessi monitionibus honestissimis stb. Ez változott szöveggel a II. kiadás V—VII. lapján olvasható. Ennek a végefelé van a Quintilianus-idézet is, ami itt az előzék-levélen van: „Quae praesenti opusculo desunt, suppleat aetas." Aztán végtelen sorban jönnek a kéziratos pótlások, amik ilykép változott szöveggel belekerültek a II. kiadásba (1808). Van sok olyan, ami nem került bele. Vannak áthúzott feljegyzések is. Azt kell feltennem, hogy e pótlások Wallaszkytól valók. A kézírását nem ismerem, de másként nincs értelme a beírásoknak. Két helyen időadatot is kapunk. A 325. lapnál ez olvasható: „hoc anno 1806." A 325. lapon pedig ez: „futuro anno scholastico 1806". Tehát ez a könyv így középen van az I. és II. kiadás közt. Ennek csak az mond ellent, hogy a 305. lap toldalékában bőven foglalkozik az egri liceummal, amely rész nincs a II. kiadásban! A könyv a Szentpétery Sámuel hagyatékából került Patakra s a duplumok közt lappangott eddig.

GULYÁS JÓZSEF

A TÁLLYAI TÖRVÉNYEK

Tokajhegyalja a XVI. század vége felé s a XVII. sz. elején fejlődésében erősen megindult, de különleges helyzeténél fogva sok tekintetben más irányt mutatott, mint az ország más vidéke, — különösen a városfejlődésben. Különleges és egyedülálló bortermelése — mellyel ez a kizárólag magyarlakta vidék szívesen foglalkozott — azon idegen hatású törekvések ellenére, hogy borát ne tudja kellőképen értékesíteni, mégis csábító terület volt mindenki számára, akár nemes volt vagy városi polgár, vagy épen jobbágy.

A városok ezidőben valamennyien tiltakoztak különösen a jogaikat a városban is fenntartani igyekvő nemesség beszűrődése ellen. Hegyalja földesúri jog alatt álló mezővárosai (oppidumok), melyek ez időben erős fejlődést mutattak, hogy több kiváltság szerzésével a földesúri jog alól szabaduljanak, különösen Eger eleste után szinte védekező álláspontra kényszerültek az idegenek beözönlése ellen. E védekezések azonban nemcsak a nemesi jog fenntartói ellen valók voltak, de adta ezt a speciális bortermelés helyzete is, mely konzervatív akart maradni. Védekezett minden idegen ellen, aki ezt leronthatta volna, vagy más irányba terelhette volna. Ez a védekezés megnyilvánult a szabály- és jogalkotás terén is szükségképen, és úgy akartak maradni, anogy „az my eleink szokták és rendelték volt".

Termelt ősi módon, — s ebben nem mesterkedett, kereskednie kevésse lehetett a fennálló viszonyok miatt, bár értett az értékesítéshez is, ha úgy adódott; a belfogyasztás miatt is törekedett a jóra és természetességre.

Úgy anogyan a bort — melyet nem ok nélkül tartott ünnepi bornak s nem is igen minősítette kereskedelmi árucikknek, — a szőlőt, a termésterületet is igyekezett elvonni a kereskedelmi forgalomból.

A szőlőterület ez időben — mint a törvény is mondja — „az my emlékezetünkben nem volt enny" s mert „az kívül való Videky Uraink igyeköznek itth eörökséghöket szerezny az bornak jó voltaerth es hasznaerth. hogy az örökségben erősebek is állandobbak legyenek, ...hogy inkab megmaradhassanak benne ...ezt my nem javalván és Törvényünknek rendelvén ezth...". Hoztak ekkor

új törvényt, mert bár „az my Reghy Eleink Noha jól fundaltak sok törvényöketh, azok sem voltak vétek nélkül..."

A hegyaljai Tállya foglalta „Törvény"-be védekező akaratát, védte a már birtokban levőket azért a konzervatív gondolatért, hogy a szőlője termelése úgy maradjon fenn, ahogy eddig szerinte jó volt. Ez a gondolat összehozta s közelebb vonta egymáshoz a különböző rangbelieket is, — s e sorsközösség hozta aztán magával azt is, hogy a szőlőkapás is közelebb állt földesurához, a szőlőbirtokos nemes a polgáriasult jobbágyhoz; — itt ellentétek nem állottak elő.

Az itt közölt „törvények" talán az első ismert írásba foglalt ily természetű védekező statutumok — s hogy Tállya alkotta meg — nem ok nélkül volt, hiszen e korban Hegyalja első községe volt számbelileg, szőlőterülete nagyságát illetőleg azóta is vezet, politikai súlypontja volt sok kisnemesi és nagynemesi birtokosai révén is.

A kérdéses törvényeket Mád város legrégibb protocollumában találtam a többi másnemű bejegyzésektől elkülönítetten feltűnően más s az akkorbéli nehezen olvasható közírástól eltérően feltűnő jó írással bejegyezve, a jegyzőkönyvek 57. és 64. lapjáig folytatólagosan. A bejegyzések a jegyzőkönyvben 1598-tól kezdődnek és folytatódnak nem éppen időszerű sorrendben. — így a törvények is az 1614. és utána az 1608-as évek feljegyzései között vannak. A protokollumban egyébként az egyes bírák bírósága idejéből való különféle, többnyire a szokásos fassionális ügyletek stb. vannak bejegyezve, — ritkán nem magyarul, de mindig nehezen olvashatóan.

Mád hasonló helyzetű volt Tállyához, de fejlődésben csak utána következhetett, — ezért vette át annak törvényeit.

Meg kell jegyeznem, hogy a XXVI. articulus után homályosan látható a XXVII. száma is —, de a szövege a lap első végén levágatott, folytatása az eredetin lehetett, de itt a lapszámozás szerint tovább nem volt a 64. lapon — ahol végződik a feljegyzés. A 65. lap üres a 77. lapig, ahol folytatódnak a további bejegyzések hézagokkal.

A törvények keletkezése a XVI—XVII. századfordulóra tehető, szó- és betűszerint a következő:

I.

Az thallyai Teörvények.

Mivelhogy az mi szegheny helyünkben, lett füb es kiválképpen való Törvények az szöleö Eörökséghek felöl szolghaltatnak és gyakortabban lesznek. Ha ky szöleo eörökseghez vérseghere, vagy penzere akar keresny és perleny, teháth Szenth Gherghely Pápa nap elötth, tilalomban, es ugyan azon nap elötth való valamely törvény napra Idezetbennis legyen, mert ha más keppen leszen, elmarad az felperes azon esztendei peritül : Ha penigh az Biron mulik ell, Avagy az sok törvények miatt hozza nem érvén, be nem alhátna periben, tehat az felperes Protestállyon, es írassa protestátiójáth, hogy nem ő magán multh ell. Az beiratástul denár 4 tartozzék ha az helyben dezma adó, az Notariusnak : ha penigh nem dézma ado es extraneus, teháth denár 12. Az 4 gye az Notáriusé, az Nyolcza az Tanácsé. Az Citátioo, avagy az Idezet illyen forman legyen : Ha itth valo emberek közeötth leszen az per, tehat Terminust advan az Biró. harmadnappal Nap el menetely eleöth Biro hirivel Idezhety az Pereseth hazánál

avagy udvarán : Ha penigh háza népe közzül eggyet sem talal, tehat kéth fél szomszédgyanak tegye hirre, es igy tartozzék Compareálny az alperes. Ha penigh extraneus leszen az alperes, tehat az Birotul Terminust és Citátióth kérvén be irassa az Protocolumban, mind penigh az Citatiónak hátára indulattyának napjáth, mind mind törvény Terminusáth, hogy az peresek közötth az terminusrol villonghas ne legyen. Az Citatiora be iratastul, es ky adastul az Notariusnak kéth pénz : az pecsettül az Bironak Negy Pénz, mind ith valotul, extraneustól hasonlo keppen.

II.

Az felperes ekkeppen procedalvan dolghaban, az Alperes ha nem Compareall, az Terminusra, ha itth valo lészen elsöben az Tanácsnak onuson denar 40 marad : Masodszor duplumon : Harmadszor peri el vesszen. Ha penigh videky leszen, első ter(mi)nus neghlighalasaerth az Tanacsnak Egy frt : Második neghlighalasert f 2 annak is Egy frtija az Tanacse, másik az felperese. Az Harmadik Terminust ha neghlighallya, tehat az perben levő örökseghről akar my nevel neveztessék, Törvenyth Pronuncialnak : Mindazonáltal Beteghsegh, Aarviz, Urdolgha miath neghligalhattya, eleghödendeo bizonysággal megh bizonyitvan : Az külseö es messzi lako emböröketh az felperes nem harmadnappal csak, az Terminus elöth kell Citalny, hanem az Birotul Terminust kérvén Tizenölödnap alatth Nyolcz avagy tiz nappal az Törvénynap elöth Citallya Pereseth Residentiajarol minden törvény napra migh veeghez viegyön Törvényök, de az Citatoriat Centificatioth az Alperes házánál hadgya hogy ha akkor az ghazda hon nem volna tehat haza menven megh érthesse az Citatoriaból. Megh holth emberrül maratth örökségh keresetibe Atyafiak közöth nem observaltatik az Szenth Gherghely napia, ha utanna haland megh Szabadon kereshety Sz. Gherghely Papa nap utannis. De ha elöb megh hall observaltatik az Citatio.

III.

Hogy Valamennyin az Weerek es Atyafiak jussokath mondgyak az eörökseghöz mint kellyen az Atyafiaknak Citalniok.

Hogy valamely Weerek Atyafiak vagy egyeb Perleködők pert kezdenek es valamely örökséghet ketten harman, Négyen vagy többen birnakis egyenlőképpen, tehath az Citálo fél tartozzék mindenkith Citalny és nevet nekiek adny residentiajokon, ha ott nincs limitalva az öröksegh : De ha limitálva, szabad ha csak eggyiketth keresys, es ha mi(n)dis, oka az, hogy el nem szakaszthattya egymástul : Mert ha eggyiknek örökséghe minuáltatnék, es ha igy ezek egy perben lévén mindönüth egy onusban esnek, nem külön külön hanem eggyüth, az meghmarasztás penigh az itth valo emberen anny minth az Második Articulusban megh vagyon irva : Ha penigh videky aztis az szerint onerallia az törv(n)y az minth otth megh vagyon irva. Ha penigh valaky oly Arváktul talaltatik örökseghet venny, kiknek Legitimus Tutorok vagyon, tehat csak az Legitimus tutort tartozik az Actor Citalny Residentiájáról, de nevet kell adny az árváknak mind az Citatióban mind penigh az feleletben, es nem tartozik az Arvákat imitth amot keresny vadászny.

IV.

Hogy minden ember az ky Mesdeth akar igazitany, ha itth valo, nem tartozik azt egyszernél többször ky citalny az szölö hegyre, ha nemha betegh volna, avagy akkor itthon nem volna, vagy penigh jo es bizonyos Ratiójat adgya, mert ha igy Simpli(citer) el neghlighallia es az Biro Tanácsával ky megyen mind az keth onus denár 80 az ill(y) negligalo szemelien marad es az Biro az Actornak exequal es ighazatth teszen: Ha penigh videky emberth itth valo ky akar citalny, csak Vinclére (?) által citaltassa biro pecsetikel vagy háza nem volna itth, vagyon dolghassa, azonth tészy.

V.

Hogy ha az Actor nem paratus az Törvényhez, tehát az Bironak az ellen minmarad.

Az my Reghy Eleink Noha jol fundaltak sok törvényöketh, azok sem voltak vétek nélkül, es nem mindent percipialhattanak elméjökkel, Vethketh mys nem itilünk, ha hasznosban valamy törvényöket megh jobbithattyuk, minthogy az orszagh is mindenkor ell ezzell Actor semper debet esse paratus De itth az my helyünkben az Actoria pars is szintén ugy keztek differalny az Törvényöketh minth az In Causam Attractusok, csak kicsiny dologhghal is nemellyeket messze földröl ide fárasztván es nemellyekkel ugyan ez helyben lakokkal is dolghokath el hagyatvan otth várakoztattya es dolghat el mulattattya annak elötte nem certificallia az In causam attractust hogy rea ne keszüllyön hogy kerdera (kérdőre?) ne vegye az dolgotth ha mellyik igy cselöködik es az alperes Protestall le tévén az denar 4(0) tehat : az Actor az Tanácsnak büntetésében egy forinthig esik. '/. ff ! Azonkeppen az In Cau(usa)m Att(ract)usnak, De ha másodszor is ugyan igyen cseleköszik keth foronton marad az minth az masodik Articulusban megh irtuk es minth harmadszor peritül el maradgyon.

VI.

Az Wideky embereket mint kellyen citálni annak moddgyarol Hogy az kinlevő es Meszsze lako emböröknek itth lévén örökseghek hogy injuriajok ne legyen az minth szoktak citalny az elöt csak harmadnappal, Cassányi, Eperjesnyi, Szepsi es messzebb lako helyökröl, ollyan rövid napra nem érközhetik, es az orszagh törvényeis azt tartja hogy Tizen ött Nappal az elöth Certificallya az perest, de hogy my szintén abban megh nem allunk, ez féle meszsze lako embereketh az ky akarja citalny egy héettel az elött Citallya, hogy az is inkab reaérközhessek es ne disputalhassa hogy brevis ter(mi)nussa volth az el jövetelre, Residentiajarol penigh minden Ter(mi)nusra.

VII.

Aldomas Italnak Modgyárol és annak állandóságháról.

Mivelhogy az Magyar Orszaghban levő urak, Nemessek, eelnek azzal, hogy ha valamy Joszaghoth vésznek es Adnak, vagy Conventben vagy Orszagh Biraja előtth, vagy egyéb ahoz rendelteteth emberek elötth vallást tészön mind az vevő s mind az eiado személy joszagha felöl. az my reghy eleink is, noha Parasztsághnak neveztettek, de ghondolkodvan arrol, hogy az ö maradékjoknak

öröksegeth bizvasthban és állandokeppen szerezhessenek Szölöketh Reetheketh, Szanthoföldeketh es egyeb indulatlan örökségheketh; Nem ok nelkül csinaltattak volth itth my nalunk is es egyebüttis az Petsetöketh, hogy annak erejével es az Aldomas italok levelére az my pecsetünknek az my helyünknek erősighe és megh maradasa legyen. Annak fellette mégh csak az Aldomas italkor is, ky nem nagy dologh, de erössitik ezek az örökseghben valo megh maradast. — Az ember vetth ettöl az embertől egy szölöth ennyi pénzen; Azerth ahoz az ky my közith mondana, vagy verseghez, ha itth az helyben lakik jöjjön eleö tizenötöd napigh ellenzi : Ha penigh meszszi földön lakik esztendeigh es harom napigh : Azert hogy es my helyünk is megh ne trefaltassek mas ideghen emberektül es szomszédinktül, Törvényink ez : Hogy ha valami ember szeöleöt aadd, vagy vészen az aldomas ital napjakor, ha itth valo, ellenzi, es irassa be az város Protoculomában, es az esztendő s három napigh perelhety ha my jussath prandallya az örökseghez: Ha penigh azt ell negligallya az esztendő s három nap ell mulván, az my reghy eleink szokása szerinth megh pecsétellyük az leveletth, és annak utána my az my levelünkre törvényt nem teszünk : Az esztendő s — három nap után ha az itth való ember akarja perelny az elöt elneghligalvan dolgath in debitan marad az az husz frton (?) f 20 kinek keth resze az perese, harmad resze az Törvénytevöké. Az is penigh hozzá tévén hogy ha kys gyermekre, avagy Aarvara perli vagy tiltia ky szolny sem tudna tehat annak az gyermeknek akár attya, akar Annya, akár attyafia akár Tutora az gyermökre az megh iroth törvények szerinth procedalvan keresheti : Ha penigh értéke Avagy sem Attya sem Annya sem tutora nem volna az megh keresere tehat Tizenkét esztendeigh Birorol Birora tilalmat tehet, mellyet be irasson az várás könyveben es fen álhat peri, az után értéke lévén, kereshety.

VIII.

Hogy itt az mi helyünkbennis folynak azüdömulások.

Hogy az my Törvényünk megh maradásra allandob legyen, lattyuk az mostany üdöben közthünk igen uralkodny hogy akar kys csak simple(citer) élő aalvan valamely ember reghen birt öröksegeth elő citalvan kit az elötth sok estendőkkel békösseghessen birt, éppitet es nagyobbitoth, mindgyart el akarja venni valami jussat pra(E)tendalván. De az my törvényü(n)k arrol is, hogy ha valaky valamely itth az my határunkban levő örökseghöz jussát pratédálja vagy tutta és tudgya, ha Tizenkéth esztendeigh ura nem keresi vagy esztendőről esztendőre tilalmat nem tötth rea, ha veer volna is, peri mellöl ell marad: Oka merth mellette lakotth az örökséghnek, tudván neghlighalta, Es igy Teizenkéth esztendő mulva kezdi perit indebitan azaz husz frton f 20 marad : Kéth része az perese, harmadik része az Törvénytevöké, De hogy ha Aldomasath ittak : Mert hogy ha Aldomásáth nem itták, akar mikor is Szenth Ghergely Pápa Nap elötth elkezdvén citatiojáth pörölhety, es el nem marad mellöle.

IX.

Az Igaz Cserélésnek Moodgyárol.

Mivel itth az my helyünkben bövölködünk Szölökkel, penzel nem annyira, es az kivül valo Videky Uraink igyeköznek itth eörökséghöket szerezny az bornak jo voltaerth es hasznaerth, hogy az örökseghben erösebek es allandobbak

legyenek, vöttek oly szokásokat elő, hogy az mely szőlő eörökséghez veer volna is, latvan jo voltat az eörökseghnek fogyatkozoth alapattyath az embernek kivel az öröksegh vagyon, rendeltek ugy maghokatth az örökségnek meghszerzeseben lattatas keppen, hogy inkab meghmaradhassanak benne, az Cassay, Szepsi, Ghönczy es egyebünnen akarhonnan valo emberek ideghenek az ő helyekben adnak szóval avagy nevezettel valamy darab szölöcskéth, vagy szánto földet csereeben itt az my helyünkben levő szölöerth, az melle summa penzt is, ky véghez menvén veer ellenis, avagy boszszusaghara az Attyafia elidegheniti az örökseghet. De ezt my nem javalvan és Törvényünknek rendelven ezth. Hogy ha valamely Videky ember szölöt akar itt az my helyünkben szerezny, vagy cserélny itth valo embertül, tehat ismet ugyan ezen hegyen adgyon szölöt melleje, vagy ha itth nem volna szöleje az vidiki embernek, my velünk hátháros falun váráson legyen, ugyminth Szánthai, Gholopi, Rathkay, Maady hegyen adgyon szölöth hozzája : Szánthó földet vagy Retheth Kerteth nem szabad adny mert ezen kivül nem állandó leszön az cserélés, hanemha mind az kéth cserélő feel videky leszön, ugy szabad eggyik a másiknak szőlőn szölötth cserélnyi, — De igy hogy szantho föld ott is ne adassek, főkeppen ha itth valo embernek vérseghe vagyon hozzája, igy az szöllöth az veer meghbecsültetvén mith eerjen szabad az videki embert ky fizethnyi belöle, mivel veer hozzája. es ötteth illethne. — Az cserélés penigh aallando leszön ha az itth valo embernek vagyon masutth ideghen helyen szőleje, Az vidikinek ismet itth az my helyünkben eggikis az meszsze voltaerth oda nem járhat, másikis az hasznath jobban vételejerth meghaall az cserélés. Az my az itth közöttünk valo cserelest illety, mivel nemellyeknek ezen határban szükseghe Reethre, földre, nemelyeknek szölőre szabad cserélny szátoföldeth Rétheth adván szölöerth videkben valoerth Contrario szőlőt szabadito földérth Reeteth, de Szilvas kerteth nem szabad, mert az házhoz valo.

X.

Szölőnek ujonna(n) valo éppitéséről, es annak szabadsagarol.

Az my eleink szokták es rendeltek volt azt, hogy valamely ember szölött eppith Tizenkéth esztendeigh Dézmáth ne adgyon belöle, mys javalhattyuk, mivel sok kölcsegghel mu(n)kaval es fáradtsagghal éppitik kiből az földes Uraknak is eő Ngkis az üdö el telvén tartoznak ighaz Dezmath adny mind itth valok es vidikiek kik szőlőt eppithnek : Jollehet mind az földes Uraknak ó Ngknak mind azok, mind az többi hatalmokban, de eő Nghokis tudgyuk hogy megh tarthnak törvényünkben, Rendeltük azt, hogy mostis az előbbi szokas szerinth legyen, de az Bironak hirre tegye hol akar csynalny, de ily okkal hogy az város könyvében mindgyar ast- be irassa mikor csinalnyi kezdy, hány eztendőben. az Dezmásokis ne vilo(n)ghjanak rayta, im akkor vagy amakkor kezte csynálni, Ky penigh nagyob, mellyk Ur ő Nga Jobbagya kezte, aztis megh kell irnyi jövendő bizonysághért az város könyveben.

XI.

Réghenten, es csak az my emlekezetünkben is itth az my helyünkben is nem volt enny szoöleő es mas Mesde csinalas, de imár megh szaporodván az szőlők és Mesdek, láttyuk, hogy az embörök az szofoghadatlansagh miath Mesdejeket be nem csinallyák minden esztendőben sok emberekk felette sok kaa-

rok esik szőlőinkben barmainkban beszaladozások miatth, rendeltük ezt es törvényül vöttük, hogy mihelyt az szőlőket megh mecczik, az Biro megh hirdettesse, hogy minden ember mesdejét be csinallia vagy csinaltassa, annak utanna egy heettel járja megh az Biro, az egész falut rea hirdetvén, es valaky otth nem lenne vagy személyeben vagy emböre altal, minde(n) okvetetlen egy Iccze bor az büntetese Annak fölötte akkor valaky be nem csinalta lejend mindeniketh egy egy Iccze bor arraval büntesse az Biro. Ha penigh ebben az Biro restelködnek ő rayta denar ( ) 50 vegyen az Tanacs, Masodszor is megh járván az szerinth minth ide fel meghirtuk az büntétesis keth anny legyen, harmadszor nem tartozik az Biro hogy megh hirdettesse, hanem csak mesdejárny hirdetny tartozik, es akkor mindön embörth az ky szo foghadatlansághbol be nem csinalta, vagy siketseghre vészy azon denart 50 vegyen as Biro Negyedszer és utószor toties qoties meghjárja, Egy egy frt birsagha : Ezt is addalvan valaky mesdejen az Barom bemeheth kentelenséghnelkül az kaartis nem as barmos ember, hanem az kinek rosz Mesdeje, es kinek Mesdejeben megyen, az fizesse megh.

XII.

Szántho földeknek el ádásárol, es annak Módgyarol.

Jolleheth az Szántho földekis nalunk becsületben vadnak mayd annyra minth az szőlők es minden punctyaiban mind eladasban vevésben Aaldomas italaval ugy élünk minth (eelünk minth) az szőlők felöl ide fellyeb meghirtuk, csak hogy az ky az szánthoföldeth akar valakitül perlenyi akar vidikitül itth valotul, Szenth Geörgy napig tilcsa es Citallia mint az szőlőre hogy Szenth Ghergely Papa napigh Citallya es eztendőt altal perelheti az kinek my jusa vagyon hozzája.

XIII.

Szantho földeknek Csereleseről.

Valamely atyamfia Szántho földeth cserél es az mellik aad hozzaja penzt, törvényük ez, hogy az Tanács eleiben jöijenek es egymásnak örököt vallyanak, az penz ado tartozik egy köböl bort adny ⁄. aldomasban as melle kéth taal etketh, az mas fel penigh egy pinth borth és igy levelet kérven rola, ighaz aldomas ital levelen leszen, de árrolis esztendő s három nap kell várnyi: Ha penigh eggyik sem aad penzt az földhöz ketten tizenket Iccze borral tartoznak, Oka: mert az egy pinth bor az felmutato pohár. Az Reethekről is ugyan ezen Törvényink vadnak minth az Szantho földekről.

XIV.

Porgholatoknak meghtartasarol es annak meghjarasarol.

Az minth ide fel meghirtuk az Mesde jarasoknak Modgyarul, szüksegh az Porgholátok jarasa felölis irnunk. Elsőben hogy a Biro megh hadgya közönséghessen Viragh vasarnap vagy egy hettel az előtth. hogy minden ember be csinallya az Porgolathotth és annak utanna egy hettel járja megh minth az szőlő gyöpüjeth, es ha be csinalva nem leszen denar 12. az birsagha: Annak utanna ha Szenth Geörgy napigh be nem csinallia, minden okvetetlen denar 24 birsaghollya az Biro. Harmadszor denar 48. Negyedszer es utoszszor ha pü(n)kösdig be nem csinállya Egy forinth (R).

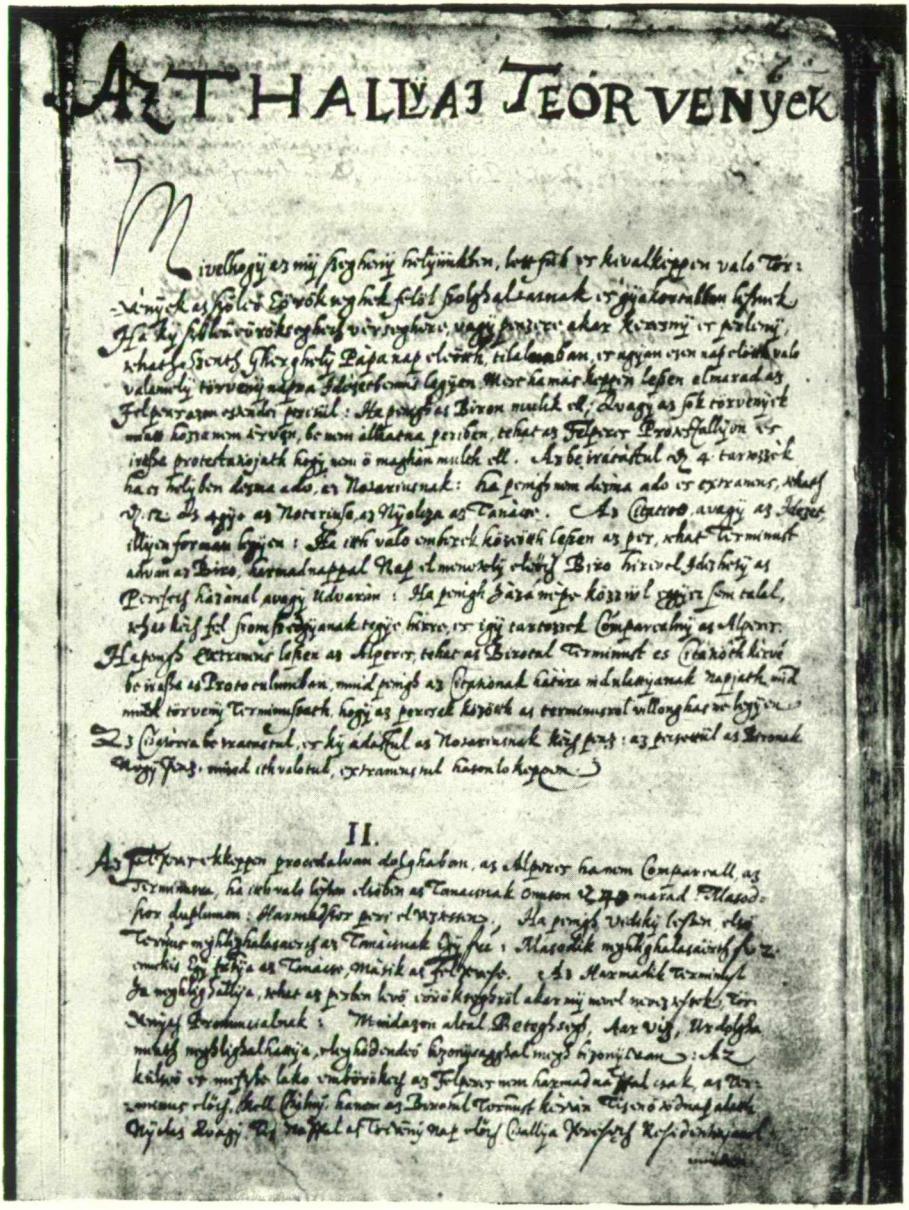

A Tállyai törvények első lapja.

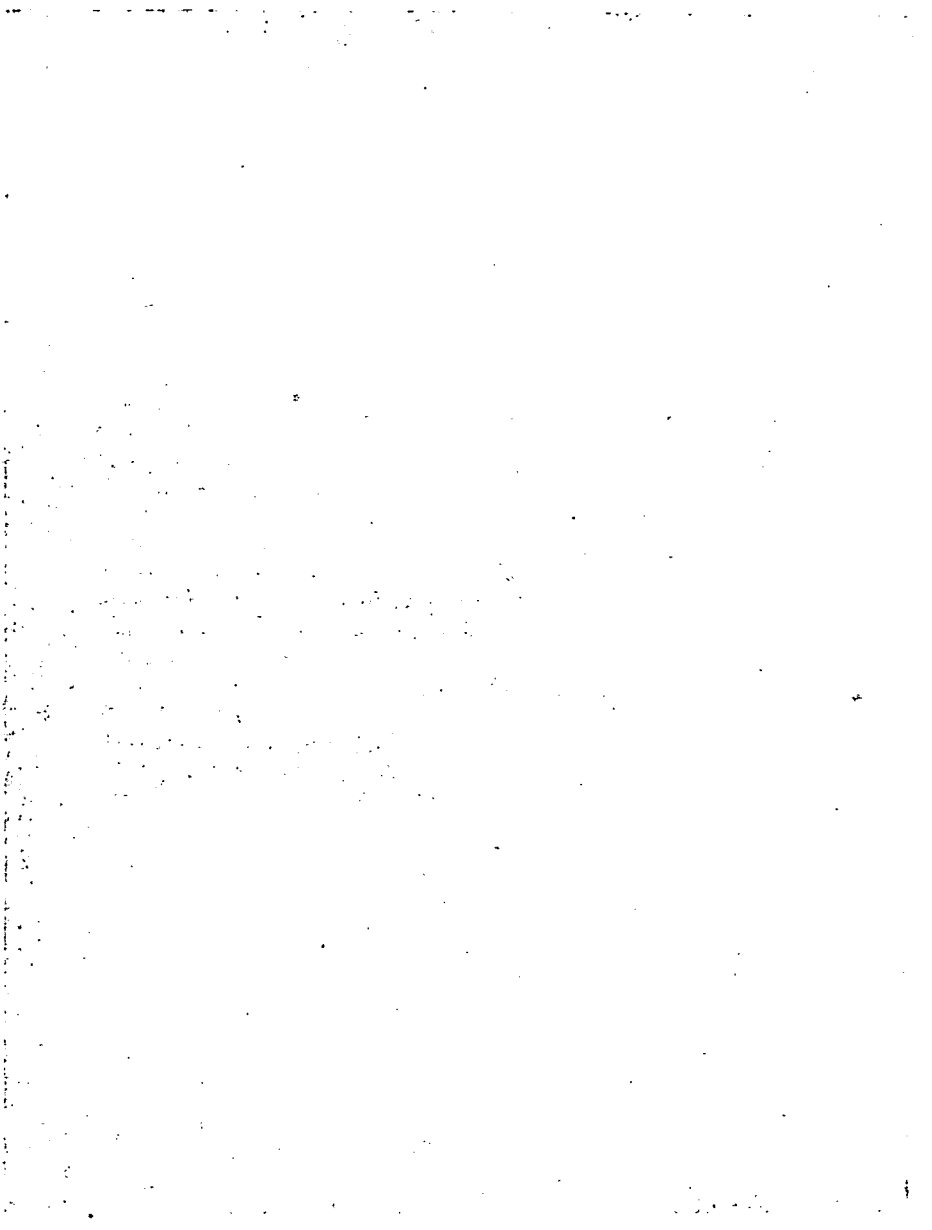

XV.

Tilalmasoknak ugymint Szőlőknek, Buzaknak, Reeteknek meghtartasarol es erőss büntetesereöl.

Látván fűképpen itt az my helyünkben az emberek mely igen szoo fogadatlanok es az mas ember karaval nem ghondolvan, — mind szölöben buzaban es reethben es minde(n) mezei tilalmasainkban mely nagi károk keövetköznek az ghond viseletle(n)segh miatt vegheztük azt egyenleö akaratbol, hogy az kerülök vagy vagy egyeb rendbeli emberek is kik kaarban kapjak az marhakath, tehat Pünkösdigh minden baromtul nappal egy penz ejjel kéth penz, Pünkösd után kedigh mind addigh migh az Tarlo, Reeth, fel nem szabadul az Biro es kössegh akarattyabol nappal ketth pénz, éjjel két pénz, azt hozza teven, hogy az kerülo ha oly karban talallya valaky marhajath ky elszenvedhetetlen es tudgya kie az szeöleö, buza, reeth, tartozik annak megh jelentenyi azon hitt alatt az mint az Tanacs megh eskeüti az melle penigh az Biro is erős büntetest veszen, valaki az tilalom ellé(n) akar ökrét akar egyéb marhajth szanszá(n)dekkal az Tilalmasban bocsattya. Annakfölötte, noha szokás és törvény nem volt közöttünk de hogy itillyük jónak lennie az kapoztas kerteinket is Szüksegh megh latoghatunnk es azon birsaggal megh büntetnünk mint az porgolathért mert egy ember kerté miatth tiz ember is kárth vall, aztis penigh az egyeb ember kerti miath kertbeli gyümölcsünkethveteményünket az Ur Isten mind testi eletünknek taplalasara rendelte: Melto tehat hogy annak is tilalma legyen es Szenth Geörgy napigh be foghiak sövennyel, mert ha elhallgattya valamellik ky kertet akar tartanyi, Szabad leszen masnak elfoghlalniyi es fel eppetenyi.

XVI.

Hogyha az Per Uy Biro idejében ismeth ujobban legh eleöl kezdessehe, vagy az holot meghszünt.

Hogy valamely per az mely esztendőben elkezdetik es akkori Biro elött azon esztendőben véghe nem szakad hanem mas Birora megyen. Nem tartozik az Actor ujobban perith kezdeny, hanem az mely processuson az elött el hatta, az mas Biro előttis otth kezdgie ell es ugy procedallyon az Actor, de ujonnan repetaltassék az elöbbi feleleth es az in Causam Attractus Qindenat vehessen de Exceptioval ne eelhessen.

XVII.

Bizonyos adossaghok feleöl.

Hogy minden bizonyos adosaghról nem szükségh az Bironak törvényt tenni hanem az mely feel panaszolkodik az Biro elött mas feelre, ky bizonyos adossaghert, Tizenötöd napra fizettessen megh az adossal; Ha penigh megh nem fizeth is 15 napra, az Biro az utan harmad nappal fizettessen megh es az embert eleghittese megh : De azt hozza tévén, ha tagadgya az Adoss vagy szaamvetést kevan tehat igy törvényböl kell ky mennyi és rea kell citalnyi.

XVIII.

Hogy egy forintigh valo Perth az Biro, sem Ur székire sem kerdőre ne bocsasson, hanem az itt valo törvénynek kell emgeedny mint keeth feelnek, mert ha Appellallya valamely felé, egy forinton marad az Appellalo feel, kinek fele az Biroe, fele az meghallo személyé.

XIX.

Hogy semminemü eröksegh felöl valo Per ky az falu szynin fen all, mygh az Biro elött kérdőn foghat személyök elöth nem láttatott ott megh, es ur szeékire appellatioban nem menth, az Deezman megh ne lattatodgyek, hanemha mind keth feel az peresek egyenlöképpen akarjak vagy ha ur szeekire appellalt valamellik feell, szükségh az Dézman megh lathnyi, mert az Ur szeeky aall fenmindönkor es onnan sehova sem appellalhattya.

XX.

Hogy itth valo ember, itth valo emberth ky egymásnak adoss, törvény elött sem penzth sem marhajáth mas embernel megh nem tarthattya sem maghanal : mert ha megtartya egy forinton marad, kinek fele az Biróe, fele az kinek el maradoth: Mert itt az helyben mindenkor meghtalalyak igy mast törvénnyel es ighazatth teszen az Biro mind keeth feelnek.

XXI.

Itth valo ember ideghen helyről bort az ki behoz, ky nem magha szölejeben termetth, tartozzek mi (ud — — — — — — — —)
bortul huszonöt penzel (— — — —) es azzalis tartozzek — — az — — — — — — ak hirre tegye, es az Biro be irassa — — — — — — — — — — mikor be hozattya, mert ha azt nem cselekszy es el taghadgya az Biro Tanacsaval eggyüth az embert Tizenkéth forintal — R 12 meghbüntesse.

XXII.

Ha valamely ember másunnan valo ide az my helyünkben bort hoz be es itth berakja, tartozik minden bortul huszonöttött penzel — 25 Annak felette ha itth penzen el adgya az ky megh vészi tartozzek ismeth minden bortul hatt hat penzel, mely hatt penz az templom eeppületire kellyen, az Biro más szükseghere ne kölcse azt, (ez Articulus csak szomszed baratinknak enghettetik megh, azoknak is csak haborusaghnak idején oltalomerth.

XXIII.

Hogy myis ne lattassunk ez my helyünkben ghondviseletlenöknek lennünk hane(m) az Piaczrol is ghondot viselnünk; azert valaki az my helyünkben, Buzáth, Lizteth, Arpaath, Zaboth, Kölesth es egyeb feele marhath hoz, kit köböllel meernek, senki egy forinth birsagh alatth megh ne vegye sem penigh azon egy forinth birsagh alatth el ne adgya, hanem az minemü köböllel itth eelnek, s eöth Nyereseghre egy frt birsag alatth fel ne szedgye Tizenkeeth oraigh.

XXIV.

Lattyuk sokszor es gyakorta közöttünk az Mészárosoknak villonghasokat, azert hogy az el tavoztatodgyék az Ur Isten mikor az Kys Karaacson napjat elő hozza es az uy Biro Tanacsaval helyben allapodik minden Mészáros akkor allyon elő, es akkor vegye fel az Meeszarossaghoth mert ha igy ne(m) cseleksik, azon esztendőben el marad mesterseghe mellöl az helyben — Ha penigh az törvény ellé vaaghna megha akarattyabol, Tizenketh forinth — f 12 az birságha. Az Varghaknak Kovacsoknak Szabóknakis akkor adnak Rend tartást az üdö beö es szük voltath megh discutialvan, es valamellyik abban megh

nem állana Tizenkéth frt az Birsagha — f 12. Másodszor Mesterseghéth vezty ell az egy eztendőben. Aztis hozzatévén, hogy az rendeles feletth az Myvesnek valamely ember titkon vagy nyiltan fizetne. Egy forinton per f marad, es az Biro megh vehesse.

XXV.

Lattyuk azt is hogy az Orszaghban lévő és forgolodó hádák miatth ighön megh puztultunk, de némely ugyan vakmerőseghre vetvén maghat egy mas szomszedsaghaban sövenyöket nem akarjak kik miatth nagy karokban esünk Barmaink ky száládásával; azert hogy ez távoztatodgyék minden ember az ky mely szomszedgya felöl tartozik sövenyt tartany, megh csinallya jó szóval; Ha ugy nem akarja, az Biro hadgyon tizenötöd napon nekie es ha arrais megh nem csinalya foghja be az mas feel szomszedgya, de ily okkall, hogy az Biro parancsolattya el nem járásban az be nem fogho feel egy forinton marad : Annak fölötte az ky be foghya, annakis az Biro intézése szerinth tartozik megh fizetnyi de facto.

XXVI.

Hogy minden ember kinek udvarán kivül puzta pinczéje vagy buza verme vagyon, buzáját ky szedvén belöle vagy pustan hadgya, becsinallya, nitva ne hadgya, mert az Biro egy frtoth veszen rajta : Annakfelette az kinek barma bele esik azt is böcs szerinth valo árráth megh — — — vehety marhájának.

VONGREY GUSZTÁV

LEVÉL EGY XVI. SZÁZADI MAGYAR IPAROSRÓL

Köszönetemnek[1] es magam aialasnak wtanna szerelmes Bizott szomszed wraym es nekem kedves Barathym, emlekezhetyk kegyelmetek felwlle, mykeppen enenmagam, ez el multh nyarba wrwnk ö felsege levelewel parantjolattjawal, mentem wala az nemeth[2] könywes Janoserth es mynd szolgayerth, oda Beszterthyere tögekhez, akkor az keg akarattja kewansaga szerynth, myerth hogy ott az egyhazon az templomon az mywelet zorgos (sürgős?) wala, az legenyeknek Békéth hagyak, ez könywes Jánosth hozam el, wgy hogy ennekem ez nyáron mjwellyen, eny nagy szertelen karomerth, mely karth es mjnden köztónk valo dolgokath, ez könyves Janossal mjnth jartam, es menj karth töth ennekem, az tanathyhazba, sok szoval, Bö Beszeddel tö kek[3] eleybe attam es megh montam Beszellettem. Ez könywes Janos ennekem az nyaron többjre semmyth nem mywele. Beteghnek monta magath s haza ereszthem, de azerth othaz warosba mywelth, az mynth montam wala thö kegnek, noha igen kar walloth ember vagyok, de ha ez nyaron nekem embersegesen myvel wala, megh mutatom wala

[1] Az eredeti szöveg betűit (w fölött e=ö; régies sz, stb.) nyomdatechnikai okokból átírtuk. Egyébként a szöveg az eredetinek hű másolata.

[2] nemes?

[3] kegyelmetek

enis neky, hogy keresztjen wagyok Jol tjelekedem wala welle merth latom hogy szegeny, eny karth megh fyzethny. En ö myatha tjak könyen wallottam öth zaz forinth arra karth kyth többerth sem vettem[4] .... nekem semy nyomorusaga nem kellene, Jolleheth Itt is szabadon wagyon, semmy oly fogsagba nyntj, de ennekem enny nagy sok kar wallasth illyen könnyen alkalmatlannak tetthyk el engednem, merth zinthe ottis az warasba, nem hagyhatnam thörvenyneiköl Azerth akarnam ezekböl az thökegtek sententiajath thö k(eg) abbol mykeppen es mymodon erezzem oda az warasba merth nekem ez feye kötöth (?=feje kötött) ember, Igen karthöth emberem. Bizony semmynelkwl nem hagyhatom, merth házamon sem mywele, Immar hazamatis az Isten segitsegybeol el wegeztók nem tudom meggyek[5] ez gonoz kar töth embernek, hanem warok thö kethöl ertelmeth. De thö kegteket azon kerem, hogy enny nagy sok karomat hiaba ne hagya el wezny, lathjatok[6] olly modot ez dologba, merth ez tyak egy wandorlo, en penegh thö k: wgyan örökös Barattya es szomszeggya wagyok myndenben, merth ha oly örökös warasbely ember wolna, enis tudnam myth kellene myvelne(m), de hogy nem az, azerth warok Immar mynden tanathyot[7] erthelmeth thö k[8]: Isten tartya[9] meg thö k: mynden Jawayban, haza nepeywel, tjaladjawal nagy Bodogwl. Ez Lewel mogyaron költ, zenth katalyn aszszony nap elött walo wasarnapon[10] = 1562.

Ebbenis Banfi Pal[11] losonthy m. wegyon nehessegem, hogy oth az warosba, megh enny nagy kar wallasom feleth nagy sok zitkokkal, rutalmas, ektelen gyalazatos Bezedekkel Illetett felesegemeth (?), zolgymathis azonkeppen.

Kívül: — Ez Lewel adassek Az Bezterthyey Birónak Gergely uramnak[12] es az tanáthbely fö zemelyeknek, nekem zerelmes Bizoth zomzed wraymnak es Barathymnak. (*Responsio:* latinul, ez már az Uj Magyar Museum olvasóit nem érdekli. Az ovális pecsétnek csak egy darabja van meg.)

GULYÁS JÓZSEF

---

[4] Itt másfél sornyi lyuk, folt hiány van; egyes szók kiolvashatók: ...nekem penegh feyeth kötötte, thörweny szerinthis meg lattatuk, az törweny feye ...is ...nalla... wagyon kybe megh fogyatkozok wetket thön... Im veszremre...

[5] mit tegyek?

[6] lássatok

[7] tanácsot

[8] kegyelmetektöl

[9] tartsa

[10] Más tintával: 22 Nov.

[11] Bánfi Pál l. Nagy Iván, I. 169. l. — Pálmay I.: Udvarhely megye nemes családai, 18. l. Az okmány a Varju—Ivánfi-féle Bánffy-család okmánytárának készülő III. kötetébe kívánkozik.

[12] Timár G.

KÖNYVSZEMLE

Dr. BACSKAY ZOLTÁN: *Kamatos folyószámlák.* (Kassa, 1941. Wiko litográfia és könyvnyomdai műintézet, 126 l.)

A könyv két főrészre bontva tárgyalja a folyószámlákat. Az első részben a folyószámlákról általában van szó. A legelemibb részeket, kifejezéseket is lelkiismeretes alapossággal mutatja be, úgy, hogy aki ezt a részt áttanulmányozta, annak kifejezésbeli, megértési nehézségei később már nem lehetnek. Beosztása ügyes, tárgyalási módja világos, közvetlen.

A második részben a legkönnyebben megérthető módon, fokozatosan kiszámított folyószámlákon mutatja be a folyószámlák elkészítési módját. Végigvezet a kölcsönös-állandó, kölcsönös-változó, kettős-állandó, kettős-változó kamatlábú folyószámlákon, sorra veszi a nyitás előtt és zárás után lejáró tételeket.

A gyakorlati élet a tőkeegyenleg mindenkori állására kíváncsi. Ezt a kamatjegyzékkel egyesített folyószámla, az úgynevezett egyenleges folyószámla adja. Kidolgozott példákkal itt is végigvezet a különböző kamatlábú folyószámlákon.

Miként a fokozatos módnál, úgy a progresszív módnál is kidolgozott példák segítségével mutatja be a szerző a különböző kamatlábú folyószámlákat. A munkamenetek kiemelését itt is megtaláljuk, úgyszintén találkozunk a rajzos magyarázattal is. A progresszív módnál a kölcsönös és állandó kamatlábat kivéve, szükség van zárólapra, tehát megismerkedünk ebben a fejezetben a zárólappal, mind a tőkeegyenleges, mind a kamatszámegyenleges levezetési móddal. A kettős kamatlábú folyószámlán sokszor előnyösen alkalmazható a számkiemelés, így erről is tájékoztat a szerző. Különös gonddal tárgyalja a zárás után lejáró tételek kamatszámítását, a választandó kamatlábat.

Az egyes kamatszámítási módok részletes tárgyalása után ezek rövid összehasonlítása következik. Rámutat a három mód (fokozatos, progresszív, retrograd) előnyeire és hátrányaira.

Mivel a takarékbetétek kamatszámítása a fokozatos, vagy a progresszív mód szellemében történik, bemutat mindkét mód szerint számított takarékbetéti-törzslapot. Ugyancsak példával tájékoztat a M. Kir. Postatakarékpénztár kamatszámítási módjáról.

A könyv utolsó fejezete a kamatszámítási módok eredményeit hasonlítja össze algebrai úton. Ez a rész főleg az elméleti szakembereket érdekli.

Dr. Bacskay Zoltán könyve hézagot pótló mű, mert nem volt az újabb szakirodalomban ilyen rendszeresen, tüdós alapossággal és hozzáértéssel felépített szakkönyv. Előnye a folyószámlákat ismertető eddigi ismertebb munkákkal szemben, hogy csak egy-egy mód kimerítő letárgyalása után tér át a másik módra, így mindegyik rész kerek egészet alkot és megkönnyíti az áttekinthetőséget is. A bemutatott példák minden módnál ugyanazok, így az összehasonlításra is alkalom nyílik. A költségek felsorolását majdnem minden folyószámlánál megtaláljuk, mely szintén előnyös.

A szakirodalomra állandóan utal, s ez a kutatómunkát van hívatva előmozdítani.

Szörcsei László

BAKOS JÓZSEF Dr.: *Magyar játékot a magyar gyereknek!* (Tájegységünk területén gyüjtött népi gyerekjátékok, táncok és dalok. Az érsekújvári gimnázium V. a. osztályában működő táj- és népkutató munkaközösségnek kiadványa. III. Érsekújvár, 1943 31. l.)

A modern magyar nevelőgárda jól ismeri Bakos József nevét: az érsekújvári gimnázium egyik osztályával, amely immár az V-et járja, táj- és népkutató munkaközösséget alakított. Igen jó és magyar nevelés: a tanulók saját munkájukkal jutnak el legnagyobb kincseinkhez, a népdalhoz, népi játékokhoz, népi képzőművészethez, — azonkívül felszínre hoznak esetleg már veszni indult magyar értékeket.

Két előző kiadványa után Bakos ebben a füzetben azokat az Érsekújvár-környéki magyar népi játékokat teszi közzé, amelyeket osztályával összegyüjtött. Rövid előszó után közli a játékok dallamát, szövegét, menetének leírását; az érthetőség kedvéért néha fényképen is bemutatja, hogyan kell magyarul játszani. Kár, hogy a fényképek kissé homályosak.

Olvasóközönségünk két szempontból is gyönyörűséget fog találni ebben a füzetben: egyrészt önmagukért is értékelni fogja a bennük följegyzett darabokat, mint felvidéki magyar értékeket, de érdeklődéssel vehetik kezükbe mindazok is, akik gyermeküket valóban magyar és lelket építő játékra akarják megtanítani.

Az izléses, népi motívumokból összeállított címlapot Jánoska Tivadar festőművész, gimnáziumi tanár tervezte. *Sziklay László*

BARTA JÁNOS: *Madách Imre.* (Bp. Franklin Társulat, Magyar írók-sorozat. 188 l.)

A világirodalmi jelentőségű műveknek kifogyhatatlan az irodalma. Korok és korbailleszkedő egyének érzik szükségét annak, hogy a halhatatlan alkotást újra és újra megvilágítsák, a maguk, vagy koruk szemszögéből. Az örökértékű alkotás így lesz örök életűvé, minden kor számára újat mondani tudóvá.

A hovatovább könyvtárrá növekedő Madách irodalomhoz igen érdekes és sok újat mondó könyvvel járul hozzá Barta János. Az „egykönyvű írónak", Madách Imrének lélekrajzából, jellemképéből, életkörülményeiből, olvasmányaiból, valamint a kor uralkodó eszméiből boncolja ki azokat a szellemszálakat, melyekből a Tragédia összeszövődött. Az írót magát kései-romantikus jelenségnek mutatja be, ebből származtatja azokat a közös vonásokat, amelyek magában Madáchban, de nagy művének alakjaiban is, kiegyenlíthetetlen ellentétek formájában megmutatkoznak. A költő ilyen végzetesen meghatározott egyéni lelki alkata mellett a Tragédia keletkezésének összetevői közt az egész kultúrvilágot elöntő „liberális hullámot", az ebből sarjadozó világnézeti válságot, a materialimust mutatja ki, mint a mű sorsára döntő befolyású tényezőket. Éles megfigyeléssel állapítja meg, hogy mindez a hatás hogy szűrődik át Madách egyéniségén, egyéni tragédiáján, melynek nem egyedüli forrása a nemzet nagy tragédiája s egy életre szóló nagy csalódása családi életében, de maga az ő ellentmondó testi-lelki habitusa is.

A hajszálpontosságú, — hogy úgymondjam — külső behatás-anyag boncolása közben majdnem teljesen elvész a Tragédia lirjkumának fejtegetése. Nemcsak arra gondolok, amit Madách a mű gondolatanyaga mellé, vagy ebbe művészien beleszőve önmagából, érzelmi világából adott. Ha röviden is, megemlíti az író, hogy „Ádámban sok az öntükrözés", vagyis hogy Ádám alakja sok tekintetben magára Madáchra üt. De gondolok egy egyéni-

nél általánosabb lírára, mely minden gondolkodó ember érzésvilágára érvényes. Úgy érzem, hogy a Tragédia örök érvénye és örök élete éppen ezen a ponton nyer magyarázatot. Ha el is évülnek azok a koreszmék, melyek a Tragédiát sugalmazták, még mindig marad valami, — sőt éppen a lényeg, — ami a művet elévülhetetlenné teszi. Babits fejezi ki talán legtalálóbban ezt a titkot a Tragédia XXIV. kiadásának előszavában. Költőien, persze, nem oknyomozóan, de éppen ezért az ihlet igazabb igazságával: „Madáchnál az eszméken ég keresztül az élet, a líra; az eszme jégszekrény, melybe fájó, forró szívét rejti... Az eszmékben a csalódás túlnő egyéni jellegén s a természeti törvény könyörtelen általánosságába öltözik; egyetlen ember könnyei elborítják az egész világot." Ádám alajának ez az egyéni-hős jellege kétségtelen. Nem merném aláírni a könyv írójának, — igaz egész mellékesen és más à propos-ból odavetett — megjegyzését, hogy „Az ember tragédiájában nincs szó ilyen... egyéni életsorsról". Maga az az „utasítás", hogy Ádám fáraó alakjában „fiatalon" indul el álomútján, a londoni vásárban „élemedett férfiú", „az ürben" „öreg", az „eszkimó színben" „egészen megtört aggastyán" arra látszik utalni, hogy Ádám útját minden egyén megjárja, legalábbis annyiban, hogy olyanformán ítéli meg az életényeket, mint Ádámmal ítélteti meg Madách. — Azt hiszem a Tragédiának ez az egyéni varázsa biztosítja örök érvényességét, ez biztosítja azt, hogy többé-kevésbbé mindenki Ádámnak fogja érezni magát a mű olvastán, akkor is, mikor azok a koreszmék, társadalmi és filozófiai problémák, melyek hozzájárultak a Tragédia kialakulásához, teljesen feledésbe mennek.

A könyv kétségtelenül igen érdekes, tanulságos munka s a Madách-irodalom nagy értékkel gyarapodott általa.

Sziklay Ferenc

BODA ISTVAN: *A „magyarság" mint lélektani kérdés. — A magyar alkalmazkodás problémája. — A magyar személyiség megismerésének módszerei. — A magyar személyiség főjegyei.* (Új Élet Felé tanulmánysorozat 9., 10., 11., 12. száma. A „Studium" főbizománya.)

Egy olyan szabású és felkészültségű lélekbúvár számára, mint Boda István, semmi sem lehet időszerűbb és a magyarságtudomány szempontjából fontosabb feladat, mint az, hogy pszichológiai éleslátását, hosszú évek kutató munkájában kicsiszolódott egyéni vizsgáló módszerének értékét a *magyar személyiség* tanulmányozásában tegye próbára. A szerző meggyőződéssel vallja, hogy a lélektan ma már eléggé fejlett arra, hogy nemcsak az *egyéni*, hanem a *faji, népi, nemzeti* lélek legmélyebben jellegzetes sajátságainak szabatos, igazolható megismerésére is vállalkozhat.

Az egyéni lélek vizsgálatában számtalanszor kipróbált, legjobbnak bizonyult *kérdőíves önvallomást* alkalmazza a faji és népi lélek vizsgálatában is, jelesen: a magyar személyiség sajátságainak feltárására.

Ezek a lélektani vizsgálatok sohasem voltak annyira időszerűek, mint ma, hiszen ezeréves történelmünk folyamán sohasem vetődött fel gyakrabban az a kérdés, hogy: ki a magyar és mi a magyar? Az utóbbi évtizedekben európaszerte minden népben megerősödött faji öntudat és az ezzeljáró disszimilációs és asszimilációs törekvések forrongása tette szükségessé a legégetőbb magyar problémák fölvetését. Itt az ideje, hogy megismerjük a magyarság legsajátosabb, faji és öröklésbiológiai adottságoktól meghatározott lelki arcát, tisztáznunk kell végre a biológiai és lelki áthasonulás lehetőségének kér-

dését is. Meg kell ismernünk tagadhatatlanul nagyszámú erkölcsi értékeinket, kiváló lelki, jellembeli, gondolkozásbeli tulajdonságainkat, de rá kell eszmélnünk a legsajátosabb magyar hibáinkra is, „mert az önmagunkon végzett minden helyes alakító munkának legelső előfeltétele: önmagunk minél jobb megismerése". Ezeket a kérdéseket finom elmeéllel, szenvedélytől mentes, nyugodt tárgyilagossággal, páratlanul biztos szemmértékkel, a problémaszövedék minden ága-bogát külön szételemezgetve tárgyalja a szerző „*A ‚magyarság' mint lélektani kérdés*" és „*A magyar alkalmazkodás problémája*" című értekezésében. Felveti a kérdést: „Vajjon képes-e a magyarság a kellő *plaszticitással* és lelki rugalmassággal alkalmazkodni a haladó élettől megkövetelt új meg új feladatokhoz?" Mert az alkalmazkodás a magyarság számára életkérdés. Meggyőződéssel állapítja meg, hogy „a magyarság *ma is alkalmas* magasabbrendű átalakulásra". *A magyar személyiség főjegyei* című tanulmányában igazán mesteri lélekrajzot ad a szerző. A magyar személyiségnek ez a sokszínű, sokdimenziójú ábrázolása, a magyar lélek visszahatásmódjainak, az élet gyakorlati követelményeihez való alkalmazkodásának, elvek és eszmények iránt való beállítódásának világos meglátása igazolja a szerzőnek azt a megállapítását, hogy a magyarság elsősorban lélektani kérdés: a magyarságot a lelkén keresztül kell megismernünk. Ez az *önismeret*, különösen ma, elsőrendű érdek. Ettől függ a sorsunk, a megigazulásunk, eredendő hibáink elvetése, minden sajátosan magyar érték féltő szeretettel való megóvása, életérdekeink tisztafejű meglátása, a jelenünk és a jövőnk cselekvő irányítása. Őszintén kívánjuk, hogy a szerző lélekkutató munkássága a termő magyar élet és tisztultabb magyar öntudat közkincsévé váljék.

Pap Zoltán

ERDEI FERENC: *Magyar tanyák.* (Bp. Athenaeum, 1942. 260. l.)

A magyarság újjáteremtésére irányuló nagy erőfeszítések eredményei irodalmunkban egyre gyorsabb ütemben születnek meg. Ismét egy úttörő művel gazdagodtunk, mely nemzetgazdaságunk jövő feltámadásának egyik nagy titkát s a magyar népi társadalmi élet gyors és egészséges kifejlődésének lehetőségeit világosan tárja elénk.

Régóta szükségét éreztük Erdei Ferenc új könyvének!

A magyar tanyavilágról évtizedek óta hamis fogalmaink vannak s ideje már, hogy végre tiszta és biztató képet nyerjünk.

Erdei Ferencnek „Magyar tanyák" című módszeres, szilárd néprajzi és társadalmi ismeretekre épített tartalmas könyve végre helyes utat mutat elsősorban mindazoknak, akik a magyar tanyavilág kiépítésén fáradoznak, de egyszersmind azoknak is, akiket a magyar nép jövője érdekel.

Erdei Ferenc a magyar tanya búvárlatában nagy nemzetépítő apostolunk, dr. Györffy István néprajzi kutatásainak eredményeit, továbbá a magyar tanyákra vonatkozó egyéb, földrajzi és közigazgatási adatokat mélyrehatóan tanulmányozta s ezeket a maga kiforrott társadalomtudományi megállapításaival és követelményeivel alapvető rendszerbe foglalva, kijelöli az új magyar tanyapolitika feladatait.

Nagyobb fejezeteiben (*A tanyakérdés, A magyar tanyarendszer kifejlődése, A magyar tanyák, Tanyapolitikai kérdések*) a néprajz- és társadalomtudós éles okfejtésével, s az íróember lebilincselő előadásával tárja fel előttünk a nomád pásztorkodásról földmívelő életformába hajló magyar nép természetes és egészséges életútját, mely a tanyarendszer kialakításában lehetőséget keres egy sajátosan magyar és életképes agrárélet kifejlesztésére.

A kitűnő szakkönyv a magyar tanya-

rendszer történeti fejlődésének következetes megrajzolásával s a magyar tanyatípusok, nevezetesen: 1. szabályszerű tanyák, 2. elmaradt tanyák, 3. túlfejlődött tanyák, 4. különleges tanyák, 5. átalakult tanyák és 6. szórványtanyák ismertetésével és rendszerezésével végleg eldöntötte a magyar tanyakérdés lényegét: *a magyar tanya egy-egy nagyobb település, legtöbbször város tartozéka, mellyel földrajzi, gazdasági, kulturális és társadalmi kapcsolatot kell tartania!*

E kitűnő könyv olvasása közben már ráismerünk a magyar tanyák népében a szabadságszerető és ősi, nomád életmódját őrizni törekvő magyarra, aki korlátlan lehetőségekkel biztató, kettős életet él. Egyszer kint él a vadon természetben, és az őserők észszerű felhasználásával valóságos gazdasági életművészetet alakít ki — amiről persze kevés embernek van tudomása —, értékes tapasztalatai gyönyörű eredményeit gyümölcsözteti, majd, ha megszünteti a kinti munkát, behúzódik a városba s lehetőséget keres, hogy kultúréletet is éljen. És Erdei Ferenc feláll ítja a súlyos kérdést: elősegítettük-e ezt a gyönyörű, szabad és korlátlan kultúrlehetőségekkel biztató életformát? Elősegítettük-e a tanyák kapcsolatát a nagyobb telepekkel? Vannak-e legalább célszerűen kiépített utaink? Vagy tanyai közintézmények, melyek a kapcsolatot megkönnyítik? Ki a felelős azért, hogy a magyar tanyarendszerben gyökerező zseniális, egészséges életforma, ahelyett, hogy utat találna magának, csak tesped és türelmetlenül várja sorsának javulását?

Lelkesedéssel, türelmetlenséggel és egyre növekvő izgalommal olvassuk a könyvet s végre elérkezünk a magyar tanyák sorsát eldöntő főkérdésig: falvasítani, vagy városiasítani kell-e a magyar tanyát? De ideje, hogy most már Erdei Ferenc saját szavait idézzük: „Ha szórvány-falvakat alakítanánk a tanyákból, feláldoznánk mindazt a társadalmi-gazdasági előnyt, ami éppen azért sajátja a tanyáknak, mert nem falusi települések... A tanyák falvasításának megoldása a tanyákat a városrészi helyzetből vidéki-falusi helyzetbe taszítaná le. Nyilvánvaló tehát, hogy ez a tanyapolitika semmiképen nem szolgálja a fejlődést, hanem éppen visszaesést idézne elő a magyar tanyák helyzetében. Éppen ezért, csak egy konzervatív, rendi politika követheti ilyen tanyapolitikának az útjait. Az a politika, amely helyesli az agrárnépesség faluba és vidéki kiesettségbe való visszaszorítását. Minden más elvű politikai felfogás csak azt teheti, hogy helyesli az agrárnépesség és a tanyarendszer gazdasági-társadalmi értelmét és a külterületi helyzet hátrányain igyekszik segíteni — ez pedig nem falvasítás, hanem ellenkezőleg: városiasítás."

Ezek után három pontba foglalja összse a tanyák városiasításának feladatait: a tanyák és a belterület közti közlekedés javítását, tanyai közintézmények létesítését és végül: a tanyaiak részére városi intézmények létesítését.

Nincs kétség abban, hogy a jövőben az Erdei Ferenc által végleg leszögezett tétel nyomán kell elindulnia a magyar tanyavilág minden eszközzel való kifejlesztésének!

Lajos Árpád

DR. ANTON HARČAR: *Historický význam protireformácie v Košiciach z. r. 1604.* — (Az ellenreformáció történelmi jelentősége Kassán 1604-ben. Budapest, 1942. Sz. Adalbert Társulat, 139 l.)

A magyarországi szlovákság újabban több könyvet adott ki. Ezek közül elsősorban Harčar Antal könyve érdekel minket szoros felvidéki vonatkozása miatt. A szerző katolikus hittanár, s művében katolikus egyházi szempontból tárgyalja az ellenreformáció kassai megindulását. Leírja, hogyan kellett a protestánsoknak visz-

szaadniok II. Rudolf császár parancsára a templomokat. A város protestáns vezetősége tiltakozott, küldöttséget menesztett a császárhoz, de hiába, a császári főmegbízott, Barbiano János, Belgiojoso grófja, végül is a város birtokainak lefoglalásával kényszerítette a várost a császár rendeletének teljesítésére. Nemsokára azonban Bocskay felkelése kiterjedt Kassára is, sőt ez lett Bocskay székhelye, így a protestánsok visszavették a templomokat. A háborúskodásnak a bécsi béke vetett véget s ideiglenes nyugalmat hozott a vallási viszályban is, de nemsokára rá Bocskay meghalt s ekkor a vallási ellentétek ismét fellángoltak.

Ez röviden a mű tartalma. A szerző célja bebizonyítani, hogy a császár jogosan járt el s képviselője jogosan használt erőszakot, mivel a város a császár tulajdonában volt, nem volt olyan önállósága, mint a megyéknek, továbbá hogy Bocskay felkelését főleg személyi indokok, hatalmi vágya szította, nem pedig a protestánsok vallásszabadságának megvédése, ezt csak később használta ütőkártyául. A szerző tudományos felkészültséggel ír tárgyáról, rengeteg forrásmunkát és szakirodalmat idéz az egykorú latin okiratoktól kezdve a legújabb magyar szakművekig. Mindazonáltal művében az egyházi szempont egyoldalúan érvényesül, főleg Bocskay jellemzésében. Csak a hatalomra törő embert s a katolikusok ellenségét látja benne, aki céljai elérésére még a pogány törökkel is szövetkezik s így sok keresztényt küld török rabságba és számos felsőmagyarországi helység feldúlását mozdítja elő. Ez a jellemzés egyoldalú, a szerző nem veszi tekintetbe, hogy Bocskay felkelésének indítéka a Habsburgok elleni gyűlölete s az a célja volt, hogy hazája önállóságát visszaállítsa. Bocskay nagyságát s történelmi jelentőségét még egyéni hibái sem csökkentik annyira, hogy elfogadhassuk a szerző jellemzését.

Dr. Harčar Antal műve elsődleges egyháztörténeti jelentősége mellett még a kassai helyi történetírásnak is értékes darabja.

Oláh József

HEGYI ENDRE: *Címer. Versek.* (Kolozsvár, 1942. Pásztortűz. 76 l.)

Hegyi Endre a mai fiatal erdélyi költő-nemzedék igen érdekes, sok tekintetben eredeti, egyéni utakon járó tagja. A széles áradások, bő ömlések nála már lecsillapodtak, szűkebb mederbe szorultak. A hang is tompítottabb, a kifejezési formák egyszerűbbek, de nagyon kiforrottak, művészi hatásúak. Nyelvének kiért tömörsége leginkább egészen rövid, epigrammaszerű költeményeiben érvényesül. De ennek a tömörségnek a következménye az is, hogy a vékony kötetnek oly sok mondanivalója van és oly változatos a tartalma. Bár Hegyi erősen egyéni felfogású és magatartású költő, nem érzéketlen sem saját népe, sem az emberiség sorsa iránt. Hirdeti és vállalja a mai költő korszerű, közösségi hivatását és küldetését. Az erdélyi magyarság nehéz küzdelme őt is erősen és közvetlenül érinti, hiszen maga is részese volt. Különösen az idegen tengerben elmerülő magyar testvérek elvesztése tölti el mélységes fájdalommal és megdöbbenéssel lelkét. *(Öt név. Az igazi Erdély. Táj.)* Meghatóan jut kifejezéser verseiben a korán elhúnyt Dsida Jenő iránti barátsága és szeretete. *(Olvasd el, ha van időd. Májusi kék ég.)* Néhány hangulatos, erősen átélt leíró versen kívül különösen az egész kötetben elszórt szerelmi költemények teszik színessé és nagyon melegen emberivé könyvét. A külső jelenségek és élmények nála is, mint Mécs Lászlónál, rendesen eszme-indító hatásúak és a pillanat múló benyomásaiból többnyire egye-

temes jelentőségű megérzések és megállapítások nőnek ki. Költészete nemcsak tartalmilag érett és kiforrott, hanem formailag is. Verselése szinte tökéletes, ritmusa könnyed és biztos, s mindig harmonikusan hozzásimul a tárgyhoz, hangulathoz. Meglepően gazdag, változatos a rímkészlete is. A sok tökéletesen tiszta és teljes rím között valósággal jólesik egy-egy Arany János bátorságára emlékeztető, merészen szabad rím. (Pl. „éjszakából... magával" 16 l.) Hegyi Endre új verses kötete egyik legmeggyőzőbb bizonysága annak, hogy a tájban megmaradó költő, mikor hű marad szűkebb hazájához, nem veszti el érzékét, sem fogékonyságát az egyetemes nemzeti és az általános emberi kapcsolatok, eszmék és problémák iránt sem. Amennyire erdélyi verskötete, éppen annyira magyar és a szó nemes értelmében emberi is. *Semetkay József*

ILLYÉS GYULA: *A francia irodalom kincsesháza.* (Budapest, é. n. Athenaeum. 416 l.)

Az Athenaeum „kincsesház"-sorozatának ötödik kötete: a magyar, német, olasz, angol irodalom után — a francia. Költő szerkesztette, nem tudós s ez az olvasó szempontjából eleve meghatározza előnyeit is, hibáit is.

Hálátlan, nehéz feladat: — be lehet-e zsúfolni néhányszáz oldal szemelvényeibe egy nagy nemzet egész szellemi tükörképét? Aki nagyon ismeri a francia irodalmat, látatlanba azt mondja, hogy: nem. Világos, hogy itt nem a mennyiségen és a pedáns gonddal lemért arányosságon kell a hangsúlynak lennie az írók között, érdemük szerint. Illyés Gyulának, a költőnek az antológiája ebből a szempontból dícséretet érdemel: — fontosabbnak tartja, hogy színes, eleven költői képet adjon a francia irodalomról, mint hogy a tudományos pedantéria rőfjével ossza szét a megadott terjedelmet nagyok és kicsinyek között. Bevezetésében sem ad sablónos összefoglalást, rövid irodalomtörténetet, hanem szellemes, de a lényegre jól rátapintó módszerrel jellemzi a franciák irodalmát.

Iskolai olvasókönyvnek, tudományos tájékoztatónak ez a könyv éppen ezért csak fenntartással és kiegészítésekkel alkalmazható. A szerkesztő aránylag jelentéktelen írók mellett az „általános műveltség" követelményeit jelentő nagyokkal sokszor mostohán bánik — egy-kettőt egészen el is hagy — világos, azért, mert őt magát is sokkal inkább a műélvezés szempontjai vezették, mint a pedantéria teljességre-törekvése. „Minden kedvteléssel kigyúrt mű magán visel valamilyen kéznyomot" — mondja a bevezető s igaza van. A kongeniális művész kéznyoma van e könyvön: — költészetet ad és nem tudományt.

Olvasásához tehát „csak" a műélvezet igényével kell és lehet fognunk. A fordítások tökéletesek: — akit a ma és a közelmúlt magyar íróművészei közül megihletett és fordításra ösztökélt a francia irodalom, azt Illyés Gyula mind munkatársául fogadta. De gondoskodott arról is, hogy egy kicsit — magyar irodalomtörténetet is adjon; Verseghy Ferenctől kezdve Bacsányi Jánoson keresztül egészen Petőfiig szerepelteti a „régiek" fordításait is, ha — a magyar fejlődésben fontos szerepük volt. Kazinczy is szerepel Molière-fordításaival. De ugyanígy fel-felcsillan egy-egy részlet, amely rólunk, magyarokról szól. Mindez hozzájárul, hogy a szerkesztő európaiságunk egyik igen értékes részletére vetíthesse reflektorát.

Érdeklődéssel várjuk a sorozat többi kötetét is: Kelet-Európa irodalmát a magyar olvasó megérdemelt érdeklődéssel veheti majd a kezébe.

Sziklay László

JAJCZAY JÁNOS—SCHWARTZ ELEMÉR: *Karácsony a művészetben.* (Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 1942. 159 l. szöveg, 128 képes tábla.)

Karácsony ünnepe, a Szent Éj csodája a kereszténység legősibb idejétől mindmáig alkotásra ihlette a művészeket. Hálás a téma, mert az általános meghatódás, mely magát a megtestesülés titokzatos tényét kíséri, biztosítja az alkotás értékét és értékelését. A *Gyermek* születésének ténye a legegyszerűbb és legtermészetesebb folyamat. A kísérő jelenségeket a szent hagyomány s a történelmi hitelességű feljegyzések is szintén egyszerűen, szinte együgyűen adják elő. Lényegbe vágóan újat nem is tud, nem is mer talán hozzájuk adni a képzelet s mégis, a Karácsony ábrázolása a változatosság és lelemény olyan kimeríthetetlenségét mutatja, hogy ezt magát is csodával határosnak kell tekintenünk. Ugyanazokból a — ha szabad így nevezni: — kellékekből minden kor, minden művészeti irány, sőt minden művészegyéniség formában és felfogásban más és más kompozíciós igazságot hoz ki. A kellékek egyes korokban szimbolumokká válnak, melyek megértéséhez tudás kell, de éppen, mert a szeretet ihlete vezeti a művészek kezét a Szent Éj ábrázolásában, az sohasem lesz sem kánonszerűvé, sem sablónossá.

Körülbelül ezeket tanuljuk meg a könyv szövegrészének első feléből, Jajczay János: „A Szent Karácsony Ikonográfiája" c. tanulmányából. A céltudatosan és hivőn összeválogatott és a nyomdatechnika tökélyével előállított műnyomatok mutatják be az állítások igazságát a katakombák falaira festett freskóktól és az őskeresztény szarkofágok domborműveitől a keresztény középkor, a gótika és román stílus egyre tökéletesedő ábrázolásmódján, a renaissance, barokk stb. korszakokon át mindmáig. A cél mindenkor és mindenütt azonos: közel hozni a Nagy Titkot az emberhez. Ezért lesz az Incarnatio ábrázolása mindig korszerű, egyben hagyományokhoz ragaszkodó. Az egy és egyetlen történés felfogása és megelevenítése, amellett, hogy megtartja a tények hitelességét, mindenkor az idő és hely művészi ízlésének és igényének igyekszik megfelelni.

A tanulmány maguknak a képeknek és szoborcsoportozatoknak esztétikai, ikonográfiai és műtörténeti magyarázatán felül kiterjed a Szent Éj csodájának más életjelenségekre kisugárzó hatására is. Egyik irányban a „presepio"-kultusz — magyarul Betlehemkultusz — etnográfiai érdekességében nyilatkozik ez meg, mióta Assisi Szent Ferenc 1223-ban élethűen Greccioba varázsolta a születés barlangját, a másik irányban a költészet felé való fölmérhetetlen jelentősége, hiszen az — eleinte Isten-tiszteletet kiegészítő — misztériumjátékok legősibb műfaja éppen a karácsonyi események dramatizálása s később ez lesz a modern dráma fejlődésének mustármagja.

A második tanulmány, Schwartz Elemér: „Az Úr Születésének Örömünnepe" c. értekezése, elmélyíti az első részben kifejtetteket. Az író kimutatja, hogy mindaz, amit az imént — a könnyebb érthetőség kedvéért — „kellék"-nek profanizáltunk s amiről a tudatlan hajlandó azt hinni, a rosszakaratú hitetlen azt hirdetni, hogy csupán mítosz, mind történetileg és természettudományosan igazolt valóság. A csillag, a pásztorok jelenségtlátása, a keleti bölcsek utazása, hódolata, Heródes féltékenysége, szörnyű csecsemőgyilkossága, a Megváltó menekülése stb. stb., mind tény, amit próféták jövendöltek meg évszázadokkal azelőtt s amiről a kortárs tudta, hogy az idők teljességének eljövetelét jelenti. Mindegy, hogy mellette, vagy ellene foglalt valaki álláspontot, mind-

két irányzat a valóságot bizonyítja. Sokszor éppen a pogány intézkedések igazolják az események hitelességét. A születési barlang azonosságát pl. Hadrianus császár rendelkezése erősíti meg, aki avval akarta visszatéríteni a pogány ritushoz a Szent Barlang tisztelőit, hogy a szegényes jászol helyébe Myrrha ragyogó szépségű fiának, Adonisnak szobrát állíttatta föl.

Mélyreható oknyomozással határozza meg az író az egyes események pontos dátumát is. Megmagyarázza, hogy az Egyház bölcsesége mért tette a születés napját jan. 6-ról dec. 25-re, a pogány világban is fényesen megünnepelt téli napforduló idejére. Az első keresztény misszionáriusok, híven Szt Pál és a többi apostolok elgondolásához, nem rombolták le a régi vallások emlékeit, de ezek hasznavehető köveire építették az új egyházat. Így történt ez, akár valóságként, akár jelképesen értjük ezeket a szavakat. Az egyház az ősi pogány napkultusz népszerű ünnepségeinek (Saturnáliák) erkölcsi tartalmát — emberi egyenlőség, ajándékozás stb. — akarta fölhasználni a megváltás tényének szívekbe edzésére. A keletről Rómába is áttelepített Mithras isten születésnapjából, a „dies natalis Solis invicti"-ből így lett a „Nativitas Domini", a nap, mint fényt és meleget árasztó égi-*test* helyébe így tudta legkönnyebben belopni a lelkekbe a Világ Világosságának *eszmei* ragyogását.

Az Egyetemi Nyomdának ez a karácsonyi meglepetése valóban sikerült. Felemelő és gyönyörködtető a könyvnek mind szövegrésze, mind illusztrációs anyaga s a kiállítás „békebeli" gazdagsága is mintha némán hirdetné: „Békesség a földön a jóakaratú embereknek!"

Sziklay Ferenc

KOMORÓCZY GYÖRGY: *A magyar kereskedelem története.* (A Magyar Szemle Társaság Kis Könyvtárának, a „Kincsestár"-nak 61. sz. kötete. Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1942. 77 l.)

A tudománynépszerűsítő műveknek kétségtelenül az a célja és feladata, hogy a művelt olvasónak nyujtsanak a tudomány valamelyik területéről áttekintést. Ezek megírásakor a szerzőnek ügyelnie kell arra, nehogy a rendeltetésénél fogva kisebb lélekzetű műve „tudományosan" száraz adathalmaz, túltömött kompendium legyen. Komoróczy György könyve alapos és élvezetes áttekintést nyujt a magyar kereskedelem történetéről. Ezt az áttekintést elősegíti az, hogy a szerző mondanivalóját a középkori, a törökkori és az újkori magyar kereskedelem címmel három fő fejezetben foglalja össze. Mind a három fejezetben arra törekszik, hogy e rövid áttekintésben is vizsgálja azt a napjainkban különösen mindenkit érdeklő kérdést: a magyar ember, akinek őseiről Ibn Rustah mint a bizánciakkal vásárt csinálókról, tehát mint kereskedőkről is megemlékszik, milyen szerepet töltött be a Kárpát-medence kereskedelmében a honfoglalás után. Ebből a szempontból különösen figyelemre méltó, amit a szerző a törökkori kereskedelemben a paraszt-rétegnek, a nemességnek és elsősorban a „minden ízében magyar kereskedőréteg: a tőzsérség"-nek szerepéről mond. A tőzsérség éppen meggazdagodása révén belekerül a nemesi életformába s így ezek a kereskedőcsaládok lassan elszegényednek, kipusztulnak. Elsorvasztja őket a nemességnek az újkorban kifejlődő életszemlélete, amelyet Komoróczy a XIX. századra vonatkozóan így fogalmaz meg: „...a rendi szemlélet...a kereskedéssel való foglalkozást összeegyeztethetetlennek tartotta az egyedül

„úri" foglalkozással: a gazdálkodással." Nem érdektelen annak kidomborítása, hogy Bécs nemcsak a XVIII. századtól kezdve áll a nyugat felé irányuló kereskedelmünk útjában, hanem már a középkorban is. Kassát azonban ez kevésbbé korlátozta, mert az észak felé irányuló kereskedelmével függetleníteni tudta magát Bécstől s ezzel még inkább emelkedett jelentősége, mint a felvidék kereskedelmi, majd kulturális központjának. A mű nemcsak tárgya miatt köti le az olvasó figyelmét, hanem előadásával is, amely a szerző magyar művelődéstörténeti mesterének, Domanovszkynak kollégiumait is olyan vonzóvá tette számunkra.

Ledniczky Lajos

MÁRAI SÁNDOR: *A kassai polgárok.* (Dráma 3 felvonásban, hat képben. Bp. é. n. Révai. 250 l.)

„Csak az hős, aki jelleme szerint cselekszik, akkor is, ha sorsa mást követel tőle" — mondja Márai Sándor drámájának a hőse, János mester, a kassai kőfaragó, aki élete legnagyobb művén dolgozik, ezúttal nem a mester, hanem a művész igényével: Szent Erzsébet szobrát készíti a templom déli kapuja fölé, — az ifjúságnak, az irgalomnak és a szépségnek örök időkre szóló emlékjelét. Jellemének és életformájának a lényege ugyanaz, mint amit magáról vall Márai A kassai őrjárat-ban: „Én úgy akartam élni, mint aki álmodik és emlékezik, mint a költők." János mester sem akar többet: álmodni és emlékezni, de nem szóba foglalni, hanem márványba, kőbe faragni az álmot és az emlékezést, testbe, érzékelhető alakba öltöztetni azt, ami vágy s így testetlen, érzékelhetetlen. Ehhez az alkotó álmodozáshoz béke és nyugalom kell, az élet egyenletes derűje s nyugalma. Ám a műhely nyugalmát és békéjét kettő zavarja meg: az egyik az öregedő mesterben fellobbanó szenvedély nevelt leánya, Genovéva iránt, — az ő ifjúságát, szépségét örökítené meg a szobor; — a másik az emberen kívül alakuló sors: a műhely falain túl véres idők járnak, Róbert Károly Omodé nádornak adományozza a jogaikra féltékeny polgárok városát, akik kiváltságaikat fegyverrel készülnek megvédeni. Ebbe a harcba elvárják János mestert is, aki azonban nem hajlandó az ő útjukon haladni, nem ez az ő hivatása. Ő a harcát a műhelyben vívja, az alkotás titkát keresi, Genovéva bűvös és bűnös mosolyát akarja rávésni az ellenálló kőre. Itt van a drámai bonyodalom egyik ága, az időtlen művésztragédia, az anyag s a szellem feszültsége, a valóságnak és a jelentésnek az ellentéte. Nemcsak az anyag áll ellen, hanem maga a lélek is, a művész nem a helyes úton jár, szemét elkápráztatta a fiatal test szépsége, nem a halhatatlan szépet, még kevésbbé az irgalmat látja benne, hanem az érzéki vágy vonzását: Itt és ekkor kerül ellentétbe a szenvedély és a jellem, a bűn és a becsület, — szenvedélyét legyőzni nincs ereje, de megtagadni igen, — a szobrot befejezni nem képes, mert nem azt fejezné ki, amit lelkében akart, hanem azt, amire szenvedélye kényszerítené. Maradjon a halhatatlannak szánt mű torzó s töredék, János mester mocsoktalan nevén foltot nem ejt, de nem is művész többé, csak egy a polgárok közt, többé nem a végtelennel és az örökkévalóval verekszik, hanem a pillanattal és a mulandóval. Ez az első tanulság: a jelleme szerint cselekvő ember hősiessége sorsának vállalásában.

Mit követel a pillanat és a mulandó? Résztvenni abban a történelmileg is hiteles küzdelemben, amelyet Kassa polgárai készülnek megvívni a hatalmaskodó, rabló és fosztogató Omodé nádorral. Ám a polgárok ingadoznak, címért és rangért árulók is akadnak. A tétovázókat János mester győzi meg, ő képviseli a bizonytalankodó tanácsban leg-

határozottabban s hozzátehetjük, *a francia forradalom eszméin iskolázottan* a polgári öntudatot. Kassa polgárai hűségesek ugyan a királyhoz, de még hűségesebbek a királyi kéz szentesítette jogaikhoz, valamennyien érzik azt, amit a tanácsülésen János mester foglal szóba üzenetül a nádornak: jog nélkül nincs emberi élet. Ez az üzenet a drámának mintegy korhoz szóló s korszerű tanulsága, amelyet János mester nagy s művészi fokozásban gazdag, de szellemében egészen modern, polgári öntudatában elfogult s így egyoldalú beszéde hatásos világításban emel ki.

Ebben a harcban, a jog harcában János mester s vele Kassa diadalmaskodik, vésője, mely alkotni nem, de gyilkolni tud, — leszúrja a nádort, de vele együtt megsemmisül mindaz, ami egyéni szempontból az életnek értéket adott. Genovéva, a művészet szenvedélyes lángja ellobban akkor, amikor a szenvedély helyett a becsület útjára lépett, — felesége, Ágnes, a támadó gyilkosok áldozata, — háza és műhelye egyformán üres és elhagyott. A polgári drámák biedermeier hőseit egykor a családi kör nyugtatta meg, — Márai szigorúbb sorsot szán hőseinek, vigaszt nem nyujt nekik akkor, amikor felmutatja előttük a helytállás tragikus kötelességét. A harc után a tűnődés következik, az imént lepergett jelen, jellegzetesen Márai-sajátság ez, emlékezés és mérlegelés tárgya, — így méri föl János mester is a maga sorsát, amire Isten akarata rendelte. Megérteni nem tudja, — csak eltöpreng rajta, nem is az a dolgunk, hogy megértsük, „az a dolgunk, hogy elviseljük". Ez a fatalizmus teljesedik be János mesteren is, sorsát viseli élete még hátralévő idejében, nem szobrot, hanem követ farag az épülő templomhoz. Nem lett művész, csak ember, kinek betelt a sorsa, csak hős, kinek jelleme volt s jelleme szerint vereke-dett a végzettel, — egy a sok közül, akit az idő belemos a maga végtelen s parttalan árjába. Azt, amiről a művész álmodott, jelet hagyni a múló időben az emberi cselekedetekről, más valósítja meg, Albertus, az író, aki nem vesz részt a küzdelemben, csak szemlélője annak, noha vallja: „a művész dolga, hogy a veszély és a válság pillanatában az emberek lelkiismerete legyen." Ám a válságos időkben a művész lelkiismerete nem lehet tétlen, s így nem sugalmazhatja a renyhe és részvétlen szemlélődést, — Albertus maga is tettre, cselekvésre serkenti a vonakodó János mestert, de maga megmarad kommentálónak, míg a sorssal verekedőt a veszély és a válság összetörik. Méltó sors-e ez a bukás, s nem a jobbik részt vállalja-é az írástudó Albertus? A dráma harmadik tanulsága ez, a művészt, ki csak álmodni és emlékezni akart, — ha elhagyja önnön területét, a válságos és veszélyes idők összetörik. Egyén és a közösség sorsa szorosan összefonódik, de a közösség sorsát az egyéni élet áldozatai biztosítják.

Van ebben a sorsban valami végzetszerű, a szenvedély és a becsület ellentétében mélyen emberi. De míg a becsület harca megragadó és őszinte, a szenvedély ábrázolása csinált és erőszakolt, az „ewig weibliche" motivumnak olcsó változata, nem mentes irodalmi reminiscentiáktól sem. A művész sorsa az alkotás, ámde ehhez a szenvedély kell, az a szenvedély, amely egyetlen lendülettel fejezi ki az emberi élet egész tartalmát. Úgy, ahogy Genovéva megjelenik, mint fiatal leány, Szent Erzsébet ruhájában, hozza az ifjúság varázsát, a szépséget, de a kifejezendő izgalom helyett csak az erotikus izgalmat. Nem a középkor tiszta leánya, modern kis bestia, körmeit az öregedő férfin próbálgatja valami naiv raffináltsággal, s a goethei gondolatnak ellentéteként nem felfelé,

hanem a mélybe ránt: nem felszabadító nő, mint aminek vallják és mondják a színpadon, hanem ellenkezőleg, bénító és pusztító. Az öregedő János mesternek ez a szenvedély súlyos leckét jelent: „a bűn is hatalom, s tud alkotni s alakítani, legalább úgy, mint az erény". Igaz, hogy az emberi lélek nemcsak jóságban és szépségben gazdag, hanem bűnben és szennyben is, — sokan vallják, hogy a teljes emberit megragadni csak teljes élettel lehet. De kell-e *ez* a szenvedély Szent Erzsébet arcához, mit keresne az ő arcán Genovéva bűnös mosolya? „Elképzeltem egy templomot — mondja János mester —, melynek csúcsívei olyanok, mint az imára kulcsolt kezek. Tornya az égre mutat... S a déli kapu fölött András leányának, a thüringiai gróf feleségének szent arca világít azokra, akik a templomba lépnek." Ez az arc azonban *szent*, varázsa, igaz, szenvedélyből fakadt, mintahogy szenvedély rakta föl a templomot is faragott kövekből, de ez a szenvedély nem földi, az *amor sanctus* az.

De, ha a szenvedély motivuma fölösleges és zavaros a dráma gazdag hangszerelésében, a becsületnek és a hűségnek az ábrázolása tisztább és gazdagabb hatású Ágnes, a feleség alakjában, — noha a fatalizmus itt is nyugtalanít. Miért hal meg a hitves, aki szelídségében is kemény elszánással védte férjét és otthonát? Ő volt a megtartó erő, a ház és a család biztonságának és békéjének az őre, a hűség és a becsület szelleme, aki a maga módján, a jelleme szerint küzd a sorssal, a romlással és a pusztulással? Miért van az, hogy csak az emlékező János mesternek vannak csupán szép szavai a régi Ágnesről, akivel a Szent Erzsébet temploma előtt találkozott vándorútjáról visszatértekor? Miért nincs a hitveshez egy megértő szava sem? Hiszen akkor, amikor meglátta őt, bizonyára jelentett valamit a számára, s ez a tiszta szellem nem bír annyi alkotással bíró erővel, mint a szenvedély és a bűn? Ágnes végzete az, hogy férjét — mint ahogy gúnyosan mondja —, csak hű férjjé, a legjobb apává, a tisztes polgárrá tudta tenni, de a szenvedélyes alkotót nem tudta fellobbantani. De, míg Jánosnak a szenvedély elől a becsület a menekülésnek egyik formája, Ágnes számára a becsület a halált is hozza: el kell tűnnie, mert nem volt dolga többé annak a férfinak az életében, akiért élt. Életét áldozta fel férjéért, vagy a sors végzett vele, nem világos, de élete is, halála is ebben az összefüggésben értelmetlen, mert nem jelent semmit János mesterre nézve. A sors bénító és lenyűgöző, de vak és értelmetlen hatalmát érezzük itt, ugyanazt az atmoszférát, mint amelyik André Malraux regényeit hatja át; az embert csak az emeli sorsa fölé, hogy tudatosan vállalja azt, amivel sorsa sujtja. A hűség áldozata Ágnes is, János mester is, úgy lépnek le a színpadról a holt is, meg az életben maradt is, mint akiknek a sorsuk betelt, — ebből így termő, virágzó élet nem fakadhat. A művészt a sorsa kikényszerítheti álmodozó magányából s hőse lehet annak a közösségnek, amelyhez mint ember tartozik, de ha dolgát elvégezte a világban, a vésőt nem veheti újra a kezébe, a művész szerszáma gyilkos eszközzé alacsonyodott. A költészet kedves játékká aljasul, hirdette egykor Eötvös József, ha elszakadva kora törekvéseitől, nem ad hangot az ember fájdalmainak. Márai János mester sorsával ennek ellenkezőjét bizonyítja: a költészet, a művészet akkor aljasodik el, ha belemerül korának szenvedélyes pörébe, s maga is résztvesz a múlandó pillanat küzdelmeiben. Vajjon a jogért küzdeni, amely nélkül nincs emberi élet, nem jelent-e annyit, mint megörökíteni egy

halhatatlan mosolyt? Küzdeni az emberért, hogy emberhez méltó sorsa legyen, ez kevesebbet jelentene, mint a művész ábrázoló, jelet hagyó, szemlélődő magatartása? Sajátos paradoxonként hat a megoldás; a kifejlet szerint amennyire felemeli az egyént a közösség szolgálata, épp annyira összetöri alkotó erejében. Polgár és művész, azaz a közösség védője és őrzője és az Isten alkotó titkát elleső művész nem egy anyaméhben fogant, vagy egyik vagy másik, de mindkettő egyszerre nem lehet. S művész eszméje nem lehet más, mint a szép, az ő világának a rendje nem más, mint a szép által megszabott rend, das Schönste ist auch das heiligste, — idézhetjük Hölderlint. De ebben az esztétikai világrendben nincs meg az áldozat és az alázat szelleme, nincs meg a szenvedésnek a tisztító sodra, csak vak értelmetlensége. A szobor, János mester szobra befejezetlen maradt, de ennek oka az, hogy magának az alkotónak a lelke sem befejezett és ép, — műve és annak tanulsága csak részigazságot fejez ki, de nem a teljeset. *A templom, amelyet nem ilyen János mesterek építettek Isten dicsőségére, ma is többet és igazabbat mond.*

Ám a dráma súlyos problémákat vet föl, sehol sem keresi a történelmi kosztümdráma, vagy a mai frivol színpad olcsó fogásait. Meggyőződésének bátor vallója, akkor is, amikor a művészet, akkor is, amikor az emberi sors vállalásáról van szó. Műve végeredményben egy zord kor emlékjele, olyan időké, amikor minden mérlegre tétetik. Mély gondolati tartalom ad értéket és jelentőséget művének, a színpad ezúttal nem léha vagy felületes bonyodalom hordozója, hanem a legnemesebb sorskérdéseknek, a múlttal felel a jelennek, a középkor színes külsője napjaink jelképe. Fogyatkozás, hogy a kassai polgárok csupán nevükben és ruhájukban középkoriak, szavuk, magatartásuk, szellemük a tisztult s eszményi polgáré, de másfelől igaz az is, hogy mondanivalójuk és benső tartalmuk időkön és korokon fölötti, az ember és a sors, az egyén s a közösség, élet és halál mindig probléma, mindíg kérdés, amelyre minden nemzedéknek felelnie kell. Márai a kérdésekre a költő ihletével és a polgár becsületével felel, tanúságtétele a jelen kínzó töprengéseiből született, válasza, ha nem is oldja meg a felvetett problémát, a tisztánlátáshoz közelebb segít. Ha valamit hiányolunk is a korszerűség szempontjából, az nem több és nem kevesebb, mint a középkor lelkének és szellemének az ábrázolásában a polgári esztéticizmus és hédonizmus erősebb hangsúlya a hűség és a lényeg rovására. Viszont el kell ismernünk azt, hogy éles világításba helyezte a sorsvállalás tragikus elszánását, annak hangsúlyozásával, hogy ez, ha fel is emel, egyéni sorsunkban fájdalmas áldozatot és szenvedést jelent. Ehhez csak annyit kell hozzátennünk, hogy a szenvedés az emberiség kovásza, ez viszi előbbre, ez emeli föl a porból és a lesujtottságból.

De műve nemcsak tartalomban, mondanivalóinak és jelentésének a súlyosságában jelent értéket, hanem megalkotásában is. Éppen, mert gondolati tartalma van, a drámaiság nem külső tényezők, nem szenvedélyek és ösztönök összeütközését ábrázolja, hanem az értelem és a sors feszültségét es ellentétét. Mi az erősebb: hűnek lenni önmagunkhoz, vagy vállalni teljes elszánással a sors által megszabott feladatokat? Az önmagunkhoz való hűség is harcot jelent, harcot a jobb és kevésbbé jó erőkkel és ösztönökkel, mint itt János mesterben a szenvedély és a becsület harca, ami s ezen kívül a műért folyó harc, ami tiszta benső történés. Ennek a benső küzdelemnek az ábrázolása a nehezebb, mert a színpad éles világításába kell helyezni

azt, ami tulajdonkép láthatatlan, aminek csak külső jele vehető észre, inkább sejthető, mint kézzel fogható vagy szemmel látható. Márai vállalkozásának a nagyarányúságát jelzi, hogy műve nagyobb részében ezt a néma harcot ábrázolja, hibája csupán az, hogy ezt több beszéddel teszi, mint kellene. Nyelve inkább lírai, mint drámai: az elmélkedő és emlékezés lírai tűnődése ömlik el rajta, lassan és fokozatosan telítődik meg valami fojtott pátosszal, amely mintegy akaratlanul ad zenei hullámzást a beszédnek. Inkább vita folyik itt, mint drámai dikció, éles és fegyelmezett elmék tusáznak, s nem a szenvedélytől elvakult hősök, — a gesztus is kevés, a beszéd halk, szerény és udvarias, de mindig öntudatos és mérsékelt, jeleként annak a polgári mértéknek és tartózkodásnak, amely mindig kerüli a túlzásokat. Mindez nem mentes a a modorosságtól, ami leginkább a szavak élének és hevének a szándékolt tompításában jelentkezik. A drámának ezt a mértékadó stílusát jól intonálja az első felvonás első képe, nem annyira az apa és fiú búcsújelenetében, hanem Albertus és János mester párbeszédében.

A belső küzdelem mellett van Márainak eszköze kihegyezettebb, drámaibb beszédmódra is, tud mozgalmas, eleven jeleneteket is szerkeszteni. Ilyenek az első felvonásban azok a jelenetei, amelyek a közösséghez való tartozás tudatát igyekeznek felriasztani az önmagában viaskodó János mesterben, ilyen a második felvonás nagy jelenete a kassai tanács ülésteremében. De itt is a gondolatok küzdelmét látjuk, a tetteket kiváltó gondolatok alakulását, a drámaiság csupán abban jelentkezik, hogy a stílus nem annyira elemző, mint a töprengő részekben, csupán az elhatározást megérlelő mozzanatok kiemelése s a felvérződött érzelem éreztetése ad erősebb ritmust a beszédnek, az intellektuális feszültség jellegét azonban egyszer sem tagadja meg. A drámai dialógus egyszínű, valamennyi szereplő Márai nyelvét beszéli, ezt az elmélkedő, emlékezés és valóság közt lebegő, asszociációkban és elvont célzásokban gazdag nyelvet, amely alakjától függetlenül szinte önálló életet él. Tagadhatatlan, hogy ez a belső izzítástól áthevített árnyalt stílus megragadja a nézőt, ha némileg fárasztónak is érzi ezt a széles, ritkán nekilendülő, inkább elterülő kommentálást. Nem a szenvedély diktálja a beszéd ritmusát, hanem az értelem, nem az emberek cselekszenek, hanem „a szavak mozognak" itt, az emberek hosszasan eltöprengenek minden kimondott szón. Ezért van minden szónak mélysége, nemcsak az a helyzet nyomatékosítja, amelyben elhangzott, hanem az is, és elsősorban az, hogy minden szó egy-egy lélek egész tartalmának a hordozója. Ezért minden szó súlyosan jelentésteljes, ezért kell a szereplő színésznek szinte mozdulatlanul beszélnie, nem a mozgás itt a drámaiság hordozója, hanem minden megfontolt kijelentés, — idő kell, hogy a kimondott szót egész tartalmas jelentésében felfogjuk és megértsük. Ez a stílus inkább lírai, mint drámai, s még inkább elvont és pózolt, mint konkrét és közvetlen, nem is a józan valóság szürke és színtelen nyelve, hanem a befelé forduló lélekneк sejtő és rejtelmes beszéde. Hiven megfelel elemző líraiságában a drámai koncepciónak, amelynek feszültsége is inkább lírai jellegű: a szereplők nem megjelennek előttünk, nem fordítják ki benső valójukat, hanem szétbontják és megfejtik előttünk. Drámai feszültséget az visz bele ebbe az önboncoló és magyarázó fejtegetésbe, hogy lélek és lélek sohasem azonos, hogy az értelem egyensúlya sohasem végleges, — a sorsnak a váratlan parancsára az értelem ellentétei felsza-

badulnak, az embereket összekötő kapcsok elszakadnak, örvény keletkezik, amelyet az értelem megfejteni nem képes, csak akkor, amikorra pusztító ereje elviharzott.

Lelkes Tibor

PUKÁNSZKY BÉLA: *Erdélyi szászok és magyarok.* (Danubia kiadása. 1943. 196 l.)

Hézagot pótló munkát végzett Pukánszky Béla, amikor lelkiismeretes részletkutatásai eredményeit szintetikus képbe foglalta össze az erdélyi szászok és magyarok nyolcszázesztendős együttéléséről. Az évszázados kapcsolatok tárgyilagos feltárásának, helyes magyar-szász szemlélet kialakításának a vágya vezette. Elismerést érdemlő pártatlansággal tárgyalja a múltat tizenkét fejezeten át. Ebben a múltban keresi és találja meg az erdélyi szászok különállásának, mindvégig megmaradt idegenségének és a magyarságtól való visszahúzódásának okait. Ha művelt magyar társaságban a velünk egy hazában élő németekre terelődik a szó, olykor atyai módon vállveregető vagy szelíden csipkelődő, de általában őszinte rokonszenvre valló megjegyzéseket hallunk. Mindenki szívesen eleveníti föl és ápolja tovább rokoni vagy baráti kapcsolatait a derék cipszerekkel, a nyugatmagyarországi hiencekkel, a dunántúli és bácskai svábokkal, sőt még a bánátiakkal is, akik a rangsor végére szorulnak, de mihelyt valaki az erdélyi szászokat emlegeti, a beszélgetés megakad vagy más hangulatba csap át, hamarosan kész az egybehangzó ítélet: a szász más „mint a többi köztünk élő német" — írja a szerző. Miért van az, hogy a szászok nem kapcsolódtak be életre-halálra a Kárpátok medencéjének életközösségébe? Mintha nem is velünk együtt szenvedték volna el az évszázadok viharait. Mintha a haza földjének varázslata megtört volna rajtuk. Valami csodálatosan kielégíthetetlen és fájdalmasan sóvárgó nosztalgiának a szomjúsága kapcsolja őket a német anyaországhoz. Viszont — ha vágyuk beteljesedik — a birodalomban sem érzik jól magukat.

Ezekre a tényekre Pukánszky a nyolcszáz év történetében két magyarázatot talál. Az egyik a privilégiumokból fakadó zárt egység, a másik az egységes vallás. 1224-ben kapják a szászok — akik akkor még a „theutonici ultrasilvani" nevet viselik — II. Endrétől szabadságlevelüket, az „Andreanumot". A szászoknak ez a „magna charta libertatum"-ja a Nagyszeben körül letelepedett németséget egységesnek nyilvánítja és élére a király által kinevezett „comes nationis saxonicae"-t állítja. Ezzel és Nagy Lajos megerősítő rendeleteivel olyan kiváltságos önkormányzat birtokába jutnak, amely nemzeti-népi zártságukat eltolódás nélkül hozza át a legújabb korba. Ebben a reformáció csak megerősíti őket. Igaz, hogy az „erdélyi németek" külön egyháza lényegében már 1191-ben létrejött, amikor Celestin pápa jóváhagyja a III. Bélától nyert jogot, hogy Nagyszebenben prépostság létesüljön, azonban a német kultúrával elszakíthatatlan frigyre csak a lutheri reformáció diadalával léptek Honterus János 1534-ben kezdi el a reformáció művét. A nagyműveltségű reformátor egyesíti magában Luthernak élményszerű vallásosságát és Melanchthon humanista műveltségét. Gondolatvilágának középpontja a vallás. Az egyház megszervezése 1553-ban be is fejeződik, amikor az erdélyi szász nemzet egyházainak superintendensét Wiener Pál nagyszebeni lelkész személyében megválasztják. A további századokban sajátosan ütközik össze az erdélyi szászok politikai magatartásában a német nemzeti érzés és a vallás szabad gyakorlatához való ragaszkodás. A XVI—XVII-ik században

a magyar nemességgel és székelyekkel unióra lépnek. De a XVIII-ik század elejétől már a Habsburg udvar vezetésének nemzeti lehetőségeiben bizakodnak. 1848-ban vadászzászlóaljat állítanak föl a magyar szabadságharccal szemben. Császárhűségük joggal várt jutalma azonban elmaradt, sőt a reakció korában veszítették el éppen ősi kiváltságos önkormányzatukat is, melyet II. József idejében — a király utolsó tollvonásával — még visszanyertek. Az utolsó évszázad története a mába torkollik. Az erdélyi szászok egy része román, kisebb része pedig magyar fennhatóság alatt él.

Az erdélyi szászok sajátos zártságának okát Pukánszky — mint említettük — a kiváltságokban és a lutheri reformációhoz való egységes csatlakozásban látja. Tagadhatatlan, hogy a német kulturális tájékozódás kútforrása is lett az anyaországgal létrejött hitegység, azonban népi elkülönülésüknek első és döntő módon sarkalatos oka mégiscsak a kiváltságos önkormányzat és az ezt alátámasztó geopolitikai adottság. Ezt látszik erősíteni a szepességi németeknek az erdélyi szászoktól eltérő politikai magatartása és fejlődése a századok folyamán. Ámbár a szepesi németség is egységesen csatlakozott a lutheri reformációhoz Stöckel Lénárt szilárd egyéniségének vezetésével, az egymástól szétkanyargó és egymástól messze eső völgyekbe szétszórt telepesek nem verődtek össze az országban idegen testté, hanem a haza földjének szívverésére ügyeltek egészen a legújabb időkig.

Pukánszky könyvének egyik legszebb része, ahol — mint egyébként is — tiszta pártatlansággal tárgyalja a szász Széchenyi Istvánnak, Róth István Lajosnak életét. Pestalozzi munkatársa volt, Erdélyben — mint tanító és lelkész — mesterének szellemében járt el. A negyvenes években a szász megújhodás középpontjába sodródott. Részt vett az 1848-as szabadságharc elien folytatott felkelésben. Elfogták és 1849 május 11-én Kolozsvárott kivégezték. Ez a Róth István Lajos írta egyik röpiratában, 1842-ben a következő, egyben a békés magyar—szász együttműködést is biztosítani képes szavakat: „Bár népeinket nyelvünk patakja mint két fát elválasztja, ágaik az emberiség magasságában megölelik és megcsókolják egymást, csúcsuk illatos virágai egymásra borulnak, mint a jegyespár bokrétái."

Mohr Gedeon

Dr. SCHRANTZ ANDRÁS: *Nagyvállalataink mérlegeinek elemzése.* (Kassa, Wiko kő- és könyvnyomdai műintézet, 1942. 188 l., 95 táblázattal és 6 vonalábrával és tárgymutatóval ellátva. Kiadja a kassai m. kir. áll. Kereskedelmi Főiskola Magángazdaságtani Szemináriuma. 1. számú kiadvány.)

A kassai Keresk. Főiskola Magángazdaságtani Tanszékének professzora még a főiskola alapításakor elhatározta, hogy megszervezi tanszékén a *Kassai Mérlegvizsgáló Állomást,* amely mind külföldi, mind hazai viszonylatban a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok zárószámadásait, a mérleget, eredménykimutatást és igazgatósági jelentést mérlegvizsgálati és mérlegjogi szempontból pártatlan tudományos vizsgálat alá veszi és kutatásainak eredményéről időnkint a nyilvánosság előtt beszámol.

A szerző e könyvében 50 előkelő magyarországi nagyvállalat utolsó 3 évi (1938., 1939. és 1940.) zárószámadásait választotta vizsgálódása tárgyául.

Könyvének *első részében* a kiválasztott vállalatok mérlegeit és eredménykimutatásait vizsgálja. Kimutatja tételszámaikat és tételsúlyaikat, majd a mérlegek és eredménykimutatások tartalmát elemzi, ezt még kiegészíti az igazgatósági jelentések jellemzésével, s

végül a folytonosság és fejlődés mozzanatait állapítja meg.

A szerző érdeme, hogy új módszereket és eszközöket talált, amelyek a mérlegvizsgálatot kiemelték a viszonylagosság és sekélyesség pangó vizeiből és ráhelyezték az objektivitás általánosabb érvényű és szilárdabb talpazatára. A Schrantz-féle tételszám- és tételsúlyvizsgálati módszer minden mérlegnél alkalmazható illetve kimutatható és így az összehasonlíthatóság, a vizsgálódások e lényegi feltétele a vállalatoknak nagyobb csoportja számára (pl. pénzintézetek, ipari vállalatok stb.) berendezhető.

A tételszámvizsgálati elvnél megállapítja a szerző, hogy a jó mérlegnek és eredménykimutatásnak egy bizonyos számú tételre van szüksége, hogy a vagyont és tehert, valamint a részvesztességeket és résznyereségeket főbb csoportjaiban feltüntesse. E célból megszerkeszti az ideális mérleget és eredménykimutatást és ezekhez hasonlítja a vizsgált vállalatok zárószámadását.

A könyv *második része* az 50 vállalat mérlegét és eredménykimutatását közli, a tételeket a mérleg főösszegének százalékában kifejezve. Megtaláljuk itt vállalatonként a fontosabb mérleg- és eredménykimutatási irányszámokat, amelyek a két kimutatás főösszegeinek, a kimutatott tiszta nyereségnek, a bruttó nyereségnek, az alaptőkének, a tételszámoknak és tételsúlyoknak fejlődésére vonatkoznak. A három feldolgozott évi mérlegvizsgálati irányszámokon kívül csoportirányszámokat is közöl és ezek ismét az összes vállalatokból vont átlagokkal hasonlíthatók össze. Minden egyes mérleget vonalas ábrával egészít ki, amelyek az 1940. év tételsúlyadatait ábrázolják.

Schrantz professzor e 25 nyomtatott ív terjedelemben közölt, 200 zárókimutatást és 5000 mérlegtételt feldolgozó összehasonlító mérlegvizsgálati munkájában *hármas* feladatot oldott meg. Összegyüjtötte és bemutatta nagyvállalataink zárószámadásszerkesztési szokásait, természetrajzát és ezen keresztül a magyar mérleg tükörképét. Ezzel úttörő munkát végzett, mert a magyar szakirodalom — éppúgy, mint a külföldi — nélkülözi a nyilvános számadások beható és rendszeres analizisét. Másodsorban az érdekelt nagyvállalatoknak és általában a részvénytársasági, szövetkezeti és kft. mérlegeket szerkesztő vállalatainknak mérlegvizsgálati irányítószámokkal, összehasonlító adatokkal és átlagokkal sietett segítségére, hogy jövőbeli zárószámadásaikat fejlettebb szempontok alkalmazásával állítsák össze. Munkásságának harmadik eredménye fokozottan közérdekű. A közösségi gondolatot hangsúlyozó hazai gazdasági politika egyik régóta esedékes eszközét, a társasági mérlegjogi reformot támasztotta adatokkal alá. Mindazok a külföldi törvényhozások, amelyek a részvénytársasági (és szövetkezeti) jog reformjával kapcsolatban a mérlegnek, eredménykimutatásnak és igazgatósági jelentésnek kötelező tartalmára vonatkozó irányelveket megállapították, ilyen adatgyüjtésnek hiányában voltak. A magyar jogalkotás e munkásság következtében a mérlegpublicitás tartalmi kérdéseiben világosabb helyzetképre támaszkodhatik.

Bedy Antal

H. SZOMBATHY ILONA: *Ködországban.* (Budapest, 1942. Centrum-kiadás.)

Ennek a közel száz verset magábafoglaló kötetnek *„Ködországban"* címet adta szerzője, H. Szombathy Ilona (Eger). Talán egészen tudatosan tette ezt, mert a mai fergeteges világ útjából valóban „ködországba" vezeti olvasóját. A szépért és a jobbért viaskodó költői vénája néha a paroxizmusig fokozza lírai lendületét anélkül, hogy mesterkéltté, vagy éppen modorossá

válna. Talán megenyhülés számára, talán egy kicsit menekülés önmaga és kora elől is, hogy nem teszi magáévá a durva realizmus szemléletét és inkább kedveli az elvontságokat is, csakhogy kivetítse magából a szépet. Igaz, helyenként Ady-utánérzéseket is találunk verseiben, azonban a tehetséges költőnő hamar megszabadul ezektől a hatásoktól, amelyek legfeljebb arra jók, hogy akadályozzák kibontakozásában.

Mély emberi őszinteséggel vállalja *Megváltás* című versében az apostolkodás nehéz, de dicsőséges és kevés babért termő sorsát.

Eltévedtem talán című verse ízelítőt ad költészetének fény és árny között lebegő s az emberi élet értelmét kutató eszmei tartalmából.

Egyszer volt hol nem volt, Szelek szárnyán, Vadvizek partján kezdetű versei a formaadás és formalátás játékos biztonságával és könnyedségével a formai tökélyig érnek el. A kötet címadó verse igen érdekes és fájdalmas érzéseket tükröz. A kötet legszebb verse a *Délibáb*, amelyben forma és tartalom csodálatos finomsággal olvad egybe és befejező sorai már egyszerűségük folytán is a végtelen határát súrolják. Megkapó a *Mégsem tudják* című allegórikus költeményének befejező négy sora:

Mégsem tudják, hogy csak emberek,
embersorsok sírnak fény alatt,
Kik rőffel mérik a fényeket
Isten kezéből kihullanak.

Mennyi emberi őszinteség és önmagábanézés kellett ahhoz, hogy ezeket a megkapó sorokat ilyen közvetlen hangon továbbítsa.

A szép és értékes verskötet megérdemli a figyelmet, amelynek értékét még az egyes verseket illusztráló ízléses fametszetek is emelik.

Szilágyi Károly

TAKÁCS ISTVÁN: *Üzenet a Rima partjáról...* (Budapest é. n. A „Magyar Gondolat" kiadása. 110 l.)

A szerző két részre osztott könyvében 21 év — valószínűleg — válogatott verseit gyüjtötte össze. Az első részben hazafias, a második részben alkalmi versei és dalai vannak. Nagy jóindulattal és segítő szándékkal szeretnénk könyvéhez hozzászólni, mert a versek mély emberi érzésből fakadnak és látszik rajtuk, hogy Takács István szeretettel írogatja őket. De — és itt kezdődik a bíráló háládatlan szerepe, az a szerep, amelyre egy hozzáértő és főleg őszinte barát inkább lett volna hivatott, — de ki kell mondanunk: a versek nem értek meg a kiadásra. Eltekintve a kevésbbé sikerült rímektől és más verstani követelményektől, a versekben sok a kirívó magyartalanság. A szerző egyik hazafias versében ezt írja:

„A miénk lesz minden, mi a földnek mélyén / És annak szinén gyümölcsöt *teremnek...*"

Másutt:

„Régi dicsőséget, régi szép időket / *Tár* elénk e templom régi *emlékei...*"

Ismét másutt:

„Nézzétek a békés szivárványnak színét / *Nem-e* ő a legszebb égi *vegyület?*"

Vagy:

„*Nekem kell*, csak a madárdalos erdő..."

Páris felé utaztában:

„Vonatunk magasan, sziklák között rohant, / Míg *megérkezett* a kies Velence..."

Futnokot így köszönti:

„*Legyél üdvözölve*, te kedves kis város..."

És így tovább, többszörösen ennyi. Olyan ficamok ezek, melyeket az itt-ott megbújó kedves gondolatok sem menthetnek. A versek szűk környezethez, kis gyülekezethez szólnak s bár a szer-

ző hazafiassága és vallásossága kétségtelen, gondolatait nem tudja kellő formába önteni. Pedig kár, mert — s ezt hangsúlyozzuk — nem mindennapian nagy érzései különb formát érdemelnének meg. Több nagy költőnk beható tanulmányozása minden téren javító hatással volna költészetére. Aránylag dalai a leggördülékenyebbek.

Domokos István

ZOLNAI BÉLA: *II. Rákóczi Ferenc.* (Magyar életrajzok-sorozat. Bp. Franklin-társulat, 224 l.)

II. Rákóczi Ferenc a magyar nemzet legendás hősei közül való. Nemcsak azok közül, akiket a magyar lélek, a nemzet szellem- és érzelemvilága emelt önmaga fölé, szellemített mintegy emberfölöttivé, de — amint Zolnai Béla Bevezetőjének legelső sorában megállapítja — akiket Európa is elfogadott a maga hőseinek.

Azt hiszem, ma már nem lehet azon vitatkozni, szabad-e az ilyen nemzeti héroszok emberi alakját megrajzolni? Szabad-e az „éltető eszmévé finomult" hőst visszaöltöztetni testi-lelki valóságába? Éppen Rákóczival kapcsolatban emlékezhetünk Szekfű Gyula esetére. Egy kurta emberöltővel ezelőtt (1913) „A száműzött Rákóczi" c. könyve valóságos szellemi lázadást támasztott az ú n. közvéleményben, éppen avval, hogy az ideált emberi vonásokkal merészelte felruházni.

Zolnai könyve példája és igazolása annak, hogy nemcsak szabad, de kell is ezt az életszerűsítést végrehajtanunk, mert a megfoghatatlanná, szinte már csak jelszóvá ködösödött, tartalmatlan eszmény csak így, emberi mivoltában válhatik újra nemzetnevelő példaképpé, önismeret-forrássá.

Igaz, hogy a korszellem is megváltozott a „Szekfű-könyv" szimbólikus máglyahalála óta, s aki mélyebben nézi a magyar életet, tudja, hogy a magyar nemzetnek éppen ez a szédült illuzionizmusa készítette elő a trianoni tragédiát...

Zolnai hármas életforma fölismerését tűzi ki célul Rákóczi vonásaiban: az európai embert, a magyar nemzeti eszme hősét és az egyetemes szellemiség úttörőjét. Akik Rákóczit csupán mint a magyar szabadsággondolat megtestesülését ismerik — s a Nagy Fejedelem alakja ma is még jobbára erről az oldaláról megvilágítva áll a köztudatban, — azok Zolnai művéből egészen csodálatosan emberi nagyság képét látják kialakulni a másik két oldalról jövő megvilágításban. Rákóczi európaisága nemcsak egészen kivételes, mély „európai" műveltségében nyilatkozik meg, de abban is, hogy a nemzet ügyét Európa, az egész emberiség ügyének érzi s megoldását az európai viszonyok gyökeres megváltoztatásával tudja csak elképzelni. Kora a pompakedvelő barokk életforma virágzása. Maga minden külsőségében fia ennek a kornak. A „fejedelmi" udvartartás formaságait Rodostóban is őrzi, bensejében azonban az egész emberi társadalom megújhodásán töpreng s őszinte, gyónásszerű „Confessio"-jában azt vallja, hogy „csak az emberek felfogása és léha véleménye szerint fejedelem, Isten szemében csak por és bűnös ember." —

Aki avval a várakozással veszi kézbe Zolnai könyvét, hogy az utolsó kuruc szabadságharcról kap majd, új kutatások alapján, régi, romantikus elképzeléséhez új kiegészítő vonásokat, az csalódik. Rákóczi szabadságharca a fejedelem nagy életének csak egyik fejezete, a „hármas életforma" központi tényezője, de ez nyer éppen megvilágítást az új szempontú és emberileg felfogható másik két tényező által. Aki tehát arra az eddig szinte felfoghatatlan kérdésre keres — nem misztikus, de emberi logikával megérthető — feleletet, miért vállalta Rákóczi az eleve reménytelennek látott

harcot, miért küzdötte végig becsülettel nemcsak az ellenfél túlerejével szemben, de a maga embereinek gyarlóságával is küszködve, s a nemzet szent ügyének bukása után mért nem fogadta el a császár feléje nyujtott békejobbját, — az Zolnai könyvéből megkapja a választ. Nemcsak „családi hagyomány" a küzdelem vállalása, nemcsak nemzeti büszkeség, megtörni nem tudás a kegyelem elutasítása. Mindez egy csodálatos lelkiség parancsa, mely lelkiségnek erkölcsi szálai a nemzet multjából és életvágyából, a korszak kereszténységének uralkodó eszméiből (janzenizmus) és a megszerzett, mert megszenvedett tiszta krisztusi igazságokból fonódtak össze Rákóczi egyéniségében.

A kép, melyet így kapunk Zolnai tollából, nemcsak adatokon és vallomásokon alapuló tudományos rajz, de egyben művészi ábrázolás is, mert átfűti az ábrázolt személy iránt való rajongás és a cél szentségének átérzése. Rákóczi alakja valamennyi kortársa közül (s ebbe beleértem az Európa sorsát irányító fejedelmeket, magát a Napkirályt is) magasan kiemelkedik erkölcsi mélysége, igaz szándéka, önzetlen önfeláldozása és nem külsőségekben kimerülő, de gyötrelmekben megtisztult mély vallásossága által. És mégis emberi marad ez a fenséges alak, nem elvont eszme, elérhetetlen eszmény, hanem hús és vér és magyar életdarab, ami mi is lehetünk, kell, hogy legyünk valamennyien. Csak így lehetnek nemzeti nagy alakjaink életiskolává a mai magyarság számára, így nyerjük — csodálásunkon keresztül is — azt a hitet, hogy a magunk szűkebb munkahelyén mindannyian lehetünk az ő követése által a magyar jövő munkálói, még akkor is, ha küzdelmünk éppenúgy kudarcba fúl, mint az övé.

Ez Zolnai könyvének nagy tanulsága s ezért áttanulmányozása nemcsak érdekes, nemcsak szép, hanem hasznos is.

Sziklay Ferenc

EÖTTEVÉNYI OLIVÉR: *Ferenc Ferdinánd.* (Kir. Magy. Egyet. Nyomda, Budapest, 1942., 392 l.)

A történeti múlt kérdéseit vizsgáló tudományos kutatók mindenkor nehéz feladat előtt állanak, ha időben közelálló jelenségek vagy egyéniségek életfolyamatát veszik bonckés alá. Bármily tárgyilagosságra is törekszik egy-egy író, lehetetlen elkülönítenie magát attól a kortól, amelynek lényege, eszmetartalma saját lelkén is átszűrődött és egyénileg is részese volt annak az élménygazdagságnak, mely minden kor világát felépíti. Különösen nehéz feladatra vállalkozik az a történetíró, aki olyan történeti egyéniségről ír, akinek működését a vonatkozó források nem tárják fel egészen. Ennek a feladatnak megoldására vállalkozott a szerző akkor, amikor Ferenc Ferdinánd hatalmas skáláján mozgó személyiségéről festett képet. Maga is érzi az akadályokat, melyek munkája elé lépten-nyomon feltornyosodnak s még jobban látjuk mi, amikor egy-egy megjegyzés mögött keressük a forrást, a megbízhatóság gyökerét, mely nélkül történeti munka teljes hitelességgel nem építhető fel. És ha ennek ellenére azt mondjuk, hogy a szerző nem fáradt hiába a szinte áttekinthetetlen tömegű adatok összegyüjtésével és feltárásával, akkor ez az elismerésünk elsősorban a közéletben tevékenykedő tudományos kutató ritka tárgyilagosságának szól és másodsorban a történetíró rendszerességének. Szerző egy uralkodásra kijelölt egyéniség politikai terveit, személyes kapcsolatait, élettörténetét, családi viszonyait, nemzetpolitikai elgondolásait tárja elénk, mindenütt analizáló művészetének részletgazdag ecsetvezetésével s munkájának elolvasása után az az érzé-

sünk, hogy bőséges színfoltok törnek elénk, feltárva egy-egy életdarab alapjait. És ezzel meg is jelöltük szerző történeti művének lényegét: Ferenc Ferdinánd munkásságának és államférfiúi arculatának alapvonásait ismertük meg belőle, miközben a korról nyertünk eléggé találó jellemzést, de a nagy összefüggések hiányzanak a munkából. Tételek és ellentételek egymásra épített halmazával állunk szemben, melyeknek zuhataga szinte elbűvöl, de kimaradt a szintézis lendülete, átfogó ihlete. Ennek a szemléletmódnak eredménye, hogy amikor részleteket rajzol, színei megfognak, így a trónökös dinasztikus érzésének, állampolitikai elgondolásainak leírásánál, melyek között a legtanulságosabb a ma már általánosan helyesnek felismert föderalizmus-eszme, de ugyancsak ennek a megoldási módnak következménye az is, hogy egyes részleteket többször is ismétel, s ezzel nehézkessé teszi előadását. Zavarja az olvasás nyugalmát az is, hogy forrásait mindenkor a szövegben említi és a forrásként hivatkozott személyek nevén kívül, talán a nagyobb hitelesség kedvéért, mindjárt előadja azok életének rövid vázlatát.

Mindezek azonban inkább előadását illetik s nem érintik azt az értéket, amelyet szerző azzal tár elénk, hogy bemutatja a századforduló nemzetiségi megmozdulásait és ezeknek a trónörökössel való kapcsolatait, vagy az egész Habsburg monarchia államszerkezetének hibáit, azt a lazaságot, amelyet csak az uralkodó személye tudott összefogni, nemkülönben tábornoki karának alkalmatlanságát és sok más kérdést, ami végül a monarchia bomlására vezetett annál a történeti szükségszerűségnél fogva, amely más történelmi talajba ágyazott birodalmakat a körülmények belső indítékainak megváltozásával végül nem bírt egybentartani. És ezek a részletek a munka gerincét képezvén, inkább hiánytpótlónak kell a szerző művét tekintenünk s meg kell köszönnünk azt a tökéletes tárgyszeretetet, mellyel az adatok hatalmas tömegét elénk tárta.

Komoróczy György

HANGAY SÁNDOR *összes versei.* (Erdélyi Szemle kiadása. É. n. — 1943 — 512 l.)

Különös föladat elé állít a kötet: élő íróról kell írnom, akinek „összes" verseit adják kezembe: hát már nem akar többet írni? Furcsa dolog. De még furcsább az Előszó. Nem lett volna elég közölni az életrajzi adatokat és a művek jegyzékét? Különösen akkor, ha annyira hangsúlyozzük katonaköltő voltát és magyarságát; hiszen éppen ez a jellem nem szereti a magamutogatást és tömjénezést. No, de beszéljenek maguk a művek!

Hangay kétségtelenül könnyedén forgatja a tollat, régóta ismeri őt az olvasóközönség s egy-két versét szívesen tartja számon. A most lobogó háború időszerűvé teszi újra egy-két kötetnyi háborús költeményét. Különösen azok fogják majd meg az olvasót, amelyekben repülő-élményeiről számol be. Ilyenkor lendületbe jön, s megnyílik fölötte az ég. A föld felett való lebegés sorainak is szárnyat ad. Becsületes, magyar szív dobog versei mögött, életét és vérét szívesen áldozó ifjúsága lendelülete. Éppen ezért rokonszenves. — Feleségéhez írt ifjúkori versein átüt a férfivágy asszonytölelő mohósága és frissesége, de igyekszik megmaradni mindig az ízlés határain belül. Később lehiggad a vágy, s bár itt-ott átforrósodik még a szó egy-egy sorban, a versek nagy részében a család, az otthon melege, gyermekei kék szeme megszelídíti a hangot is.

Verselése könnyed, ritmusai jók, rímei kedvesen, ha nem is mindig eredetien csengenek. Az újítás nyelvét kellő mérséklettel használja, de talán éppen ezért nem is tudott megszületni a különzamatú, egyéni ízű Hangay-nyelv. Költészete elmélyülésre mutat, hogy később versei nem egyikén ötvözöttebb lesz a kép, merészebben szárnyal az állítmány és fürgébb, jelentésdúsabb a jelző. Egészbenvéve kedveshangú, tisztaérzésű, melegszívű költő.

Ágoston Julián

FOLYÓIRATSZEMLE

Az ÚJ MAGYAR MUSEUM folyóiratszemlét indít. Célkitűzésének megfelelően azt akarja számontartani a magyar folyóiratokból, ami a *Felvidékre* vonatkozik; ami a felvidékieket érdekli, mert gondolat- és problémakörükbe vág, vagy ami felvidéki író tollából származik.

Szemlénk első szava a FELVIDÉKI NEVELŐt üdvözli. Az Uj Magyar Museum örömmel és szeretettel köszönti felvidéki testvérlapját. Az új folyóirat ennek a tájegységnek pedagógiai életét akarja mozgásba hozni. Az itteni sajátos művelődési kérdéseket akarja taglalni, s a különböző iskolatípusok szellemét óhajtja egységessé tenni. Munkatársai az itt működő pedagógusok, akik egymáshoz, tanítványaik szüleihez és az egész társadalomhoz akarnak közelebb jutni. *Sziklay* Ferenc szerkesztői beköszöntőjében nivelláló munkát szán a *Felvidéki Nevelőnek*: „A mi célunk kiegyenlítés: az alföldi és hegyvidéki lélek között, — a trianoni csonkaságból kiszélesülő és a kisebbségi sorsból felszabaduló lélek között, — a magyar és nem magyar anyanyelvű magyar állampolgárok lelkisége között."

A *Felvidéki Nevelő* I. évf. 1. számában *vitéz Ujváry* Lajos az országgyarapodás nevelésügyi sorskérdéseit fejtegeti. Ez a szám hozza *Zellhofer* Jánosnak az „idegen nyelvnek" tanítása ügyében rendezett pedagógiai szemináriumon elhangzott előadását, amely elsősorban azoknak szól, akik nemzetiségi iskolában tanítják a magyar nyelvet. Az évfolyam 2. száma megindítja az *Otthon és iskola* rovatot azzal a céllal, hogy a gyermeknek e két hazáját közelebb hozza egymáshoz. A 3. számban olvassuk *Semetkayné Schwanda* Magda érdekes értekezését a súgás lélektani hátteréről. A II. évf. 1. száma új rovatot nyit: *Mit? miért? hogyan?* Tanári önvallomásokat ígér ez a rovat. A sort *Mitró* Erzsébet kezdi meg, aki arról a munkáról számol be, amelyet a munkácsi német tanítási nyelvű polgári iskolában végez.

LÁTHATÁR X. évfolyam. Az 1. szám *Sziklay* László *Közvéleményünk és a nemzetiségi kérdés* című cikkét közli. A szerző megállapítja, hogy a magyar közvéleményben nem tudatosodtak a magyar nemzetfogalom állandó jegyei: A XVIII. századig a hungarus-öntudat élt az ország minden lakójában, tekintet nélkül a faji és anyanyelvi különbségekre, tehát nemzetiségi kérdés nem is lehetett Magyarországon. A XIX. szd-ban európaszerte elterjedt modern nemzeti eszme nálunk is felváltja az egységes hungarus-patrióta érzést és megindítja a nemzetiségek differenciálódási folyamatát. A szerző szerint a nemzetiségi kérdés megszüntetésére egy mód van: a régi, egységes hungarus-patriotizmus visszaállítása. — Ebben a számban ír *Dobossy* László a külföldi magyar iskolákról. A párizsi magyar iskolák tanulóit figyeli. A kivándorolt szülők gyermekeit, a második nemzedéket. Azt állapítja meg, hogy ezt a második nemzedéket csak akkor lehet megmenteni a magyarság számára, ha olyan iskolákat tudunk biztosítani nekik, amelyek minden tekintetben kiállják a versenyt a francia iskolákkal, ahová a gyermekek párhuzamosan jár-

nak. Megfelelő tanterv kidolgozása, egyenesen erre a célra történő tanerőképzés, tervszerű, központi irányítás lennének a legfontosabb tennivalók. — Ugyanebben a számban ír *Rácz József* a ruszin nemzeti színház fejlődéséről. Történeti áttekintést ad és megállapítja, hogy a ruszin nép színházi ösztöne erősen fejlett. — A 2. számban *Pfeiffer* Miklós *XII. Pius* pápa 1941 karácsonyán elhangzott beszédét fejtegeti, amelyben a kis nemzetekről és a nemzetiségi kisebbségekről szólt. Nem ismerhetjük el, hogy a nemzetek közötti legjobb tényező a fizikai erő. Az erkölcsi erő, a nemzetközi jog- és élettisztelet fölötte áll. A kisebb nemzeteknek is joguk van az élethez. A kisebbségi kérdést sem lehet erőszakkal megoldani, mert lélektani és erkölcsi kérdés. — A 3. számban *Kovács* Alajos *Szlovák élettér és a városok* című cikkét olvassuk. *Krizsán*nak válaszol, aki túlbecsüli a szlovákság szerepét a történeti Magyarország városaiban. Rámutat cikkének téves adataira és állításaira. — Ebben a számban *Rácz József* a ruszin festőművészetről ír. Kiemeli ennek a művészetnek európai és népi vonásait. — Itt szól hozzá *Kemény* Gábor *Sziklay* László 1. számban megjelent cikkéhez *Nemzetnevelés és nemzetiségi kérdés* címen. — A 4. szám folytatja ennek a kérdésnek a taglalását. *Joó* Tibor *Korszerű nemzetiségszemlélet* c. fejtegetésében *Sziklay* cikkére válaszolva megállapítja, hogy a régi Magyar Birodalom valóban tökéletes megoldás volt és ideális megoldás lenne a feltámasztása. Ehhez azonban a szentistváni gondolatnak megfelelő nemzet-, nép- és államszemlélet szükséges. — A 6. számban *Szalatnai* Rezső a magyar irodalom szlovák visszhangját üdvözli őszinte örömmel. Megállapítja, hogy a mai szlovák nemzedék „értéktudata és jó ismeretei alapján szemlélődik a magyar alkotások között." Fordításra a legméltóbbakat keresik elő. A magyarságnak is kötelessége a szlovák szellemi törekvések ismertetése. Másik cikkében a magyar irodalom iránti cseh érdeklődésről ír, melyet a cseh szellem 38 utáni elzárkózása hozott meg. A legjobb magyar regényeknek nagy sikerük van Prágában. Költői antológia is készül. — Itt olvassuk *Pfeiffer* Miklós elmélkedését: *Sebeket nem szabad felszakítani.* A nemzetiségi érzékenységről ír a nemzetiségi sorsban élt ember megértésével. — A 7. szám *Hóman* Bálint nyilatkozatát közli a nemzetiségi kérdésről. „Magyarország nemzeti állam, de mindenkor számol a ténnyel, hogy határai között más nemzetiségek és népelemek is élnek." — *Kemény* Gábor ebben a számban a magyar nemzetiségi kérdés lélektani feladataival foglalkozik. — *Siposs* Sándor *Magyarország és a nemzetiségek* című cikkében a nemzet és nemzetiség fogalmát világítja meg és megállapítja, hogy a szentistváni magyar királyság nem nemzetiségi állam, hanem a magyar nemzet állama, amelyben a magyarság mellett nemzetiségek is élnek. A 8. számban *Szalatnai* Rezső *A mai szlovák társadalom regénye* címmel ismerteti *Milo Urban* „Živý bič" (Az élő ostor) című regényét. — A 10. szám a debreceni Kisebbségjogi Intézet nemzetiségi előadássorozatán elhangzott előadásokat közli. A mi szempontunkból a következők emelkednek ki: *Pataky* Tibor: *Nemzetiségi politikánk alapjai*, *Kósa* Kálmán: *Nemzetiségi iskolapolitikánk és iskolaügyünk*, *Makkai* Sándor: *A nemzetiségi kérdés szabályozásának lelki feltételei*, *Kovács* Alajos: *A magyarság számbeli súlya Magyarországon történelmünk folyamán és jelenleg*, *Flachbarth* Ernő: *A nemzetiségi kisebbségi jog legújabb fejlődése*, *Hankiss* János: *Irodalomkultúra és nemzetiségi kérdés*, *Flachbarth* Ernő: *A magyar nemzetiségi jog és politika történetének vázlata*, *Ba-*

logh Béla: *A magyarországi nemzetiségek antropológiai szempontból, Szabó* István: *A magyarországi nemzetiségek településtörténete, Sziklay* László: *A magyarországi szlovákok, Ilniczky* Sándor: *A magyarországi rutének, Pukánszky* Béla: *Németek és magyarok egy hazában, Birkás* Géza: *A hazai németség helyzete, Pfeiffer* Miklós: *A katolikus egyház és a hazai nemzetiségek, Nagy* Géza: *A református egyház és a nemzetiségek, Moravek* Endre: *A nemzetiségi kérdés és a magyar társadalom, Oszwald* György: *A hazai nemzetiségek jogi helyzete, Bozóky* Ferenc: *A nemzetiségi kérdés gazdasági vonatkozásai, Boda* István: *A magyarországi nemzetiségek lélektani szempontból.* — E számban olvassuk még *Kemény* Gábor cikkét a második kisebbségi irodalomról, amelyben a Szlovákiában megindúló új magyar irodalmi életet ismerteti. — A 11. számban *Bihari* Sándor *Ahol a nemzetiségek elvegyülnek egymással* címmel a visszatért máramarosi háromszögről ír, erről a furcsán kevert és minden jelleget nélkülöző vidékről. A gyönyörű szép tájon elképzelhetetlen elmaradottságban él a nép. — A 12. számban *Váradi* József *Széchenyi*nek a nemzetiségi kérdésről 1842 nov. 27-én az Akadémián elmondott beszédét közli. — Ugyanitt *Joó* Tibor ennek a beszédnek jelentőségét fejtegeti. Ez a beszéd elhangzásakor teljesen hatástalan maradt, de 49 után ezek a gondolatok hatottak a gyakorlati politikában. *Széchenyi* ebben a beszédében nyilatkozott meg a legteljesebben, örökre megmutatta az igazi nacionalizmust.

HITEL VII. évfolyam. Az 1. szám *Bárdossy* Lászlónak az erdélyi *Teleki*-emlékünnepélyen elhangzott megemlékezését közli *Teleki Pál Széchenyi nyomdokában* címmel. — *Szabó* István *Az asszimiláció a magyarság történetében* című cikkében részletesen foglalkozik az asszimilációt elősegítő és gátló körülményekkel, és a magyarországi nemzetiségek magyarosodásáról ír. — E szám *Magyar Figyelő* rovata *Bocskai* István végrendeletéből közöl részletet. Ugyanitt hozza táblázattal a magyarság és a magyarországi nemzetiségek társadalmi rétegeinek 1910. évi állapotát. — A *Szemle* rovatban *Makkai* László a máramarosi magyarokról és románokról ír. Ugyanitt *Kéki* Béla *Magyar szellemi decentralizáció* címen a *Diárium* kezdeményezését méltatja. Megállapítja, hogy Kolozsvárt a magyar szellemi decentralizáció tudatos hívei élnek. — A 4. számban *Jakó* Zsigmond *A magyarság életrajza* c. cikkében népiségtörténetkutatóink munkásságával foglalkozik és méltatja *Szabó* István könyvét, amellyel ez a kutatás elérkezett a szintézishez. — Az 5. számban *Malán* Mihály a szláv veszedelemről ír. Statisztikai adatokkal mutatja ki a szláv népek szaporodási túlsúlyát. — A *Magyar Figyelő* rovatban *Veégh* Sándor *Kazinczy és a románok* címmel *Kazinczy* erdélyi utazásakor írt feljegyzéseit közli a románokról. — A 7. szám *Magyar Figyelő*jében *II. Rákóczi Ferenc* emlékezéseit olvassuk szabadságharcának megindulásáról. — A 8. számban *Zathureczky* Gyula *A magyar nemzetiségi politika* című cikkében a nemzetiségi kérdés fejlődésén tekint végig. A *Magyar Figyelő Mikó* Imre képviselő beszédét közli a nemzetiségi kérdésről.

KISEBBSÉGI KÖRLEVÉL VI. évfolyam. Az 1. szám *Figyelő* rovatában *Boksay* Gyula a *Kurtyák Iván Közművelődési Egyesület* programmját ismerteti. — A 2. számban *Deák* József ismertetését olvassuk: *A szlovákság kül- és belpolitikai útja 1918-tól.* U. i. ír *Nemény* Vilmos a szepesi németek történetéről. — E szám *Figyelője* megemlékezik arról, hogy *Flachbarth* Ernő lett a debreceni egyetemi Kisebbségi Intézet új igazgatója. — A 4. szám *Falu-*

helyi Ferenc Pécsett elhangzott előadását közli a magyarországi nemzetiségi kérdés jellegéről és megoldásáról. „Ne vegye a magyartól rossz néven senki a Dunamedencének ebben a térségében, ha a primus szerepére tör." — A *Figyelő* a szlovákiai magyar iskolákról számol be. — Az 5. számban *Deák* József folytatja a szlovákság külés belpolitikájának ismertetését. A 6. számban *Polzovics* Iván *gr. Teleki Pál* nemzetiségi politikáját fejtegeti. Megállapítja, hogy ez a politika teljesen a szentistváni gondolat jegyében, a tanításon és fegyelmezésen alapult. — Itt olvassuk *Wagner* Ferenc cikkét: *A csehszlovák nemzetegység a cseh és szlovák irodalomban.* A csehszlovák államalapítás erkölcsi igazolásául mesterségesen termeltek ki közös multat. A nemzetegység kényszeredett bizonyításával a köztársaság utolsó éveiben már fölhagyott a szaktudományi vizsgálat. — A VII. évf. 1. száma *Zsolt* Zsigmond cikkét közli: *A magyarság fajfenntartó harca, különös tekintettel a magyarországi magyar szórványságra.* A honfoglalástól kezdve napjainkig mutatja be a magyarság fajfenntartó küzdelmeit. A szórványmagyarságról szólva megjelöli azokat a kötelességeket, amelyeket velük szemben teljesítenünk kell.

MAGYARSÁGTUDOMÁNY I. évfolyam. Az 1. számban *Csorba* Tibor a magyar végvárak lengyel poétájáról ír. *Czakrowski, Balassa* Bálint kortársa 9 évet töltött a magyar végvárakban. Költeményeiben sok a magyar vonatkozás, 6 hosszú költeményét teljesen a magyar ügynek szenteli. — A 2. számban *Eckhardt* Sándor *Balassának* a besztercebányai levéltárban őrzött leveleit ismerteti. Ezek a levelek a költőt kevéssé ismert oldaláról mutatják be. „A jószágának, embereinek és barátainak ügyeit szeretettel intéző urat, a nagyhírű polgári város benső barátját" ismerjük meg belőlük. — A 4. számban *Gerézdi* Rabán *Váradi Péter*ről ír. Árva várában töltött fogságát és Mátyás halála utáni pályáját ismerteti. — Itt olvassuk *Eckhardt* beszámolóját arról, hogy a *Zichy*-levéltárban egy iratot talált, amely két bűbájos asszony vallomását tartalmazza, valószínűleg *Tokaj*ban. A Zichy-levéltárnak ez a része olyan családoktól került össze, akiknek több tagja kapitány volt a vidék végházaiban, egy *Melith* a kassai kamara elnöke is volt.

KÜLÜGYI SZEMLE XX. évf. 1. sz. *Eöttevényi* Olivér cikke: *Szovjetoroszország és a Balti államok 1920—40. Polzovics* Iván a légi semlegességről ír. A *Nemzetközi Okmánytár Kállay* miniszterelnök és *Szinyei-Merse* kultuszminiszter költségvetési beszédeiből közli a nemzetiségi kérdésre vonatkozó részeket.

UNGARN 1942. szeptemberi füzetében *Wick* Béla *Die Hauptstadt Oberungarns* címen *Kassa* város történetét és műemlékeit ismerteti. *András* Károly *Jakoby, Oravecz* és *Prohászka* festészetéről ír. Ebben a számban olvassuk *Márai* Sándor *Padua im Regenwetter* című írását. — Az 1943 januári füzetben *Thienemann* Tivadar *Ewige Briefe als deutsch-ungarische Begegnungen* cím alatt *Kazinczy Wieland*hoz és *Batsányi Herder*hez írt levelét közli. — A februári számban *Thienemann* folytatja a levelek közlését. Itt *Petróczy* Zsuzsi *Lőcsé*ről *Goethe*hez írt levelét olvassuk.

DIÁRIUM III. évfolyam. A 2. szám bevezető cikke bejelenti, hogy a lap a kulturális decentralizáció szolgálatába akar állni, mert kultúrpillérekre van szükségünk az ország minden részén. Mindjárt közöl is két cikket, amelyek a decentralizációért küzdenek. *Paku* Imre megállapítja, hogy *Klebelsberg* művelődéspolitikája az első visz-

szahatás a kiegyezés korában megindult centralizáció ellen. A mai idő nagyon alkalmas arra, hogy minden város felismerje a maga hivatását és kidomborítsa jellegét. *Makay* Gusztáv az egészséges decentralizáció képét rajzolja meg. A főváros, a vidéki kultúrvárosok és a falu állandó kulturális és szellemi kapcsolatában látja a megoldást. — Ebben a számban olvassuk *Vajthina ars poeticáját*, amelyet *Vajthó* László *Mécs* László „pacsirtalelkének" ajánl. — A 3. szám folytatja a decentralizáció kérdésének tárgyalását. *Kovalovszky* Miklós *Budapest* irodalmi szerepéről ír. A főváros mindent magához ragad, felszívja a vidék erőit, értékeit, de nem sugározza vissza termékenyítőleg ezt a központosított irodalmi kulturát a vidékre. *Takáts* Gyula *Vidéki hozzászólás a decentralizációhoz* címmel *Somogyból* hallatja szavát. Az ottani tespedtséget bírálva kíván kulturális központot minden tájegység számára. *Király* György a gazdasági decentralizáció irányelveit tűzi ki. — A 4. számban *Sándor* István *Szeged és a decentralizáció* című cikke kifejti, hogy a decentralizáció lényegében koncentráció: a magyar tájak közelebbhozása a műveltség tűzhelyeihez. *Szatmári* Tibor pedig *Takáts* Gyula cikkéhez szól hozzá. — *Martinkó* András *A novella és a magyar novella* című cikke *Lovass*. Gyula tanulmányát bírálja, amelyben a novellát az anekdotától származtatja. A szerző szerint három magyar novellafajta van: lírai, drámai-balladai és epikus-anekdotikus. — A könyvszemlében *Kenyeres* Imre *Mécs* László verseiről ír. — Az 5. számban *Martinkó* András *A tanárság és a kulturális decentralizáció* c. cikkét olvassuk. A tanár kulturális munkájáról, az azt gátló tényezőkről van benne szó. Az egyetemen esetleg pótév keretében kellene előkészíteni a tanárokat a vidéki kultúrmunkára. — *Makay* Gusztáv *Márai* írói és emberi egyéniségével foglalkozik: *Széljegyzetek az új Márai-könyvhöz* (Ég és föld). A 6. számban *Meskó* Barna a magyar vidék kulturális megerősítéséről ír. — A 7. számban *Kenyeres* Imre cikke zárja le a decentralizáció kérdésével foglalkozó tanulmányok sorát. Megállapítja, hogy kívánatosak a vidéki folyóiratok, az irodalmi, kulturális egyesületek életének fellendülése. — A 11. szám meleg kommentárral közli *Sziklay* László cikkét: *Az Uj Magyar Museum beszél az olvasóhoz* címmel. *Martinkó* András: *Irodalomszemlélet a központban és vidéken* címen értekezik. — A 12. számban *Kenyeres* László ahhoz a vitához szól hozzá, amelyet *Márai Röpirat*-a keltett.

Az IRODALOMTÖRTÉNET XXXI. évf. 4. számában *Kardeván* Károly Eötvösnek *Madách*ra gyakorolt hatásával foglalkozik.

Az IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK LII. évf. 1. füzetében az *Adattár*ban *Kéry* László három *Kazinczy*hoz írt levelet közöl, *Szász* Károly pedig *Lévay* Józsefnek borsodmegyei főjegyző korában *Göötz* Józsefhez írt levelét. — A. 3. füzetben *Eckhardt* Sándor *Rimay* János ismeretlen levelét teszi közzé.

Az ÍROTT KŐ 1942. 9. 3. az *Őrhely*ben foglalkozik a vidéki irodalommal. Az 1943. 1. 1. *Urr* György *Felvidéki szellem* című cikkét közli. Ismerteti a felvidéki kultúrmunkások 1939. április 1-i budapesti értekezletét és azt a következtetést vonja le belőle, hogy a felvidéki szellem felmorzsolódott. Megállapítása helytelen, mert egy esetből akarja leméri az egész felvidéki szellemet.

A HAJNALODIK V. évf. 3. számában *Kiss—Zs. Fodor* cikkükben az alföldi munkaprogramm keretén belül foglalkoznak a szellemi decentralizáció kérdésével. — A 4. szám a *Szemlé*ben

hozza, hogy milyen visszhangot keltett az ország különböző részeiben a decentralizáció kérdésének felvetése.

Az ERDÉLYI SZEMLE XXVII. évf. 6. száma *Hóman* Bálint beszédét hozza, amelyet a Horthy-emlékérem átvételekor Szegeden mondott. A vidéki egyetemek a kulturális decentralizáció központjai és kutatásaik a nemzetiségi kérdésekre is kiterjednek. Feladatuk a magyarságnak és vele a magyar állam keretében együtt élő nemzetiségek békés életének és zavartalan fejlődésének biztosítása. — A 7. számban *Tövisi* Géza a felszabadult területek közművelődési egyesületeinek megújhodásáról ír. Elismeréssel emlékszik meg a *Felvidéki SzMKE* és a *Kárpátaljai ÉMKE*-ről.

Az ATTILA IV. évf. 2. számában *vitéz Soltészné Guldán* Olga a Magyar költők élete c. sorozatban *Gvadányi*-ról ír.

A JELENKOR IV. évf. 23. száma *Zolnai* Béla *Rákóczi*val foglalkozó készülő munkájából közöl töredékeket. (V. ö. e számunk 167. l.-val.) A 24. számban *Ambrus* Zoltán *Márai* röpiratáról ír.

A KERESZTYÉN IGAZSÁG X. évf. 8. száma a *Széljegyzetek*ben foglalkozik a kulturális decentralizáció kérdésével és rámutat Erdély virágzó, külön színt jelentő kulturális életére.

A MAGYAR PROTESTÁNSOK LAPJA XVI. évf. 9. száma *Jókai*nak egy szegedi tisztelőjéhez írt ismeretlen levelét közli.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNY XXII. évf. 2. száma a *Figyelő*ben közli *Csorba* Zoltánnak a képességmegállapító versenyvizsgára képző tanfolyamon tartott előadását a jellem megítéléséről. Ugyanitt olvassuk *Bakos* Józsefnek egy kísérletéről szóló beszámolóját, amelylyel az egyke terjedését akarja megvilágítani.

A ZORJA-HAJNAL II. évf. 1.—2. számában *Sztripszky* Hiador *Volt-e könyvsajtó a máramarosi Körtvélyesen?* c. cikke részletesen ismerteti a XVII. szd-i Máramarost és megállapítja, hogy a körtvélyesi nyomda csak irodalmi legenda. — *Szelekács* Miklós a *Zékány*-családdal foglalkozik. A család Alföldre költözött része elmagyarosodott, az ősi birtokon Beregben maradottak ruszinoknak vallják magukat. — *Rácz* József a ruszin kulturális kettősség nyilvánvalóságát mutatja ki *Kelet és Nyugat a ruszin egyházi művészetben* című cikkében. — *Balogh-Beéry* László a ruszinság rokonsági kapcsolatairól ír. — *Balás* Vilmos cikke: *Az Erdős-Kárpátok és a Nagy-Alföld, ruszinok és magyarok* a két szomszédos táj és nép kapcsolatait fejtegeti.

A FORRÁS I. évf. 1. sz. *Mécs* László *Juhász Gyula* című versét hozza és részletet *Márai* Sándor *Kassai polgárok* c. drámájából.

Chorléné Dénes Clarisse

SLOVENSKÁ PRÍLOHA

SPOLUPRACOVNÍCI SLOVENSKEJ PRÍLOHY:

ADORJÁN SZABÓ, premonštrátsky kanoník, Kassa.
HIADOR SZTRIPSZKY, ministerský radca, Budapest.
BELO SULÁN, profesor, Érsekújvár.
ANDREJ MÁRTON, profesor, Ungvár.
JOZEF OLÁH, profesor, Kassa.

OBSAH:

Adorján Szabó: Boha hľadajúci Rákóczi --- --- --- --- --- --- --- --- 3
Hiador Sztripszky: Peter Pázmány a slovenská literatúra --- --- --- --- 10
Belo Sulán: Hospodársko-dejepisné mená v chotári Rožňavy --- --- --- --- 21
Andrej Márton: Otec môj nárokuje si zem --- --- --- --- --- --- --- 24
Belo Sulán: Priezviská z remeselníckych mien --- --- --- --- --- --- 29

Literatúra:

Anton Harčar: Historický význam protireformácie v Košiciach z roku 1604. (Jozef Oláh) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 31

B O H A H Ľ A D A J Ú C I R Á K Ó C Z I

Historická osoba Františka Rákócziho II. je už skrz národné hnutie svojich predkov zosobňovateľom celého národa uhorského. V ňom sa stelesnila snaha o národnú neodvislosť Uhorska. Cítil a bol presvedčený o tom, že sloboda je nebeským darom ľudí a kto za ňu bojuje, bojuje za Boha. Rákóczi, ako hrdina národnej slobody a neodvislosti, sa stal ideálom. Príznačným znakom tohoto ideálu je jeho kresťanská, náboženskomravná sila, čo je najväčšou etickou hodnotou historickej minulosti národa uhorského. Láska k vlasti a bohabojnosť sa v Rákóczim navzájom dopĺňaly a posilňovaly. I za svojich najskvelejších vojenných úspechov zostal vždy a všade osloboditeľom národa a poníženým sluhom božím. Vznešenosť Rákócziho sa nezakladá len na oddanom vlastenectve, ale hlavne na nábožnosti, čistej ani kryštál. Jeho dušu rozpaľovala vierovernosť k svojmu katolíckemu náboženstvu. Rákóczi nebol len takým hrdinom, ktorý v službách jednej svätej idey dával prednosť dobru národnej pospolitosti pred vlastnými záujmami. Bol hrdinom sebaobetovania, vernosti k zásadám, vedomia povinnosti a vždy odhodlaný na mučeníctvo. Nebojoval iba za slobodu svojej vlasti, ale i za slobodu svojej duše. Avšak boj bol dlhý a ťažký, kým v ňom zvíťazil nad sebou.

Začiatočnou, základnou dobou náboženského života Rákócziho bol jeho detský a dospievajúci vek. Zdedená nábožnosť bola zdobou Báthorych, Zrínyich a Rákóczich. Jeho otec, František Rákóczi I., keď sa vrátil so svojou matkou, Žofiou Báthory po smrti otca, Juraja Rákócziho II. do katolíckej cirkvi, pod vedením svojich jezuitských vychovávateľov a učiteľov sa stal oduševneným stúpencom novej svojej viery. Blažene sa zúčastnil bohoslužieb, bol horlivým členom Mariánskej kongregácie, ruženec mal vždy u seba, ba dal vytlačiť i modlitebné knihy. V Košiciach dal vystavať spolu so svojou matkou nádherný kostol, ktorý si vyvolil za rodinné pochovávacie miesto. Po smrti Františka Rákócziho I. r. 1676-ho prevzala náboženskú opateru jeho jediného syna, niekoľko mesačného Františka Rákócziho, Helena Zrínyi. Jeho stará matka nariadila, aby si jej vnuk osvojil vzdelanosť v jezuitskej škole. Jeho vychovávateľ sa úzkostlive staral o to, aby sa snáď neodcudzil svojmu náboženstvu pod vplyvom nevlastného otca, Imricha Thökölyho. Po nútenom odovzdaní mukačevského hradu dostal sa vo Viedni pod tútorstvo kardinála Kollonicsa, ktorý ho sveril jezuitom. V kolégiu neuhausskom hľadal 12-ročný chlapček, odtrhnutý od svojej matky a sestry, potechu a uspokojenie u Boha. Po ukončení štúdií poslali ho do Talianska. Skrúšene sa modlil na pútnickom mieste Loretto a pred zázračným krížom v Cirole. V Ríme ho obdaroval pápež Inocent XII. ostatkami svätých.

Keď ho po návrate (1694) vyhlásili za dospelého, vzal za ženu kňažnú Karolínu z Hessen-Rheinfelsenu. Keď prevzal správu svojich majetkov, cisárske armády počas jeho pobytu v Uhorsku ho neušetrily. Bohu vzdával vďaky za útrpnosti, ktoré trpezlive znášal úfajúc, že Pána Boha usmieri. A keď sa rozhodol, že pre celokrajinské záujmy sa postaví v čelo uhorských stavov a žiada francúzsku podporu, jeho snahy sa prezradily, dostal sa do žalára a tu sa oddal do vôle božej. Vyslobodiac sa zo žalára, utiekol do Poľska a odtiaľ prišiel z jari r. 1702 do Uhorska, aby sa chopil svätej zástavy plný viery a spoliehajúc sa na pomoc božiu a aby sa stal hrdinsky bojujúcim vodcom boja za slobodu. Bol silne presvedčený o tom, že Boh rozhodol, aby sa dal do služieb národa uhorského za vydobenie slobody a samostatnosti. Národ mal k nemu dôveru a nesklamal sa: Rákóczi bol naozaj najsvedomitejšou postavou uhorských dejín. Vo svojich Confessiach hovorí, že všetko činí pred Bohom a pre Boha, lebo ho Pán Boh určil k ukončeniu tohoto diela. Vo svojich Pamätiach slávnostne vyznáva, že ho neviedla nikdy pomstychtivosť, ani ctižiadosť, ale jedine láska k slobode a že cieľom jeho činov bolo vždy to, aby oslobodil svoju vlasť zpod cudzieho jarma. A láska k slobode vyvierala u Rákócziho z jeho silného presvedčenia, že sloboda je darom božím, lebo: „So slobodou dal nám Pán Boh všetko a bez nej nemáme nič". A že ho viedla tá myšlienka i v boji za oslobodenie vlasti, to nám dokazuje jeden z jeho rozkazov, v ktorom zdôrazňuje, že cieľom boja za slobodu „je predovšetkým chvála Boha, lebo pomocou jeho svätej ruky úfame oslobodiť našu vlasť". Rákóczi hlásal, že za národom stojí silné božstvo. „Pán Boh už oddávna sledoval osud nášho bojujúceho národa. Vidiac, že niet nikoho, kto by ho oslobdil od ukrutného panovania jeho nepriateľov, sám sa chopil zbrane, vrátil národu smelosť a začali sme náš boj pred celým svetom takmer bez všetkých prostriedkov". Teda Rákóczi pokladal vždy vec národa uhorského za vec božiu; veril, že Pán Boh ho povolal do práce. V tomto presvedčení prebojoval svoj osemročný boj za slobodu, ako neskoršie (roku 1848-ho) Ľudovít Kossuth.

Sotva 27-ročný sa chopil zástavy Panny Márie a postavil sa v čelo svojich kurucov, nových križiakov uhorského boja za slobodu.

Všetky skutky Rákócziho — podľa vlastného priznania — nesmerovaly následkom ľudskej krehkosti síce k Bohu, ale jeho úcta k Bohu nikdy neochabla. Jeho vrúcna bohabojnosť neobmedzovala sa len na vnútorný život; dal jej výraz i zovnútorne tým, že sa stále staral o nábožnosť svojich vojakov.

Bohabojný Rákóczi vykonával vždy vrúcne svoje náboženské povinnosti. Pred každým svojím dôležitým plánom — ako sám hovorí — v dlhej modlitbe prosil Boha, aby ho podporoval, ak sú jeho úmysly správne, dobré a cirkvi a národu prospešné. V opačnom prípade, keby výsledok jeho skutkov bol na úkor náboženstva a vlasti, nech ho nenechá činiť. Často sa modlil dlhšie, aby poznal vôľu božiu. Keď ho stihla nejaká krutá rana alebo utrpenie, velebil Boha hymnou „Te Deum laudamus" a vzdával Bohu vďaky za to, že mohol trpieť. Cirkvou predpísaný pôst nikdy neporušil. Svätú omšu zanedbal len

veľmi zriedka, ba ešte i počas vyhnanstva bol každý deň prítomný na bohoslužbách.

Na väčšie sviatky sa pripravoval vždy v skrúšenosti. Pred veľkými sviatkami, ale i viackrát ročne, konal duševné cvičenie. Týždenne sa spovedal a prijímal, aby bol dosť silný k snášaniu božích dopustení.

Svoje náboženské povinnosti konal natoľko presne, tak skrúšene a tak ducha povznášajúcim spôsobom, že si ho vzaly za príklad nielen jeho stavy, ale i celá krajina. V dobe vedenia vojny, či na pustých poliach alebo v mestách, deň začal a ukončil vždy v mene božom. Tak napríklad pri príležitosti svojich pobytov v Košiciach navštevoval všetky kostoly mesta a pred oltárom božím prosil o pomoc a požehnanie. Svoje každodenné pobožnosti konal v kostole dominikánov, avšak najčastejšie v kostole františkánskom. A Rákóczi sa nemodlil len pre seba, ale i pre svojich vojakov a učinil všetko možné, aby v krajine udržal náboženský život. Pre svojich vojakov sostavil aj modlitby a aby kurucov ochránil pred duševným a mravným zosurovením, veľmi prísne trestal kliatie, rúhanie a zlodejstvo. Povzdvihnutie nábožnosti kuruckých vojsk pokladal za veľmi dôležité a k uskutočneniu tohoto cieľa dostal od cirkevných vrchností riadne platených kňazov, ktorých zamestnával stále ako vojenských kňazov. Očakával od nich, že jednak vyučovaním, jednak zbožným životom budú príkladmi. Že štátne sviatky oslávil podľa katolíckych obradov, nad tým sa nepozastavili ani protestantskí kuruci, lebo vzorná bohabojnosť kniežaťa uchvátila každého. Ináč i od protestantských kurucov vyžadoval pobožný život a každodenné modlenie sa.

Už na začiatku boja za slobodu napísal pre celý národ takú modlitbu, ktorá bola každému prijateľná bez náboženského a dogmatického rozdielu. V náboženských otázkach bol Rákóczi veľmi trpezlivý. Ako sám píše vo svojom životopise, s rovnakou láskou podporoval i nekatolícke záležitosti, vyhovel ich žiadostiam, aby takýmto spôsobom vylúčil prípadné nesrovnalosti. Knieža nezabudlo ani na to, že porušenie náboženskej slobody bolo tiež jednou príčinou povstania a on bojoval i za protestantskú náboženskú slobodu. Ako štátnik vyžadoval od každej cirkvi bohabojnosť v presvedčení, že prameňom každej lásky, teda i lásky k vlasti je viera. Nehľadal, či niekto žije pobožne ako protestant alebo ako katolík, ale ako hlava štátu vyžadoval od každého svojho poddaného — hocijakého bol náboženstva — vernosť k Bohu, pretože dľa jeho presvedčenia iba bohabojný človek vykonáva svoje povinnosti aj voči svojmu kniežaťu.

Na národnom shromaždení v Szécsényu vyhlásil náboženskú slobodu: mnoho kostolov a škôl dal vrátiť protestantom. Neskoršie sa obviňoval, že bol síce horlivý vo vykonávaní náboženského života, ale to vyžadovalo jeho postavenie: bol totiž presvedčený o tom, že vonkajšie prejavy náboženstva patria tiež medzi podmienky dobrého panovania.

Náboženskú snášanlivosť Rákócziho nepodvráti ani jeho neskoršie priznaný úmysel nazpäť priviesť rôzne sekty do cirkvi katolíckej

miernymi a pokojnými prostriedkami, keby si znovu získal sedmohradské kniežatstvo. V ochrane katolíckeho náboženstva sa snažil o uskutočnenie Kristovho ideálu: „Jeden ovčinec a jeden pastier."

Po stroskotaní boja za slobodu Rákóczi sa povzniesol na najvyšší stupeň pobožnosti. Keď nastal tragický koniec a víťazný meč vypadol z jeho ruky, radšej zanechal svoju vlasť a išiel dobrovoľne do vyhnanstva, než by sa bol podriadil tej vôli, o ktorej nemohol predpokladať, že bude mať v úcte slobodu a zákony krajiny. Neprijal mier, lebo prisahal, že nesloží zbrane národného boja. A Knieža sa držalo prísahy: obetoval svoj ohromný majetok, svoje schopnosti, srdce a dušu. Ako úplne schudobnený človek opustí svoju vlasť, stane sa radšej vyhnancom, ale nezradí ideu. pre ktorú bojoval skoro desať rokov. V tomto tragickom ukončení videl tiež vôľu božiu: „Len Ty vieš, Pane, prečo si nedokončil to, čo si začal..."

Rákóczi stratil síce vlasť, ale nie vieru, ktorá stále zosilnievala počas vyhnanstva; hlavný cieľ života videl vo velebovaní Boha. A v tejto dobe porozumel, čo znamená viera pre trpiaceho človeka a milosť pre bezvládnu dušu.

Ľudovít XIV. videl márnosti svetského života a utiahol sa do grosboisského kláštora, kde sa vhĺbil do skrúšených rozjímaní. Odtrhol sa od vonkajšieho sveta a pomocou milosti božej v duši sa úplne premenil. Začal bohumilý život. Hľadal a našiel v Bohu ozajstnú blaženosť, ktorú predtým nikdy nepoznal.

Rákócziho duševné znovuzrodenie nastalo v Grosboisu. Tu okúsil, ako sám hovorí, „onú sladkosť samoty, ktorá vzbudí v človeku túžbu, aby dobre žil a aby chodil s vedomím príslušnosti k národu božiemu." Pred vianocami (r. 1715) vykonal generálnu spoveď, a tento deň pokladal v celom svojom ďalšom živote za „sviatok znovuzrodenia". Jansenisticko-asketická zbožnosť groboisského kamaldulského kláštora a vzorný život sv. Augustína boly mu smernicami, podľa ktorých sa ubieral, hľadajúc kráľovstvo milosti, lebo ho vábila nekonečná hĺbka mystiky.

Odtiaľto vyvierala i jeho spisovateľská činnosť. Najväčší vplyv maly naňho Spovede Sv. Augustína. Toto klasické dielo bolo kniežaťu vzorom pri spisovaní vlastného životopisu, ktorý je vynikajúcou pamiatkou a dokladom kultu sv. Augustina v maďarskej literatúre. Tento veľký cirkevný otec bol prvým vodcom kniežaťa na ceste k asketickému a pustovníckemu životu. Svoj životopis, ktorý je vlastne autobiografiou jeho duše, nazýva: „spoveďou hriešneho človeka, oplakávajúceho svoj život a žehnajúceho cestu Prozreteľnosti". Vo svojom diele síce viackrát spomína, že nechce písať dejiny, predsa však svojou vecnosťou a mnohými podrobnosťami je ono dôležitým historickým prameňom. Čo bolo cieľom jeho životopisu, to sa môžeme dozvedieť, keď hovorí napr.: „Pane, povedz, aby som napísal, aké a koľko vecí si spravil so mnou nehodným hriešnikom, aby sa prejavila veľkosť Tvoja, a aby boly strestané a zahanbené moje nehodné skutky". Alebo: „Nepíšem deťom sveta, ale tým, ktorí zbožňujú Tvoju prozreteľnosť, aby videli a obdivovali jej nádheru a aby sa naučili v Tebe hľadať svoj pokoj". Inokedy zase preháňa seba-

obviňovanie, keď hovorí napr.: „Ktokoľvek raz budeš čítať tieto riadky, ducha hľadaj a nie písmená; skloň sa pred veľkosťou božou a zoškliv si moje hriechy... a pros Boha a modli sa k Nemu za mňa, ktorý som najväčší zpomedzi hriešnikov a najnehodnejší jeho milosti..." Ale obracia sa i ku kniežatám: „Vy kniežatá, ktoré len čítať budete tieto spovede jedného nehodného hriešneho kniežaťa, učte sa prosiť o radu najprv Boha a potom ľudí, aby ste vykonávali najprv svoje povinnosti kresťanské, potom z vášho postavenia vyplývajúce".

Vidíme tedy z uvedených príkladov, že chce podľa príkladu sv. Augustína usmierif Boha pokorným vyznaním svojich pokleskov a že chce poukázať na veľkosť a múdrosť prozreteľnosti božej. Ako dobrý znateľ a bystrý pozorovateľ ľudskej duše, dáva dobré rady hlavne kniežatám, ako premáhať vlažnosť v uctievaní Boha a rôzne vášne a neresti. Vo svojich spovediach tedy nehovorí o kuruckých vojnách za slobodu, lebo o tých pojednáva inde. Nepíše dejepisné dielo, ale mravnými úvahami pretkanú duševnú autobiografiu na základe psychologických pozorovaní. Rákócziho prísna duševná analýza veľmi dobre objasňuje jeho duševný život. Verne nám predstavuje kniežа, ktoré chodí po cestách božích, a ktorého celý vnútorný život je presiaknutý láskou k Bohu. Počas svojho vyhnanstva, keď prijíma telo Pána, takto sa modlí k Bohu: „Nech ma posilní táto svätá sviatosť, tento nebeský chlieb, aby som mal dosť sily, keď sa mi bude treba vydať na cestu, po ktorej mám ísť podľa Tvojej svätej vôle a nech posilní moje kroky, aby som šiel s Tebou, aby som Ťa neustále hľadal a aby som prišiel k Tebe, keď sa Ti to zaľúbi". Keď pojednáva o tom, že sa na počiatku boja o slobodu preto spolčil s francúzskym a švédskym kráľom, lebo spolok s nimi uzavrel ešte jeho praded, Juraj Rákóczi I., i tento krok považuje za prejav božej vôle a prozreteľnosti: „Všetko sa stalo tajným riadením prozreteľnosti božej... čo prejav Tvojej svätej vôle". Zo spovedí Rákócziho s obdivom poznávame jeho žiariacu, k nebu pozdvihnutú dušu, ktorá na najvyššom stupni zbožnosti odputáva sa od všetkého pozemského.

Niektoré pojmy a výrazy jeho Spovedí však už zabiehajú do jansenizmu. Už i ono vytrženie, ktoré prebleskuje v jeho Spovediach, oná mystická túha po splynutí s Bohom, ďalej jeho lyrické rojčenie o večnosti a jeho sebaponižujúce výlety, to všetko ukazuje na vplyv grosboisského kláštora, na vnímavú dušu kniežaťa. Nesmieme však zabudnúť, že Rákóczi sostavil svoju knižnicu s prispením a s pomocou grosboisských mníchov a že z jej 290 sväzkov dve tretiny boly teologické diela. Z týchto zase asi jedna tretina pochádzala od jansenistických spisovateľov. Takto tedy malo kniežа skvelú príležitosť soznámiť sa s jansenizmom a s jeho duchovnými zbraňami. Na Rákócziho mal jansenizmus veľký vplyv už i preto, lebo hlavne v ňom boly stelesnené snahy kresťanstva XVII. storočia, ktoré túžily opäť zaviesť v cirkvi kázeň prvých kresťanských dôb. Jansenizmus však bol nebezpečným hnutím, hlavne preto, že vyšiel a rozširoval sa v cirkevných kruhoch a že sa zakladal na mylnom mysticizme a na

mylných dogmatických článkoch, popieral slobodnú vôľu a otriasol dôverou veriacich v milosť božiu.

Na nejaké proticirkevné buričstvo alebo kacírstvo Rákóczi ani nemyslel. Podozrivé výroky svojho diela odvolal a slávnostne sa zriekol jansenizma. S pokorným srdcom sa obracia k Bohu a hovorí: „Prijmi, Pane, obeť mojho pokorného priznania. Ty poznáš pravdu a prostotu toho, čo som napísal a čo iste neraz bude predmetom mnohých posudkov". Ďalej hovorí tu, že sa nevyzná v teologii a preto, že sa snáď nájdu v jeho spise i také výroky, ktoré on síce nepokladá za správne, ale ktorými on nič zlého nechcel povedať. Veď ešte i v svojej poslednej vôli z 27. októbra 1732 píše, že verí všetko, čo učí a zavrhuje všetko, čo zatráca Cirkev svätá. Týmto svojím výrokom Rákóczi jasne dokazuje práve tak ako i v predmluve k dielu „Traité de la puissance", že nebol a ani nemohol byť jansenistom. Jeho dielo je zbožným výlevom bohate cítiacej duše a srdca, ale nie nejakým teologickým traktátom. Že sa Rákóczi nestotožňoval s jansenistmi, dokazuje medzi iným i to, že mesačne pristupoval k svätému prijímaniu, kdežto jansenizmus časté prijímanie zavrhoval. To, že sa Rákóczi dostal pod vplyv jansenizmu, dá sa vysvetliť účinkom jansenistického prostredia, v ktorom vo Francúzsku žil. Náboženské úvahy jeho spovedí sú však presiaknuté katolíckym duchom a nielen dobrý vlastenec, ale i dobrý veriaci môže k nim chovať plnú dôveru. Podľa Bélu Zsolnaiho môžeme postaviť Rákócziho „Spovede" a „Túžby jedného kresťanského kniežaťa", čo prvotriedne diela neo-latinského európskeho písomníctva po bok jeho sochám, korune, meču a iným pamiatkam. Rákóczi, znovuzrodený v Grosboisu a pokorne odovzdaný do vôle božej, opúšťa francúzsky kráľovský dvor, kde sa utiekol, keď bol vo vlasti už všetko stratil. Sedemnásť rokov žil v Rodosto z milosti tureckého sultána podľa prísneho kláštorského rádu, ktorý priniesol z Grosboisu. Dejepisec Anton Meszlényi hovorí o Rákócziho pobyte v Turecku ako o splynutí človeka s Bohom, ktorý už zo všetkého vydal počet. Aj Július Szekfű píše o ňom, že v Rodosto ani krok nespravil bez toho, žeby sa nebol najprv presvedčil o tom, že sa jeho skutok srovnáva s vôľou božou a s učením cirkvi. V Rodosto strávil väčšinu dňa modlitbou, rozjímaním, písaním alebo nejakou ručnou prácou. Nezabudol však ani na svoju drahú vlasť a osud národa naplnil bolesťou jeho verné srdce. Neprestával pozorovať zahraničné politické udalosti, stále dúfajúc, že nejaký priaznivý obrat mu snáď dovolí dokončiť svoje poslanie. Jeho vrelé túžby sa však nesplnily. Neúspechy a neuskutočnené túhy ho však nezlomily ani teraz; s trpezlivosťou, s oddanosťou a spokojný s riadením božím, bez reptania snášal svoj osud. Utrpenie ešte očistilo jeho nepoškvrnenú dušu. Ešte viac sa priblížil k dokonalosti a ešte vyššie sa povzniesol k Bohu. Hrdinne snášal duševné bolesti, čím sa jeho duša natoľko povzniesla nad každé zemské utrpenie, že už túžila po bolesti, aby sa tak stala podobnou a hodnou Krista. Vo svojich „Túžbach" takto hovorí v modlitbe pre umierajúcich: „Dovoľ, Pane, ktorý si za mňa toľko vytrpel, aby som teraz ja trpel za Teba, lebo keď sa s radosťou podrobím Tvojej vôli, dúfam, že za Teba trpím... Tebe obetujem,

Pane, svoje bolesti, ktoré trpím, lebo i ony sú darom Tvojím. Lebo ani by som Ti ich nemohol v obeť priniesť, keby si ich nebol Ty na mňa dopustil ... Dovoľ, aby sa to, čo trpím, nezdalo iba smútkom ..."

Takto obohatila milosť božia knieža, ktoré všetko stratilo a stalo sa vyhnancom, tým nesmiernym mravným bohatstvom, ktoré ho potom spravilo takým silným v snášaní utrpení.

Ale milosrdný Boh konečne usúdil za dostatočnú jeho obeť a ukončil púť jeho pozemského života. Ešte i v svojich posledných hodinách prísne dodržiaval domáci poriadok a nedopustil, aby kvôli nemu niekto niečo zameškal. Keď sa 7. apríla (1735) jeho stav veľmi zhoršil, zavolali k nemu kňaza, ktorý ho vyspovedal. Knieža sa takto modlilo: „Spasiteľu, Ty lekár duše mojej, aká složitá je choroba, ktorou trpím ... Prichádzam k Tebe, aby som Ťa prijal, a aby som túžil a chcel vykonať to, čo si žiada Tvoj otec, Boh, ktorý Ťa poslal, aby si ma spasil". Bohu poručil svoju veľkú dušu a odobral sa do večnosti.

Rákóczi skutočne tak umrel, ako si to žiadal vo svojej poslednej vôli, v svojej modlitbe k Všemohúcemu: „Úpenlivo prosím, aby sa mi dostalo tej milosti, aby som v hodine smrti s jasným vedomím mohol prijať sv. Sviatosti, aby mi bolo dopriate stálosti a aby som zomrel v stave Tvojej milosti a s láskou k Tebe, aby som vypustil svoju dušu". Jeho zbožná smrť bola iba dokončením jeho zbožného života. Jeho verný komorník Klement Mikes hovorí: „Po tom, aký bol jeho život a aká bola jeho smrť, verím, že mu bolo povedané: Ešte dnes budeš so mnou v ráji. Veríme, že ten, ktorý vo všetkom videl a hľadal Boha, ktorý ho tak miloval a s ktorým žil do posledného dychu svojho života, i dostal svoju odmenu vo večnosti, lebo veď i evanjelium hovorí: Kto konca dotrvá, spasený bude".

Žiarivý príklad Rákócziho obetavej lásky k vlasti bude po stáročia po jeho smrti rozohrievať srdcia potomkov. Rákócziho pamiatku s láskou zachováva národ v svojom srdci; on zostane navždy pýchou národa a okrasou jeho viery. Lebo práve takú cenu, ako jeho nevídaná, sebaobetavá láska k vlasti predstavuje i jeho asketická, bohumilá, žiarivo čistá nábožnosť.

ADORJÁN SZABÓ.

EGYETEMI KÖNYVTÁR
Folyóiratok
SZEGED

PETER PÁZMÁNY A SLOVENSKÁ LITERATÚRA

Tristoročné výročie založenia trnavskej univerzity roku 1935 oslavovali aj na dvoch miestach: v Budapešti a v Trnave. Tamto svetovými oslavami, na ktorých sa zúčastnili zástupcovia mnohých cudzozemských univerzít, vecnými výstavami a vedeckými vydaniami. Niekdajšie sídlo univerzity, Trnava, v užších rámcoch holdovalo pamiatke Pázmányovej, medzi inými veľkou knihou o 334 stranách.[1] K tejto sa pripojila i bratislavská Učená Spoločnosť Šafáriková svojím skromnejším Trnavským Sborníkom o 115 strán. Za niekoľko rokov zas štyristoročné výročie rádu jezuitov poskytlo príležitosť k tomu, aby znalecké perá aj z iného hľadiska hodnotily Pázmányovo dielo.

Mohutná osobnosť Pázmányova v týchto spisoch bola skutočne mnohostranne osvetlená, ale o jednej významnej úlohe veľkého arcibiskupa sa pomerne len málo hovorilo. Iba máloktorí spomenuli na to, aký veľký podiel majú Pázmány a jeho najbližší spolupracovníci na položení základov slovenskej literatúry.

Pázmány bol učencom, politikom, diplomatom, skvelou postavou maďarskej literatúry, avšak v prvom rade bol predsa kňazom. Jediný cieľ mal pred očami: cieľ cirkevný. Na dosiahnutie toho venoval svoje pero, svoj majetok, svoju vedu, styky, do tejto práce postavil každého, jednotlivcov a ustanovizne rovnako.

V stredisku krajiny panoval Turek, nebolo možno cirkev ústredne spravovať. Iba Horné Uhorsko ostalo voľné, tu sa ešte slobodne pohybovalo. Práve preto považoval Pázmány túto, Slovákmi husto obývanú oblasť pre svoje ciele za takú dôležitú. Veď svoje sídlo, nútený osudom, preložil do Trnavy, tak sa mu videlo, že toto mesto je preň Archimedovým bodom, s ktorého — keď tam nohu pevne zasadí — môže pohnúť pre svoje ciele uhorské územie. Mesto s vyspelou kultúrou malo vtedy Horné Uhorsko iba jedno: Košice, ktoré však ležaly veľmi blízko k hraniciam okyptenej krajiny, veľmi blízko k Turkom. Preto si volil Pázmány za sídlo ďalšiu Trnavu. Táto síce bola menšia od Košíc, ale tichšia a veľmi blízko k Bratislave, k Viedni.

V tejto dobe na Hornom Uhorsku žilo veľmi mnoho Slovákov, ale pre turecké pustošenie prisťahovalo sa aj mnoho Maďarov z dolnej časti krajiny. Avšak slovenský živel aj tak ostal značným a toto veľké množstvo ľudí pred vystúpením Pázmánya patrilo v 80—90 % k evanjelickej cirkvi. Katolícky živel tvoril sotva 10—15 % obyvateľstva. Práve opačný stav toho, čo nastalo po Pázmányovi. Arcibiskup tu na Hornom Uhorsku začal veľké dielo rekatolizácie, a to privedením Slovákov nazpäť k viere katolickej.

[1] Pamiatke Trnavskej Univerzity 1635—1677, vydal Spolok sv. Vojtecha.

Prostriedky privádzania k viere sú každému dobre známe: mocenskými a spoločenskými stykmi, kráľovskými darmi vplývať na zemianstvo — to znamenalo nielen obrátenie sa zemepána, ale aj jeho poddaných na základe zásady „cuius regio, eius religio". Na ostatných, nepoddaných však vedel Pázmány pôsobiť ináč: perom, tlačou, kazateľnicou. Hlásanie viery tlačou, vieme, po širom svete malo oplodňujúci vplyv na národné literatúry. Výsledkom týchto bojov perom bolo v celom Uhorsku, že všetky tunajšie jazyky začaly svoj literárny život.

Slováci v XVI. storočí neprekladali Bibliu do slovenčiny, protestanti prevzali českú kralickú bibliu a jej reč, hoci aj slovenská protestantská literatúra mala domáce korene, a preto sa slovenčina dlho nemohla uplatniť v literatúre.

Celkom iná bola situácia u katolíckych Slovákov. Čeština protestanskej liturgie ich neviazala a za vhodnej okolnosti mal prísť len na to súci človek, aby uplatnil slovenčinu aj v literatúre. Len spisovateľov bolo treba. Hoci Slováci už od roku 1578 mali tlačiareň v Trnave, predsa nevychádzaly pravé slovenské knihy, ale česky napísané a tak katolícki Slováci sa nemohli zbaviť vplyvu češtiny. **Tomuto výlučnému panstvu češtiny urobil Pázmány koniec s tým, že dal rad-radom prekladať svoje apologické spisy do slovenčiny.** Takto položil základy dnešnej spisovnej slovenčiny. Ani slovenskí evanjelickí spisovatelia sa nevedeli vymaniť zpod tohoto vplyvu: aj oni začali miešať svätú reč Biblie so slovenskými slovami od roku 1632, t. j. odkedy s pomocou českých exulantov otvorili v Trenčíne prvú evanjelickú tlačiareň. Túto tlačiareň založili priamo na vyrovnanie katolizačného vplyvu Pázmányovho.

Maďarská literatúra môže ďakovať Trnave za mnoho plodov. Avšak toto mesto nielen Maďarstvu prinieslo novú a účinlivú literatúru, ale aj iným národom. Bibliografické údaje dokazujú, koľko nemeckých, chorvatských, rumunských a rusínskych kníh vytlačili v Trnave za Pázmánya. Je teda možné, že vydanie toľkých kníh[2] ostalo bez účinku na slovenských katolíkov a evanjelikov?

Ani slovenčina neušla tomuto maďarskému vplyvu. So strany katolíkov a evanjelikov doteraz rovnako užívaná bibličtina od doby Pázmányovej čím ďalej, tým viac sa poslovenčila, lebo našli sa spisovatelia aj v Pázmányovom tábore. Poslovenčenie sa spisovnej reči zpočiatku išlo veľmi pomaly. Pázmány si musel najprv vychovať kazateľov božieho slova podľa vlastnej myšlienky. Priamo pre tento cieľ založil univerzitu. Vtedy v katolíckej cirkvi sa veľmi zanedbávaly kázne, ba výchova kňazstva vôbec. Pázmány pomocou jezuitov a Viedne poslal veľmi mnoho kňazov novej výchovy do parochní slovenských cirkví a nariadil, aby sústavne sa držaly aj kázne. V tomto

[2] Por.: **J. Klempa:** Činnosť slov. katolíkov na poli literatúry slovenskej (Kat. Noviny, 1887); **C. Lepáček:** Františkáni v slovenskej literatúre pred Bernolákom (Kultúra 1937); **Rízner:** Bibliografia písomníctva slovenského; **L. Némethy:** Series parochiarum et parochorum archidioc. Strigoniensis.

ohľade museli závodiť s evanjelikmi, ktorých jednou z najdôležitejších zbraní bolo živé slovo, a od roku 1632. tlačiareň. Ale katolícka cirkev musela závodiť s evanjelikmi aj preto, lebo títo po bielohorskej bitke dostali veľmi mnoho učených ľudí v českých exulantoch. Aj Pázmányovi prišla pomoc v jezuitoch. Keď ešte aj v Trnave, ktorá, ako je známe, v XVII. storočí bola ešte silne maďarským mestom, vedel dať základinu na udržovanie slovenskej kazateľnice, môžeme si predstaviť, aké novoty uviedol Pázmány v čistých slovenských cirkvách.

Pázmány bol tej mienky, že najlepším prostriedkom k získaniu pospolitého ľudu bude, keď k nemu prehovorí v jeho jazyku. V jaziku, ktorý sa doteraz ešte v tlači neobjavil. A nielen s kazateľnice chcel prehovoriť k ľudu v tomto jazyku, ale aj v knihách, ktorým porozumejú i dedinčania. Najprenikavejším opatrením Pázmánya bolo, že **prvý používal v tlači čistú slovenčinu.**

Stalo sa to roku 1625: v Ostrihomskej Agende sa po prvýkrát ozvalo stredné nárečie, ktoré je i dnes základom spisovnej slovenčiny. Mnoho sa písalo o tejto knihe, mnoho sa hovorí o nej i dnes bez toho, že by ju mnohí poznali. Dnes je totiž Agenda vzácnou raritou, iba 7 exemplárov z nej poznáme. Na nadpisom liste stojí, že **recenter editum**, čo znamená, že už bolo z nej pred vydaním z roku 1625. Podáme na ukážku len niekoľko slov, aby každý videl odlišnosť od češtiny: **Yako ty meno? Odriekassli se Satanassowi? Títo osobi umienili w staw swatého manželstwa wstupiť; gestliżeby kto wedel neyaku prekażku, swagerstwa kmotrstwa, aby bez messkania nam oznamil. Pitam sa na twogu Krsťansku wieru, sili zdawanij zginu ossobu? Tak tebe Pan Buoch pomahaj!"**

Ďaleko je to od češtiny evanjelikov!

Toto je už nová, pravá slovenčina!

Ostrihomská Agenda je skvelým dôkazom toho, že Slováci už za Pázmánya usilovali vymaniť sa zpod českého vplyvu na poli literárnom a jazykovom.

Pázmányovi dalo mnoho starosti získať si spolupracovníkov. Veď 80 % Slovákov patrilo do táboru novotárov a po slovensky písať bolo neslýchanou novotou. Pázmány predsa našiel mužov, ktorí sa podujali takej práce, ktorá predtým v literatúre nemala príkladov vôbec.

Tu bola Pázmányovi na pomoci zemepisná poloha, totiž vlastne jazykový vstav obyvateľstva. Obyvateľstvo stolíc bratislavskej, nitrianskej, komárňanskej a hontianskej, hlavne na severnejšej oblasti, bolo veľmi miešané, i dnes je také. Tu každý, ešte aj jednoduchý syn pospolitého ľudu pozná! aspoň trochu reč druhého živlu, farári však boli všetci dvojjazyční, vedeli aj maďarsky, aj slovensky. Pastorisatio na takýchto mestach ešte i dnes požiada od kňazov znalosť oboch jazykov. Nuž, na nich sveril Pázmány prácu obrany viery s tým, že rad-radom dal im prekladať alebo excerpovať čiastky z diel Balásfiho, Káldiho, Sámbára, v prvom rade však vlastné apologické diela. Menoslov týchto spolupracovníkov je veľmi poučný.

Boli to: **Peter Szirmai, František Szabolth, Tomáš Benicki, Ladislav Szörényi, František Berzeviczi, Benedikt Szőlősi** (autor zná-

meho diela Cantus Catholici), **Štefan Kada, Štefan Dubniczai, Ján Liczey, Štefan Mácsai, Juraj Soós, Ján Ábrahámffi** a medzi všetkými jazykove najvýbornejší **Mikuláš Thamássy**, meno ktorého slovenské literárne dejiny najčastejšie spomínajú vo forme Mikuláš **Tomáši.**

Títo boli zrejme Maďari, alebo maďarského pôvodu, a vedeli aj slovensky.

Pázmány si však získal spolupracovníkov aj zpomedzi Slovákov, znajúcich maďarsky. Zástupcovia týchto boli: **Miernik, Hadik, Lanik, Robik, Smrtnik.**

Ako pracovali títo dvojjazyční spisovatelia?

Máme aj na to cenný doklad v tomto zázname, ktorý som našiel pri preskúmaní starých, z Trnavy pochádzajúcich spisov budapeštianskej Unizerzitnej Knižnice. Diela spomenutých spisovateľov sú zväčša preklady a prepracovania maďarských kníh. K tejto práci však potrebovali bezpodmienečne nejaký slovník, veď prekladateľ i pri najlepšej jazykovej znalosti, je odkázaný vždy na slovník. Nuž Pázmány sa postaral aj o to: **so svojimi spolupracovníkmi zostavil slovník, a to maďarsko-latinsko-slovenský.** Predbežne len o vydaní z roku 1648 máme vedomie.

Túto knihu musíme považovať za epochálnu, veď kde sa píšu slovníky, tam musí byť aj literatúra. Práve preto som tej mienky, že toto vydanie z roku 1648 bolo už druhé, prvé vyšlo ešte za života Pázmányovho. Za epochálnu musíme považovať aj preto, lebo je to prvý tlačený slovenský slovník.[3] Táto kniha je významná aj preto, lebo o nej dotiaľto ešte nič nevie ani maďarská, ani slovenská bibliografia.

Odtlačok z nej, bohužiaľ, dnes ešte nepoznáme. Šťastná náhoda a hľadanie v knižniciach a v archívoch azda vynesie jeden na svetlo, preto musíme sa uspokojiť s tým, čo staršie záznamy o nej hovoria.

Jozef Csery, úradník budapeštianskej Univerzitnej Knižnice v sedemdesiatych rokoch minulého storočia preskúmal početné staré trnavské spisy a na základe týchto napísal v štyroch fóliových sväzkoch dejiny univerzity. Spisy sa vtedy dostaly do Budína, keď z nariadenia Márie Terézie preložili sem univerzitu. Dielo Cserýho je len veľmi stručné chronologické excerpovanie nájdeného archívneho materiálu, práve preto ostalo aj dodnes v rukopise. Tieto dejiny, sostavené podľa vzoru niekdajších chronographov, začínajú sa od roku 1635, od založenia trnavskej univerzity a vo všetkom nasledujú sústavu rukopisných foliantov, s roka na rok trnavskými rektormi sostavených. Tieto folianty, už aj pôvodne do kože viazané, sú i dnes v knižnici peštianskej univerzity, avšak jedno- alebo viaclistové spisy, ktoré ešte Csery okrem týchto foliantov používal, bohužiaľ, už sa nenájdu, Je možné, že sa dostaly do archívu rektorátu. Objavenie týchto čaká na šťast-

[3] V rukopise pozostalý slovenský slovník poznám aj z predošlých čias. Všetky okolnosti svedčia o tom, že maďarská jazyková pamiatka, pochádzajúca z XV. storočia, t. zv. „Bystrický Nomenclator", je dielom slovenského autora.

livejších bádateľov. Zásluhou Cseryho je však to, že excerpoval aj z týchto stratených spisov.

Csery príbey trnavskej univerzity podáva v nasledujúcich skupinách: 1. profesorský sbor, 2. menoslov študentov, 3. príbehy školského roku, 4. oslavy, divadelné hry, 5. zakladacie a iné listiny doslovne, 6. tohoročné plody tlačiarne pod názvom „Typographia".

V spise, z ktorého Csery excerpoval, bolo iste aj viac podrobností, týkajúcich sa slovníku, o týchto sa však knihovník, kvôli stručnosti, bohužiaľ, nezmienil. Preto o prvom slovenskom slovníku len toľko vieme, koľko Csery pripomenie na 23. strane III. sväzku svojho diela **Historia Universitatis Pázmányianae:**

VOCABULARIUM HUNGARICO-LATINO-SLAVONICUM.
Tyrnaviae 1648. in 8-o.

Pri zbieraní dokladov kníh vo vydaní „Régi Magyar Könyvtár" som spozoroval, že spisovatelia XVII. storočia väčšinu kníh neuvádzajú v jazyku originálu, ale dôsledne v reči vedy: latinsky. Preto bezpečne môžeme súdiť, že na slovníku bol aj maďarský nadpis. Kým sa však nenájde odtlačok, hoci o obsahe, o usporiadaní predbežne nič nemôžeme povedať, predsa pripomeniem aspoň niečo o jeho vonkajších vzťahoch.

Predovšetkým na odpoveď čaká otázka: **pre koho bol slovník určený?** Veď heslá sú maďarské a len výklady latinské a slovenské! Nenapísali ho pre maďarských študentov, aby títo maďarské slová vedeli aj latinsky, lebo načo sú vtedy aj slovenské výklady? Alebo určili ho pre slovenských študentov, t. j. aby vedeli prekladať z maďarčiny do latinčiny? Neobstojí ani tento predpoklad, veď na trnavskej univerzite sa nevyučovalo maďarsky, ale v jazyku vied a cirkvi, latinsky, študenti teda neveľa čítavali maďarské texty. Nemôžeme si myslieť ani na to, že bol azda pomôckou pre slovenských študentov pri prekladaní z latinčiny, veď heslá sú maďarské. Na trnavskej univerzite len po Pázmányovej smrti sa začala uplatňovať aj maďarčina. Ináč by sme nevedeli udať príčinu, prečo sa tak neskoro vychádzaly prvé gramatiky maďarčiny? Prvý pokus **Františka Viszocsányiho** vyšiel totiž len roku 1660, a gramatika **Pavla Pereszlényiho** len roku 1682, potom po druhé roku 1702. Charakterizujúce je, že obe boly napísané latinsky. Z toho jasne vysvitá, že vtedy všetky učebnice boly latinské. Nemôžeme si myslieť ani na to, že sa čítaly a prekladaly nejaké maďarské literárne diela. Profesori podľa predpisov rádu jezuitského sa stále vymieňali, väčšina z nich ani nevedela maďarsky, málo sa starali o maďarskosť študentov. Boly aj také časy, keď niektorí profesori priamo zakázali maďarskú reč. Toto však viedlo k nespokojnosti. Keď totiž kuruci Thökölyho dobyli Trnavu, študenti išli k vodcovi na ponosu, že niektorí profesori nepovolia ani nosenie maďarských šiat, nie žeby pestovali maďarčinu. Žiadali, aby týchto vyhnali z mesta.

Keďže teda neobstojí ani jeden predpoklad, neostane nič iné, než to, že trojjazyčný slovník nebol napísaný pre študentov, ale pre tých, ktorí chceli prekladať z maďarčiny do slovenčiny. Prekladateľ porozumel zo slovníka maďarské slovo, lebo tam bol aj slovenský výklad; a či správne pochopil maďarské slovo, na kontrolu toho tam bol latinský výklad. Prekladateľ teda bezpodmienečne musel vedieť maďarsky a latinsky, tým však mohol byť iba Slovák, alebo aj slovenský znajúci Maďar. **Pázmányom inšpirovaný trojjazyčný slovník teda bol určený pre dvojjazyčných kňazov, aby mohli prekladať do slovenčiny maďarské apologické spisy a kázne.** Hlavne toto posledné hľadisko bolo pre kňazov novej výchovy veľmi dôležité. Vieme zo starých záznamov, že kázne Pázmánya a Káldiho boly stále v obehu medzi mnohými dedinskými farármi. Ba viem aj z vlastnej skúsenosti, že mnoho rusínskych a rumunských farárov ešte i dnes sa z týchto maďarských kníh chystá na nedeľňajšiu kázeň.

Trnavský slovník vykonal veľkú službu pri prácach, ktorými Pázmány poveril svojich spolupracovníkov. Z týchto kníh, prekladaných z maďarčiny do slovenčiny, dnes je ešte mnoho neznámych. I keď vychádzaly v tlači, dnes ešte v skrýšach knižníc čakajú na objavenie. Mnoho takýchto prekladov však bolo všeobecne užívané v rukopisoch a dozaista možno ich nájsť aj dnes. Keď totiž mne sa podarilo objaviť **maďarsky** napísanú knihu Pázmánya, o ktorej do roku 1937 nikto nevedel („Okok, nem okok"), nepovažujem za nemožné, že šťastlivý bádateľ v budúcnosti nájde aj viac plodov slovenskej literatúry z doby Pázmányovej. Veď po založení univerzity Trnava a Viedeň len tak sypaly nové mladé sily na hlásanie Pázmányových slov medzi Slovákmi. Spisy trinástich jeho maďarských a piatich slovenských spolupracovníkov už aj dnes poznáme. Oni boli prví priekopníci slovenskej literatúry, ale bolo ich iste aj viac.

Je prirodzené, že niekto zpomedzi týchto spolupracovníkov, predbežne podľa mena neznámy, dal sa v prvom rade do prekladania Pázmányovho Kalauza. Veď toto obšírne dielo bolo v svojej dobe už tak známe, že maďarskí protestantskí kňazi pre cudzozemskú potrebu prekladali ho i do latinčiny. Slovenský preklad však, práve tak, ako latinský, pre obšírnosť ostal len v rukopise. Iste ho mnohí odpisovali v čiastkach, alebo celý, a jeho účinok u Slovákov bol tak veľký, že, ako uvidíme, neskoršie sa aj druhé pero podujalo na jeho prekladanie.

Prvý slovenský preklad Kalauza bol hotový ešte za života Pázmánya, prekladateľ sa nepomenuje na nadpisnom liste, ale dielo v celom svojom rozsahu ostalo na nás. Prvé vydanie Kalauza vyšlo roku 1613, druhé roku 1623. Toto druhé (1094 fóliových listov) prekladal do slovenčiny istý neznámy jezuita ešte za života Pázmánya roku 1634. Tento rukopis je vcáznym pokladom budapeštianskej Univerzitnej Knižnice. Jeho nadpis je nasledujúci:

Ku prawde wodýci PREDCHUDCE
ktereho zepsal a w Uherskem gazyku dwa krát
witlačyti dal nagprw Léta Páne 1613, po druhe 1623
PETER PÁZMÁNY Ostrihomski arcibyskup.
Niňy na obecnu Slowenčinu pro snadnegsse wirozumeňy
a falessnych Učitelow zahanbeňy, obraceni od
gedneho kneza z Towarizstwa Gežišowého Léta Páne 1634.

Dlhý, celý list vyplniaci nadpis podávam tu len skrátene.[4]

Rukopis je verným, doslovným prekladom Kalauza. Podujať sa takej práce roku 1634 nebolo maličkosťou, ani nie tak pre obšírnosť, ako preto, lebo, proti zvyku, nie do češtiny prekladali. Rok 1634 môže sa zdať pochybným, označenie v poslednom riadku je totiž také, že na prvý pohľad by každý čítal ako 1734.[5] Druhá číslica je tak písaná, že sa v nej jasne spletie jedna šestorka so sedmičkou. Ja to čítam ako 1634, ale aj rok 1734 má svoj význam. Mám svoje dôvody na to, aby som tvrdil, že **rukopis bol napísaný skutočne roku 1734, ale je iba jednoduchým opisom staršieho, práve pred 100 rokmi písaného rukopisu.** Opisovateľ zo XVIII. storočia tak dal tomu potom výraz na nadpisnom liste, že splietol roky 1637 a 1734, totiž s piatimi číslicami vyjadril naraz dva roky: dátum originálu a dátum svojho opisu.

Paleografický ráz rukopisu ukazuje určite na XVIII. storočie. Atrament dvojitého označenia je ten istý, ako celého rukopisu, je teda vylúčený predpoklad, že niekto neskoršie opravil šestorku na sedmičku. Keby sa bol sám spisovateľ zmýlil a miesto podmienečne správneho 1734 by bol omylom 1634 nakreslil, (lebo celý rukopis je tak krásne písaný, ako by ho boli kreslili), vtedy by on sám bol ihneď opravil pomýlenú číslicu tým, že šestorku jednoducho vyškrabe a namiesto píše sedmičku. Tomu sa tak nestalo, lebo dôvtipnosťou opisovateľa vznikla dvojitá číslica, jedna na označenie roku pôvo-

[4] Ukážka z prekladu: „Wrčyce zubi proti nám ostrá a roztržitosť zapaľugu a hryzu tych, ktori oheň hasiť chťegu. Sťyskagu sobe, že sskodliwe ich trháňy ostrym pismem popchnuť musime. Aby bez priprawy, ňeumitú rukú ku prácy ňe čahal, chcel sem ňekoľko wecy oznámiť, gestli ag prám do samého gádra wssúdi ňetreffym. Pawučina neni lepssi od lepkaweho medu, pawuk styki praďe. Na tem sem byl aby starodawnu prawdu znowu lidem do ussu žwachal, predňesenu gednúc reč znowu predložiť. Toto ge potrebno, ňebo sňadňe wipadňe z pameť. Luteráni také wecy pred sprostu obec bluzňegu proti nám, ale mi tisyc raz za horuca gym do hrdla pereme lhárstwi gegych, oňy wssak to gen zamlčá a tehož gedneho stareho capa ďerú. O nás chyrá, že my Pismo Swaté ňenawiďime. Ga to ne z hňewu aňi k tomu konci nepissem, abych komu chren pod nos trel, ale abych napomenul, aby zawaznýma oči na swrab ňebežal. Áno, pri tegto knyhy ňiňegssem guž druhemu wyťissťeneg ňech zložá swé sskrupule. Ale oni si zacpagu ussi." — Prekladateľ samozrejme nemohol vyhýbať niektorým už obvyklým bohemizmom, ale predsa je to už jazyk nový, blízky hovorovej slovenčine.

[5] Novšia slovenská literatúra už považuje za pochádzajúci z roku 1634. Mišković-Pišút: Dejiny slovenskej literatúry, str. 59. Pozn. redaktora.

diny, druhá na označenie roku opisovania. Pôvodný rukopis bol teda zjavne napísaný roku 1634. K dokazovaniu môjho predpokladu sám slovenský text mi poskytne tri dôvody.

Nadpísny list slovenského prekladu odvoláva sa iba na dve vydania maďarského Kalauza, a to z roku 1613 a 1623, a v predslove hovorí o druhom vydaní z roku 1623, ktorý použil k prekladu. Je teda zrejmé, že slovenský prekladateľ nemal vedomie o tom, že Kalauz bol roku 1637 v Bratislave po tretíkrát vydaný. Toto tretie vydanie je obsažnejšie od predošlých, a hľa, údajný slovenský prekladateľ z roku 1734 predsa používa len druhé vydanie z roku 1623. Aj toto svedčí o tom, že Kalauz bol prekladaný **pred** rokom 1637.

Druhým mojím dôkazom je jedno veľmi staré maďarské slovo Kalauza: **vász.** Slovenský jezuita prekladal to dosť šikovne: **mátoha.** Toto maďarské slovo pochádza z dávnych dôb. Veľmi často sa vyskytuje v kódexoch XV. storočia, v XVI. storočí už zriedkavejšie, ale v XVII. storočí už vyhynie. V knihách po roku 1660 už ho takmer niet, v XVIII. storočí celkom zmizne. Keď teda Kalauz bol prekladaný len 1734, nemožno predpokladať o Slovákovi tejto doby, aby bol porozumel tomuto maďarskému archaizmu. V XVIII. storočí v maďarčine miesto slová „vász" užívajú „madárijesztő" = strašiak (v záhrade, na poli), a slovenský prekladateľ roku 1734 by bol tomuto slovu neporozumel, alebo by bol prekladal ako: strašiak, strašidlo a nie: mátoha. Ale keďže žil v prvej polovici XVII. stročia, kedy tomuto slovu ešte porozumeli, prekladal ho dosť dobre za „mátohu".

Tretí môj dôkaz sa zakladá na historickom položení evanjelickej cirkvi.

Rok 1672 znamená veľkú pohromu pre kvitnúcu cirkev evanjelickú. Popri Zrínyim a Nádasdim na rozkaz Viedne boli popravení mnohí šľachtici, ochrancovia cirkvi. V Prešove účinkoval hrdelný súd Karaffu, do galejníctva hnali na stá evanjelických kňazov. Maďarské a nemecké evanjelické cirkvi za týchto búrlivých čias sa ešte horko-ťažko udržovaly, ale slovenské cirkvi, zbavené ochrancov, stály pred zahynutím. V tajných úkrytoch si držaly bohoslužby, modlitebné knižky boly tlačené v malých formách, aby sa daly ľahko schovať. Začiatkom XVIII. storočia už boly úplne pošliapané, v otáznom roku 1734 sa teda tu neopovážil nikto ani muknúť proti cirkvi katolíckej, ako sa tomu pred rokom 1672 každodenne stalo. Keď si to vezmeme do úvahy, právom sa môžeme opýtať: proti komu bolo treba roku 1734 chrániť katolícku cirkev? Vášnivé náboženské polemiky sa už dávno utíšily. Ktorému katolíckemu kňazovi záležalo teda na tom, aby v dobe najväčšej tichosti, roku 1734 používal Pázmányove zbrane proti evanjelikom? Kto ohrožoval katolíkov so strany Slovákov, že na obranu sa niekto podujal tak veľkej práce, akú znamenalo prekladanie 1066 fóliových listov Kalauza?

Pázmányov maďarský Kalauz prišiel skutočne včas, v dobe **potreby,** lebo katolícka cirkev okolo roku 1610 bola v utisnutom stave. Skoro 90% obyvateľstva krajiny bolo prívržencom novej viery, katolíci sa teda museli brániť. Avšak z akej príčiny by bol prekladal do slovenčiny neznámy jezuita Pázmányove dielo roku 1734, keď

80 % Slovákov vtedy sa už navrátilo na starú vieru, a ostatní sa v evanjelických úkrytoch úzkostne modlievali? So strany evanjelikov okolo roku 1734 nikto sa neozval na sebaobranu, alebo práve z úmyslu naútočenia proti katolíkom; Viedeň však od tejto politiky neustúpila až po dobu cisára Jozefa. Prečo by mali prekladať Kalauz do slovenčiny práve roku 1734?

Ale o 50 rokov neskoršie súrne bolo treba sa katolíkom chrániť, vlastne útočiť. Toleračný patent cisára Jozefa totiž od roku 1781 dal evanjelikom slobodu, prestaly obmedzenia. Toto malo za následok, že doteraz utlačená evanjelická cirkev si pozdvihla hlavu. Ožívila už umierajúce cirkevné obce, zriaďovala si nové, začal sa nový, čulý literárny život náboženský. Dnešným slovom: „robila konkurenciu" katolíckej cirkvi, ktorá sa cítila byť ohroženou pre stratenie doterajšej výlučnosti.

U katolíkov sa teda nastala **potreba sebaobrany** a zjaví sa to ihneď aj u katolíckych Slovákov. A hľa, františkán **Anton Benčič** ihneď po vydaní toleračného patentu, siaha po obrannej zbrani a chce bojovať zase Pázmányovou silou: už **roku 1791 dokončí novší slovenský preklad Kalauza.** Zrejme nič nevedel o tom, že pred ním túto prácu už niekto vykonal.

Nadpis tohoto druhého prekladu je nasledujúci:

HODEGUS
K prawde weduci Kalaus.
Kterého spisal w Uherském gazyku 1613 r.
kardinal Peter Pázmány.
Na slowensky gazyk obratil
P. Antonin Benčič 1791—1792.

Ani tento preklad sa nedostal do tlače. Jeho rukopis sa nachádza v rehoľnom dome rožňavských františkánov, prvý sväzok má 552, druhý 1092 fóliových listov. Bolo by bývalo pre mňa vďačnou filologickou úlohou srovnávať tento preklad s prekladom z roku 1634, už aj pre zistenie, či za 160 rokov písaná slovenčina sa vyvíjala a v akej miere. Urobil som potrebné kroky: budapeštianska Univerzitná Knižnica v zdvorilom liste si žiadala o zasielanie rukopisu, ale františkánski pátri nechali dožiadanie bez odpovede. Možno, že druhí budú mať väčšieho šťastia.

Anton Benčič, ako sa zdá, bol usilovným spisovateľom, lebo napísal aj dve samostatné diela a prekladal do slovenčiny aj druhú knihu Pázmánya, ako on píše: „na slowenski gazik prednésel"; je to polemičný spis Pázmányov: **A setét hajnalcsillag után búdosó Lutheristák vezetője = Za tmawu Dennicu blúdícich Lutheranow VODITEL.** Aj tento preklad ostal v rukopise, taktiež v knižnici rožňavských františkánov, obsahuje 424 listov. Podľa dlhého nadpisného listu preklad sa zhotovil na základe jágerského vydania z roku 1775.

Netreba si však myslieť, že toto Pázmányom začaté slovenské literárne hnutie pestovalo iba samé teologické, alebo náboženské diela. Snaha, aby jazyk týchto diel sa odchýlil od češtiny, obrátila

pozornosť učených ľudí aj na dotiaľ zanedbanú reč slovenského ľudu. Toto potom malo veľmi zaujímavý ohlas, s ktorým slovenské slovo predchádzalo všetky európske literatúry. Myslím tu záujem o **ľudovú poéziu**. Literárnu cenu básnických plodov ľudových u iných národov objavila len Herderova doba, a to dosť pozde. Veď Stimmen der Völker vyšlo iba roku 1778 a jeho vplyv v maďarskej literatúre ukazoval sa roku 1795 u Csokonaiho. Zbieranie ľudových piesní sa začalo u nás len v XVIII. storočí. A hľa, sotvaže Pázmány dáva pohnútku na literárne pestovanie slovenčiny. **už roku 1625 sa pokúsili o zbieranie a znotovanie slovenských ľudových piesní.**

Hudobný oddiel Národného Múzea v Budapešti má notovanú knihu, ktorej nadpis je: „**Nápevy starých slovenských zpjwanek** od urozené Pani ANNY SZIRMAY rozené KECZER roku 1625—1630." Písmo textu má určite ráz XVII. storočia, ale pôvodný nadpisný list sa stratil a bol nahradený novým začiatkom XIX. storočia. Preto je tam anachronický výraz „starých".

Len ľutovať treba, že s touto rukopisnou knihou, aspoň mojím vedomím, sa nikto nezaoberal, hoci je ona z maďarského hľadiska zaujímavá, zo slovenského aj vzácna. Pani Szirmay, maďarská zemianka, už roku 1625 začne zbierať slovenské ľudové piesne. Kniha obsahuje 250 notovaných piesní, medzi nimi je 72 piesní s úplným slovenským textom. Ostatné majú len prvý riadok textu. Sú tam štyri maďarské tanečné melódie, jeden francúzsky tanec, štyri poľské piesne a 68 slovenských ľudových piesní s úplným textom.

Zaujímavé sú aj poznámky. Pri 84-ej je označené miesto záznamu obec Pribylina v Liptove, pieseň 91-ú (Po peňazi repka) aj sám som počul v Turci. Pieseň č. 99, Moja milá lastovička, zdá sa byť stotožnou s maďarskou „Fecském, fecském, édes fecském". Pieseň na 64-ej strane, „Na Vizolej ceste", spomína asi obec Vizsoly (v stolici Abaújskej) atď.

Keď porovnávame tieto piesne s tými, ktoré spolupracovníci **Jána Kollára** posbierali z celej jazykovej oblasti slovenskej pre dva sväzky Národních Zpiewaniek z roku 1834, nápadné bude, že veľkú časť týchto nájdeme aj v zbierke panej Szirmay z roku 1625. Toto však dokazuje, že dnes obľúbené piesne obľúbené boly už aj v XVII. storočí, preto sa aj zachovaly medzi ľudom cez tri storočia. Zbierka panej Szirmay je aj vďačným porovnávacím materiálom, veď v nej nájdeme takú pieseň, ako: Pri Munkácsi, Munkácsi, ktorej historický vzťah je zjavný. V Zpiewankách Kollárových nájdeme nasledujúce piesne zbierky: A na moste tráva roste; Dory-Dory, obe Dory, za jednu mi srdce horí; Dalas mudra misu žitka; Gak sem prisseľ, dobili ma; Mám ja lučku u potočku; Nasiau som žitka; Pomalu s niu bo je stara; Švihaj šuhaj bičem, atď.

Zbierka panej Szirmay nie je ojedinelou v XVII. storočí.

Palatín **Pavol Eszterházy**, popri katolíckych nábožných piesňach zaznamenal aj mnoho slovenských ľudových piesní. Z týchto podľa svedectva exemplára v knižnici Akadémie, už uverejnili niekoľko, ale o tom asi nikto nemá vedomie, že palatín má aj druhú zbierku piesní,

a to v knižnici budapeštianskeho seminára. O nej inokedy chcem hovoriť, tu teda sa iba odvolávam na ňu.

Keď teraz už shrnujeme všetko, vidíme, že v duchu Pázmányovom len v XVII. storočí účinkovalo 13 slovenských spisovateľov s maďarským menom, 5 so slovenskými menami, ďalej jeden neznámy (prekladateľ Kalauza z roku 1634) a poznáme ešte 3 sbierky ľudových piesní. Právom môžeme teda tvrdiť, že Pázmányov vplyv na slovenskú literatúru je veľký. Dielo týchto 19-ich spisovateľov vyvolalo potom roku 1763 prvý veľký slovenský slovník **Romualda Hadbavného.** Príznačné je však, že i tu zapôsobil vedúci duch maďarský: dielo Hadbavného je doslovným prekladom latinsko-maďarského slovníka Pápaiho Páriza z roku 1708. Hadbavný verne prevzal ešte aj omyly a tlačové chyby. Táto kniha dala potom podnet Antonovi Bernolákovi k napísaniu slovenskej gramatiky.

HIADOR SZTRIPSZKY

HOSPODÁRSKO-DEJEPISNÉ MENÁ V CHOTÁRI ROŽŇAVY

MIESTNE MENÁ VZNIKAJÚ VŽDY Z PRAKTICKÝCH POTRIEB, ako zvláštne mená určitých budov, miest a oblastí v prostredí ľudských osád.

Najčastejšie spôsoby pomenovania sú tie: 1. osobné meno používame za miestne (napr. **Aba**); 2. zloženina, vzniklá z osobného mena a vlastníckeho prívlastku, sa stala miestnym menom (napr. **Zsódosárka**); 3. meno vyjadruje tvar povrchu miesta (napr. **Lápos**); 4. miesto pomenovali podľa rastlín (napr. **Kökényes, Tormás**); 5. miestne meno ukazuje na zvieratá, alebo chov dobytka (napr. **Rókalyuk, Tinóstók**); 6. oráčina dostala meno podľa tam pestovaného rastlín (napr. **Szőlőmál, Sáfránykert**); 7. miestne meno zachováva pamiatku nejakej budovy (napr. **Kastélyka, Hámorkánál**) atď.

Miestne mená sú nám nápomocné pri spytovaní dejín. Miestne a osobné mená nám dávajú údaje k dejinám národnostného obrazu okolia. V mnohých prípadoch už len dnešné mená honov ukazujú v starých listinách spomínané miesto dnes už neznámej dediny, pustatiny, kostola atď. Kde formy povrchové sa zmenily, už len jednojedno meno zachovalo ich pamiatku. Také historicko-zemepisné poučenia nám dávajú miestne mená.

Miestne mená skúmame obecne z hľadiska pôvodu, aby sme dostali poučenia v histórii osadníctva. Miestne mená totiž — ako vlastné mená obecné — sú veľmi konzervatívne; ťažko sa menia, zachovajú pamiatky dávneho stavu, prežijú okolnosti pomenovania. Ale rozličné, z neurčitých dôb pochádzajúce miestne mená len vtedy môžeme použiť v hospodárskom dejepise v úplnej miere, keď máme aj iné, sem patriace historické údaje.

V ĎALŠÍCH PREBERIEM ZA RADOM jednotlivé vetvy hospodárskeho života v dejinách Rožňavy a poukážem na hospodársko-dejepisnú hodnotu sem patriacich mien.

Priemysel.

1. **Baníctvo.** Rožňava je pradávna banícka osada. Pod mestom ťahajú sa krížom-krážom vyčerpané bane, západná časť mesta je vybudovaná na starom, vykopanom námestí, ktoré siaha celkom k Šajave. Podľa Mikulíka vieme, že všetky bane, v ktorých sa od XIV stor. pracovalo, boly mimo mesta. Teda dolovanie na zabudovanej oblasti mesta padá ešte do dôb pred vlasti zaujatia. Mesto od 1291 je spomínané až do XIX. storočia ako Banská Rožňava. Rožňavské baníctvo muselo byť veľmi hodnotné. Tunajší banícky cech bol krajinského mena a medzi miestnymi cechmi zaujímal prvé miesto. Za tú česť mohol ďakovať v prvom rade tomu, že v cho-

tári Rožňavy ešte i v šestnástom storočí dolovali zlato i striebro. Poukazujú na to i mená honov, ako Aranybánya oldala, Aranyoldal a Aranyvölgy. Dolovanie rudy vo väčšej miere sa začalo až v XVI. storočí. Z tej doby už máme mená niekoľkých baní. Také sú napr.: Csengőbánya, Paptárna, Sárosbánya, Nyírjesi tárna, Kassai bánya, Treib bánya atď. Baníctvo potom upadlo v XVII. stor. pre politické pomery a prekazenie stykov s cudzinou.

2. **Kovový priemysel.** V okolí mesta vydolované rudy tiež tu spracovali. V XVII—XVIII. storočí už sedem cechov sa zaoberalo obrábaním rudy: zlatníci, medikováči, kováči, zámočníci, čisári, nožiari, ihliari. Zlatú rudu rozdrobievaly stampy v stampových domoch (stampház) v údolí na sever od mesta pod Požalom a zo štrku potom vymievala zlato bystrá voda horského potoka. Všetky boly zariadené na vodnú silu a mlynské koleso dvíhalo stampy. Keď prestali dolovať zlato, používali stampy na rozmliaždovanie železnej a meďnej rudy. K obrábaniu železnej rudy potrebné uhlie pálili v okolitých horách. Už listiny XIV. stor. spomínajú nablízko Rožňavy miesto Szénégető a v XVIII. stor. vrch Szénhegy. Z vytavených rúd zhotovili potom v hámroch náradie, motyky, zbraň, nože, ihly atď. Od XVI. storočia vieme o niekoľkých hámroch, hoci v XVII. storočí ich počet upadal, táto vetva priemyslu podľa dokladov zostala do polovice XIX. stor.

3. **Súkenícky priemysel.** V zápisoch XVII—XVIII. stor. sú tie cechy súkenického priemyslu: 1632 csapók (szűr), szabók, takácsok, 1636 kalaposok, 1695 süvegesek, potom: fehérítők a kékfestők. Priemysel guba-, csapó-, szűr rozkvital od XVII. do polovice XIX. storočia. V tomto období mnoho válch (kalló) pracovalo v chtorári mesta. (Alsó kalló, Felső kalló, Közös kalló, Pokróc kalló, Új kalló, Kőkalló.) Všetky valchy pracovaly vodnou silou v severnom chotári mesta v údolí potokov, stiekajúcich s Požalova. Pri valchách stály ohromné drevené nádrže takzv. kade, z ktorých čerpali vodu do válch (Gubás kád, Pokróc kád, Posztós kád). Rožňavské valchy zaiste pracovaly i dolnozemským gubášom. Doma vyrábaný postav kupovali najprv rožňavskí širičiari. Pravdepodobne tie výrobky spracovali i miestni klobučníci a čiapkari.

V druhej polovici XVII. storočia udomácnil sa v Rožňave aj priemysel „vászonfehérítő" (plátnobeliteľský), ktorý v krátkej dobe veľmi zmohutnel. Zápisy konca XVII. storočia už niekoľko beliteľských miest spomínajú: Fejerítő ad Közös kalló, Fejerítő Beliczkiana, Fejerítő Paulovitsiana, z XIX. stor. vieme už o Baki-úti-, Vass-, Újházi-, Szerecsen-, Akác- a Radványi-ovských beliteľniach (fehérítő).

4. **Priemysel hlinený.** Miestne mená Agyagos, Agyagosárka, Fejéragyag svedčia, že v chotári Rožňavy bolo viac náležísk hlinených, čo umožnilo vývin hlineného priemyslu. Tu myslíme predovšetkým na **pálenie tehly** (Téglaégetőnél, Régi tégla, Régi téglaégetőház). Mestské zápisnice po prvé v roku 1689 spomínajú **hrnčiarsky** priemysel, ktorý ale už dávnejšie vznikol a zostal do XIX. stor. Okolo toho dáta vznikla v meste **továreň na hlinené nádobie.** Ale začiatkom

nášho storočia zarazila prácu. Jej pamiatku zachováva ulica Kőedénygyár.

5. **Garbiarstvo** (kožený priemysel). Od XVII. do konca XIX. storočia s obrábaním kože sa zaoberaly štyri cechy: timár (garbiar), varga (švec), csizmadia (čizmár) a szűcs (kožušník). Miestne meno Cserküllő-Csürküllő, Paprét-Csertörő ukazuje na garbiarsky, potažne ševcovský priemysel, ktoré dva sa zaoberaly s obrábaním kože. K tomu potrebný tanin obsahujúcu kóru stromu mleli v mlynoch **cserküllő csérküllő, csértörő.** Ich miesta presne známe na pobreží potokov.

6. **Papierový priemysel.** Starí sa ešte pamätajú na papiernický mlyn v Sajóháze, ktorého meno zachováva meno honu rožňavského **Papírmalom felett.** Začiatkom minulého storočia pracovala ešte v Rožňave **továreň na papier**, jej pamiatka zostala v mene honu **Papírgyár.**

7. **Priemysel poľnohospodársky.** Tento vyvolalo v chotári mesta záhradné a na okolí prevádzané extenzívne hospodárenie. V druhej polovici XVI. stor. už bolo obľúbené **pivovarníctvo.** Podľa Mikulika už v XVII. stor. v každom druhom dome varili pivo. Potrebný chmeľ pestovali v chotári mesta v chmeľových záhradách (Bugar komlósa). Miestne mená **Sajó malom, Réti malom, Flúder, Régi-, Új-, Kis flúder** ukazujú na **mylnársky priemysel. Réti malom** od druhej polovice XVIII. stor. aj dnes stojí a chodí ešte.

Poľnohospodárstvo.

Chotár mesta je malý a značná jeho časť sú lesy, lúky a paše. V plodoch hospodárskych bolo mesto odkázané na okolie. V meste prevádzali záhradníctvo. Zápisnice od XVI. stor. spomínajú šafranové a chmeľové záhrady. Na pestovanie **šafranu** a **chmeľu** ukazujú mená **Sáfránkert** a **Bugar komlósa.** — Podľa mena **Szőlőmál** pestovali aši hrozno. Na poľnohospodárstvo poukazujú nepriamo i mená honov **Pallagíöld, Hóhér pallag, Nagy pallag** a **Uraság majorja megett.**

Chov dobytka.

Na chov dobytka len mená **Cigederem** a **Roszgang** sa sťahujú; a snáď **Delelő.**

Lesné hospodárstvo.

V miestnych menách málo stôp zostalo po niekdajšom rozsiahlom lesnom hospodárstve (Ortások, Ortás, Ortvány-rét atď.).

BELO SULÁN

OTEC MÔJ NÁROKUJE SI ZEM

Píla ohýbajúc sa, spievajúc vnorovala sa do brvna. Na dvoch stranách sypala mäkké piliny. V nemom rytme pracovali sme. Ťahali sem a tam, z jednej strany ja, z druhej otec. Ja vlastne udržiaval som pílu iba v správnom smere, lebo keby otec nebol by býval tisol aj v moju stranu, keď som mal ja ťahať, nuž vtedy určite by bola uviazla v dreve, ako Belo Sándor v prípitkovej reči na svadbe. Hoci, na moj' pravdu, držal som pílu obojrúč a ťahal ju plnou silou, ale veď pílenie nie je tak jednoduchá práca, ako sa to na prvý pohľad azda zdá. Keď otec kedy-vtedy zo žartu nechal, aby som vlastnou silou samostatne ťahal, nuž vtedy spravodlivá deľba práce biedne sa zrútila.

Otec môj len vtedy vyvádzal takéto žarty, keď mal dobrú náladu. A to — úprimne povedané — stalo sa len vo veľmi zriedkavých prípadoch. Aspoň ja som bol tej domnienky, že sa vždy hnevá, i keď nepamätám sa, aby nás bol bil. To bolo prácou matky, a bola to aj taká opravdová ženská práca, že bitie sme razom zabudli. V zásade len to nás držalo na úzde, že matka vždy hrozila tým, že dostaneme raz od otca. Totiž matka naša vidiac malú váhu svojej výkonnej moci, tým nás vždy strašila. A preto, že otec bol taký, nežartoval s nami, len vo veľmi zriedkavých prípadoch. Ani hovoriť nehovoril mnoho.

Aj teraz s vedomím dôležitosti konanej práce veľmi vážne sme ťahali kvičiace náčinie. Ja ešte som len povedel kedy-vtedy niečo na drevo, pílu, piliny a pravidelne v menovaných spolučiniteľoch som hľadal príčiny môjho malého úspechu okolo pílenia dreva, ale otec na to neodvetil ani slovička.

— ..... chválen buď Ježiš Kristus...

Otec bol chrbtom obrátený ku vrátam. Obrátil sa.

— Naveky. Kdeže, kdeže? Na dolný koniec, ujo Jožko? Na dolný koniec?

— Ta na dolný...

Otec chvíľočku sa zamyslene díval za ujom Jozefom. Len vtedy sa spamätal, keď matka z kuchyne sa vytratila.

— Už aj ujo Jozef ide. Choď aj ty, Janko. Keď sa oni neostýchajú, prečo by sme sa hanbili mi? ... Aspoň len taký kus, na čom by sme jednu kravu mohli udržať...

— Ale — mával otec. Napľul si do dlaní a kývol mi hlavou. To bolo bezpochyby znamenie na pokračovanie práce.

I ja som si napľul vtedy do dlaní, i keď som ešte nechcel chápať cieľ toho. Takto som si iba napľul medzi dlane, aby sme nezačali bez obradu. Lebo veď bez toho sa nemôže začať robota.

— Choď ty, keď ti to tak treba — odvetil otec materi, keď už mal ruky na píle.

— Nie je to prácou ženy — šepkala matka, ktorá — neviem z akej prastarej zdesenosti — pred otcom stále len šeptom hovorila.

— A ja veru nebudem sa tam dotierať... Ako sa budú potom na mňa dívať. Povedia si: ľaľa, tu je aj Janko Márton, a čo ten tu chce? Azda len nechce byť aj on „dobrým gazdom" ... ale ... Bol som žobrákom, ale aj dosiaľ ste nehladovali, ani budúcnosti sa nebojím, pokiaľ mám svoje ruky. Nechcem ja ničiu zem. Ani by som ju nemohol vyplatiť.

— Človeče, veď to netreba vyplatiť. Zdarma dávajú. Každý si nárokuje. Aj Balogovci sú práve takými žobrákmi, ako my, a predsa aj oni nechali si písať dvadsať jutár zeme.

— Nech si ide, kto chce, no, ja nechcem zem zdarma.

— Aspoň len jednu kravu...

— Dobre, dobre, viem už... Hýbaj sa Ondriš!

To už bol povel na pílenie.

A opäť sa ozvalo kvílenie píly. I kvílila píla doopravdy, lebo otec ťahal ju s takým hnevom, akoby ona bola príčinou všetkej našej chudoby. Ja som už celkom vypadol z tejto roboty. Iba raz napred, raz dozadu ma trhla píla, ale nebol som už viacej pánom situácie. Hlava moja bola už ako kolotoč.

Scéna táto ináč nebola mi neznámou. Už dlho sa povrávalo v dedine, že odoberú zeme od pánov a rozdajú ich medzi chudobnými. Zpočiatku každý s úsmevom, pohrdavo alebo roztrpčene dával neveriaceho, že vraj „nech verí, kto chce", už nás dlho balamutia s týmto, ale nebude z toho nič. Aj počas vojny ako povrávali, že tak a onak, a na konci vojny...

Ale predvečerom Martin Sóka viac ráz s bubnom zverboval ľudí na prostred dediny a veľkým hlasom dal na známosť, že prišly nové časy. Nebude viacej chudobných ľudí. Každý dostane kus zeme. Nech si každý nárokuje toľko, koľko chce.

To už bolo vážne slovo. Veď aj podrichtár už vybubnoval. A čo raz vybubnovali, to je vážna vec. Na to sme si už privykli.

Doteraz každú daň, čo vybubnovali, vyrúbali.

— Nárokujme aj my, — šepkala hneď matka — konečne budeme mať kravu.

Lebo snom matky bolo vždy, aby sme mohli kravu držať. Kravu, ktorá večerami hoci ťarbavo, ale podomácky sa vtratí do vrát, zamieri k maštali, otiera sa o morušu, rohami šikovne sa vprace cez úzke maštaľné dvere. Ja ju hneď priviažem, hodím jej do jaslí hŕstku sena, načo o chvíľu príde matka s hrotkom, podojí ju. Budeme mať masla, tvarohu, bude peňazí... Úbohá matka moja, celkom omladla od tejto myšlienky. Veď ako by aj nie! I krava je živým symbolom ženskej samostatnosti. Do tej veci sa mužovia nevmiešajú. Pre nich sú tam voly, kone a ostatný dobytok. Krava je majetkom ženy. Ona sa stará o jej pokrm, jej patrí mlieko, do ktorého nikoho nič. A toto ani veľmi nezaujíma mužov. V pravde rečeno, trocha aj opovrhnú kravou, ba

i mliekom. Na žiadon pád to nie je slanina. Práve preto zostáva pokladničkou ženy. Tu niečo mlieka, tam trocha tvarohu, masla a z toho šatka, sukne, azda aj šijací stroj.

Ale otec sa len trpko usmieval.

— Ale, dajte mi už s tým pokoj, — povedal materi aj desať ráz cez deň. Ešte aj v noci sa o tom hádali. Jeden mužský, mrmľavý hlas a jeden šepkajúci hlas.

A práve preto aj teraz s veľmi malou nádejou som hľadel pred posledné pokusy matkine, ohľadom zmäkčenia otcovho srdca. Hoci aj otcovo svedomie hrýzlo niečo, lebo si zapálil fajku; a toto bolo uňho znakom uvažovania. Oprúc sa o kolená, cvrkol si kedy-vtedy s veľkým opovrhnutím, inokedy zasa si vzdychol. Zrazu však složil fajku a opäť mi kývol: k pile.

Azda je nepochopiteľné, že mňa ako zaujímalo, či budeme bohatí a či nie. K tomu, aby porozumel človek, musí poznať slasť, ktorú cíti, keď kone poháňa. Keď tie krásne zvieratá na jedno zatiahnutie oprát obrátia sa v tú stranu, v ktorú chceme. Na malé povzbudenie dajú sa do klusu, pričom voz ľahko sa kolembá na ceste. Ani vôl nie je na opovrhnutie, bo on na jedno hajs (čo je sprevádzané švihom biča) bez oprăt vystúpi sa a vojde cez vráta, a na jedno „hóó" zastane. Vtedy by sme už nemuseli ísť pešky na odpust, ale stužkami ozdobené kone by ľahkaly v sprievode spievajúce dievčence... A tisíc iných vecí. Hlavne však to ma vábilo medzi ľudi vyššej spoločenskej triedy, že v škole som sedel vedľa Matildy. Medzi chlapcami ja, medzi dievčatami ona bola najlepšou žiačkou. Ona bola mojou „milou" a ja zas jej „milým", hoci ani trikrát sme sa spolu neshovárali. Keď som sa s ňou stretol na ulici, buď zapýriac sa až po pätu, som ufujazdil vedľa nej, alebo ešte lepšie som sa skryl, keď to bolo možné, ako som ju uvidel. Tancovať sme viackrát tancovali na školskom nádvorí a na plese veľkých. Ale ani vtedy som sa neopovážil pozrieť na ňu. A ani ona nie veľmi na mňa. To však nič nepozmenilo na našej „láske". Vedel som to aj ja, aj ona, celá škola, ba aj celá dedina. Avšak Matildin otec mal 25 jutár zeme. Napriek tomu som vedel, i keď to Matildu veľmi zarmútilo, že sa zaprisahala nato, že napriek všetkému, bude len mojou ženou. V tom i ja som si bol istý, i keď predbežne som nemal ani poňatia o tom, ako sa k nej povýšim. Medzi doterajšími plánmi mojimi účinkovala len vojenčina, nález väčšej sumy peňazí a „výučba"...

Pre mňa bol tento plán zbohatnutia ešte osudnejší, než pre moju matku. Prehovoriť prirodzene som sa neosmelil, len netrpezlivo bezo spánku som spozoroval monotónny rozhovor otca s matkou. Je zaujímavé, že vytrvalý šepot mojej matky natoľko zatísol do úzadia mrmľavý hlas otcov, že v poslednom čase otec spomínal už len akési technické výhovorky, akože nemá náradia, ani zvierat, ani maštaľ. A medzitým, čo šepkajúci hlas aj na tomto poli usiloval sa docieliť akéhosi východiska, zatiaľ ja som sa vrúcne modlil. Po večeroch som sa pomodlil aj mnoho prídavkov v prospech všelijakých utilitaristických záujmov: dve Zdravas Mária preto, aby Boh obmäkčil srdce otcovo, aby na odpust už boly žiadané kone atď. Pravda, takto,

moja večerná modlitba sa veľmi natiahla, lebo aj za Matildu som sa pomodlil dva Zdravasy a pre Martina Sóku jeden...

Aj počas pílenia som sa pilne modlil, ale od otca odskakovaly moje lichotenia, ani hrach od múra, s ktorými moji dobrí anjeli — na účinok mojej modlitby — pokúšali otca premôcť na praktickejšie smýšľanie. On však len vážne pílil ďalej. Už sme prepílili viac, než polovicu brvna.

— I ujo Peter ide, — ozval som sa nesmelo.

Otec sa na mňa udivene podíval:

— No a — zamrmľal nevrle.

Pílili sme ďalej.

— Spozdíš, kmotre Jano, — vkričí zasa novší hlas. Čierna tvár jeho je rozradostená. Fúzy mu stoja ani vidly.

— Ja sotva spozdím...

— Akože? Hneď sú tri hodiny.

— Nuž len tak, že ja ta nepôjdem. Je treba v dedine aj chudobného človeka, keď už všetci budú bohatí. Pretekať sa budete, aby ste ma dostali na robotu, ale zvýšim mzdu.

— Zbláznil si sa, Jano, — riekol, a už ho tam ani nebolo.

Matka sa zasa zjavila. Jej oči boly plné sĺz.

— No už len neplač. Choď dnu pekne, ešte budem uvažovať.

A skutočne uvažoval. So pňa zdvíhol fajku, pečlivo ju napchal a zapálil. Poobzeral sa po dvore. Kedy-vtedy skoro nebadane sa usmial.

Úbohý otec, azda nikdy nebol taký šťastný. V duchu už videl na mieste vetchého domu nový dom z tehál, pokrytý s črepami, pod domom pivnicu so sudmi na víno. Na konci domu maštaľ. V ňom voly, až sem počuť, ako prežúvajú. Kone netrpezlivo prehrabujú, voly trasú reťazmi... Azda ani by nebolo treba naraz koňa a vola držať... Je pravda, že kôň je rýchly, a ako dobre padne človeku, keď pýšne praskajúc s bičom predchádza záprah s volami... Naproti tomu vôl nikdy nezastane do kopca... No, ale zatiaľ i jeden postačí. Za päť rokov by všetko vyplatil. Veru vyplatil. Nechce on ničiu zem zdarma.

I predsa by to bolo ináč, v nedeľu popoludní sadol by si vedľa gazdov a poshováral by sa s nimi o počasí, orbe, suchote, nákaze, trhoch... ale potom by sa poponáhľal domov statok kŕmiť. A potom raz, neskoršie by mal pekný pohreb s kázňou, náhrobný kameň s nadpisom: „Tu odpočíva Ján Márton."

Zavrtol hlavou a usmial sa.

— Dones mi kabát, — kázal mi razom, ale bez toho, aby sa na mňa bol pozrel.

Doniesol som mu kabát. Obliekol si ho a pomaly, veľmi pomaly, ako by nútene, kráčal dolu dvorom.

— Nuž teda sa pozriem na dolný koniec. Pozriem sa, čo tam... — zavolal do pitvora.

Matka len prikyvuje a díva sa na mňa. Na tvári jej zvelebne sedí úsmev.

Ako otec vystúpil z dvora, pustil som sa za ním. Ale už bol ďaleko. Ponáhľal sa, ako keby ho uháňali.

— — — — — — — — — — — — — —

K večeru prichádzali domov ľudia. Aj otec môj prišiel skoro. Iste pili, lebo boli veľmi hlasní. V našom kraji len vtedy sú hlasní ľudia, keď sa trocha napijú.

Otec však na dvore umĺkol. Vošiel do prvej izby. Svliekol kabát. prechádzal sa hore-dolu. Ostýchal sa vyjsť pred matku. Nakoniec predsa sa osmelil a vyšiel. Sadol si na truhlu a mlčal.

Matka chcela práve lampu zapáliť. Najprv očistila sklo s handrou. Zrazu zanechalá čistenie a nepozrúc sa na otca, trasúcim sa hlasom opýtala:

— Nárokoval si?

— Nárokoval som, nárokoval... Každý si nárokoval.

— Koľko?

— Dvadsaťpäť jutár...

Toho večera sme zabudli zapáliť lampu.

Preložil: IVÁN RIAVA. ANDREJ MÁRTON.

PRIEZVISKÁ Z REMESELNÍCKYCH MIEN

Tam, kde jedna vrstva meštianstva bola cudzieho pôvodu, s pomaďarčením sa nastala potreba pomaďarčiť si priezviská. V Rožňave toto pomaďarčenie sa nemeckej vrstvy meštianstva odohrávalo sa v XVI. storočí. Pomaďarčenie sa v niekdajších priezviskách zračí sa nasledovne:

1. Nemecké mená preložia do maďarčiny a nové maďarské meno užívajú za čas ešte spolu s nemeckým menom. Napríklad: „Generosus dominus Josephus **Nyíró** alias **Scherer.**"[1] Neskoršie (v XVIII. stor.) stretáme sa už len s maďarskými menami. Také sú podľa Mikulika: Újházi (Neubauer), Eötvös (Goldschmied), Mangolló (Roll), Bodnár (Pinder) atď.[2]

2. K nemeckému menu si priberú meno maďarské alebo maďarského znenia. Za čas užívajú ešte obe mená: „Dominus generosus **Keller** alias **Modory.**"[3] 1604: „In Richteramt des Edlen Ehrenwertsten ... ung wolweisen herr Georgii **Kelleri** alias **Modori.**"[4] Také môže byť ešte: 1689: **Szomolnoki** Michael,[5] lebo v zápisnici o 5 strán ďalej nájdeme tú istú osobu ako **Szomolnoki Korving** Michal.

3. Pomaďarčených majstrov pomenovali podľa ich remesla. Aj u tých nájdeme za čas spolu staré meno nemecké a nové maďarské: 1688: **Majorhesser** aliter **Szabó** Ján, 1689: Martinus **Smid** alias **Timár,** 1689: Johannis **Smid** alias **Süveges.**[6] Dôkazom takéhoto pomenovania je aj nasledujúci príklad, že totiž majstra, ktorý mal už pôvodne maďarské meno, pomenovali znova podľa remesla: 1689: Georgium **Likö** alias **Szücz.**[7]

4. Podobné priezviská z remeselníckych mien z tejto doby sú pravdepodobne aj tieto: 1646: Csismadia Štefan;[8] 1657: Rézmives Štefan, Czapo Štefan, Nyeregjarto David, Bodnar Ján, Faszekas Sámuel,

---

[1] Z tzv. Péczeliho protokolu gemerského ev. seniorátu zo XVI. stor. (Uvádza ho Jozef Mikulik medzi listinami v dodatku svojho diela: Magyar kisvárosi élet, str. 290.)

[2] Mikulik, tamtiež, str. 35.

[3] Z uvádzaného protokolu gemerského ev. seniorátu.

[4] Articuli leges et Statua Der Christlichen Gemeine zu Rosnau, 1640. (V archíve mesta Rožňavy.)

[5] Prothocollum ab anno 1688—1707, str. 39. (V archíve mesta Rožňavy.)

[6] Na str. 36., 59., 64. predošlého protokolu. (Szabó — krajčír, tímár — garbiar süveges — čiapkar.)

[7] Na str. 49. predošlého protokolu. (Szücs — kožušník.)

[8] Articuli leges etc. 1646. (Csizmadia — čižmár.)

Mezeskalaczos Juraj, Kovacz Juraj, Kes Mives (sic!) Juraj,[9] Szöcsz Tomáš,[10] 1689: Csapo Lukáš, Fazekas Andrej, Fesümives—Füsümives Juraj, Mézeskalácsos Michal, Nyeregjártô Juraj, 1692: Serfőző Michal, Kőrakó Ján.[11]

O týchto však nemôžeme zistiť, ktoré sú preklady z nemčiny a ktoré vznikly pomenovaním podľa remesla. Takto nemôžeme ich bezpečne zaradiť ani do 1., ani do 3. skupiny.

BELO SULÁN.

[9] Z výkazu o tureckých kontribúciach z r. 1657. (Archív Rožňavy.) Zaujimavé je si tu poznamenať, že horemenovaní patrili všetci k meštianstvu. Výkaz vypočíta aj želiarov, ale zpomedzi týchto sem zaradiť by sme mohli iba meno: Tomáš Lakatos (lakatos — zámočník, rézműves — mediar, csapó, szűrcsapó — širičiar, nyeregjártó — sedlár, bodnár — debnár, fazekas — hrnčiar, mézeskalácsos — pernikár, késműves — nožiar.)

[10] Prothocollum ab anno 1612—1670, str. 179. (V archive mesta Rožňavy.)

[11] Prothocollum ab anno 1688, 1707, str. 25, 39, 40, 97, 105. (V archive mesta Rožňavy; — fésűműves — hrebenár, serfőző — pivovarči, kőrakó — kamenár.)

LITERATÚRA

Dr. ANTON HARČAR: Historický význam protireformácie v Košiciach z r. 1604. (Budapešť, 1942, Spolok Sv. Vojtecha, 139 str.)

V novšom čase vyšlo viac slovenských kníh v Uhorsku. Z týchto v prvom rade nás zaujíma dielo dra Antona Harčara. Autor je profesorom náboženstva a v svojom diele pojednáva o význame protiferomácie v Košiciach z hľadiska katolíckej cirkvi. Opisuje, ako museli protestanti na rozkaz cisára Rudolfa II. vrátiť katolíkom kostoly. Protestantská mestská rada síce protestovala, posielala k cisárovi deputácie, ale nadarmo, hlavný cisársky komandant, Ján J. Barbiano, gróf z Belgiojosa, zhabaním mestských statkov donútil konečne mesto k splneniu cisárskeho nariadenia. Onedlho však povstanie Bocskayho zasiahlo aj Košice, ba toto mesto sa stalo jeho sídlom, a tak protestanti vzali si kostoly nazpät. Stálym nepokojom urobil koniec viedenský mier a nastal dočasný pokoj aj v náboženských otázkach, ale čoskoro zomrel Bocskay a tak náboženské rozpory znovu vzbĺkly.

To je krátkym obsahom diela. Cieľom autorovým je dokázať, že pokračovanie cisárovho bolo oprávnené a jeho zástupca právom vystúpil násilím, lebo mesto bolo cisárskym majetkom a nemalo takú samostatnosť ako stolice, ďalej že povstanie Bocskayho vznietily hlavne osobné pohnútky, jeho túžba o moci, a nie zabránenie náboženskej slobody pre protestantov, toho len pozdejšie používal za príčinu na skrývanie vlastných cieľov. Autor píše o svojej téme vedecky dobre pripravený, uvádza mnoho prameňov a odbornej literatúry počnúc od súvekých latinských listín až po najnovšie maďarské odborné diela. Predsa však v jeho diele sa jednostranne uplatňuje hľadisko cirkevné, hlavne v charakterizovaní Bocskayho. Vidí v ňom iba človeka, ktorý chce sa dostať k moci a je nepriateľom katolíkov, ktorý pre dosiahnutie svojich cieľov spojuje sa aj s Turkom-pohanom a tým zapríčiňuje skazu mnohým kresťanom a mnohým horniackym obciam. Toto charakterizovanie je jednostranné, autor si neberie ohľad na to, že pohnútkou povstania Bocskayho bola jeho neúprosná nenávisť voči Habsburgovcom a jeho úmysel: obnoviť samostatnosť vlasti. Veľkosť a historický význam Bocskayho ani jeho osobné viny nezmenšujú natoľko, žeby sme mohli prijať charakterizovanie autorovo.

Dielo dra. Antona Harčara popri svojom prvotnom cirkevnohistorickom význame je aj vzácnym plodom miestneho dejepisectva košického.

JOZEF OLÁH.

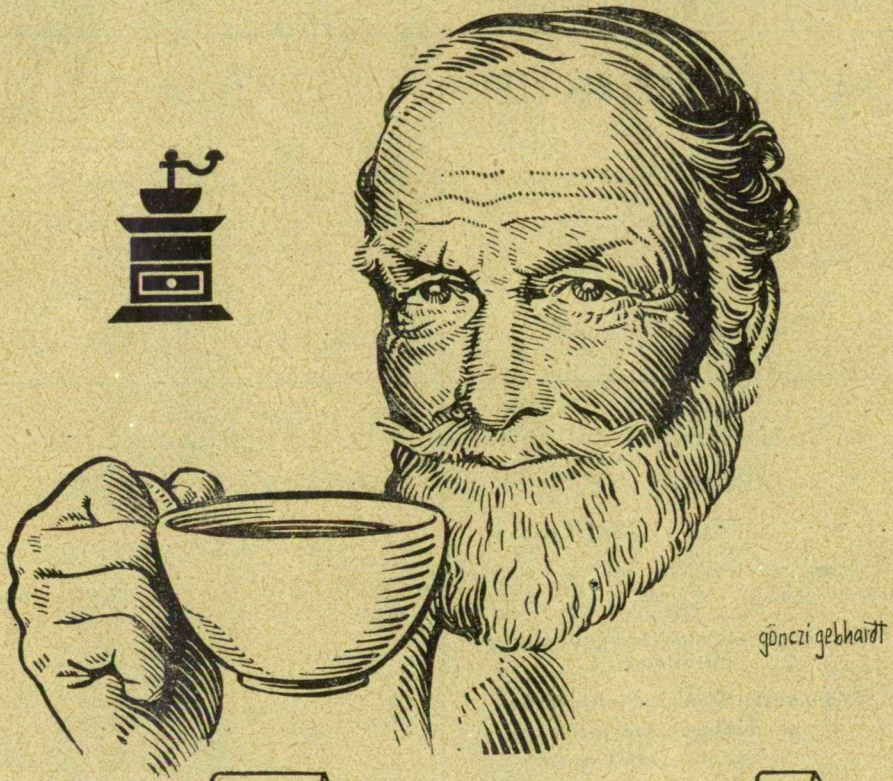

Franck

POLEDNIAK KÁROLY, KASSA

Külön autó- és traktor-javító osztály

GÉPGYÁR ÉS VASÖNTÖDE
MALOMÉPÍTÉSZET

Külön henger- és tengely-köszörülő osztály

KASSAI TAKARÉKEGYLET

MINT SZÖVETKEZET

KASSA
FŐ-UTCA 57. SZÁM

TÁVBESZÉLŐSZÁM: 34-53

VITÉZ SÁNDOR

könyv-, papír-, zeneműés írószer-kereskedő

Irodalmi és tudományos művek nagy raktára

KASSA, FŐ-UTCA 75. SZ.
TELEFON: 27-46 - ALAPÍTVA: 1885

Tegye életét kellemessé és hasznossá!

Necsak világítson villannyal, de a házi munkák elvégzésénél is vegye igénybe a villamos energiát, vagy gázt, mely célra **rendkívüli előnyös egységárakat biztosítunk.**

Villamostűzhelyen, villamosfőzőn, gáztűzhelyen, gázfőzőn
könnyű takarékosan főzni, sütni.

Villamos vasaló mindent szépen és jól vasal. - **Villamos-, vagy gáz-hűtőszekrény** frissen tart, hűt és jeget ad.

Látogassa meg
FŐ-UTCA 94. SZ. ALATTI
bemutató mintatermeinket
(teleton 29-58)
Felszólamlásait ugyanott elintézheti.
Kassa sz. kir. város közművei

FELVIDÉKI RUM- ÉS LIKŐR-KÉSZÍTŐ ÜZEM

KASSA
HORTHY MIKLÓS-TÉR 20

BOCSKAY GARAGE

LIPTÁK LÁSZLÓ mérnök
GÉPJÁRÓMŰ JAVÍTÓ ÜZEME

Teljes nagyjavítást, fényezést szakszerűen végzünk
SERVICE ÁLLOMÁS

KASSA, BOCSKAY-KÖRÚT 16 - TÁVBESZÉLŐSZÁM: 25-81

MENZEL K. C.

TELEFON: 29-41

ASZFALT- ÉS FEDÉLLEMEZ-GYÁR

KASSA, VÁGÓHÍD-U. 8.

GYÁRT: Aszfalt- és kátrányszigetelő-lemezeket, különféle aszfalt- és kátránytermékeket.
KIVITELEZ: Tető-, híd-, pinceszigeteléseket, aszfaltozásokat.
A kassai városi aszfaltozásokat évek óta végzi.

Fleischer és Schirger

vasnagykereskedés

A Vasemberhez 1796.

Kassa

LESZÁMITOLÓ BANK

MAGYAR LESZÁMÍTOLÓ- ÉS PÉNZVÁLTÓ-BANK
KASSAI FIÓKJA
KASSA, FŐ-UTCA 53 - TÁVBESZÉLŐ: 30-60, 30-61

IMPERIÁL
NAGYSZÁLLODA ÉTTEREM KÁVÉHÁZ BAR
KASSA, KOSSUTH LAJOS-U. 16 - TELEFON: 28-92, 28-93

HAMKÓ MIKLÓS
fűszer-, csemege-, bor- és ásványvízkereskedés

KASSA
FŐ-UTCA 81 - TELEFON: 34-26

KASSAI IPARI HITELSZÖVETKEZET
MINT AZ O. K. H. TAGJA

ALAPÍTÁSI ÉV: 1909
TÁVBESZÉLŐ: 24-77

Laczkó Alajos
KASSA, Szent István-körút 14. sz.
berendező-, műszaki-vállalat, vízvezeték, csatornázás, szivattyúberendezések, víz-, gőz- és lég-gyógyfürdők. Központi fűtések, melegvízkészítő berendezések és egyéb egészségügyi gépészeti berendezések. Kivitelezések, tervezések, karbontartások.
Telefon: 33-43

K. BENKŐ MÁRIA
KASSA, FŐ-UTCA 94. SZ.

Női és gyermek- divatüzlet
Női és gyermek- fehérneműek, harisnyák
Babi-kelengyék nagy választékban

Knuth K.
egészségügyi berendezések gyára
Budapest, VII., Garay-u. 10
Távbeszélő: 224-801, 228-036

●

Központi fűtések, víztisztító-berendezések, gőzmosódák, vízművek, stb.

ADRIÁNYI ÉS MARKÓ, KASSA

VASNAGYKERESKEDÉS
Fő-utca 1 - Távbeszélő: 27-40

SZÉNNAGYKERESKEDÉS
Kossuth Lajos-utca 21 - Távbeszélő: 26-79

Kemény Géza

ALAPÍTVA 1854. ÉVBEN

KASSAI TAKARÉKOSSÁG

NŐI DIVAT
KELMÉK
MENYASSZONYI KELENGYÉK
ZÁSZLÓK
HARISNYAKÜLÖNLEGESSÉG
SZŐNYEG
LINOLEUM- ÉS FÜGGÖNY

KASSA, FŐ-UTCA 32-34
TELEFON: 32-58

Hriczu
FÉNYKÉPÉSZETI MŰTERME
FELVIDÉKI FOTO-RIPORT IRODA
Amatőr-munkák szakszerű kidolgozása
Kassa, Fő-u. 61. Telefon: 36-98

FELVIDÉKI NEVELŐ
A budapestvidéki, kassai, komáromi, miskolci és szatmárnémeti tankerület nevelésügyi közlönye.
Felelős szerkesztő: Dr. Szíklay Ferenc.
Megjelenik minden hó 25-én.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kassa, Éder-u. 5.
Telefon: 27-11. Előfizetési ára: évi 12·- pengő.
Tanároknak és tanítóknak egyéni megrendelés esetén évi 6·- pengő.

„Európa" nagyszálló
ÖSSZKOMFORT - HIDEG-MELEG FOLYÓVÍZ
ÉTTEREM - KÁVÉHÁZ
Kassa, Éder-utca 1.

Kassai Magnezitművek
KASSA

Felvidéki Kereskedelmi Bank R. T. Kassa
A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Leányintézete
Betéteket a legjobban gyümölcsöztet.
Kölcsönöket a legjutányosabban folyósít.
Foglalkozik a banküzlet minden ágával.
Telefonszámok: Kassa 22-33, 32-32 Táviratcím: Commerz Kassa

PAUSZ TIVADAR

Alapítva: 1833

Tulajdonos: SZAKMÁRY KÁROLY

Távbeszélő: 20-22 és 24-23

Üveg- és porcellánnagykereskedés. — Az ország legrégibb szaküzlete. Bel- és külföldi üveg- és porcellánkészletek, csillárok, díszműárutárgyak nagy választékban.

Központi iroda: KASSA, Fő-utca 19

Épületüvegezés.
Modern képkeretezés.
Portálüvegezés.

Fiókok:
I. Fő-u. 19 — Távbeszélő: 20-22
II. Fő-u. 11 — Távbeszélő: 28-24
III. Fő-u. 73 — Távbeszélő: 27-99

KASSAI TÜKÖRGYÁR ÉS ÜVEGCSISZOLDA

KASSA, Csermelyvölgyi-út 62

Tul.: SZAKMÁRY KÁROLY
Távbeszélő: 20-22 és 24-23

Gyárt: Közönséges és csiszolt tükröket, bútorüveget. Síküvegcsiszolás, facettálás. Régi tükrök szakszerű újraborítása.

SZAKMÁRY KÁROLY

HOLLÓHÁZAI KERÁMIAI GYÁR,

Hollóháza

Távbeszélő:
Kassa 20-22 és 24-23
Hollóháza 3

Központi eladási iroda:
KASSA, LUTHER-UTCA 4

Majolika-, fayance-, kőedény- és kályhagyártás. Kőedény háztartási cikkek és díszműáruk gyártása. Speciális cobalt művészmázas díszműáruk.

EGYESÜLT FELSŐMAGYARORSZÁGI HITELBANK
ÉS
KASSAI TAKARÉKPÉNZTÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

(ÉRDEKKÖZÖSSÉGBEN
A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANKKAL)

KÖZPONT:
KASSA, Kossuth Lajos-utca 2. - Telefon: 20-75, 20-76, 20-77

—

VÁLTÓÜZLET:
KASSA, Fő-utca 36. - Telefon: 32-52, 32-53

—

FIÓKOK:
BEREGSZÁSZ, LOSONC, MUNKÁCS, ROZSNYÓ, UNGVÁR

vitéz SZÉNÁSY BÉLA
papír- és írószerkereskedés, nyomdavállalat
BUDAPEST IV., FERENCIEK-TERE 9

⊙

Ízléses névjegyek és esküvői értesítők

⊙

Töltőtoll szaküzlet

⊙

Díszműáruk és ajándéktárgyak

EGYETEMI KÖNYVTÁR Példányszám SZEGED

TARTALOMJEGYZÉK:

Mécs László: Tavaszi vihar (vers) --- --- --- --- --- --- --- --- --- 3
Szabó Adorján: Az Istent kereső Rákóczi --- --- --- --- --- --- --- 4
Sziklay Ferenc: Köd a Balatonon (vers) --- --- --- --- --- --- --- 17
Sztripszky Hiador: Pázmány Péter és a szlovák irodalom --- --- --- --- 18
Hosszú Ferenc: Most indulok (vers) --- --- --- --- --- --- --- --- 30
vitéz Újváry Jajos: A magyar hadifogoly-líra --- --- --- --- --- --- 31
Mécs László: A tündéri lény balladája (vers) --- --- --- --- --- --- 47
Meskó L. Décse: Májusban, régi búd nyomán (vers) --- --- --- --- --- 48
Mezőssy Mária: Varázslat (párbeszéd) --- --- --- --- --- --- --- --- 49
Rainer Mária Rilke—Kassai Zoltán: Vers --- --- --- --- --- --- --- 56
Ágoston Julián: A századforduló költészete --- --- --- --- --- --- --- 57
Rainer Mária Rilke—Kassai Zoltán: Vers --- --- --- --- --- --- --- 78
Gulyás Pál: Üzenet Máramarosszigetre (vers) --- --- --- --- --- --- 79
Francesco Marino Marioli: A mai olasz szellemi élet és lírai költészet törekvései 81
Sziklay Ferenc: Szemelvények az új olasz lírából --- --- --- --- --- --- 97
Sulán Béla: Gazdaságtörténeti vonatkozású helynevek Rozsnyó határában --- 102
Márton András: Apám földet igényel --- --- --- --- --- --- --- --- 116
Hosszú Ferenc: Álmaimban (vers) --- --- --- --- --- --- --- --- --- 120
Lajos Árpád: Magyar népi gyermekjátékok --- --- --- --- --- --- --- 121

Adattár:

Nyíresy-Tichy Kálmán: Gyulai Pál levelei Pákh Alberthez --- --- --- --- 132
Sulán Béla: Mesternevekből lett családnevek --- --- --- --- --- --- 136
Gulyás József: Wallaszky Pál Conspectusának egy érdekes példánya --- --- 137
Vongrey Gusztáv: A tállyai törvények --- --- --- --- --- --- --- --- 138
Gulyás József: Levél egy XVI. századi magyar iparosról --- --- --- --- 147

Könyvszemle:

Bacskay Zoltán, Bakos József, Barta János, Boda István, Erdei Ferenc, Harčar Anton, Hegyi Endre, Illyés Gyula, Jajczay János és Schwartz Elemér, Komoróczy György, Márai Sándor, Pukánszky Béla, Schrantz András, H. Szombathy Ilona, Takács István, Zolnai Béla, Eöttevényi Olivér és Hangay Sándor műveiről Szörcsei László, Sziklay László, Sziklay Ferenc, Pap Zoltán, Lajos Árpád, Oláh József, Semetkay József, Ledniczky Lajos, Lelkes Tibor, Mohr Gedeon, Bedy Antal, Szilágyi Károly, Domokos István, Komoróczy György és Ágoston Julián --- --- --- --- 149

Folyóiratszemle:

Felvidéki Nevelő, Láthatár, Hitel, Kisebbségi Körlevél, Magyarságtudomány, Külügyi Szemle, Ungarn, Diárium, Irodalomtörténet, Irodalomtörténeti Közlemények, Írott Kő, Hajnalodik, Erdélyi Szemle, Attila, Jelenkor, Keresztyén Igazság, Magyar Protestánsok lapja, Társadalomtudomány, Zorja-Hajnal, Forrás (Chorléné Dénes Clarisse) --- --- --- --- 171

WIKO LITOGRAFIA
KÖNYVNYOMDAI • MŰINTÉZET
PLAKÁTOK, PROSPEKTUSOK,
ÜZLETI KÖNYVEK, HIRLAPNYOMDA

50867 XII 46

UJ MAGYAR
MUSEUM

MÁSODIK KÖTET

KASSA
1943 ESZTENDŐBEN

EGYETEMI KÖNYVTÁR SZEGED FOLYÓIRATOK
EGYETEMI KÖNYVTÁR Folyóiratok

II. KÖTET

UJ MAGYAR MUSEUM

II.(IV).FÜZET

A KAZINCZY TÁRSASÁG
TUDOMÁNYOS, IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI SZEMLÉJE

MEGJELENIK ÉVENTE KÉT KÖTETBEN, NÉGY FÜZETBEN AZ ÉRSEKUJVÁRI, KOMÁROMI, LÉVAI, LOSONCI, RIMASZOMBATI, ROZSNYÓI, MISKOLCI, SALGÓTARJÁNI, EGRI, SÁROSPATAKI, SÁTORALJAUJHELYI, UNGVÁRI, BEREGSZÁSZI, MUNKÁCSI, HUSZTI ÉS MÁRAMAROSSZIGETI IRODALMI, TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETI EGYESÜLETEK EGYÜTTMŰKÖDÉSÉVEL.

SZERKESZTI
Dr. SZIKLAY LÁSZLÓ

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
Elnök:
vitéz UJVÁRY LAJOS

Dr. ÁROKSZÁLLÁSSY ZOLTÁN
Dr. BAKOS JÓZSEF
Dr. BÁLINT IMRE
Dr. BELLYEI LÁSZLÓ
Dr. BUCZKÓ EMIL
DARKÓ ISTVÁN
ERDÉLYI BÉLA
FORGÁCH GÉZA
Dr. HARSÁNYI ISTVÁN
HEGYI JÓZSEF
Dr. JANTSKY BÉLA
KOLTAY IMRE
Dr. LUKÁCS DEZSŐ
Dr. LUKÁCH JÓZSEF
Dr. MIHALIK SÁNDOR
Dr. MOLNÁR PÁL
NEHÉZ FERENC
NYÍRESY-TICHY KÁLMÁN
OLÁH JÓZSEF
Dr. PALOS BERNARDIN
RÁCZ PÁL
SEMETKAY JÓZSEF
Dr. SIPOS LAJOS
SCHUBERT TÓDOR
Dr. SZÉNÁSSY BARNA
SZILÁGYI KÁROLY
VARGA IMRE

Kéziratokat, előfizetéseket, érdeklődéseket a főszerkesztő címére: Kassa, Mátyás király-körút 3. sz. alá kell küldeni. Telefon: 34—36. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Előfizetési ár: egy évre 10.— P, a Kazinczy Társaság és a *felvidéki* testvéregyesületek tagjainak 8.— P.

A címlap a Magyar Museum 1788. és 1789-i első kötetének fedőlapja után készült. A kép II. Rákóczi Ferencet ábrázolja.

Készült a Wiko nyomdai és litográfiai műintézetnél. Kassa, Luther-utca 19. sz.

Uj Magyar Museum

könyvei

1. **Sziklay Ferenc: MIKOR AZ ÓRA ÜT**
   Regény a tizenhatodik-tizenhetedik század fordulójáról

2. **Darkó István: MAGYAR HEGYEK NÉPE**
   Az utolsó 25 év története a felvidéki kisember sorsán keresztül

3. **MAI SZLOVÁK NOVELLÁK. Fordították: Sziklay Ferenc, Oláh József és Sziklay László**
   A modern szlovák szépprózа hű tükre

A könyvek megrendelhetők az Uj Magyar Museum kiadóhivatalában: Kassa, Mátyás király körút 3. A könyvek előfizetési ára: egy-egy kötet fűzve 6.80, kötve 9·50 pengő. A három kötet együtt 18·–, kötve 25·– P. Bolti áruk 25%-kal magasabb lesz.

Felséges ital

a kassai sör

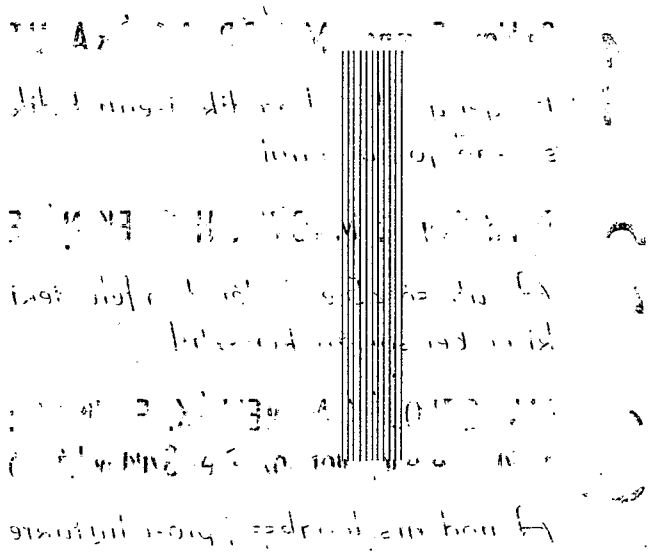

GYÁRTJA:

BAUERNEBL és FIA

SÖRFŐZDE ÉS MALÁTAGYÁR R. T. KASSA

Biztosításai elhelyezésénél gondoljon a

Gazdák Biztosító Szövetkezetére.

Alapítása óta keresztény és magyar. Mindent biztosít! **Központi igazgatóság:** Budapest, IX., Üllői-út 1. Telefon: 187-870. Központi székház ugyanitt. Ezenkívül 21 ingatlan Budapesten és az ország különböző városaiban. **Erdélyi Fiókigazgatóság:** Kolozsvár, Horthy Miklós-út 6. Telefon: 36-85. **Délvidéki Kirendeltség:** Ujvidék, Andrássy-út 2. Telefon: 23-47.

Vezérképviselőségek: Budapest, Balassagyarmat, Debrecen, Érsekujvár, Győr, Kaposvár, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár, Marosvásárhely, Miskolc, Nagyvárad, Pécs, Szatmárnémeti, Szeged, Szekszárd, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely, Ungvár, Zombor. Fő- és helyiképviseletek az ország egész területén minden városban és községben.

A szövetkezet előnyös feltételekkel köt: tűzkár, jégkár, betöréses-lopás elleni, állat-, szavatossági, harang-, gépjármű-, baleset-, szállítmány- és üvegbiztosításokat; élet- és takarékbiztosítást, temetkezési, gyermek-ösztöndíj és kiházasítási biztosításokat.

A Gazdák Biztosító Szövetkezete szoros kapcsolatban működik valamennyi agrártársadalmi szövetkezettel. Szerződéses biztosítója a Hangyának, az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek, a Mezőgazdasági Kamaráknak, a Faluszövetségnek, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének, a Baross-Szövetségnek, az Országos Központi Hitelszövetkezetnek, a Vitézi Széknek, a Vöröskereszt Egyletnek, a Vasutasok Családgondozó Országos Egyesületének, a Postások Jóléti Csoportjának, a Katolikus Népszövetségnek, a Református Egyetemes Konventnek, az Erdélyrészi Hangyának, a „Szövetség" Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központjának Kolozsvárott és számos egyéb intézménynek. A Magyar Őskeresztény Malmok Szövetségével is a legharmonikusabb együttműködésben dolgozik.

Legyünk hívei és istápolói a szövetkezeti biztosításnak!

LÉPJEN BE A

MAGYAR KÖNYVBARÁTOK

TÁBORÁBA!

ÉVI 24 PENGŐ ELŐFIZETÉSI DÍJÉRT

1. Kap 4 bibliofil értékű, tudományos és szépirodalmi illetménykötetet.
2. Módjában van választani a nemtetsző illetménykötetek helyett az ú. n. „besorozott könyvek"-ből, melyek a magyar könyvtermés legjavát teszik.
3. Havonta megkapja a Diárium című magasszínvonalú irodalmi és kritikai folyóiratot.
4. Folyószámlát nyithat és kedvezményesen vásárolhat a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda könyvesboltjában.

Kérjen részletes ismertetést és belépési nyilatkozatot a MAGYAR KÖNYVBARÁTOK-tól, Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 18.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

Dr. BELLYEI LÁSZLÓ, gimnáziumi tanár, Beregszász.
Dr. CSAPLÁROS ISTVÁN, gimnáziumi tanár, Budapest.
FORGÁCH GÉZA, lapszerkesztő, a kassai Kazinczy Társaság tagja, Kassa.
FORGÁCH GÉZA JUSZTIN, kereskedelmi középiskolai igazgató, a kassai Kazinczy Társaság tagja, Kassa.
Dr. HÉVEY LÁSZLÓ, kereskedelmi főiskolai r. tanár, a kassai Kazinczy Társaság tagja, Kassa.
Dr. KÁLMÁN BÉLA, középiskolai tanár, Érsekujvár.
Dr. KENESSEY KÁLMÁN, obszervatóriumi főnök, m. kir. I. o. főmeteorológus, Ógyalla.
KERÉKGYÁRTÓ BERTALAN, tisztviselő, költő, a miskolci Turul Szépmíves Irodalmi Egyesület tagja, Miskolc.
Dr. KONDOR IMRE, egyetemi magántanár, Kassa sz. kir. város közkönyvtárának igazgatója, Kassa.
Dr. MOLNÁR PÁL, gimnáziumi igazgató, Máramarossziget.
OROSZ ISTVÁN, gimnáziumi tanár, Kassa.
RÁCZ PÁL, tanügyi tanácsos, tanfelügyelő, az ungvári Gyöngyösi Irodalmi Társaság tagja, Ungvár.
SCHERER LAJOS, ny. gimnáziumi tanár, Losonc.
SCHMIDT JÓZSEF, gépipari középiskolai igazgató, Kassa.
Dr. SZABÓ ERNŐ, gimnáziumi tanár, Sárospatak.
SZOMBATHY VIKTOR, lapszerkesztő, iró, a komáromi Jókai Egyesület tagja, Budapest—Komárom.
TAMÁS LAJOS, tisztviselő, költő, a komáromi Jókai Egyesület tagja, Komárom.
TERBÓTS GÁBOR, festőművész, a kassai Kazinczy Társaság tagja, Kassa.
URBAN MILO, szlovák iró.
Dr. VAJDA LÁSZLÓ, gimnáziumi tanár, Kisvárda.
VAS KÁROLY, gimnáziumi tanár, Érsekujvár.

Többi munkatársunkat l. előző számainkban.

UJ MAGYAR
MUSEUM

II. KÖTET

II. (IV.) FÜZET

50867

„WIKO" KÖ- ÉS KÖNYVNYOMDAI MÜINTÉZET, KASSA

A PATKÓ[1]

Thury Mátyás uramnak ugyan hiába zörgettek. Aludt, mint a közmondásbeli bunda. Nem is csoda. Thury Mátyás uram, mint Munkács város fogadott kovácsmestere, jókor reggeltől késő estig a pálinkás butykost fogdosta. Mondhatni nagy szakértelemmel, nemes emberhez azonban sehogysem illőn. Az este is rogyásig ázott az italtól. Azonmód ruhástól dőlt az ágyra, melynek szögletében ott sunyított a kifogyhatatlan butykos.

Az éjtszaka csöndesen ölelte körül a várost. Mintha a természet is érezte volna a nagy idők gyászának terhét. Legjobban a nagyságos fejedelem vállait nyomta, aki már akkor Lengyelország felé igyekezett. Előtte úttalan utak, fölperzselt falvak, utána életére törő kémek és orgyilkosok. Az éjtszaka volt egyetlen jóbarátja a nagyságos fejedelemnek. Az az éjtszaka, mely milliárdnyi csillagszemével látta a kuruc seregek tábortüzét és beitta a bús tárogatók panaszos hangját...

Thury Mátyás uram azonban ezekről még csak nem is álmodhatott. Hiába verte odakint egy sötét arcú ember az ólomkeretes ablakot, belülről csak egyenletes horkolás felelt ki rá.

Az ismeretlen férfi bosszúsan toppantott. A háta mögött kantáron feszülve két izmosszügyű paripa kaparta türelmetlenül a Latorcából hordott kavicsot.

— Thury nemzetes uram! Hallja-e, hogy zörgetek?

Dehogy hallotta. Inkább felfigyelt rá a szomszéd szobában alvó Thury Márta. Tizenkilenc esztendejének minden szépsége ott virított az arcán, de csakhamar ijedségbe sápadt. Kiugrott forró nyoszolyájából és az ablakhoz sietett. Hamvas keblén összehúzta a hálóköntöst és úgy figyelt ki a rémséges éjtszakába. A másik ablaknál felfedezte az ismeretlen embert, aki ugyancsak zörgetett. A csillagfénynél hozzászokott szeme a tolvajt takargató éjtszakához és ahogy a lovakat tartó férfi fölszegte a fejét, Thury Márta megismerte.

Aggodó szemében az öröm hajnala derengett föl. Két síma karja alá kapta keblét és úgy ujjongott magában:

— Jézus egy Istenem, hiszen ez Máté! Az én Mátém! Ugyan hogy kerül ez ide?

Már rohant is az édesapja szobájába és lármázni kezdett:

— Édesapám, keljen föl! A nagyságos fejedelem csatlósa van itt! Kelmedet keresi apámuram! Ugyan mi jó hírrel jön?

Thury Mátyás uram fölemelkedett az ágyban. Alig tudta álomtól leólmosodott szemét fölnyitni. Nehezen, krákogva kérdezte:

— Mi bajod van, édes egy lányom?

---

[1] Az író sajtó alá rendezett novelláskötetéből.

— Semmi, édes apámuram, csak... Nézzen kelmed az ablakra és látni fogja, hogy a nagyságos fejedelem csatlósa, Kuczady Máté van odakünn... Kezén két ló ficánkol... Kelmedet hívogatja... Ugyan mit akarhat ilyen késő éjtszakán?

Thury Mátyás uram feltápászkodott az ágyról. Mikor talpra állott, akkor érezte, hogy még mindig igen bódult. Odatántorgott az ablakhoz és félrehúzta a reteszt.

— Ki emberfia zavar éngem békességes házamban éjnek idején?

— Én vagyok, Thury nemzetes uram! Kuczady Máté vagyok, a nagyságos fejedelem csatlósa... Ezt a két lovat kívánja a nagyságos fejedelem, uram gazdám, kelmeddel megjavíttatni...

— Mi baja annak a két lónak?

— Nincs ennek baja, csakhogy a huszti kovács rosszul verte rá a patkót...

Thury Mátyás uramban ezekre a szavakra felülkerekedett a mesterségére való büszkeség. Mert hát akárhogyan szerette is az italt, mégis csak első ember volt ő a munkácsi kovács céhben. Vezető férfiú volt, akinek hat legény verte a tüzesvasat műhelyében.

— Bizony kár volt azokat a nemes állatokat a huszti kovácsra bízni, mikor itt van nemes Thury Mátyás, Munkács fejedelmi város hites kovácsmestere, akinél senkise veri fel jobban a patkót...

Már nyitotta is az ajtót. A két nemesvérű paripa nyihogni kezdett a torzonborz ember láttán s csak akkor nyugodott meg kissé, amikor a műhely elé állította a csatlós.

Thury Márta selymes keze megsímogatta egyiknek is, másiknak is ideges, fínom orrát.

Kuczady Máté odahajolt a leányhoz. A sötétségen át összesziporkázott a szerelmük. Az a régi, éves szerelmük, aminek nem engedtek kielégülést a háborús idők, a vesztett csaták...

A Márta pillája alá könny gyült a nem várt viszontlátás örömétől. Mikor Thury Mátyás a műhelyajtó felnyitásával bajlódott, Márta hirtelen mozdulattal átkapta meleg karjával a Máté izmos nyakát és csókra csókot halmozott. Aztán, mikor már nem bírta tovább, ráesett feje a vitéz fekete dolmányára és zokogás viharzott ki belőle:

— Máté, Máté! Hogy én milyen boldog vagyok, hogy ismét láthatlak!

Kuczady Máté feje is lebillent. Szomorúan símogatta meg Márta szőke fejét és vallomásba kezdett:

— Pedig ismét csak el kell válnunk... A nagyságos fejedelemmel Lengyelországba ügetünk. Menekülünk...

Hangja vésztjóslóan suttogóvá vált és az utolsó mássalhangzót ismét csókba fullasztotta...

Thury Mátyás uram pedig kiszólt a műhelyből:

— Jöhetsz, Máté fiam! Hadd lássam, mit kell azokon a patkókon igazítani...

A két szerelmes megszorította egymás kezét, aztán megindultak a műhelyajtó felé.

A sötétben csak egy olajmécses világolt. Kuczady Máté a korlát elé állította az egyik lovat.

— Vegye le mester uram mind a négy patkóját ennek a lónak. Rosszul van fölverve. Sérti a ló lábát, nem tudunk ügetni...

Thury Mátyás megvakarta a füle tövét.

— Hogy a dögvész egye le a kezét az olyan kovácsnak, aki még a nagyságos fejedelem lovára sem tudja rendesen felverni a patkót!

Szerszámokat vett elő. A nagy harapófogóval leszedte a ló lábáról a patkókat, aztán, mint aki nagy cselekedetet visz véghez, amennyire bódult fejétől és karikázó szemétől telhett, megveregette a csengő üllőn.

— Pedig hát jó vasból van, — állapította meg szakértően.

Kuczady Máté ekkorra már elengedte Márta selymes kezét. Szomorúan mosolygott rá, ahogy térdére kapta ismét a ló egyik lábát, azzal, mint akit bánt a keservesen pislákoló olajmécses fénye, hátat fordított neki.

— No, majd én tartom jól a patáját, csak üsse föl, mester uram!

Thury Mátyás megforgatta néhányszor a patkót a ló patáján. Illegette erre, illegette arra, de sehogysem tetszett neki. Mindenképpen jobban szerette volna felverni rá, mint ahogy a huszti kovács verte.

Kuczady Mátyás azonban kivette a kezéből és ráigazította.

— A nagyságos fejedelem úgy szereti, ha így van rajta...

Thury Mátyás uram előbb mind a két szemével erőlködött. Majd a félszemét behúnyta és úgy nézte a patkót. Végül hozzáhajolt és tapogatni kezdte:

— Sehogy sincsen ez így jól, — állapította meg bizonytalanul és dörzsölni kezdte a fejét, hogy a mámor egy kissé kimenjen belőle. A csatlós azonban közbevágott:

— Bízza csak rám, Thury mester uram! Én jobban tudom, hogy miként szereti a nagyságos fejedelem... Én felelek érte, nem kelmed, ha nem lesz jó...

Thury Mátyás uramat kifárasztotta ez a szokatlan munka, mert egyébként sohase dolgozott annyi legény mellett. Ráhagyta hát Kuczady Mátéra:

— Ha a nagyságos fejedelemnek így jó, én felverem, jobban, mint senki más...

Mikor már minden szöget belevert, Márta ijedten kiáltott fel:

— Az Isten szerelmére! Mit cselekedett kelmed, édesapám?

A kovács felocsudva nézett a leány ijedt arcába.

— Mi bajod van vélem?

A csatlós azonban fürgébb volt. Elengedte a ló lábát és megragadta a leány kezét. Szeméből nagy ráparancsolás villámlott ki, ahogy kituszkolta a műhelyből:

— Márta! Nem láttál semmit! Esküdj meg, hogy nem láttál semmit!... — suttogta lihegve a felindulástól.

A leány feje a mellére billent. Nem értette, de asszonyi szívével megérezte, hogy nagy veszedelmek halálmadarai röpködnek körülöttük az éjtszakai levegőben. Hirtelen hideg futott végig érintetlen selymes testén és menekülőn igyekezett a házajtóig. Csak onnan for-

dult vissza, hogy belenézzen a mécstől gyérvilágú műhelybe, ahol édesapja a visszatérő mámortól bódultan sorra verte a nagyságos fejedelem és hű csatlósa lovára a patkót.

Már a hajnal piros sugárujjai nyulkáltak fel az égre, hogy leszedjék a csillagokat róla, mikor a kovácsmester elkészült a munkájával. Borvirágos orrát egy kicsit meg is fogta a hideg. Márta az ablakból figyelte a két árnyékalak munkáját és foga meg-megvacogott. Nem tudta, mit jelent az, ami odabent történik, de már nem is kereste az értelmét. Dobogó szívéből valami ellenállhatatlan vágy nyujtózott a lovak körül foglalatoskodó vitéz felé. Szerette volna még egyszer, talán utoljára, kebléhez ölelni bozontos fejét és belesirni csókjaiba minden sejtelmes érzését.

A kovács tántorogva botorkált be az ajtón. Márta kitárta az ablakot és a hajnali hűvösben felnyult a Máté nyakáig. A ló nesztelenül állott meg az ablak előtt. Állati agyában valami visszaderengett az elmúlt évek homályából, amikor éjjelenkint ugyanígy állott, oldalával a falhoz símulva ez előtt az ablak előtt. Máté akkor is, most is, lehajolt a lóról és magához fonta a leányt.

— Isten véled, Márta! Mi most elmegyünk messzire! Lengyelországba!... Ha lehet, visszajövök még érted...

Csókra csók halmozódott. Márta pihegőn nyelte vissza a sírását és úgy vigasztalta a saját szívét:

— Úgy-e visszajössz értem, Máté? Úgy-e el nem feledsz? Várni fogok rád! Várni!... Sokáig, a hervadásomig,... a síromig...

Mátéban már megint keserűségek fakadtak fel, de egy közeli kakasszó felriasztotta kötelességérzését. Sietve pecsételt még néhány csókot Márta ajkára, aztán kezét esküre emelve suttogta le a lóról:

— Aztán Márta!... Nem láttál semmit! Esküdj meg, hogy nem láttál semmit...

A leány ajka önkéntelen esküre nyílt, de Máté belevágta sarkantyúját a lóba.

Az állat nagyot ágaskodott. Máté még visszafordult a nyeregből. Szemében bújó érzések sírtak. Érezte, hogy nem bír megválni ettől a leánytól. Azért hát visszaszólt neki, mintha mentőkötelet dobna a szerelmük felé:

— Ha látni akarsz, még ma reggel jöjj ki titokban a csernekhegyi erdő alá...

Aztán elvágtatott.

Márta sokáig nézett utána. Egészen addig, amíg a piactéren el nem nyelte a hajnali szürkeség. A szíve nagyon fájt. Fülében még ott csengett az utolsó szó: — Ha látni akarsz, még ma reggel jöjj ki a csernekhegyi erdő alá...

Benézett a szobába. Thury Mátyás ismét horkolt. Az éjjeli titokzatos munkától nagyon elfáradt. Visszafekvés előtt még kihúzta a butykos utolsó tartalmát. Ágyúval se lehetett volna felkölteni.

Márta kendőt kapott gömbölyű vállára, bezárta a ház ajtaját és keresztül a Latorcán, a csernekhegyi erdők felé tartott.

A nap már a szolyvai havasok csúcsát cirógatta. Az erdő zenélt. Valahonnan egy patak csacsogott valami csábos mesét a parton futkározó zöldhátú gyíkoknak.

Thury Márta megborzadt a nagy magánytól. Egy bokor mögé bújva leste az utat, melyet az esti zápor felöntözött. De nem sokáig.

A kanyarulat felől lódobogást hallott. Pár pillanat múlva feltűnt Rákóczi Ferenc fejedelmi alakja. Nyomában Kuczady Máté, hű csatlósa ügetett.

Márta nem mert a fejedelem előtt mutatkozni. Csak amikor Rákóczi előrehaladt, akkor bújt ki a bokor mögül és tárt karokkal rohant a csatlós ölelő karjaiba. Rövid, néma búcsúzás volt...

— A Jézus áldjon meg, szerelmem...

Szívükbe zúgott a szavuk s mire a fejedelem visszanézett, már Kuczady Máté ismét délcegen ült a lovon, míg a Márta kendője búcsút integetve röpködött...

Thury Márta elmélyedve bandukolt visszafelé az erdei uton. A csernekhegyi kolostor fatornyában imára csilingelt a harang. Márta megállott és imádkozni kezdett. Előbb Mátéért, azután a nagyságos fejedelemért. Szinte nem is vette észre, hogy két rosszkülsejű lovas ember közeledik. Az egyik le is ugrott lováról és Márta elé állott.

— Mondd, leányzó, miért bolyongasz itt, ezen az elhagyatott vidéken, ilyen jókor reggel, egyedül?

Mártában elakadt a szó a nagy ijedségtől. Vére mind a szívébe szaladt, úgyhogy lesápadt arcában csak két riadt szeme égett.

— Hazamegyek Munkácsra, — rebegte félig ájultan.

Ekkorra már a másik lovas is leugrott a lóról és megragadta Thury Márta csuklóját.

— És hol voltál az éjtszaka, hogy ilyen ennyire megijedtél férfiember láttán?

Márta nem tudott felelni. Ajka remegett a félelemtől és esze minden gondolatával azon volt, hogy menekülhessen a két fenyegető férfi keze közül.

Az egyik azonban elnevette magát:

— Nem mondanád-e meg, te ismeretlen leányzó, az igazat? Áruld el nekünk, hogy a nagyságos fejedelem kíséretéhez tartozik a szíved párja, akitől talán éppen az imént búcsúztál...

Thury Mártában e szavakra felburjánzott a szörnyű sejtés.

— Ezek a nagyságos fejedelem életére törnek, — gondolta magában és már nem félt. ....Már kész lett volna meghalni édes titkáért. Dacosan vetette fel fejét és a két ember szemébe nézett.

— Rossz úton jár az eszetek, ha azt hiszitek, hogy a szeretőm után jártam.

De már nem is folytathatta tovább, mert a két ismeretlen elkapta a kezét és hátracsavarta. Thury Márta felsikoltott a szörnyű fájdalomtól. Ropogó csontjai halálos rémületet hajszoltak fel a lelkében. Térdrerogyott az útszélen és szép feje majd a földet súrolta. Ekkor az egyik a fülébe harsogta a fenyegető kérdést.

— Merre ment Rákóczi?

Thury Márta felnyitotta szemét. Az esti esőtől felázott út sarkában ott látta a fejedelem lova patájának nyomát... Már ismét ott volt lelki szeme előtt az átvirrasztott éjtszaka... a patkó... ahogy azt Kuczady Máté, a hű csatlós megfordítva verette fel a félig részeg kováccsal... És már fel.ujongott belül a szíve... Csordultig telt mámoros örömmel, ahogy ráeszmélt a döntő valóságra... A patkók észak felé vitték a fejedelmet, míg a nyomuk dél felé mutat... és visszacsengett fülébe a Máté esküszója:

— Esküdj meg, Márta, hogy nem láttál semmit...

A leány félig őrjöngve kacagott fel. A két férfi borzongva engedte el a kezét. Márta talpra ugrott. Szemében vadul lobogott az indulat, míg torkát fojtogatta a titok. Nekifordult a két martalócnak és vijjogó nevetéssel mutatott a sáros földre:

— Hát nem ismeritek a nagyságos fejedelem lova címeres patkójának nyomát?... Mért kérdezitek tőlem, hogy merre ügetett?... Nézzétek meg a földet és elárulja nektek... Erre ment... erre... és vele ment az én leendő párom is... Nem halljátok lovaik dobogását?... A munkácsi vár falai verik vissza, dél felől...

A két lovas tekintete babonázón meredt a patkónyomokra... Elszégyelték magukat az őrjöngve kacagó leányzó előtt. Megfordították lovaikat és szó nélkül vágtattak el dél felé...

A munkácsi katolikus templom főoltárának Szent Mártont ábrázoló képe előtt azon a napon egy leány térdelt. Akik ismerték, egymástól kérdezték:

— Mi lelte Thury Mátyás uram szépséges leányát?

Feleletet azonban nem tudott rá adni senki se. Thury Márta pedig két karját a fehér lovon ülő szent képe felé nyújtva, félig halkan ismételgette:

— Esküszöm, hogy nem láttam semmit... Esküszöm, hogy nem láttam semmit!...

RÁCZ PÁL

LOVAK BESZÉLGETNEK

Vidéki mulatság. Tombol a tivornya.
Az éjfélt elverte rég a templomtornya.
Úri kurjantások villannak vitézül,
a nagyterem épen megőrülni készül.

Kint a kocsisok már berumoztak régen,
nagyokat topogtak a havon s a jégen,
kifogytak a szóból, bakon bóbiskolnak,
vén szűrökben várva, virradjon a holnap.

A nagy hófúvásban a lovak merengnek,
majd ló-nyelven szólnak, rangot tartva s rendet,
a grófi lótól a tanítói szánig,
melynek egyszál lova ép hogy lónak számít.

„Cudar idők" — sóhajt egy öreg poroszka,
amelynek csontjáról lerí komisz kosztja.
Erre mind nyerítő kacagásba fognak:
„Mért nem született kend grófnak, kanonoknak?"

Hátulról megszólal lovak Dózsa Györgye:
„Sok függ attól, sorsa hámba kit hol tör be;
lám a gróf úr lova hogy meg van zabolva:
szőri közt nem lelne ösvénykét a bolha!"

A gróf lova ránéz. Méltósággal horkant
s útálkozva hallgat. Egy harcban megrokkant
volt tiszti ló így szól: „Ezek urak? Kezdők!
Régi uram mellett százszor ittam pezsgőt!

Nem is hinnék kendtek, hogy csikland a gyöngye!"
Dölyfösen dobban rá lovak Dózsa Györgye:
„El is ment a birtok más fajták kezébe,
mit véren vett magyar népek hét vezére.

El is ment a birtok, el is ment az ország,
gazdát cserélt folyton föld, víz, ló, lakosság,
nekem cseh gazdám volt nem is olyan régen,
inkább húztam volna a göncölt az égen!"

Rávág a tanyasi tanító kis lova:
„Nem mozdult az élet tapodtat se tova,
dédapám mesélte: hejehujjás sátrak
előtt a kocsisok, lovak ép így vártak."

...Közben befújódnak az utak, az ország.
A teremből lassan forró-piros orcák,
délibábos agyak tódulnak cigányos
kedvvel s kiabálnak: „Hé István, hé János!"

Mozdulnak a szánok, zenélnek a csengők,
úri agyban mámor fest cifra jövendőt,
de úr és kocsis már nem tudja az utat
s rábízzák a józan lovakra magukat.

MÉCS LÁSZLÓ

ELLIBEGETT TÜNDÉRIEN

A téltől még kicsit fakón
szélesre tártam ablakom.
A fák fölvették odakint
a rózsaszínű krinolint.

Egy éve vártam rá híven.
Egy évvel vénebb lett szívem.
Gondoltam, máma meglesem
s a kertbe ültem csendesen.

S ő jött a díszbe öltözött
udvarhölgy-bókú fák között
s hogy elkeringett egy mazurt,
szél-ujjal a hajamba túrt.

Megnéztem, van-e ősz hajam
s nem vette észre sóhajom
se vágyas, vénülő szívem,
ellibegett tündérien.

MÉCS LÁSZLÓ

ROZSNYÓI VÁROSKÉPEK (1790)—1828—1867

OLYAN VÁROSOKBAN, MINT ROZSNYÓ, ahol rendkívül élénk és sokrétű céh élet folyt, városképekben legjobb támpontokat adják a céhlevelek. Ezeket a rendszerint jó merített papiron kiállított, időálló okmányokat előszeretettel díszítették olyan fejléccel, amely az érdekelt város látképét ábrázolta. Rézre, vagy fára metszették, legtöbbször díszített kerettel is körülvették, mely vagy a látképpel egy lemezre volt metszve, vagy köréje nyomtatva. Nem ritkán szedéssel, ólom-dekorációkból állították össze.

Ilyen eredetű városképek közül egy van múzeumunk birtokában, két másikról tudunk. Mindháromról az előtűnés sorrendjében beszélek, mert így történt feldolgozásuk és egyeztetésük is.

Az első, legáltalánosabban ismert, állítólag 1790-ből való, rézmetszet Johann Baumerth munkája. A városban található keretezett példányai, — valamint egyik múzeumi lenyomata is — utólag alányomtatott „ROZSNYÓ 1790" szöveggel vannak ellátva, de ennek az évszámmegállapításnak indokát, eredetét, hitelességét kikutatni nagyon nehéz, még ha a képen látható épületek korát s a reájuk vonatkozó adatokat számba is vesszük.

A lemez mérete: 386 × 172 mm, ebből a városkép: 267 × 120 mm. A mézeskalácsosok céhlevelén, — melynek fejléce volt ez a metszet s melyből beíratlan példánnyal rendelkezünk,[1] — a kitöltendő nyomdai szövegben a keltezés számára csak 18.. van előnyomva s így nemcsak a lemez koráról, de a nyomás évéről sem ad pontos tájékoztatást. Nincsen olyan — beírt — céhlevél-példányunk sem, melyből következtetnünk lehetne, hogy a céhlevelet mikor kezdték használni. Más nyomon kell tehát haladnunk.

A mézeskalácsos céh 1822. évi jegyzőkönyvének adatai szerint

[1] Egyiken jól látható vízjegyet fedeztem fel „TOPSCHAU" felirattal s koszorús címerbe illesztett, bányászkalapácsos „SD" monogrammal. A papír tehát dobsinai papírmalomból való. A céhlevélen nyomda nincs jelölve és nem találtam olyan szedés-elemet sem, melyből valamelyik rozsnyói nyomdára következtethetnék. — Különben a rézmetszet mélynyomású technika s nagyon valószínű, hogy kis vidéki nyomdák nem voltak erre berendezve. A rézlemezt mélynyomó préssel rendelkező nagyobb nyomdába kellett küldeniök s a már lenyomtatott városkép alá magasnyomású sajtón nyomták oda a szöveget, díszítő elemeket. Hogy több szerencsével a mélynyomó nyomdáról is lehetne adatunk, annak bizonysága a birtokunkban lévő, 1800-as keltezésű miskolci varga-céhlevél, melyen a rajzoló és rézbemetsző neve mellett ez az adat is szerepel: „Találtatik Wéber Simon Péternél Posonban" — amit úgy értelmezek, hogy Wéber Simon pozsonyi nyomdája nyomtatta a remek Miskolc-látképpel díszített, rézmetszésű céhleveleket s a nyomatokat készletben, raktáron is tartotta.

XVII. századi eredetű, mert az 1691-es városi jegyzőkönyv 130. szám alatt közli, hogy az országos mézeskalácsos céhek szabadalmait Rozsnyóra vonatkoztatva is kihirdették. A rozsnyói mézeskalácsosok 1736 óta a „Lőcsei Czéhbe beállni szoktak". A tagok gyarapodása és a Lőcsével való érintkezés nehézségei (különösen téli időszakban) miatt 1820-ban határozták el, hogy külön szabadalmat kérnek, a kérvényt Schmidt Pál vármegyei alügyésszel íratták, a vármegye útján nyujtották be s nagy örömükre már 1821 november 20-án megkapták a királyi aláírással megerősített szabadalomlevelet. 1820 ból való a céhnek múzeumunkban őrzött pecsétje is. Jogos volna tehát a rézmetszésű fejléccel díszített céhlevél nyomásának időpontját erre az időtájra tennünk, bár az évek még így is ingadoznának, mert az önálló privilégium kihirdetése csak 1826-ban történt meg.

Próbáljunk tehát a városképen ábrázolt épületek korából eligazodni. Balról-jobbra haladva a következő feltünőbb épületeket látjuk: 1. Balszélről a sokablakos, szürkefedelű épület a Szeminárium. 2. Mellette kisebb, feketefedelű épület, tetején kis toronnyal: a Premontrei Rendház. 3. Róm. Kat. Székesegyház a különálló harangtoronnyal. 4. Ferencrendi templom nagy üres, fehér homlokzattal, *torony nélkül!* 5. Városi őrtorony. 6. Ismét távolabb: Ev. templom. 7. Jobbra, de a távlat szerint előbbre: nagyobb manzartfedelű házak, melyek mögött a Rákos (hegy) oldaláig kis fekete tetők sokasága látszik. Ez utóbbi a tímár-negyeddel azonosítható. Alatta a sötétre árnyalt utolsó ház, ahol a szekerek, kocsik megállnak: a „Berzétei vám", míg a manzardfedelek között rejtőzhetik valahol a „Berzéti kapu", mely még 1846-os városi számadásokban szerepel, a tetőzet javítására szükségelt sokezer „zsendelyszeg"-gel.

A felsoroltak közül a Szeminárium: 1814, a Premontrei Rendház: 1778, a Székesegyház (maga a templom XIV. századbeli) tornya: 1779, a Ferencrend temploma: 1826, az őrtorony: 1654, az Ev. templom: 1786-ban állott s így közülök a legfiatalabb épületet kell kikeresnünk. Ezt a Szemináriumban találjuk, mert a Ferencesek Rendháza és temploma igen viszontagságosan, közel fél évszázadon át épült, s a templomhomlokzat magában véve nem tájékoztat arról, mi és mennyi állt készen az egészből. A Szeminárium alapján tehát 1818 volna egy lehető évszám, mely már magában véve is megdönti az 1790-es adatot. De van egy másik szempont is, melyet figyelembe kell vennünk: hogy t. i. a Ferencrend templom *tornyát nem láljuk*. A torony pedig a XVIII. század végén már állott,[2] tehát hitelesen az 1790-es metszeten rajta kellene lennie. Azonban az 1845-ös tűzvész, mely a rendházat s templomot súlyosan megrongálta, esetleg a tornyot sem kímélte. Ha ezt vesszük, úgy a céhlevél díszítő metszetének kora legjobb esetben 1845 körül tehető.

Mikuliknak jól ismert „Magyar kisvárosi élet"-c. Rozsnyó monografiájában a 16. oldal után mellékletként le van közölve ez a metszet, Klősz György műhelyében készült kiséről „Rozsnyó városa a XVIII. század végén" címmel s megjegyzés alatt: „A rozsnyai mé-

[2] Adatok a Rendház „Historia Domus"-ában.

zeskalácsos czéh birtokában lévő rézmetszet után." Mikulik tehát, aki pedig rendkívüli gonddal és körültekintéssel dolgozott, csak általánosságban, a XVIII. század végére tette a metszet korát.[3] Hogy kicsoda és honnan vette ezt az ominózus 1790-es dátumot, mely mint alányomás mindenütt kíséri a városképet, — mindeddig nem sikerült megállapítani.[4] A metszet vésővezetése, előadásmódja magában véve is fejlettebb kort mutat, mint a következőkben tárgyalandó s eddig fiatalabbnak hitt metszetek. Így ez a városképünk végeredményben elveszti korelsőségét s helyet kell adnia a következőknek.

Jegyezzük még fel róla, hogy a várost déli oldaláról ábrázolja, az előtér változatos terepe után kerítéseket, kertfalakat s cölöpsorokat látunk, melyek mintha a régi „palissade"-ok maradványai volnának. A két torony mögött a háttérben a Kálvária-hegy ábrázolása elég hiteles, kivéve, hogy a jellegzetes három csúcs közül a középső elsikkadt. De az első terasszai, a stációk, a kápolna és alatta a kerülőház jól láthatók. Jobb háttérben a Rákos és a Rozsnyói-völgybe ereszkedő hullámai s még elől a „Hundslóger-árok"-nak nevezett vízmosás bokros szegélye is felismerhető. Egészen távol, messze a háttérben a Pozsálló nem nagy élethűséggel, de a távlat helyes érzékeltetésével szerepel.

A látkép oromzatába helyezett városcímer teljesen önkényes. Sem a címerpajzs alakja, sem a címer elemei, sem a keret nem felelnek meg a valóságnak. A rézmetsző a maga tetszésére komponált valamit, ami igazán alig hasonlít a valósághoz.

Az eredeti vörösrézlemez — eddig ki nem deríthető módon, talán ajándékozás útján, — az evangélikus egyház levéltárába került s jelenleg is ott van, egészen jó karban, lenyomtatható állapotban. Igyekezni fogunk a Városi Múzeum számára megszerezni.[5]

A feltalálás sorrendjében második városkép metszetünk ugyancsak rézmetszet, harmadéve bukkantam rá egy magánházban. Az eredeti nyomatot a tulajdonos néhai gróf Andrássy Gézától kapta s a lemez eddigi tájékozódásom szerint ma is az Andrássy grófi család birtokában van. Fennáll tehát a lehetősége, hogy múzeumunk számára ugyancsak megkaphatjuk. Jelenleg csak a fényképrepro-

[3] Mikulik könyve 1885-ben jelent meg s így az 1790-es évszámot az ismeretlen adatközlő *tőle nem meríthette*. De, mert Mikulik sem tesz említést erről az évszámról, az 1790-es felnyomás *későbbi*, 1885 utáni eredetű lehet.

[4] A közforgalomban lévő nyomatok a mélynyomó grafikai eljárásban „china nyomat" néven ismert technikával készülhettek, amikor u. i. a lemezt egy rendkívül vékony s itatósan festékszívó papírra nyomtatják s ezt erősebb papírlapra ragasztják fel. Az eredeti china-nyomat *nyomás közben* ragad fel az alapra. A szóbanforgó nyomatoknál a ragasztás utólag történhetett, mert a lemez eredeti „facette"-jének, nyomó-peremének egyébként okvetlenül szembetűnő nyomát nem lehet feltalálni.

[5] Érdekes véletlen folytán éppen e tanulmány írása közben, Adamis Gusztáv ny. igazgató-tanár, az ev. egyházi levéltár jelenlegi gondozójának szívessége folytán bukkantam a lemezre.

dukcióval rendelkezünk, mert az egyetlen nyomattól a tulajdonos nem hajlandó megválni.

A lemez mérete: 374 × 203 mm. Ennek a méretnek jó felső harmadát a városcímer s a két sarkon komponált más címer tölti ki és csak az alsó kétharmad tér marad a városképre. Ez — ábrázolásmódjában meglehetősen primitív, az előbb ismertetettnél gyöngébb, súlyos aránytalanságokat és terephibákat mutat. Madártávlatban adja a város látképét, a főtér és környékével. Alul középen a Berzétei-utca torkolatát mutató Nehrer-féle „Rákóczi kamaraház" és a Czirbesz-ház látszik.[6] Fölötte zűrzavaros háztömeg, melyből egyszerre a Székesegyház ugrik ki ugyancsak felületes ábrázolással, tőle balra a Premontrei Rendház és a Szeminárium felismerhető, de ezek fölött egészen fantasztikus módon közvetlenül ott kanyarog a Sajó, széles mederrel s mint búvópatak eltűnik valahol, ahol a főtérbe kellene torkollania. Az őrtorony a Jezsuita-templommal és a boltsorral arra nézve nyújt támpontot, hogy az érdekes boltsor már ekkor állott. A torony alatt balra valami gerenda-árkádos ragasztéképület gondolkozóra késztet. Mikulik idézett művére kell gondolnunk, ahol a 17. oldalon a 4. pont alatt szó van arról, hogy a XVI. században a városháza a torony alatt volt keresendő s hogy 1604-ben mind a városháza, mind a „Mérőház" romokban hevert s feltevése szerint régi helyén többé fel sem épült. Ugyanitt szó van a városháza alatt épített pincéről is. Ezek az adatok azt a következtetést kínálják, hogy a megnevezett toronyalatti részlet a városház melléképületeinek, főként a mérőháznak, vagy talán ezek romjaiból épült áruhelyeknek, városi raktáraknak valamilyen maradványa. Annyi tény, hogy a torony alatt, — ott, ahol a metszeten egy széles kapunyílás látszik, — még nemrégen is volt egy pincehelyiség s csak a mai Wilusz-féle csemegeüzlet felépítésekor tűnt el.

Az őrtorony mögött a Ferencrend háza, temploma és tornya, tőle balra a jelenlegi Leventeparancsnokság és az Andrássy György féle szegényház elég jól vannak elhelyezve, folytatólag még a Betléri-út felé húzódó kis házak is (mai egyházfi-lakás, Kat. Legényegylet, „Krajczár" stb. — itt kellett lennie az egykori „Betléri kapu"-nak is). Az őrtoronytól jobbra a Püspöki Székház jól fekszik, csak homlokzata s kapualja nem hiteles. Látjuk előtte a Mária-oszlopot s még előbbre egy „kaszt"-ot is, a jellegzetes kerekes hordóval. (Tűzoltókellék még az 1813-as tűzoltó rendtartás szerint is.) A metszet jobb alsó sarkában az evangélikus templom áll, ablakai komponáltak, több is van a kelleténél. Erősen képzeletszülte az a háztömeg is, mely tőle balra a Czirbesz-házig húzódik. Mögötte — a tető magasságában balra —, a főtér keleti házsora túltengően képzeleti ábrázolás, mert bár ezen a soron jómódú polgárok emeletes házai állottak s köztük több olyan, melynek padlástere rendes homlokzatfallal épült s ezen lakás-ablakot utánzó ablak-kiképzések egy alacsony *második emelet külső látszatát keltették,* — a metszeten ábrázolt

[6] A Czirbesz-család nemeslevelét ugyancsak az ev. egyház levéltárában, a rézlemezzel egyidőben találtam meg.

ónémet csúcsos homlokzatok létezését kétségbe kell vonnunk. (Ennek majd később magyarázatát találjuk.)

E keleti házsor mögött egy kiemelkedőbb tető aprócska toronnyal a „Norma iskola" korabeli épületét sejteti. A Püspöki Székháztól jobbra nyíló utcatorkolatban pedig felismerjük a Pasteiner-gyógyszertárat. Az egész főtér „macskafejekkel" van kirakva, — ez is csak a képzelet s a rézmetszői gyakorlat szüleménye.

A háttérben ábrázolt hegyek (Pozsálló, Kálvária, Rákos) felismerhetők, a Kálvária stációit, kápolnáját is látjuk. A felső középre helyezett városcímer jobb az előzőnél, de aránytalan s a címerpajzs alakja is rossz. Babér-kerete és a sasdíszítő kompozíció. A két felső sarokba helyezett címer-állatok talán Rozsnyó iparára utalnak, balról a medve szűcs-címernek minősíthető dekorációt tart, (fa alatt medve, a pajzsról 3 rókafark függ) — jobbról az oroszlánprémmel szegett paszományos dolmányt emel, ez viszont a finomszabókra vonatkoztatható.

A lemez alsó szegélyvonala alatt középen „Rosenau", jobbról „Jo. Haucke delineavit et Sculpsit" szöveget találjuk ugyancsak rézbe metszve, tehát a rajzoló s egyben rézmetsző személye nem kérdéses.

A lemez elég terjedelmes, még sem kizárt, hogy ez is valamelyik céhlevél díszítő fejléce volt, amit még talán további nyomozás felderít.[7]

A metszet eredetének időpontjánál éppen olyan felderítetlen kérdés előtt állunk, mint az előzőnél. De az ott megvitatottak alapján, — tekintve, hogy ezen a Haucke-féle metszeten a Ferencrendi torony áll s a Szeminárium is látható, — a kettő között, vagyis a Szeminárium felépülése *után* (1818) és a Ferencrendi épületek leégése *előtt* (1845) bujkálhat valahol az az év, melyben a metszet készült.

Ezt a megállapítást fogja támogatni következő városképünk is, mely fametszetű, szerzője évszámmal szignálta s így időpontja is kétségtelen. „fec. M. Eck von ofen 1828." a szignatúrája ennek a nyomatnak, mely a rozsnyói fazekas-céhnek a Borsod-Miskolci Múzeumban ezidén elénk került egyik céhlevelét díszíti s melyet Leszih Andornak, a Borsod-Miskolci Múzeum igazgatójának ehelyütt is megköszönt szívességéből tudok reprodukcióban bemutatni.[8] A céhlevél dekorált felülete: 495 × 388, ebből városkép: 386 × 97 mm. A céhlevél kiállításának éve: 1835. A keret dekorációjába foglalt cí-

[7] Hogy eddig sehol sem bukkant elő olyan céhlevél, melyen a nyomatot láttuk volna, az semmit nem bizonyít. Arról sem volt tudomásunk eddig, hogy a rozsnyói fazekas-céhnek városképpel díszített céhlevele volt s ezidén mégis előkerült! — A terjedelmet illetően a birtokunkban lévő körmöcbányai, nagyszombati és különösen miskolci céhlevelek méretei is arra utalnak, hogy céhlevéldíszítő fejlécek ilyen nagy szélességben is készültek.

[8] A mi múzeumunknak ebből egyetlen példánya sincsen. Leszih Andorral való levelezésben véletlenül derült ki, hogy ott fekszik ez a minket erősen érdeklő darab. Tárgyalunk róla, hogy megfelelő értékű miskolci vonatkozású darabbal kicseréljük.

merek: fent balra kis magyar címer, középen a városé, az eddigiek közül a hitelest legjobban megközelítő, jobbra fent Gömör vármegyéé. A városcimerre ráhajló sas mintha a vármegyei címer heraldikai madara volna.[9] A városkép alatt középrészbe illesztett címer arra utal, hogy Rozsnyó érseki tulajdon volt, a címer azonban az okmányokból ismert egyik érseki címerhez sem hasonlít, inkább eszményi tervezésű.

A városkép oly feltünően hasonlít az előbb tárgyalthoz, hogy ismertetését azzal párhuzamosan kell vezetnünk, sőt végeredményben ennek az Eck von Ofen-féle metszetnek elsőbbsége fog kiderülni!

Eltekintve a tájkép-háttértől, mely erősebb eltéréseket mutat, a két madártávlatú városlátkép közül az egyik bizonnyal a másik alapján készült. Tehát melyik? Az elsőbbséget, a korábbi eredetet feltétlenül ennek az utóbb előbukkant fametszetnek adnám, mert hívebb, pontosabb megfigyelésen alapul, sok apró részletében az igazságnak jobban megfelel s a hűségre törekvés szándéka is szembeötlő. Hogy csak nehány példát mondjak: a Püspöki Székház homlokzata helyes (Hauckenál komponált), a keleti házsor majdnem élethű (Haucke emeletei túlzottak), a Székesegyház térbehelyezése látszati kép szerint egészen jó (Hauckenál egészen hibás), az evangélikus templom ábrázolása hiteles, az ablakszám helyes, az oromfal is látszik (Haucke 4 ablakot láttat, de még többet sejtet, oromfal nincs), a kasztok elhelyezése is jobb, a főtér kikövezve nincs (Haucke kikövezte), a Czirbesz-ház és az evangélikus templom közötti házcsoport is jobb s benne érzékelhető az Egyház főtéri nagy háza is, stb. További áruló jelek Haucke terhére: egyenesen lemásolta a főtér déli torkolatában robogó hintót s ugyanolyan értelmetlenül ragasztotta az őrtorony nyugati oldalához az egyik támpillért s hagyta el a keletit, mint ahogy az Eck von Ofen-nál is látható, a Rákóczi-ház támpilléreit is ugyanolyan homorúan íveltre metszette, a valóságban merev vonalak helyett, tehát nem rajzolt önállóan („delineavit"), mert akkor nem követte volna el ugyanazt a felötlő hibát, sem ugyanaz a hintó nem robogott volna elő neki a főtéri utcatorkolatban.

A fametszet tájhátterében falut, folyóvizet s kanyargó utat látunk: ez egészen jól érzékelteti Sajóháza (akkor: Nadabula) fekvését a távoli vögyben, ellentétben Haucke lehetetlen „belterületi" Sajójával. Mögötte még messzebb, a Kálvária alsó hullámai mögött még egy falu látszik, toronnyal, — ez Betlérnek felel meg. Mindebből Hauckenál semmi nincs. A hegyek ábrázolása itt is felszines, de baloldalt az Ivágyón egy tárnanyílást is felfedezhetünk, mely a Bernardi-bányával lehet azonos. Hogy a Pozsálló elég rossz helyre került s kicsiny lett, ez mindössze annyit mutat, hogy Eck von Ofen nem annyira a hegyekre, mint a városképre vetette a fősúlyt, de abban azután lehetőleg pontos volt.

Haucke feltétlenül ismerhette ezt a fametszetet, sőt az sem lehetetlen, hogy egyenesen azt a megbízást kapta: a romlandóbb fadúc

[9] Gömör-Kishont vármegyék törvényes egyesítése 1802-ben már megtörtént.

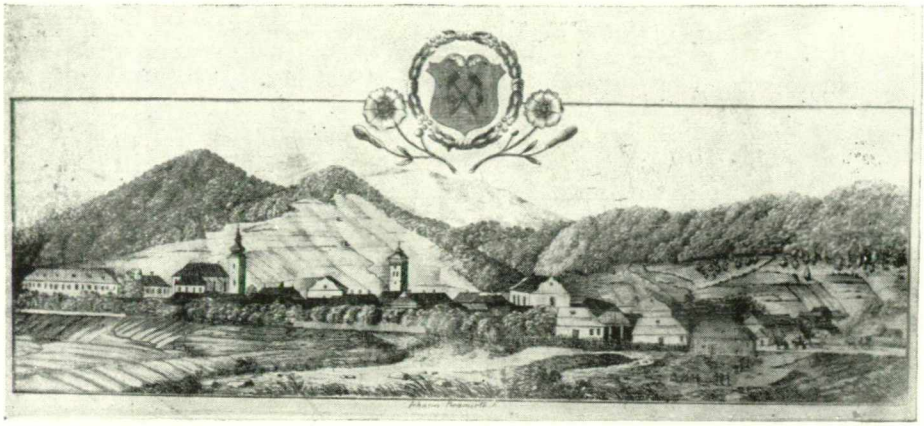

I. *Rozsnyó állítólag 1790-es látképe, Johann Baumerth rézmetszete.*

II. *A Berzétei-utca látképe 1862-ben.*
Müller L. rozsnyói fényképész korbeli stereoscop felvételéről nagyítva.

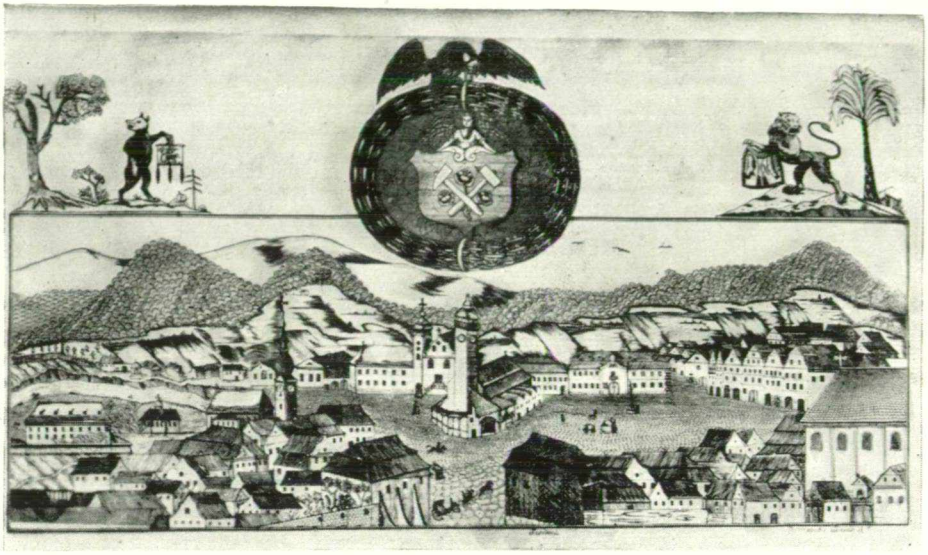

III. *Rozsnyó látképe J. Haucke rézmetszete után. (1828—1845.)*

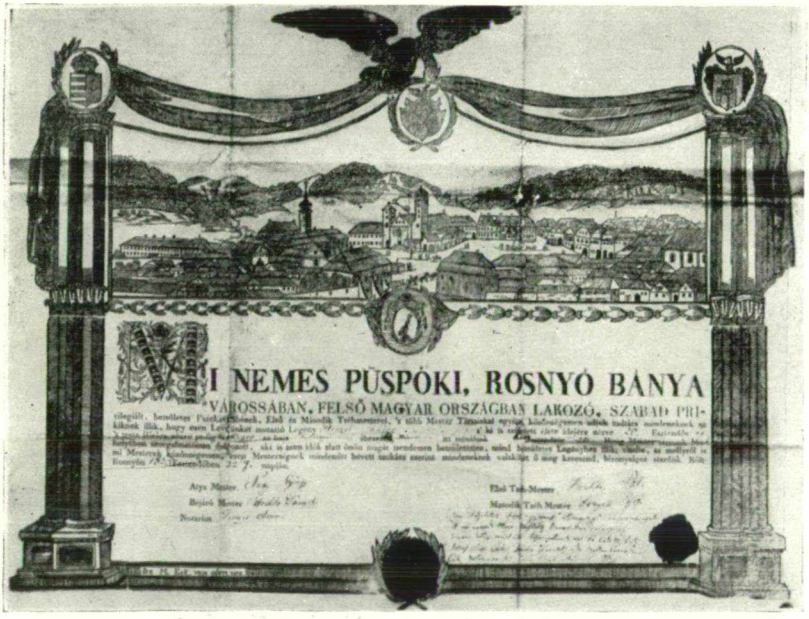

IV. *Rozsnyó látképe M. Eck von Ofen fametszetéről. (1828.)*

helyett messe rézbe az Eck-féle városképet. Ő azután a feladatot azzal akarta minél jobban teljesíteni, hogy átszépítette, megstilizálta a várost, bőkezűen bánt az ablakokkal, emeletekkel, csúcsos homlokzatokkal, — még a Sajót is behozta a városba —, így jött létre az ő Rozsnyó-képe.

Valaki feltehetné a kérdést: miért nem fordítom meg az esetet s miért nem gyanúsítom Eck von Ofent a Haucke-metszet lemásolásával és átformálásával? A felelet egyszerű: azért, mert Ecknél túlnyomóan helyes minden, Hauckenál éppen ilyen mértékben hibás. Képzelhetetlen, hogy valaki rossz minta után „véletlenül" jót készítsen. Fordítva annál könnyebben lehetséges.

Ha az itt elért eredményt Haucke dátumának megállapításához is felhasználjuk, elfogadva, hogy Eck von Ofené az elsőbbség, úgy Haucke metszetének eredetét az 1828—1845 közötti évekre szűkíthetjük.[10]

Még említésreméltó városképeink nem metszetek, hanem 1862—1866-ból való, 65 × 75 mm nagyságú stereoskop felvételek, az egykor nagyon divatos „nézőkék"-hez való sorozatokból.[11] Készítőjük Müller L., a korbeli rozsnyói fényképész. Az évszámokra támpontot adnak néhai Markó Miklós földinknek, a „Vasárnapi Újság" volt szerkesztőjének, két ilyen kép ajándékozójának rájegyzései. Kutató, múltban keresgélő ember volt, adatait pontosnak vehetjük.[12] A fényképek gyönge aranyfürdő miatt fakultak, de még elég részletgazdagok. Az első felvétel annyiból különleges, hogy a Székesegyház toronyablakából az őrtorony felé irányított lencsével készült s így a főtér délkeleti sarkát mutatja madártávlatból. Ami rajta számunkra novum: a püspöki zárda eddig nem ismert első frontja (1866), valamint a főtér déli házsorának képe. Több a manzárdfedél, több ház kifelé néző félnyerges fedéllel épült, nem a fronttal párhuzamos egyenoldalú nyeregfedéllel, mint a maiak. A Markó-ház (azelőtt Feymann) éppen állványozva van. A házsor előtt még mint cölöppel védett csemetéket látjuk gömbhársainkat, melyeket, teljesen kiöregedvén, a cseh megszállás utolsó éveiben vágattak ki. Az őrtorony alatti mai „kissétatér" helye még kopár, pár fiatal, nyurga hársfa látszik csak benne.

Második felvételünk a Kálváriáról készült „total plan". Sajnos, kis mérete és fakult állapota miatt nem alkalmas fel nagyításra és a részletek kivizsgálására.

Harmadik, — melyet nagyított reprodukcióban bemutatunk, — a Berzétei-utcát ábrázolja a mai református parókiától fel a főtéri torkolatig. Az utca képe sokkal stílusosabb, egységesebb, hangulatosabb

---

[10] Alig képzelhető, hogy a fadúc még megvolna valahol. Ha kutatására volna is nyom, megfelelő gondozás hiányában régen elpusztulhatott.

[11] „Nézőke" kézben tartható s a képek betolására alkalmas keret, melyben gyönge lencséken át, nagyítva s plasztikus hatással lehetett élvezni a stereoscop-felvételeket.

[12] A többi felvételt néhai Scheffer Gusztávnak, az Ev. Főgimnázium volt tanárának hagyatékából leányától: Scheffer Berta úrhölgytől kaptuk.

volt akkor, mint ma. Sok zsalu volt, sok remekbe kovácsolt ablakrács, — ma csak egy van a 48. sz. Hallgas-féle házon, — a sűrűn szereplő manzárdfedelek alatt egy-egy finoman dekorált homlokzat simult szomszédjához. Ezekből ma csak az evangélikus egyház tulajdonában áll még egy. A képen nagyítóval felismerjük Pákh Albert szülőházát: ez is duplafedeles, ablakrácsos és díszített homlokzatú volt. A bal járda végén, sötét tömegével látszik a Berzétei-utcai „kaszt" is, az öntöttvas víztartályok, csorgók egyike.[13] Mindebből ma semmi nincs már.

A negyedik kép a főtér délkeleti sarkának egyik emeleti ablakából készülhetett s az őrtorony alatti boltsort, mögötte a főtér északi házsorát mutatja. A boltsoron látjuk, hogy egyöntetű homlokfala még nem volt, csak a legfelsőnek, a többi lapos nyeregfedéllel nézett a térre. A mai Hénesz-háznak és szomszédjának is zsalui voltak, a püspöki székház fedele pedig a tetőgerinc felső negyedében színes cserepekből rakott füzérdísszel volt dekorálva.

Az ötödik felvétel a főtér délnyugati sarkát mutatja, feljegyzésre méltó különösebb adat nélkül.

Végül még egy 1867-es ábrázolásról kell megemlékeznünk. Ez Adam von Stovikovsky krétarajza, melynek egyik részletét Mikulik is leközölte idézett műve 192. oldala után ezzel az aláírással: „A jezsuiták számára épült templom Rozsnyó város piacán. Stovikovsky 1867-ben készült krétarajza után." Múzeumunkban van egy másolatunk erről a krétarajzról[14] s azon látjuk, hogy az eredeti nemcsak a Jezsuita-templomot, de a főtér keleti, déli és nyugati oldalát is ábrázolta, széles látószöggel. Az előtérbe állított alakok között reverendás papokat (jezsuita-kalappal) találunk, egy kaszt is meg van örökítve, az elmaradhatatlan kerekes hordóval. A kis sétatér már kerítve van s a Czirbesz-ház hatalmas manzárdfedelet hord.

Rozsnyót ábrázoló régi festmény muzeális anyagunkból — sajnos — teljesen hiányzik.

NYÍRESI-TICHY KÁLMÁN

[13] Mind itt, mind a főteret ábrázoló városképeken érdekes megfigyelni, hogy az 1862-es fényképfelvételekhez olyan hosszú expozíció kellett, hogy közben az alakok elmozdultak. A „kaszt" mellett is mozogtak alakok s ezek üvegszerűen átlátszóak.

[14] A krétarajz eredetije rozsnyói magántulajdonban volt, elkerült innen s jelenleg utánanyomozni nagy nehézségekbe ütközik.

PÁRBESZÉD A GONDDAL

„Sei es Wonne, sei es Plage,
Schiebt er's zu dem andern Tage,
Ist der Zukunft so gewärtig,
Und so wird er niemals fertig."
Goethe: Faust II.

Az ajtóm halkan, tompán koppan.
„Nem, nem szabad! Kint tágasabb!"
'Te balga! Csak a szíved dobban,
Mert benn' vagyok! Meg nem hasad,
Ne félj! Én gyilkos nem vagyok,
De élni senkit nem hagyok.'

„Hogy értsem ezt? Ez ellentmondás!"
'Azt meghiszem! Ez lényegem:
Úgy félig áldás, félig rontás,
Ijesztő felleg kék egen,
Kéjben szorongás, mely kísért,
Jószándékodban a *Miért?!*'

„Milyen talány ez? Még sem értem!"
'Nem fontos! Fő, hogy itt vagyok.
Hogy kellek-é? Egyet se kérdem.
Gondolj kicsinyt, akarj nagyot,
Legyen a vágyad rossz, nemes,
Vagyok a kérdés: *Érdemes?*'

„Az vagy tehát, kit mindig érzek,
Ki mindenütt nyomon kísérsz,
Látatlanul, mint egy kísértet,
Bénítva, mint gonosz lidérc,
Kiért nem ízlik az ebéd,
Munkám s az éltem töredék?"

'Az, az vagyok! Az égető *Gond!*
S megmondjam én, hogy te ki vagy?
Utolsó szálon fittyenő gomb.
Szívdobbanás, mely, — félsz, — kihagy.
Jövőt leső vak csillagász,
Kit a jelen porig gyaláz!'

„Nem voltam az! Te tettél annak!
Te vagy a fékem, szárnyszegőm!
Más életek vígan suhannak
S én helyben állok, tipegőn.
Álmatlan érted éjjelem
S napom bús, álmos félelem!

Légy átkozott!" — Csak sohse átkozz!
Hálás légy inkább és szeress.
A kétkedésem nem halált hoz,
De életet, mely dús, nemes.
A léhát, lásd, békén hagyom,
Csak a jóembert bolygatom!

Szívedbe vájok, mert szeretlek.
Verlek, hogy el ne bízd magad,
Nem adlak át olcsó sikernek,
Mert a hiúság elragad,
Csak légy te bús, légy tétova,
A könnyű szó mind ostoba.

A hízelgőt? Kerüld, ha látod!
A szenvedésben légy vidor.
Az ellenség igaz barátod:
Szikrát szívedből az csihol!
— S engem legyőzni megtanít . . .'
„Ne mondd tovább! Tudom: *A hit!*"

SZIKLAY FERENC

LELTÁR

Örömöm: az életem,
Életem: az álom,
Álmom a nagy végtelen,
S dal zeng egyre számon.

E három a vagyonom;
Élet, ének, álom,
S e hárommal gazdagon
Életutam járom.

HOSSZÚ FERENC

NASZVAD, IMELY ÉS MARTOS ÉLETE A NÉPMOZGALMI ADATOK TÜKRÉBEN

ÉRDEKES ÖSSZEHASONLÍTÁSOKRA ADHAT ALKALMAT, ha e három komárommegyei község népesedési adatait vizsgáljuk. A rideg számsorok megelevenednek, a százalékokból, számoszlopokból, statisztikai adatokból elénk tárul három kisalföldi falu mindennapi élete, az emberi lét legfontosabb mozzanatai, az élet és halál örök küzdelme, az egészséges életerő, vagy a küzdelmekben kifáradt, lelkileg elesett népréteg szomorú öngyilkossága. Vonalak, furcsa lázgörbék, zeg-zugos mértani ábrák rávilágítanak a bajokra, orvoslásért kiáltanak, kijelölik a helyes utakat. A demográfus megmutatja, melyik az egészséges és melyik a beteg falu, a betegség orvoslása azonban már az illető falu vezetőrétegére, a közigazgatási szervekre és a társadalomra vár.

Naszvad, Imely és Martos a Nyitra és Zsitva folyók közt elterülő magyar faluk. Mind a három település már az Árpádok korában keletkezhetett, bár első írásos emlékeink csak a XIII., illetve a XIV—XV. századból emlékeznek meg róluk. Mind a három elég kis halásztelepülés lehetett. A Nyitra és a Zsitva, valamint ezeknek számtalan vadvize és ere bőségesen adta a halat, viszont a gyakori árvizek a földművelést szinte lehetetlenné tették. A naszvadi halászok messze földön híresek voltak már Mátyás király idejében is. A törökdúlás és a felszabadító seregek pusztításai erősen megtizedelték a lakosságot. Ehhez járult a XVIII. század elején a kuruclabanc háború. A lakosság csak a vizes, szinte hozzáférhetetlen nádasokban találhatott valami menedéket. Megható a legrégebbi naszvadi anyakönyv egyik bejegyzése. A bejegyzések évekig hiányoznak, csak a tömérdek háborútól agyonsanyargatott falu papjának fohászkodása olvasható: Nulla Salus Bello, pacem te poscimus omnes. Da pacem Domine in diebus nostris Anno Domini 1709.

A legtöbb vért és tüzet talán Imely szenvedhette el. A lakosság csaknem teljesen elpusztult. Alig néhány ember maradhatott életben, mert a falu akkori birtokosa, az esztergomi érsekség kénytelen volt a kipusztult lakosság helyére szlovákokat telepíteni, nehogy a föld megműveletlenül maradjon. A betelepítés a XVIII. század elején kezdődött, mint ahogy ez az anyakönyvekből kitűnik. A betelepítés a század folyamán még fokozódott és rövidesen túlsúlyra jutott az őslakos magyar lakosság fölött. Az idegenajkú lakosság azonban a XIX. század folyamán kezdett beolvadni a környező magyarságba és a század végére már teljesen magyarnak vallja magát a falu. Ezen a tényen még a csehszlovák statisztikák sem tudtak sokat változtatni.

A rakoncátlan folyók szabályozása már régebben megkezdődhetett, de az egységes, mindkét folyóra kiterjedő szabályozás csak a

XIX. század utolsó évtizedében történt meg. A zabolátlan folyók meghunyászkodtak, a vadvizek kiszáradtak és a lakosság, amelynek jelentékeny hányada már eddig is foglalkozott az állattenyésztéssel és földműveléssel, kénytelen volt a halászatról teljesen lemondani. Az életforma megváltozása azonban csak Martoson okozott veszélyes törést, bár itt sem valószínű, hogy az egykézést csak ez a körülmény váltotta ki.

A három község népének nemzetiségi megoszlása az 1938-as népösszeírás szerint a következő:

	magyar	szlovák	egyéb
Naszvad	5788	49	5
Imely	1880	13	—
Martos	1387	8	—

Amint látjuk tehát, az idegennyelvű lakosság elhanyagolható, sehol sem teszi ki a lakosság 1 %-át sem.

A vallási megoszlás szempontjából elég változatos képet nyújt a három község. Naszvad teljesen katolikus, Imelyen a lakosság egyhatoda református (gazdaságilag igen erős réteg), a valaha teljesen református Martos lakosságának immár több, mint egyharmada katolikus. 1938-ban a következő volt a lakosság vallási megoszlása:

	róm. k.	ref.	ir.	egyéb
Naszvad	5766	23	50	1
Imely	1573	303	13	4
Martos	517	851	21	6

Számításainkban a továbbiakban tehát Naszvadon csak a katolikusok, Imelyen és Martoson pedig a katolikusok és a reformátusok fognak szerepelni.

A következő táblázat azt mutatja, hogy az egyes községek lélekszáma hogyan alakult a legutolsó 160, illetve 100 esztendőben. Feltűnő Naszvad község óriási, szinte ugrásszerűen felszökő lélekszáma. Ezt a nagy természetes szaporodás magyarázza. Az imelyi reformátusok száma nagyjából ugyanazon a vonalon marad. A katolikusok nagy népfölöslege főképen a szomszédos Martos községbe vándorol át, az ottani reformátusok száma pedig egyre fogy és ha valami nem jön közbe, ez a fogyás rövidesen ijesztő méreteket ölt majd.

Lássuk most számszerint is a három község benépesülését:

	Naszvad	Imely			Martos		
		kat.	összes	ref.	ref.	összes	kat.
1715 kb.	180	25		50	80		—
			75			—	
1720 kb.	140	70		50	70		10
			120			80	
1754	979	526		—	—		64
1780	1343	735		—	—		—
1822	1960	—		—	—		—
1828	2078	—		—	—		—
1835	2055	—		—	—		—
1845(46)	2489	1150		188	640		30
			1338			670	

	Naszvad	Imely			Martos		
		összes			összes		
		kat.	ref.		ref.	kat.	
1861	2701	—	—		—	—	
1869	2933	—	—		763	140	
		1372			910		
1874	3110	—	—		—	—	
1880	3122	1130	242		784	110	
		1381			913		
1890	3679	1120	269		792	203	
		1389			1021		
1900	3849	1160	314		894	240	
		1478			1155		
1910	4306	1185	318		976	291	
		1524			1288		
1930	5128	1459	302		857	484	
		1777			1369		
1938	5843	1573	303		851	517	
		1893			1395		

A három község lélekszámának alakulása.

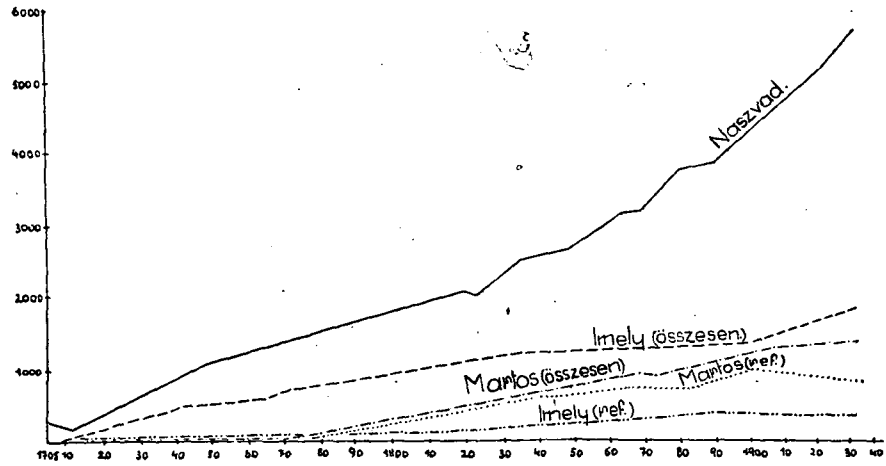

Naszvadon és Imelyen az elvándorlás sem jelentéktelen tényező. Amint már említettem, az imelyi katolikusok főleg Martosra vándorolnak, azért is emelkedik a martosi katolikusok száma olyan ugrásszerűen. A naszvadiak részben taníttatják gyerekeiket, akikből azután tisztviselő, vasutas és iparos lesz, másrészt pl. az Újlót községhez tartozó Máriacsalád-puszta 15 sokgyermekes naszvadi család telepedett meg.

Érdekes összehasonlításra ad alkalmat a születési és halálozási, valamint az ezekből következő természetes szaporodási ezrelék alakulása a három községben. A következő táblázatban a múlt század

közepéről, a mostani század legelső évtizedéből és az 1938-as népösszeírást megelőző tíz esztendőről közöljük a megfelelő adatokat a tíz év átlagát véve alapul. Számításaink tehát nem egy bizonyos év adatait mutatják, hanem az illető tíz évnek egy esztendőre kiszámított számtani középarányosát. Mint az egész országban, itt is mindenütt mind a születések, mind a halálozások állandó csökkenését tapasztaljuk. A kultúra és az orvostudomány fejlődésével egyre csökken a halálozások száma. Ezt nyomon követi a születések csökkenése is. Ahol a születési ezrelék a 20-on felül van napjainkban, ott még nem fenyeget az elöregedés veszélye, de az igen alacsony születési arányszám egy emberöltő múlva már azt eredményezheti, hogy az időlegesen lecsökkent halálozási ezrelék ijesztően felszökik és akkor elkezdődik az illető népréteg fogyása.

Naszvadon a következőképen alakultak az arányszámok:

	születés		halálozás		természetes szaporodás v. fogyás	
1841—50	49·0		39·3		+ 9·7	
1901—10	45·1		28·5		+ 16·6	
1929—38	30·2		15·4		+ 14·8	
	Imelyen:					
	kat.	ref.	kat.	ref.	kat	ref.
1841—50	52·5	54·2	46·6	53·2	+ 5·9	+ 1·0
1901—10	50·8	34·4	36·1	29·7	+ 14·7	+ 4·7
1929—38	32·1	22·7	18·3	15·3	+ 13·8	+ 7·4
	Martoson:					
1841—50	—	46·2	—	49·2	—	— 3·0
1901—10	46·4	27·3	19·6	22·3	+ 26·8	+ 5·0
1929—38	28·0	11·6	10·0	17·2	+ 18·0	— 5·6

A születések és halálozások aránya Naszvadòn.

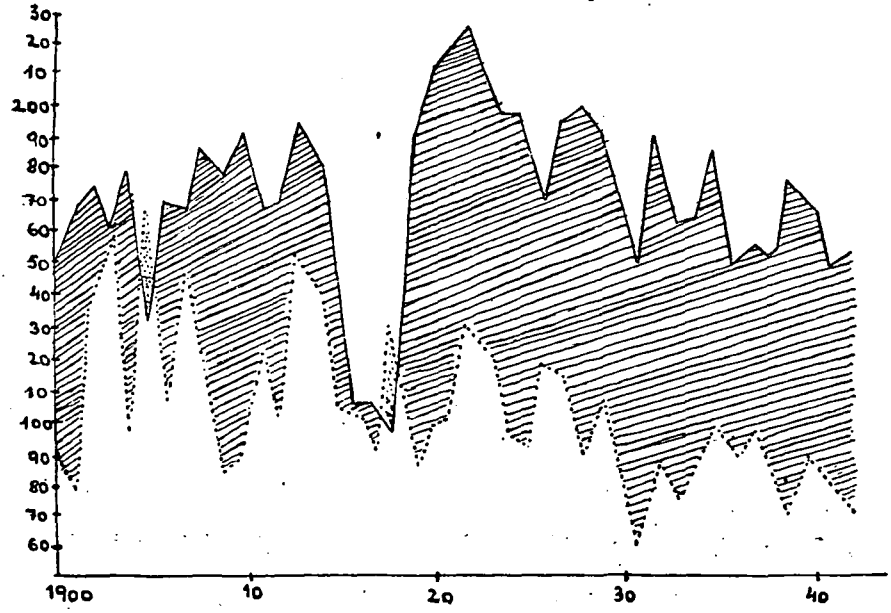

A martosi katolikusok nagyrésze, különösen régebben nem a faluban lakott és így anyakönyvezésük elég rendszertelen volt. A legmegbízhatóbb adatok a XX. század elejéről valók, mert akkor az állami anyakönyvek is rendelkezésre állnak. Egyházilag ugyan Imelyhez tartoznak, de messze lévén az anyaegyháztól, valószínűleg máshol is (Ógyallán vagy Keszegfalván) találunk bejegyzéseket.

A születések és halálozások számát a 2., 3. és 4. sz. grafikonok szemléltetik.

A XVIII. és a XIX. században a három község grafikonja meglehetősen hasonló. A halálozási arány elég magas, az évtizedenként,

A születések és halálozások aránya Imelyen.
(A felső kat., az alsó ref.)

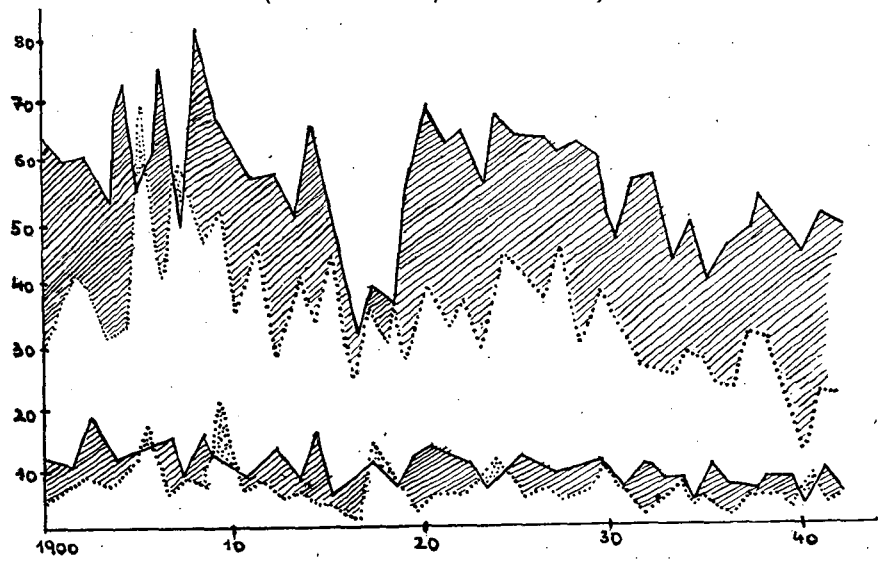

A születések és halálozások aránya Martoson.

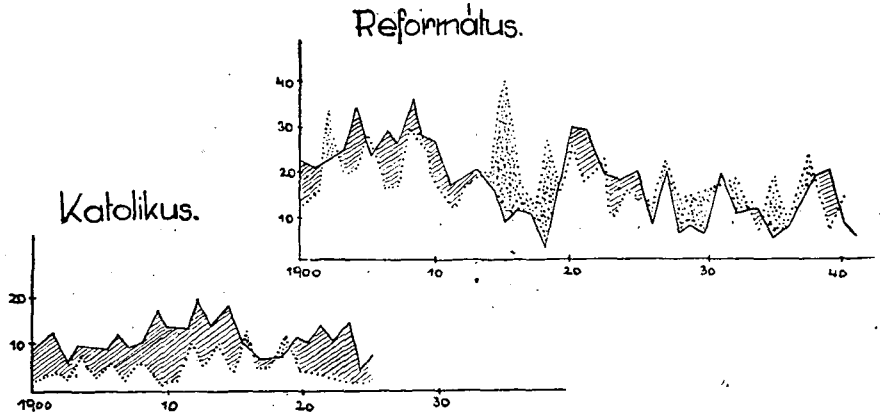

néha még gyakrabban megismétlődő járványok alapos pusztítást végeznek a községekben. Különösen az 1831-es kolerajárvány tizedeli meg a lakosságot. Mindhárom faluban körülbelül a lakosság egynyolcada esik áldozatul a járványnak. Van olyan nap is, amikor húsz halottat temetnek, sok négy-öt tagból álló család teljesen eltűnik.

Korcsoportmegoszlás.

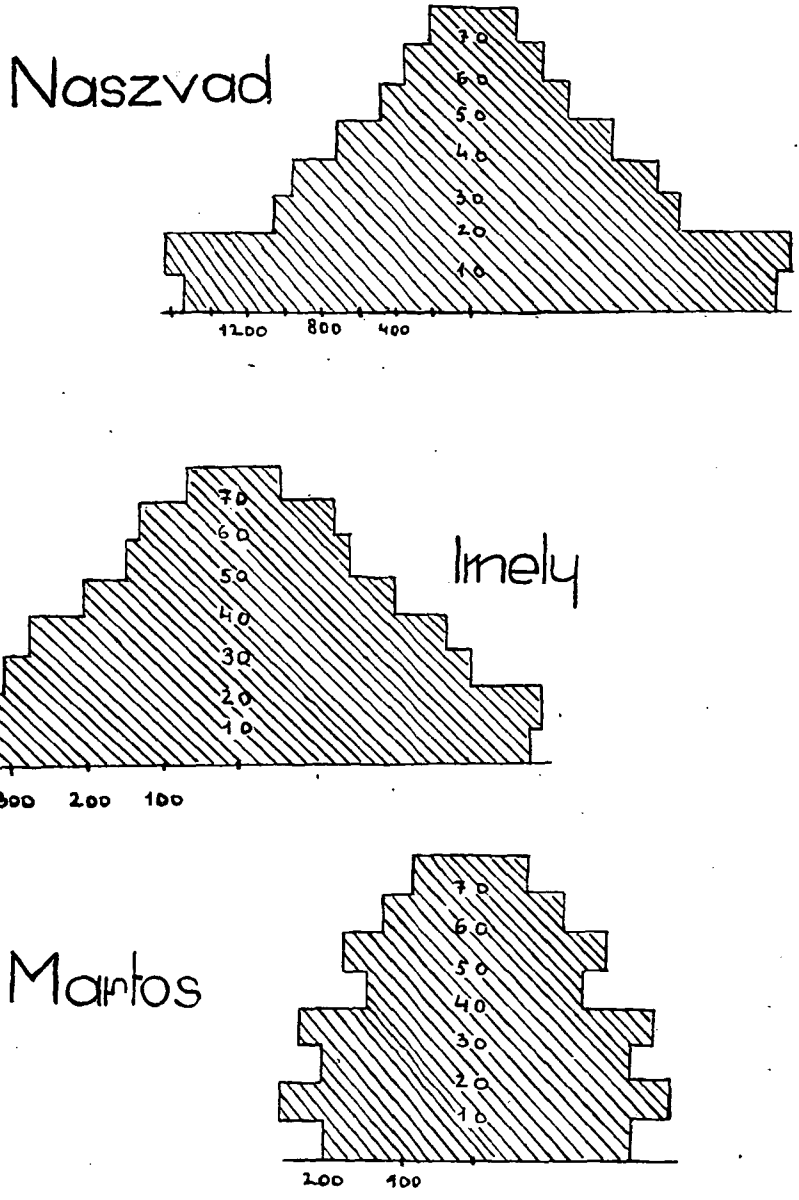

Később is van többször kolerajárvány, de már nem olyan pusztító erejű. A XIX. század végén kezd a népesség erősebben szaporodni, de a XX. században már egész más képet mutat a három falu. A világháború vége mindenütt erősen letöri a születések számát, de Naszvadon és Imely katolikus rétegénél csakhamar felugrik ismét és erős születési többlet mutatkozik napjainkban, bár a születések száma lassú csökkenést mutat. Az imelyi reformátusok születési és halálozási száma csak csekély ingadozást mutat és majdnem kiegyenlíti egymást. Annál szomorúbb képet mutat Martos református lakossága, ahol az utolsó húsz esztendőben állandóvá vált a halálozások többsége és így alig csodálkozhatunk azon, hogy 1910—38. a református lakosság száma 976 ról 851-re olvadt le. Ha ezt a folyamatot nem sikerül megállítani, akkor Martos őslakossága nem egészen száz év múlva kiírtja önmagát. Talán még nem késő a segítség, mert az egykézés még nem olyan nagyon régi keletű, nem vált még erkölccsé, mint az Ormánságon. A korcsoportok megoszlása is mutatja, hogy Martos a leginkább öregedő falu, pedig a kép egészen másként alakulna, ha a népszámlálások felekezetek szerint is megállapítanák a korcsoportokat. Így is szembetűnő a fiatalabb korosztályok alacsonyabb létszáma a másik két községéhez viszonyítva, noha a katolikusok eléggé javítanak a számokon. 1938-ban a következő volt a megoszlás:.

	0—1	1—2	3—5	6—9	10—11	12—14	15—17	18—19
Naszvad	130	257	381	542	281	397	415	263
Imely	44	73	109	162	81	122	114	73
Martos	28	39	55	77	35	65	93	68

	20—24	25—29	30—39	40—49	50—59	60—64	65—69	70—
Naszvad	394	499	797	594	408	161	142	182
Imely	123	181	272	205	146	72	55	61
Martos	76	119	229	141	172	65	54	79

Az 5. grafikon három ábrája mutatja tízévenkint kikerekítve az egyes korcsoportok megoszlását. Az egészséges, jól szaporodó falunál az ábra felfelé haladó lépcsőhöz hasonló, a korcsoportok közül a 10 éven aluliak vannak a legtöbben. Az ilyen falu biztos alapokon áll és nagy megpróbáltatásokat, járványokat és háborúkat is könnyen kihever. Ezt az állapotot közelíti meg Naszvad és Imely lakossága, míg Martosé jóval ingatagabb alapokon áll. Még rosszabb volna a kép, ha csak a reformátusokat elkülönítve vehetnénk számításba.

Tanulságos lesz egy pillantást vetni a három község népsűrűségére is.

Naszvadé	Imelyé	Martosé
92·4	86·2	49·6

1938-ban tehát egy négyzetkilométerre ennyi lakos jutott. A három község közül Imelynek vannak a legrosszabb földjei. Ime-

lyen nincs nagybirtok, Naszvadon és Martoson viszont a határnak egyharmadát veszi el az esztergomi érsekség és káptalan birtoka.

A rideg számok soraiból kibontakozó képet megvilágítottuk, a jelenségek okainak közelebbi vizsgálata a társadalomtudományra hárul.[1]

KÁLMÁN BÉLA

[1] Adataim a magyar és csehszlovák népszámlálások adataiból, valamint a községek egyházi és néhol állami anyakönyveiből valók. A feldolgozás módszerében a Magyar Szemle 1942 januári számában Egy egészséges falu c. tanulmányom szerint jártam el. Az anyakönyvek adatainak összeírásában Szőke Béla és Nagy Lajos voltak segítségemre. Ezúton mondok nekik érte köszönetet.

FEKETE, FALUSI ÉJTSZAKA

A fekete csönd
szíven ütött
s csak álltam az út
s küszöb között.
Ha jobbra mész,
ott fojt a köd,
balról lapuló
árok üldözött.
A házban fény,
fehér nyaláb,
köves meredek,
csúszós sár alább.
De lépni, mégis
lépni kell,
az eb gúnyosan
rád figyel.
Minden tudásod
itt vak, tétova.
Kifogott rajtad
ez a falusi,
ravasz éjtszaka.

TAMÁS LAJOS

ÉBREDÉS

(Napló a prágai magyar diákok életéből.)

Vastag iratcsomót hozott a posta. Részben kézzel, részben géppel írott lapok, köztük egy kisebb füzet. Helyenként letisztázott, olvasható írás, másutt javítgatások, törlések, olvashatatlan szavak. Az iratcsomó tetején találom barátom levelét:

„KEDVES LACI!

Bizonyára emlékszel még rám a prágai diákévekből. Kár, hogy így elszakadtunk egymástól, régi jó cimborák, akik olyan jól össze voltunk hangolódva. Pedig, úgy hiszem, hogy ma is ugyanazzal a szemmel nézzük a világot és ha összekerülnénk, nagyon sok dologról meglepően egyeznék a véleményünk. Csak sejtem, hogy a beregszászi gimnáziumban tanítasz és találomra odaküldöm ezt a paksamétát.

Emlékszel rá úgye, hogy én Prágában is csendes, magamnak élő ember voltam. Nem éreztem rá erőt és képességet magamban, hogy kiálljak a porondra, mint Ti és ágáljak a magyar diákmozgalmak élén. De azért minden érdekelt, amit csináltatok. Így távolról szemlélődve talán jobban megláttam a dolgok lényegét, mint Ti, akik a mozgalmakat vezettétek. Nem egy kedves esti beszélgetés emlékét őrzöm ma is, amikor Veletek alaposan megtárgyaltuk a prágai akadémikusok kérdéseit, sőt az egész magyarság és az egész Európa sorsát is.

Kevesen tudták rólam, hogy naplót vezetek. Talán Te se tudtad. Én azonban csak úgy magamnak mindent feljegyeztem a prágai magyar diákság és a magam életéből, amit arra érdemesnek tartottam. Ha elolvasod ezeket a sorokat, megérted belőlük, miért voltam sokszor hallgatag és tartózkodó. De főkép azért küldöm el Neked, mert úgy érzem, hogy feljegyzéseimben látható az az út, melyet mi, csehszlovákiai magyar akadémikus ifjúság, megtettünk különböző vívódások és harcok után a magyar nemzeti egység és a magyar népi közösség eszméjéhez. Minden idegen behatás nélkül, tisztán a saját életünk árjával sodródva. Legfeljebb a cseh kormányzat mostoha bánásmódja által összébb terelve.

Arra kérlek, olvasd el naplómat és használd fel olyan módon, ahogyan jónak látod.

A régi barátsággal ölel:

Árpád."

A mindennapi élet megszokott robotjában könnyedén félretettem barátom levelét és feljegyzéseit. A rendszertelenül összehányt papírlapok nem nagyon csábítottak. Még kevésbbé az olvashatatlan írás. De aztán a lelkiismeret még sem hagyott nyugton. Nagy nekifohászkodással hozzáláttam, hogy elolvassam, mit is firkált össze az én kedves barátom. És minél tovább találgattam, hogy melyik rész hová tartozik,

minél tovább betűzgettem az elhányt és elsietett írást, a helyenkint elmosódott ceruzafeljegyzéseket, annál jobban érdekelt. Feltárult előttem a saját életemből is egy korszak, a csehszlovák megszállás alatt élt magyarság életéből egy fontos fejezet.

Elhatároztam, hogy a kezembe került naplót rendezem, helyenkint átfésülöm, időrendi sorrendben összeállítom és a magyar olvasóközönség elé adom.

I.

929. október 5.

Most szombat délután 5 óra van.

Ma reggel 8 órakor érkeztem meg Prágába. Még soha sem utaztam ilyen sokat egyfolytában. Tegnap délután fél kettőkor ültem fel a kőrösmező-prágai gyorsra. Jól megjegyeztem: a kocsira, melyre felültem, nagy tábla volt akasztva a következő felírással: Jasiňa—Praha.

Az éjjel nem sokat aludtam. Nagyon izgatott, hogy meglátom Prágát. Az első nagyváros életemben. Mert az én tiszaháti magyar szülővárosom lakosainak száma csak 10.000 körül jár. Nagyobb várost nem láttam még. Nem sokat mozdultam ki otthonról. Legfeljebb, ha nagyapámék kis falujába mentem el néha.

Reggel 8 órakor nagyor fáradt és törődött voltam. Hajnal felé éppen hogy kissé elszundítottam, — berontott a fülkénkbe négy cseh. Gondolom, hogy Pardubicében szálltak fel. Csupa nagykezű, szőrös ember. Éktelen vastag szivarokat szívtak. Jómódú kereskedőfélék lehettek. Füstöltek és beszélgettek. Egy percre se állt be a szájuk. Először aludni próbáltam. Aztán láttam, hogy ebből nem lesz semmi. Szerettem volna átmenni egy másik fülkébe. De akkor megint arra gondoltam, hogy itt a nagyszerű alkalom, hallgathatom az eredeti cseh beszédet, gyarapíthatom cseh nyelvi tudásomat. Nagy kínnal figyeltem hát órákon át, amint vídáman, közvetlen hangon beszélgettek egymással. Csak úgy viháncolt a nyelvük. De bizony én egy szót sem értettem a beszédjükből. Ez aztán nagyon elkeserített. Helyenkint még elfogtam egy-egy kötőszót. Aztán az egyik azt mondta, hogy: „Kdybych", rázta a szivarjáról a hamut és egész testében remegett. Tudtam, hogy ez a feltételes módnak a jele. Vártam, hogy mit akar mondani, de többet egy szót sem értettem belőle.

Még jobban megrémültem, mikor a reggeli ködben megláttam a vonat ablakából a prágai villamosokat. Villámgyorsasággal száguldott velünk a vonat, prüszkölve, zakatolva a síneken. Egy kis viadukton mentünk át, alattunk megint piros villamosokat láttam. Aztán egy egészen rövid kis alagút sötétített el mindent a fülkében és bent voltunk a Wilson-pályaudvar fedett csarnokában. Cseh utitársaim vídám parolázással búcsúztak egymástól, én meg félszegen szedtem össze dolgaimat. Attól féltem, hogy leendő lakótársam nem jött ki az állomásra, vagy nem találom meg ebben a nagy zsivajban. És akkor mit csinálok ebben az idegen nagyvárosban, melynek még a nyelvét sem értem?

— Feri! Feri! — kiáltottam lakótársam után, amint megláttam a perronon fel s alá szaladgálni.

Hamarosan kint voltunk a Wilson-pályaudvar előtt. Kábult és

zavart voltam. Még jobban megszédített az a rengeteg embertömeg, mely az utcán kavargott. Egyik autó a másikat érte. És amint körülnéztem, úgy tetszett nekem, hogy a házak itt valóságos felhőkarcolók a mi kis városunk házaihoz képest.

Át kellett mennünk az utca másik oldalára. Ott volt a mi villamosunk megállóhelye. A járda szélén letettük csomagjainkat és vártuk, hogy a forgalom csendesedjék egy kissé.

— Arra van a Vencel-tér, a Václávské náměstí, — mutatott Feri balfelé. — Ez itt szemben a Wilson szobra, körülötte az a kis park a Wilson-park. Arra balra van a német színház, — magyarázott tovább.

Azt se tudtam, hová nézzek, hová forduljak.

Végre beszálltunk a 9-es villamosba. Feri azt mondta a kalauznak:

— Dvakrát přímo. Ez azt jelenti, hogy két jegyet kérek átszállás nélkül, — tette hozzá.

Fejenkint 1 korona 20 fillért fizettünk. Nagyon sokáig ültünk a villamosban. A végállomáson szálltunk ki, talán egy félóra múlva. Aztán még vagy 10 percig gyalogoltunk és úgy érkeztünk meg lakásunkba, ahol a tetőzet alá épített három emeleti szobában, az ú. n. manzard-szobákban magyar diákok laknak.

Feri figyelmeztetett, vigyázzak a háziasszonyra, akinek a földszinti lépcsőházban mutatott be. Idősebb, fonnyadt asszonyság volt, de állítólag minden újabb lakóján kipróbálta, tud-e még férfit hódítani. Persze, eredménytelenül.

Ferinek fontos laboratóriumi gyakorlatra kellett mennie ma délelőtt. Megkérdezte tőlem, akarok-e a városba menni, vagy itthon maradok. Én az utóbbit választottam.

Alig hogy magamra maradtam, feljött hozzám a háziasszony. Beszélni szeretett volna velem, de nem boldogult. Aztán németül próbált kinyögni pár szót, de ahhoz még annyit sem értettem, mint a csehhez. A csehek a magyarnyelvű középiskolákban a német helyett a franciát vezették be és így mi egy szót sem tudtunk németül. Annyit megértettem a háziasszony beszédjéből, hogy a keresztneve Ludmilla. Jelekkel próbáltunk beszélni, de az se ment sehogy se. Az asszony leült velem szembe és kimeresztett szemével próbált célba venni.

Én azonban olyan érzéketlenül ültem ott, mint egy darab fa. Nem tudtam volna semminek sem örülni és semmi sem tudott volna megrikatni. Úgy éreztem, hogy a talaj kiszaladt lábam alól. Most éreztem csak, mit jelent a meleg édes otthonnak a talaja a lábunk alatt. Tompa, megsemmisítő érzés volt ez a honvágy, amint rám csapott és csaknem agyonvágott, mint a gyanútlan embert a villám.

929. október 17.

Már hatodik napja vagyok itt Prágában. Szombaton reggel érkeztem meg és ma csütörtök van. Megfogadtam, hogy minden nap írok valamit a naplómba. Lehetetlenre vállalkoztam. Belekerültem a nagyváros forgatagába. Itt az emberek mindig sietnek és a távolságok na-

gyok. És ahogyan nőnek a távolságok, úgy siet, fut előlünk egyre gyorsabban az idő. Pedig hosszúnak tetszik ez a hat nap. Mégse tudtam nyugodtan leülni, hogy írjak néhány sort. Nehéz is ilyenkor rendezni az ember gondolatait.

929. október 19.

Ismét szombat van. Egy kissé fellélegzem.

Itt ülök a szobámban és rád gondolok, Erzsébet. Vagy ahogy édesapám szeret téged emlegetni: bulcsui Bartha Erzsébet. Gyakran mondogatja, ha rólad van szó. Mert neki ez az előnév mindennél fontosabb.

Olyan különös gondolataim vannak, mióta kikerültem régi, megszokott környezetemből. Eddig soha sem tünt fel nekem az apám különös előkelőségi mániája. Csak az atyai szeretetet láttam benne. Mindig óvott az ú. n. rossz társaságtól és az előkelő, úrifiúk társaságában szeretett látni. Nem szívesen engedett el Sándorékhoz. Pedig Sándor Pistát nagyon szerettem. Dehát az apja szabómester volt. Ezt azért nyiltan sohasem rosszalta édesapám, de soha nem is hallottam tőle, hogy helyeselte volna barátságunkat. Viszont a léha Leskóczy-fiúkkal csak nagyritkán jöttem össze. Ezt mindig hangosan helyeselte apám. Sokszor emlegette is, hogy azok leskóczi Leskóczyak.

Most utólag sehogyse tudom megérteni apám viselkedését. Hiszen az ő apja, az én nagyapám, nagyberegi parasztgazda. Becsületes magyar kisgazda. Ahogy mostanában mondják. Igaz, hogy az anyám hajmási Hajmássy-lány. Meg is látszik rajta. Minden mozdulata kimért, udvarias, előzékeny. Néha talán kissé hideg, zárkózott. Különösen, ha apámmal beszél. Hiába érettségizett apám, hiába volt állomásfőnök, mégis olyan volt, mint a nagyapám. Ha megtömte kurta kis csibukját és ült otthon a kályha mellett a hosszú téli estéken, a homályban, ahová a lámpa már alig-alig világított, azt kellett hinnem, hogy a nagyapám ül ott.

Érdekes, hogy eszembe jutnak most ezek a dolgok. Azt hittem, nagyon fog nekem hiányozni Erzsébet. Éjjel-nappal rá fogok itt Prágában gondolni és róla álmodozni. Úgy vagyok vele, hogy erőltetni kell az eszemet, hogy rágondoljak és képével megvígasztalódjam. Nem tudom, de valahogy most úgy érzem, mintha soha sem álltunk volna mi egymáshoz valami nagyon közel. Sok volt a mi barátságunkban az üres külsőség, az előkelő udvariasság, amire én mindig nagyon kínosan vigyáztam. És a büszkeség bennem, mely néha majd szétrepesztette a mellemet: a bulcsui Bartha Erzsébet lovagja lehetek.

Valahogy úgy vagyok ezzel a Ferivel is. Kinek jutott eszébe, hogy mi együtt lakjunk? Megint csak édesapámnak. Jöttek tőlünk fel Prágába az osztálytársaim közül is sokan. Többen szerettek volna velem lakni. De apám már régen lelevelezte Feriékkel, akik anyámnak szegről-végről rokonai, hogy együtt fogunk lakni. Akkor még jól is esett nekem ez a megható apai gondoskodás.

Már látom, hogy Ferivel sem leszünk igazi jóbarátok. Nagyon felületes és könnyelmű. Mindent foghegyről vesz. Mikor elvitt a kveszturára beíratni, összetalálkoztam ott Schwartz Palival, egy volt

osztálytársammal. Éppen töltjük ki a nagy lepedő ívet, melybe a személyi adatokat kellett beírni, amikor félrehúz engem Schwartz Pali az egyik sarokba és azt kérdi tőlem:

— Mondd, te minek vallod magadat? — és rámutat arra a rovatra, melynek a címe „národnost" volt, magyarul: nemzetiség.

— Hát mi az ördögnek valljam magamat, ha egyszer magyar vagyok?

— Nem arról van szó, öregem, — folytatja Schwartz Pali. — Nézd, és zsidó vagyok. Jól tudod, hogy az osztályban a 25 zsidó közül én voltam az egyetlen, aki magyarnak vallottam magamat. De most azt mondják itt, hogy a zsidó fiúk itt mind zsidónak, vagy csehszlováknak vallják magukat...

— Hogy mondtad, csehszlováknak? Kicsoda?

— Például a Schwartz Lajos, meg az Iczkovits, meg mások.

— Hisz nem tudnak egy szót sem csehül.

— Aber, az nem tesz semmit. Azt mondják, a csehek nagyon haragusznak arra a zsidóra, aki magyarnak vallja magát... És azt mondják, legjobb a csehszlovák, mert annak van jövője...?

Az utolsó mondatot félig kérdve mondta, mintha feleletet várna rá. Leejtette a hangsúlyt, de az utolsó mondatot mégsem vitte egészen le. Nem tudtam hirtelen, mire véljem ezt a kérdést. Megsajnáltam szegény Palit, aki fenékig tejfel jó fiú. Arra gondoltam, hogy őt is megzavarta ez a nagyvárosi zűrzavar, azért így próbáltam kijózanítani:

— Miket beszélsz, Palikám?... Meglásd, meg lesz rövidesen a revízió...

— És a numerus clausus? — kérdezte szokatlanul gúnyos hangon.

— Az nem számít semmit. Meglásd, milyen jó dolguk lesz Magyarországon azoknak a zsidóknak, akik itt kitartanak a magyarság mellett. Én mondom neked, valld te magad magyarnak...

Feri az egyik közeli íróasztalnál ült és az én irataimat töltötte ki. Abbahagyta az írást és odajött hozzánk. Kissé fel volt hevülve, pincskalapját a kezében tartotta, fehérselyem nyaksálja álla alatt előredudorodva csillogott az ablakon át bevetődött gyér napsugarakban. Ahogy hozzánk lépett, egész lénye biztos eleganciát árasztott és érzett rajta messziről a friss kölni illata.

— Min vitatkoztok? — szólt hozzánk. — Ne beszélj szamárságokat, Árpád. Ma csak az vallja magát magyarnak, aki okosabbat nem tehet, mert ma ez nem cikk.

— Úgy-e, hogy így van? — szólt Schwartz Pali és már ott is hagyott minket, se szó, se beszéd, faképnél.

Először lettem dühös Ferire. Odahajoltam szépen fésült fejéhez és úgy súgtam neki:

— Elrontottad az egészet. Meg akartam menteni egy lelket a magyarság számára.

Felnéztem rá, mert jóval magasabb tőlem. És azt hiszem, látszott is rajtam, hogy nagyon dühös vagyok. De ő megszokott könnyed mosolyával kissé felfelé biccentett a fejével, csettintett hosszú vékony ujjaival és a kis terem másik végébe mutatva morogta:

— Te is olyan éhenkórász rajongó vagy, mint azok ottan.

Mikor bejöttünk, már akkor feltünt nekem, hogy mindjárt a bejáratnál két egyetemi hallgató beszélgetett magyarul. Halkan beszéltek, alig lehetett egy-egy szót elkapni belőle.

— Kik azok? — kérdeztem.

— Az egyik, az a magasabbik a MAK titkára, a másik egy ungvári fiú, azt hiszem, jogász.

Megint csettintett az ujjával, de nem nevetett, hanem az ajkát gúnyosan összecsücsörítette. Eszembe jutott, hogy ismerem őket már úgy nagyjából a magyar menzáról.

929. október 21.

Tegnap vasárnap volt. Ma nem tudok lefeküdni, amíg le nem írom mindazt, ami a szívemen van.

A ház, amelyikben lakunk, ú. n. manzardos ház. Emeletes háznak is lehetne nevezni, de egy kissé mégis más, mint az emeletes ház. Ez az építkezési mód itt nagyon kedvelt Prágában. Rávall a csehek praktikus kisszerűségére. A földszinten van egy rendes háromszobás lakás konyhával, mellékhelyiségekkel, fürdőszobával. A manzardban van három szoba. Ezek a magas tetőzet alá vannak beépítve, úgyhogy a padlás nagy részéből szobákat csinálnak és kis részét hagyták meg padlásnak. Ezek szerint padlásszobáknak is lehetne ezeket a szobákat nevezni, de valójában mégsem azok, mert minden szobának rendes, szabályos négy vastag fala van, akárcsak a földszintieknek és belül a szobákban sehol sem látni a tetőépítmény éktelenítő hatását.

Ebben a három manzard-szobában már évek óta mindig magyar egyetemi hallgatók laktak. Van balra egy különbejáratú kisebb szoba kis előszobával és szemben a lépcsővel két egymásbanyíló nagyobb szoba, ami annyit jelent, hogy a belsőbe csak az elsőn át lehet jutni.

Mi Ferivel a belső szobában lakunk. Tegnapig valahogy nem akadt lakó a külső szobába. Féltünk is, hogy a háziasszony cseheknek fogja kiadni. De tegnap reggel véletlenül betoppantott hozzánk két érsekújvári fiú. Lakást kerestek és ide találtak. A vasárnap reggel tiszteletére még az ágyban feküdtünk, amikor bejöttek hozzánk a szobánkba. Feri már ismerte őket. Mikor kimentek, Feri odasúgta halkan:

— Ezeket se sokszor fogjuk itthon látni. Mind a kettő afféle könyvmoly... Hagyhattak volna még kissé aludni. Az éjjel jó későn jöttem haza.

Feri ruhája hanyagul volt összehajigálva az ágy melleti széken. Gyöngyházszipkáját tisztogatta egy gyufaszállal. Miközben cigarettára gyujtott, halkan hozzátette:

— Az egyik közülük, a Németh Feri, fanatikus kommunista... A csillagosok egyik vezetője.

Kábult és álmos voltam. Szombat este néhány korsó sört ittam a fiúkkal az „U fleků" prágai söröző̈ben. Soha életemben nem szerettem a sört. Nálunk otthon csak bort isznak az emberek. Inkább útáltam, mert keserű. És most itt Prágában mégis ráfanyalodtam. Ijesztgettek a fiúk, hogy soha sem lesz belőlem jó prágai, ha nem szeretem a sört.

De bármily kábult is voltam, a kommunista szóra hirtelen éber let-

tem egész testemben és lelkemben. Úgy éltek a kommunisták képzeletemben, mint rongyos csavargók, akik betörnek hozzánk, kirángatják a békés embereket ágyaikból és az akasztófa alá viszik. Apámat is elfogták a magyarországi kommün idején, ki is akarták végezni, csak a véletlen mentette meg az életét. És most beállít hozzánk egy ilyen kedves, jómegjelenésű egyetemi hallgató, aki mindjárt első látásra okos embernek látszott és azt mondja róla Feri, hogy fanatikus kommunista.

Kérdezni akartam, hogy kik azok a csillagosok, de nem lehetett, mert az érsekújváriak összenyitották a két szobát és megindult a kölcsönös kérdezősködés, beszélgetés. Mikor Németh Feri megtudta, hogy tanárira iratkoztam be és hogy magyar-francia szakot választottam, hirtelen átjött a mi szobánkba, láttam rajta, hogy felém fordult az érdeklődése.

— Mondd, ti rokonok vagytok? — kérdezte és szokása szerint jobb kezével megfogta az állát, úgy mosolygott, miközben alsó ajkát jóval beljebb húzta, mint a felsőt. Nagyon kicsit orrból beszélt és mindig úgy tartotta a fejét, kissé hátra szegve, mint viháncoló ló, melyet zablával fognak vissza.

— Az anyám unokatestvérének az unokatestvére rokonságban van a Feri apjával. — Feleltem vídáman. — De érdekes, hogy a Feriék családi neve is Hajmássy, mint az anyámé. Bár a rokonság tényleg nagyon távoli lehet.

— Remélem, nem leszel olyan Don Juan, mint Feri, akit a prágai cseszkák nem fognak elengedni, ha egyszer ledoktorál?

Mindnyájan nevettünk vídám, könnyed hangulatban.

— Te is tanárin vagy? — kérdeztem Németh Feritől.

— Én is.

— Milyen szakos vagy?

— Történelem-földrajz. De ez csak mellékfoglalkozásom. Fontosabb dolognak tartom, hogy amíg itt vagyok a prágai könyvtárak közelében, szociológiával foglalkozzam.

— Miért éppen szociológiával?

— Mert ez a jövő tudománya. A többi mind kismiska ehhez képest. Történelem, földrajz, filozófia, mind csak a szociológia kölykei.

— Németh Feri már megint agitál, — nevetett Feri és kiugrott ágyából. — Akkor én menekülök.

— És neked milyen terveid vannak? — fordult hozzám Németh Feri.

— Én irodalommal szeretnék foglalkozni és ha jól megtanulok franciául, szeretnék kimenni Párisba, mint Ady Endre.

— Páris és Ady?... Mi már azon régen túl vagyunk. Ki megy ma a rothadó Párisba, a hanyatló polgári kultúra fészkébe... Öregem, amikor Ady élt, a világ közepe valóban Páris volt. De az új világ közepe másutt lesz!

— Talán Moszkva? — kérdeztem félénken.

— És Berlin... Igen, Berlin és nem Páris. Majd meglátod, milyen események vannak előkészülőben Németországban. Ma Németország legerősebb és legszervezettebb pártja a kommunista párt, szóval a bal-

oldal, ha a szociáldemokratákat is hozzászámítjuk. — Felvetette leszegve tartott fejét, mintha szabadon engedték volna szájában tartott zablájáť és kezével széles, nagy lendületet írt le a levegőben.

Ámulva hallgattam Németh Feri lelkesedését. Szinte megijedtem tőle. Nem mertem semmit szólni. Annyira új dolgokat vágott az arcomba, hogy hirtelenében nem is tudtam tájékozódni. Ijedten néztem az órámra. Már 10 óra elmúlt és én még mindig az ágyban feküdtem. Feri közben felöltözött és útra készen állt a szobában.

— Várj! Én is akarok templomba menni... — mondtam és kiugrottam az ágyból. Németh Ferihez fordultam. — Jösztök ti is a városba?

— Jövünk, de templomba elvből nem megyek. A vallás is csak olyan csökevény, mint a szerelem és a többi. Érzelgős polgári szerelem?!... Micsoda szamárság!

Nemsokára együtt indultunk a városba. A fiúk beültek a villamosba. Mi ketten Németh Ferivel kint maradtunk a perronon. Érdekes dolgokat mesélt nekem útközben. Nem tudtam mindenre válaszolni, de amit a szerelemről fejtegetett, arról éreztem bensőmben, hogy képtelenség. Ügyetlen ellenvetéseket tettem. Mire ő fölényesen súgta a fülembe:

— Polgári gátlásaid vannak, Árpád.

(Folytatjuk.)

BELLYEI LÁSZLÓ

A NAP ARCA SZÁNTÓFÖLD

A nap arca szántóföld;
mindig sárga, sohsem zöld.
Locsolgatja égi zápor,
lökdösködő felhőtábor.

A nap szeme sohsem kék;
sárga nagy malomkerék.
Pelyvamentes aranybúza
tömpe orrát földre húzza,

s ha az orra földet ér:
akkor van a földön dél!

KOTZIÁN KATALIN

N E M[1]

A hegyekben, magasan az erdő alján, a Hollós-majorban lakott Koyš András. A hegyekben, közel a kéklő égbolthoz, de sajnos: távol a termőföldtől, éppen ott, ahol kezdődött a víz s végződött a kenyér. Nem csoda tehát, hogy vagyona nem volt nagy, csak a becsülete, mint ahogy az rendszerint lenni szokott, ha az ember egész életében Isten szemébe tekint.

Mindegy azonban: valamije még volt Koyš Andrásnak a becsületén kívül. Volt egy leánya, szép, mint a hajnali málna, vagy mint a szamóca a sűrű fűben, akit jobban őrzött a szemevilágánál. Mivel a vagyonára nem lehetett büszke, hát reá volt büszke. S volt is mire — úgy ám! Hetedhét határban nem volt ilyen leány. Ha elment, már akár a templomba, akár a táncba, ha megállt a többi közt, vígan, üdén, mint egy kis fehér liba, az emberek majd felfalták a szemükkel.

Zsuzsikának hívták, de éppen ez a szépség lett a veszte. Ádám, Záruba Jánosnak, egy egyébként rosszakaratú embernek fia, aki Koyšsal halálos haragban volt, rajtafelejtette a szemét. Nagyon belenézett a szemébe. Derék legény volt — huszonhat rézgomb volt a szíján és háromujjnyi széles az öve —, csak nagyon makacs... Ha egyszer valamit a fejébe vett, hát akár szíjat hasíthattak a hátából. Ilyen volt.

Ez kezdett el tehát járni a Koyšék Zsuzsikája után, s addig járkált, míg el nem csavarta a fejét, úgyhogy az emberek már ujjal mutogattak reá. S nem hiába... Zsuzsika sápadtabb lett, szomorú, mint az őszi erdő. Tudta már, hogy nem lesz jó vége, mert érezte, hogy a szíve alatt új élet fakadt.

S bár az öreg Koyšné eleget sírdogált a sarokban, Koyš csak jó későn vette észre, mi történt a leányával. Egy délután történt. Az asztalnál ült és Zsuzsika éppen a konyhába ment; jobban nézett reá és — ködbe borult a szeme.

Borzasztóan elhomályosult körülötte minden!

Szinte azt sem tudta, hol van.

Egy darabig megrendülve ült, mintha fejbeverték volna, de aztán egyszerre felugrott az asztal mögül, a kemencéhez rohant, ahol a botja volt, hogy megöli, agyonüti a leányt, mint egy viperát.

Talán meg is tette volna.

Meg.

De akkor valami a fülébe súgta:

— Koyš, vigyázz!... Mit segítesz ezzel?... Egy bűnből csak kettőt csinálsz.

---

[1] Mutatvány a „Mai szlovák novellák" c., most megjelent novellás kötetből.

Forrt benne minden, rémesen forrt, de mégis erőt vett magán és visszament az asztalhoz. Kabátja ujjával letörülte homlokáról a verítéket és szinte kedveskedő hangon mondta:

— Zsuzsa...

Zsuzsa megfordult s tekintetük találkozott. Koyšé súlyos volt, mint a kő és ez a tekintet szédítő gyorsasággal mondta: „Lányom, házam ékessége, az én vérem, hát ezért neveltelek és óvtalak, mint a szemem fényét?..." — nyöszörgött benne valami.

De csak ennyit kérdezett:

— Ki volt?

Ezek a nehéz, szörnyű szemek úgy odaszegezték Zsuzsát, hogy moccanni sem tudott. Csak állt, mintha a földbe gyökerezett volna a lába s alig bírta kinyögni:

— Záruba Ádám.

Koyš tovább egy szót sem szólt. Csak felállt, fogta a botját, egy darabig állt az ajtóban, azután kiment a házból, mintha sétálni menne.

De nem sétálni ment, noha vasárnap délután volt. A felvégre ment s egyenesen a Záruba-portára tért be.

Bement s dícsértesséket mondott, ahogyan illik, no, az öreg Záruba majd leesett a lábáról. Nagy szemeket meresztett Koyšra, mert már hosszú évek óta nem volt Koyšéknál és Koyš sem náluk. S most olyan váratlanul toppant be... Mit akarhat hát? Talán meg is kérdezte volna, de Koyš, mintha mi sem történt volna, leült a lócára, botjára támasztotta az állát s megszólalt:

— Hol van Ádám?

— Ádám? — kérdezi meglepődve Záruba. — Mi dolgod vele?

— Eh, semmi — mondja mogorván Koyš. — Beszélnem kell vele.

— Idehívom — ugrott Záruba készségesen.

Kiszaladt az ajtó elé, s egy perc múlva hallani lehetett, ahogy tenyeréből tölcsért csinálva kiabál:

— Ádám, Ádám...

Ádám hátul volt valahol a szérűben. Előjött s megkérdezte az apját, miért hívja, de ez csak a fülébe súgta:

— Csoda történt...

Ádám tehát bement a szobába, de mikor ott találta Koyšot a lócán ülve, bottal az álla alatt, meghökkent. Állva maradt az ajtóban, mindenre készen.

Koyš egy darabig csak nézett rá, azután nyugodtan kérdezte:

— Hát te mit akarsz a lányommal?

„Még nem tud mindent" — gondolta magában Ádám. Megörült. Vállat vont és huncutul mosolyogva így szólt:

— Hát... hisz' legény vagyok.

— Úúúgy? — nyujtotta el Koyš.

— És kend mit gondol?

— Hogy hát, mondom, szándékodban van-e elvenni?

— Én?... Ugyan! Én még nem nősülök.

— Nem? — kérdezte Koyš folyton egyformán, hűvösen, mintha nem is érdekelné őt, de hangjában mégis volt valami rettenetes.

Ádám azonban azt válaszolta:

— Nem.

Koyš felállt s feléje ment, mintha össze akarná törni. Nagy kedve is volt hozzá. De amikor egészen hozzálépett, csak ránézett hidegen s ezt mondta:

— Majd meglátjuk.

Köpött még egyet és elment. Ádám utána akart kiáltani valami gúnyosat, de amint meglátta a fekete gúnyában Koyš széles, hajlott hátát, csak magába fojtotta. Összeszorította fogait, azután fütyülni akart, de nem ment neki.

Így telt el három hét.

Amikor a negyedik kezdődött, Koyš fogta a botját és újból elment hazulról, mintha sétálni menne. No, nem sétálni ment. Betért Zárubáékhoz. Ádámot nem találta otthon, de hazafelé menet találkozott vele a szövetkezet előtt. Ádám ugyan ki akarta őt kerülni, de Koyš észrevette és elállta az útját.

— Hát mi van?... Meggondoltad már? — kérdezte Ádámot.

Ádám azonban... Keménykötésű volt, hiába; kemény, mint a bükk.

— Megmondtam. Én még nem akarok megnősülni — vágta oda Koyšnak.

— Komolyan gondolod?

— Komolyan! S ha akarnék is, hát... nem Zsuzsát veszem el.

— Úúúgy?! — nyújtotta el Koyš.

Végigmérte tetőtől talpig, hozzátéve:

— No, meglátjuk.

S kitért az útjából.

De alig tett Ádám néhány lépést, Koyš megfordult s utánaszólt:

— Egy hét múlva eljövök a válaszért!

Ádám mérgesen visszavágott, de Koyš mintha nem is hallotta volna. Szó nélkül tovább ment.

Eltelt a hét. Ádám nem szólt senkinek sem és Koyš se. Csak vasárnap estefelé, amikor a hegyekre már kezdtek leszállni a kékes árnyak, Koyš fogta a botját, fejébevágta kalapját és szótlanul elment hazulról, minha csak a szomszédba menne egy kicsit elbeszélgetni.

De aznap nem beszélgetni indult. Egyenesen Zárubáékhoz ment. Éppen a templom mellett fordult be, amikor megpillantotta Ádámot, amint kijön a korcsmából s megy valahová a felvégre.

Utána indult.

Ádám először nyugodtan lépdelt, mintha mi sem volna, de aztán észrevette, hogy követi valaki. Hátrapillantott és — ott volt a nyomában Koyš, némán, de komoran, mint egy fekete viharfelhő.

Kilépett, de csakhamar rájött, hogy Koyš is szaporábban lépked. Nem lehet már kétsége afelől, hogy követi s beéri őt.

„Hogy az ördög vinné el!" — gondolta magában Ádám, érezve, hogyan szaladgál hátán a hideg. Nagy kedve lett volna futásnak eredni, de valami bátorította: „Ádám, nem vagy taknyos kölyök, hogy elfuss. Hiszen az egész falu kinevetne, hogy te, Sielnica első legénye elfutsz egy ilyen dörmögő, vén ember elől... Nem, neked nem szabad megfutamodnod."

Ilyen gondolatok jártak az eszében. Közben szaporán lépegetett és hátra-hátra nézett, Koyš azonban továbbra is a sarkában volt, válla közé húzott nyakkal, mint a fergeteg. Ádám elhatározta magában, hogy nem fog szaladni, de lába valahogy magától vitte.

Már egészen lihegett.

„Hiába! Nem menekülsz el előle..." — látta be végül Ádám s körülnézett mégegyszer, hogy nem jön-e valaki az úton, vagy legalább nincs-e valamilyen kerítés a közelben. Nem látott azonban se kerítést, se embert, csak Koyšt, aki halálos komorsággal fújtatott mögötte.

Ekkor már Ádám, mint a hajszolt farkas, dühösen megfordult és megállt, úgyhogy Koyš csaknem beléje ütközött.

— Mit akar megint? — kérdezte.

De Koyš először felnézett, aztán le, majd beszúrta botját a földbe, rátámaszkodott és nyugodtan, mintha valami mindennapi dologról beszélne, megkérdezte:

— No, mi van? Meggondoltad már?

— Meg! — sziszegte Ádám a fogai között.

— S feleségül veszed? — kérdezte Koyš tovább ugyanolyan hangon.

Egy percig úgy látszott, hogy Ádám gondolkozik. Azután egyszerre elvörösödött, megcsökönyösödött és kivicsorította fogait.

— Nem! — vetette oda nyersen.

No, szinte abban a pillanatban olyan pofont kapott, hogy a szeme is szikrát hányt belé. S hallotta, ahogy valaki a szikrák után mekkérdezi:

— Nem?

— Nem! — felelte még élesebben.

— Hogy a mennydörgős mennykő üssön beléd, hát csak ennyi becsületed van? A lányomat megrontottad s azután úgy hagyod?! — emelte fel Koyš a hangját.

— Meglátjuk!

És puff neki a másodikat, harmadikat, negyediket, úgyhogy a vér is kicsordult az orrából. De most már Ádám is megvetette a lábát, egy nagy lendülettel neki Koyšnak, de Koyš derékonkapta, felemelte, mint egy sapkát és — zsupsz: le a földre. Aztán odaugrott hozzá, a mellére térdelt, fél kezével elkapta a torkát, a másikkal püfölte jobbról-balról s ezt kiabálta:

— Nem?... Nem?

— Nem! Nem! Nem!... — felelte Ádám egyre gyengébb, de egyre konokabb hangon. A karja lógott, a vér elöntötte és már szinte moccanni sem bírt, Koyš mégis úgy érezte, mintha őt ütnék. Érezte, hogyan törik össze benne valami erre a könyörtelen, megmásíthatatlan szóra, érezte, mennyire gyönge és kicsi a másik előtt mindazzal, amit nagynak és szentnek tartott.

Amikor végül elengedte Záruba Ádámot, a keze égett és véres volt. Felállt s kiköpött még egyet, de minél jobban távolodott attól a helytől, annál világosabban érezte, hogy nem ő győzött, hanem a másik, aki ott maradt fekve. „Nem!... Nem!..." — csengett fülé-

ben ez a szörnyű szó: „Nem!... Nem!..." — metszett belé mint a kés és bármennyire meg is volt győződve igazáról, meggyalázott becsületéről, — tehetetlen volt, gyönge, mint egy kisfiú.

Meggörnyedve ment haza. Térde remegett és akaratlanul is sírni szeretett volna.

MILO URBAN
Ford.: OLÁH JÓZSEF

ÖREG GYÁRKÉMÉNY...

Égnéző torkát lomha füstsóhaj
marta keserű pernyés haraggal,
messzire nézett a mezők felett
s szóba állt sokszor víg madarakkal.

Panaszolta, hogy halálra unta
kormos életét s nyujtózó kedvét:
elhordták régen a sebes röptű,
fáradhatatlan, zord időfecskék.

Rögvágyó kedvet melenget álma,
fentről nézése: csömörig elég;
azúrmosolyú békítő csókját
hiába szórja torkára az ég...

Alatta kormos háztetők, falak;
gond s nyomorszagú rongy életsorsok;
nyűtt inak, hervadt arcok közönye,
kókadt öreg fák, csenevész bokrok.

Vágysiratgató titkolt sóhajok
kúsztak fel rajta, marta sok átok;
ritkán pirultak munkás sütőkben
pipálásából ízes kalácsok.

Kevesen nézték büszke örömmel,
sokak életét marta el füstje;
koldús krajcárok gyér szórásában
nem kérges kézbe hullt az ezüstje.

Égnéző torkát pernyés haraggal
halálba marja lassan a Múlás:
Földre omlása nem lesz már bánat,
inkább békülő, szép — szabadulás.

KERÉKGYÁRTÓ BERTALAN

AZ ÓGYALLAI CSILLAGVIZSGÁLÓ TÖRTÉNETE

VALAMELY TUDOMÁNYOS KUTATÁS CÉLJAIRA MEGSZERVEZETT INTÉZMÉNY TÖRTÉNETE nem egyéb, mint a benne folytatott tervszerű munka eredményeinek ismertetése. Az intézményben dolgozó kutatók, a kutatás rendelkezésére álló eszközök — egyszerűen a felszerelés —, a felszerelés tökéletesítésére szolgáló források és az általános tudományos törekvések állapítják meg a munkatervet.

Abban az időben, amikor Konkoly Thege Miklós (1842—1916) ógyallai földbirtokos a csillagászattal, mint élethivatással kezdett foglalkozni, az általános csillagászati törekvések a csillagfizikai kutatások felé fordultak, mert abban az időben fejlődött ki a szinképelemzés vizsgálati módszere olyan fokra, hogy a színképelemző készülékkel felszerelt távcső a csillagvilág anyagi felépítésének kikutatására alkalmazást nyerhetett.

Konkoly Thege Miklós tudományos, kutató törekvésének csak úgy tudott eleget tenni, hogy saját maga állított fel csillagvizsgálót, mert Magyarország egyetlen jól felszerelt csillagdája, a budapesti Egyetemi Csillagda 22 évvel előtte, 1849-ben, Budavár ostromakor, a Gellért-hegy ormán osztrák ágyúgolyók bombájától elpusztult.[1]

1871-ben Konkoly Thege Miklós, — miután komoly csillagászati, fizikai és vegyülettani tanulmányokat végzett különböző külföldi (német, francia, belga, angol) csillagdákon és laboratóriumokban —, megépítette a csillagvizsgálóját — „magán észleldéjét" — az ógyallai kertjében. Míg az elpusztult gellérthegyi csillagda — annak a kornak megfelelően — csak csillagászati mérésekre (asztrometria) és napfoltmegfigyelésekre volt felszerelve: Konkoly csillagvizsgálójában csillagfizikai észlelésekre alkalmas műszereket épített meg. Az első észlelő-torony lakóházának észak felől eső sarkán épült fel, de már két év múlva ez a torony szűknek bizonyult s lenn a kert közepén

[1] A gellérthegyi csillagda elpusztulása az egykori feljegyzések szerint: Miután a honvédség körülzárta Budavárát, felállított a Gellért hegyre a csillagda mellett egy ostromló üteget, onnan lőtte a várat. Az osztrák várőrség felelt a tüzelésre. 18 és 24 fontos ágyúgolyók estek a csillagdára és lerombolták azt. *Albert Ferenc* csillagász-őr ágyútűz közben igyekezett megmenteni a műszereket, de az intézet ellen felingerelt honvédsereg és csőcselék betört az intézetbe és vad kegyetlenséggel elpusztított mindent. A felizgatásra az adott okot, hogy a körülzárás előtt *Hentzi* osztrák tábornok a csillagda távcsövein keresztül figyeltette a honvédség mozdulatait, kém-megfigyelő állásnak használva fel az intézetet.

A megmentett műszereket az egyetem fizikai intézetében őrizték, most a svábhegyi csillagda múzeumában vannak elhelyezve.

megépült először két kupolával, később egy harmadik kupolával bővülten — későbbi elnevezés szerint — a „nagy csillagda". Konkoly semmi áldozatot nem sajnált, hogy csillagdájának műszerfelszerelése a csillagfizikai kutatások fejlődésével lépést tarthasson. Sőt! A kutatási munkában az élen haladjon!

Konkoly Thege Miklós nemcsak bőkezű adakozó volt, hanem tudományosan képzett kutató. Jó, hogy a kutató egyúttal bőkezű adakozó is volt, mert felfelé törekvő lelkét nem verte bilincsbe a szűkös anyagi gond zsibbasztó, lelketölő érzése. A „saját szenvedélye", amelyet a csillagvizsgálás iránt érzett, olyan munkatetté fokozódott, hogy nyugodtan írhatta később: „sokszor tettem éjjeleimet napallá, hogy csekély tudásommal és tapasztalataimmal a tudományt szolgálhassam."

A kísérletező kutatók közé tartozott, elmélettel nem foglalkozott: a gyakorlat embere volt. Évek szerint felsorolni, hogy kutató intézetét mikor és milyen műszerekkel szerelte fel, hogyan tökéletesítette felszerelését, abból állana, hogy az általa kiadott „Évkönyv"-nek tartalomjegyzékét sorolnánk fel, vagy a leltári feljegyzéseket kellene lemásolni.

A természetvizsgáló munkája ott kezdődik, amikor munkatervéhez meg kell szerkesztenie a legmegfelelőbb műszereket, amelyekkel elvégezheti a megfigyeléseket olyan tüneménycsoportokon, amelyek lefolyása esetleg újabb törvényszerűségeket ad, mint új eredményeket. Jobb és célszerűbb műszerek, tökéletesebb eszközök a tünemények részletesebb, mélyebbreható vizsgálatát engedik meg. Konkoly ragyogó műszertani ismeretei és ötletes műszertervezései mindenütt kiváló elismerésben részesültek, a csillagász főműszerét, a távcsövet, annak különösen mechanikai felépítését úgy tökéletesítette, hogy a legjobb teljesítményt adta, a színképelemző készülék preciziós műszer lett a kezében, amely legélesebben adta a leghosszabb színképet. Pontos hullámhossz-megállapításokkal és a különböző színkép-tájak meghatározásával fogott hozzá elsőnek az állócsillagok színképkatalógusának elkészítéséhez. Ez az alapvető munka, amely előbb készült el, mint a potsdami katalógus, az állócsillagok színkép-típus szerinti felosztására adott alapot. Ebben a munkában főségítsége volt dr. Kövesligethy Radó, aki ragyogó tudományos pályáját Ógyallán kezdette meg, mint Konkoly asszistense (1884). Ebben az időben az ógyallai csillagda különböző színképelemző készülékekkel, Konkoly által szerkesztett kiváló új típusú műszerekkel olyan jól volt felszerelve, hogy az egész világon talán csak a potsdami csilagda volt úgy ellátva, de ott is sok a Konkoly tanácsai szerint készült. Ez a nagy munka 2200 állócsillag színképét adja, mindegyik csillagon legalább három észlelést tettek, hogy az esetleges légköri vagy észlelői hibaforrásokat kiküszöbölhessék.

Az állócsillag színképelemezésén kívül Konkoly nagy munkásságot fejtett ki az üstökösök fizikai megismerése terén. Naprendszerünknek ezek a kóborcsillagai sok kérdés elé állították a csillagászokat. Hiszen a közhiedelem is sok túlvilági mesével ruházta fel ezeket. Háborúnak, pestisjárványnak, világvégének jele az üstökös. Egyik-másik

zárt pályán mozog, de sok csak egyszer jön a Föld közelébe, hogy aztán soha többé vissza ne térjen! Konkoly színképelemzései sok fényt derítettek reájuk, megállapításain, amelyeket legutoljára 1911-ben összefoglaló jelentésben terjesztett a tudományos világ elé, ma is csak annyiban haladt túl a csillagászat, hogy megfigyelések szerint az üstökös fényerejére hatással van a Nap folttevékenysége (1943). Hogy az üstökösök fizikai tulajdonságait jobban megismerhesse, csillagdája vegytani laboratóriumában különböző Cn Hn vegyületeket vizsgálta meg Geissler-féle csövekben más és más ritkításban, mert az üstökös színképe azonos fénysáv-eloszlást mutat a szénhidrogének spektrumával. Az összehasonlításokból megállapította az üstökösök normális színképét, amely minden üstökösre jellemző.

A csillagda alapításától kezdve 1918. év végéig állandóan, rendszeresen megfigyelte a Nap felületét és a Nap-korong szélén megjelenő protuberánciákat. Napfoltok észlelése, a protuberánciák megfigyelése, azok lerajzolása, területi nagyságaik meghatározása, később fényképezése és azok kimérése, a Wolf-féle viszonyszámok meghatározása igen jelentős és fontos munkatere volt a csillagdának. Tudjuk, hogy a napfelületi változások milyen jelentős befolyással vannak a földi éghajlatra és így az életre. A légkör maga a hődynamikus gép, amelynek fűtőkazánja a Nap. Viszont a napfolttevékenység a kazánszolgáltatta erőmennyiséget megváltoztatja. Így a légkör dynamikája is megváltozik és ez a változás jelentős hatással van az életre. (A Föld terméseredmény, halálozás, házasság, járványstatisztikája összefüggést mutat a napfolt-tevékenységi adatokkal.) Az a csaknem ötvenéves megfigyelési sorozat, amelyet az ógyallai csillagda végzett, s amelyeket nemcsak az ógyallai, hanem a zürichi jelentések is közreadtak, ilyen kutatásokra gyümölcsözőleg felhasználható. Konkoly egyik értekezésében fel is használja észleléseit és szép párhuzamosságot mutat ki a napfoltok és Budapest esőjárása között.

Vizsgálat alá vette a hullócsillagokat is. Egyrészt a hullócsillagrajokat figyelte, hogy kisugárzó középpontjukat annak csillagászati koordinátáit megállapíthassa, másrészt színképelemzésnek vetette azokat alá. Erre természetesen csak az igen erős fényű, lassan mozgó és több másodpercig látható ú. n. tűzgolyók a legalkalmasabbak. A kisugárzó középpont meghatározása eredményesebb, ha a lehulló csillagokat egymástól elég távolságra lévő megfigyelő helyeken egyidejüleg észleljük. Erre megszervezett egy észlelő hálózatot és korrespondeáló észlelésekkel sikerült a júliusi, augusztusi és októberi hulló-rajok pontos kisugárzó helyét meghatározni. A sok évi megfigyelés azt is mutatta, hogy a hullócsillag-rajok kimerüléshez közelednek. Amíg az 1910-ben végzett észlelésekkor a megfigyelési idő alatt több száz meteoritot figyelhettünk meg, 1922-ben alig néhány tizet. A színképelemzési vizsgálatok adatait megerősítették a lehullott és laboratóriumban megvizsgált (vegyelemzett) meteoritok, de ezek a megfigyelések a felsőbb légkör alkotó elemeire is fényt vetettek.

Konkoly az égiháború „istennyilait", a villámokat is színképelemezte, megelőzve vele az összes kutatókat. Az elektromos kisülés (a villám) szintén a légkör összetételére ad képet s azokra a ve-

gyülettani folyamatokra, amelyek villámláskor létrejönnek. Tudjuk, hogy villámláskor olyan nitrogén-vegyületek keletkeznek, amelyek a záporesővel a talajra jutva jelentős mennyiségű nitrogén-vegyületet adnak. A levegőből készített nitrogéntartalmú műtrágyák készítése a villámszínképek és záporesők vegyülettani vizsgálatának eredményeit vették alapul. A távoli záporeső-függönyök, az alkonyati szórt fény színképelemzése, amelyek vizsgálatát Konkoly végezte elsőnek, a következő 24 óra időjelzésére ad megbízható támaszpontot.

A csillagdán amellett a naprendszerünkhöz tartozó bolygók felületi (topográfiai) vizsgálata, különösen a Mars, Jupiter és Vénusz felületi változásai élénken foglalkoztatták Konkolyt és sok száz távcső mellett készített színes rajz mutatja a végbement változásokat. A Vénusz megfigyeléseknek nagy nehézsége, hogy éppoly fényváltozásai vannak, mint a Holdnak, de azért Konkoly volt az első, hogy az addig homogénnak látszó felületen halványabb színeződésű területeket rajzolt meg. A Jupiter felülete igen változatos képet ad, gázburkán olyan elrendeződés látszik, ami a Föld éghajlati öveinek felel meg, ezek az egyenlítő körül intenzitásukban változnak s időnként különböző színű foltok vándorolnak végig a felületen. Mars csatornákat nem rajzolt, mert jó műszerei ilyeneket nem mutattak, azok csak azt mutatták, amit valóban lehet látni a Marson. Saját észlelései alapján egyenesen tagadta a csatornák létezését. (Ma már tudjuk, hogy kevéssé jól elkészített műszerek fénytörő hatása adott csatorna vonalakat a Marson s ezek a megbízhatatlan észlelések csaknem egy emberöltőn át a Marslakók hiedelmével tartották lázban a képzelőerővel amúgy is fölösen ellátott közvéleményt.)

Mikor a mult század kilencvenes éveiben megindult a nemzetközileg megszervezett rendszeres csillagfény meghatározásokon alapuló fotometriai katalógus készítése: az ógyallai csillagdán is megkezdődtek az elvállalt égizónák csillagfényerő-meghatározásai, párhuzamosan colorimétéres megfigyelésekkel, ami a csillag színének meghatározását adja. A csillag-fényerejének meghatározása a csillag fény-nagyságrendjét, de egyúttal a hőmérsékletét is meghatározza. A fény és hőmérséklet közötti összefüggés pontos értelmezése és megállapítása br. Harkányi Bélától, az ógyallai csillagda obszervátorától ered. A csillagok fény-nagyságrendbe való osztályozása és rendszerbe foglalása módot adott arra, hogy átfogó képet kapjunk a csillagrendszerekről és a csillagfejlődésről. Naprendszerünk beletartozik a Tejútrendszerbe, amely néhány tízezer fényév hosszúságú csillaghalmaz, ezen kívül vannak az óriási csillaghalmazok, mint a Tejútrendszerhez hasonló csillagrendszerek. A fényerő és hőmérséklet megadta azokat a határokat, amelyek mellett sajátfényű csillag még lehetséges, megkapjuk a törpe- és óriáscsillagok egyensúlyi határait, fejlődési állapotát. De a szorgos csillagfényerő-mérések feltárták előttünk a változó fényerejű csillagok titkát is, amelyek legnagyobb része kettős, vagy több csillagrendszer képét adják s az egymás körül keringő csillagok mechanikai viszonyait, törvényeit tárják fel a kutató előtt.

Ebbe a nemzetközi munkatervbe az 1899. évben kapcsolódott bele az ógyallai csillagda, amikor Konkoly alapítványként odaajándékozta a Magyar Államnak, összes felszerelésével és könyvtárával. Az alapítványi feltételek közül legfontosabb volt, hogy a Magyar Állam gondoskodik a csillagdai tudományos munka zavartalan továbbfolytatásáról azzal, hogy szakképzett csillagászokat alkalmaz és azok kutatási lehetőségéről gondoskodik, míg Konkoly él, minden ellenszolgáltatás nélkül vezeti a csillagdát és életében csak az ő beleegyezésével lehet az intézményt áttelepíteni. Így a csillagfénymérésekre alkalmas műszerek egész sorával szerelte fel az Állam a csillagdát s a megfelelő kézikönyvekkel egészítette ki a könyvtárat. A vizuális fénymérésre a Zöllner-féle nagy fotométer, a fényképes mérésekre a Heyde-féle távcső Schwarzschild-féle mozgófényképező géppel, Zeiss-féle sztereokomparátor és sok mellékműszer állott rendelkezésére a csillagászoknak.

Ezt a hatalmas, csaknem két évtizedre szóló munkát dr. h. c. Tass Antal és dr. Terkán Lajos e. m. tanár végezték. Munkásságuk két hatalmas kötetben jelent meg. (1916.) Ennek a munkának előszavát még Konkoly írta meg és beszámolót írt az Akadémia számára, de befejezni már tem tudta, mert a halál váratlan hirtelenséggel kivette kezéből a tollat.

A csilagdai évkönyvek, mint a munkásságról való beszámolók, Konkoly három nagy kézikönyve, melyek a csillagfizikai megfigyelések és fényképezés módszereinek összefoglaló, kritikai ismeretét tárgyalják és a csak tisztán csillagászati szakmunkái 3763 nyomtatott oldalt adnak s ennek a fele folió-formátumú. Minden jelentős munkája német nyelven is megjelent, hogy nemzetközi közkincssé tegye.

Konkoly a műszerkészítés mestere volt, mint észlelő sohasem hagyta el a megfigyelések szilárd és tárgyilagos talaját, soha nem írt le egy állítást sem, ami nem felelt meg az észlelt valóságnak, munkatársainak mindig kész segítőtársa volt s alkalmat adott rá, hogy munkáik eredményét a tudományos fórumok előtt megismerhessék. A csillagda államosításáig a csillagdán dolgozó tisztviselőket sajátjából fizette s nem panaszkodhattak, hogy szűken honorálja munkájukat. A tudósok körében hírnevet itt szereztek, hiszen mindegyikről megemlékezik a tudománytörténet: Schrader, Kobold, Tettens, Lakits, Bártfay, Kövesligethy, Tass, Terkán, Bodócs, Hoffmann voltak munkatársai. Munkaalkalmat adott nekik és hagyta őket dolgozni, nehézségeiken átsegítette őket, de sohasem kívánta magának a mecénásnak kijáró hajbókolást. Kora tudósaival, lett légyen az német, angol, francia, olasz, belga, nemcsak baráti, hanem munkatársi kapcsoltban is volt s nem akadt kortársai között egy sem aki az európai csillagdák műszereit kritikai szempontból — amely kritika személyes tapasztalatokon nyugodott — oly jól ismerte volna, mint ő. A csillagdája számára készült műszereket más csillagdák műszerein tett tapasztalatok alapján, természetesen hozzáadva a maga zseniális szerkesztői adottságát, építette meg. Vizsgálataiban nem kötötte mások szerkesztette műszer, a kézhez vett műszer csakhamar új, alkalmasabb, jobb: „System Konkoly" alakban tett jeles szolgálatot, nemcsak a távcső-

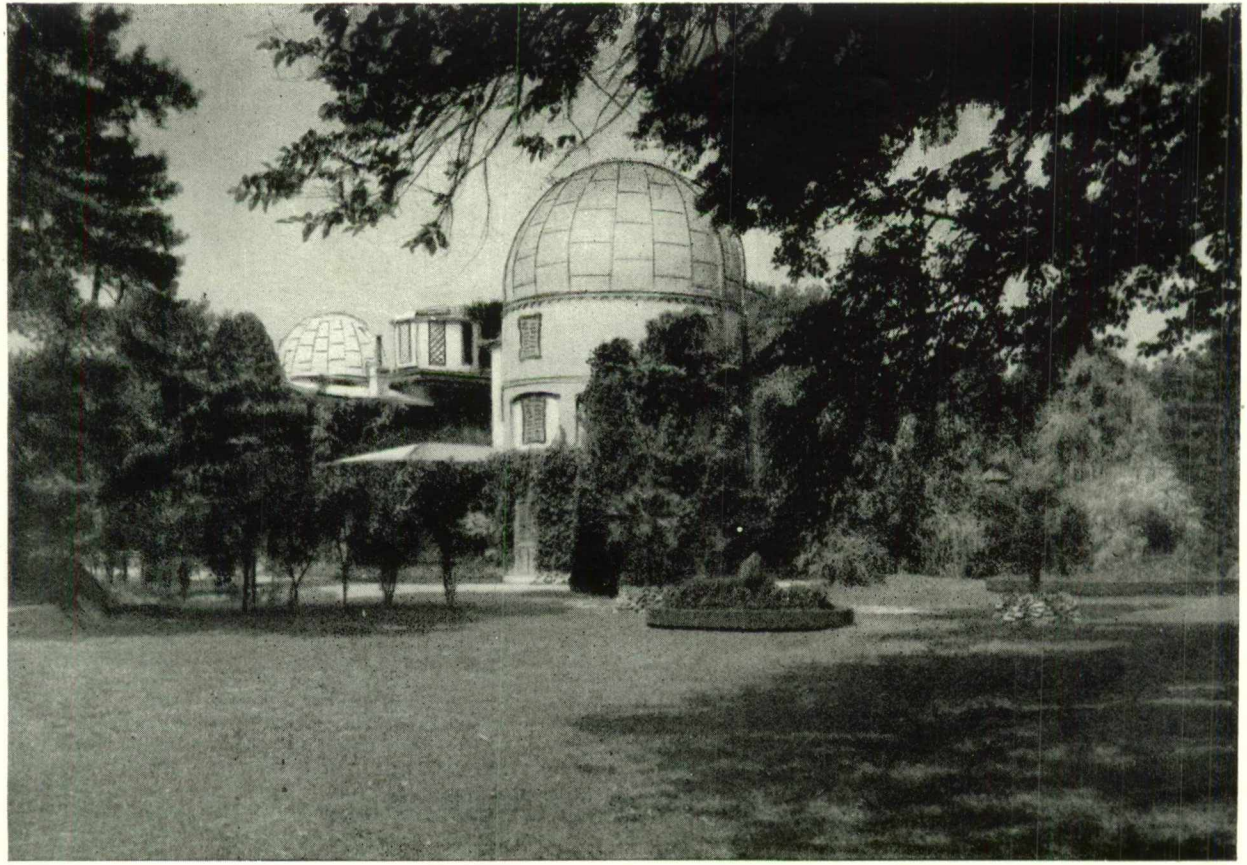

I. *A csillagda főépülete keletről.*

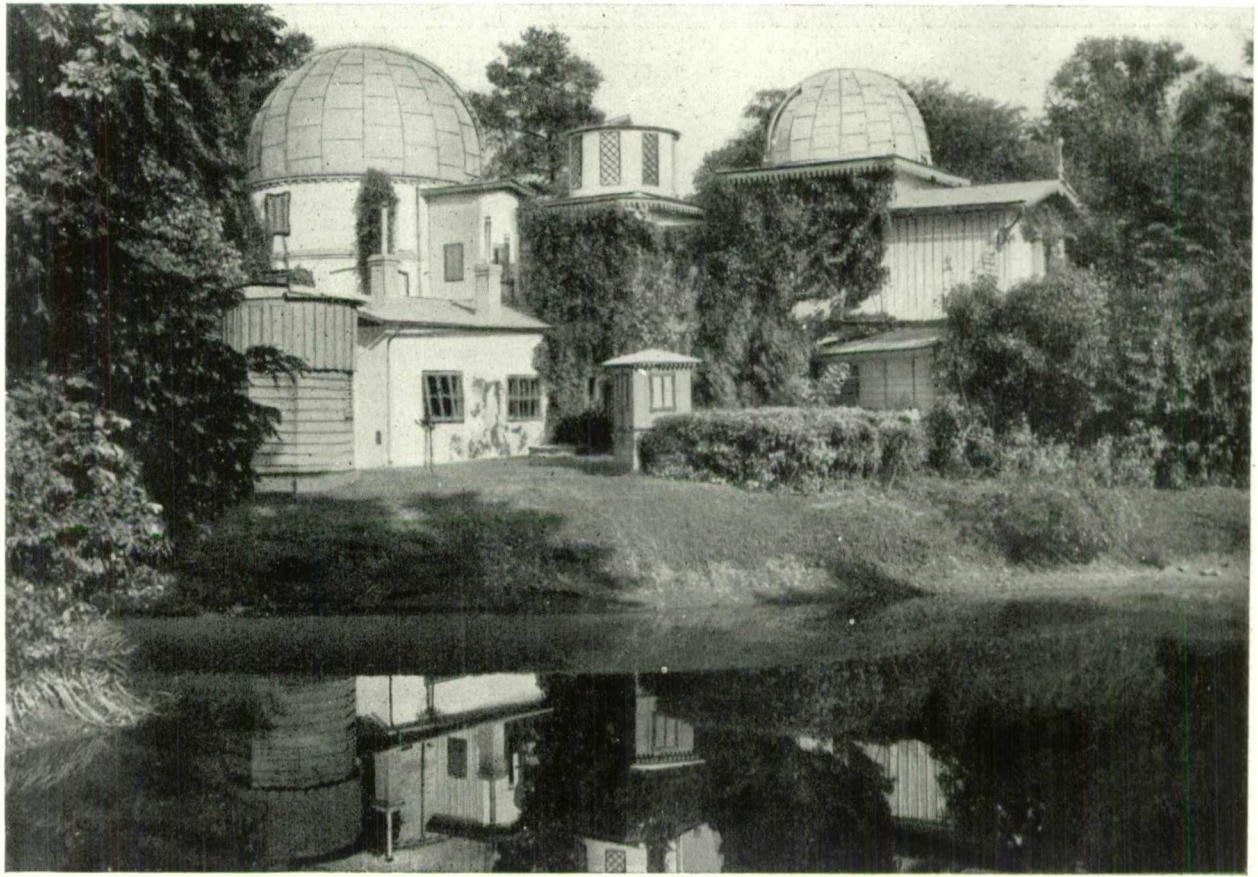

II. *A csillagda főépülete nyugatról.*

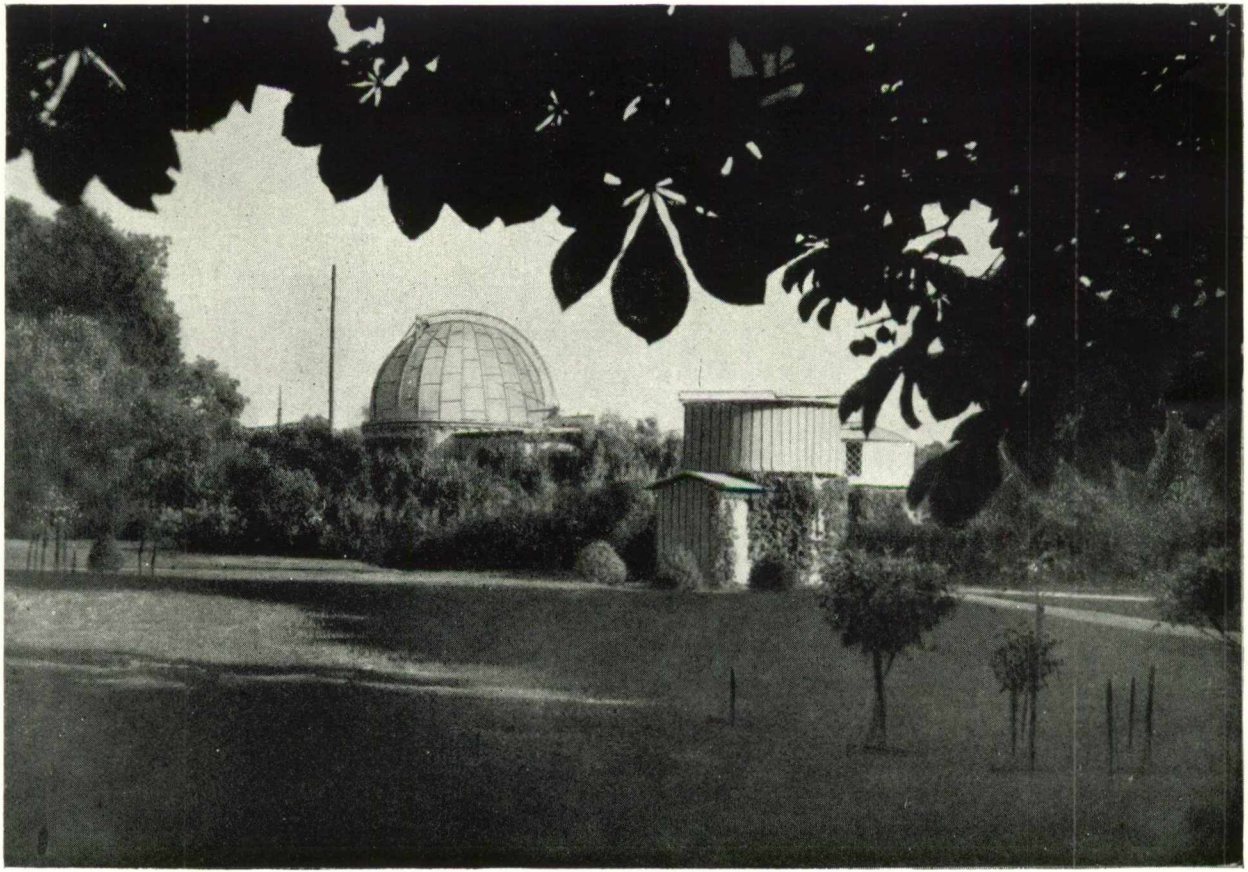

III. *A Heyde-kupola és fénymérő házikó.*

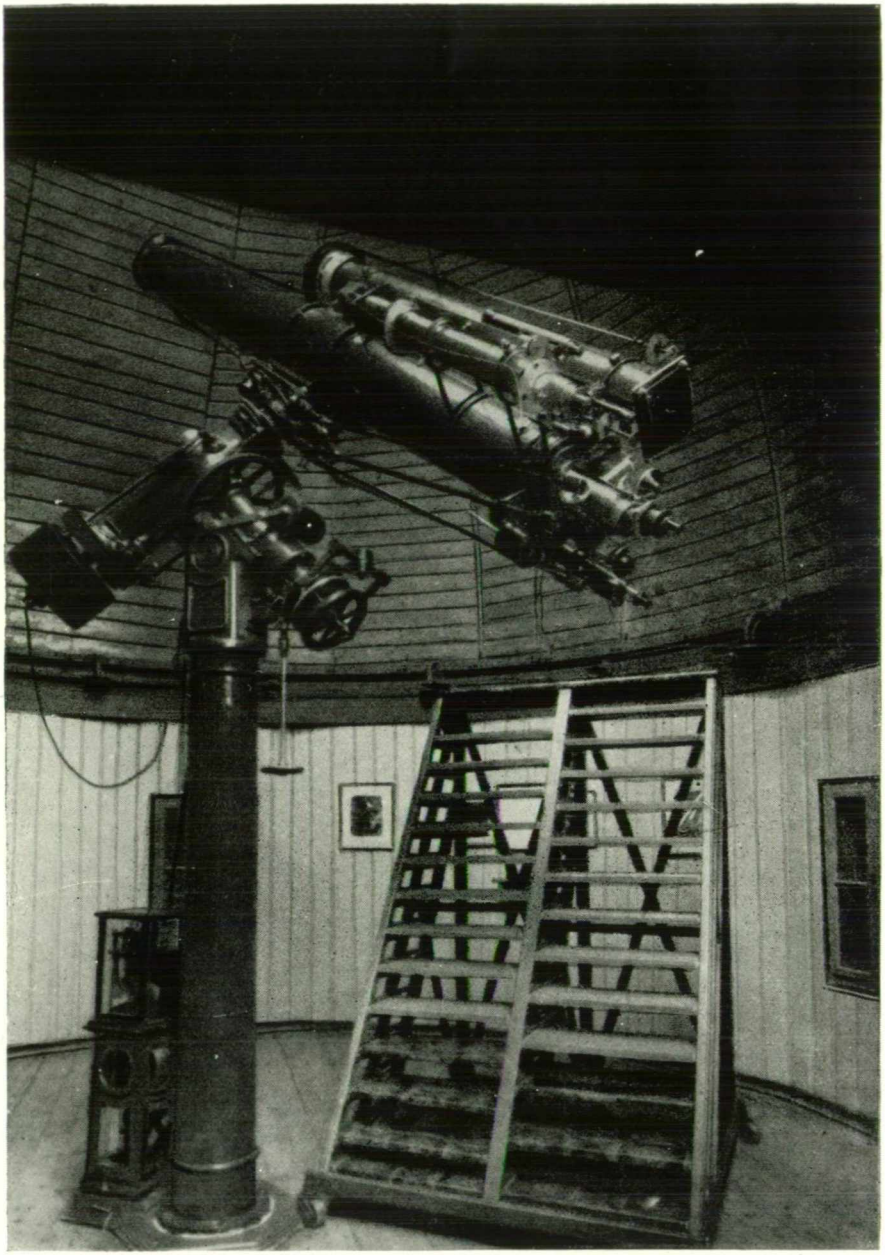

IV. *A Konyholy-féle nagy kettős távcső.*

vek, hanem a legkisebb mellékeszköz is. De semmit sem „védjegyeztetett". A tudás közkincs s annál több haszna van, minél többnek válik közkincsévé. „Elsőség" megállapítását nem követelte soha, nem ilyenekben kereste az elismertetését.

1918 decemberében vált közismertté, hogy a csehek a Duna vonalát Pozsonytól Párkányig megszállják. Ez a csillagda menekülését tette szükségessé. 1919 vízkereszt napján már Budapest felé volt útban a csillagda főműszereit szállító vonat. A Budapesten biztonságba helyezett műszerek adták alapját a Svábhegyi csillagdának.

1919 március 3-án temettük el Konkoly Thege Miklós özvegyét, Madarassy Erzsébet úrnőt. Március 14-én jelent meg egy cseh katonai vegyes bizottság az ógyallai obszervatóriumok átvételére. A bizottság vezetője dr. Kaván György, a prágai cseh csillagvizsgáló adjunktusa és dr. Urbán hadnagy katonai meteorológus volt. Az átvétel és kényszerátadás egy tiltakozó jegyzőkönyv felvétele mellett történt. (1919. III. 14.)

A cseh-szlovák megszállás alatt a csillagda első vezetője dr. Kaván volt, aki napfolt és asztrometriai méréseket végzett, mellette dolgozott dr. Malíř tanár, aki csillagásztörténeti tanulmányokat folytatott, különösen a Ptolemaios-i csillagászat érdekelte, de hullócsillagészleléseket is végezett és dr. Dittrich tanár, a prágai cseh egyetem magántanára, aki elméleti csillagászattal, a letűnt kultúrnépek csillagászatával és a földmágnességi megfigyelésekkel foglalkozott. Az elvitt műszerek helyére eleivel csak kisebb műszerek kerültek az üres kupolákba: egy kisebb tükörteleszkóp, egy kisebb kettős távcső, amely csillagfényerő mérésekre Malíř tanár kitűnő elgondolásával készült (egyszerre lehetett megfigyelni a látómezőben az összehasonlító és összehasonlítandó csillagot). — 1926 és 1927 évben a legnagyobb kupolába kellő átépítések után a nagy, 60 cm átmérőjű Zeiss tükörteleszkóp került egy 20 cm átmérőjű kísérő távcsővel. Ezzel a műszerrel dr. Sternberk végzett kutatásokat, aki dr. Kaván és dr. Malíř Prágába való áthelyezése után jött Ógyallára. Az intézet vezetője ekkor dr. Dittrich lett. Valóban tehát 1927-ben lett az ógyallai csillagda úgy felszerelve, hogy komoly csillagászati kutatásokra alkalmassá válhatott. Ebben az időben indult meg a könyvtár kiegészítése is, folyóiratok megrendelésével és az új könyvek, cserepéldányok beszerzésével. Dittrich dr. 1936-ig vezette az intézetet, ekkor Prágába ment s a vezetést átvette Sternberk dr. A megszervezett második csillagászati helyre dr. B. Novák kisasszony jött, aki a Nap fizikai vizsgálatára kapott megbízást. Tervei szerint az intézet mechanikai műhelyében elkészült egy rács-spektroheliográf, de mielőtt az érdemleges kutató munkát elkezdhette volna, a bécsi döntés alapján Ógyalla felszabadult az idegen megszállás alól s az összes cseh tisztviselők Prágába mentek el. Minden felszerelést (műszer, könyvtár, mechanikai műhely), amellyel a csillagdát a cseh állam ellátta: 1938 októberében és novemberében a prágai iskolaügyi minisztérium rendeletére elszállítottak. De amit itt találtak, azt itt hagyták.

A felszabadulás után azonnal megkezdődtek a tárgyalások az

ógyallai csillagda sorsára vonatkozólag, amelyek azzal végződtek, hogy 1942. július 10-én egy bizottság a meglévő műszereket és könyvtárat a svábhegyi, kolozsvári, debreceni egyetemi csillagdák tulajdonába adta át. Így Ógyallán, a Konkoly Thege Miklós által alapított és a Magyar Államnak alapítványként átadott csillagda megszűnt. Az alapító nevét jogilag a svábhegyi csillagda örökölte, mely a budapesti Pázmány Péter tudományegyetem intézményei közé tartozik. Az ősi családi parkban elhelyezett „nagy csillagda" Konkoly-múzeummá lesz, ennek berendezése, az épület renoválása most van folyamatban.

Ógyallán azonban fennmaradt a Konkoly intézmények közül a meteorológiai és földmágnességi obszervatórium és a földrengési intézet. A felszabadulás után ezek az intézmények új műszerfelszerelésekkel, építkezésekkel, havonta megjelenő jelentéseikkel szolgálják a magyar tudományt.

KENESSEY KÁLMÁN

ÁPRILIS

Illatos az erdő.
Libbenő, lebbenő pacsirták
tágítják az eget, mely súlyos volt, míg vállunkra hullt.
Fák között a nappal néha még üres és bús borult,

de hosszú, esős délutánok, csatakok
helyére napözönnel oson
új óra, ébredés
és jöttére távoli, álmos házsoron
mint riadt rebbenés
szárnyukkal csapdosnak a félénk ablakok.

És csend lesz. Az eső már csak halkan szemez.
a sötéten csillogó komoly kövekre.
Csitt! Most fényestestű, álmodó rügyekbe
és tavaszi bimbókba bújik minden nesz.

RAINER MARIA RILKE
Ford.: KASSAI ZOLTÁN

TAVASZI KÉPEK

Néha a költő visszagondol
tűnt tavaszokra, — s szeretné
megörvendeztetni az életet
egy kis csokor tavaszi virággal.

Tárt tenyérrel

Tavasz van. Nap süt. Hullanak a szirmok.
Egy-egy közülök súrolja bús arcom...
Élet: csupa-bimbó, —
s az egész világot
tárt tenyeremben tartom.

Szemnyitogatás

Nézem a napot: — csupafény,
nézem az eget: — csupakék,
nézem a fákat: — csupazöld...
Rádgondolok: —
és
ünneplőbe öltözik a föld.

Óraütés a tavaszban

Valahol mindig ver egy óra,
tán búcsúzóra?...
(Egy-kettő-három: — tavasz!)
Nem!...
Találkozóra!

Színkeverés

Fehér a fény és zöldek mind a fák,
szívem piros, — belőle csordult életre az
egész világ.

Halálszél zúg

Tavasz van,
ritmusosak a nappalok,
minden ragyog...

Ilyen tavasz lesz akkor is,
ha meghalok...

Japáni kép

Lassan kúszik az ég felé egy füstszalag,
(haldoklón? ölelőn?...)
s magába szippantja a nap.

Napsütés

Zaj itt is, ott is,
szél rohan...
Majd napsütés: —
most olyan jó
gondolni valakire boldogan.

Reggeli fény

Nem álmodtam és nem aludtam
e Kísértetek Éjjelén, —
és mégis reggel!
Minden ragyog:
— mert
bennem született a Fény!

A „Halhatatlan"

Tőlem hozzád már annyi csak az út,
mintha a lelkem mélyén halkan,
önmagamnak
kinyitok egy kaput.

ÁGOSTON JULIÁN

VAN EGY VÁR

Van egy vár. Régi, elmúló
pajzs kapuja felett.
Fák nőnek rá, égbenyúló
könyörgő, bús kezek.

A lassan semmibe hulló
ablakba szökik bámuló
kék virág sóváran.

Nem síró nő gyászban —
virág a végső búcsúzó
a szomorú, megtört várban.

RAINER MARIA RILKE
Ford.: KASSAI ZOLTÁN

DARÁNYI IGNÁC ÉS A FELVIDÉK

IDESTOVA 16 ÉVE, hogy Magyarország fénykorának egyik legkimagaslóbb államférfia, Darányi Ignác, volt földmívelésügyi miniszter elhunyt. Benne a magyar mezőgazdaság legkiválóbb feljesztőjét, az elmúlt évszázad legnagyob agrárpolitikusát, a hazai tudományos kutatás legjelentősebb előmozdítóját és a nép egyik legnagyobb jótevőjét tiszteljük. Darányi Ignácra és működésére hálás szívvel gondol vissza a Felvidék, különösen Kárpátalja népe is, mert azok közé az államférfiak közé tartozott, akik nemcsak meglátták a nép problémáit, bajait, hanem azon sikeresen segíteni is tudtak. Ilyen sikeres kezdeményezése volt — többek között — a ruténlakta Kárpát-hegyvidék népe közgazdasági helyzetének javítására irányuló állami segélyakció, amely eleinte mint rutén-akció, később azonban, midőn már működését a Felvidékre is kiterjesztette, mint a hegyvidéki miniszteri kirendeltség akciója vált emlékezetessé. Folytonos helyszíni munkálkodással igyekeztek a hegyvidéki nép gazdasági helyzetét javítani.

Az akció eredete visszanyúlik az 1896-os évre, midőn Magyarország ezeréves fennállását ünnepelte, és midőn az ország határán, a Vereckei-szorosban emelt emlékmű leleplezése alkalmából az ott megjelent közéleti férfiak a hegyvidék népének anyagi és szellemi megsegítését elhatározták. Firczák Gyula akkori munkácsi megyéspüspök szerkesztette a kormányhoz az emlékiratot, amelyben a rutén-lakta magyar hegyvidék népének megsegítését kérte. A kormány felkarolta és méltányolta a kérelmet és a segítés intézményes megszervezését Darányi Ignác földmívelésügyi miniszterre bízta, aki a feladatot sikerrel meg is oldotta.

A szűk völgyek közé letelepült és a hegyvidék sajátságainak megfelelő módon szétszórtan lakozó népesség, utak és közlekedő eszközök hiányában a kultúrától és a magasabb szellemi színvonalon álló honfitársaitól is elzárva élt, kevés iskolával rendelkezett s valóban rászorult az intézményesen megszervezett segítésre. A föld- és a legelőhiány, amely a nagykiterjedésű kötött-birtokrendszernek volt a függvénye, valamint a közlekedés nehézsége egyrészről bénítólag hatott az állattenyésztés célszerű fejlődésére, másrészről az okszerű gazdasági ismeretek terjedésének is útját állta. A nép kereseti forrása szintén csekély volt, mert a nagykiterjedésű erdőbirtokok ekkor még a fa-anyag csekély értéke folytán, némi szénégetésen és fakitermelésen kívül munkaalkalmat nem szolgáltattak. A háziipar, az eredetileg ősfoglalkozást űző nép között, útmutatás és értékesítő alkalom híján szintén nem fejlődhetett. Ugyanekkor az Oroszországból és Galíciából a múlt század elején bevándorolt kazárok a rutén hegyvidéki lakosok közé települve a családokat

uzsoraüzletekkel és az italmérés kézbentartásával rabszolgasorsra fogták, közvetítő kereskedelmet létesítettek a hegyvidék és síkság között, mégjobban elzárva a hegyvidéki lakosságot a síksággal való érintkezéstől és elejét vették annak, hogy ott gazdasági és társadalmi fejlődés megindulhasson. Ilyen körülmények között élt a szegény nép, amelyen a hegyvidéki kormányakció segíteni akart s felismerve a helyzetet, fáradságot és pénzáldozatot nem kímélve, sürgős munkához látott. A rutén nép megmentésére a következőkben foglalt hathatós intézkedéseket tette:

A hegyvidéki miniszteri kirendeltség elsősorban *földbérleteket* létesített. A környék kisgazdái 42.000 holdnyi mezőgazdasági területhez jutottak bérlet útján, mind szántóföldekhez, mind kaszálókhoz és havasi legelőkhöz. Minthogy azonban a bérlet csak ideiglenes állapot, a hegyvidéki akció feladatául tűzte ki azt is, hogy a hegyvidéki lakosság *örök áron* juthasson ennél nagyobb terület birtokába. A hegyvidéki miniszteri kirendeltség működésének ideje alatt a legmesszebbmenő állami támogatással 14.000 holdat vásároltak meg a hegyvidéki községek, amely a földinséget ugyancsak számottevő módon enyhítette. Az állami támogatás kamatmentes kölcsönök kieszközlésén kívül legelővásárlási államsegélyből is állott. A földbérleti és birtokvásárlási ügyeken kívül a hegyvidéki akció felkarolta a *havasi legelők rendezésének* ügyét is. A havasokat nemcsak karban tartotta, hanem állami akció révén a termőképességüket fokozta, havasi kaszálókat létesített, havasi tanyákat és nagyszámú állat befogadására alkalmas istállókat építtetett.

Kiemelkedő szerepet töltött be a hegyvidéki akció az *állattenyésztés* fejlesztésének érdekében. A hegyvidék lóállománya az akció kezdetekor igen gyenge volt. Lótenyésztést a lakosság egyáltalában nem űzött, noha jóformán egyedüli keresetforrása a fuvarozás volt. Az állam Szolyván méntelepet létesített s a hegyvidéki miniszteri kirendeltség működése alatt a mének 20.000 darab kancát fedeztek.

Azonban nemcsak a lótenyésztés indult fejlődésnek, hanem a *szarvasmarhatenyésztés* is. Negyvenöt évvel ezelőtt a ruténlakta hegyvidék szarvasmarhaállománya elcsenevészedett, apró egyedekből állott, amelyek ugyan a hegyi legelőt jól kihasználták, — mert úgyszólván kecskemódra tudtak megélni —, tej- és hústermelésük azonban a legszerényebb igényeknek sem felelt meg. Az állomány javítását kistermetű, Tirolból importált borzderes innthalli bikákkal kezdette meg a kirendeltség. Hogy azonban már hamarább célt érjen, 5 éven keresztül már kifejlett innthalli üszőket importált és osztott szét kedvezményes áron, hitelben, részletfizetésre a hegyvidéki gazdák között. Amidőn pedig évek múlva az állomány javult és testben is megnagyobbodott, montafouni apaállatokat osztott ki ugyancsak kedvezményes áron, évente átlag 200 darabot. Többezer importált üszőt osztottak így szét, azonban egyéb úton is gondoskodtak még a szarvasmarhatenyésztés fejlesztéséről, így *üsződíjazásokat* rendszeresítettek, bevezették a *védőoltást* és mindezen felül meghonosították a *tejszövetkezeteket*.

Fontos állattenyésztési érdeket szolgált a *sertésállomány feljavítása* is. A hegyvidék sertésállománya általában nem volt ugyan rossz, egyöntetűség azonban csak azóta tapasztalható, mióta a hegyvidéki kirendeltség szakszerűen megválasztott tenyészkanokat osztott ki a községek között.

Máramaros megyében, ahol a kisgazdaközönség legelőhiányban nem szenved, igen szép racka-juhtenyészet volt található; Bereg- és Ung-megyékben azonban a *juhtenyésztés* meglehetősen alacsony fokon állott. Ennek orvoslására, több éven át elosztva, kistenyésztőknek összesen 2000 tenyészjuhot osztottak szét árkedvezménnyel s ezenkívül 600 darab kost is bocsátottak köztenyésztésre, megfelelő államsegéllyel.

A *baromfitenyésztés* a hegyvidéken elég kedvező állapotban volt, úgyhogy e tekintetben nagyobbszabású akció nem vált szükségessé. Mindazonáltal a hegyvidéki miniszteri kirendeltség 2000 darab különféle tenyészbaromfit osztott ki árkedvezménnyel. Fellendítette a tojás értékesítését, amennyiben a kizsákmányoló közvetítő kereskedelmet *tojásértékesítő szövetkezetek* alakításával szabályozta.

Mivel a hegyvidéken igen nagy jövedelemmel űzhető a *méhészkedés*, ezért 150 kisgazdának, egy gazdakörnek és egy gazdasági ismétlőiskolának ajándékozott a hegyvidéki kirendeltség méhészeti felszerelést. Elősegítette ezenkívül a *méhcsaládok vásárlását*, valamint *a viasz* és *a méz értékesítését*. A méhészek kioktatására *méhészeti vándortanítókat* küldtek ki.

Ugyancsak a hegyvidéki kirendeltség volt az, amely az erre alkalmas patakokban szakaszonként való szakszerű elosztással 50.000 *tenyészrákot* helyezett el, aminek eredménye az összes helybeli piacokon érezhető volt.

Bereg vármegyében két *ikraköltő telep* is létesült, amelyeknek államsegélyül több mint egy millió pisztrángikrát adományoztak.

A kereseti alkalmak szaporítása terén a hegyvidéki kirendeltség ugyancsak érdemes szerepet töltött be, mert fejlesztette a *háziipart* és megszervezte a *munkásközvetítést*.

A ruténlakta hegyvidék népe úgyszólván kizárólag földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott. Minthogy azonban a földje kevés és szűkentermő, viszont pedig a tél hosszú és a hegyvidéki gazdát tétlenségre kárhoztatja, reá van utalva, hogy valamilyen háziipari foglalkozást űzzön.

Így az értéktermelés a kisgazdacsaládoknál télen sem szakad meg és nem áll elő olyan jövedelmi szünidő, amikor a nyári kereset elégtelenségét télen adósságcsinálással kell pótolni.

A hegyvidéki kirendeltség különféle háziipari ágak meghonosításán nagy buzgalommal fáradozott, úgy, hogy az első világháborúig több, mint 100 háziipari szövetkezet közel 6000 szakképzett házi iparosnak nyujtott jövedelmet és téli foglalkozást. Az egyes háziipari ágakat a hegyvidéki kirendeltség tanfolyamok rendezésével vezette be. A rendezett *tanfolyamokban* bennfoglaltattak a nádfonás, gyékényfonás, fafaragás, seprűkötés, abroncskészítés, gyapjúszövés,

csipkeverés, gombhorgolás és gyermekjáték készítése is, nemkülönben a gyógynövénygyüjtés, amely a nehezebb munkára alkalmatlan egyéneknek nyujtott megfelelő mellékkeresetet.

Jelentős szerepet játszott a hegyvidéki kirendeltség a *munkásközvetítés* terén is. A hegyvidék, a földhiány következtében oly fölös munkaerővel rendelkezett, amelyet az otthongazdálkodás a nyár folyamán is nélkülözhetett, viszont pedig az illetők rá voltak utalva, hogy téli kenyerüket nyári munkájukkal keressék meg. Ebből a célból a hegyvidéki kirendeltség fokozatosan nagyobb és nagyobb számban szerződtetett mezőgazdasági munkásokat, részint állami birtokra, részint pedig síkvidéki magánuradalmakba, részben hathónapos munkára, részben, mint tartalék munkást, aratás idejére. Ezenkívül a hegyvidéki nép aratást is szokott vállalni a síkvidéken, hogy ezzel téli búzaszükségletét biztosítsa magának. Máshonnan és máshogyan a hegyvidékre búza nem került. Így szoros kapcsolat fejlődött ki a hegyvidéki és a síksági lakosság között, úgy, hogy az előbbiek a magyarlakta síkságot joggal saját éléskamrájuknak tekintették.

A gazdálkodási mód javítására a hegyvidéki akció sikeresen foglalkozott a gazdasági ismeretek terjesztésével is. A szakismereteket *gazdasági tanfolyamok*, népies téli gazdasági előadások, továbbá egyes tanulmányutak rendezése útján fejlesztették. Nagyon jól bevált intézmény volt a népies mintagazdaságok szervezése, mert ezzel példát lehetett mutatni a gazdaközönségnek. A hegyvidéken tizenhét népies mintagazdaság állott fenn, s ezenkívül mind elméleti, mind gyakorlati útmutatással szolgált a modern gazdasági ismeretek terjesztése körül a szolyvai gazdasági ismétlő iskola és a vereckei tejgazdasági telep. Ez utóbbin a növendékek túlnyomó részben hegyvidéki ifjak voltak, akik mint szakképzett tejmunkások kerültek ki az iskolából.

A régi gazdálkodómód helyes irányba való megváltoztatásához szükségessé vált az is, hogy jófajta vetőmagvakkal felfrissítsék az egész vidék termelését, egyes, eddig nem termelt növényeket pedig — különösen takarmányféléket — meghonosítsanak. Nagy szerepet játszott ezek között a lóhere, amelynek termelése megtízszereződött.

A hegyvidéki gazdálkodás legfőbb támasza a jókarban levő kaszáló és legelő. Mindez a ruténlakta hegyvidéken mostoha kezelésben részesült, úgyhogy a hegyvidéki miniszteri kirendeltség ezirányban erélyes akciót volt kénytelen kifejteni. Megfelelő beosztással legelő- és réttisztítást, vadvízlecsapolást, réttrágyázást és öntözést, vízmosáskötést és zöldtrágyázást honosított meg egyes gócpontokon, ahonnan kiindulva az egész vidék *rét- és legelőgazdálkodását* gyökeresen kívánta reformálni.

A kirendeltség a *gyümölcstermelés* ügyét sem hanyagolta el. Faiskolákat létesített, továbbá nemes gyümölcsfa-oltványokat osztott ki a gazdaközönségnek, megszervezte a *gyümölcsértékesítést*, továbbá a kisgazdaközönségnek hordozható szeszfőzőkészülékeket bocsájtott rendelkezésére.

Mindezekután említsünk még meg egy, a gazdálkodás szempontjából nagyon fontos kérdést: *a hitelügyet*. A hitelügy a hegyvidéken

a legelhanyagoltabb állapotban volt. A zavaros bérletviszonyok miatt a föld nem volt hitelképes, s így hosszúlejáratú olcsó földhitelhez az eladósodott kisgazdaközönség nem juthatott, személyi hitel igénybevételekor pedig — még ha a vidéki pénzintézetekhez fordult is — az elkerülhetetlen közvetítés folytán a legkörmönfontabb módon uzsorások karmai közé jutott. Emiatt szervezte meg a hegyvidéki miniszteri kirendeltség a hitelszövetkezeti hálózatot.

A hitelszövetkezeti hálózat erős kapocs volt, amely a hegyvidéket a Budapesten székelő Országos Központi Hitelszövetkezethez fűzte. A hitelszövetkezetek az uzsoraesetek csökkentésében igen hathatós szerepet játszottak és nemcsak személyi hitelt, de jutányos annuitásos kölcsönöket is nyujtottak a rászoruló kisgazdáknak. Az áruzsora megszüntetése és a hegyvidéki lakosságnak jutányos áron megbízható bolti cikkekkel való ellátása céljából a hegyvidéki miniszteri kirendeltség az áruraktári hálózatot is megszervezte három központtal és számos fiókkal. A forgalmat a Hangya fogyasztási és értékesítő szövetkezet központja bonyolította le.

A Darányi Ignác által megszervezett felvidéki akció — mint láttuk — nagyon szép eredményeket ért el. A hegyvidéki miniszteri kirendeltség működésének következtében az *útviszonyok is javultak* s a hegyvidék a vármegyei központok felé majdnem mindenütt megfelelően karbantartott utakon közlekedhetett.

Mindezekből kitűnik, hogy a magyar állam szeretettel és megértéssel látott hozzá a rutén nép talpraállításához s nem kímélt sem költséget, sem munkaerőt, előszítvén a talajt arra, hogy ezen országrész, mint a magyar síkság kiegészítő, szervi része, virulásnak induljon, és a rajta megindítható nagyobbszabású ipar fejlődésnek lendülve ezt a népet boldoggá, megelégedetté tegye anélkül, hogy annak nemzeti, vagy vallási érzelmeit a legtávolabbról is érintené.

Hogy az állam törekvése annakidején oly szép sikerrel érte el célját, az nagyrészt *Darányi Ignác* érdeme volt, aki céltudatosan és körültekintően szervezte meg a hegyvidéki akciót úgy, hogy ennek eredményeire még ma is nagyon sokan emlékeznek, de hálásan gondolnak a Felvidéken őreá is, mint akinek az első világháború előtti felvidéki mezőgazdasági élet fellendülése volt köszönhető.

HÉVEY LÁSZLÓ

A VŐLEGÉNY NEM TÁNCOL

Lipóczi Gazsi kapta meg a levelet, Lipóczi tanító úr kisebbik fia. Gazsiból tanár lesz két esztendő múlva — ha vizsgái sorra sikerülnek —, ezekben a hetekben azonban még nyaralt, ami azt jelentette, hogy az égvilágon nem csinált semmit. Hacsak azt nem lehet foglalkozásnak minősíteni, hogy Ágnesnek, az intézőék vendég-lányának udvarolt. De azt is csak olyan nyári unalommal tette, nehogy Ágneskában felesleges remények ébredezzenek.

Ennélfogva Gazsi igen örvendezett a levélnek s háromszor is elolvasta egymás után, hogy annál jobban belevésődjék a sűrű sorok értelme a nyári unalmon hízott koponyába. A levelet a városból írta a kultúregyesület elnöksége, — amely úgy látszik, pillanatnyilag valami nagy népünnepély rendezőtestületévé alakult —, és arra kérte Gáspárt, hogy szép, üde, színes, táncos és énekes gyöngyösbokrétára valót szedjen össze a faluban, aztán szüreti ünnepségre hozza be diadallal, mert felvonul a vidék népe, a város közönsége, megjelennek a pártelnökök s a kultúregyesületi vezetők, egyszóval, mint mondani szokás, a kisebbségi magyarság ismét megmutatja szellemi arculatát és népi erejét. Beszédek is elhangzanak majd, a szomszéd fürdőtelepről pedig külföldieket hívnak meg a nagy látványosságra. Hadd lássák, mit tudunk. Íme, ebbe az országos mozgalomba kapcsolódjék be Gazsi — írta kedvesen a levélküldő — általánosan ismert faluszeretetével, lelkesedésével, hozzáértésével s azzal a lendülettel, amelyet a közügyek iránt már az édesapja is annyiszor tanusított.

Egyszóval: mutassa be a falu valami szép táncát és vegye elő a ládákból a régi, szép népviseletet a fiatalság. A Gazsi faluja ebből a szempontból az elsők közé tartozik. Rajta tehát, pillanatnyi késedelem nélkül.

Gazsi elégedetten bólintott, lám, máris szükség van rá és dolgos két kezére. Mellét önérzet feszítette s peckesebben lépkedett az udvar akácfái alatt, mint akin az egész ünnepély sikere, fénye függ. Pedig csak két cikket írt eddig a megyeváros hetilapjába: az egyik cikkben a pusztuló népviseletről beszélt, a másik cikkben pedig az ármentesítő társulatnak rohant neki valami talajvízből visszamaradt mocsár miatt.

— Így születik a közéleti ember — dünnyögte büszkén, aztán zsebébe süllyesztette a levelet, odaszólt Julisnak, hogy ebédre pontos időben visszajön s kisétált az ajtón, a szövetkezeti bolt felé. A szövetkezetben mindig lehet találni komoly, értelmes öregeket, akikkel szót ért az ember a falu s a világ dolgairól, de akadni ott nyelves vénasszonyokra, akik legjobban tudják, kinek ládájában dohosodik még tarka, gazdag ruhanemű a régi, levetett viseletből s ki járja a táncokat legszebben ma is.

A szövetkezet ecetszagú és sóízű helyiségében éppen a légy-

fogókat akasztgatta a mennyezetből kiálló kampósszögekre Harcos úr, az üzletvezető, amikor Gazsi szélesen rányitott. S miután megvette az esedékes tíz Vlastát, rögtön rá is gyujtott egyikre s otthonosan telepedett a támlanélküli kis székecskére, a citromos kosár mellett.

— Nagy ujság van — pöfékelte Gazsi s utánabámult egy pillanatig a savanyúcukros üveg felé botorkáló füstnek —, a falu is szerepelni fog a bokrétában, meghívtak bennünket. Hogy én rendezzem, arra kértek.

Harcos úr gondosan felakasztotta az új friss légyfogót s Gazsi felé fordította kövérkés, barátságos arcát:

— Aztán tudunk-e valami szépet? — kérdezte gyanakodva —, mert akármilyen ugrálással nem lehet kiállani a dobogóra!

Mert e pillanatban már ő is magáévá tette az eszmét.

Gazsi arcán végigfutottak a gond bús felhői.

— Hiszen ez az, azt jöttem megbeszélni. Itt mégis mindent a legjobban tudnak.

Harcos úr gondosan szemétkosárba helyezte a kiérdemesült légyfogókat, amelyeken már feketéllett az ezernyi öngyilkos légy, aztán öntudatos ábrázatot vágott, mert Gazsi kijelentésében a legnagyobb elismerés tüze égett. Igaza van annak, aki a szövetkezetben keres fájó lelki sebre írt, kíváncsiságának kielégülést, unalmában jó társaságot s kitűnően kezelt borokat. Nekitámaszkodott a polcnak s összehúzta a szemöldökét, mint a tanár a dobogón, amikor valami fontos axiómát hirdet.

— Szikora Mári nénét fogjuk idehívatni —, mondta kissé bánatos hangon, mert eszébe jutott, hogy Mári néne a szövetkezeti bolt és a Kántor Illés szatócsboltja között egyenlő arányban osztja meg vásárló szívességét. Szikora Mári nenne mindenkit ismer és mindent tud a faluban. Az emberek között pedig talán Kengyel Pista bácsi mondhat majd érdemlegeset.

Mintha az Ég sürgette volna, nyitott be az ajtón Szikora Mári nenne egy félkiló cukorért, meg egy kis borsért. Amíg bütykös ujjaival a pénzt olvasta a pultra, Gazsi fellemelkedett a székről s mondani kezdte a leckét. Mári nenne azonban nem azért híres eszű asszony a faluban, hogy pár szóból azonnal fel ne értse, miről beszél neki a tanító úr fia. Hiszen ujságot járat Mári nenne és rádiót is hallgat a szomszédban. Csak legyintett, amikor Gazsi hosszasabb s körülményesebb magyarázkodással akarta megértetni vele a feladatot.

— Sose mondja tovább, fiatalúr, majd előszedetem én a régi ruhákat ezekkel a lányokkal, még menyecsketáncot is eljáratok, ha kell.

S most hirtelen megállott a beszédben, görbe mutatóujját ajkára helyezte, aztán mintha villám csapott volna esze kerekei közé: felvillant minden s Mári nenne gondolata nagy fénnyel világította be a boltot s a leendő ünnepélyt.

— Hiszen itt vannak, ni, akiket kerestünk. Csikós Janiéknál lakodalom lesz három hét múlva, akár együtt is van az egész lakodalmi, táncos nép. Csikós Janiék a régi, szép lakodalmat akarják tartani, lesz ott menyasszonytánc, vőlegény-váltság, vőfélyrigmus, minden. Nem kell

mást tennünk, minthogy az egész násznépet felültetjük a vonatra és kísérettel együtt bevisszük a városba. Meg is teszik szívesen.

Mári néni úgy nézett a két férfira, mint a diadalmas hadvezér, aki egy ötlettel megnyerte a nagy csatát. Harcos úr Mári néném hez lépett, elismerően veregette meg Mári nenne sovány lapockáját s örömében ingyen félkiló sóval toldotta meg a rendelést, hogy Mári néni itt, az üzletben szülte meg a korszakalkotó nagy eszmét. Lipóczi Gazsi a másik lapockáját veregette meg Mári nennének, aztán kirohant az ajtón sebesen. Átlós irányban száguldott Bárány Katiék háza felé. Mert Kati a menyasszony, Csikós Jani jövendőbelije s mégiscsak őt illik megkérdezni, eltáncolná-e a lakodalom szépségeit a városiak előtt?

Kati éppen vizet merített a kerekes kútból, de letette a vödröt, megtörölte a kezét s merev ujjakkal fogott kezet a tanító úr kisebbik fiával. Szép, pirosarcú lány ez a Kati, formás, ügyes és szorgalmas. Nem is utolsó gazdának a lánya. Olyan jómozgású, hogy látatlanban is rá lehet bízni a bokrétás-táncot majd az ünnepélyen.

Gazsi rögtön a lényegen kezdte:

— Tudsz-e jól táncolni, Kati?

Kati egy kicsit elpirult, nem értette a váratlan időben érkezett kérdést. Ránézett papucsos lábára, megsimította kék szoknyáját.

— Tudok hát — találta meg a szavakat —, de itt most nem táncolok.

— Egyelőre arra nem is kértelek — mosolygott Gazsi s legjobban Kati lapockáját is meg szerette volna veregetni, ha a világ előtt tehette volna, aztán a tornác küszöbére lépett s hangosan köszönt a konyha mélye felé:

— Adjon Isten, Bárány néni, viszem a lányát!

Bárány Kati édesanyja disznónak kevert főtt krumplit korpával, s a keverőkanállal jelent meg az ajtóban. Megtörölte a kezét.

— Viszi azt már más, fiatalúr! — kiáltotta harsány hangon, mert hat kerítésen áthallatszó éles, nagy hangja van, hírmondónak villanyáram nélkül is beválna.

Hűvös, állott levegő almaszagú illata csapta meg Gazsi orrát, amikor betessékelték az első szobába. Papírvirágok koszorúzták a nagy fali tükröt, fényképek és háziáldások hunyorogtak a befüggönyzött szoba félhomályában. Nagy szusszanással telepedett székre a vendég: délelőtt érkezett, amikor a gazda nincs is otthon. Fontos dolga lehet, látszik, hogy sietett. De addig el sem kezdte a mondókáját, amíg Bárány Kati édesanyja elibe nem tálalt egy tányér frissen sült pogácsát, ha már borral nem kínálhatta a vendéget.

Anya, meg a lánya türelmesen várt. Gazsi bekapott három pogácsát s nagy körülményesen kezdett a mondókájához. Hanem, úgylátszik, ma különlegesen értelmes asszonyokkal hozta össze a sorsa, mert alig volt még felén a beszédnek, amikor Kati anyja mélyen s meggyőződéssel bólintott:

— Tudom, kedvesem, mi az a bokréta. Olvastam is, láttam is képen s van ám nekünk rádiónk. Csak azt mondja meg, mit akar Katival?

De szeme megcsillant már: az anyai büszkeség megsejtette Gazsi célját.

— Kati lenne a főtáncos, a főszereplő — vallotta a vendég —, és felvonultatnánk az egész lakodalmi népet.

Egy pillanatig csend lett. Ez bizony nagy sor, fontos dolog, a gazda nélkül dönteni nem lehet benne.

— Talán bizony az öreg Károly bácsit is megmutogatják? — kérdezte Kati s elnevette magát, mert Károly bátya két huszárosan görbe lábára gondolt, amellyel lovagolni ugyan lehet, de esküvői táncot járni vajmi nehéz.

— Pedig ő is velünk jön, — vett elő Gazsi ceruzát, papirost és már írta is a szereplőket. Nem kell itt sokat beszélni, kéregetni, tűnődni, mert minél tovább habozik, gondolkozik valaki, annál lassabban vállalkozik a szereplésre. Kijelöli Gazsi a szereplőket rögtön, érezze mindenki megtisztelve magát. Senki sem húzódhatik, mert a kiállást és a táncot a falu becsülete kívánja. Amúgy is szeret itt mindenki énekelni, színházat játszani, szerepelni; lám, tavaly is milyen harag volt, hogy nem Katit kérték föl a kultúregyesületi színdarabban szereplésre, hanem Szabó Julcsát, aki egy cseppet sem közelítheti meg Katit a színészkedésben.

Csikós Jani, a vőlegény is akkor bolondult bele Katiba, amikor a lány énekelt. S milyen szépen énekelt... Pedig Csikós Jani gazdag fiú, a falu első gazdájának a fia.

Lám, Jani még nem is jutott eszükbe, a vőlegény. Nélküle számítottak.

— Janit is meg kell kérdezni — szólt közbe Kati —, rá is tartozik a dolog. — Csakhogy Jani nem nagy táncos — tette hozzá aggodalmasan.

Gazsi megvakarta a fejét, egy ideig tünődött, aztán zsebretette írásait s még megmutatta a városi levelet, hogy nagyobb hitele legyen szavainak s gyorsan elköszönt. Persze... Csikós Jani... nehogy éppen Janin bukjék meg a nagy tánc s a legszebb bokréta ne a vőlegény ellenkezésén szakadjon szét.

Csikós Jani azonban nem volt otthon, a földeken dolgozott éppen, apja mellett ilyenkor a helye. Lányhoz csak kedd, csütörtök, szombat, vasárnap jár az ember, akkor is este.

— Küldjétek át hozzám estére — parancsolta Gazsi az egyik cselédnek a Csikósék udvarán, így aztán harangszókor illően be is állított Jani a tanítóék házába s úgy tett először, mint aki nem tudja, miről van szó. Pedig akkor már zsongott a falu a nagy hírbe, vidáman s büszkén, mint aki most kerül végre a világ elé, fénybe s tapsba, oly sok szürke évtized után.

Ahogy az esti lámpa világosságában megállott Csikós Jani, Gazsi megütődve szisszent föl. Csikós Jani nem vette észre a megrebbenést, csak állott türelmesen az oszlop mellett, mint a kirakati bábu, amelyet éppen szemügyre vesznek. A felszisszenés a rebbenettel együtt Csikós Jani külső megjelenésének szólt. Mert gazdag, az lehetett Csikós Jani, szorgalmas is, azonkívül józanéletű és hűséges, szerető természetű, egyszóval pap, tanító, jegyző: mind a legjobbakat szól-

hatja Janiról, csak éppen a színházi rendező nem. Túlságosan csinos legénynek, jómozgású fiatalembernek éppen nem lehetett mondani a fiút. Ahogy csizmás talpai kissé csámpás szögeléssel egymás felé fordultak, ahogy elszabott orra búsan szimmantotta a vacsora illatát, ahogy kese szeme belenézett a lámpa fényébe, s görnyedten várta a szót, — ez sokmindent ígérhetett ugyan, szépet s jót, ami a lelket s a szorgalmat illeti, de dalli táncost, bokrétás jóképű legényt semmiesetre sem.

Gazsi felsóhajtott. Már azt hitte, minden remekül simul a bokrétás együtteshez s íme, a legfontosabb, a vőlegény elrontja az egész ünnepélyt. Mert ezzel a vőlegénnyel, ezzel a Csikós Janival, ezzel a csupacsont, szögletes, nehézmozgású legénnyel vajmi nehezen állhat ki a kíváncsi nézőközönség elé gyertyatáncot lejtetni. De azért csak megkérdezte:

— Tudsz-e táncolni, Jani? Szépen, fínom mozgással?

Jani vállat vont s keserűen felelt:

— Ha nagyon szükséges, eltáncolok én is. De miért éppen mi táncoljunk, Gazsi úr? Mások nem vállalkoznak?

Látszott, hogy nem örül úgy a választásnak, mint Kati.

— Nincsenek mások — legyintett Gazsi —, a ti lakodalmatok lesz ezen az őszön a legszebb, ezt kell bevinni a városba. Nem szeretsz táncolni?

Jani elmosolyodott:

— Nem erre tanított apám. Nem táncosnak születtem, az bizonyos.

Gazsi leültette Csikós Janit, cigarettával kínálta s bort is töltött egy pohárral a vendégnek. De a vendég nem szólt többet, illedelmesen várta a szót. Gazsi kétszer is töltött, hogy nagyobb bátorságra kapjon. Már, mint ő, a házigazda, akart bátrabb lenni.

— Hát — húzta a szót —, ha nem akarsz táncolni, nem erőltetünk. Csak azt engedd meg, hogy Kati táncolja el a menyasszonytáncot, mert ő meg táncolni, dalolni igen szépen tud. Szívesen és ügyesen cselekszi.

Janiban felébredt a gyanu:

— Aztán ki lenne a párja?

— Majd szerzünk neki egyet — húzta össze a szemét óvatosan Gazsi —, mondjuk Kis-Kovács Sándort, vagy Pók Mihályt.

— Pók Mihály nem jó! — mozdult meg Janiban a hirtelen féltékenység —. Pók Mihály nem lehet, garázda legény. Nem is vagyok vele jóban!

Aztán lekonyult a feje s gyorsabb lett a szeme pillogása:

— Tudom én, hogy velem van baj, a csámpás lábammal, hát inkább félreállok, nem vagyok én való magam mutogatni. De teljék Kati kedve...

Gazsiban eláradt a részvét meleg hulláma:

— Ugyan már, Jani! — de többet nem tudott mondani, mert félt, hogy nagyot talál hazudni. Janinak kétségkívül igaza van, viszont Kati nélkül nincsen menyasszonytánc.

— Hát legyen Kis-Kovács Sándor a mintavőlegény — hajtott fejet Jani s búsan ballagott kifelé, mint akit megvertek és soha nem épül föl a sebekből.

Kis-Kovács Sándor éppen a szövetkezeti vendéglő ivójában ürítette a fröccsös poharat, amikor Gazsi megjelent és félrehúzta egy kis beszélgetésre. Csak pár percig tartott a megbeszélés, amikor Kis-Kovács Sándor újabb fröccsöt rendelt s vidám, erős hangon jelentette ki a nagyteremben, hogy mindenki hallja:

— Én leszek Bárány Kati mintavőlegénye a bokrétában, merthogy az igazi vőlegény nem tetszene az elnököknek. Legény kell oda, akire ránézni lehet!

És mindjárt tett néhány ügyes tánclépést az asztalok között, mivel első vőfély volt mindig a faluban.

Csikós Jani rögtön az első próba napján száműzte magát a kinti tanyára. Tizenkét pár járta a táncot az iskola nagyobbik termében, huszonnégy ember csattogtatta a bokáját, ki cipőben, ki csizmában és énekelt harsányan, olyan dalokat, amiket csak az öregek ismertek már s a cigány is alig akart megtanulni. Otthon, a házakban már mosták, vasalták, ráncolták és fodrozták a szekrények mélyéből előhúzott ruhákat s Gazsi nagy leveleket írt a városba, fényképeket is küldött Katiról, meg a fürge násznépről.

Csak Csikós Jani, mondom, ő nem mutatkozott. Néha esti időben, sunnyogva s bátortalanul taposott el a kertek mögött, úgy kellett Katinak ilyenkor elüzenni érte. Szinte a beszédet is elfeledte ott künn a tanyán, nekifeszült a munkának, látni se akarta a bokrétások próbáit, hallani se énekszavukat. Kis-Kovács Sándor úgy lépkedett előtte vasárnap, templombamenés idején, hogy az már maga megért öt kerek pofont.

Urasan, előkelően viselte csúnyaságának átkát. Annyit megtanult az élettől, hogy haragot, sértődést mutatni nem szabad, mert akkor azt nevetik ki, aki lélekben alul marad. Lélekben pedig az veszít, aki dühös.

De azért terjedelmeseket sóhajtott, amikor a készülődést látta s hallotta néhanapján a zengzetes nótaszót. S amikor a nagy nap elkövetkezett, lehorgasztott orral kísérte ki Katit az állomásra. Nézett a lány vidám arcára bánatosan s egy pillanatig az a kívánsága támadt, hogy pofonverje, hatalmas, ponyvanagyságú pofonnal találja el a hetyke Kis-Kovács Sándort. Sándor kicsiny, mutatós bajuszkát növesztett a mai alkalomra s ahogy Csikós Jani véletlenül a váróteremben fakuló tükörbe pillantott — Isten tudja, melyik vasutas akasztott a menetrend mellé egy keretes tükröt —, szerette volna az üveget is kitörni, olyan szomorú, pár-szőr semmi-bajúszt vetített vissza róla az üveg.

Aztán ottmaradt az állomáson, egyedül. A bokrétások nagy viharzással gőzöltek el, Lipóczi tanító úr, meg Gazsi és Mári nénne személyesen őrizte a népet, még Kerekesék két kisfia is felkapaszkodott a vonatra — alighanem le is szállitja őket a kalauz, mert nem volt jegyük sem —, Csikós Jani nem utazott el. Az állomás mögötti ven-

déglőbe ült és sört rendelt, rögtön két üveggel. De valami baj volt aznap a sörrel, mert nemhogy vidámított volna, hanem csak szomorított, mind erősebben. Mindig Kis-Kovács Sándor arcát látta a söröspohárban.

Tengernyi volt a nép, viharzó a taps és a kíváncsiság olyan erős, mint a júliusdéli nap, amely vidám és érdeklődő sugaraival mindenhová betűz, odamosolyog, mindenünnen árnyékot űz.

Kis-Kovács Sándor az emelt, nagy deszkaszínpad mögött állott és a vászonból vont öltözőszobákba kukkantott be kíváncsian. Aztán Katira nézett, aki izgatottan fésültette magát Mári nénivel s egy kis pirosítót kért kölcsön az izgékony borbélytól. Ha Isten is segít, Kati karácsonyra talán az ő menyasszonya lesz, igazi menyasszonya, Csikós Jani helyett ő fogja elvenni. Ma kérdezi meg Katitól, majd az ünnepély után: nem húz-e inkább feléje a szíve a lánynak?

Aztán úriemberek léptek az emelvényre, hosszasan beszéltek, a népet éltették s a kisebbségi gondolatot, erőről szónokoltak és megmutatásról, szépen s jóízűen, majd zene zendült föl s tenyerek csattantak: a kezdő rész, a szavalásokkal s a muzsikával máris igen jól indult. S az első falu tánca is mindjárt remekül sikerült. Fényképezőgépek csattogtak, tenyerek verődtek, valaki felsikított, nagyon messze, a háttérben csörögtek már a gyorskocsma poharai s a fenyőfák árnyékából jóféle gulyásleves illatát hurcolta idáig a garami szellőcske.

Katiék harmadiknak következtek a sorral.

— Gyerünk emberek! — rendelkezett fojtott hangon Lipóczi Gazsi s karjával mutatta a lépcső irányát.

Kis-Kovács Sándor megigazította a mellényét, félrecsapta a bokrétás kalapot s szerepe szerint vidáman kurjantott egyet, mintegy hangulatkeltőül, a színfalak mögül.

De most, amikor éppen felteszi lábát az első lépcsőre, hogy végre megjelenjen az emberek előtt s ha úgy hozza a sor, valakinek tán meg is tetszhetik, — hirtelen félrependerítik. Kis-Kovács Sándor dühösen pillant hátra, már szólna is, de erre nincsen idő s ezért csak lép egyet hirtelen, de a gyors lépésből kettő lesz, a kettőből zuhanás, elveszítette az egyensúlyt s oly hibásan áll föl, hogy bokája rándul és sziszegve kap a csizmához. Nesze neked, vőlegénytánc!

— A nemjóját! — emeli a kezét, hogy az ellenfélre csapjon. De az illető, aki a rángatásnak oka, még odébb taszítja s maga ugrik fürgén a lépcsőre, rögtön Kati mögé. Ijedt, kis tolongás kavarog most, Lipóczi Gazsi is közelebblép s kerekre nyitja szemét, első pillanatban máris tanácstalan.

Mert Csikós Péter, Jani apja az ártalmazó. Hogyan került elé az öreg Csikós Péter, miképen keveredett bele a lakodalmas menetbe: senki nem sejtheti. Öreg? Nézd csak, úgy lépked, mint a húszéves, oly peckesen, rátartian, fiatalosan. Csizmája fényesebb, mint az állomási tükör, ezüstgombjai ficánkolnak a napban, mint a halak a vízben, bajsza kikenve s megfeketítve, ősz haját a kalapja alá sodorta;

oly dalian ugrik a lépcsőkre s jelenik meg a tenger nép előtt, hogy Kis-Kovács Sándor sem különbül.

— Ha a fiú nem tudja eljárni, eljárja az apja, — kiált oda félhangon a lakodalmas népnek, s mintegy megnyugtatásul Lipócziéknak. Gazsi még most is lélekzet után kapkod a vászonfalak mögött. Látszott azonban, hogy az öreg Csikós Pétert az összes pártelnökök, kultúrpénztárnokok, idegenek s lakodalmasok sem fogják megakadályozni, hogy el ne járja fia menyasszonyával a lakodalmi táncot.

— Mit se féljetek — dobta oda hetykén —, jól megtanultam én ezt a leckét!

S már ugrik is középre, a Kis-Kovács módján s rikkant kettőt, vidáman.

Kis-Kovács odalenn, a feljárónál ugrana szintén, csakhogy visszaesik, fájdítva bokáját, moccanni is alig tud aztán. Vastag tenyerével csizmáját fogdossa körül lábfejnél, lépni sem képes, nemhogy táncolni talán. Onnan, alulról nézi a rivalgó lakodalmas népet s könnye indul lassan, ahogy a tapsot hallja. Mert tapsol ám odalenn a tenger nép, a pártelnökök, a kultúregyesületi tagok, a vendégek s az idegenek; még a járásfőnök is tapsol, pedig ő fanyalogva érkezett a magyarok különös ünnepére. Csak Lipóczi Gazsi izzad még keservesen ezekben az első pillanatokban, mert fél a balsikertől ott, a vászonfalak mögött, ahonnan halkan vezényli a népét. Egy pillanatra a cigány is meglepődik — mert a maguk muzsikusait hozták —, a vonó megáll a prímás kezében, hiszen Kis-Kovács helyett az öreg Csikós Péter áll Kati mellé. Nini, milyen fiatalos, fürge, — nem is a vőlegény apja, hanem szinte maga a vőlegény. Senki se hinné el onnan, a hatméteres messziségből, hogy nem valami fiatal, rugékony s igazi vőlegény tapossa a padlót. Mibe fáradhatott el Jani, Csikós Péter fia, hogy öregebb mozgású az apjánál, mitől lett olyan esetlen, amikor ilyen deli apja van, azt senki nem tudhatja, csak annyi bizonyos, hogy az apja, tulajdon édes szüléje még ma is fiatalabb, magakelletőbb, rugalmasabb, mint ő maga. Úgy táncol, hogy az elnökök háromszor is tapsra verik tenyerüket, — fiatal, buzgó vér, suttogják egymásnak s nagyokat kacsintanak hozzá. Ni, a savanyú járásfőnök és Kucsera úr, a detektív is milyen figyelmesen nézeget, alighanem tetszik nekik ez a tánc.

Kati egy pillanatig megzavarodott, nem sejtette a leendő após huszáros ugrását, aztán megmelegedett a szívetája s hálásan símult Csikós Péter mellé, elfogadta ez este vőlegényének a mulatsághoz. És ez a fontos, Kati véleménye és szíve szándéka.

Lipóczi Gazsi is bólogat már örömmel, ugyancsak ölelgeti a vén Pétert a tánc után, amikor levonult a falu bokrétája s szemmellátható lag nagy sikert aratott. Ámbár ekkor már liheg egy kicsit Péter, törli magát szaporán s addig nem is beszél, amíg magába nem zúdít egy nagy korsó sört. Csak akkor szól a többiekhez, röviden és sokatmondóan, odalenn, az öltözőfülkék vásznainak félhomályában:

— Ne haragudjatok, nem tehettem másként. Fiú az apáért, apa a fiáért kell, hogy helytálljon. Jani nagyon szépen dolgozott a földeken egész évben már helyettem, igen igyekezett. Nem érdemelte

volna meg, hogy Kis-Kovács Sándor üsse ki a nyeregből. Ki miben tud, abban igyekezzék!

Kati kipirultan, boldogan nézte leendő ipát, ezt a szép szál, táncos, jeles embert. Megeredt a nyelve, ahogy melléperdült:

— Bizony, apámuram, nem tudom, nem magát választanám-e mégegyszer? — kérdezte huncutul.

De az öreg Csikós már komoly megint, mint aki felől elmúlott a vidám pohár és most tovább vezekel. Még megtörli homlokát, kifizeti a bort, a sört, süteményt választ Katinak s odalép Kis-Kovács Sándorhoz. Borongva s dühösen néz rá a legény, már egy kis borgőz is ülepszik benne. Kezet nyujt Sándornak Péter:

— Ne haragudj — szól Péter —, de ezt így tartottam helyesnek. Magad is belátod igazamat egyszer.

S már indult is, titkolt mosollyal szemében s a fiára gondol, aki valahol az állomás mögött búsong egymagában. Hamar a vonatra, be sem várjuk az ünnepség végét, sem a mulatozást, sem a lacikonyhát, sem a tűzijátékot, amit még ígértek az elnökök s amitől igen fél Kucsera — (állítólag magyar nemzeti színek folynak majd fel az égig) —, sietni kell a lánnyal. Őrizni kell a lányt s kézenfogva vezetni a fiú elé, hadd tanuljanak a dologból. Mert ez volt a célja a táncnak: a tanulság s a hibátlan szeretet. Ami nélkül nincsen jó házasság.

SZOMBATHY VIKTOR

KOMOLY ÓRA

Aki most zokog messzi valahol,
céltalan zokog valahol,
engem sirat.

Aki most kacag a messzi éjben,
céltalan kacag az éjben,
rajtam kacag.

Aki most siet messzi valahol,
céltalan siet valahol,
felém siet.

Aki most meghal messzi valahol,
céltalan meghal valahol,
reám tekint.

RAINER MARIA RILKE
Ford.: KASSAI ZOLTÁN

VALAMIRŐL DALOLNI KELL

Valamiről dalolni kell,
Mindég, mindég bolond szívem.
Valamiről... valamiről,
A meséről, szerelemről,
Susogó, öreg erdőkről,
Felhőtelen tiszta égről,
Régen elmúlt nagyidőkről,
Titkos hangú üzenetről,
Csillagos és halk estékről,
Panaszos, bús szenvedésről,
Víg lélekről, nevetésről,
Hulló, sárga levelekről,
Havas téli csend-időkről,
Szemetelő ősz-esőkről,
Mesét mondó tavasz-szélről,
Ezer színű végtelenről,
Boldogságról, és örömről,
A könnyekről, küzdésekről,
Emberségről, szeretetről,
Szent békéről, zúgó csendről,
Kis emberről, nagy emberről,
Valamiről... valamiről...

Mindég, mindég dalolni kell
Valamiről, bolond szívem.
Akarásról, önharcunkról,
Fekete nagy éjtszakákról,
Örök élet nagy uráról,
Éjjel látott látomásról,
Téli szélnek zúgásáról,
Az időnek múlásáról,
Kis madárka szép daláról,
Dús kalászú, csoda-nyárról,
Tavaszrétek illatáról,
Égigérő fenyőfákról,
Vágyaimról, álmaimról,
A tavaszról, a halálról,
Nyugalomról, változásról,
Csókról, borról, igazságról,
Valamiről... valamiről,
Az egész, szép, nagy életről,
Dalolni kell, dalolni kell,
Mindég, mindég bolond szívem.

HOSSZÚ FERENC

KÖNYVTÁRI PROBLÉMÁK KASSÁN

1. HOGY KASSÁN VAN AZ ORSZÁG EGYIK LEGÉRTÉKESEBB KÖNYVGYŰJTEMÉNYE, azt mindenki tudja, akit érdekel a könyvtárak élete és a könyv sorsa Magyarországon. Különös érdeklődésre tarthat számot a kassai könyvtár Kassa és általában a Felvidék szellemi fejlődése szempontjából. Hiszen annak a történelmi ténynek, hogy Kassa egyik legrégibb egyetemi városunk, amelynek falai között Mátyás kora óta folyik megszakítatlanul a magyar felső oktatás, egyetlen megbízható és hiteles emléke ma már ez a hatalmas könyvgyűjtemény. Ennek a gyűjteménynek az ad különös jelentőséget és értéket, hogy törzsanyaga nagyobbrészt egykorú gyűjtés, alapjaiban már a 17. században megvolt s gyarapodása azóta szervesen kapcsolódott a város szellemi fejlődéséhez. A könyv nemcsak eszköze a magasabb kultúrának, hanem a történet szempontjából jele és bizonysága is. Innen van a kassai könyvtárnak nagy történeti jelentősége, mert egyetlen bizonyítéka annak, hogy a város, a Rákóczi-kultusz városa, mindig igényelte a legmagasabb kultúrát, élt vele, részese volt, befogadta, hajlékot adott neki, ápolta és művelte. A mai Kassa úgy érzi, hogy a 20 éves cseh megszállás megállította, akadályozta szerves fejlődését, idegen, a város történeti múltjával ellentétes irányba kényszerítette, — de végleg mégsem tudta elszakítani multjától. Az, hogy vagyunk, annak eredménye, ami voltunk. Jövőnk sem épülhet az ingatag mára, szükségünk van szilárd alapokra és mint a felszínen kiterebélyesedő tölgynek, tápláló gyökérzetre. Életünk visszaszorítható, passzivitásra kényszeríthető, de létalapjaiban csak akkor dönthető meg, ha gyökerétől szakítják el. Kassa a visszatérés után a múlthoz való visszatérést érezte elsőrendű feladatának. Újra fellángolt a Rákóczi-kultusz, kiássák a város régi falait, mintegy szimbolikus védőbástyának a múlt áhítatát nem ismerő idegen, modern barbarizmus ellen, műemlékké nyilvánítják a régi épületeket, megindul a restauráció minden téren, s csak ennek folyamányaként a történelmi szellemben tervezett új alkotás. A háború akadályait Kassa is érzi, de érzi ugyanakkor sürgetését is. — A másik időszerű feladata a visszatért Kassának, hogy életét minden téren újra bekapcsolja az egyetemes magyar életbe, melynek aktuális formáját a dolog természete szerint az anyaország képviselte.

2. A könyvtár jelen helyzete és jövő feladata is csak ebből a két általános szempontból ítélhető meg. A nagymúltú, 17. században alapított kassai jogakadémiai könyvtár a csehek alatt vált városi tulajdonná. A cseh kultúrpolitika programmja megvalósításában akadálynak érezte a magyar szellemi élet e fényes emlékét. A jogakadémia megszűnésével az akadémiai könyvtárt állami tulajdonnak minősítette és, mint Kassán feleslegest, a pozsonyi egyetemi könyvtárba

akarta beolvasztani. A város társadalmának ellenállásán és a könyvtár akkori vezetőjének, Péterfi Józsefnek éberségén ez a törekvés hajótörést szenvedett. Kassa szívósan ragaszkodott múltból kapott drága örökségéhez — s ami evvel egyet jelent —, az idegen állam keretein belül is magyarságához. A cseh könyvtári törvény, mely a községi könyvtárak létesítéséről és működéséről rendelkezett, Kassán számolni volt kénytelen a város tulajdonába került, meglévő hatalmas magyar gyüjteménnyel. Kassán új cseh könyvtárat nemcsak nem kellett, de nem is lehetett felállítani, mert hiszen a cseh könyvtári törvény megalkotása idején már — megelőzve az összes felvidéki könyvtárakat — a most már városi közkönyvtár megkezdte működését Kassán.A cseh kultúrpolitika most már azt vette tervbe, hogy a könyvtárat a gyarapodás ellenőrzésével elcsehesítse. De ez is csak részben sikerült. A meglévő magyar könyvek vonzották a közönséget, a nagyobbrészt magyar olvasótábor igényelte, s a könyvtár vezetője — sokszor a fegyelmi eljárás veszélyével játszva — megvásárolta a megszerezhető magyar könyveket. Így tölthette be e könyvtár a megszállott Kassán azt a történelmi szerepet, melyre hagyománya képesítette és kötelezte, hogy fenntartsa, ápolja, megőrizze és terjessze a magyar szellemet, annak eszközét, a nyelvet és eredményét, a kultúrát. Mikor a hivatalos népszámlálás eredményeként Kassa magyar lakosságának számarányát 17 %-ban állapították meg a 70 %-os csehszlovák „többséggel" szemben, akkor a könyvtár kölcsönzési statisztikája éppen fordított arányúnak mutatja az olvasott magyar és csehszlovák könyvek számát, élő bizonyságául annak, hogy Kassa lélekben akkor is, mint mindig, magyar volt.

Hanem a megszállás ideje alatt a könyvtár színvonala mégis nagyot csökkent. Az eredetileg tudományos jellegű könyvtár közművelődési könyvtárrá lett, a magasabb szellemi műveltség szolgálata helyett a szórakozás céljaira használtatott. A könyvtárnak nagy látogatottsága volt, olvasóinak száma sokszorosan felülmúlta a volt jogakadémiai könyvtárét, gyarapodása is nagyobbmérvű volt, de a magasrendű tudományos kutatás céljaira kevésbbé volt alkalmas. Közrejátszott ebben az a körülmény is, hogy a magyar könyvtermelés értékesebb része a csehek alatt nem volt beszerezhető, a magyar könyvekhez ragaszkodó vezetőségnek meg kellett elégednie sokszor kétes értékű szórakoztató szépirodalmi anyaggal.

3. A könyvtár hagyományához méltó fejlesztése a visszatérés idejére maradt. A visszatérés után mind a város vezetősége, mind az állam azonnal felismerte a könyvtár nagy értékét. Az állam országos jellegű közgyüjteménnyé nyilvánította, átadta a Kassai Rákóczi Múzeum szintén országos jellegű, s felbecsülhetetlen ritkaságokkal rendelkező tudományos könyvtárát, illetőleg egyesítette a kettőt. Így jött létre a mai Állami és Városi Közkönyvtár. Gondoskodás történt a 150.000 kötetet számláló gyüjtemény méltó elhelyezéséről. A műemlékké nyilvánított barok-stílű Rákóczi-palotát most restaurálttatja a város: az eddigi tervek szerint ott nyer méltó és végleges elhelyezést a sokat hányatott könyvtár. E sorok írójának érdeklődése akkor terelődött különösebben a kassai könyvtár ügyére, mikor

a múlt év végén a volt igazgató elhúnytával megüresedett állásra kiírt pályázatra beadta kérvényét. Akkori látogatása alkalmával *feladatokat* keresett és *lehetőségek* iránt érdeklődött. Az első tapasztalat azt mutatta, hogy a feladat nemes, szép és nagy, a lehetőségekről pedig az volt a benyomása — a város vezetőségének lelkes áldozatkészsége és az állam részéről megnyilvánuló szeretetteljes gondoskodás láttára —, hogy azok előteremthetők. Feladat és a feladat elvégzésének előfeltételei együtt adják a problémát. Ha az előfeltételek megvannak a feladat elvégzéséhez, akkor a problémák megoldhatók, ha hiányoznak, akkor mindaddig megoldhatatlanok, míg a szükséges előfeltételeket elő nem teremtjük. Az előfeltételek hiányában megoldhatatlan feladatokkal szemben csak egy kötelessége van annak, aki a feladatok elvégzésére megbízást kapott: tudatosítani a problémákat mindazok számára, akiknek viszont nem a feladat elvégzése, hanem az előfeltételek megteremtése a kötelességük.

4. Az első probléma mindjárt az, hogy a kassai könyvtár csak virtualiter nevezhető könyvtárnak, de facto nem könyvtárról, hanem csak könyvekről lehet szó. Könyvek az éppen úgy nem könyvtár még, minthogy pl. téglák nem épület. Ahhoz, hogy az új állami és városi közkönyvtárat megépítsük a két régiből, a volt jogakadémiaiból és múzeuméból, mindkettőt le kell bontani és újra felépíteni. A múzeumi könyvtár ma már tényleg lebontva fekszik meglehetős rendetlenségben s pillanatnyilag megközelíthetetlen helyen. Használata jelenleg teljesen lehetetlen. A jogakadémiai pedig lebontás előtt áll, s a költözés alkalmával, mely közelesen megkezdődik, ugyanolyan helyzetbe kerül, mint a múzeumé. Az építés tervét a meglévő könyvanyag és könyvtár kitűzött célja határozzák meg. A kassai közkönyvtárnak, mint városi kölcsönkönyvtárnak rendelkeznie kell célszerűen felállított, könnyen kezelhető, kinyomatott könyvjegyzékben feldolgozott szépirodalmi és általános érdeklődésre számottartó, ú. n. ismeretterjesztő művekből álló gyüjteménnyel, s megfelelő személyzettel, amelyik a kölcsönzést mind a könyvtár érdekének, mind az olvasók igényének megfelelő módon ellátja. Kassán a könyv olyan nagy keresettségnek örvend, hogy a kölcsönzés idejét nem lehet korlátozni. Ha az olvasók könyvigénylését ki akarja elégíteni és az ellenőrzést lehetetlenné tevő túlzsúfoltságot el akarja kerülni, a könytárnak délelőtt-délután mindennap kölcsönöznie kell.

A legsürgetőbb feladatnak, a könyvkölcsönzés lehetővé tételének megteremtése mellett másik fontos feladat egy korszerű tudományos könyvtár megalkotása, a meglévő anyag szakszerű feldolgozásával és a 20 évi megszállás miatt előállott hiányok pótlásával. Ehhez a munkához könyvtári szakképesítéssel rendelkező tisztviselőkre van szükség elsőrenden.

A könyvtár nagyértékű könyvritkaságokkal rendelkezik. Legbecsesebbek az ősnyomtatványok, a régi magyar nyomtatványok kötetei, a kéziratanyag és a régi jezsuitakönyvtár egykorú anyaga. Ezeknek szakszerű feldolgozásával eddig egyáltalán senki sem foglalkozott. Pedig ezen a téren olyan értékes és országos szempontból is számot tevő gyüjtemény áll az új könyvtár rendelkezésére, mely

szakszerű feldolgozás és megfelelő felállítás után a kassai könyvtárat az ország egyik reprezentatív intézetévé teheti. Általában alkalmas Kassa könyvanyaga könyvtörténeti és könyvművészeti kiállításokra. Gondolni kell tehát arra, hogy Kassán a már meglévő értékek felhasználásával a könyvkultúrát teljessé tévő művészi mozzanatokat is kihangsúlyozzuk.

Végül sajátos feladatunk kínálkozik Kassán az új könyvtár megalkotásánál egy felvidéki vonatkozású helytörténeti könyvtár rendszeres gyüjtésére. A múzeum úgyis igyekezett megszerezni már a múltban is minden Kassán megjelent és Kassa történetére vonatkozó nyomtatványt. A múlt legelevenebb és legbeszédesebb emlékei mindig a könyvek. Kassa szellemi életének egész története kiábrázolható egy ilyen gyüjtemény felállításával.

5. E négy pontban felvázolt programm felöleli mindazokat a kívánalmakat, melyek egy nagy múltú és nagy feladatokra hivatott intézménnyel szemben támaszthatók. Nem vitás ugyanis, hogy e négy irányú programm megoldható egy intézmény keretében. Kassa könyvtárának modern, városi igényeket kielégítő *kölcsönkönyvtárral* kell rendelkeznie. De Kassa egész szellemi története igényli, hogy az új könyvtár *tudományos* jellegét is megőrizze. Kassa a tudomány városa volt mindig és az ma is, ha nincs is egyeteme, mert az önálló tudományos kutatás ma is intenzíven folyik a város falain belül. A nagyszámú középiskola, több szakiskola és a két főiskola ma is a tudományos képzés intenzitását mutatják.

A becses könyvritkaságok, mint a múlt legdrágább öröksége, hosszú emberöltők gyüjtő és megőrző munkájának eredménye, a jelentől is méltán követelik az áhitatos gondozás vállalását.

A helytörténeti könyvtár megalkotásával válik végül a kassai könyvtár igazán kassaivá és egyúttal országos jelentőségűvé.

Kassa régi történelmi emlékekben gazdag s a kultúra terén mindig vezető magyar város volt, s egy egész táj és történelmi egységnek fővárosa. Az ma is, éppen azért, mert az *volt*. Nem lehet tehát Budapest mellett vidéki városként kezelni. Magyarországnak több fővárosa volt a múltban, s történelmi szempontból ma is így áll a helyzet. Az önálló magyar tájak egysége egymáshoz való vonatkozásukban képzelhető csak el, nem egy önkényes, egész történelmi fejlődésünkkel ellentétes rendszerben, mely a még mindig nem egészen magyar, mindenesetre nem gyökeresen magyar, Budapestnek rendeli alá a mélyebben magyar, önálló kultúrájú vidéki városokat. Ami Debrecen a Tiszántúlnak, Kolozsvár Erdélynek, ugyanazt jelenti Kassa a Felvidéknek. Az egész történelmi Magyarország létalapjában inog meg, ha ezeket a vidéki centrumokat, az önálló magyar élet egyetlen biztosítékait, elhanyagoljuk. Decentralizáló kultúrpolitika az egyetlen reális politika Magyarországon. Hol volt Budapest a magyar kultúra életében, mikor Kolozsvár, Debrecen és Kassa a kulturális fejlődésben eindult. Viszont ha újra a decentralizációt hangoztatjuk, számolni kell a már meglévő kulturális értékekkel, azokat kell újra és minden áldozat árán újból életre hívni, a magyar érvényrendszer szerves részévé tenni. Ezekután nem lehet vitás, hogy Kassa szellemi

életének restaurációja alkalmával éppen a kassai könyvtárra kell elsősorban tekintettel lennünk, amely intézet a legteljesebben és leghívebben őrizte meg a város és a Felvidék történeti szellemét.

6. Megvannak-é e feladat elvégzésének előfeltételei? Megvan a legfontosabb, maga a könyvanyag, s a város nagy áldozatkészségéről tanúskodó férőhely, az új könyvtárépület, a több mint 200.000 pengős költséggel restaurált Rákóczi-palota. De hiányzik a fedezet a belső berendezéshez. A könyvtár régi, rozoga, szegényes berendezése nem is elegendő, de nem is alkalmas az új könyvtár céljaira, még esetleges átalakítások után sem. Az új épület megfelelő berendezésére eddig még senki sem gondolt, nemhogy gondoskodott volna róla. Ezzel szemben az eredeti terv szerint a könyvtárnak ez év nyarán költözködnie kell. Ez az egyik probléma.

A másik még súlyosabb. Könyvtárunk tudományos jellegű, nagy történelmi becsű anyaggal rendelkező hatalmas közgyüjtemény. Ezzel szemben áll az a tény, hogy jelenleg csupán annyi dotációval és olyan kevésszámú munkaerővel rendelkezik, mint bármelyik más kis vidéki város nyilvános közművelődési könyvtára. A csehek alatt valóban városi közművelődési könyvtárként szerepelt a kassai könyvtár. Ez az állapot szolgált alapul az átvételkor. Az átvétel óta a könyvtár javadalma és alkalmazottainak *tényleges* száma még egy évben sem érte el a csehek alatt meglévő fokot, nemhogy felülmúlta volna azt. Pedig nem kétséges, hogy nekünk a könyvtár sokkal többet jelent, mint a cseheknek, mert értékesebb az a múlt, melynek élő bizonysága, és fontosabb az a kulturális feladat, melyet várunk tőle. A könyvtár alkalmazottai közül jelenleg a könyvtár vezetőjén kívül egy sincs, akinek könyvtári szakképesítése volna, s egy sincs — beleértve a könyvtár vezetőjét is —, aki pár hónapnál régibb idő óta teljesít szolgálatot a könyvtárban. Veszedelmes a helyzet azért is, mert a könyvtár készülő szabályrendelete ezt az állapotot rögzíteni fogja. Ezért jó, ha a közvélemény, s különösen azok a hivatalos tényezők, kiknek irányító befolyásuk lesz a könyvtár sorsára, tudnak ezekről a problémákról.

Befejezésül hadd utaljak egy példára. Debrecenből jöttem Kassára. Debrecenben három nagy, egymást kiegészítő könyvtár van: a Kollégiumé, az egyetemi és a városi. A Kollégiumé muzeális értékű gyüjtemény, az egyetemi könyvtár hatalmas méretű, modern tudományos könyvtár, a városé közművelődési kölcsönkönyvtár. A Kollégiumé egyházi tulajdon, az egyetemé állami, a közművelődési könyvtárról a város gondoskodik. A három könyvtár szervesen kiegészíti egymást, s megosztozva a feladatokon, nagyszerűen oldják meg a város kulturális életének szolgálatát. Kassán az igények hasonlók, a könyvtár jellegében szintén hármas tagozódású, a hármas feladat szolgálatát egységben ugyan, de meg tudná oldani, ha előfeltételei meglesznek. A muzeális értékek gondozása a történelem áhitatos kultusza, a közművelődés szolgálata a jelen feladata, a tudomány a jövő lehetőségeit teremti meg. Bármelyiket hanyagoljuk el, Kassa kívül kerül az örök idő áramán, áthullámzik rajta az idő árja, anélkül, hogy magával ragadná az örök magyar élet holnapja felé.

KONDOR IMRE

TÁJI MŰVÉSZEK SZÖVETKEZETE

A NAPJAINKBAN DÚLÓ VILÁGHÁBORÚ természetes következménye a hitében, eszményeiben egyaránt megrendült ember lelki válságbajutásának.

Ez a válság világszerte azért következett be, mert az emberi szellem átadta helyét az anyagnak, amely az utolsó évtizedekben világszemléletet irányító tényezővé hatalmasodott.

A lelki válság tetőfokra jutásának kétségtelen bizonyítéka ez a világégés és előjele a tisztulási, szellemiesedési folyamat megindulásának. Ez a folyamat a háborúval párhuzamosan az emberi lélekben megy végbe és hasznát, értékét az a társadalom fogja elsősorban élvezni, amely e folyamat következtében lélekben legjobban átalakul. Erre viszont csak az a nemzet érdemes és alkalmas, amely szerkezetében megőrizte, sőt egyedüli kapcsolatot teremtő tényezővé nemesítette a minden kultúra gyökerét jelentő ősi együttélési formát: a családot. Így ugyanis a vérségi kötelékkel egybekapcsolt egyedek csoportjai a nemzet hatalmas együttesében találkoznak és mindazok a jellegzetességek, társadalmat alakító erők, amelyek az emberi szellem tökéletesedésére hatnak, teljes mértékben érvényesülhetnek.

A Kárpátok koszorúzta magyar hazában eltöltött évezred alatt gyökeres változáson esett át a magyarság. Szervezete, vallása, kultúrája a nyugati népekéhez idomult, nem csoda tehát, ha ősi, keleti szelleme is eszerint alakul. És bár faji megmaradásának érdekében ez az átalakulás hasznos volt, nemzeti szempontból csak akkor válik értékké, ha nem jelenti a népi lélek elmagyartalanodását, elcsenevészesedését. Ha az európai népek változatos együttesében keleti színeinek tarka pompájával, eredeti fényében tovább sugárzik a magyar lélek.

Amikor tehát a magyar élet szociális átalakulásán tervszerűen munkálkodunk, nem szabad figyelmen kívül hagynunk a lelki válságot, mint probléma okozót, amelynek megszüntetése csak a lélekre ható erők tökéletes igénybevételével lehetséges. El kell ismernünk, hogy az emberi lelket tükröző művészeteknek, mint társadalmat alakító tényezőknek a nemzeti társadalomban első helyen kell állniok. Hiszen általuk ismerjük meg az emberi lélek rejtett szépségeit, csodálatos gazdagsággal a művészetből sugárzik ki a korszak szelleme. — Az élők sorából a lélek adományával magasabbrendűvé emelt ember csak akkor képes isteni rendeltetését betölteni, ha a legmagasabb viszonylatban is kifejezni képes önmagát, anyagba rögzíti, időállóvá teszi gondolatait, érzéseit, amelyekből az utókor ennek a kornak emberéről képet alkot majd magának.

Kérdés, hogy ebben a látszólag egyéni munkában milyen sze-

rep jut a társadalomnak, a nagyobb egységeknek, végsőfokon a nemzetnek?

Ha figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy a nemzet végeredményében vérségi kapcsolatokkal, faji jellegzetességekkel összefűzött egyének csoportja és hiszünk abban, hogy a vérsejtek azonossága, rokonsága az egyén szellemi életében, sőt elsősorban abban jut kifejezésre, akkor nem tagadhatjuk a nemzeti művészet, vagyis az azonos fajú, véralkatú egyesek művészetének létét. Be kell ismernünk, hogy tulajdoképpen ez a művészet jelent értéket az emberi társadalom számára.

A mai magyar művészetnek vissza kell tehát kapcsolódnia a népi tömegek által művelt és a magasabbrendű művészek által gyakran lenézett népművészetbe, annak szelleméből, szín- és formavilágából kell felfrissülnie, új életre támadnia, időállóvá lennie. Csak akkor lesz képes ugyanis átalakítóan hatni a magyar társadalomra, akkor válik társadalomépítő tényezővé. Valóban nagy, a kor, társadalom és nemzet szellemét sugárzó művészet ott fejlődhetik, ahol a nép-, ipar-, magasabb művészetre tagozódás megszűnik s az egész nemzet és kor szellemét sugárzó művészetet ismernek. Így van ez a távolkeleti (kínai, japán) népek művészetében, de így van európai rokonainknál: a finneknél is.

Ha tehát a művészetet, pontosabban: a képzőművészetet bele kívánjuk vonni szociális megújhodásunk most folyó munkájába és általa akarjuk megszüntetni a lelki válságot előidéző társadalmi feszültséget, akkor találkozóra kell hívnunk a hosszú évszázadok sodrában elkallódott, elcsenevészesedett, pusztuló népművészetet a csaknem kizárólag idegen befolyások alatt álló magasabbrendű művészettel és iparművészettel. — Ez a találkozás és együttindulás azonban csak akkor lehetséges, ha számolunk azokkal a lehetőségekkel, amelyek mint nehézségek, föltétlenül jelentkezni fognak tervünk megvalósításánál.

Mindenekelőtt ki kell jelölnünk népművészetünk helyét a magyar életben. Tisztáznunk kell szerepét a nép, főleg az ősmagyar foglalkozású: földmíves és pásztor rétegek életében. Ugyanezt kell megtennünk iparművészetünkkel is, hogy mindezek után hozzákezdhessünk a mai helyzetnek az új világrend és társadalompolitikai szempontok figyelembevételével való felszámolásához.

Népművészetünk egyik legősibb faji, sajátos szellemét sugárzó megnyilvánulásaink egyike. — Ez a megállapítás azonban távolról sem jelenti, hogy a „népművészet" gyüjtőnév alá csoportosított műtárgyak azonos szellemet sugárzó alkotások. Nem jelenti, hogy az egész magyarlakta földön készülő népművészeti tárgyak jellegzetesen egystílusúak, szín- és formavilágúk a magyar lélek maradéktalan kifejezője. — Ha ez így lenne, akkor a népművészet kevesebb értéket jelentene számunkra, mint amit jelenlegi formájában jelent. Kevesebbet azért, mert iskolás, egymástól tanult, tucatmunka lenne. Értéke pedig éppen abban rejlik, hogy minden vidék, tájegység az ott élő magyarság multja, fajkeveredése, történelmi szerepe szerint változik, színesedik, gazdagodik. Kalotaszeg 34 községe buja szín- és

formaszeretetével, ázsiai tarkaságával, sokban különbözik a Székelyföld egyéb, vagy a Dunántúl, Alföld, Felvidék különféle helyein élő magyarság népművészetétől. — A gyökér ugyan egy, de a nyíló virágok különbözők. — Sőt, vannak területei a magyar földnek, ahol színmagyarok laknak és mégsincsen népművészetük. — Vannak viszont olyan vidékek, ahol a lakosság kevertfajúsága tette a keveredett népek művészetét érdekesebbé, értékesebbé. Vagyis tájegységenként változik az összkép, melyet az ottlakó magyarság művészete mutat. — Ez azonban ismét nem annyit jelent, mintha nem azonos szellem sugároznék a magyar népművészetből, pusztán annyit, hogy a nép egyszerű fiai által készített műtárgyak is hatásoknak vannak alávetve. Egy azonban kétségtelen: a népművészek mindig hagyománytisztelők és évszázadok múlása, külső befolyások kevéssé képesek az ősformát átalakítani. Éppen ezért szolgálnak a szellemi hovátartozandóság megítélésénél megbízható forrásként és ezért kell ezeket az alkotásokat elfogadnunk nemzeti képzőművészetünk egyedüli helyes kialakítójának, irányítójának.

Népművészetünk jelenlegi szerepe és helye a jövő magyar életben ezzel ki is van jelölve. — Kérdés: milyen szerepet játszik azok szellemének befolyásolása tekintetében, akik a maguk kedvére faragják, formálják, festik, hímezik, szövik ezeket a szépséges alkotásokat?

Ha a mesterek személyét vesszük figyelembe, azt tapasztalhatjuk, hogy ezek csaknem kivétel nélkül a földmívelők, pásztorok, — tehát magyar ősfoglalkozásúak — köréből kerülnek ki. Ráérő idejükben ők szépítik a házukat és otthonukat, készítik használati eszközeiket és ruházatukat. Legtöbbször a hozzá szükséges nyersanyagot is maguk termelik, hagyományokon nyugvó eljárási módszerekkel készítik ki és teszik időállóvá.

Művészkedésük egyetlen lelki indítója tehát a szép szeretete. Csak akkor, annyit és úgy művészkednek, amikor, amennyit és ahogyan belső vágyuk ösztönzi őket reá. — Ez a népművészet valódiságának, tisztaságának egyik ismérve. Nem anyagi érdek, nem is gyakorlati szempontok, hanem csakis és kizáróan a belső vágy hatása alatt születnek ezek az alkotások. Ható és érvényesülési területük legtöbbször az otthon határain belül marad. A község határain túl pedig csak akkor jutnak el ezek a tárgyak, ha készítőjük híressé válik és pénzért is hajlandó ilyeneket készíteni.

Ez a tény ismét más, főleg szociális szempontból növeli meg értéküket. Növeli azért, mert a legközelebbi környezet, az otthon, a szűkebb haza szelleme a szülőjük, ott élnek és ott találnak megértésre. Vagyis a családból életbeinduló új nemzedék tagjaira az első esztétikai hatásokat ezek a népművészeti tárgyak gyakorolják. Ízlésük ezeken az ősmagyar szellemet sugárzó alkotásokon nemesedik, ez magyarázza a népművészet hagyománytiszteletét és előnyös hatását a nemzeti öntudat fejlesztésére.

Jellemzőjük, hogy a nép művészkedő fiai között sokan egészen alacsony civilizáltsági fokon állanak. Kultúrigényük sincsen arányban alkotókészségükkel, sőt, mintha fordított viszonyban állana vele.

Mindez azonban semmiféle káros befolyást nem gyakorol művészetükre. Sőt, mintha a művésztehetség isteni eredetét akarná ezzel a ténnyel aláhúzni: a legtöbb parasztművész még a betűvetésben sem eléggé jártas.

Ha párhuzamot vonunk a népművészek és a képzőművészet valamelyik ágát hivatásszerűen folytató művészek között, akkor azt fogjuk megállapítani, hogy amíg ott az alkotó kizárólag belső ösztönzésre, alkotási vágyból, minden anyagi vonatkozás nélkül kívánja otthonát, szűkebb környezetét szebbé, meghittebbé tenni; addig itt a művész majdnem kizárólag anyagi érdekből hivatásszerűen foglalkozik képzőművészettel, azért, hogy életszínvonala, pozicója mentől magasabb, földi élete minél kellemesebb legyen. A hivatásos művész tehát nem a saját környezetét szépíti tevékenységével, nem is otthona meghittebbé tétele a célja, amikor alkot, hanem egyszerűen az isteni adományt anyagi jólétének biztosítására használja fel.

Ez a megállapítás feleletet ad arra a kérdésre, hogy miért létesül olyan ritkán és nehezen kapcsolat a két művészet között. De választ ad arra a kérdése is, hogy mi okozta az európai, illetve nyugati művészetek elfajulását, eltávolodását a társadalomtól. Amíg Távolkeleten mindenki igényli, élete egyik nélkülözhetetlen szükségletének tekinti a művészetet, otthonát, környezetét saját képére alakítja; addig Nyugaton a művészet csupán egyes kiváltságosak részére fenntartott, szinte osztálykülönbséget jelentő tényező s ezért az alkotó behódol a műpártoló ízlésének. Ezzel művészetének gyökerei nem a népi tömegek szelleméből táplálkoznak, hanem az idegen hatások alatt álló felszíni kultúra kőzeteibe kapaszkodva csenevész gyümölcsöt teremnek. Ebben a művészetben a hagyományoknak semmi szerepük sincs. Így hiába keresünk benne faji jellegzetességeket tükröző sajátosságokat. Természetes, hogy a nagy, népi tömegek előtt idegenné vált az ilyen művészet és ahelyett, hogy az azonos fajú, tehát ronoklelkű egyedeket összekapcsolná, elidegeníti őket egymástól, szakadékot ás közöttük. De megrendíti a nép fiaiban a saját művészetükben való hitet, kétkedővé teszi őket annak léleknemesítő erejével szemben, ami pedig évezredes ösztönös hite volt, ami biztosította a népművészet fennmaradását és virágzását.

Ez a szakadás eredményezte a kétféle művész és művészet létrejöttét, de ez lett oka annak a válságnak is, amely nemcsak a magyar, hanem az egész európai társadalmat megrázkódtatta.

Egészen világos, hogy ez a legcsodálatosabb, legközvetlenebb szellemi megnyilvánulásban létrejött elkülönülés magában hordta az osztálykülönbségek kihangsúlyozásának lehetőségét is. Hozzájárult, hogy a nemzeti öntudat, az együvétartozandóság érzése elcsenevészesedjék.

Amikor a magyar értelmiség városokba tömörülve mind foglalkozás, mind felfogás, mondhatni világnézet tekintetében eltávolodott a falvak ősfoglalkozású, hagyománytisztelő, ösztönösen magyar szellemet képviselő népi tömegektől, akkor megjelent a szociális probléma, mint nemzeti erőgyengítő, pusztító elem, akkor bekövetkezett a lelki válság korszaka. Mert nem lehet nemzeti, mélymagyar kultúrájú

az olyan társadalom, amely nem érti a hagyományt, ősi szellemet sugárzó népművészetet, amely szín- és formakincsét magasbbrendű művészetében nem a népművészettől kölcsönözte.

Ha tehát orvosolni akarjuk a lelki válságot okozó bajt, ha társadalmi problémáinkat maradéktalanul és gyökeresen akarjuk megoldani, akkor sürgősen át kell hidalnunk azt a szakadékot, amely a nemzet lelki eltévelyedése következtében állott elő tagjai között. Mentesítenünk kell szellemünket és elsősorban annak legcsodálatosabb megnyilvánulását: a művészetet az idegen hatásoktól.

Amikor a magyar jogalkotó szociális problémáink megoldására a Nép- és Családvédelmi Alap-ról törvénycikket alkotott, ezzel a cselekedetével tanújelét adta, hogy átérezte, megértette a bajok okát és azokon úgy kíván segíteni, hogy a leghatalmasabb nemzetépítő erőt, minden kultúra forrását: a családot erősíti meg, mert átérezte ennek a vérségi kapcsolatokon alapuló társadalmi ősegységnek rengeteg értékét. Tudta, hogy a már-már pusztuló magyar szellem csak a magyar családokban és általuk menthető meg, kinyilatkoztatta, hogy a családoknak nyujtott anyagi támogatás útján szellemi megerősödést is nyujt a család tagjainak és az a réteg fogja átvehetni nemzeti szellemünk irányítását, amely erre multja, hagyománytisztelete, testi és lelki adottságai révén egyedül hivatott.

Ez a kerettörvény módot ad arra, hogy a magyar élet minden területén megjelenő szociális bajokat a legmegfelelőbb eszközök igénybevételével megszüntessük. Lehetőséget tartalmaz arra, hogy egy másik építőerőt jelentő intézmény: a szövetkezet kapcsán gazdaságpolitikai síkra vetítve oldassanak meg a felmerülő problémák. Sőt, a közjóléti szövetkezetek életrehívásával a szövetkezésben rejlő megbecsülhetetlen érték gyakorlatilag hasznosíthatóvá válik és a mindeddig a magyar társadalomból magát kirekesztettnek érző hatalmas népi tömegek, munkájuk révén és testi, lelki adottságaik megbecsülésével, a szövetkezetekben találkoznak azokkal, akikkel évezredes nemzettestvéri közösség köti őket össze, amely kapcsot éppen a szociális bajokat előidéző osztálytagozódás lazított meg.

Természetes, hogy az osztályokra tagolt és ezzel szétesésre hajlamos magyar társadalom az anyagilag kedvezőtlen körülmények között élő rétegek megerősítésével még nem kovácsolható öntudatos, közös munkára alkalmas egésszé. Míg ugyanis a magasabbrangú kultúra iránt igényesek szellemét kevésbbé tartják megszállva a mély magyar eszmények, addig az idegen eszméktől életkörülményei következtében alig fertőzött, nagyrészt foglalkozásánál fogva is hagyományokhoz ragaszkodó népi tömegek szinte ösztönszerűen tapadnak hozzá az őseiktől örökölt értékekhez, aminek viszont a két osztály eltávolodása a következménye. Ez a távolodás nem akadályozható meg ennek a rétegnek szociális felerősítésével, sőt éppen ellenkezőleg: a pusztán anyagi téren nyujtott segítség, lelki közeledés nélkül, tartalom és érték nélküli külsőség, talán céltalan kísérlet, minden hívő jóakarat ellenére. Minden magyar tragédia gyökere az együvétartozás érzésének teljes hiánya, a különféle kultúrfokon élő vágyaikban, céljaikban, eszményeikben és tetteikben annyira elütő osztályok között. A szétágazó világszemlélet életrehívója minden ma-

gyar bajnak. Egybekapcsolni, tömörré, átütőképessé tenni csak a lélek szálainak összefonásával lehet.

Ha tehát valóban és gyökeresen segíteni akarunk ezeken a bajokon, akkor az idegen befolyások alá került, ma vezető osztályokhoz tartozó, magasabb kultúrfokon álló rétegeket vissza kell hódítani a magyar szellemiség értékében hívők táborába, fel kell őket erősíteni a népi tömegek nyers, de hagyománydús multunkban gyökerező kultúrértékeivel és így általuk észrevétlenül együttes építőmunkába kapcsolni minden magyart.

Kérdés, hogy az uralkodó lelki válság megszüntetése érdekében, ismerve az ezt előidéző okokat és rámutatva a bajok orvoslásának egyetlen módjára: mimódon tudjuk a szövetkezésben rejlő társadalomépítő erőt célunkra felhasználni, helyesebben, hogyan tudjuk a közjóléti szövetkezetek segítségével ezt a problémát: a lelki válság problémáját megoldani.

Megállapítottuk, hogy a művészet milyen hasznos, szinte nélkülözhetetlen társadalomformáló erőt képvisel azzal, hogy az egyedeket a lélek kapcsán fűzi össze. Rámutattunk arra, hogy népművészetünk miképpen távolodott el a magasabbrendű művészettől és ennek mindkét művészet szempontjából milyen káros hatása volt nemcsak lelki, hanem végeredményében szociális tekintetben is. Körvonalaztuk a lehetőségeket, amelyek segítségével előnyös változás érhető el.

Ha tehát a szövetkezés segítségével sikerül megteremteni az azonos célért, hittel és önzetlenül dolgozó szellemi munkások magyar társadalmát, akkor a nemzetet emésztő gazdasági és kultúrpolitikai problémák együttesen oldhatók meg, akkor nemzetépítő szociálpolitikát végzünk.

Tanulmányunk során már rámutattunk arra, hogy milyen értéket képvisel nemzeti életünkben a népművészet. Ehelyett felhívjuk a figyelmet arra a körülményre, hogy a népművészet változatossága vidékenként attól függ, hogy milyen hagyományokat őriz, milyen tiszta vagy mennyire keveredett fajú a lakosság. Ha ezt a változatosságot figyelembe véve tájegységek szerint csoportosítva kezdünk szervező munkánkhoz, akkor kézzelfogható megoldás a törvényhatóságonként megszervezett közjóléti szövetkezetek útján vezet célunkhoz.

A közjóléti szövetkezetekről szóló rendelet világosan jelöli meg a szövetkezet célját. Eszerint a különféle megsegítési módozatok közös célja: „a családok közös munkájának megszervezése s így gazdasági, erkölcsi, szellemi felemelés útján az életviszonyok javítása és a társadalmi kiegyenlítődés elősegítése."

Ha tehát a közjóléti szövetkezet munkaterületén elcsenevészesedő vagy virágzó népművészet nyomaira bukkanunk, ha hajlamot és tehetséget tapasztalunk a községek lakosaiban arra, hogy háziipari tevékenységet folytassanak, akkor ezt az értéket a közjóléti szövetkezet közbejöttével úgy tudjuk legcélszerűbben építőmunkánk javára felhasználni, ha az érdekelt tájegység valamelyik városában életrehívunk egy szövetkezetet, amelynek célja a vidék népművészeti és népipari termékeinek kedvező feltételek alatt való forgalombahozatala a városban vagy a vidéken élő képző- és iparművészek alkotásai-

val együtt. Így egészséges kapcsolat létesül elsősorban a népművészek és a hivatásos művészek, másodsorban a vásárló közönség és az alkotók között. Ennek az egészséges kapcsolatnak hasznát elsősorban a népművészek látják, akik eddig csak nagynehezen forgalomba hozott készítményeiket könnyen tudják értékesíteni, s ez a további munkára ösztönzi őket. Felébred a tájegységben élő nép lelkében a hit a már-már feledésbe menő készítményeinek értéke iránt.

Komódok fiókjaiban molyosodó, düledező lakóházak falain penészedő, töredező: népviseleti tárgyak, festmények, faragások, cserepek újból értéket jelentenek birtokosuk szemében. Előkerülnek a szövőszékek, hímzőkeretek, fazekaskorongok és a csodákat álmodó népi lélek anyagbalehelve éled fel munkáik nyomán. Hatására ismét színessé, tarkává varázsolódik a falvak és városok képe, a fényezett, gyári, idegen szellemet sugározó tucatbútorok helyét a hagyománydús, magyar lelket sugározó parasztbútor és eszközök váltják fel és az otthonok magyar lelket sugároznak majd.

Nemzeti multunk ködbevesző körvonalai, hovátartozandóságunk szálai a népművészeti, népipari termékekből sugárzó lélek fonalán vezetnek el népünk bölcsőjéhez.

A maguk kedvére tevékenykedő népművészeink csakhamar élesztőként hatnak majd az egész magyar művészetre. Éltető áramlással ősi magyar művészkultúra árasztja el az egész magyar társadalom szellemét. Alkotók és műélvezők egyaránt felocsúdnak a hazai és főleg a népművészet iránti érzéketlenségükből, ráeszmélnek az ősi, de általuk újnak észlelt szín- és formaszépségekre. Meghódítja őket a minden valódi művészetet jellemző sejtelmes varázs. Ami eddig legfeljebb divatkedvelő, finnyás ízlésű egyesek önkényes leereszkedése volt ehhez az alacsonyabbrangúnak tartott művészethez, melynek alkotásait hajlandók voltak az ipari késztímenyekhez közelállóknak minősíteni: egyszerre faji szellemet sugárzó értékké nemesedik, méltónak találják arra, hogy városi otthonok díszítésére, meghittebbé, melegebb hangulatúvá tételére használják. És miként az egész emberi kultúra létét a családnak, mint legősibb együttélési formának köszönheti, azonképpen az új magyar szellem is az így átalakított, magyarrá lett otthonoknak köszönheti majd újjászületését.

A népművészek és hivatásos művészek közötti kapcsolat nagyértékű még azért is, mert a hivatásos művészek érdeklődését a népművészet felé irányítja és ezzel annak ősin magyar szín- és formavilágát tárja fel előttünk. A mindeddig idegen hatások sodrában kallódó művészetünk, valószínűleg ezen az úton haladva fogja megtalálni a helyes ösvényt, amely a magyar művészet megteremtéséhez vezet.

Ezekben a szövetkezetekben ugyanis a népművészeti és háziipari készítmények társaságában ott találjuk a magasabb műveltségű és képzettségű ábrázoló- és iparművészek alkotásait is és ha emezek valóban ihletett tehetségek: művészetükön föltétlen nyomot hagy ez az egészséges befolyás. Mentől magyarabb egyéniség az alkotó, annál tisztábban szűri ki a hatás értékeit, annál magasabbrendű művészeti értékké képes fokozni ezt a hatást.

Mivel pedig ez a gazdagító, serkentő hatás tájegységenként változó, továbbá mert az azonos tájon élő művészek ugyanazon befolyások alá kerülnek, világos, hogy az így létrejövő művészet táji művészet lesz: külön szín nemzeti művészetünkben. Kifejezője a tájegység szellemének, annak a szellemnek, amely részben megkülönbözteti egy bizonyos vidék lelkületét a másik tájegység lakosainak lelkületétől, másrészt minden magyar tájegység összes lakóinak szellemét összekapcsolja az ősgyökér: a nemzeti hagyományokból táplálkozó népművészettel. Ez az a megbízható, szétszakíthatatlan, erős kapocs, amely mindeddig azért nem volt észrevehető, mert nem tették ki erőpróbának, ami által szilárdságát megismerhettük volna. Időtállása azonban kétségtelen, jele erejének és bizonyítéka létének.

A táji művészek szövetkezetének gazdaságpolitikai jelentősége hasonló jelentőségű. Magasabb célból szervezi meg ugyanis a készítmények, alkotások kedvező értékesítésének lehetőségét és ezzel a kereslet és kínálat viszonyát kedvezően egyensúlyozza. Az a megnyugtató érzés, hogy lélekből fakadó, örömmel, tudással és szeretettel készített alkotását könnyen értékesítheti, fokozza a népi művész munkakedvét, biztosítja a kedvező kereseti lehetőségek révén szerepét a nemzetgazdasági életben és mindez a szociális bajok megszüntetése érdekében életrehívott ősmagyar gazdaságpolitikai tényező: a szövetkezet révén éri el.

Mert ez a „szövetkezés" az egyedüli lehetőség arra, hogy a kereskedelmi, tehát gazdaságpolitikai és a művészeti, tehát kultúrpolitikai kérdések intézményesen, együtt oldassanak meg. Művészeknek szövetkezetbe kell tömörülniök a műbarátokkal, a művészet iránt érdeklődőkkel és a ma még ezirányt kevés hajlamot mutatókkal egyaránt, akik azonban a nemzeti célokért lelkesedni tudnak, azokért áldozatra készek. Ha ez a szövetkezés a szó nemes értelmében véve történik, akkor kézfogást jelent a szellemi harcosok között, akkor értékké fog érni és ízes gyümölcsét az egész nemzet élvezheti.

A táji művészek szövetkezete beláthatatlan lehetőségeket rejt magában. Tartalmazza elsősorban a vidék népművészetének, ősi kultúrájának tervszerű megismerését és közkinccsé tételét. Élővé teszi és a helyi képzőművészek szellemét frissítő forrássá duzzasztja azt. Ízlésnemesítő hatása nemcsak a város lakóira, hanem a környező, érdekelt falvakra is kihat. Egységbezárja azok szétirányuló törekvéseit. Harcot jelent és hirdet a nemtelen műkereskedelem ellen, amely ízlésrontó bacillusait szétárasztja az egész környékre. Megalapozza szép otthonok lehetőségét. Végül tájkultúrát jelent, függetlenséget a székesfőváros polipkarjainak sorvasztó, bénító szellemi ölelése alól, lehetőségeket nemzeti kultúránk színessé tételére.

Mindez a sok lehetőség valóra válhat, ha belátjuk és elismerjük, hogy a nemzet élete, társadalma kultúrszínvonalának magasságától és ennek a szomszédos nemzetekhez való viszonyától függ elsősorban. De nem utolsósorban függ attól is, hogy a nemzet tagjai mennyire képesek függetlenülni a test anyaghoz vonzó erőitől és eszményi magasságba emelkedve szárnyalni a nagy képzelgők csodákkal teli világában, ahol csak a szellem világít és fényétől nem látni az embert.

RUTTKAY GYÖRGY

A D A T T Á R

KÉPZŐMŰVÉSZEINK KIÁLLÍTÁSA BUDAPESTEN

Ez év márciusának első felében, immár másodízben a felszabadulás óta, összesereglettek a felvidéki és kárpátaljai képzőművészeink Budapesten, hogy gyüjteményes kiállítás keretében adjanak számot munkásságukról, fejlődésük újabb fokáról. A Nemzeti Szalón termeiben huszonhárom művész mintegy kétszáz alkotással sorakozott fel a seregszemlére: színek és formák, tájegység-jelleg, merész és változatos témák, hideg és meleg színfoltok, ózon- és sűrülevegőjű felvidéki tájak sokrétűsége olvadt tökéletes harmóniába a kiállítási terem sivár falain. A mi fiaink, a Kárpátok és a Hradova örökifjú rajongói, az északi és északkeleti végek megszállottjai mutatták meg háborgó lelkük kivetítéseit a fővárosban, hogy félhónapon át gyönyörködtessék a központ műértőit, rajongóit — és állják bátran a kritikát.

Volt-e sikerük?

A szigoráról ismert fővárosi sajtó-kritika is — jóllehet eléggé felületesen és szükszavúan — elismerte, hogy a kiállított műtárgyak olyan elmélyülő munkásságnak kristályai, amelyek nagyban növelik egyetemes képzőművészetünk színes tárházát.

Mit fűzhetünk a konvencionális megállapításhoz?

A mi fiainkról van szó s így nehéz elkerülni, hogy ránk ne olvassák a lokálpatriotizmus vádját, ha dicsérjük saját portánkat, de mégis meg kell állapítanunk; a felvidéki és kárpátaljai képzőművészek mostani kiállítása meggyőzhetett bennünket arról, hogy igenis, van önálló, sajátos, egészséges képzőművészetünk a nagy központ árnyékában is. Nem vagyunk Budapest-ellenesek, de meg kell állapítani: ez a kiállítás ékes bizonyságtétele annak, hogy nem szabad elhanyagolni ezt a sajátos ízű hegyaljai képzőművészetet, hogy több gondot, több megértést, több szeretetet érdemel tájunk az eddiginél. Ennek alátámasztására elég idéznünk a kiállítási katalógus előszavából Ruttkay György, a K. T. K. Sz. elnökének sorait: „Ez a seregszemle egyrészt folytatása kíván lenni az első bemutatkozásnak, másrészt bizonyságtétel amellett, hogy a más környezetben, más tájegységben élő alkotók művészete milyen gyönyörködtető változatosságot biztosít egyetemes nemzeti művészetünk tarka palettáján."

Valakinek, egy lelkes embernek össze kellene terelnie ezt a nyájat, hogy ne csupán többévenkint találkozzanak egy rövid kiállítás tartamára. Művészeink időnkénti szükségszerű kiállításai alig is haladják túl egy vidéki karácsonyi vasár kereteit, ez is inkább amolyan nyomorenyhítő-akció féle. Ezen túl aztán nem is látják egymást. Még törzsasztaluk sincs, ahol munka után meghányhatnák-vethetnék ügyes-bajos dolgaikat, panaszaikat, ötleteiket. Felvidéki Bagolyvár, Művésztelep? — örökös vágyálom marad, pedig csupán a karám hiányzik a tehetséges nyájnak. És egy önzetlen, lelkes, megszállott, rajongó Pásztor...

S most nézzük meg a kiállított műveket, illetve azoknak alkotóit:

Collinászy György képein a témaválasztás különös világát látjuk. Ecsetkezelése markáns, színskálája gazdag. Érdekes egyéniségét főképen az Alvajáró, Prédikáció s a Szomorúfűz jellemzik. Egyre fejlődik, gazdagodik témáiban a Fénynek és Árnynak ez a rajongója.

Erdélyi Béla munkáin a francia íz hatását érezzük. Ungpart, Uzsok című képei elevenek: zöld és lila tónusú színek ügyes felrakásával kelt érdekes hatást.

Harmos Károly a kiállítás szimbólikus festője. Fantáziadús vonalvezetésre vallanak a Lendület, Szavalókórus, Gregoria és a többi, hasonló szellemben megoldott művei.

Jakoby Gyula festményei egy önmagával viaskodó lélek tükörképét adják. Önarckép és Anyám című képei egy-egy tökéletes kristálya művészi pályájának. Lassan megtalálja önmagát.

Jasszusch Antal teljesen egyéni felfogása nem mindennapi impressziókkal gyönyörködtet. Menekülők, Alkonyat című képei robusztus erőt sugároznak.

Kárpátfalvy József pasztelljei finomak, leheletszerűek.

Lenhardt György Hófoltok című képe szép volt, s nem utolsó sorban a dekoratívan megoldott Erdők patrónája is.

Mészárosné Haltenberger Anna finom vonalvezetésű grafikái feltűnést keltettek. Tél, Pihenő tussrajzai nagy rajztudásra vallanak.

Nádaskay József és felesége *N. Solymos Neszta* felkészült alaposságot árulnak el.

Pausz Ilona a római iskola képviselője. Két portréja komoly elmélyülésről tanúskodik.

Ruttkay György japánosan finom pasztelljei a kiállítás érdekességei közé sorolhatók. Ketten, Kassai utca című munkái magas művészi intelligenciára vallanak.

R. Nyiry Lili kerámiái emelték a kiállítást.

Sárpataky László témáit a ruszin élet világából meríti. Képei komoly tudásról tesznek hitvallást.

Löffler Béla szobrai egy állandóan fejlődő művész alapos munkái. Síremléke, komorságával tartja fogva a szemlélőt.

Csicsátka Ottokár úgyszintén szobraival kelt feltűnést. Munkái éles megfigyelésre vallanak.

Dinnyés Henrik, Farkas András, Pleidell János és *Zmeták Ernő* a vajúdó fiatalok közé tartoznak. A jövő fogja megmutatni, mennyire tudják beváltani értékes tehetségükhöz fűzött reményeket.

A kiállítás megrendezése a kassai Kazinczy Társaság és a budapesti Nemzeti Szalon Művészeti Egyesület együttes érdeme. — A kiállításon Pietà, Leányfej, Udvaron című képeivel résztvett e cikk írója is:

TERBÓTS GÁBOR

A „KASSAI IRODALMI TÁRSASÁG" ALAPÍTÁSA

Kassa szellemi életének történetében a „Kassai Irodalmi Társaság" megalapítása fontos lépést jelentett. A modern magyar élet mozgalmas időszakában, a XIX. század utolsó negyedében, illetőleg pontosabban: 50 évvel ezelőtt, 1893-ban alakult ez a társaság, hogy elindítsa városunkban azt a szellemi pezsgést, amely méltó volt az ősök kezdeményezéséhez. A mai Kazinczy Társaság elődjének megalakulásáról érdekes okmány került a birtokunkba: Nyulászi János Tébe-elnök úr adta át szerkesztőségünknek közlés céljából azt a félvászonba kötött könyvet, amely a megalakulást sürgető felhívást, az első tagok jelentkezéséről tanúskodó gyüjtőíveket, az alapszabályok első fogalmazványát, az előkészítő bizottság ülésére szóló meghívót s a meghivottak névsorát, valamint az alapszabályok sokszorosított, végleges szövegét tartalmazza.

Az érdekes kulturális emlék egyes részleteit alább közöljük:

1. Felhívás a „Kassai Irodalmi Társaság" érdekében.[1] „A mai időben, midőn a nagy közönség s különösen annak intelligens része mondhatni el van árasztva a pártolást és áldozatot kérő különböző felhívásokkal, nagyon meg kell gondolni egy-egy újabb felhívás kibocsátóinak, hogy az a czél, melynek érdekében a közönség pártfogását kérik, olyan-e, hogy teljes joggal és reménnyel számíthatnak a meghallgattatásra. Mi teljes reménnyel és bizalommal fordulunk a mélyen tisztelt közönséghez, midőn felkérjük a megalakítandó „Kassai Irodalmi Társaság" zászlója alá sorakozni. A kitűzött czél legékesebben szól maga mellett. Visszavezet a százados multba, a midőn Kassa a tudományos és szépirodalomnak, önálló művek és időszaki folyóiratok által, egyik messzire világító központja vala; rámutat a jelenre, midőn annyi sok, tudományos és irodalmi erő, az egyesülés és pártolás hiányában egyáltalában nem, vagy aránytalanul csekély mértékben tud érvényesülni, végre feltárja előttünk a kívánatos jövőnek képét, amelyben egy életrevaló és erőteljes Irodalmi Társaság úgy tudományos, mint társadalmi téren, a nagy közönség buzgó pártolása mellett évről-évre fokozódó mértékben fogja áldásos működését kifejteni a magyar nemzeti kultúra érdekében. E működést alapszabálytervezetünk a következőkben foglalja össze: A „Kassai Irodalmi Társaság" czélja: A szépirodalom művelése, tudományos ismeretek terjesztése és népszerűsítése, Felső-Magyarország ismertetése. Eszközök: Felolvasások tartása, még pedig úgy a műveltebb közönség, mint az alsóbb néposztályok számára; folyóirat kiadása; olcsó könyvek kibocsátása; szépirodalmi s tudományos művek megírására pályadíjak kitűzése; kulturális mozgalmak erkölcsi s anyagi támogatása". — Hazánk minden nagyobb városában, még olyanokban is, melyek akár népesség, akár tudományos intézetek és irodalmi férfiak tekintetében nem mérkőzhetnek városunkkal, már régóta fennáll és virágzik egy-egy tekintélyes társulat, mely a politikai és vallási tekintetek teljes kizárásával, az irodalom művelését és népszerűsítését s a társadalmi élet élénkítését a közönség lelkes pártolása mellett a legnagyobb sikerrel teljesíti. Városunk és széles körre terjedő vidéke nem maradhat továbbra is ilyen központ, ilyen egyesület nékül. Bizalommal fordulunk ezért városunk, vármegyénk s a szomszédos vármegyék mindazon művelt hölgyeihez és férfiaihoz, kik egy ily egyesület létesülését és működését kívánatosnak és szükségesnek tartják, sőt bizalommal fordulunk mindazon honfitársainkhoz, kik örömmel pártolnak hazánk bár-

[1] A taggyüjtő ívhez mellékelt lap, 8⁰ ívpapír alakban.

mely pontján oly mozgalmat, mely nemes és hazafias czélok megvalósítását tűzte maga elé, hogy a „Kassai Irodalmi Társaság" tagjai közé belépni szíveskedjenek. Alapszabály-tervezetünk a tagokról a következőleg intézkedik: „Az egyesület tagjai. A) Tiszteletbeli tagok; azok a tudomány s irodalmi téren, valamint az egylet iránt kiváló érdemeket szerzett egyének, kiket ilyenekül a közgyűlés választ meg. B) Alapító tagok: azok, kik az egylet vagyonát legalább 50 frttal (100 korona) gyarapítják. C) Rendes tagok: azok, kiket előzetes írásbeli nyilatkozat alapján a választmány fölvesz. A tagsági díj évente 4 frt (8 korona) s negyedévi részletekben, minden évnegyed első két hetében esedékes. A belépés négy évre kötelez s ha a negyedik év első felében a r. tag kilépését be nem jelentette, úgy újabb négy évre köteles benn maradni. Tagdíj fejében kapják a tagok az egylet közlönyét s esetleg az egyesület egyéb kiadványaiból a választmány által évről-évre meghatározandó műveket vagy egészen ingyen, vagy leszállított áron; a könyvtárt használhatják s a felolvasásokat látogathatják." Ennyiben kívántuk egyrészt a társasági tagság feltételeit, másrészt magának a társaságnak körvonalait a t. ügybarátok figyelmébe ajánlani. A megalakuló közgyűlést február hó 19-én délelőtt 10 órakor fogjuk megtartani. Legyen e nap Kassa város és a felvidék szellemi újjászületésének ünnepe. Legyen e nap záloga egy díszes jövendőnek, a polgárerények által összekapcsolt társadalom kezet fog egy harczra; az eszmék harczára, mely tisztítja a szíveket és az elmét; kezet fog egy vállvetett munkára, a melynek lázas igyekezete által megdicsőíttetik a magyar kultúra szent neve! Kelt Kassán, 1893. január hó 19-én. Dr. Glück Lipót, a „Kassai Jogi Közlöny" szerkesztője, Dr. Stőhr Antal, gymn. igazgató, a felsőmagyarországi múzeum titkára, Deil Jenő, a kassai keresk. és iparkamara titkára, Miskovszky Viktor, a m. tud. akad. tagja, Révész Kálmán, ref. lelkész.

2. A 32 darab egybefűzött Taggyüjtő-íven a következők jelentkeztek tagul:[2] Battlay Imre, Paksy József. Dr. Brósz László (alapító 50 frttal), Widder Lajos (alapító tag), Dr. Stőhr Szilárd, ifj. Husz János, Benedek Ferenc, Ambrus Adél, Rutter Hermin, Sárosi Árpád, Páter Béla, Barts Pál, Höffler Emma, ifj. Schwartz Irma, Borbély Ilona, Csupák József, idb. Svarcz Irma, Balázs Mihály, Hubcsik József, Gerster Gizella, Corzan Gizella, Sudy K. János, Béler Sándor, Oláh Sándor, Barna Lajos, Szénásy György, Szuckovszky József, Fézsó Imre, Marossányi Béla, Szövényi Gusztáv, Früstök István, Fest Géza, Dr. Körtvélyessy Dezső, Eschwig Fld., Micske Gusztáv, Szalay László, Szesznovitz Kálmán, Schürger József, Szent Istvány Frigyes, Madarassy Lipót, Oroszy Géza, Kresz János, ifj. Draskóczy Lajos, Rottenberg Dávid, Kemper József, Bielek A., Steiger Ferenc, Bogsch Albert, Zábráczky József, Schreiber Albert, Forgách Elemér, Gottsegen Stefánia, Molnár Arthur, Kolos Elemér, Urbányi Gyula, Michnay Bertalan, Hudopkó János, Dr. Engl Jakab, Dr. Engl Jakabné, Lakos Károlyné, Bóbita Endre, Mőszl Gusztáv, Kolacskovszky Elza, Bartos Sarolta, Bock Julia, Szőke Nándor, Kovács Zsigmond, Lévay József, Gantz Zsófia, Reichel Károly, Pécher Ágoston, Grach Gyula, Hornyay Ödön, Vendégi Gábor, Putnoky József, Tetmajer Károly, Weyde F., Vanda Gusztáv, Mokry Sámuel, Dr. Szele Andorné, Hegyi József, Kemény Géza, Kemény Etelka, ifj. Kemény La-

[2] Az alapító tagokat külön zárójelben jeleztük. Akik rendes tagul jelentkeztek, ott ezt a megjegyzést elhagytuk, úgyszintén mellőztük a foglalkozást és a lakáscím megjelölését. Az aláírások az ívek sorrendjében következnek egymás után.

jos, Mihalik József, Krusinszky Gyula, Krusinszky Mariska, Krusinszky Hermin, Uhl Juliska, Dr. Szentléleky Gyula, Zagróczky Gyula, Dr. Lorber Péter.[3]

3. Érdekes alapszabálytervezet következik: nyilván az első fogalmazvány, több javítással, gyorsírási jegyzettel, kék ceruzával történt áthúzással, betoldásokkal. Helyszűke miatt most nem közöljük.

4. „Meghívó. A kassai Irodalmi Társaság előkészítő bizottsága f. hó 13-án, azaz szerdán d. u. 6 órakor az alakulóközgyűlés megtartása, s egyéb az alakulással összefüggő egyéb ügyek elintézése végett a kassai kereskedelmi s iparkamara helyiségében ülést (tart), melyre tisztelettel meghívatnak:" (Aláírás: Deil Jenő) Dr. Battlay Imre kir. főügyész, Barts Pál adóhiv. főnök, Bartal Sarolta, Bóbita Endre, Dr. Brósz László ügyvéd, Dr. Blanár Béla ügyvéd, Dr. Engl Jakab ügyvéd, Dr. Glück Lipót ügyvéd, Dr. Fényes Samu ügyvéd, Dr. Glück Lipótné, Gallik Géza gyógyszerész, Gerster Gizella, Dr. Hornyai Ödön törvényszéki bíró, Hegyi József, Höfler Emma, Juhász Béla, Dr. Eszterházy Sándor, Dr. Rössler István, Dr. Katona Mór, jogakadémiai tanárok, Dr. Klekner Alajos jogakadémiai igazgató, Kovács Zsigmond író, Kresz János tanár, Katinszky Géza tanár, Kuszka Géza tanár, ifj. Kemény Lajos levéltárnok, Kolacskovszky Elza tanárnő, Klimkovics Elemér, Kozora Vince főjegyző, Lévay István polgári iskolai igazgató, Lakos Károlyné igazgatónő, Mösz Gusztáv tanár, Mihalik József polgári iskolai tanár, Mikry Sámuel gépipari középiskolai tanár, Miskovszky Géza reáliskolai tanár, Dr. Neményi Vilmos ügyvéd, Dr. Nyulászi János ügyvéd, Oroszy Géza kir. táblai bíró, Révész Kálmán lelkész, Ries Lajos szerkesztő, Rosenauer Lajos kultúrmérnök, Rohringer Sándor kultúrmérnök, Dr. Stőhr Szilárd igazgató, Dr. Farkas Róbert gimn. tanár, Schreiber Albert ezredes, Sudy K. János tanár, Szobcsik József felsőbbleányiskolai tanár, Tetmayer Károly tanár, Varga Kálmán aljegyző, Vécsey József árvaszéki ülnök, valamint az Abauj-Kassai Közlöny, a Kassai Szemle, a Kaschauer Zeitung, a Pannonia, a Felvidéki Közlöny szerkesztősége.

5. Végül a Kassai Irodalmi Társaság alapszabályai következnek 6 ½ lapon, kalligrafikus írással.

KÁRMÁN JÓZSEF NAGYATYJA

Kármán Józsefnek, a XVIII-ik század jeles prózaírójának, őseiről igen keveset tud az irodalomtörténet. Ennek oka főleg az, hogy 1849-ben, mikor az oroszok feldúlták Losonc városát, a leégett református templommal és gimnáziummal együtt elpusztult minden könyvtár, irattár, egyházi és iskolai anyakönyv, szóval minden, ami Losonc városának és a benne lakó családok múltjára vonatkozik. A sors véletlen kegyelméből épen megmaradt a losonci református egyház születési anyakönyve 1717-től és az egyház jegyzőkönyvei 1727-től.

Ezekből merítettük az alábbi igen érdekes kortörténeti adatokat és idősebb Kármán András rektorra, Kármán József író nagyatyjára, vonatkozó feljegyzéseket.

---

[3] Feltűnő e névsorban a zsidóság aránylag kis száma. A liberalizmus e fénykorában ez annál is inkább meglepő, mert hiszen ez volt az az idő, amikor a zsidók megkezdték térhódításukat az anyagi és szellemi életben. Valószínű, hogy ebből a szempontból 10—15 évvel később sokkal szomorúbb volt a kép.

Id. Kármán András a losonci református gimnáziumnak újjászervezője, egyik leghíresebb és legkiválóbb igazgatója, rektor-professzora volt 1731-től 1760-ig.

Őseiről nem tudunk semmit. Még édesatyja neve sem maradt fenn. Nagybátyjáról, Kármán Jánosról, is csak annyi feljegyzés olvasható, hogy a református eklézsia egyházfia volt s 1732-ben halt meg. Mint ilyen nemes ember vala, mivel az egyház ebben az időben tisztviselőnek csak nemest alkalmazott. Igen önérzetes férfiú, ami kitűnik abból a vizsgálatból, amelyet az egyház lefolytatott az ellopott két úrvacsorai kehely ügyében. A tolvaj nyomára Kármán János vallomása vezetett. Egyébként egyházfi létére nem lehetett valami jómódú ember.

Id. Kármán András édesatyja korán halt meg. Jelesen tanuló fiát az egyház neveltette. Ebben a században a losonci egyház igen sok jövedelem felett rendelkezett s ebből nemcsak fenntartotta híres gimnáziumát, de sok szegény és kitűnő tanuló növendékét gyámolította, külföldi akadémiákra küldte, hogy az iskolának, egyháznak s a magyar hazának „jeles oszlopokat" neveljen.

A kiválasztott diákok közé id. Kármán András is tartozott. Minden szükségletéről bőven és szeretettel gondoskodik. Vigyáz minden dolgára s bölcs tanácsokkal látja el. Mikor pedig külföldi iskolára küldi, szerződést köt vele, hogy tanulmányai befejeztével a gimnáziumban professzori széket vállal és a rektori teendőket is ellátja.

A losonci ref. egyház ezzel messze megelőzte a mai kort, amikor a kiválasztott, szegénysorsú tehetséges ifjakat kiemelte nyomorúságukból s a haza munkabíró, tanult férfiainak sorába állította. Ezzel többek között id. Kármán Andrást is sikerült a művelődés harcosának felfegyvereznie. Id. Kármán András így lett egy dicső nemzetség megalapítója s a losonci ref. gimnázium magas színvonalra való fejlesztője. Az egyház befektetése tehát gyümölcsöző és áldásthozó volt.

Az 1730 április 11-iki egyházi jegyzőkönyvekben a következőket olvashatjuk:

„1. Bizonyossan jött a Szent Ecclésiának fülében, hogy három esztendőtül fogva Kármán Úr egyenessen a Theológia tanulására adta magát (tehát már három éve tanul külső akadémiákon), negligálván azokat a scientiákat, az melyeknek tanulása kedvéért kívánta kiváltképpen a Szt. Ecclésia nagy maga megerőltetésével is Akadémiák'ra fel küldeni, és annyi időtől fogva ott tartani. Holott az Úri és nemesi Rendek gyermekeiknek kedvéért kiváltképpen az Eloquentiák, Históriák, Geographiák, Astronomiák, experimentális Philosophiák és Jurisprudentiák tanulását intimálta a Szt. Ecclésia eő Kegyelmének. Melly scientiákat, ha eddig negligálni talált, resolválta a Szt. Ecclésia, még ezentúl esztendeig abban az Akadémiában, a mellyikben könnyebben és alkalmatosabban hozzá juthat, az említett Scientiáknak tanulásához tartassa s taníttathassa." (Íme így ellenőrzi az egyház védettjeit s így írja elő az akadémikus tanulmányait.)

„2. Az mint hogy mihelyt ezen Levelét veszi az Szt. Ecclésiának, mindjárt Postán tudosíttsa az Szt. Ecclésiát, mint folytatta eddig Academicus Corsussát és hol, mellyik Akadémiában kíván még ezentúl edj esztendőt számlálván a Prima 8-br (október) 1730 ad Anni 1731 október Haváig, az mikor jó készülettel Isten segítségével megindulván, Karátsonyra haza jöhessen." (Tehát Kármán 1727 októbertől 1731 októberéig, négy éven át tanult külföldön az egyház utasításai szerint, de teológiát is hallgatott.)

„3. Bizonyossan tudja a Szt. Ecclésia, hogy az Ecclésia könyveinek Specificátiója nála vagyon, arra nézve, amint fel menetelkor is eő Kegyelme intimáltatott, úgy most is intimáltatik, azon féle könyveket ne vegyen, hanem azokon kívül az mellyek kívántatnak az említett Scientiákhoz és edj néhány darab Instru-

mentomokat is, legolcsóbbakat, Geographiához és Astronomiához valókat vegyen, mellyre, mint másszor is megírattatott, kétszáz rhénus forintokat resolvált a Szt. Ecclésia, mellynek Húszát tavaly Selyebi Úr a Száz Tallérral edgyütt híven kézhez szolgáltatta, úgy tudjuk, az Száznyolcvan forint készen vagyon, bizonyos alkalmatosságot várunk, hogy úgy ne járjunk, mint az Negyedi Uram kezéhez küldetett pénzzel. Májusnak az elein indul Miskolczi Mester Pataki Úr vagy Debreczeni Senior Uram, valamellyik által fel küldi a Szt. Ecclésia. Tovább való Subsistentiájára és le jövetelire mennyi költség fogna kívántatni, akarná a Szt. Ecclésia maga tudósítását venni, tsak reménysége szerint a Szt. Ecclésia érhesse el végét, benne abból nem leszen fogyatkozás." (Tehát könyvek és iskolai szerek megvételével is megbízták s minden kiadásáról előre gondoskodtak.)

„4. Emlékezteti a Szt. Ecclésia arra, hogy nem tsak Szóval, hanem maga keze írásával is magát obligálta a Szt. Ecclésia szolgálattyára, arra nézve nem is kételkedik a Szt. Ecclésia benne, hogy considerálván Gyermekségétül fogva mint kívánta a Szt. Ecclésia tartatni s Taníttatni, promoveálni, hogy frustrálódnék eő Kegyelmében." (Az egyház ifjú korától taníttatja, szerződést is kötött vele, hogy az egyház szolgálatába fog lépni.)

„5. Úgy informáltatik a Szt. Ecclésia, hogy Francofurtumban ad Oderam vagyon valamelly újonnan hozattatott Juris Professor, a ki el híresedvén, sok Urak Gyermekei mindenfelül confluálnak hozzája. Mint hogy a Subsistentia is kevesebbül álló, arra nézve ha ennek mostani Annus Academicusnak el telése után oda le jönne és az új Annus Academicust ott kezdené a fellyebb introitusig, ott töltené egész ideit, javalható volna, másként is úgy közelebb lévén, jobban vehetné a Szt. Ecclésia tudósítását. Az Úr Rádai Uram eő Kegyelme Gedeont oda fogja küldeni." (Hogy előbb melyik akadémián járt Kármán, az nincs följegyezve, de tény, hogy negyedik akadémiai évét az Odera melletti Frankfurtban töltötte, ahová Ráday Pál, II. Rákóczi Ferenc híres kancellárja, is elküldte Gedeon fiát, aki 1713-ban született Ludányban és a mi Kármánunkkal szoros barátságot kötött. Ez a Ráday Gedeon a híres Ráday-könyvtár megalapítója és a rímes-mértékes Ráday-verselési mód megteremtője. Ebből a barátságból fejlődött ki a Kármánok ismeretsége és szoros összeköttetése az akkori protestáns főúri családokkal, a Rádayakkal, Beleznay és Podmaniczky családokkal. Ezt az összeköttetést különösen Kármán József, az író, használta ki előnyösen a maga irodalmi terveinek megvalósítására.)

„6. Intimáltatott másszor is, hogyha le jövet, Németországban két három Gimnásiumot a tanításhoz könnyebb modalitássát experiálná, és valamelly Iffjat az Etimologiának, Syntaxisnak tanítására alkalmatost kaphatna, a 'ki magát a le jövetelre resolválná, bizonyos annuale Sallárium nak reménysége alatt magával hozna le, informálván az iránt, hogy itt félannyi pénzzel bé éri intestentióját mint Német Országban, mind azon által legalább esztendőt által mit kívánna, ki kell tanulni, a Szt. Ecclésiát az ő idejében tudosíttsa. Ollyan légyen pedig, a ki vocalis musikát is tudja és tanítsa." (Ilyen diákot azonban nem talált Kármán.)

„7. Mind ezekről pedig Pünkösdre válaszát a Szt. Ecclésia el várja." (A válasz nem maradt fenn, de valószínű, hogy mindezekre Kármán bőven és lelkiismeretesen válaszolt.)

1730 december 16-án Kármánnak érkezett levelére azt íratja az egyház neki, hogy

„1. Eő Kegyelme könyveit a nemes Ecclésia a Görög (kereskedő) által le hozattya, meg edgyezvén jó móddal vélle iránta, mellyeket is Kármán Úr Baraszlóban le iktatni tartozni fog."

„2. Minden bizonnyal úttyát haza felé megindíttsa, nem lévén már tovább szükséges ott maradása."

„3. Addig való Subsistentiájára és utazási szükségére pediglen deputáltatván 25 arany, Uraimék (ezek az egyház kebeléhez tartozó főnemesek) jóakarattyok szerint leendő collatióbul fog ki telni. Hogy ha pedig ki nem telnék, defectusát Bíró Úr pótollya ki. — Ha Baraszlóban ösmerösse más ottan nem volna, Vallásunkon való Pilgrim Schiller nevű becsületes emberhez szállítsa könyveit és az iránt sietve válaszollyon, oda-é vagy máshová fogja szállítani, hogy minek előtte innen a görög meg indulna, tudhatnánk hova igazítani."

Íme, milyen nagy szerettel gondoskodik az egyház mindenről. Egyben érdekes kortörténeti adat arra nézve, hogy milyen úton és módon kerültek be akkor Magyarországba a külföldi könyvek, amelyek természetesen túlnyomólag teológiai munkák.

Id. Kármán András, rektor-professzor működését 1731 végén kezdte meg. Beiktatásáról, tanítási újításairól megint nem tudunk semmit. De hogy a hozzáfűzött reményeket a fiatal pedagógus teljesen betöltötte, az bizonyos. Erről tanúskodik 1732 december 22-én történt következő marasztása: „Tiszt. Kármány Úr tovább való Rectoriai szolgálattyában meg maradván, az eő Kegyelme esztendeje ez után Gergely napra fog reguláztatni, e mellett ez is determináltatott, hogy Bíró Úr eő Kegyelme házához, tudniillik az holott cselédestül lakik, tizenkét szekér fát administrállyon, avagy ha úgy fog tetszeni, minden szekér fát az nyolcas garastúl rédimállya.'

Ekkoriban ugyanis a gimnázium oktatói természetben kapták salláriumukat, járandóságaikat. Az évi fizetésben benne volt a lakás, 5—10 kilás föld (egy kila körülbelül 45 liter, az ezzel bevetett föld egy kilás föld volt), egy-két tehén számára való rét szénája, 30—50 kila búza, 1 kila bab, borsó, lencse, 150 font székhús, 20 font faggyú, 6 akó ser vagy ennek megfelelő bor és 100 rhénus forint. A készpénz ruhára, könyvre adódott. Egyébként az évi salláriumból bőven kitellett a család fenntartása. Ami a „marasztást" illeti, 1806-ig az volt a losonci egyháznál, de másutt is, a szokás, hogy minden év végén marasztották az alkalmazottakat. Ilyenkor úri küldöttség kereste fel a tisztviselőt s közgyűlési határozatból kifolyólag elmondták egymásnak kifogásaikat, kívánságaikat, közölték a fizetség emelését, stb. A kitüntetésbe menő marasztást később lealázónak vették a tisztviselők, mire erős harc után elejtették.

1751-ig megint nincs semmi adatunk. Ekkor a nemes debreceni református eklézsia a már országos hírű id. Kármán Andrást hívja meg professzorságra. A losonci ref. egyház minden áldozatra kész, csakhogy a kitünő tanerőt megtarthassa. Fizetését tetemesen feljavítja. Ezentúl évi ötven kila búzát biztosít részére, vám nélkül való őrléssel együtt. Arról is biztosítják az egyház és a város pecsétjével ellátott írásban, mivel ekkor Losonc városa és a ref. egyház teljesen egybeforrott közösség, hogy „ha eő Kegyelme elöregedvén, nem szolgálhatna, eddigi conventiójának a felét in natura, mind pénzül holta napjáig" készek megadni. (A nyugdíjazásnak ezt a módját azután általánossá tette az egyház kiöregedett alkalmazotjaira, ami ez időben igen nagy dolog s az újítás erejével hat). Elengedik losonci háza után a 100 forintnyi censust. Továbbá „egy-két tehén tartásra megfelelő szénatermő rétet" fognak kijelölni részére és ha „kedves fiát Andrást, scholákra jól elkészíti, számára akadémiai promóciót resolvál".

Kármán András tovább is megmaradt Losoncon. Ígéretét az egyház becsü-

letesen be is váltotta. Mikor 1760 szeptember 16-án Nagyréthi Darvas József, vicispán-főkurátor, elnöklete alatt nyugdíjazták, ez került a jegyzőkönyvbe:

„Minthogy tiszt. idősb Kármány András Úr eő Kegyelme csak nem harminc esztendőkig sok nyughatatlansággal, hasznos fáradsággal moderálta oskolánkat, és tagadhatatlan szép profectusokat is mutatott tanuló ifjainkban, ezzel nemcsak városunk gyermekit, de más s városunk lakosi gyermekit, nem különben sok külső úri felső, közép s alsó rendek gyermekit is maga ereinek s egészségének fogyatkozásával is, akikből mind belső, mind külső oszlopok és támaszok nagy számban nevelkedtek, keze alatt kibocsátott, melyért áldassék az Úrnak neve. Ezzel nemcsak magának, hanem nemes Scholánknak is hírt, nevet, tisztességet szerzett."

András fia akadémiai promótiójára ígért 100 rhénus forintnyi összeget az egy ház most 250 forintra emeli s ezenfelül még 500 forintot tesz le s ezt a pénz is felhasználhatja, mikor „fog lenni szüksége nevezett Kármány András Úr eő Kegyelmének. Úgy mindazonáltal, hogy eő Kegyelme tartozni fog maga tudományát a szerint folytatni, hogy ezen nemes oskolánkban az theológiát és az históriát dicséretesen taníthassa s eő Kegyelme directiója alatt is oskolánknak híre, neve nagyobb mértékben is tündökölhessék s ez által külső, úri s más emberséges emberek s rendek gyermekeivel szaporodhassék". (Vagyis hasonló szerződést kötnek ifj. Kármán Andrással, mint 30 évvel előbb id. Kármán Andrással.)

De gondoskodtak az érdemes rektor-professzor másik fiáról, Józsefről, költőnk édesatyjáról is. A jegyzőkönyv ezt így örökíti meg:

„Feljebb titulált idősb Kármány András Úr eő Kegyelme jóreménységű Kármány József nevű tiszteletes fia hasonlóképpen testvér Báttya Urával együtt igyekezvén Isten segedelmiből külső Akadémiákra, hogy azon szíves indulattyát, melylyel a Szt. Ecclésia viseltetik apjuk urához, consequensen ezen nevezett ifjúhoz is. Szeretetinek jeléül ennek is kívánt kedveskedni, resolvált segítségül ötven rhénus forintokat, úgy mindazonáltal, hogy ha privát urak Benefactorok közül segítségére kívánnak adakozni, szabadon adhassanak s conferálhassanak. Ezt mindazonáltal a Szt. Ecclésia fentartva (Isten sokáig éltesse Kedves Báttyát, Kármány András Urat) történet szerint halála esne Académián létiben, vagy másutt, eő Kegyelme, nem mást választtya báttya úra helyett, hogy functióját praemissa modelitate ezen oskolában folytassa."

A ref. egyház tehát, mikor a nyugalomba menő rektort minden lehető jóval elhalmozza, szolgálataira leköti jeles fiait. Ennél szebb jutalmat iskolafenntartó nem adhatott kedvelt rektor-professzorának. A „sok időktől fogva hanyatló és nyavalygó sorsú id. Kármány Andrást" ezért tovább is meghagyta a directióban s „ha Isten eő Felsége előbbeni erejét és egészségét meghozná, magát meggyógyítja, az theológiát és az históriát magának szabandó órákon taníthattya az ifjúságnak, meg leszen ezután is eő Kegyelme conventiója".

De „tiszteletes professor Kármány András Úr hosszas és súlyos nyavalyái végett tanításra lévő tehetetlensége miatt" 1760 október 29-én Farkas Sámuel tiszteletes urat kellett ideiglenesen az igazgatói teendőkkel megbízni. Maga Kármán András rektor-professzor 1761 január 1-én „Szt. Ecclésiánk nagy szomorúságával e világból ki szólíttatott Istennek bölcs tetszése szerint". Ekkor már mind a két fia, András és József, a baseli egyetemen tartózkodott s atyjok temetésén nem is lehettek jelen. Itthon az özvegy két leánykájával állta körül a koporsót. Körülbelül 52—55 éves lehetett a korán elhúnyt jeles pedagógus.

Ifjabb Kármán András, ki atyja örökében 16 évig működött, aztán pedig

halasi ref. lelkésznek ment, 1761 január 27-én Baselben kelt igen hosszú levelében atyjáról többek között ezt írja:

„Isten Házának nagy oszlopa, a losonci oskolának Reformátora, Tüköre" volt. Teremtett egy sajátságos tanítási módszert, melyet András fia „Cármániana methodus"-nak nevez, melyet és a „Cármánianum nomen"-t — utódaként — meg kíván őrizni, hiszen ezen egész életén át épített.

Id. Kármán András könyveket is írt, de címüket nem tudjuk. András fia kéri az egyháztanácsot fent hivatkozott levelében, hogy „azokat a könyveket, melyeket édes atyja adott ki, maga könyvei közül, azokat tiszteletes édes Anyám Asszony kezéhez vissza küldeni" szíveskedjen.

Id. Kármán András rektor-professzor gyermekei a születési anyakönyv szerint a következők voltak: 1. Pál (szül. 1733. IX. 16.), 2. András (sz. 1735. XI. 30.), 3. József (sz. 1738. IX. 29.), 4. Ferenc (sz. 1741. VII. 8.), 5. Sándor (sz. 1743. I. 13.), 6. Klára (sz. 1745. III. 28.), 7. Sándor (sz. 1748. VI. 1.), 8. Krisztina (sz. 1749. VIII. 11.), 9. Dániel (sz. 1752. II. 4.), 10. Krisztina (sz 1753. IX. 9.).

A tíz gyermek közül emberkort csak András, József és két leány ért el. Mindig sok gyermek volt a Kármánoknál, de a legtöbb korán elhúnyt. Gyenge szervezetűek voltak. Érdekes, hogy ebben a korban Losoncon több gyermek született az anyakönyv tanúsága szerint, mint a mai Losoncon, amelynek lakossága négyszer annyi, mint a 18-ik századbeli Losoncnak.

SCHERER LAJOS

KAZINCZY FERENC ISMERETLEN LEVELE 1828-BÓL

A levél címzése: „Tisztelendő Lyakovics János Vice Esperest és Zemplény Várm. Tábnabíró Úrnak, Újhely, Zemlény Várm." Mai tulajdonosa Grabowski Béla csendőrezredes, a címzettnek unokája, készséggel adja át ezt az érdekes emléket az arra illetékes helynek, a M. Tud. Akadémiának, ahol Kazinczynak többi levelét is őrzik. A negyedrét alakú papíros két oldalára írt levelet egész terjedelmében itt adom.

Pesten Martz 21d. 1828.

Tisztelendő Vice Esperest Úr, különösen tisztelt jó Uram,

Hogy Tisztelendő Úr felől ezen nagy város lármáji s örömei közt is emlékezem, mutassa az, hogy az Úrnak a' Miklós Császár[1] képét, Tekint. Bodó Lajos Úrnak pedig az Illésházi Istvánét[2] barátságos ajándékképen megvettem, 's várom az első alkalmat, mellyel azt megküldhessem. Nem képzelhetni, mennyit vehetnék itt, a' mi érdeklené a' megvételt, ha bírná erszényem, mert itt tele a' Város Képárosokkal, 's a' rézre 's kőre metszett képek üveg alatt függnek az úczán, hogy a' kik az ollyat szeretik, kedvet kapjanak a' költésre. De a' Miklós és Illésházi képe együtt öt forint; a' Canningé[3] 10 fl, a' Boliváré[4] 8, a' Ney Generálisé,[5] kit Párisban meglőttek 8 fl, a' Napoleonét, pedig csak a' fél könyökéig, 36 frton akarják adni; a' Raphael Transfiguratiójának eggyetlen eggy — papirosra — nyomott exemplárja ötvetöt arany, s' az efféléket a' sokgyermekű és szegény erszényű embernek elég csak látni. Sok portéka itt drágább, mint Újhelyben, de nekem az Isten azt a' talentomot adta, hogy olcsón is tudok néha venni; így eggy paraplút én négy forinton vettem, a' mit itt is hat frton adnak, mint Újhelyben.

De hagyjuk az efféléket, és engedje Tiszt. Úr, hogy a' nagyobbakról mondhassak eggy két szót.

A' város tele van a' Regnicolaris Deputatio embereivel, 's holnapután, vasárnap, meglátom Nagy Pált és Plathy Mihályt, az Egri Érseket és Pécsi új Püspökőt. Bennünket Praesesünk Gróf Teleki Csanádi Fő-Isp. Martz. 13d. mutata-be a Palatínusnak in corpore; úgy a' Prímásnak és az Orsz. Bírájának Prépost Fejér. A' mint engem a' Prímás megpillanta 's Fejér megneveze, azt jegyzé-meg a' Herczeg, hogy nagyon megöregedtem a' miolta látott. Én magyarúl feleltem, a' Prímás deák szavára, hogy az nem csuda, mert 12 eszt. mult-el a' miólta Ő Herczegségének Kolozsvártt udvarlani szerencsém volt. Mind a' Prímás, mind Kopácsi Veszprémi Püspök igen nagy dignitással fogadtak bennünket, 's midőn az eggyike felől a' Vgyékben olly sok nem kedvest hall az ember, én kénytelen vagyok mondani, hogy itt sok jót hallunk felőlök, és hogy én mind kettejét nagyon megszerettem. Gróf Szécsényit és B. Bednyánszkyt nem győzöm csudálni. Sessióinkban 's az ebédeknél; tudós és szent érzésű két férfi, 's Szécsényi még ifjú. Sessioink azon szobában azon asztal mellett, azon székeken tartatnak, a' hol a' Kir. Tábla ítélgeti a' pereket, 's minthogy ott délután két óráig ülva' K. Tábla, mi oda csak Öt órakor gyülekezünk-fel 's kilencz órakor oszlunk.

A luxus itt kimondhatatlanúl nagy, sok és igen czifra ételben, mobiliákban, cselédekben, szekerekben, lovakban, ruházatokban. Gróf Telekinél tegnap olly ebédet ettem, hol soha sem tudtam, mi az a' mit előmbe hoznak, 's az asztal közepén eggy olly ezüst mókus fogó állott, mint eggy nagy spieltisch; a' ki ezeket látja. nem hiheti, hogy az Ország ki van szegényitve. Uram Ocsém Bodó Úr alig ismerne rám, ha pantalont látna rajtam; mert itt abban járván még az öregek is 's a' Diaeta emberei, kénytelen voltam azt varratni, 's olly fél parókát tenni-fel, mint az Istenben megdicsőült Consil. Horváth Tamás, de én ősz hajból; féltem külömben, hogy fejem rheumát kap. De Pestnek minden czifráji 's boldogságai köztt higyje Főtiszt. Úr 's Uram Ocsém Bodó Úr, kivel levelemet közleni kérem, hogy szívesen vágyok vissza az én szegény de boldog hajlékomba, noha áldom Istent, hogy mind ezeket (áthúzva: láthattam) 's a' hazának jó és rossz nevezetes embereit láthattam. Tisztelem szívesen az Ifjú Asszonyt 's maradok barátságában ajánlva — alázatos szolgája — Kazinczy Ferenc.

Az ide zártat méltóztassék általadni (így) Major Bartos Úrnak.

SZTRIPSZKY HIADOR

---

[1] Miklós orosz cár, a nagy reformer (1825—1855). — [2] Bécs ellen lázító, liptói és trencséni gazdag mágnás, utóbb nádor. Lengyelországba kellett menekülnie, nagy Bocskai-párti politikus. — [3] Pitt kormányában Anglia külügyminisztere, a dán flottának békés időkben való elrablója, az akkori Európa abszolutisztikus kormányzati irányának ellensége. — [4] Bolivár Simon, a délamerikai gyarmatokat a spanyol uralom alól való felszabadítás szabadsághőse. — [5] Ney Mihály francia marsall, az 1812. évi berezinai visszavonulás utóvédjének vezére, mint nagy Napoleon-barátot a Bourbon-kormány (Richelieu) 1815 dec. 7. ítéletileg agyonlövette.

EGY ÉRDEKES KAZINCZY-EMLÉK

A pataki főiskola kézirattárában van egy pergament, egy bizonyos Philipp Sperl nevű egyén munkája (1800). Német és latin imádság Józsefért. Nagyon gondos és szép tus-rajz. Ezt Kazinczy a következő megjegyzés kíséretében ajándékozta a főiskolának: „A' Sáros-Pataki Rajzoló Oskolának kedveskedik eggy hasznos intés mellett Kazinczy Ferenc Széphalom Decemb. elsőjén 1867."

„Turpe est difficiles habere nugas et stultus labor est ineptiarum."

Mert „Vohenstrigiani város consulának s az acatholikusok jószágkormányzójának" e munkája legalább is egy hónapot vett igénybe. Hogy került Kazinczyhoz, nem tudjuk.

GULYÁS JÓZSEF

KAZINCZY G. TÖREDÉKES LEVELE A PATAKI KÖNYVTÁROSHOZ

(Eleje hiányzik.) ... ját, sem költséggel, mert e nehány garast, csak tudjam, mennyit, rögtön kezedhez küldöm. Tehát csak lemásolásról volt a szó, még sem tetted mai napig sem.

S látod mégis megkereslek, mert nem tudok ki mást, s risquirozom, *én*, baráttól azt, mit bárkinek és szivesen meg fognák tenni, hogy nekem megtagadtassék, — en avant azért:

Régi jegyzéseim közt találok holmit, laconicébb vetve papírra, hogy sem 18 év mulva emlékezzem reá, a pataki kéziratokról följegyezve, péld.

L 1245, M 439, 513, u. i. négy szám alatt, tehát: az első Apafi levelei.[1]

M 750 Batta krónikája.[2]

M 337 Báthory diariuma.[3]

Z 123—4 Szathmáry naplója.[4]

M 796 és Z 214 Thököly.[5]

Édes barátom. Ne restellj egy félórát áldozni nekem, s tekintsd végig ezeket, s írd meg: e naplók vagy krónikák *mikor* kezdődnek, meddig mennek, magy. vagy deákul írvák, eredetik vagy másolatok, terjedelmöket etc. Bizony elhidd, nem szívesen alkalmatlankodom (mert sajnálva hiszem, hogy alkalmatlankodom), de létezésöket tudván e munkáknak, nem lehet a maguk helyén szót nem tenni rólok.

Óhajtanám azt is tudni, Szombathi prof. teméntelen kéziratai hová lettek. Fiánál vannak-e, vagy a könyvtárban?[6] ha a fiánál, nem eladók-e? — S mi a tartalma a Csécsyanum protocollumnak?[7] Kazinczy F. jegyzéséi közt lelem, hogy

---

[1] Régi könyvtári jelzések! Mai számuk: 205, 1382—3, 44—75, 546—2, 1111—6.

[2] Bartha Boldizsár krón.: 86/1, 171. sz.

[3] B. Józsefé (259).

[4] Sz. Király Jánosé (902, 887?)

[5] 1111/1—3. — Az O 1 = Z 189. Az O 5 = Z 214. sz.

[6] A könyvtárban vannak ma is.

[7] Registrum Cs. (40, 41. sz. a. (161—162?)

a könyvtárban van egy kézirat a XVII. századból a hadtudományról, némelyek Zrínyinek tulajdonítják.[8] Nézd meg, megvan-e.

Hegedüs Laczit köszöntöm, s kérem, a mi egy pár adatot tud Ormósról, írja meg. Toldy megigérte, hogy egy fordításának Ciceróból helyt ad a Múzeumban, ha nehány sor bevezetést írok róla. Szegény O. Laczból nem *lett* volna több, mint a mi *volt*, de tartsuk fenn barátaink emlékezetét, még akkor is, ha oly kevéssé voltak őszinte barátaink, mint O. egy időben nekem.

Isten áldjon meg, édes Jancsim, főleg ha választ adandsz kérdéseimre. Ismétlem, légy meggyőződve, hogy e kérdéseket tenni nekem több áldozat, mint neked megtenni s ez legyen elég megnyugtatásodul sorsodban, amely menekedni nem hagy zaklatásaimtól.

Hegedűs Laczit szívesen köszöntöm. Téged nem különben. E hónapban itt leszek. A jövőben, talán Regulyval, utazni fogok. Isten áldjon — Bánfalva (posta Putnok) jun. 5d. 1852.

Gábor.

Kazinczy Gábor e töredéklevele az 1172. sz. kéziratból került elő s az 1376. számot viseli. Az 1709. sz. kézirat címe (ezek sorozata) az ő kézírása. Az 1171. sz. kézirat végén olvasható jegyzék számaival egyezik. (V. ö. Magyar Könyvszemle, 1891. 243. l.)

A címzett Somosi János könyvtáros.

GULYÁS JÓZSEF

RÉSZLET A SÁROSPATAKI FŐISKOLAI KÓRUS RÉGI JEGYZŐKÖNYVÉBŐL

A jegyzőkönyv címfelirata: B. IV. szám. Történet vagy Évkönyv. 1836—1860 Némely vegyes Jegyzeteknek a Jegyző Könyve. Készíttetett 1838 dik Eszt.

Adat a jegyzőkönyvből: „1845. év őszutó 23-ára a rimaszombati orgonaszentelésre levélben meghívatván éneklőkarunk, odaérkeztünkkor az elöljáróság örömét szavakban s a legjobb magyar vacsoraadásban nyilvánítá. — — — — — — — — — Estel, — — — a három rózsába tartott táncmulatságra szabad bemenetellel hívatánk meg, midőn a híres Bunkó-banda egy zajos, vagyis inkább lármás francaise-el kezdé meg a táncvigalmat. — A megye sajátságos fehér arculatú hölgyei felülegezvén a férfi számot — mely pedig éneklőkarunk által ki leendett volna egyenlítve — epedve várának éneklőkarunkbóli táncosokra; de karunk — kettőt kivéve — szegyenelt idegen táncban kerigeni, minthogy a nemzeti igen ritka volt!!!"

SZABÓ ERNŐ

[8] 23, 214.

KÖNYVSZEMLE

FELVIDÉKI HOZZÁSZÓLÁS ECY NAGY MAGYAR KULTÚRPOLITIKUSRÓL ÍRT KÖNYVHÖZ

HUSZTI JÓZSEF: *Gr. Klebelsberg Kunó Életműve.* (Budapest, 1942. Magyar Tudományos Akadémia. 379 l.)

Huszti József terjedelmében és tartalmában is nagy munkáját a *„visszatért magyaroknak"* ajánlja. Valószínűleg annak a meggondolásnak alapján, hogy a húsz-huszonkét éven át megszállás alatt élt magyarság, ha tudott is a megcsonkított anyaország hallatlan kulturális erőfeszítéséről s a legsúlyosabb gazdasági és lelki válság közepette is példátlan szellemi föllendüléséről, nem élte át maga ezt a folyamatot, nem lehetett közvetlen tanúja Klebelsberg kultúrpolitikai munkásságának s a nyomában fel-fellángoló politikai szóharcnak.

Az ajánlást mindenesetre hálával kell fogadnunk nemcsak azért, mert belőle a visszatért magyarság megbecsülését olvassuk ki, de azért is, mert módot kapunk általa arra, hogy rámutassunk a felvidéki, kisebbségi sorsban elindított kulturális mozgalmak párhuzamosságára a Klebelsberg-korszak anyaországi törekvéseivel. Hogy a kisebbségi magyarság kulturális törekvései nem hoztak olyan pozitív eredményeket, mint a saját uralma alatt élő magyarországi magyarságé, az az itt való megmozdulások célkitűzésének tisztaságát és erkölcsi értékét nem kisebbítheti. A Klebelsberg-elgondolást odahaza is gátló világnézeti, valamint politikai meg nem értésből, vagy a kultúrmunkát általában fényűzésnek tartó kicsinyességből fakadó ellenáramlat mellett, — mely viszonylag erősebb is volt a kisebbségi sorsban, — könnyen megérthető oka maga a kisebbségi helyzet.

A kisebbségi magyarság *pozitív irányú, építő* kultúrprogrammja is csak önvédelmi jellegű lehetett eleinte s csak magára a kisebbségi társadalomra határolódhatott. Célkitűzése nem lehetett sokkal több, mint az, hogy a politikai önvédelmi harcban a társadalom összetartó erejét öntudatosítsa, annak mélyebb, megokoltabb, magabízóbb tartalmat adjon.

Ezen arány-, mérték- és eredménybeli különbség ellenére is találhatunk azonban megfelelő párhuzamokat a két magyar élet kultúrtörekvései között. Ez a párhuzam sok esetben alig több, mint ami az erősen, biztosan megépített, hatalmas szerelvényeket pontosan kitűzött célja felé hordozó vasúti pályatest és a mellette haladó, levegőben lógó telefonhuzal között van. Sokszor csak éppen hírét viszi a haladó vonatnak, hol tart, mi a célja, milyen veszély fenyegeti, de a fontossága mégis kétségtelen s a kiindulási pontja, végcélja is azonos.

A könyv írója az előszóban hangsúlyozottan kijelenti, hogy *nem életrajzot* írt, hanem Klebelsberg *életművét* akarta *röviden* összefoglalni. Ez a rövidség, vázlatszerűség valóban érezhető is néhol. Hogy mégis közel négyszáz oldalas mű lesz a vázlatos összefoglalásból, az csak Klebelsberg életművének gazdagságát, sokoldalúságát, élettervének hatalmas arányait igazolja.

„Klebelsberg küldetéses ember volt: földünkre küldetett, hogy legmélyebb elesettségünkben a magyar kultúra értékeinek megmentésével és további gyarapításával ‚nemzeti balsorsunkkal szemben' elszántan felvegye a harcot." Így mutatja be Huszti Klebelsberget az első fejezet élén. Szinte egy hősi éposz propozíciója csendül ki ezekből a szavakból. És ahogy tovább olvassuk a könyvet, valóban egy — idegen neve ellenére is — magyar szellemiségű nagyember, époszi-hős alakja emelkedik ki a sorok ezreiből, akinek *anyai örökségét: a magyar lélekre jellemző eleven felfogást, gondolkodásbeli rugalmasságot, élesszemű meglátásokat, kezdeményező merészséget* szerencsésen egészíti ki *apai öröksége: a német alaposság, rendszeresség, fáradhatatlan szorgalom* s az — első pillanatra talán agyrémeknek látszó tervek alá előre odaépített gyakorlati, kézzelfogható valóság.

Amint ez a magyar politikai életben szokásos, Klebelsberg is sokféle munkakörben kapott beosztást, mielőtt kinevezték kultuszminisztériumi államtitkárnak, majd miniszternek. Szolgált a miniszterelnökségen, közigazgatási bíróságon, statisztikai hivatalban. Volt ügyvezetője a Julián-egyesületnek, elnöke a Történelmi Társulatnak, foglalkozott (a háború előtt) a nemzeti kérdés megoldásának lehetőségével, a bosnyák katolikusok ügyével és Albániának bekapcsolásával a magyar kultúrkörbe. Mégis az a benyomásunk a könyv elolvasása után, hogy élete mindezek ellenére töretlen vonal s a nagy változatosság mind csupán előkészítése központi, szinte végzetszerű hivatásának. Minden studiumával, — ösztönösen, vagy tudatosan — kultuszminiszteri működését készítette elő, hogy nagy feladadatait minden látószögből megvilágítva láthassa majd s az elvégzendő munkának legkisebb részletkérdésében is ő maga tudjon útmutatást adni munkatársainak a különböző beosztásaiban szerzett sokoldalú szaktudása alapján.

Klebelsberg egyéni és államférfiúi nagysága akkor bontakozik ki a maga nagyszerűségében, amikor a háború utáni összeomlásban a magyar nemzet fennmaradása, további élete alá új alapokat kellett lerakni. Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy ezeket az alapokat Klebelsberg vetette meg egy látszólagos irreális gondolattal, a *„kultúrfölény"* eszméjével. Ennek a sokat hánytorgatott, kigúnyolt, támadott gondolatnak lényege — Klebelsberg megfogalmazásában: *„Magyarországot Európa e részében kimagaslóan a legműveltebb állammá kell tennünk."* A magyar föltámadást csak a kultúra segítségével lehet előkészíteni, mert *„Nagymagyarország csak akkor lehet reálpolitikai lehetőség, ha a Csonka-Magyarország határai között felraktározott kultúra elég marad a szélesebb keretek kitöltésére."*

Ma, amikor bebizonyosodott, hogy a magyar élettér kitágulása s az így támadt „szélesebb keretek kitöltése" semmiképen sem sikerülhetett volna Klebelsberg szellemi tartalékról gondoskodó kultúrpolitikája nélkül, igazolva látjuk az ő elgondolását. A kétségbeesés korában azonban valóban emelkedett lélek kellett ennek az előrelátásnak a megértéséhez s igen-igen sokan fényűzésnek tartották a felfokozott kultúrmunkát.

A kultúrfölény alapelvének megállapítása után következett a munka irányának a kitűzése: *„Egyfelől fenn kell tartanunk és gyarapítanunk a magyar művelődést, másfelől be kell vinnünk a magyar nemzet minél szélesebb rétegeibe."*

A munkatervnek ez a kétfelé ágazódása határozza meg Klebelsberg életművének két fő ágazatát: a tudomány-politikai alkotásokat: egyetemek, gyüj-

teményegyetem, várospolitika, középiskolai reform stb.; valamint a népművelés fejlesztését: ötezer új népiskola, iskolánkívüli népművelés, alföldi akció stb. A művészetpolitika, a testnevelés stb. kiegészítik ezt a kettős vezérfonalat, egyrészt a külföld felé való kézzelfogható megmutatkozás célzatával, másrészt a korszerű honvédelem előkészítése végett, abban a korszakban, amikor magát a katonai nevelést, a törvényszerű hadsereg-képzést lehetetlenné tette a „győztes" hatalmak ellenőrzése.

Az a tény, hogy ez a munkaterv nem valósult meg a maga logikus sorrendjében (a felső oktatás ügye megelőzte a népoktatás reformját), sokak — különösen a világnézeti és politikai ellenfelek — szemében a rendszertelenség, a kapkodás, az ötletszerűség látszatát keltette. Huszti könyvének egyik igen szép föladata annak igazolása, hogy Klebelsberg elgondolása egyöntetű és rendszeres, kezdettől fogva benne volt minden később megvalósult tervrészlet, viszont a megvalósulás *sorrendjét,* — amint föntebb már kiemeltük, — a gyakorlati lehetőség, valamint a pénzügyi fedezet biztosításának lehetősége szabta meg.

Klebelsberg életművének eszmei biztonságát és gyakorlati megalapozottságát az bizonyítja legjobban, hogy eszméi sokkal szélesebb körben szolgálnak a mai magyar élet alapjául, mint a szorosan vett kultusz-munkakör. Oktatásügyünk teljesen az ő kezdeményezése alapján épült ki, — kivéve a középiskolai reformot, amely újabb és újabb revízióra szorult s máig sem mondható megállapodottnak. A honvédelem tekintetében az ő érdeme a testnevelés kérdésének rendezése s a levente-intézmény tökéletesítése. Nemzetközi elismertetésünk szempontjából eléggé föl nem becsülhető előörsei voltak a magyar igazságért való küzdelemnek a külföldi egyetemek mellett megszervezett magyar intézetek, vagy az ezek látogatását biztosító külföldi ösztöndíjak.

Végül meg kell említenünk, hogy ő volt a kulturális decentralizáció első igazi előharcosa, aki ezt a programmjába illő („a magyar művelődést be kell vinnünk a nemzet minél szélesebb rétegeibe") mozgalmat nem mint vidéki, jámbor szándékú követelést, de mint a központból szétsugárzó akaratot fogta föl. „Rajongója volt Budapestnek, — írja találóan Huszti, — de nem volt vakszerelmese."

Trianon éppen a városiasság, az urbanitás legmagasabb fokán álló vidéki városokat szakította el, Pozsonyt, Kassát, Kolozsvárt, Brassót stb. Helyükbe új, városias városokat akart szervezni az alföldi falu-városokból. Nem magáért az urbanitásért, de azért is, hogy ezek legyenek mintegy átrakó állomások a falu felé. Ezekkel a decentralizált központokkal szerette volna megoldani az ú. n. „*kultúrtartományok*" rendszerét. Ezt, korán bekövetkezett halála miatt, nem sikerült megvalósítania, azonban kétségtelen, hogy az általa megindított fejlődés ilyen kultúrtartományok — ma úgy nevezzük: *tájegységek* — kulturális öntevékenysége felé vezet.

Hogyha megemlítjük még, hogy a decentralizáció gondolatával szervesen összefüggő várospolitika — a „*városképző elemek*" fölismerése, pártfogása és megvalósítása — szükségessé teszi a helyes közlekedés-politikát s így a gazdasági föllendülést is elősegíti, csak belepillantunk abba az egyre szélesedő távlatba, mely a Klebelsberg-féle kultúrpolitika nyomán megtárul s amely a nemzeti élet minden munkaterületére, annak egészére szétárad.

Ismertetésem elején megemlítettem a trianoni korszak csonkamagyarországi és felvidéki kultúrtörekvéseinek párhuzamát. A magyar nemzet elesett-

sége egyformán fájdalmas volt az erőszakkal megvont határokon innen és túl s az utódállamokban kisebbségi sorsra jutott magyarságnak úgyszólván más pozitív életmegnyilvánulási lehetősége, munkaterülete nem is maradt, mint a kulturális életvonal. Ezt a helyzetet teljes mélységében megértette az erdélyi magyarság s az eredmény: az erdélyi magyar irodalomnak az anyaországi mellé való fölzárkózása, sőt sok tekintetben — különösen nemzeti erőben való — fölébe emelkedése nem is maradhatott el.

A csehszlovák kormányhatalom kisebbségi politikája *a maga szempontjából* mélyebbre látóbb, agyafúrtabb volt a többi utódállamokénál. Szabadjára engedte — sok tekintetben egyenesen kötelezővé tette — a politizálást. A magyarság életereje ennek következtében javarészt a politikai harcban, a magtalan ellenzékieskedésben merült ki, kevés alkotó erő maradt a kulturális teremtő munka számára.

Mégsem lehet a Csehszlovákiában kisebbségi sorban eltöltött húsz esztendőt teljesen meddőnek, eredménytelennek elkönyvelni a kulturális értékek megőrzése és fejlesztése szempontjából. Természetes, hogy a klebelsbergi kultúrprogrammnak csak az a része valósulhatott meg itt, mely a társadalom munkáján alapulhatott, tehát: az iskolánkívüli népművelés, — irodalom, művészet, színjátszás, stb., valamint a szervezett testnevelés. Az iskoláztatás problémája, annak valamennyi fokozatán és szakján csupán ellenőrzése és kritikája alatt állhatott a szervezett kisebbségi életnek. Tényleges eredményeket ezen a téren csak annyiban lehetett elérni, hogy a magyar gyermekeket és ifjakat közép- és főiskolai tanulmányaik elvégzésében hathatósan segítette a társadalom. Ez a megsegítés (menzák) társadalmi megszervezése módot adott a szellemi irányításra is, úgyhogy az eleinte apáitól elidegenített, nemzetközi irányba terelt ifjúság visszatért a keresztény-nemzeti vonalra. Ez tette lehetővé azt is. hogy a főiskolai fokon ellensúlyozzuk azt a romboló hatást, amelyet a gyermekeknek a középiskolai tanulásuk folyamán történelem-szemléletükben kellett elszenvedniök.

Az, amit Klebelsberg a „kultúrtartományok" eszméjében szeretett volna megvalósítani az *anyaországban*, azt *egyetemes viszonylatban* — legalább kereteiben — megteremtette a békeparancs. *Minden utódállam magyar kultúrterülete egy-egy ilyen kultúrtartományszámba vehető.* A felvidéki kultúrmunkások, akkor, amikor a kisebbségi magyarság önálló és önellátó kultúréletét hangoztatták, többre sohasem gondoltak, mint az egyetemes magyar szellemiségbe majdan becsatlakozó ilyen „kultúrtartományra".

Ebből a szempontból nézve a felvidéki magyarság kultúrtörekvéseit a magyarországival párhuzamosan haladó keresztény-nemzeti vonalnak — az elnyomó cseh áramlat ellen való védekezésén felül —, a nemzeti egységtől elszakítani akaró, csak nyelvükben magyar kulturális mozgalmak ellen is föl kellett vennie a harcot. (Pl.: Masaryk-akadémia és a Moszkvában megjelent „Új Hang" c. folyóirat érdekeltsége.) És ezen a ponton támadt azután félreértés a tisztára politikai-önvédelmi elgondolás és az aktív kultúrmunka szándéka között. Természetes, hogy a helyesen fölfogott kisebbségi kultúrmunkának éppen a nemzetközi és kereszténységellenes ellenlábasai miatt erősen kellett tartania a magyarországi keresztény-nemzeti vonalat, ami nem mindenben felelt meg a kulturális munka fenntartó erejét nem eléggé értékelő s azt csak bizonyos „általános emberi, esztétikai szinten" megbecsülő politikai irányzatnak.

Mindezen elvi és szervezeti nehézségek ellenére is az iránytű mindig a

Klebelsberg-féle, társadalomra épített kultúrmunka maradt, melyet egyes pontokon sikerült is megelőznie a kisebbségi kultúrmunkának. Pl. az irodalmi decentralizáció vonalán.

Amikor 1932 szeptember 5-én Nyíregyházán (L. Huszti 270 s köv.) — a tisztára városfejlesztő „Vidéki Városok Szövetsége" munkájának kiegészítésére, illetve a szövetség kulturális munkavonalának elágaztatására életre hivatta Klebelsberg a Magyar Kulturális Egyesületek Szövetségét, — többek között avval a céllal is, hogy a vidéken élő írók műveinek kiadására könyvkiadó vállalatot szervezzen, mint a decentralizált irodalmi élet problémáját már megoldott szervezetek képviselőit meghívta a megbeszélésre az erdélyi Szépmíves Céh és felvidéki Kazinczy Kiadóvállalat képviselőit is. Erdélyből Kovács László, a Helikon és a Szépmíves Céh lelke, mindenese, a Felvidékről e sorok írója volt jelen, mint tanácsadó.

Mindezt csak annak a megvilágítására hozom föl, hogy a párhuzam a Klebelsberg-féle társadalomra épített kultúrprogramm és a felvidéki kultúrtörekvések között valóban megvolt s ha ez után a nagyszabású kezdeményezése után alig egy hónapra (1932 okt. 11) nem szólította volna el a végzet a nagy alkotót földi pályafutásáról, lehet, hogy a „kultúrtartományok" eszméjét nem kellene most, mint „tájegységek" gondolatát újra munkába vennünk, mert az otthoni példa talán erősebb hátvédet és több hitelt adott volna az ő szellemében folytatott felvidéki kultúrmunkának, a kisebbségi önvédelem politikai vonalának nemtörődömségével, vagy félremagyarázásával szemben.

„Klebelsberg küldetéses ember volt", írja Huszti könyvének elején s hatalmas művének közel négyszáz oldalán ezt a kijelentését igazolja. Kétségtelen, hogy Csonka-Magyarországnak — s vele párhuzamosan az utódállamok magyarságának is — szellemi, de sok tekintetben anyagi fölemelkedését is ő indította el magasszárnyalású, mégis szilárd talajról elinduló elgondolásaival. Kétségtelen, hogy az ő hallatlan optimizmusa mindig világító és éltető példa marad a magyar nemzet számára, mert, amint Huszti mondja: példája „arra kötelez, hogy nyomorúságunkban is, bármekkora szakadjon reánk, akár testi, akár szellemi, akár mind a kettő, megalkuvás nélkül emelkedett lelkűeknek kell maradnunk... Megtanított rá bennünket, hogy földre terítve is egy nagy történeti létparancs végrehajtói, tisztességhordozói maradhatunk."

Tanulságos, szép könyv Huszti műve s talán mai formájában hasznosabb is, mint a történeti távlat hiányában csak koraszülötten megírható életrajz. Hasznosabb, mert Klebelsberg hatalmas kultúr-elgondolása még nem merült ki, el sem is évült, sokat lehet még belőle a jövő számára tanulni.

SZIKLAY FERENC

BORSODY ISTVÁN: *Beneš.* (Bp., Athenaeum-kiadás, 1943. 239 l.)

Időszerű, úgyszólván napi, aktualitású könyvet írt dr. Borsody István, a felvidéki származású, kiváló tehetségű budapesti ujságíró Benešről, a politikai méregkeverés huszadikszázadbeli prototípusáról. Napi aktualitása van a könyvnek, hiszen az, akiről szól, ma — híven húsz-harminc év előtti múltjához — újból Közép-Európa népeinek elsőszámú közellensége. Beneš ma az ellenséges túloldalon megint jobbra-balra intrikál, denunciál, paktál, konföderál, terveket sző, elméleteket gyárt, s ugyanazt akarja, amit negyedévszázaddal ezelőtt: az igazságos békére és szabadságra vágyó Középeurópát erőszakkal a cseh impe-

rializmus természetellenes képére átformálni. Borsody könyve azonban nemcsak ezt a mai, új Trianonra és új Versaillesre spekuláló, propagandista Benešt jellemzi, de ugyanúgy bíráló magyar szemmel végig kíséri Benešnek az emigránsnak, az agitátornak, az államszervezőnek, a diplomatának és az elbukott államfőnek életpályáját is. Így ennek a könyvnek napi aktualitása mellett időálló értéke és jelentősége is van. Amikor Beneš politikai arcképét felvázolja, nagy vonásokban megrajzolja Középeurópa politikai történetének utolsó három évtizedét is.

Borsody könyvét Masaryk és Beneš jellemzésével kezdi. Kiindul abból a tételből, hogy Csehszlovákia, ez a természetellenes, mesterséges államalakulat csak Masaryk és Beneš személyes ügyességének és szorgalmának köszönhette létét. Párhuzamba állítja a két propaganda-politikus egymástól elütő, de egymást kiegészítő természetrajzát. Jellemzi az első világháború előtti cseh társadalmat, melynek Masaryk és Beneš két jellegzetes „kivirágzása". Részletesen ismerteti azt a páratlanul szívós, erkölcsi korlátokat nem ismerő és könyörtelenül céltudatos propaganda-aknamunkát, amelyet a világháború alatt Beneš Párisban, Masaryk Londonban és Amerikában a Monarchia elpusztítása, Magyarország megcsonkítása és Csehszlovákia életrehívása érdekében kifejtett. Borsody István könyvében nem egy helyen súlyos véleményt mond erről a gyűlölettől fűtött, romboló propagandamunkáról, e mellett azonban a hidegszemű író tárgyilagosságával nem tagadja meg Benештől egyoldalú tehetségének elismerését sem. Megállapítja, hogy Beneš mint a modern propaganda művelője kétségkívül egyike a legnagyobbaknak. A modern propaganda összes fényei — és különösen összes árnyai — iskolapéldaszerűen tanulmányozhatók őrajta.

A könyv harmadik fejezete Benešnek a béketárgyalásokon kifejtett végzetes jelentőségű szerepével foglalkozik. Itt bontakozott ki teljes arányaiban féktelen sovinizmusa, vak gyűlölete, az európai szolidaritást megvető határtalan önzése. Tömören ismerteti a szerző azt a 11 memorandumot, amelyet Beneš a békekonferenciához nyujtott be. Ezek a hazugság, a félrevezetés, az álszent képmutatás és a szemérmetlen zsarolás szégyenteljes diadalának írásbeli bizonyítékai. Közben a valóság éles megvilágításába helyezi Borsody Beneš nemzetiségi politikáját s találóan állapítja meg róla, hogy kétszer adta el a Csehszlovákiába bekebelezett nemzetiségeket: először, amikor „svájci" ígéretekkel megszerezte őket, másodszor, amikor megtagadta tőlük az ünnepélyesen vállalt demokratikus nemzeti jogokat. Találóan fogalmazza meg Borsody az erőszakos mesterkedéssel és agyafurtsággal életrehívott Csehszlovákia eredendő hibáit („kis-Ausztria" — a Monarchia hibáival, annak előnyei nélkül, stb.) s a háború utáni cseh „államalkotó" politikának alapvető tévedéseit.

A könyvnek különösen érdekes fejezete az, amely Benešnek mint külügyminiszternek a békés revízió elleni harcát ismerteti. Itt találjuk a reális magyarázatát annak is, hogy miért haladt Beneš cseh külpolitikája mindig pontosan egy vonalon a franciákéval. Párizs volt Prága legerősebb támasza. A francia külpolitika sztatikus merevsége, gyűlölködő bosszúvágya, konok és vak antirevizionizmusa, görcsös népszövetségi formalizmusa, naiv vágyakozása a kollektív biztonság után: „ideális" légkört teremtett Beneš külpolitikája számára. E mellett Prága és Párizs szövetsége volt az európai kibékülésnek legnagyobb kerékkötője. Ez a szövetség megakadályozta az európai kibékülést, mindamellett — sőt, éppen ezért — nem nyujtott abszolút alapot a csehszlovák „biztonság" számára sem. Benešt látszólagos nagy diplomáciai sikerei ellenére állandóan

kínzó aggódás töltötte el a jövő iránt. Aggodalmai nem hagyták nyugodni egy pillanatig sem. Ez az aggódás hajtotta őt a hirhedt „genfi jegyzőkönyv" propagálásában, a határokat garantáló „szerződések" kierőszakolásában, ugyanúgy a Szovjet népszövetségi elismertetésének sürgetésében. S amikor 1927-ben a Rothermere-akció nyomán felrémlett a békés revízió lehetősége, ez ellen könyörtelen hadjáratot indított. Borsody az események átélésének közvetlenségével — de egyben ezek utólagos kritikai tisztázásával — a valóságnak megfelelően jellemzi azt a szövevényes, sokirányú tevékenységet, amellyel Beneš igyekezett mindenáron ellensúlyozni a békés revízió gondolata mellett megnyilatkozó nyugateurópai szimpátiákat, az elszigeteltségből kiemelkedő Magyarország nemzetközi helyzetének erősödését, s a Hitler uralomrajutásával megindult német fölemelkedés sorsdöntőnek ígérkező következményeit. A „biztonság" hajszolásában kikényszerítette Beneš a csehszlovák-orosz segélynyujtási szerződés megkötését is. Jól látta meg Borsody, hogy Beneš, ez az egykori „realista" külügyi politikájában kénytelen volt a realitásokat mellőzni. Földrajzilag távoleső szövetségesekhez, Franciaországhoz és Szovjetoroszországhoz volt kénytelen országa sorsát kötni. Közben a közvetlen szomszédok mind ellenségek voltak. Felvonultatja Borsody Beneš külpolitikájával szemben az egykori cseh bírálókat is. Majd a Magyarországgal és a magyarokkal szemben viselt könyörtelenül rosszakaratú cseh kormánypolitika jelemzése mellett sok érdekes megállapítást tesz Beneš furcsa „szláv" szolidaritásáról s éles megvilágításban mutatja be az egész „kisantant" politikai rendszert, amely az 1938-ban bekövetkezett Anschluss-szal a föltartóztathatatlan és természetes csődhöz jutott el.

Az ötödik fejezet szinte drámai lendülettel írja le a cseh függetlenség végét és Beneš politikai légvár-rendszerének maradéktalan összeomlását. Ezeknek az eseményeknek Borsody részben közvetlen szemtanúja volt Prágában s így a mondanivalók közvetlenségén a személyes élmények hatása is kiérzik. Majd két hosszú fejezetben kimerítően foglalkozik Beneš második emigrációjával. Rendszerbe foglalva ismerteti mindazt, amit Beneš, „a londoni száműzött" 1939-től ez év elejéig a céltudatos propaganda, a negyedévszázaddal ezelőtt lefolytatott „államszerző" akció újrafelvétele terén kifejtett és elkövetett. Érdekesen bontakozik ki az olvasó előtt az emigráns csehek és lengyelek, az emigráns csehek és szlovákok, továbbá Beneš és a Hitler elől menekülő középeurópai zsidóság viszonyának alakulása. Sok érdekes dolgot közöl Borsody a Beneš és a többi londoni emigráns államfő és kormány közötti kapcsolatokról. Természetesen a legaktuálisabb mindaz, amit Borsody könyve legutolsó oldalain mond el. Benešnek új „középeurópai konföderációs" tervéről és a szovjet kegyeit hajszoló mesterkedéseiről van itt szó. Az itt nyujtott helyzetkép közvetlen előzménye a legfrissebb ma eseményeinek s alaposan ráirányítja figyelmünket arra az új beneši méregkeverésre és „zavarosban halászás"-ra, amellyel szemben Közép-Európa népei nem lehetnek közömbösek. Borsody könyvének legszembetűnőbb értéke: felhívja a magyar közvélemény figyelmét arra, hogy Beneš újból ugyanazt akarja, amit negyedszázaddal ezelőtt: az egymásba fonódó középeurópai népek nagy konglomerátumát megint olyan részekre szeretné bontani, hogy a részek egymáshoz való viszonya a legjobban megfeleljen az általa képviselt cseh imperializmus céljainak. Borsody meggyőzően figyelmeztet bennünket arra, hogy Beneš a magyarság kárpátmedencei államalkotó szerepének teljes megsemmisítésére törekedett és arra törekszik most is. S ha kifejezetten Borsody ezt nem is mondja, könyvével arra figyelmezteti a magyar közvéleményt, hogy

készüljünk fel a beneši propaganda visszautasítására és a magyar igazságnak szellemi fegyverekkel való megvédésére is.

Borsody István világos okfejtéssel és jó magyarsággal megírt könyvével értékes szolgálatot tett a magyar ügynek s tárgyilagos útmutatásaival jelentős mértékben hozzájárult a magyar társadalom időszerű tájékoztatásához. Könyvének megállapításaival majdnem mindenben egyetértünk. Fölöslegesnek tartjuk azonban azt a túlzott tárgyilagosságot, amelynek kedvéért Borsody szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy ő Benešt nem *személyi*, hanem *elvi* okokból bírálta. Ezzel ellentétben nekünk más a nézetünk: Beneš olyan ádáz, ártó és veszedelmes ellensége a magyarságnak, hogy minden jogunk megvan a személyes bírálatra és az elítélésre, a tárgyilagosság legkisebb sérelme nélkül.

FORGÁCH GÉZA

BESSENYEI GYÖRGY: *A magyar nemzetnek szokásairól.* (Magyar Irodalmi Ritkaságok. 62. sz. 133 l. Budapest. é. n. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda.)

A Magyar Irodalmi Ritkaságok köteteit szinte kivétel nélkül egy-egy magyar középiskola ifjúsága adta ki és rendezte sajtó alá. A magyar irodalom sok értékes alkotását sikerült már így új életre kelteni. Különösen Bessenyei Györgynek, a magyar művelődés egyik legáldozatosabb munkásának, eddig kiadatlan vagy nehezen hozzáférhető művei jelennek meg örvendetesen sűrű egymásutánban a sorozatban.

Bessenyei műveinek nemcsak kortörténeti jelentőségük és értékük van, hanem sok értékes, hasznos építő gondolatot találunk bennük a mai és az örök magyar sorskérdések megoldására is. Most megjelent munkája, „A magyar nemzetnek szokásairól", a magyarság XI. századbeli politikai, társadalmi és erkölcsi állapotaival foglalkozik. A történelmi adatszerűségeken túl és azok mélyén azonban az emberi természet és a magyar nép állandó sajátságait keresi és vizsgálja, s egyúttal az emberi történések okait és tanulságait is. Adatai közül sok elavulhatott, talán tévesnek is bizonyult, de az a szemlélet, amellyel multunknak ezt a legdöntőbb korszakát nézi és magyarázza, ma is értékes és sok tekintetben eredeti. Az az érdekes kísérlete, hogy a magyarság történelmi életét beilleszti az egykorú európai keretbe, bár szervezetileg nem szerencsés, úttörő jelentőségű lehetett volna. A kisvárdai Bessenyei György-gimnázium diákságát és a sajtóalárendezés munkáját irányító Vajda László tanárt elismerés illeti ezért a gondos, időszerű és nemcsak sok törődést, hanem anyagi áldozatot is kívánó kiadványért. Vajda László bevezetője Bessenyei örök időszerűségéről és helyi jelentőségéről nagy szeretettel és hozzáértéssel íródott. Mikó Ferenc VI. gimnazista kis tanulmánya arról, hogy mit adhat Bessenyei a mai magyar ifjúságnak, meglepően kiforrott és értelmes írás.

Semetkay József

CSORBA ZOLTÁN: *Miskolc és Borsod az irodalomban.* (Miskolc, 1942. Szerző kiadása, 160 lap.)

Ma már minden iskolásgyermek tudja, mi hazánk egyes vidékeinek gazdasági jelentősége, értéke; annál felületesebb szülőföldismeretünk a szellemi hagyományok terén. Pedig magyarságtudományunknak érdekes szempontokat adhat annak vizsgálata, mit jelent egy-egy magyar város, szellemi vagy irodalmi tájegység az egész magyarság számára. Ilyen természetű tanulmányok egyre gyakoribbá válnak nálunk is, s általuk egyre tisztább ké-

pet kapunk mai központosított szellemi életünk geneziséről.

Csorba Zoltán tudós apparátussal és gonddal készült munkája, mely szűkebb hazája tisztes irodalmi multját tárja fel, a módszer problémáját s regionális irodalmi kutatás nehézségeit is felveti és szemlélteti előttünk. Vannak jellegzetes magyar szellemi gócpontok, melyek önálló fejlődéssel bírtak, valódi kultúrközösséget alkottak, magasabb szellemi egységet jelentettek ideig-óráig. *Kolozsvár* Erdélyt, *Nagyvárad* a századforduló pezsgő modernségét, *Pest-Buda* a magyar romantika és Petőfiék hőskorát, *Kassa* az irodalmi élet első elindulását, *Debrecen* Kazinczyék mélyebb népi magyarságú ellenzékét, *Pozsony* a rendi Magyarország történelmi emlékeit, *Eger* a humanista, barokk-hagyományokat jelenti az irodalmi köztudatban. Tulajdonképpen csak ilyen városoknak van és lehet külön irodalomtörténete. Jóval hálátlanabb feladata van Miskolc és Borsod szellemtörténeti kutatójának, vagy krónikásának, mert sem a jellegnélküli, hirtelen nőtt város, sem az elmosódó jellegű tájegység (mely inkább közigazgatási fogalom) nem adhat rendszerező elvet semmiféle irodalmi áttekintés számára. Aki kinőtt belőle tehetségével, egészében beleolvadt irodalmunk egészébe, aki pedig helyi író, arról nem tud az irodalom. A legkényesebb pont az író szellemi hovatartozandóságának a kérdése, melyet csupán külső kapcsolatok (születés, tanulói évek, átmeneti tartózkodás) nem dönthetnek el, mert ilyen módon perbeszállhat hét város is egy íróért, mint Homérosért a görög városok.

Mégsem vehetjük rossz néven, ha a helytörténeti kutató kiszélesíti tárgya körét irodalomra, tudományra, színészetre, művészetre, sajtóra s lehetőleg teljes fejlődésrajzot és kultúrportrét kíván adni. Így tesz Csorba Zoltán is, ezért elvi és tárgyi elhatárolás híján hatalmas anyagot ölel fel, a magyar értékek és emlékek imponáló bőségét mutatja be monográfiája tág keretében. A rövidlátó mai nemzedék számára felfedezés ez a nagy történelmi távlat, melybe bevilágít Csorba Zoltán könyve s egészében jelentős erőforrásává válhat városa jelen kulturális és irodalmi törekvéseinek, a nemes szellemi hagyományok tudatosításával.

Borsod irodalomtörténetének legfőbb büszkeségei *Geleji Katona István, Gvadányi, Dayka Gábor* (elég kevés joggal), *Kazinczy Gábor, Lévay József* és *Vadnay Károly;* a színészet történetéből a két *Egressy* és *Déryné* alakjai emelkednek ki, tudományos nagyságai *Lonovics József* és *Herman Ottó.* Tömör, találó arcképeket fest róluk — de a kialakult irodalmi értékeléseken túl keveset tudunk meg arról, ami a legérdekesebb helyi szempontból: hogy látta szülőföldjét, szűkebb hazája földjét, népét az író. Ehhez sok idézet kellett volna, s olyan természetű mű, mint az Officina-könyvek közt a *Balaton,* Keresztúry Dezső szerkesztésében. Így kialakulna az olvasó előtt is az a fizikai és lelki táj, amely a szerző találó megállapítása szerint Lévay József nemesveretű lírájában rajzolódik ki legszebben, Borsodnak igaz dicsőségére.

Sok helyet foglal el a nemzeti irodalom fejlődésének általános rajza, melybe belerajzolja „táj"-irodalma jellemző vonásait is. A gondos alapvetés mellett annál kevesebb tér jut a nagyszámú kisebb írónak. Ezeket írói lexikon módjára kénytelen „a teljesség kedvéért" műveikkel együtt felsorolni. A főszöveget így alaposan megterheli bibliográfiával s ezt még külön nyomással sem jelzi, ami olvasását fárasztóvá, zsúfolttá teszi. Mindezt lábjegyzetekbe kellett volna utalni. A tipográfiai egyhangúság s még inkább a feltűnően sok és zavaró sajtóhiba lehangolólag hat az olvasóra.

Nagy anyagbőségével, mely lelkiismeretes kutatómunka eredménye, bizonyára széles körben támaszt érdeklődést Csorba Zoltán derék munkája városa és megyéje szellemi hagyományai iránt. Színesebb, részletezőbb feldolgozással, további utalásokkal még több érdekes adalékot tudott volna közkinccsé tenni a magasabb szempontú szellemtörténeti kutatás számára.

Molnár Pál

DEREÁNO ISTVÁN DR.: *Arany János „Izaparti hű barátja". Szilágyi István élete és kora.* (A nagykőrösi Arany János Társaság kiadása. 1941. 251 lap.)

Szilágyi Istvánnak a neve és érdeme nemcsak e mű címében, hanem az irodalmi köztudatban is örökre összeforrott Arany János nevével — az utókor benne azt a nemes barátot tiszteli és emlegeti, aki a csüggedt kishitű szalontai költőt, a falujába eltemetkezett jegyzőt elfásultságából felrázta és költői hivatása tudatára ébresztette. Aki egy Arany Jánost fedezett fel és hódított vissza az irodalomnak, az nem feledésre ítélt név, irodalomtörténeti emlék, hanem örökre méltó a nemzet hálájára. Ezt a hálát rója le Dereáno István szép könyvében a máramarosszigeti liceum nemes jellemű, tudós igazgatója iránt (élt 1819-1897). Élet- és korrajz ez; az eszményítő szeretet és megbecsülés tiszta sugárzásában fürdeti meg írója ezt a felemelően szép tanári életpályát. Nem a hírnév fénye és a becsvágy korlátlan lendülete, hanem a lelki nagyság, józan életbölcseség, a lankadatlan munka és önművelés áldásai teszik vonzóvá előttünk a régi magyar világ e nemes alakját. A mai olvasónak valósággal lelki üdülés egy ilyen kirándulás a múlt század idillikusan derűs, békés, kisvárosi életébe, egy ősi iskola történelmi hagyományokkal megszentelt csendes világába, ahol igazi „római jellemű" professzorok neveltek.

Szilágyinak csak a pályakezdése esik Arany János közelébe; működésének szinte egésze Máramarossziget hez fűződik. A négyszázéves liceumnak, az északkeleti végek református főiskolájának egyik legszebb történelmi időszaka az a félszázad (1845—96), melyet tanári, majd igazgatói minőségben itt élt át. Dereáno műve ezért a város magyar művelődéstörténeti multjára is értékes dokumentum. Széles korrajzot fest háttérnek Szilágyi működéséhez, de e téren inkább általánosságokban mozog és nem mélyíti el sem az életrajzot, sem a miliő festését s egysíkú krónikaszerű ábrázolásmódját a mai szintetikus szemléletté. Ábrázolása inkább eszményítő, novellisztikus, mint tudományos. Szilágyi kiterjedt tudományos működésének, mely már korán megszerezte neki az akadémiai tagságot, sajnos, nem kapjuk meg az értékelését itt sem.

A méltatásnál pedig valóban többet ér annak a vizsgálata, mit adott korának és az utókornak. Érdekes lett volna annak az átalakulásnak az okait feltárni, amely az ifjú költő Szilágyiból, a *Kisfaludy Társaság* koszorúsából tudóst alkotott. — Szenvedélyes könyvbúvár volt, a liceum történelmi értékű könyvtárát kb. 20.000 darab könyvvel és kézirattal, sok ritkasággal gyarapította, országos viszonylaban is figyelemreméltó gyüjteménnyé tette. (Ennek közgyüjteménnyé nyilvánítása most van folyamatban.) 1865-től közel két évtizeden át szerkeszti a *Máramarcs* című lapot, a magyar vidék egyik legrégibb és legtartalmasabb lapját. Ez a bizonyítéka Máramaros régi magyar kultúrájának, virágzó és meghitt kedvességű társaséletének, páratlanul álló nemzetiségi békességének.

A századvégi köz- és magánélet nyugalmas csendjét nem zavarja a bekövetkező nemzeti katasztrófáknak még

a sejtelme sem. Pedig az elszigetelt Máramarossziget biztonságérzete csak felületes illuzió volt, melyet szertefoszlathatott volna a megdöbbentő galiciai bevándorlás, mely a város magyar jellegét elrabolta még azelőtt, míg a háború vége két évtizedre a balkáni hódítás prédájává tette.

A XIX. század magyar vezetőszellemei jóhiszemű, nemes humanizmusában gyökerezett Szilágyi István világnézete is, lelkében eszményi összhangba olvadt a klasszikus műveltség és a népi-nemzeti ízlésirány, tudomány és vallásos hit, kötelesség és szabadságeszme. Jelleme, magatartása egyöntetű, töretlen, a század szkepszise, kínzó problémái nem érintették lelkét. Ezért is idegen, szoborszerű a mai olvasó előtt az ilyen idealizált élet- és jellemrajz, mely töréseket, válságokat nem mutat.

Dereáno István munkája az újból magyar végvárrá lett Máramaros régi, nemes hagyományainak dokumentuma, lelkileg hozzáfűzi a mai közönséget szebb és boldogabb multjához, ösztönző erővé válhat a jelen kulturális törekvéseiben. Ezért értékes és szilárd alapköve lehet a magyar lelki impérium kiépítésének a keleti végeken.

Molnár Pál

FEKETE NAGY ANTAL: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. IV. kötet, Trencsén vármegye.* (Budapest, MTA. 1941. 415 l., egy térképpel.)

E sorozatot gr. Teleki József és Csánki Dezső művének folytatásaként adja ki a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága Lukinich Imre szerkesztésében. Az első világháború óta, de különösen ma, felbecsülhetetlen értékűek az ily történelemföldrajzi művek. Ennek fontosságát növeli az is, hogy Szent István birodalmának északnyugaton a legnyugatibb határmenti megyéjéről szól.

A trencséni várispánság területi fejlődését erősen megszabták a természeti tényezők, a vidék felszíni tagoltsága, hegy- és vízrajza, különösen a Vág folyónak északon keskeny, délfelé azonban kiszélesedő völgye. A folyó völgyének déli része s a tőle keletre elterülő báni medence volt csak alkalmas a magyarság foglalkozásának. De arra való tekintettel, hogy határmegye volt, honvédelmi szempontból hamar megszállták. A birtokbavétel, az említett földrajzi tényezők miatt, délről haladt északnak egyrészt a Vág völgyén, másrészt a Nyitra folyó szeles-völgyű mellékfolyójának, a Bebravának, az úgynevezett báni völgynek, a mentén.

A terület a honfoglalás koráig a morva-szláv birodalom részére volt s a magyar birtokbavétel alkalmával elszórt telepeket alkotó szlávok laktak rajta. A magyar birtokbavételre pontos adataink nincsenek. Kniezsa: Magyarország népei a XI. században c. munkájában, a nyitrai gyepüvonalból indulva ki, a XII. századra teszi. E mű szerzője a véleményt helyesbíti s csaknem évtizedekre rögzíti a határvédelem északnyugati szervezetének új megvilágításával és a helynevek felhasználásával.

Szerinte sem a Nyitra, sem a Vág völgyén gyepürendszer nem volt. A védelem a folyók mentén húzódó várövezeten és őrtelepeken nyugodott. Nem ismeretlen ez a törökös népeknél, hiszen a katonai s a közigazgatás székhelye is vár volt mindenütt.

Bár szórványosan, de korán jelentkeznek itt is a várak. A legdélibb Bolondóc, a későbbi Beckó, de a legrégibb a megye központja, Trencsén. Mindkettőt Anonymus említi már. Megemlékezik róluk a két (1111. és 1113.) zobori oklevél is. Ezek közül különösen az 1113. oklevélnek adomány-

adatai bizonyítják, hogy a megszállásnak már a *Szent István halálát követő évtizedekben kellett végbemennie.*

E terjeszkedés a XII. században nagy léptekkel halad előre, amint azt az 1193. évi (Dubnica, Kamenicsán, Predmér, Szulyó, Rohács s a Rajec völgyben Rajec) és az 1208. év körül kelt oklevél (Szucsa, Bolesó, Hricsó, Zsolna, Banova) tanusítja.

A legfontosabbak Rajec, Hricsó, Banova, Zsolna, mert ezek szerint a Vág völgye és a báni medencén kívül a *rajeci völgy* is megszállt terület, vagyis *a XII. század végére a magyarság már birtokba vette az egész vármegye területét.*

A várövezeti várak, mint fontos erősségek, sokáig a király kezén vannak és így okleveles emlegetésükre nem sok alkalom adódott. A már említett Bolondóc, Trencsén, Hricsó, Zsolna, Banova, Rajec után említtetnek Lednice, kaszai uradalom, s Csák Máté idejében Leva-Illava, Oroszlánkő, Beszterce, Budatin, Strecsén, Varin és 1384-ben Óvár.

Trencsén vármegye közigazgatási szervezete a feltűnéstől a XIV. századig egységes. Ez időben Trencsén a kizárólagos központ. A XIII. században azonban a katonáskodó várjobbágyréteg a nemesség soraiban emelkedik s ez, miután földjei örökletessé váltak, kivált a váruradalomból. A vár egyéb uradalmai is kezdenek magánföldesúri kezekbe kerülni. E két körülmény, valamint az, hogy a hosszanti elhelyezkedésű megye Csák Máté idejében veszélyeztetett helyzetbe kerül, megbontja Trencsén várának kizárólagosságát és több önálló közigazgatási egység kezd kialakulni. Előbb Varin, majd Beszterce székhelyellel. Beszterce megyét utóljára 1430-ban említik. A viszonyok változtával ismét a trencséni főispán hatása alá kerül az egész terület.

Trencsén várának területe különben az újonnan épült várak előnyére állandóan fogyott. A XIII. században zsugorodott azzal is, hogy a várjobbágyság örökletes birtokaivá váltak egész falvak a déli részen. Magát Trencsént 1302-ben Csák Máté, 1375-ben Bebek György, azután a királynék s 1493-tól végkép a Zápolyák kezén látjuk.

A megye tehát, mivel a honfoglalás után jutott a magyarság birtokába, egységesen királyi kézbe került. Később ugyan aprózódott, mégis a király volt legnagyobb birtokosa a XV. század végéig. 1496-ban, mikor a király Trencsén várát Zápolyának adományozta, teljesen megszűnt trencséni birtokos lenni.

Nagyon érdekes a trencséni kisnemesség kialakulása. Ez már a XIII. században megkezdődött, a nagy társadalmi átalakulások idején. A harcos várjobbágyság vezetőrétege földjét örökletessé tette és személyét függetlenítette a vártól s így természetesen lépett a nemesség soraiba. Rendeletileg a király is emelt közülök nemesi sorba. Ez örökös folyamat következtében nemesi falvak keletkeztek, s így megkezdődött a várszervezet bomlása. Az utolsó várjobbágyot 1336-ban említik Szulyón. A kisnemesség főként a megye déli részén, Bolondóctól—Besztercéig és a báni medencében fejlődött ki. Északon ritkábbak s későbbi, XIV., XV. századi keletkezésűek.

A trencséni tipikus kisnemesi falvak sorsa erősen ki volt téve a gazdasági élet hullámzásának. Az erős szaporodás következtében rohamosan töredező birtok miatt jutottak kisnemesi sorba. Az ősi trencséni családok közül néhánynak kedvezett csak a szerencse, hogy a várbirtokosok közé juthatott. (Szlopnai, Leszkóczy, Hatnai, Podmaniczky, Szunyogh.) Szebb számmal vannak azok, akik a középbirtokosok közé kerültek.

A vármegye északi részén a kisne-

messég hiánya onnan magyarázandó, hogy az ottani várak, még a XIII. századi társadalmi átalakulások előtt, magánkezekbe jutottak s ez megakadályozta a várjobbágyság nemességig történő fejlődését.

A kisnemesi falvak láncolata a megye déli részének a jellegzetessége. A nemesek számát szaporította még, különösen a nagyobb birtokosok között, az adomány vagy rokonság révén idekerült idegen nemesség. De meg kell emlékeznünk a trencséni nemesség még egy fajtájáról, a *prédiális nemességről.*

Amint már feljebb vázoltuk, a XIII. század nagy társadalmi átalakulásában, a várban tisztséget viselők királyi kegy és rangemelés nélkül lettek nemesek. A várelem többi része vagy jobbágyságba süllyedt, vagy magánföldesúri hatalom alatt is megtartotta előkelőbb helyzetét, katonai szolgálatot teljesített a várnak s ezért haszonélvezettel bírt földjét később ő is örökletessé tette családjában. Ezeket nevezték *prédiálisoknak,* mind a királyi, mind a magánuradalmakban.

Trencsénben a számuk nagy a megye határszéli helyzete s, gyepürendszer hiányában, határvédelmi várövezete miatt. A védelmi kötelezettség ugyanis magánuradalmakban is megmaradt. Fejében örökletes birtokot kaptak, ezért a hamar nincstelenné vált kisnemességből is szívesen vállaltak katonai szolgálatot.

A prédiálisokat kezdetben sem nemeseknek nem tekintették, sem a király nem akarta őket azzá fejleszteni. De nemességhez hasonló örökletes birtokaik, valamint a birtokért szolgálatot vállaló nemesek miatt hamar nemeseknek nézték őket s be is jutottak soraikba.

A Trencsénben tömegesen található magánföldesúri intézmény a föntebb vázolt személyes kapcsolatú hűbéres szolgálaton nyugodott. Sajátossága, hogy a hűség a váruradalomnak, mint jogi személynek s nem a tulajdonosnak szólt. Így a királyi vár prédiálisai először a váréi, azután a várispánéi s csak azután voltak a királyéi. Tehát a fokozatos, láncolatos hűbériség megtalálható magyar földön a Vág vidékén.

A megye területének benépesítése újabban soltészok segítségével is történt. Ez azonban nem fejlődött ki oly határozottan, mint máshol. Az oka, hogy a telepítők németek és a telepesek szláv nemzetiségűek voltak. Az itteni soltészságnak is van jogi és társadalmi tekintetben egy helyi jellegű fejlődése. Egyes soltészok örökös birtokot és jogokat nyertek, miáltal, mint a prédiálisok, nemesekké lettek.

Birtoka volt itt az egyháznak is. Előbb jelentős, később jelentéktelen. A nyitrai püspökség és a zobori bencés apátság volt itt érdekelve.

Trencsént tehát a honfoglalás idején szlávok lakták, de a magyar terjeszkedéssel, az állami fennhatóság és közigazgatás megszervezésével a magyarság is telepeket alkotott. Hogy a magyarság már a kezdet kezdetén határőri szolgálatot teljesített, mutatják a trencséni magyar helynevek, határjelek, családnevek. Különösen azok a helynevek, amelyekben, a szlovák nyelvben a XII. században, h-vá változott g van s amelyek a középkorig használatban voltak. Nem kevésbbé fontosak a trencséni határjelek sem, amelyek, mint a hely- és családnevek, egész Zsolnáig megtalálhatók a középkor végéig.

De katonai szolgálatot teljesítettek a szlávok is, amint a személynevek bizonyítják. Ezek is a nemesség közé emelkedtek és szaporaságukkal, hazai környezetben felszívták a magyarságot. Ezért a hely-, családnevek a középkor végétől már többnyire szláv alakban is állandósultak.

Zsolna városában és környékén a németek is résztvettek a telepítésben.

A XV. században pedig megjelent a vlach, pásztorkodó elem, is.

A mű tartalmazza még ezenkívül Trencsén vármegye várai, erősségei, városai, helységei s birtokosainak történetét külön-külön fejezetekben.

Amint e rövid ismertetésből is látható, a szerző az Akadémia nevében méltó tárgyilagossággal dolgozta fel a szentistváni birodalom egy olyan vármegyéjének a történeti fejlődését, amely az első világháborútól nem tartozik Magyarországhoz. Annál inkább érdeme ez a szerzőnek és az Akadémiának, mert a másik részről a fiatal népek érzékenységével reagálnak minden hasonló tárgykörből való munkára. Pedig kívánatos lenne ily higgadt hangú történelem-földrajzi, népesedési feldolgozása összes határszéli területeinknek, hogy a valóságnak megfelelően, tiszta szemüveggel lássuk földünket. Csak az ilyen munka hozhatja meg a nyugodt, békés légkört, amelyben testvériesen élhetünk.

Sipos István

CÁL, STEFAN: *Ungarn im Donauraum.* (Mit einer Einleitung von dem Kön. Ung. Ministerpräsidenten Nikolaus von Kállay. Budapest—Leipzig. Danubia. 158 l.)

Magyarország politikai és gazdasági helyzeti energiáit mutatja be ez a külföldnek szánt érdekes és külpolitikai szempontból igen értékes könyv. Tulajdonképen válogatott tanulmánysorozat, amelynek írói közismert, neves szakemberek s amelyhez a bevezetést, mint a könyv címe is mutatja, *Kállay Miklós* miniszterelnök írta. Bevezető szavaival hazánkat történelmi távlatokban mutatja be, Európa határán, kelet és nyugat között. Földrajzi helyzetünknek megfelelően Clunytól kezdve minden európai szellemi áramlat hazánkban érte el az európai határokat. Ez a történelmi és földrajzi háttér fokozza jelenlegi politikai és gazdasági jelentőségünket az *új Európában* s ezzel kapcsolatban a bevezető végső szavai azt mondják, hogy a jövőben is magyarok és európaiak akarunk maradni.

Az egyes tanulmányok tudományos szakszerűséggel és tárgyilagos módon, megfelelő adatok alátámasztásával, igen érdekesen és változatosan fejtik ki geopolitikai és gazdasági erővonalainkat, amelyek figyelembevétele nélkül nem lehet a Duna életterét az új Európába sikeresen bekapcsolni. A tanulmányok logikus sorrendben csoportosulnak, egy-egy fogalmi kör teljes tisztázása érdekében, ami a könyvnek szintén igen nagy értéke.

Az első tanulmány a magyar „élettér" történelmi fejlődését mutatja be a honfoglalástól a legújabb időkig és rámutat a Habsburgoknak sokszor rövidlátó politikájára, amelynek következtében a dinasztia érdekeinket sokszor alárendelte világhatalmi politikai törekvéseinek. Ismerteti a tatár- és törökdúlás következményeit, amelyet kelet és nyugat között Európa érdekében szenvedtünk.

A következő tanulmányok helyzeti energiánkat mutatják be a múltban és a jelenben. Hazánk területe már a korai középkorban nagyjelentőségű útelosztója volt a kelet felől jövő transzkontinentális euráziai kereskedelmi úthálózatnak északnyugat, nyugat, dél és délnyugat felé, aminek igen nagy kultúrtörténeti jelentősége is volt. Ezt a helyzeti energiánkat vasúthálózatunk kiépítésével is megőriztük, amire igen ügyesen céloz az egyik tanulmány, mikor hazánkat, mint Délkelet-Európa elosztó pályaudvarát mutatja be: ennek gróf Széchenyi István volt a megálmodója.

Külön tanulmánysorozat foglalkozik a Duna és így hazánk különösen fontos szerepével az új Európában. Délkelet-Európát vízrendszerei két politi-

kai erővonalra osztják. A Duna Közép-Európa és a Fekete tenger kapcsolatát biztosítja, míg a Marica, a Struma és a Vardar az Égei tengerrel tartja fenn a kapcsolatot. A Magyar Medence geopolitikai jelentőségét még az is fokozza az új Európában, hogy a Balkán kapuja előtt fekszik. A trianoni Magyarország is felismerte ezen politikai erővonalak gazdasági jelentőségét, amikor Budapestet tengeri kikötővé építette ki, ennek előnyei a háború után még inkább fokozódhatnak. A Felvidék szempontjából külön érdeklődésre tarthat számot az a rész, amelyik *Berzeviczy Gergely* (1763—1822) kelet-európai csatornatervezetét tárgyalja. Berzeviczy foglalkozott egyébként azzal a gondolattal is, hogy miként lehetne az ország közlekedési egységét csatornarendszerrel biztosítani egyes szárazföldi bekötő utak segítségével. Ilyen bekötő út kötötte volna össze a Tiszát, Tokajnál és Kassán keresztül, a Poprádd al és Dunajeccel. Külön tanulmány foglalkozik a Duna stratégiai jelentőségével, amely hazánkat európai szempontból szintén előtérbe helyezi.

A tanulmányok egy másik csoportja jelenlegi és várható gazdasági fejlődésünket mutatja be, tekintettel a háború utáni Európára. Hazánk termelési produktivitása a jelenlegi háborúban kedvezőnek mondható, különösen a délkeleti államokéhoz viszonyítva, aminek oka részben, a háborús szervezésen kívül, hogy hazánk a nyugati iparos és a keleti mezőgazdasági államok között átmeneti helyzetet foglal el és így igen változatos a termelése, sokfajta szükségletet tud kielégíteni. Ennek oka elsősorban a népsűrűségében rejlik, amely szintén átmeneti jelegű nyugat és kelet között. A háború utáni gazdasági célkitűzéseink két tényezőtől fognak függeni, Európa új határaitól (Ukrajna gabonája, vasa stb.) és a saját határainktól, illetőleg attól, hogy a történelmi területeinkkel milyen viszonyba fogunk kerülni. A háború utáni gazdasági átmenet a békegazdálkodásra elsősorban nyersanyagkérdés lesz. Igen nagy gazdasági lehetőségek nyílnak meg számunkra az árucsereforgalmon kívül az átmenő forgalom szempontjából is, ami az előbb tárgyalt jelenségek logikus folyománya is.

A befejező tanulmány az „élettér"-rel és a magyar állameszmével foglalkozik. Mindenekelőtt megállapítja, hogy a gazdasági nagytér és élettér nem azonos fogalmak. Nagytér egy-egy táj, vagy államcsoport, amelyet közös érdekek (gazdasági és politikai) késztetnek az együttműködésre és amely államok között bizonyos hierarchia alakul ki, pl. az angol világbirodalom, az Északamerikai Egyesült Államok, stb. Az élettér az a terület, amelyen egy-egy nép történelmi és kulturális hivatását teljesíti és amely biztosítja politikai tevékenységét. Hazánk élettere a Kárpátok medencéje, ezért a magyar élettér fogalma azonos a szentistváni állameszmével, mert csak ez biztosíthatja az itt élő népek együttműködését, ami az európai nagytér-gondolat megvalósításának is elsőrendű érdeke. Történelmi és geopolitikai helyzetünkben gyökerezik hivatástudatunk, amelyet az új Európában, a szentistváni állameszme keretében, a *„primus inter pares"* elve biztosít a számunkra.

Forgách Géza Jusztin

GERLŐTEI JENŐ: *Valéry távlatai.* (Irodalomtudomány II. 1942. Helicon. Debrecen.)

Gerlőtei az irodalomtudomány legmagasabbrendű feladatát a lényegnek, az alkotó rejtett én-jének — saját kifejezése szerint: az alkotó erőinek — feltárásában látja. „Rejtett" az én, mert mindenfajta megnyilvánulása, sőt ezek összesége is, legfeljebb csonka torzója egész valójának. Így — az al-

kotó tevékenység sajátosságánál fogva talán még fokozottabb mértékben — a mű, sőt az életmű is teljességének csupán töredéke. Ezért csalóka és félrevezető. Éppen Valéry figyelmeztet, hogy „schase tévesszük össze az igazi embert, aki a művet alkotta, azzal az emberrel, akit a mű feltételezni enged". (Változatok egy gondolat körül.) Az alkotás tehát legalább is annyira titkolódzás, mint vallomás. Nem lehet készpénznek vennünk az író szavait, hanem kutatnunk kell, hogy a kimondott mögött mi maradt kimondatlanul: melyek azok az erők, melyeknek az alkotási folyamat drámájában volt ugyan szerepük, de a kész művön szinte nyomot se mhagytak. Ezek, hogy úgy mondjam, elnyelődtek, de a szavakbaöntés hőfokából, a mű síma lekerekítettségéből, egyirányú túlzásából, hirtelen töréséből elég alapossággal következtethetünk rájuk. Eme áruló rések fölé feszíti ki szerzőnk finom következtetési hálózatát, mely szerintünk inkább a látomás, mint az ismeret szálaiból fonódott.

Elgondolkoztatja a szavakbaöntés hőfoka. Nyomravezető jel az ész kiesztergályozta, csiszolt formák világos tagolásában fölényesen mosolygó „isteni" derű. Hiszen Valéry gyakran szövevényesen bonyolult, szétágazó mondatai irányítnak a túltelített tartalom minden parányának visszaadásáért vívott szenvedélyes küzdelemre, s arra utalnak, hogy — talán az olvasóra való tekintettel, talán művészi szándékkal — sokszor kerüli e teljes kifejtésre törő lázas megfeszülést. Gyanúra ad okot Valéry életművének síma lekerekítettsége is. Beleférhetett-e ily szabályos körbe erőinek összesége? Mire a goethei „teljes ember" eszményét iparkodott valóraváltani húsz évi hosszú hallgatása idején, aggodalmas gonddal művelte minden felbukkanó képességét s aztán húsz év múlva a sok közül az egyik lehetőséget valósította meg: Valéry lett! És Eupalinosában Sokrates fájdalommal mondja, hogy minden lehetett volna, de leegyszerűsödött Sokratessé!

Mi sem bizonyosabb hát, mint az, hogy életműve erőinek csonka foglalata. Az egyirányú túlzás is útbaigazít. Valéry állandóan hangsúlyozza, hogy az alkotásban a tudatosság, eme észszerű erő a legdöntőbb tényező, sőt fennen hirdeti, hogy „szívesebben formálna teljes tudatossággal közepes művet, mint öntudatlanul remeket". Mégis szórványos nyilatkozatai, továbbá néhány művének jellege bizonyítja, hogy ama észszerűtlen ihlet talán éppúgy közreműködött művei létrehozásában, mint az észszerű tudatosság. Az itt-ott észlelhető törések — a „poésie pure" hitvallója a legnagyobb szabású művészi alkotások közt, mintegy elveivel ellentétbe kerülve nem „pur" műveket is felsorol — sejtetik, hogy a klasszicizmusnak e hirdetőjében az alkotás pillanata oly erőket is felpezsdített, melyek az elszíntelenítő eszményítéssel szemben a megszínesítő egyénítésre najtották, s ezért nem sápasztja el az individuum különösségét a típus általánosságában.

Merész és bátor kísérlet ez áruló réseken bekémlelve megrajzolni a teljes és egész ént, mely a csonka és töredékes műben bizony csupán „rész szerint" fejeződött ki, de időszerű és szükséges. Közhellyé lett ama felfogás, hogy a mű vallomás, — de, hogy titkolódzás is, azt alig vették figyelembe, bár Horváth János Petőfi pályaképében rámutatott e körülményre. Az alkotó valójában titokzatosan összetett lelkivilága így érthetően világos képletté egyszerűsödött. Gerlőtei szempontjai szerint közelebb kerülünk e lényegében megismerhetetlen lényeghez, de elénk merednek a megálljt parancsoló korlátok is. A függöny kissé félrehúzódott, s így némi fény csúszott az erők drámájára, de a fény kévéje a drama

témérdek mozgatói közül csak néhányra vetődik, rendszerint két, mégpedig egymással az ellentét viszonyában álló párra: ihlet-tudatosság; egyetemesítés-egyénítés; csiszolt, világos tagolású, derült forma-gátakat elöntő, szétindázó, lázadó forma, stb. Vagyis: csak a végletek dialektikája ismerszik fel; a megismerés határaihoz érkeztünk.

Kár, hogy a nyelvi formákból szinte a rejtvényfejtő türelmével kell kiásni az értékes tartalmat. A mondattekervények ágabogában nem lelünk a magra. Nem magatehetetlen nehézkesség, hanem elvszerű megfontolás szüli e mondatszörnyetegeket. A gondolat szétágazó kapcsolatai folytán sokkal bonyolultabb, mint szóbafejtett mása, a mondat, s Gerlőtei — bár felismeri az emberi megnyilvánulások szükségképpeni töredékességét — a gondolatot minden távoli vonatkozásával, csavarulatával, árnyalatával iparkodik kirajzolni, s így éppen megalkuvást nem tűrő hűségre való törekvésével ködösíti el a mondatban gondolatának lényegét, melynek felfedéséért oly hősi erőfeszítéssel küzd. Nemcsak a mondatokkal, hanem a mondatok szavaival is külön birokra kell kelnünk. Ugyanis nagyon merevnek ítéli a tudomány műszavait, s a merevségüknél fogva beléjük nem préselhető tartalmat más értelemben használt közszavakra bízza, csak sajnos, e pillanatban a közszó is rögtön műszóvá vedlik, s mi botorkálhatunk az újsütetű műszavak irdatlan rengetegében s keresgélhetjük a szerző személyéhez kötött jelentésüket!

Vajda László

HELLE FERENC: *A magyar-német művelődési kapcsolatok története.* (Budapest, 1942. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 213 l.)

A könyv célja elsősorban a kölcsönös szellemi érintkezések lelkiségének bemutatása korokon és alakítóikon keresztül, mert ebben lelhetők fel az igazi maradandó tanulságok. A vezetőszerepet itt érthetően a történelmi háttér mellett az irodalom viszi, mint legjelentősebb kulturális tényező, de a könyv terjedelmének arányában egyéb közös művelődési jelenségeket is figyelemmel kísér.

A kölcsönhatások tudományos vizsgálatában szinte valamennyi európai kultúrnéppel való kapcsolataink fellelhetők, annak jeléül, hogy nemzetünk az európai kultúrnépek minden szellemi megmozdulását éberen figyelte, értékei elől soha el nem zárkózott. Földrajzi helyzetünkből érthető, hogy a nyugattal való szellemi kapcsolataink közvetítője, szinte főkapuja a német kultúrterület, bár nem jelentéktelen azoknak a közvetlen érintkezéseknek a mennyisége sem, amelyeket a nyugateurópai őrjáraton lévő magyarok szereztek.

Az első évszázadok egyházi, katonai kapcsolatait követik a németek magyarországi betelepítése, a magyarok németországi tanulmányai. A kódexirodalmi kapcsolatok mellett (pl. Hrosvita Dulcitiusának fordítása az első magyar drámai szöveg!), érdekes Dürer, Stosz Veit magyar származása, majd a mohácsi vész után a magyar hallgatók egyrészének német egyetemekre (Wittenberg) való özönlése, a humanista kapcsolatokban Erdősi Sylvester, Pesti Gábor, Zsámboki, Dudich-Honterus, Schaeseus, Stöckel L.

A reformáció, de az ellenreformáció korában is jelentős a Felvidék szerepe, különösen ami a protestáns kapcsolatokat illeti, a vezető szerep azonban politikai szempontból is Bécsé, könyveinek jelentékeny része még Bécsben és Németországban jelenik meg, a század végére azután a török kiűzésével a németség lélekszáma is hatalmasat növekszik...

A német szellemi hatás virágkora a rokokó szellem, a felvilágosodás, a

szentimentalizmus százada: a XVIII. század. A kort bizonyos, a Habsburguralomba való belenyugvás jellemzi. Buda és Pest könyvnyomdái németek, érdekes a magyar és német újságirodalom és folyóiratirodalom is, a tudományos és irodalmi élet középpontja Bécs, a magyarországi színészet német színészettel kezdődik, német eredetű könyveink még mindig nagyszámúak.

A Kazinczy fellépésétől Petőfi haláláig terjedő félévszázad a tisztulás, az elkülönülés, az öntudatosodás kora. Pest-Buda újra főváros lesz és átveszi a magyar szellemi élet irányítását, a pesti német könyvkiadók már magyar írók műveit is kiadják. A német írók már magyar tárgyakat is dolgoznak fel (Kotzeube, Belas, Flucht, Körner, Zrínyi, Grillparzer Ein treuer Diener, Hebbel Die Husarenwerbung, Lenau stb., részletes tartalmak, a megfelelő magyar és német művek párhuzamai!). Irodalmunk németországi nagykövetei: Gaál, Rumy, Mednyánszky, Mayláth, Kertbeny stb. már közvetítik a magyar irodalmat. A kor nagyjai Kazinczy, Kölcsey, Bajza, Berzsenyi, Fáy, Kármán, Katona stb. még a német írók iskolájába jártak. De Petőfit már nemcsak Nietzsche kedveli, de a belőle készült 40 teljes német fordítás is mutatja németországi népszerűségét. Ebben a korszakban a szabadságharc után a magyar-német kapcsolatok súlypontja a gyűlölt Bécsből a német könyv-eldorádóba, Lipcsébe tevődik át. Petőfi után Jókai és Arany is kitör a határokon, Th. Fontane-ban találnak lelkes hívőre, viszont G. Keller Seldwylai Emberek c. regénye jórészt Eötvös nyomán jár.

Bár a magyar irodalom már a reformkor óta inkább a francia felé fordul, a század végén újra megvannak a németek nagy magyar tanítványai: Nietzschének Komjáthy, Schopenhauernek Reviczky. A kort Farkas Gyula az asszimiláció korának nevezi, szellemi útját valóban a német, szláv, zsidó asszimiláltak jelzik. Ekkor lépnek fel igazán a magyarországi német írók is tájak és történelmi változások szerint különböző figyelemreméltó magatartással.

A budapesti németbirodalmi iskola igazgató-tanárának könyve a magyar-német kapcsolatok hatalmas szintézise. Helle figyelme mindenre kiterjed, a német iskolázástól, környezettől, divattól, német irodalmi munkáktól kezdve (pl. igen szépen követi nyomon Bürger Lenorejának magyar sorsát), a német közvetítésű európai ízlésáramlatokig. Élesen lát és pontosan mutatja a magyarszármazású magyar írók, az asszimiláltak (Heltaitól Herczegig), a magyarországi németek magyar és német irodalmát, a németországi németek magyartárgyú irodalmát, a közvetítés nagy munkáját a maga magyar, német, zsidó munkásaival. Magatartása — és ez napjainkban különösen fontos — tiszta, világos, becsületes. A magyar-német kapcsolatok megírásával hivatást töltött be és csak örülhetünk, hogy ezt a munkát ő végezte el.

És most önkéntelenül is felmerülhet a kérdés: Lehangoló-e a hatalmas kép, amelyet kaptunk? Van-e okunk vele összefüggésben valamiféle kisebbségi érzésre? Többi európai kapcsolatainkat is ismerő művelt magyarnak nem. A könyv adatai és tanulságai közös középeurópai művelődési sorsból adódnak, a többi középeurópai nép művelődésének képe hasonló vonásokat mutat (pl. Naumann, Fr. Valjavec, Klein idevágó művei). A francia-német és az angol-német művelődési kapcsolatok őszinte története nem tölt el kisebbrendűségi érzéssel egyetlen művelt németet sem. A tanulóévek náluk rövidebb ideig tartottak, s korábban kezdődött az öntudatosodás folyamata, nálunk földrajzi (keletebbre való fekvés) és történelmi okok (Nyugat vé-

delme; harc az önállóságért) magyarázzák az öntudatosodás folyamatának valamelyes megkésését.

A kép korántsem lehangoló, de ismételten eszünkbe juttatja, hogy a magyar tudományosság adós még a latin népekkel, az angolszász kultúrákkal való kapcsolataink hasonló méretű szintéziseinek (A Magyar Szemle kis könyvei, Officina-könyvek stb. csak ideiglenes megoldásnak tekintendők!). Az északi és déli szláv, továbbá egyéb keleteurópai kapcsolataink kutatása pedig azt bizonyítja, hogy jóval többet adtunk Keletre, mint amennyit átvettünk. A német viszony arányai megfelelnek majd a magyar-keleteurópai viszony arányainak.

Még egyszer ismételjük: Helle Ferenc nagy és jó munkát végzett. Önkéntelenül is felvetette a szükségességét egy magyar-német könyvészetnek is (francia, olasz, lengyel, román viszonyatban már megvan ez a munka!) A szép könyvet nemcsak a szakemberek forgatják haszonnal (tárgymutatót kellett volna készíteni hozzá!), de gondolatébresztő hatást vált ki a művelt magyar olvasóközönségben is.

Csapláros István

JÓCSIK LAJOS: *Hazatérés-tájékozódás.* (Pécs, Janus Pannonius Társaság könyvtárának 24. kötete.)

A könyv írója érsekujvári származású. Itt élt a cseh megszállás ideje alatt a magyarlakta Felvidéken. Mint a brünni egyetem hallgatója, tevékeny részt vett a csehszlovákiai magyar egyetemi ifjúság szellemi mozgalmaiban. A felszabadulás előtti években a prágai rádió tisztviselője volt. Könyvében a felszabadulás utáni hazatérés és tájékozódás élményével foglalkozik.

A kisebbségi életből sok értékes mozzanatot örökít meg. Elmondja, hogy: „a kisebbségi sorsban az egész magyarság egy folyton alacsonyabb szintre szoruló népi-társadalmi életet élt." A társadalmi rétegek elkülönülése lassan elhomályosult és „a csoportok úgy kezdtek egymásba kapaszkodni a kisebbségen belül, mint a fogaskerekek." Beszámol Jócsik Lajos arról is, hogyan esik szét a kisebbségi élmény a felszabadulás után. A hivatalvállalás láza megzavarja a társadalmi egyensúlyt. A társadalmi ranglétrán ismét mindenki felfelé törekszik. A kisebbségi írók mind egy szálig elhallgatnak, hivatali gondokkal, vagy a legjobb esetben ujságírással foglalkoznak. P. Ferenc, népi származású barátjának öngyilkossági esetét apró részletességgel mondja el. Ezzel azt akarja szemléltetni, hogy a visszatért magyarság a megnagyobbodott magyar hazában legjobban fájlalja a társadalmi rétegeket összekötő közösségi érzés hiányát. Bár nem keresi mélyebb okait, mégis helyesen állapítja meg azt a tényt, hogy a visszatért középosztály nem lehetett kovász a magyarság életében, mert a trianoni magyar középosztály úgyszólván nyomtalanul nyelte el. De nem helyeselhetjük azt a célzását, amikor egyes fiatalok „bűntudatáról" beszél. Mintha nem az ellenzéki magyar „pártpolitika" lett volna a párhuzamos kulturális tényezőkkel együtt hivatva arra, hogy a felszabadulás után a nemzethűség kérdésében véleményt mondjon?

Csak a könyv bevezető és befejező része foglalkozik a visszatért felvidéki magyarság külön élményeivel és problémáival. A könyv gerince az a kérdés, hogyan látja a visszatért felvidéki magyar ember az egyetemes magyar szellemi életet? A messziről jött ember szemével nézi a mások életét és viaskodását, a visszatért magyar szemüvegén keresztül nézi a magyar szellemi élet mai meghasonlottságát és belső ellentmondásait. Ebből a szempontból egyetemes magyar érdeklődésre tarthat számot Jócsik Lajos könyve, mert

kívülről nézve élesen látó szemmel olyan kérdéseket vet fel, melyeket nehezen látnak meg azok, akik a szellemi harc megásott lövészárkaiban nyakig benne állnak. Mindvégig komoly elmélyüléssel megírt tanulmány, ahogyan bemutatja a szocializmus és magyarság, falu és város, népiség és urbánusság, Kelet és Nyugat ismert ellentéteit. Ha az ellentétek rendszerezése kissé erőszakolt is, sok ilyen találó megállapítása van: „... sehol másutt Dél-Kelet-Európában nem vált szét a népiség és urbánusság ilyen végletesen, mint nálunk."

Jócsik Lajos szintézis után kiált. Ezt hiányolja legjobban a mai magyar szellemi életben. Érdekes azonban, hogy könyvében is vannak ellentmondások, vagy még inkább hevenyészett, befejezetlen megállapítások. Sokat beszél az ú. n. „magyar szocializmusról" és arról, hogyan tagadták ki maguk közül ezek az ú. n. magyar szocialisták Veres Pétert és Kassák Lajost, amikor azok az elméletek világából a magyar valóságok talajára léptek. De kérdezzük, miért nem mondja meg őszintén, hogy a magyarországi szociáldemokráciáról van szó és miért nincsen egyetlen szava sem a zsidó vezetők szerepéről a magyar szocialista mozgalmak elferdülésénél? És vajjon olyan mélyen fájlalni való dolog-e, hogy az utóbbi években „a szocializmus világméretekben fizette meg az árát" annak, hogy „akaratos egyéniségek" vezették?

Érdekes és értékes olvasmány Jócsik Lajos könyve. Nem a magyar szellemi élet szétszakadt pártjainak szemszögéből, hanem egyetemes magyar szempontból nézi a magyar kérdéseket. Ezt el kell ismerni. De a magyar szintézistől ő maga is messze van. Mert könyve belső meghasonlottságot árul el. A legteljesebb érzéketlenséggel, sőt elutasítással áll szemben mindennel, ami az utóbbi években fejlődést jelentett az új Európa felé. Szerinte mindaz, ami 1933 óta történt, semmi egyéb, mint az európai kispolgár lázadása, forradalma. Keserűen állapítja meg, hogy: „minden ifjúságunk álmai ellen történt a világban."

Bellyei László

Dr. KEREKES GYÖRGY: *Bethlen Gábor fejedelem Kassán. 1619—129.* (Kassa, 1943. Wiko-kiadás, 408 l.)

Kassa múltjának kutatói, történelmi emlékeinek föltárói között előkelő helyet foglal el Kerekes György dr. Különleges érdeklődési köre a városi polgárság életformája és életmódja, abban az időben, amikor a város és a polgárság közössége, kommunitása azonos fogalmak voltak. Ez a külön társadalmi osztály nemcsak belső világa, lelkisége szempontjából érdekes és értékes, de kifelé való hatásában is. Kétségtelen, hogy a városi polgárság az egyes községek városi jellegének, urbanitásának megteremtője, tehát annak, amit ma modern civilizációnak érzünk, ez a polgárság a történelem mélyén fakadó forrása.

Kassa, mint Magyarország egyik elismerten legurbánusabb városa, melyet jósorsa, — vagy éppen polgárságának katonás bátorsága is, — megőrzött a magyar múlt legnagyobb temetőjének, a török hódoltságnak pusztításától, különösen gazdag és hálás lelőhelye az ősi, polgári társadalom kincseinek. Nem csoda, ha akad olyan ember, aki egész életét ennek a gazdagságnak felkutatására, kibányászására szánja.

Kerekes György nemrégiben mutatta be Kassa polgári társadalmának rajzát egy tekintélyes kereskedőcsalád üzleti könyvének tükrében. (Polgári társadalmunk a XVII. században. Kassa, Wiko, 1940. Ismertetését l. Új Magyar Museum I. kötet, 1. füzet, 160 lap.) Most előttünk fekvő munkája

megfordítja a tükröt s Bethlen Gábornak, a nagy szabadsághős-fejedelemnek próbálja megrajzolni arcképét Kassa polgári társadalmának tükrében, Kassa levéltárának adataiból s egyéb forrásművekből minden adatot összeszed, ami erre a viszonyra jellemző és hiteles.

Érdekes próbálkozás s ha ez volt az író célkitűzése, vállalkozása teljes mértékben sikerült. Bethlen Gábor alakja abban a felfogásban áll elénk, ahogy egy XVII. századbeli magyar városi polgár, vagy inkább, ahogy a polgári gondolkodás a fejedelmet nézte, látta, megítélte. Talán úgy jellemezhetjük ezt a beállítást, hogy elibénk áll a felmagasztalt emberi ideál, az „éltető eszmévé finomult" történelmi nagyság, a nemzeti és szabadsággondolat megtestesülése helyébe az ember, amilyennek a kortárs látta. De nem akárki-kortárs, hanem műveltségben egyenrangú, aki Bethlen világpolitikai nagyságát is értékelni tudja, mert, ha más szempontból is — a kereskedelem és ipar szempontjából — szintén nemzetközi távlatokban tud gondolkodni.

A központ természetesen Kassa, amelynek gazdasági, politikai, hadászati és kulturális jelentőségét egyformán érzi, tudja, mind a fejedelem, mind a városi polgárság. Ez a forrása a kölcsönös megbecsülésnek, de egyben a polgárság részéről az önérzetnek és bátor fellépésnek is, ha a fejedelem olyan lépést kísérel meg, amely sérti a város érdekeit, vagy féltve őrzött szabadságát.

Az érdekes és inkább a nagyközönségnek szánt, mint szigorúan tudományos igényekkel fellépő könyv kiterjeszkedik a város meghódolásától (1619) Bethlen haláláig (1629) tartó tiz esztendőnek mondhatnám valamennyi életmegnyilvánulására. Az itt tartott országgyűlésektől, a Lőcsei-házban megtartott, hetedhét országra szóló lakodalomtól, Bethlen korai barokk pompájú udvartartásának, kamarájának, pénzverőjének működésétől kezdve, az általa foganatosított s a polgárokra is kötelezővé tett építkezéseken, az innen irányított hadviselésen, levelezésen, a drágaság és a rossz pénz ellen való küzdelmén át a fejedelem és a polgárság bel- és külföldi kereskedelmi kapcsolatáig, az iparosság foglalkoztatásáig, mindennek hű képét találjuk a könyvben. Egyszóval Kerekes könyve amellett, hogy Bethlen polgári látószögből megrajzolt arcképét adja, bemutatja egyúttal Kassa városának életét is minden vonatkozásában.

A könyvet a Wiko műintézet állította elő kifogástalan nyomdatechnikával és ízléssel, mind a szövegrész, mind a rendkívül gazdag illusztrációs anyag szempontjából.

Sziklay Ferenc

KNIEZSA ISTVÁN: *A szláv apostolok és a tótok.* (Budapest, 1942. Különlenyomat a Magyar Történettudományi Intézet 1942. évi évkönyvéből. 18 l.)

Az a romanticizmusban fogant nemzeti öntudat, amely a szlovákokat fokozatosan távolitotta el a hungarus patriotizmustól, elfelejtette, persze, a közös történelmet is s a magyarsággal való együttélés korát megelőző időkre vetette tekintetét, onnan akart nemzeti öntudatához dicső multat teremteni magának. A romantikus költészet és tudomány nemzeti mitológiát felújító, sőt, teremtő lelkesedése, pátosza Kelet-Közép-Európának valamennyi népénél ismeretes: amíg azonban a tudomány szigorú, kritikai módszerrel már sok helyen megcáfolta mindazt, amiért a romantika lelkesedett, a szlovákok modern nemzeti öntudatának Cyrill és Metód tisztelete még ma is egyik legjelentősebb tényezője s egyike azoknak a pontoknak, ahol a magyarságtól való

eltávolodás szlovák részről nagynak mondható.

A tárgyilagos irodalomtörténetírás már eddig is megállapíthatta, hogy Cyrill és Metód semmi nyomot nem hagyott a szlovák szellem fejlődésében: ezt a tételt nemcsak az igazolja, hogy a romanticizmus említett új történelmet teremtő pátoszáig a két szláv apostol hagyományainak a szlovák szellemi életben nyoma sincs, hanem az is, hogy a szlovákság szellemi fejlődése folyamán mindvégig megmaradt a nyugati kultúrkörben, kibontakozásában a keleti, bizánci kultúrkörnek sem külső rekvizitumai (nem latinbetűs írásmód, görög szertartású keresztyénség, stb.), sem pedig belső, lelki magatartása meg nem találhatók.

Kniezsa István professzor alapos, meg nem cáfolható adatokkal és logikus okfejtéssel mutatja be: mi ennek az oka. Okfejtésének végeredménye: Constantinus és Metodius a szlovákoklakta területen sohasem működött. Bár azt a kérdést, hogy Metódnak, Morávia püspökének hol volt a székhelye, mindezideig nem sikerült tisztázni, az kétségtelen, hogy Nyitra semmi esetre sem játszhatta ezt a szerepet, mert csak rész-tartomány székhelye volt s uralkodója, Szvatopluk, mindvégig a német papok latin szertartásának híve maradt. Foglalkozik Kniezsa professzor azzal a kérdéssel is: melyik területre terjedhetett ki Morávia szlovákok-lakta része s bár teljesen megbízható adatot egyelőre nem tud találni, úgy véli, hogy határa nem terjedt a Garamtól keletre. Constantinusnak és Metodiusnak a működését ezen a területen minden adat megcáfolja, egyetlen egy meg nem erősíti. A hagyományok hiánya még jobban alátámasztja Kniezsa állítását; annyira, hogy még az az egy-két nyom is, amely eddig a két szláv apostol itteni működését bizonyította volna, egészen más tényezőkkel magyarázható. *Sziklay László*

MÁLYUSZ ELEMÉR: *A magyar történettudomány.* (Bp. Bolyai. 1943. 156 l.)

A könyv nagy és minden ízében korszerű kérdéssel: a népi nemzetfogalom megalkotásával s e munkának a magyar történettudományra háruló részével foglalkozik. Anyaga folytatólagosan megjelent az Egyedül Vagyunk c. folyóiratban s ebből a körülményből sok olyan következtetés adódik, amire az ismertetőnek figyelemmel kell lennie. Ilyen mindjárt a folyóirat természete. Az Egyedül Vagyunk nem tudományos, hanem világnézeti folyóirat. Nem szakembereknek, hanem a társadalom legszélesebb rétegeinek szól, tehát cikkeire sem a szakszerűség, hanem a meggyőzni akarás, nem a mondanivaló tárgyszerűsége, hanem iránya nyomja rá bélyegét. A szakember sajnálhatja, hogy nem kapott pontos meghatározást sok, ma annyit és annyiféle változatban hangoztatott fogalomról, minő pl. politikai-népi nemzet, népiség, állam, nemzet, szellemtörténet-népiségtörténet, stb., ám nem szabad felednie, hogy a könyv elsősorban nem neki, hanem annak az olvasónak szól, aki száraznak találja a fogalmak pontos definícióját.

Csak ezeket előrebocsátva nyúlhatunk tollhoz, hogy ismertessük és érdeme szerint bíráljuk a könyvet. Előljáróban hosszasan szól a politikai nemzetfogalomnak a magyarságra gyakorolt hasznos és káros oldalairól. Hozta azt az előnyt, „hogy hatása alatt a magyarság száma megnövekedett" (17. o.) nemzetiségeink feltörekvő tagjaiból, továbbá külpolitikai szempontból azt, hogy „1914 előtt a német nemzetiségi kérdés elhanyagolható probléma maradt" (19. o.). Hátrányai, hogy „az asszimiláltak sokszor csak számban, nem pedig minőségileg gyarapították a magyarságot" (20. o.), hogy a számszerű gyarapodásban még akkor is értéket látott, ha a sebtiben magyarul megtanuló zsidó beszivárgókkal

szemben a mérleg másik serpenyőjében a százezerszám Amerikába és Romániába vándorolt fajmagyarok vannak. Trianon után ezzel a nemzetfogalommal szakítani kellett, mert az asszimiláció részben a nemzetiségek elvesztése, részben az új német nemzetfogalom következményei, részben a magyarság faji adottságai miatt nem folytatódott s mert megtartása az idegen államkeretekbe szorult magyarságról való önkéntes lemondást jelentette volna. Az új, népi nemzetfogalom megalkotásától s az ebből folyó következmények levonásától azonban jóformán napjainkig „tartózkodunk, annak ellenére, hogy a népi nemzet ideálja máris szívünkben él" (20. oldal). De mit jelent a népi nemzetfogalom? Jelenti, „hogy a magyar társadalom legszélesebb rétegei a nemzeti közösség tudatos és cselekvő tagjaivá váljanak, hogy irodalmunk, színházunk, művészetünk a nemzetközi szellem helyett a magyar szellem hű kifejezője legyen, hogy a parasztság és a munkásság életszínvonala feljebb emelkedik s tömegeik magukévá teszik a polgári élet művelődési és civilizatorikus elemeit" (2/23. o.). A népi nemzetfogalomtól pedig azért idegenkedünk, mert belőle sokan azt a következtetést vonták le, hogy a mai vezetőréteget okafogyottá teszi és hogy elfogadása „lemondást jelent a nemzeti szerepről és a nem magyar népelemekről". (34. o.) E balhiedelmek eloszlatása nálunk éppen úgy, mint külföldön, a tudományok, különösen pedig a történettudomány feladata.

Ezután részletesen foglalkozik a magyar történettudománnyal, először azzal, *ami van: szellemtörténeti irány*, majd azzal, *amivé lennie kell: népiségtörténeti irány*. Mivel ezen a ponton a való élet ezernyi szövevényével, közös és egyéni érdekek, testületi és vallási igények ezernyi ágabogával találja magát szembe, érthető, hogy — már csak könyve említett természete miatt is — itt találjuk a legtöbb vitatható részt.

A szellemtörténeti irányt mint szükségszerű fejlődési fokot mutatja be, s legkiemelkedőbb tagjában, Szekfű Gyula személyében, ill. történelemfelfogásában bírálja. Hibáztatja Szekfű Gyula értékelését, amivel „a korszakoknak és világnézeteknek egymással párhuzamosan futó két fejlődési vonala közül a középkor-barokk-romantika-neoromantika láncolatnak adta az elsőbbséget a renaissance-felvilágosodás-liberalizmus sorával szemben". (48—49. o.) Bár az értékelés szerinte is a történetíró szuverén joga, mégis meg kell mondania, hogy Szekfű tulajdonképpen ott hibázott, amikor magyar barokknak nem Pázmány és Zrinyi korát, hanem a nemzeti köztudatban tespedés korának ismert XVIII. századot tette meg és festett róla gyönyörű képet, pedig ezt csak az uralkodóház, nem pedig a magyarság szemszögéből nézve lehet ragyogónak festeni.

Bár, mint fentebb említettük, szerzőnk is elismeri a történetíró jogát az értékelésre, a továbbiakban mégsem tud tárgyilagos maradni, mert igen fölényes hangon nevezi Szekfű politikai állásfoglalását „klerikálisnak", „idejétmúltnak", holott az nem egyéb, mint történetírói értékelésének logikus következménye.

Csak örülni tudunk, ha szerzőnk a XVII. századi magyar barokk vonásait a tőle megszokott alapossággal kidolgozza, addig azonban hálásak vagyunk Szekfűnek is, amiért a XVIII. századról leemelte a „tespedés" fátyolát s amiért nem kell többé szégyenkeznünk a miatt a kor miatt, amelyben a magyarság létszáma megkétszereződött, amely meghozta a katolikus prédikációk pompás magyar nyelvét, az egyházi énekek ude szövegeit és magyaros dallamait, sokat szenvedett népünknek az urbáriumot és II. József soha vissza nem vont jobbágyvédő rendeleteit,

katolikus népünk vallási életének elmélyülését, erkölcsi megedződését s magyar arcunknak a multunkból szinte egyedüli bőségben megmaradt, köbe, ércbe, festménybe rögzített értékes vonásait.

Igen meggyőzőek szerzőnek azok a fejtegetései, amelyekkel a népiségtörténet erőteljes munkálásának szükségességét hangsúlyozza. A mostani világégés után — mondja — „az állami szuverénitás fogalma módosulni fog és az ... egyes államok különböző mértékben lesznek birtokosai. Ugyanakkor azonban az is kétségtelen, hogy a népek épségben fognak maradni". (57. o.) A tudomány „feladata megállapítani az egyes népek jellegét, meghatározni egyéniségük jegyeit és meghúzni a határt, amelyen elv és igazság sérelme nélkül senki idegen át nem léphet". (58. o.) Ma azonban az a helyzet, hogy, míg az államról bármelyikünk habozás nélkül el tudja mondani a lényeges jegyeket (ami az állammal foglalkozó nagy szellemek tevékenysége következtében természetes), addig a népről igen kevés és nagyon halovány fogalmunk van csupán. Ami éppen nem lenne olyan nagy baj, ha időközben az új német nemzetfogalom — a Volksdeutschtum — a maga vészes következményeivel együtt, hosszú évek tudományos vagy éppen naivan romantikus szemléletével, teljesen ki nem fejlődött, sőt kizárólagos uralomra nem jutott volna. Ez a német nemzetfogalom pedig ránk nézve azért veszélyes, mert a rólunk alkotott s a mai német közvéleménybe mélyen beivódott felfogása olyan német tudósok (Kaindl, Einhart alias Clasz Henrik stb.) munkáiból táplálkozik, akiknek velünk szemben elfoglalt ellenséges magatartását az egykorú (az első világháború előtti) magyar történetírás, nem lévén a népiségtörténet fegyvereinek birtokában, vagy nem tudta, vagy nem is tartotta szükségesnek megváltoztatni. Mind a magunk tisztánlátása, mind a külföld felvilágosítása érdekében múlhatatlan és halaszthatatlan a népiségtörténetnek helyet és kellő támogatást nyujtani mindenütt, ahol akadémia, egyetemek, történelmi társulat, múzeum és levéltárak, kutató intézetek — történelmünk feltárása folyik.

Vas Károly

PFEIFFER MIKLÓS DR.: *A katolikus egyház és a hazai nemzetiségek.* (Bp., 1942. Láthatár kiadása. 39 l.)

Ez a füzet tulajdonképpen nem más, mint a debreceni Nyári Egyetem nemzetiségi tanfolyamán tartott előadás nyomtatott változatának különlenyomata a Láthatár c. folyóirat X. évfolyamának 10. számából. (V. ö.: lapunk előző füzete, 173. l.) Örömmel kell üdvözölnünk, hogy így is megjelent, mert minden magyar ember által megszívlelendő tanulságokat tartalmaz.

A szerző mindvégig magvas, tárgyilagos, tömör, csak a lényegre szorítkozó fejtegetésében tulajdonképpen azt a célt tűzte ki maga elé, hogy bemutassa a nemzetiségekkel való bánásmód alapelveit. Ezt műve végén össze is foglalja öt pontban. A tisztábbanlátás kedvéért szóról-szóra leközöljük őket: „*I. Államiságunkat és nemzetünket* minden, akár nyilt, akár burkolt támadás ellen erőteljesen meg kell védeni. Ennek legbiztosabb előfeltétele, alapja és eszköze: gazdasági és szellemi téren egyaránt virágzó nagyszámú és évről-évre növekvő széles magyar népi reteg. Ennek híján az egyébként legbölcsebb elgondolásokkal és intézkedésekkel sem erősíthető meg a magyar nemzet és a magyar államiság. II. Minél inkább sikerül egy államnak *messzemenő szociális és egyéb berendezéssel* és — hangsúlyozom — szociális szellemű bánásmóddal — a közjót, a legszélesebb rétegek anyagi és szellemi javát és emberséges megbecsülést biztosítani, annál jobban fogják az illető államot a más nemzetbeliek határon innen és

határon túl megbecsülni, — annál kevesebb okot vagy ürügyet találnak annak támadására, vagy elégedetlenségre. III. A *tűszúrások* politikája nemzetiségi tekintetében is a legrosszabb politika. IV. *Egy kanál mézzel* több legyet lehet fogni, mint egy hordó ecettel. (Itt különben nem emberek légyszerű „fogás"-áról van szó, hanem lelki megnyerésükről.) V. A *rövidlátás*, a más lelkébe való belenemgondolás, a nagyvonalúságnak és előrelátásnak hiánya nemzetiségi téren sokszor többet árt, mint akár a kötelességmulasztó hanyagság, akár a tudatos rosszakarat is Korlátoltsággal, szűkkeblűséggel, nemzeti türelmetlenséggel Szent István országát felépíteni nem lehet. VI. *Fenti 5 pont* nem egymástól szétválasztva, külön-külön, hanem nagyvonalúan *egymásbafűzve*, egybekapcsolva *érvényesítendő.*"

De a praktikus cél ilyen sokatmondóan tömör rögzítése mellett a munkának nagy értéke az az elvi alap is, amelyre a szerző végső konkluzióját felépíti. Alapvetésében a kereszlyénség és különösen a katolikus egyház tanítását mutatja be nemzeti és nyelvi téren, a krisztusi szeretet mindenre és mindenkire kiterjedő nagy erejét; majd a katolikus nemzetiségi politika magyarországi történetét festi nagy történelmi tájékozottsággal, alapos tudással, diplomáciai készséggel, — külön fényt vetve a fejlődés három korszakára: a Trianon előtti korra, Trianon hatására és a megszállás idejére, végül pedig a jelen helyzetet ismerteti és a feladatokat mutatja be az ismertetésünk elején már ecsetelt módon.

Sziklay László

REMINICZKY KÁROLY: *Fűtsön jobban!* (Kassa, 1942. Wiko. 158 l. 12 ábra.)

A nagy világégést kísérő közismert jelenségek között szerepel a tüzelőanyagellátás nehézségeinek kérdése is. A szerző időszerű munkájában rajongó hivatásszeretettel, gyakorlati szakszerűséggel, népszerű áttekintésben adja meg a felvilágosítást mindenkinek a fűtőanyagoknak, mint nemzeti kincsnek célszerű, gazdaságos és takarékos felhasználására.

Szerző a fűtés szükségességének élettani okait, a különböző rendeltetésű fűtött helyiségek szükséges hőfokát és az időjárás befolyását, szerepét ismerteti munkája elején. Azután a takarékos és gazdaságos fűtés irányelveit sorolja fel. A gyakorlatban használt tüzelőanyagok fajtáit, fontosabb tulajdonságait, összetételét, melegfejlesztőképességét ismerteti szakszerű módon.

Összefoglalja a jó fűtőkészülékekkel szemben támasztható igényeket. Külön, részletesen foglalkozik a kályhákkal, tűzhelyekkel, gázzal és villamossággal fűtött készülékekkel, a különféle központi fűtőberendezésekkel. És mindezen fűtőkészülékek, berendezések helyes, szakszerű kezelésére részletes utasításokat ad. Tájékoztat a központi fűtőberendezések körül észlelt s leggyakrabban előforduló hibák felől. Kifejti véleményét a háztulajdonosok és lakók között a fűtéssel kapcsolatban felmerülő nézeteltérésekről és tanácsot ad elkerülésükre.

A könyv fontos nemzetgazdasági célt szolgál és a legalkalmasabb időpontban került forgalomba.

Schmidt József

SZEPESI N. VILMOS: *Az ősi Szepesség.* (Bp., 1943. Singer és Wolfner, 308 l.)

Lukács György v. b. t. t., nyug. miniszter előszava és Vikár Bélának, a Magyar Tudományos Akadémia tagjának bevezetése után Neményi Vilmos tizennégy fejezetben (Cipszerország, Az ősi Késmárk, Lőcse, a városba öntött múzeum, Igló, a boldog diákváros, Cipszersorsok az alsó Poprád völgyében, A szepességi bányavidék, Beszélő kövek között, A szepességi falu keresz-

metszete, Mátyás király kora és a Szepesség, Varázslatos, ragyogó Tátra, Húsz esztendő küzdelmei, A szepesi költészet, A kétszázéves szepesi tájfestészet, A repülő barát herbáriuma és receptkönyve) rajzolja meg a szerző a Szepesség múltját és jelenét. Szíve összenőtt a tájjal és a néppel. Az iránta érzett szeretet vonul végig egész könyvén. Egy helyen így fejezi ezt ki: „Megismerni ezt a világot, annyit jelent, mint megszeretni, megszeretni pedig annyit, mint rabjává lenni." Költői szépséggel ecseteli a Tátra fenségét, emelkedetten szól a népről és a nép jeleseiről. A szepességi városkák mindegyikéről külön meleg mondanivalója van. Jól esik olvasni a könyvet annak, aki erről a vidékről származik, de annak is, aki bármi módon is kapcsolatba került vele. Olvasás közben átjárja az ember tüdejét a Tátra metszőn egészséges levegője, látja a késmárki főteret, a lőcsei bástyákat, a Gölnic-völgyet, a messzi Podolint és kellemes borzongással csapja meg a Dobsinai-jégbarlang hűs lehellete. A Berzeviczy-, Görgey-, Csáky-, Wieland-családok történelmet alakító ősei szólalnak meg benne, azután lelkészek, tanítók, tanárok, költők és művészek. A festőművészek sorában a 18—19-ik századfordulón két jeles lőcsei mestert említ a könyv: Czauczik Józsefet és Müller jánost. Velük kapcsolatban megjegyezhetjük, hogy a kassai evangélikus templom oltárképét „Jézus a Getsemáné-kertben" ugyancsak ők festették. Felvonul a könyvben továbbá a városok polgársága szorgalmas, alkotó, tisztaerkölcsű életével. Felvonul a falu népe ősi evangéliumi hitét és hagyományait őrző hűséges templomozásával. Felelevenedik a nép szíve szerint való kuruc, a magyarsághoz ragaszkodó szelleme, két újfelnémet nyelven író költőjének, Mohr Viktornak és Lám Frigyesnek ihletett költeményeiben. Utóbbi 1918-ban így ír:

„Achthundert Jahre stehn wir Wacht
Am Grenzwall der Karpathen,
Nie macht uns fremde Niedertracht
Zu Tschechen, Renegaten!
Es bricht der Wind das Rohr allein,
Nie feste Tannen, Eiben,
Wir wollen keine Tschechen sein,
Wir wollen Ungarn bleiben!"

Olyan Neményi dr. könyve, mint valami planair tájkép a Szepességről, azúrkék éggel, háttérben a Tátra élesen kirajzolódó körvonalával. Szép, megkapó, elgyönyörködtető. Csak azt nem érti az ember, hogy hát akkor honnan hullanak a villámok és honnan záporzik az eső? Mert az kétségtelen, hogy a Szepesség idillikus képét vihar dúlta föl. Olyan nemzedék növekedett fel (és nem az utolsó négy-öt év alatt!), mely a Lám Frigyes fenti nyilatkozata alá nem hajlandó nevét odaírni. A határokon túl tájékozódik. S tájékozódásának tárgya már régóta nem a csehek. Ezzel szemben másik tény, hogy a Szepesség városkáiban magyar pártszervezetek alakultak, magyar házak születtek máról-holnapra, amelyekben csodálatosan szép és eleven kultúrmunka folyik. Értékes lett volna erről közelebbit megtudni. Úgy, ahogy a „Húszesztendő küzdelmei" c. fejezet bemutatja a „Tátra-törvényjavaslat", a „Nemzeti Park"-törvényjavaslat, valamint a kisebbségi iskolaügyet veszélyeztető javaslatok ellen folytatott küzdelmeket.

A könyv fogyatékossága éppen ez. Neményi dr. úgylátszik nem is törekedett teljességre. Költői szépségű mozaikokat illesztett össze. Célja inkább a plasztikus leírás, mint a történetíró higgadt rendszeressége és tárgyilagossága. Csakhogy ennek hátránya két irányban is jelentkezik. Egyrészt nem ad egységes képet a történeti folytonosságról — ámbár gazdag anyagot gyüjtött össze hozzá és nem magyarázza meg a mát. A történeti kontingenciát városképekre, természeti és

néprajzi elemekre bontja szét. Másrészt épp ezért ismétlésekbe esik. Frölich Dávid késmárki rektor és császári matematikusnak 1613-ban véghezvitt, mindenesetre figyelemreméltó vállalkozásáról, hogy a Lomnici-csúcsot megmászta, mintegy ötször olvassuk a különböző fejezetekben.

A könyv végén „Kis szepesi galériát" is közöl azokról az egyéniségekről, akik a húszesztendős cseh megszállás idején a szepesi nép vezetői voltak.

Emeli és díszíti a munkát a 61 művészi érzékkel összeválogatott mélynyomású kép is.

Mohr Gedeon

SZITNYAI ZOLTÁN: *Milka.* (Bpest, é. n. Athenaeum. 249 l.)

„Szidtuk mi már épp eleget az oláhokat, rácokat és zsidókat, de a szlovákokkal szemben az irodalmunk is tele van a szeretet bizonyítékaival", olvassuk Szitnyai regényének 176. oldalán.

A regény feleleveníti az elszakított Felvidék szlovák tisztviselőinek életét a harmincas években, harcukat a cseh megszállókkal és vérségi kapcsolatukat a magyar fajtával. Minden mesterkélt kínai fal, melyet a cseh gyarmati bürokrácia emel a magyarsággal szemben, eltörpül a belső lüktető erők természetes befolyása mellett. A hirtelen felkerekedő prágai szigor csak még jobban feszíti a cseh-szlovák viszony már kezdetben torzszülött alakulását, s ez mind nagyobb elégedetlenséget vált ki. Szitnyai regénye a szlovákság magyar földben gyökerezett testi és lelki adottságát, kultúráját, családi életének berendezését és vallásosságát tükrözi vissza. Az író a mesterségesen szított gyűlöletet látja a bajok minden okozójának. Csak a bizalom, megértés és szeretet tudja a két nép együttélését és boldogulását további évezredre biztosítani.

A regény döcögő ütemben kezdődik, mint az a vonat, mely a hőst, Kátay Gábor magyar festőművészt hozza Kulka Anton erdőtanácsos házatájára. Az 52 éves Kulka éppen vacsora után volt és naplójában lapozott — az emlékek világában járt. Naplója végigkíséri az olvasót Kulka serdülő évein a „prevrat" utáni időkig. Látjuk a respublikát Szlovenszkón, amint a prágai gyarmatosító politika minden szlovák törekvést már csirájában elfojt. A szlovákok éppen úgy másodrendű polgárok, mint a többi nemzetiség. Kulka esetében súlyosbítja a helyzetet még az is, hogy felesége magyar asszony, aki nehezen tud az új helyzethez idomulni, bár férjének végtelenül türelmes és szerető élettársa. Gyermekeik, Stefan és Milka már az új csehszlovák nevelést kapják, vagyis tervszerű gyűlöletet minden ellen, ami vagy aki magyar. Stefan fanatizmusában toporzékol, mikor rádöbben, hogy benne magyar vér folyik. Milka ellenben kissé büszke arra, hogy magyar vér is van az ereiben. Kulka naplójában olvasunk a harmincas évek eseményeiről, mikor a csehszlovák nagyzás fénykorát élii és a prágai urak agyában a pánszláv világbirodalmi álmok ringatóznak Európa és Ázsia térségében. Megismerkedünk Krajnik erdőigazgatóval, aki könyörtelenül képviseli Prágát. Kulka Anton mindig becsületes szlovák volt és lelke mélyén kezdetben örült a „prevratnak", de tapintatos főnöke talál rá módot, hogy visszaemlékeztesse őt a magyar államnak teljesített szolgálati idejére. Most is azon rágódik, miért kell neki életrajzát felterjesztenie, amikor a kert ajtaja felől Gábor lépteit hallja közeledni. Szívesen fogadja az ismeretlen vendéget és késő éjtszakáig elbeszélget vele. Gábor finom modorával és őszinteségével megnyeri az erdőtanácsosék rokonszenvét, úgy hogy néhány hetet náluk tölt. Ez alatt az idő alatt Milka képét festi. A községben pedig a cseh romboló és kizsákmányoló, valamint a szlovák-

magyar építő szellem küzd egymással. Félig képzett cseh magasrangú tisztviselők és cselédlányokból lett nagyságák képviselik a cseh intelligenciát. Mint ghettói zsidók fognak össze, amikor nyilvánosságra kerül Milka és Gábor jegyessége. Mindenféle cselszövést felhasználnak, hogy Kulkát, „magyarón" életét tönkre tegyék és a betolakodó magyar festőt valami kigondolt váddal befeketítsék. Házkutatás és állandó titkos megfigyelés az első lépés. Amikor már minden lehetőt elkövettek, saját fiát, Stefant, úszítják ellene, aki hallani sem akar róla, hogy Milka és Gábor egybekeljenek. A cseh Vojtech Milkát magának szeretné megkaparítani és vad gyűlölete nem ismer határt. Végül gyilkosságra vetemedik. A golyó, melyet Antonnak szánt, súlyosan megsebzi Gábort. Most már Stefan is belátja a csehek rosszakaratát és Gábort rokonnak fogadja.

A regény a szép kárpáti tájból nő ki; a magas fenyőerdők a szabadság szellemét árasztják magukból. A férfiak reális emberek, erős és kitartó akaraterővel, gyűlölettel vagy szeretettel telítve. A női alakok kissé bábszerűen alkalmazkodóak, szenvedően belenyugszanak sorsukba. Ha pedig az egész regényt tekintjük, az olvasó benyomása az a célzatosság, amellyel az író a politikai előítéleteknek, hazugságoknak és ármánykodásnak végre gátat akar emelni. „... ne gyűlölj senkit csupán azért, mert magyar", mondja Gábor Stefannak, „jusson eszedbe anyai nagyapád, dédapád és hosszú sora azoknak a többi ősöknek, akik magyarok voltak és akik miatt nincs okod a szégyenkezésre".

Orosz István

Beküldött könyvek: BAKTAY ERVIN: *India szabadságot akar.* — BALÁZS JÁNOS: *Lillafüredi széphistória.* — BERNANOS, GEORGES—JUST BÉLA: *Egy falusi plébános naplója.* — GIRAUDOUX, JEAN—ZILAHY LAJOS: *Sellő.* — DR. HALTENBERGER MIHÁLY: *Politikai földrajzi világkép. Magyarország és a föld hét vezető nagyhatalma.* — HEGYALJAI KISS GÉZA két novellás-kötete. — HEKLER ANTAL: *Művészettörténeti tanulmányok.* — KEMÉNY GÁBOR: *Így tűnt el egy gondolat;* — u. a.: *Verhovina föltámad.* — MOUSSET, P.—SZEMES ELEK: *Végzetes napok.* — OTTLIK LÁSZLÓ: *Bevezetés a politikába.* — PILÁTHY GYÖRGY: *Magyar szimfónia.* — SZEBERTHY JÁNOS: *Az új Európa és Magyarország.* — VÉGH GYÖRGY: *Auguste Corbeille csodálatos kalandjai.* — WILDER, THORNTON—DR. SZENTMIHÁLYI JÁNOS: *Sorsom az ég.*[1]

[1] E rovatban azoknak a szerkesztőségünkbe, az elmúlt év folyamán, beküldött könyveknek a címét közöljük, amelyeket helyszűke miatt, vagy egyéb — elvi — okokból nem állt módunkban ismertetni. Nem ismertethettük az egy évnél régebben megjelent műveket sem. Több, itt nem említett — nagyrészt lapzárta után beérkezett — könyv ismertetése a következő számban fog megjelenni.

FOLYÓIRATSZEMLE

TERMÉS. 1943. Tél. (Kolozsvár. 144 l.)

A magyar tájkultúra fejlődésének egyik örvendetes jelensége, hogy ma már az ország minden részének van nagy terjedelmű 8—12 íves, többnyire évnegyedenkint megjelenő folyóirata. A tájkultúrának egyik gyengéje eddig éppen az volt, hogyha meg is jelentek vidéken önálló irodalmi lapok, rendesen igen kis terjedelemben láttak napvilágot. E miatt szinte kizárólag szépirodalmi alkotásokat közöltek, de ezekből is csak a kisebblélekzetűeket. Részben ez a körülmény is egyik oka annak, hogy a nagyobbterjedelmű műfajok, pl. az ú. n. nagynovella annyira háttérbe szorultak az újabb magyar irodalomban. A régebben oly nagy szerepet játszó irodalmi tanulmány szinte ismeretlen lett, és a bírálatok is rövid, pár soros ismertetéssé zsugorodtak. A mai 140—200 lapos évnegyedes folyóiratok kiküszöbölik ezeket a hiányokat és korlátokat, és egészen új lehetőségeket nyujtanak a szépirodalom és a tanulmányírás számára.

Az erdélyi fiatalabb irónemzedék *Termés* c. évnegyedes kiadványának szerkesztősége nagyszerű érzékkel tudja felhasználni a terjedelem megnövelésével járó előnyöket. Ennek az új kötetnek különösen a szépirodalmi része gazdag és változatos. Nagyon szerencsés ötletnek találjuk, hogy a szerkesztők egy-egy költőnek egyszerre és egymás után több versét is közlik. Így fejlődésük újabb pontján egyszerre több oldalról is bemutatják őket, és az olvasó is jobban megismerheti, mint idegen, nagyobb terjedelmű írások közt elvesző egyes költeményekből. A kötetben szereplő négy költő: Kiss Jenő, Cseres Tibor, Weöress Sándor, Varró Dezső meglepően jó és változatos versanyagot mutat be. A dunántúli Weöress Sándor szerepeltetése ebben az erdélyi lapban azzal a felfogásával magyarázható, hogy a szerkesztőség a táji kultúra művelésének feladatát nem merev és kizáró elkülönülésben látja, hanem a teljes magyar szellemi életbe való bekapcsolódásban és együttélésben. Ez az állásfoglalás érvényesül a lap szemlerovatában is. A szépirodalmi részben a költők mellett ott találjuk az elbeszélők igen sikerült, többnyire népi tárgyú alkotásait: Asztalos István *Borjúkötélen*, Szabó Pál *Szalma*, s az eddig inkább költőként ismert Horváth István *Karácsony*, Bözödi György *Mennyországban* c. kisregényével ennek a mostanában ujjáéledő műfajnak nyujtja érdekes kísérletét. — A Vadrózsák-rovatban Horváth István népmesét, Vincze Lajos pedig népdalokat közöl.

A nagy folyóiratok legértékesebb eredménye a tanulmányirodalom feltámasztása. Ennek örvendetes jeleivel a *Termés*ben is találkozunk. Ezek a tanulmányok, essay-k, többnyire egy-egy mostanában megjelent könyv ismertetéséből indulnak ki és ehhez fűzik saját gondolataikat a kérdéses tárgyakról. Tehát nemcsak az illető mű tartalmát ismertetik, jó és rossz oldalaira mutatnak rá, hanem egyéni véleményt is nyilvánítanak, a felvetett kérdést új szempontból is megvizsgálják és tovább boncolják. Ha kifogásolnak valamit, nemcsak ítélkeznek, hanem meg is indokolják ítéletüket. Ilyen pl. Szabédi László tanulmánynak is beillő ismertetése Lükő Gábor *A magyar lélek formái* c. könyvéről.. *(Módszer és népiség.)* Egy-egy költő vagy író összes műveinek alapján részletes és színes képet rajzolnak szellemi arcáról, kijelölik eddig megtett útja jelentős állomásait és a nemzeti életben való szerepüket és hatásukat. (Juhász Géza: *Sinka*

István; Balogh László: *Németh László, a tanulmányíró;* Enyedi Zsolt: *Tatay Sándor, Csipke;* Jékely Zoltán: *Menteség, az íróvá válás mentsége.)* Általános és időszerű irodalmi, társadalmi, nemzetpolitikai és művészeti kérdésekkel több önálló tanulmány foglalkozik. Bátorság és szókimondás, de egyúttal kellő józanság és tájékozottság jellemzi ezeket a közleményeket. Asztalos István a mai magyar munkásról és munkásnak mond igen megszívlelni való igazságokat. Bözödi György *Népiség az erdélyi irodalomban* c. tanulmánya bizonyára nagy feltűnést fog kelteni, mert egészen egyéni, új szemszögből vizsgálja meg az erdélyi irodalom újabb történetét. De igen fontosak azok a megállapításai is, melyeket a tájkultúrának az egységes magyar művelődéshez való viszonyáról mond. Nyomatékosan hangsúlyozza a táji művelődés szükségességét és jelentőségét, de igen jellemző példákkal rámutat az egyoldalúság, az elzárkózás, elszigetelődés káros következményeire, mind az egyetemes magyarság, mind az illető tájegység szempontjából. Ma, amikor a táji művelődés egyedül üdvözítő voltának hangoztatására és ennek az elvnek merev alkalmazására megvan a hajlandóság, igen figyelemreméltóak ezek a megállapítások éppen abban az országrészben, ahol a táji kultúra legerősebben kifejlődött. — Szabó Lajos *Falusiak a középosztályban* c. tanulmányában a tehetséges falusi gyermekek kiválasztásáról, iskoláztatásáról, későbbi elhelyezkedésük kilátásairól és a magyar életben rájuk váró szerepről és hivatásról ír. — Igen gazdag és változatos a *Termés* e számának művészeti rovata is. Örvendetes jele ez annak, hogy Erdélyben fejlett művészi alkotó munkásság folyik. László Gyula Varga Mátyásnak, a kolozsvári Nemzeti Színház tervező művészének pompás színpadterveit ismerteti és méltatja *Varga Mátyás színpadjai* c. cikkében. Ernyei Gáspár pedig ennek a színháznak ezidei prózai műsorát és előadásait bírálja őszinte szókimondással, de egyben tárgyilagos elfogulatlansággal és jószándékkal. Gy. Szabó Béla érdekes művészi egyéniségét kiállításával kapcsolatban László Gyula mutatja be, és ugyancsak ő ismerteti Fuhrmann Károly érdekes kísérleteit a nagyhagyományú erdélyi ötvösművészet felélesztésére. Az erdélyi nemzetiségek problémáiról két tanulmányt találunk a kötetben. Mind a kettő a legteljesebb tárgyilagossággal, elfogulatlansággal és tájékozottsággal nyúl ezekhez a kényes kérdésekhez. (Bözödi György: *Az erdélyi szászok kapcsolatai a magyarsággal.* — Szőcs Lajos: *Román irodalmi élet Észak-Erdélyben.)*

Bármennyire színes, változatos és sokfelé elágazó munka eredménye a *Termés*nek ez a száma, mégsem kaleidoszkópszerű a kép, amely végső benyomásként elolvasása után tovább él bennünk, mert a közös törekvések és a felfogás összehangoltsága, a szemlélet és főleg az írói magatartás rokonvolta nagy egységbe fűzi különböző műfajú és tárgykörű alkotásait. Az igazi erdélyiséget nem a táji és népi különlegességek hajszolásában látják és az elkülönülésben keresik, hanem az egységes magyar szellemiséggel akarnak együtt élni és működni, úgy, hogy ebbe a teljes magyar képbe szervesen beleillesztik az ő sajátos színeiket, vonalaikat és hangulataikat is.

SEMETKAY JÓZSEF

Láthatár XI. évfolyam. A 3. szám *Kovács Endre „A szlovák-cseh együttélés az irodalom tükrében"* című cikkét közli. Az 1918. fordulat utáni szlovák irodalom áttekintése arról győz meg, hogy a szlovák írók nem vállalnak közösséget a csehekkel. A háború utáni szlovák regény legjellegzetesebb tünete a társadalmi valóság teljesen új ábrázolása. A költőknél sem találjuk meg a szabadságélményt, nacionalizmusukból hiányzik minden prog-

rammszerű. Mindez a szlovákság negatív magatartását bizonyítja a csehszlovák együttélés tényével szemben. — A 4. számban *Sági Farkas István* a szlovák-magyar nyelvhatár kulturális kölcsönhatásairól ír. A Nyitra fölött mélyen benyúló palóc félsziget teljesen megóvta magyarságát. Nógrád szlovák-magyar nyelvhatárán kicserélődések történtek, magyar falvak váltak szlovákká és megfordítva. Kassától délre különösen a református szórványokat pusztítja a szlovákság, úgyhogy a református vallásnak itt szlovák gyülekezetei vannak. A magyarországi szlovák kultúrának nincsenek történelmi hagyományai, s így a szlovákság vett át történelmi színt és életet a magyarságtól. Népi túlsúlyával azonban mindennapos életét mintegy ráerőszakolta a szórványmagyarságra. A magyarság magasabbrendűsége látszik a nyelvi hatásban is, a szlovák nyelv magyarral való kevertségében. Ugyanilyen hatása van a magyar dalnak is. — *A Négy Világtáj Krónikája* rovatban a szlovákiai magyar életről kapunk beszámolót — *A Sajtószemlében Csuka Zoltán* meleg szavakkal üdvözli az *Uj Magyar Museum*-ot, amely egy táj szellemiségét akarja képviselni és nemzetiségi mellékletével szolgálni akarja a Felvidék magyar, szlovák és ruszin lakosságának lelki közeledését. — Ugyanitt a *Felvidéki Nevelő* II. évf. 2. számából Balázs Béla ruszin gyorsírásról szóló cikkéről kapunk ismertetést.

Irott Kő II. évf. A 2. szám *Őrhely* rovata az irodalmi decentralizáció biztató jeleként köszönti az Uj Magyar Museumot. A 4. számban *Urr* György ír cikket a *felvidéki könyvkiadásról.* Adatai teljesen rendszertelenek, nem egy bennük a vaskos tárgyi tévedés. Az egyes vállalkozásokat jelentőségükhöz képest aránytalanul ismerteti. *A felvidéki magyar pártok kultúrreferátusának mellőzése egy ilyen ismertetés teljes csődjét jelenti.* Mindenkinek a nevét megemlíti, sokszor egészen harmadrangú, jelentéktelen szerepet játszókét is, csak éppen *Sziklay Ferencét* nem, *aki az egész kisebbségi magyar kulturális életet szervezte és irányította.* Az ilyen *tájékozatlan és dilettáns* ismertetések a felvidéki kisebbségi élet bemutatásának többet ártanak, mint használnak.

Hajnalodik VI. évf. 2. számában olvassuk *Kiss* Sándor cikkét a magyar disszimilációról. Amikor ehhez a kérdéshez nyúl, a magyarság számára elveszett magyarokra gondol, akiket a románok, ruszinok, szlovákok, sőt a Dunántúlon a németek felé is elveszítettünk. Vissza lehet-e hozni ezeket az elveszetteket újra a fajtánkba? A leggyorsabban célravezető a telepítés volna. A disszimiláció másik eszköze a gazdasági megerősítés. Végül a legfontosabb az iskola, a nevelés. — Ebben a számban *Bfvi* négy vidéki folyóiratot ismertet. A tájegységek folyóiratainak fontosságát hangoztatja. A Dunántúl, a Felvidék, Erdély és a Délvidék egy-egy folyóiratát mutatja be egy-egy tanulmány vázlatán keresztül. A Felvidéket az Uj Magyar Museum képviseli Zemplényi Imrének a népi jelleg pusztulásáról írt cikkével.

Kisebbségi Körlevél VII. évf. 2. számában *Fenczik* Jenő a Felvidék középfokú oktatásának külső és belső nehézségeiről ír. A cseh megszállás iskolai szellemének ismertetésében megállapítja, hogy a cseh iskolarendszer és az ifjúsági demokrata szellem kerékkötője lett a középiskolák egyetemre nevelő kiváltságának. A gyorstalpaló elmélet oklevélgyárrá alakította át a középiskolát, de csak a megbízhatók számára, akikre az államnak szüksége volt. Mindenki középiskolába tódult. Bekerült sok tehetséges is, de még több nem oda való. A fegyelem eltűnt. A nevelés nagyrészt kétes multú emberek kezébe került, akik tudatosan

destruáltak. A szerző ezúton ismerteti azokat a nehézségeket, amelyeket a felszabadulás után felfogás, tanterv, érettségi vizsga és fegyelmi szabályok különbsége folytán az iskolának le kellett küzdenie. Cikkét azzal a megnyugtató megállapítással fejezi be, hogy ez a munka teljes sikerrel járt. — *Sümeghy* Mihály a *Magyar élet a határokon túl* rovatban ismerteti a szlovákiai magyarság életét, a Magyar Párt működését, a magyar ujságok és folyóiratok sorsát, a rádiót, az iskolaügyet. — Ebben a számban közöl beszámolót és táblázatot *Kertész* János a kisebbségi kérdés szolgálatában álló régi és új magyar folyóiratokról.

Donaueuropa III. évf. Az 1. füzetben a *Kulturelles Leben* rovatban a pozsonyi magyar diákotthon megnyitásáról olvasunk. — A 2. füzetnek ugyanez a rovata a Szlovák Tudományos és Szépművészeti Akadémia megalapítását és a szlovák irodalmi nyelv történetét ismerteti. — Részletet közöl *gr. Esterházy* Jánosnak a dobsinai Magyar Ház megnyitásakor mondott beszédéből, a Szlovákiában élő magyarság kötelességeiről. — Itt olvasunk a Szlovákiában megnyitott német tanoncotthonról is. — A 3. füzetben *Benda* Ferenc cikke a szlovákiai belkereskedelmet ismerteti. — *Ronneberger* Ferenc a népcsoportkérdéshez szól hozzá *Gedanken zum Volksgruppenproblem* című cikkében. — A *Kulturelles Leben* rovatban a szlovákiai magyarság 1942. évi életéről kapunk összefoglaló ismertetést.

Ungarn 1943. áprilisi füzetében *Márai* Sándor a magyar Diákkaptár mozgalmat ismerteti. Megállapítja, hogy ez a játékos kísérlet alapjában nagyon komolyan és szerencsésen neveli az ifjúságot, hogy megfeleljen az új Európa követelményeinek.

Külügyi Szemle XX. évf. 2. száma *Polzovics* Iván cikkét közli a lengyel főkormányzóságról. — A *Nemzetközi Együttműködés Szemléje* rovat a kassai horvát ősbemutatóról emlékezik meg. A Nemzeti Színház Senecic Genának Csodabogár című tragikomédiáját mutatta be Pappné Tarczay Gizella fordításában. — A *Kisebbségi Szemle* rovatban Szlovákiáról olvasunk. — A *Nemzetközi Okmánytár* a csehszlovák—lengyel—amerikai megállapodásokat közli.

Hitel VIII. évf. 3. számában *Deér* József cikke az állam és nemzetiség kérdését tárgyalja a régi Magyarországon. A magyar középkor ismerte a nemzetiség fogalmát. Natio egyben linguat is jelentett, de minthogy az államvezetés nyelve latin volt, a nyelvi különbségnek a nemzetiség fogalmában csak árnyaló szerep jutott. Fontosabb az eredet és fajiság mozzanata, ami az életberendezések sajátosságában nyilvánult meg. Ez a consuetudo, ebben jelentkezik a nép lényege a középkori szemlélet szerint. A nemzetiség védelmének leghathatósabb eszköze az önkormányzat volt, amelyhez a kiváltságolt közösségek a magyar királyok tudatos politikájából jutottak. Ez főként az adózás és katonáskodás szabályozásában érvényesült. — E szám *Magyar Figyelő* rovatában *Veégh* Sándor nemzetiségi középiskoláinkról ír.

Corvina VI. évf. 2. száma a *Notiziario* rovatban megemlékezik *Madarász* püspök előadásáról, amelyet a kassai Olasz Kultúrintézetben Assisi Szent Ferencről tartott. — A 3. szám *Gáldi* Lászlónak a római Magyar Kultúrintézetben tartott előadását közli a magyar humanizmus hatásáról a környező népekre.

Revue d' Histoire Comparée Études Hongroises XXI. évf. 1-2. száma *Úrhegyi Emília Bernolák Antal életéről és küldetéséről* szóló tanulmányát közli *Un chapitre de l' histoire du langage littéraire slovaque* címmel. Bernolákban a csehek a nyelvi szakadás okozóját látták és lelkes amatőrnek tartották.

A szlovákok nemcsak nyelvük megteremtőjét tisztelik benne, hanem benne látják a szlovák nép összes jogainak szimbolumát. — E számban *Rónai* András cikke a Kárpát-medence néprajzi képét adja. — A *Comptes Rendus Critiques* rovatban *Gogolák* Lajos a szlovák történetírás problémáiról ír.

Zorja-Hajnal II. évf. 3-4. szám. *Papp* György a munkácsi egyházmegye székeskáptalanjának statutumairól értekezik. — *Sztripszky* Hiador a kárpátaljai sajtóélet kezdeteit ismerteti. Kárpátalján a XIX. század közepéig nem volt nyomda, mert hiányoztak a nyomdászati ipar előfeltételei: iskolák, kulturális központ, olvasó közönség. Ungvár lett a ruszinság szellemi központja és ez a város kapta az első nyomdát Kassával való kereskedelmi kapcsolatai folytán. A kassai Ellinger nyit fiókot Ungváron 1844—45-ben. Igazi és állandó nyomdai élet 1861-től van Ungváron, ekkor jelenik meg a Kárpáti Hirnök. — *Jankovich* József a munkácsi Lehóczky-múzeum cseh megszállás alatti régészeti ásatásairól ír. — *Szova-Gunitrov* Péter cikke Ungvár őskorával foglalkozik. Az Ungváron talált őskori tárgyak felölelik a történelem előtti idők valamennyi korszakát. Ungvár olyan helyen fekszik, amely már az ősembert is településre vonzotta. — *Baleczky* Emil Szabó Eumén 1890-ben írt gramatikájának nyelvezetéről ír. Szabó Eumén 1886—98-ig tanította az ungvári gimnáziumban a ruszin nyelvet és a kárpátaljai ruszin irodalmi nyelv gramatikáját akarta megírni. — *Potusnyák* Fedor a víz, föld és levegő szerepét ismerteti a ruszin néphitben. — *Zádor* Dezső cikke a ruszin népdalköltészet kolomöjkáit magyarázza. A kolomöjka kétsoros, rövid lélekzetű, igénytelen és primitív kis dallam, mely tánczenét és dalt is jelent. A kolomöjka változat a népi és műdalokban is nagyon elterjedt. — *Izvorin* A. jelenkori ruszin művészekről ad beszámolót. A cikkel kapcsolatban a lap több képet közöl Boksay Józseftől, a jelenkori ruszin festészet egyik úttörőjétől. — *Borsos-Kumjátszky* Gyula *Bogdáni búcsú* című lírai képét *Lovassy* Andor fordításában olvassuk. — *Györffy* István Kárpátalja növényvilágát ismerteti, különös tekintettel annak gyakorlati hasznára, valamint megoldatlan kérdéseire. — Ebben a számban *Lelehács* Miklós és *Harajda* János összeállításában kapjuk a kárpátaljai ruszin irodalomtörténet bibliográfiáját.

Felvidéki Nevelő II. évf. A 2. számban *Balázs* Béla a ruszin gyorsírást ismerteti. — A *Mit? Miért? Hogyan?* rovatban *Bakos* József az érsekújvári gimnázium növendékeivel végzett táj- és népkutatásáról számol be. — A 3. számnak ugyanezen rovatában *Kara* Mihály arról nyilatkozik, hogyan tanít magyart ruszin gimnáziumban.

Erdélyi Múzeum XLVII. kötet. A 2. füzet *Szemle* rovatában *Bíró* József az 1940—41. év művészettörténeti irodalmát tekinti át. Megállapítja, hogy Gerevich Tibor vetése érik. A magyar műtörténet érdeklődési irányát a Gerevich-iskola legújabb doktori értekezései világítják meg legjellemzőbben. A cikk kiemeli *Wich* Bélának *Kassa története és műemlékei* című könyvét.

Erdélyi Helikon XVI. évf. 2. számában *Bory* István közöl széljegyzeteket *Az ember tragédiájához*. Az álomképek valószerűségének, a mű optimista vagy pesszimista világfelfogásának és a párizsi színnek kérdéséhez szól hozzá.

Debreceni Szemle XVII. évf. 3. számában a *Vegyesek* rovatban *Hargitai* Zoltán a beregi sík erdeinek ismeretéhez közöl adatokat.

Nép- és Családvédelem II—III. évf. A II. évf. 1. száma *Hosszú* Károlynak a cseh és szlovák szociálpolitikáról szóló cikkét közli. A szerző először a csehszlovák köztársaság szociálpolitikai viszonyait ismerteti. A munkanélküliek

segélyezése és a lakáspolitika alapvető hibáira mutat rá. Megállapítja, hogy a csehszlovák szociálpolitika nem számolta fel a szlovák szociális problémákat, tehát az új szlovák állam egyik legfontosabb megoldandó kérdése a szociális kérdés maradt. A munka a földrajzi és népesedési helyzet számbavételével és a cseh szociálpolitika negatív eredményeinek tanulságaival indult meg a már bevált magyar rendszer vonalán: földreform, zsidókérdés elintézése és nagyarányú közmunkák. — A 3. szám *Figyelő* rovatában *Taby* Ilona a lévai aragonitcsiszolóról számol be a *Közjóléti Szövetkezetek Munkája* sorozatban. — Az 5. számban ugyanezen sorozatban *Téry* Ferencné *Gyümölcsízfőzés Tornalján* címmel közli, mennyi vadgyümölcsöt, erdei szedret, somot, csipkebogyót stb. dolgoztak fel a Közjóléti Szövetkezetben. — A 9. szám *Figyelő* rovatában *Féja* Tibor az első felvidéki népfőiskolát, a lévai Szmke Széchenyi Népfőiskolát ismerteti. — A 11. szám *Szociális Krónika* rovata beszámol a beregszászi polgármester határozatáról, amely szerint a szociális gondozók kötelességévé teszi, hogy a magyar ipar és kereskedelem védelme érdekében tereljék a megfelelő gyermekeket ezekre a pályákra. Elhelyezésükről és támogatásukról a város közjóléti szövetkezete gondoskodik. — A III. évfolyam 1. számának *Figyelő* rovatában a lévai „egyke"-értekezletről kapunk beszámolót.

Magyar Psychologiai Szemle XV. évf. 1—4. számaiban olvassuk *Boda* István cikkét az egyszerű személyiségvizsgálatról.

Szellem és Élet V. évf. Az 1. számban *Adalékok a magyar filozófia történetéhez* cím alatt *Makkai* Ernő Pósaházi Jánosról ír. — A 2. számban *Makkai* Ernő Pósaházi János „Introductorium Philosophicum"-át ismerteti, amely 1662-ben jelent meg Sárospatakon. — A 3. számban *Makkai* Ernő Sipos Pál tudós matematikus és filozófus Kazinczyhoz írt 3 ismeretlen levelét közli.

Koszorú IX. kötet 1. számában *Havas* István *A fogoly lengyel költője* címmel Csengey Gusztáv életét és költészetét ismerteti a költő születésének századik évfordulója alkalmából. — A *Petőfi Társaság Élete* rovat Petőfi pozsonyi emlékeit, Kalmár Józseffel való kapcsolatait ismerteti. Ugyanitt olvasunk Petőfi és Jókai pápai diákoskodásáról Szathmáry Lajos tanulmánya nyomán. — Ez a rovat emlékezik meg Csengey Gusztáv szobrának leleplezéséről Miskolcon.

Magyarságtudomány II. évf. 1. szám. *Halász* Gábor magyar középkorról írt tanulmánya sok adatot tartalmaz a felvidéki városokról. A bányavárosokon kívül nagy kereskedelmet bonyolít le Kassa és Bártfa vászonban, gyolcsban, barchetban, Kassa és Kézsmárk posztóban. Pozsony a fegyvergyártásban híres. A városbaözönlés növelte a mélyréteget, amely állandóan jogokat követelt: ilyen esetet a kézsmárki városi jegyzőkönyvek is följegyeztek. A magyar elemek száma a városokban egyre nő. Eperjesen 1475-ben a bíró és a belső tanács többsége magyar. Kassán a kereskedelmi társaság följegyzéseiből állapítható meg a magyarság többsége. A városi számadáskönyvek is sok emléket őriztek meg. A közös érdekű városok szövetkeznek, de az érdekellentétben állók, mint Kassa és Bártfa, keményen versenyeznek. A Mátyás halála utáni küzdelmekben a trónkövetelők bejelentik igényeiket a városoknak is, itt szerepel Bártfa, Kassa, Eperjes, Lőcse. Eperjest kétfelől fenyegetik, kérik. A józan városok igyekeztek visszahúzódni a befeléélésbe; előkészítették az új kor, a polgárosodás útját. — *Fitz* Józsefnek a vándornyomdákról szóló tanulmányában is sok felvidéki vonatkozást találunk. Huszár Gál járt Ko-

máromban, Nagyszombatban, Kassán. Kassára jött Bornemissza Péter is, majd a Balassák várába, Detrekőre. Manskovit Vizsolyban dolgozik. — *Dénes* Tibor az adoma szerepét vizsgálja irodalmunkban. Megállapítja, hogy az adoma a középnemességhez tartozik. Gyöngyösi a Murányi Venusba, a Csalárd Cupidoba is belefűz adomát. Gvadányi Egy falusi nótárius-a anekdótasorozat. Az adomázás szabadította fel Jókai egyéniségét. Mikszáth mindent adomákból épít fel, egész világszemlélete adomai.

Diárium IV. évf. 4. számában *Máté* Károly *Az egyetemi nyomda nagyszombati történetéből* című cikke Szentiványi Mártonról emlékezik meg, aki egyetemi tanársága és számos egyéb elfoglaltsága mellett 22 éven keresztül volt az Egyetemi Nyomda prefektusa. — A *Magyarságismeret* rovatban *Bakos* József *Népdalok és népballadák mint a magyar lélekformálás eszközei* címmel diákmunkaközösségének gyüjtéséről számol be.

Sorsunk III. évf. A 2. szám *Mezőssy* Mária *Havasi vihar* című novelláját hozza. — A 3. számban *Kovács* Endre tanulmányát olvassuk Márai Sándorról.

Forrás I. évf. 2. száma közli *Štefan Krčméry* „Karácsonyi emlék" c. elbeszélését *Sziklay Ferenc* fordításában. — A 3. szám *Mécs* László Vándorúton c. versét közli. — Itt olvassuk *Nyiresi-Tichy* Kálmán *Mikulik Józsefről* írott cikkét. Rozsnyó fiatalon elhunyt történetírójáról emlékezik meg, aki munkásságával iránymutató és úttörő volt az utána következők számára.

Kalangya XI. évf. 10. szám. Az *Irodalmi szemlében* *Szalatnai* Rezső az Esterházy János és Aixinger László szerkesztésében megjelenő szlovákiai magyar irodalmi füzeteket ismerteti.

Attila IV. évf. 4. számában *Szélt* Sándor Rákóczi családi címerét, színét, zászlóit ismerteti és kimutatja Szendrey tévedését.

Vigilia IX. évf. januári száma *Mécs* László *Egy közéleti tényező* című versét hozza a kis kondásról, a márciusi számban a költő *Mondd ember, ki az Istened?* című versét olvassuk.

Magyar Kultúra XXIX—XXX. évf. A XXIX. évf. 24. számában a *Kultúra és élet* rovatban *Pfeiffer* Miklós a pápák háborúval szembeni állásfoglalásáról ír. — Ugyanebben a számban olvassuk *Gál* Ferenc cikkét a szekták mozgatóerőiről. — A XXX. évf. 5. számában *Gál* Ferenc a katolikus irodalom igéretéről és feladatáról ír.

Katolikus Szemle LVII. évf. A 2. szám *Bánrévy* György *Hol van Rákóczi szíve?* című cikkét közli. A 4. szám *Képzőművészeti Szemléje* ismerteti a felvidéki és kárpátaljai képzőművészek kiállítását a Nemzeti Szalónban.

Keresztyén Igazság X. évf. A 2. szám *Figyelő* rovata örömmel üdvözli *Sziklay* László *A szlovák irodalom* című könyvét. — A 4. szám *Figyelőjében* a felvidéki és kárpátaljai képzőművészek kiállításáról számol be.

Jelenkor V. évf. 4. számában *Keresztury* Dezső *Egy lélekláto magyar művész* című cikke Kállai Ernő Mednyánszky Lászlóról szóló művét méltatja.

Fiatalok XVII. évf. 2. száma *Cz. Szabó* Magda rimaszombati levelét hozza, amelyben a felvidéki és anyaországi megnemértésről ír.

Építészet II. kötet 1. füzete *Bardon* Alfréd linoleummetszetét közli a máramarosszigeti szállóról. — A 3. füzet az *„Építési Napló"*-ban elismeréssel emlékezik meg a kassai Rákóczi Múzeum igazgatójának, *Mihalik* Sándornak „Miklós-börtön" c. könyvéről, melyben az új kassai börtönben berendezett várostörténeti múzeumot ismerteti. — Ugyancsak e szám *„Építési Napló"*-ja szól a Kassán megnyílt *Országos Magyar Műszaki Múzeumról*. — A III. kötet 1. füzete a lóhavasi *Anikó-menedékházat* ismerteti (Máramaros vm.).

Chorléné Dénes Clarisse

SLOVENSKÁ PRÍLOHA

SPOLUPRACOVNÍCI SLOVENSKEJ PRÍLOHY:

PAVOL RÁCZ, školský radca, Ungvár.
IMRICH MRAZKO, študent, Kassa.
JOZEF NYÍRŐ, spisovateľ.
VÁCLAV VENCL, študent, Kassa.
Dr. LADISLAV HÉVEY. vysokoškolský profesor, Kassa.
Dr. ŠTEFAN SÍPOS, profesor, Kassa.
Dr. LADISLAV SZIKLAY, profesor, Kassa.
GEJZA FORGÁCH, novinár.

OBSAH:

Pavol Rácz—Václav Vencl: Podkova --- --- --- --- --- --- --- 35
Imrich Mrázko: Priadky u nás --- --- --- --- --- --- --- --- --- 41
Jozef Nyírő—Václav Vencl: Zlaté hodinky --- --- --- --- --- --- 44
Ladislav Hévey: Ignác Darányi a Horné Uhorsko --- --- --- --- --- 48

Literatúra:

Štefan Sípos—Fekete Nagy Antal: Trencsén vármegye --- --- --- --- 52
Gejza Forgách—Borsody István: Beneš --- --- --- --- --- --- --- 54
Ladislav Sziklay—Pfeiffer Miklós: A katolikus egyház és a nemzetiségek --- 56

PODKOVA[1]

Pánu Matejovi Thurymu veru márne búchali na oblok. Spal ako tá príslovečná bunda. Veď ani nie div. Pán Matej Thury, ako uznaný kováčsky majster mesta Mukačeva, ohmatával odvčasrána do pozdného večera krčiažtek s pálenkou. Môžeme povedať, že to robil už s odbornou znalosťou, ale vôbec nie tak, ako sa to sluší zemanovi. I v tento večer bol po krk presiaknutý pálenkou. Takto sa teda so šatami na sebe rozvalil na posteľ, v rohu ktorej si i teraz podriemoval nevyčerpateľný krčah.

Mesto ležalo tíško v náručí noci. Ako keby aj príroda bola cítila trúchlivú ťarchu týchto veľkých časov. Najviac tejto ťarchy bolo na pleciach veľkomožného kniežaťa, ktorý bol vtedy už na úteku do Poľska. Pred ním boly neschodné cesty, vypálené dediny, za ním o život mu ukladajúci špehúni a vrahovia. Jediným dobrým priateľom veľkomožného kniežaťa bola tmavá noc. Tá noc, ktorá miliardami svojich hviezdnych očí videla vatry kuruckých vojov a vpíjala do seba žalostný hlas kuruckých poľníc . . .

Pánu Matejovi Thurymu sa však o tom ani len snívať nemohlo. Márne búchal vonku akýsi pochmúrny muž na oblok, vsadený do oloveného rámu, zvnútra odpovedal mu len rovnomerný chrapot.

Neznámy muž namrzene dupol. Za chrbtom držal na ohlávke dve širokoprsé kobyly, ktoré nohami netrpezlivo rozhrabovaly z Latorice nanosený štrk.

— Urodzený pán Thury! Nepočujete, že búcham?

Horkýže počul! Skôr sa na jeho búchanie prebudila v susednéj izbe spiaca Marta Thury. Všetka krása jej devätnástich rokov kvitla jej na tvári, ale čoskoro zbledla zľaknutím. Vyskočila zo svojej teplej postele a pristúpila k obloku. Spací plášť si tesnejšie pritiahla k pelnatým prsiam a tak sa pozerala von do strašidelnej noci. U druhého obloka objavila neznámeho muža, ktorý stále ešte búchal. Pri svetle hviezd privykly sa jej oči na všetko zahaľujúcu temnotu noci a keď kone držiaci muž zodvihol hlavu, Marta Thury ho poznala.

V jej úzkostlivom pohľade zasvitly lúče radosti. Svojimi hladkými rukami chytila sa za prsia a takto zaplesala:

— Ježišu, Bože môj, veď je to Matúš! Môj Matúš! Ako sa len sem dostal?

A už aj bežala do otcovej izby a kričala:

— Otecko, vstávajte! Zbrojnoš veľkomožného kniežaťa je tu! Vás hľadá, otecko! Som zvedavá, aké dobré zprávy nám nesie!

Pán Matej Thury podvihol sa s postele. Ledva mohol spánkom zolovnatelé mihalnice otvoriť. Ťažko chraptiac sa pýtal:

---

*) Z autorovej sbierky noviel, ktorá je v tlači.

— Čo je ti, drahá dcéra?

— Nič, drahý môj otecko, len... Pozrite sa na oblok a uvidíte, že vonku čaká zbrojnoš veľkomožného kniežaťa, Matúš Kuczady... Dva kone drží za ohlávky... Volá vás... Čo azda chce tak pozde v noci?

Pán Matej Thury sa vyrodíkal z postele. Keď sa postavil, cítil, že má ešte vždy omámenú hlavu. Odtackal sa k obloku a odtiahol závoru.

— Čo je to za človeka, čo ma v čase nočnom v mojom pokojnom dome vyrušuje?

— Ja som to, urodzený pán Thury! Som Matúš Kuczady, zbrojnoš veľkomožného kniežaťa... Veľkomožné knieža si praje, aby ste mu tieto dve kobyly opravili...

— Čo chýba tým dvom kobylám?

— Nechýba im nič, lenže kováč v Chuste im nedobre pribil podkovy...

V pánovi Matejovi Thurym sa po týchto slovách prebudila pýcha na jeho remeslo. Lebo veď akokoľvek mal rád pálenku, bol predsa len prvým majstrom v mukačevskom kováčskom cechu. Bol vedúcim mužom, v dielni ktorého bilo do ohnivého železa šesť tovarišov.

— Veru škoda bolo tie ušľachtilé zvieratá sveriť kováčovi v Chuste, keď je tu urodzený Matej Thury, prísahou zaviazaný kováčsky majster kniežacieho mesta Mukačeva, od ktorého nikto lepšie nenabíja podkovy...

Už aj otváral dvere. Dve plnokrvné kobyly, uvidiac rozcuchaného človeka, začaly rehtať a len potom sa trošku upokojily, keď ich zbrojnoš postavil pred dielňu.

Hodvábovitá ruka Marty Thury pohladila i jednu i druhú po citlivých jemných nozdrách.

Matej Kuczady nahol sa k dievčaťu. Temnotou medzi nimi preskakovaly iskry ich lásky. Tej dávnej, od rokov trvajúcej lásky, ktorej vojnové časy a prehraté bitky nedoprialy ukojenie...

Od neočakávanej radosti nahromadily sa pod Martine mihalnice slzy. Keď sa Matej Thury trápil s otvorením dverí do dielne, Marta rýchlym pohybom objala svojou teplou rukou svalnatý krk Matúšov a dávala mu bozk za bozkom. Potom, keď už sa nemohla ďalej zdržovať, hlave jej padla na čierny dolomán junákov a celé telo roztriasla jej búrka plaču:

— Matúš, Matúš! Ó, aká som ja šťastná, že ťa opäť môžem vidieť!

I hlava Matúša Kuczadyho klesla. Smutne pohladil Martinu plavú hlavu a pomaly sa priznával:

— Lenže zase sa musíme rozlúčiť... Ideme do Poľska. Utekáme, aby sme sa zachránili...

Jeho hlas znel ako tichý, pohromu veštiaci šepot a poslednú spoluhlásku pridusil opäť bozkom...

A pán Matej Thury zavolal z dielne:

— Poď teda, Matúš! Nože mi ukáž, čo treba na tých podkovách opraviť!

Dvaja milenci stisli si ruky a pohli sa smerom k dielni.

Temnotou blikal len malý olejový kahanček. Matúš Kuczady postavil jedného z koní pred zábradlie.

— Soberte, pán majster, tomuto koňovi všetky štyri podkovy. Sú zie pribité. Kone sú takto veľmi citlivé na nohy a nemôžeme cválať...

Matej Thury poškrabal sa za uchom.

— Aby odhnily ruky takému kováčovi, ktorý ani koňovi veľkomožného kniežaťa nepribije poriadne podkovy!

Vybral si potrebné náradie. Veľkými kliešťami soberie koňovi podkovy, potom, ako ten, kto prevádza dajaký veľký čin, nakoľko také dačo s jeho omámenou hlavou a s kruhami, ktoré mu stále behaly v očiach, bolo vôbec možné, búchal nimi o cvendžiacu nákovu.

— Nuž ale sú z dobrého železa, — konštatoval znalecky.

Matúš Kuczady dovtedy už pustil nežnú ruku Marty. Keď si kládol na koleno jedno kopyto koňa, smutne sa na ňu usmieval, potom ako by mu vadilo svetlo horko-ťažko blikajúceho olejového kahančeka, obrátil sa k nej chrbtom.

— No, ja mu dobre podržím kopyto a vy ju len dobre pribite, pán majster!

Matej Thury obrátil niekoľko ráz podkovu na kopyte koňa. Posunoval ju sem, posunoval ju tam, ale nijako sa mu to nepáčilo. Na každý prípad bol by ju rád lepšie pribil, ako kováč v Chuste.

Matej Kuczady mu ju ale vybral z ruky a primeral ju na kopyto.

— Veľkomožné knieža má rado, keď je takto pribitá...

Matej Thury sa najprv namáhal obidvoma očami. Potom jedno oko privrel a tak sa pozeral na podkovu. Konečne sa schýlil a začal ju ohmatávať:

— Takto to nijako nie je dobre, — konštatoval neiste a začal si trieť hlavu, aby z nej omámenie trošku vyšlo. Zbrojnoš ho však prerušil:

— Len sa spoľahnite na mňa, pán majster! Ja viem lepšie, ako to má rado veľkomožné knieža... Ja za to zodpovedám, nie vy, ak to nebude dobré....

Pána Mateja Thuryho unavila táto nezvyklá práca, lebo ináč pri toľkých tovarišoch nikdy nepracoval. Sveril sa teda na Matúša Kuczadyho:

— Keď je to veľkomožnému kniežaťu takto dobre, ja to pribijem, lepšie, ako ktokoľvek iný...

Keď už všetky klince vbil, Marta prestrašene zvolala:

— Pre Boha živého! Čo ste vy urobili, otecko?

Kováč, ako by sa bol prebral zo spánku, pozrel sa do naľakanej tváre dievčaťa.

— Čo chceš so mnou?

Zbrojnoš bol však čulejší. Pustil nohu koňa a uchopil ruku dievčaťa. Keď ju vystrkal von z dielne, v jeho očiach zablysol sa prísny rozkaz:

— Marta! Nevidela si nič! Prisahaj, že si nič nevidela!... — šeptal dychčiac vzrušením.

Hlava dievčaťa padla mu na prsia. Nerozumela mu, ale svojím srdcom ženy pocítila, že nočným vzduchom lietajú okolo nich kuvíci,

veštiaci veľké nebezpečenstvo. Náhle prebehol jej nedotknutým, hodvábovitým telom mráz a ona ako keby sa chcela pred niečím zachrániť, ponáhľala sa ku dverám domu. Len tam sa obrátila, aby sa pozrela do kahančekom slabo osvetlenej dielne, kde jej otec, ktorého premáhala vracajúca sa omámenosť, pribíjal za radom podkovy koňom veľkomožného kniežaťa a jeho verného zbrojnoša.

Lúčovite rozovrené červené prsty svitania už siahaly na oblohu, aby s nej sobrali hviezdy, keď kováčsky majster bol hotový so svojou prácou. Jeho od vína červený nos zmodrel trošku zimou. Marta pozorovala z obloka prácu dvoch siluet a občas drkotala zubami. Nevedela, čo znamená to, čo sa tam dnu deje, ale už ani smysel toho nehľadala. Z jej prudko tlčúceho srdca siahalo k junákovi, ktorý sa práve zaoberal s koňmi, akási neodolateľná túha. Bola by rada ešte raz, snáď naposledy, privrela k prsiam jeho strapatú hlavu a v jeho bozkoch vyplakala všetky svoje nevyjadriteľné city.

Kováč tackavo vošmatlal sa dvermi. Marta otvorila oblok a v rannom chlade natiahla sa k Matúšovmu krku. Kôň ticho zastavil sa pred oblokom. V jeho zvieracom mozgu svitalo čosi zo šera minulých rokov, keď tu takto stával každú noc, bokom sa chúliac k stene pred týmto oblokom. Matúš i vtedy, i teraz zohnul sa s koňa a privinul k sebe dievča.

— Buď s Bohom, Marta! My odídeme teraz ďaleko! Do Poľska!... Ak to bude možné, vrátim sa ešte pre teba....

Nasledoval bozk za bozkom. Marta dychčiac zadržovala plač a takto tešila svoje srdce:

— Však sa pre mňa vrátiš, Matúš? Však že na mňa nezabudneš? Budem na teba čakať! Čakať! Dlho, dokiaľ nezvädnem,... dokiaľ nezomriem...

Matúš začal pociťovať zase horkosť, ale jedno zakikiríkanie kohúta pripomenulo mu povinnosť. Ponáhľajúc sa zpečatil Martine ústa ešte niekoľkými bozkami, potom zdvihnúc ruku k prísahe, šepkal jej s koňa:

— A pamätaj si, Marta! Nevidela si nič! Prisahaj, že si nič nevidela...

Ústa dievčaťa sa mimovoľne otvorily k prísahe, ale Matúš zaťal ostrohy do koňa.

Zviera sa vzopälo. Matúš sa ešte obrátil v sedle. V jeho očiach plakaly skryté city. Cítil, že sa od tohoto dievčaťa nemôže odlúčiť. Preto odchádzajúc ešte na ňu zavolal, ako keby hádzal záchranný povraz ich láske:

— Ak ma chceš vidieť, príď ešte dnes ráno tajne pod černohorský les...

Potom odcválal.

Marta sa dlho pozerala za ním. Až dotiaľ, kým ho na rinku nepohltilo ranné šero. Srdce ju veľmi bolelo. V uchu jej ešte zvonily posledné slová: — Ak ma chceš vidieť, príď ešte dnes ráno tajne pod černohorský les...

Pozrela sa do izby. Matej Thury zase chrápal. Záhadnou nočnou prácou bol veľmi unavený. Pred ľahnutím vypil ešte posledný obsah krčaha. Ani kanónom by ho nebolo možno zbudiť.

Marta prehodila si cez oblé plecia šatku, zatvorila dvere domu a cez Latoricu zamierila k černohorským lesom.

Slnko hladkalo svojimi lúčami vrcholce svalavských holí. Les šelestil. Odkiaľsi zurčal potok pôvabnú pieseň zelenochrbtým jaštericiam, ktoré pobehávaly na jeho brehu.

Marta Thury zhrozila sa tej veľkej osamotenosti. Skryjúc sa za jeden kríkstriehla na cestu, ktorú polial večerný lejak. Nečakala dlho.

Zo zatáčky začula dupot koní. O niekoľko okamihov zjavila sa postava kniežaťa Františka Rákócziho. Za ním cválal Matúš Kuczady, jeho verný zbrojnoš.

Marta neodvážila sa ukázať pred kniežaťom. Len keď Rákóczi bol už oveľa vpred, vyšla zpoza kríka a s otvorenou náručou bežala do objatia zbrojnošovho. Bolo to krátke, nemé lúčenie...

— Požehnaj ťa Boh, láska moja...

Ich slová im zahučaly v srdciach, a keď sa veľkomožné knieža obzrelo, už Matúš Kuczady sedel na koni opäť švárne a Martina šatka poletovala, kývajúc na rozlúčku...

* * *

Vhlbená do myšlienok kráčala Marta Thury po lesnej ceste domov. Na drevenej veži černohorského kláštora zvonili k modlitbe. Marta sa zastavila a začala sa modliť. Najprv za Matúša, potom za veľkomožné knieža. Skoro ani nezbadala, že sa blížia dvaja jazdci zlého zovňajšku. Jeden aj soskočil s koňa a postavil sa pred Martu.

— Povedz, deva, prečo sa tu túľaš, po tomto opustenom kraji, tak zavčas ráno, sama?

Od veľkého zľaknutia uviazly Marte slová na jazyku. Všetka krv sa jej nahrnula do srdca, takže v jej zblednutej tvári horely len jej dve vystrašené oči.

— Idem domov, do Mukačeva, — koktala zpola zomdletá.

Tu už aj druhý jazdec soskočil s koňa a uchopil Martu Thury za rameno.

— A kde si bola v noci, že si sa natoľko naľakala, uvidiac mužov?

Marta nemohla odpovedať. Pery sa jej chvely strachom a každou myšlienkou, celým svojím rozumom snažila sa len o to, aby unikla z rúk dvoch vyhrážajúcich mužov.

Jeden z nich sa však rozosmial:

— Nepovedela by si nám, ty neznáma deva, pravdu? Prezraďže nám, že poklad tvojho srdca patrí ku sprievodu veľkomožného kniežaťa a že si sa s ním snáď práve pred chvíľkou rozlúčila...

V Marte Thury na tieto slová vzrástlo strašné tušenie.

Títo ukladajú o život veľkomožnému kniežaťu, — pomyslela si a už sa nebála... Už by bola hotová aj zomrieť za svoje drahé tajomstvo. Vzdorovite zdvihla hlavu a pozrela sa dvom mužom do očú.

— Po zlých cestách vám chodia rozumy, ak si myslíte, že som chodila za svojím milým.

Ale ďalej už ani nemohla pokračovať, lebo dvaja neznámi uchopili ju za ruku a skrútili jej ju za chrbát. Marta Thury skríkla od strašnej bolesti. Prašťajúce kosti vzbudily v jej duši smrteľné zdesenie. Klesla na kolená na okraji cesty a jej pekná hlava šúchala sa skoro o zem. Tu jeden z nich zahučal jej do ucha výhražnú otázku:

— Kade išiel Rákóczi?

Marta Thury otvorila oči. V blate, večerným dažďom rozmočenej cesty, zazrela odtlačok kopyta koňa kniežaťa... Pred jej duševným zrakom objavila sa opäť prebdelá noc... podkova... ako ju Matúš Kuczady, verný zbrojnoš dal pribiť obrátene zpola opitému kováčovi... A už jej srdce vnútri zjasalo... Až prekypovala omamujúcou radosťou, keď si uvedomila rozhodujúcu skutočnosť... Podkovy odniesly knieža na sever, zatiaľ čo stopy ukazuju na juh... a opäť jej zazvonily v ušiach Matúšove zaprísahajúce slová:

— Prisahaj, Marta, že si nič nevidela...

Dievča sa zpola zúrivo rozosmialo. Dvoch mužov až to zamrazilo, a pustili jej ruku. Marta sa postavila. V očiach divoko planulo jej vzrušenie, zatiaľ čo hrdlo svieralo jej tajomstvo. Obrátila sa k dvom lúpežníkom a s výskavým smiechom ukázala na blatnú zem:

— Či nepoznáte stopy erbom označených podkov koňa veľkomožného kniežaťa?... Prečo sa ma pýtate, kade cválal?... Pozrite sa na zem, ona vám to prezradí... Tade išiel,... tade... a s ním išiel i môj budúci... Nepočujete dupot koní?... Odrážajú ho múry mukačevského hradu, z juhu...

Pohľad dvoch jazdcov sa zmeravelo uprel na stopy podkov... Zahanbili sa pred zúrivo sa smejúcim dievčaťom Obrátili svoje kone a bez slova odcválali k juhu...

Pred hlavným oltárom mukačevského kostola, pred obrazom, znázorňujúcim svätého Martina, kľačala toho dňa jedna deva. Tí, ktorí ju poznali, pýtali sa jeden druhého:

— Čo sa stalo s krásyplnou dcérou pána Mateja Thuryho?

Odpovedať však nevedel nikto. A Marta Thury, vystierajúc ruky k obrazu na bielom koni sediaceho svätého, polohlasne opakovala:

— Prisahám, že som nič nevidela... Prisahám, že som nič nevidela!...

Preložil: **Václav Vencl.**

PAVOL RÁCZ

PRIADKY U NÁS

Naše dedinky, ležiace v malebnom údolí rieky Torysy, skrývajú v jednoduchosti svojho života mnoho krásnych a idylických obrazov. Taký idylický obraz poskytuje nám aj „spracovanie konopí", ktorý nám zachovala tradícia zo života našich predkov.

Práca s konopami deli sa na dve etapy, a to na

a) predpriadkové práce, ktoré sa konajú na poli, a na

b) prácu, ktorá sa deje už v kúdeľnej izbe — na „priadky".

Ľud nášho kraja nezanechal podnes svojho tradičného kroja a na mnohých miestach aj bielizeň si zhotovujú podomácky. Ovšem, nie je to nejaké zvlášť jemné plátno. Je drsné a dosť hrubé. Dneska už plátno domáce iba všívajú po čiastkach, kde ho nie je vidieť. Z plátna, ktoré je utkané z konopí a z pamuku, pripravujú si krásne, farebné plátno posteľné. Načim spomenúť, že všetok materiál z konopí, ako aj náčinie k ich spracovaniu, bývajú dedené z matky na dievča, vnučku a takto trvá celými pokoleniami.

a) **Predpriadkové práce.**

Sedliak, chtiac sa žene a dcéram svojim zavďačiť, náležite pripraví pôdu na „konopiskách", kde budú konope zasiate. Dľa povery iba vtedy pekne narastú, ak ho cudzí mládenec zasial. Ženy preto pozvú mládenca, ktorý by sa im pozdal, aby túto prácu vykonal. Dievka ide mu ukázať pole a cestou s ním žartuje. Z tohoto žartu asi zrodila sa táto pesnička:

1. ZAŠEJ MI JANIČKU...

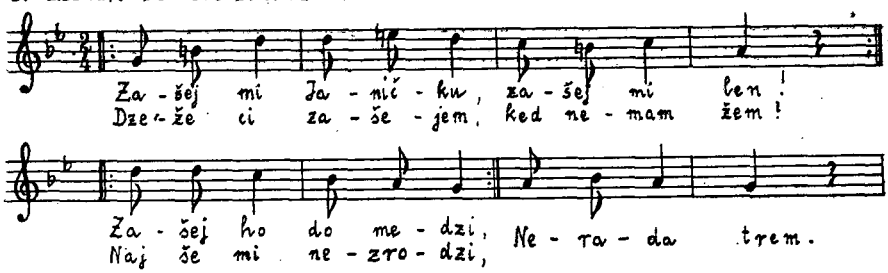

Keď konope narástly, idú ženy a dievčence si pozrieť a vyspevujú:

2. [A pošla Hanička opatric len]
Streberné korene a zlaté pazdere,
Hadbavný len!

Zato, že konope pekne narástly, ďakuje dievča šuhajovi, ktorý zasial a čím ďalej, tým viac si mládenca obľúbi a zamiluje, ako to tretia sloha naznačuje:

3. Zašej mi Janičku fijalečku,
Zašej mi ju, zašej — ku jarečku!
Fijalečka kvitne a Janičko lipne
Ku serdečku.!

Okrem týchto počuť večerkami aj mnoho iných piesní. Keď už majú konope súce hlávky, idú ženy a dievčence trhať. Medzi prácou i pri svážaní konopí si tiež vyspevujú. Dovezené konope namočia v „močidlách", kde ho nechajú stáť vo vode po niekoľko dní. Pri tejto práci dievčence spievajú:

2. MOČI DZEVČE KONOPE...

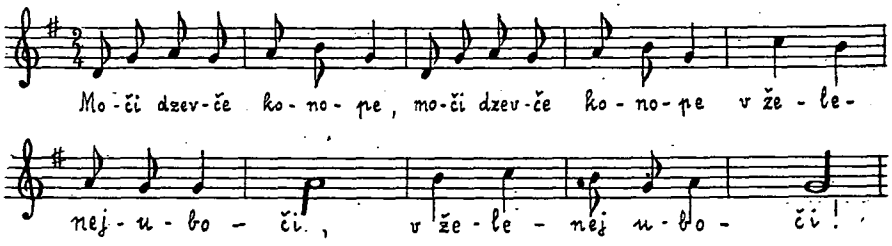

2. Šuhaj še mu pripatra — že má šumné oči!
3. Keby také očička — v sklepe predávali.
4. Vera by jich dzevčata — chlapcom kupovaly!
5. I ja by som kupela — svojmu frajerovi.
6. Žeby mal usta sladké — ked k mojim priloži!
7. Ešče by som kupela — perščenček na palec.
8. Žeby še mu ligotal — ked pojdze na tanec.

Za niekoľko dní potom vyberú z vody konope a „vyštuchajú" na blízkej lúke, kde ich slnko vysuší. Po tomto sviažu znovu do tzv. „bremjačkov" a ešte raz takto sviazané vystrú na slnko. A keď sú už dobre vysušené, keď sa lámu v rukách, vtedy začínajú „trieť". Deje sa to vtedy, keď je leto skoro u konca a zemiaky sa ešte nekopú.

b) **Priadky:**

Vytreté konope potom idú „česať" a aj túto prácu konajú zväčša iba staršie ženy. Roztriedia konope na jemnejšie, to sa povie „pačesné", a hrubšie, alebo tzv. „klaky".

Staršie ženičky začínajú priadky a keďže šetria mladých dievčat, pradú obyčajne iba „klaky", jemnejšie konope nechajú dievčencom. Na svojich „posedeniach", kde sa tak sišlo do šesť až osem žien, aj tieto staršie zanotia nasledujúcu pesničku:

3. ŽENO MOJA...

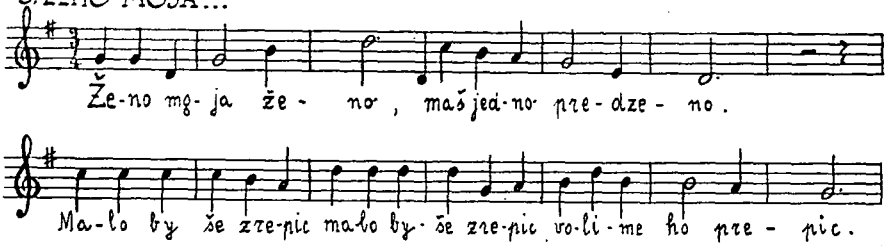

2. Ach ženičky, ženy nepredzce z lenečku
Lem predzce z konopa — cenku cverenečku.

Dievčence „vrstovnice" schádzajú sa každý večer v inom dome. Rodičia a domáci, okrem dievčaťa, ktoré „priadky" svolá, vysťahujú sa na tento večer k susedom, aby sa mládež mohla voľnejšie pobaviť.

Každé dievča vstúpi do kúdeľnej izby s veselou a jasnou tvárou. V okamžiku složí svoju „kúdeľ" a pradie. Rozpráva sa len málo, tým viac sa ale spieva. Dievky hneď nazačiatku spievajú:

4. HEJ SABOLI...

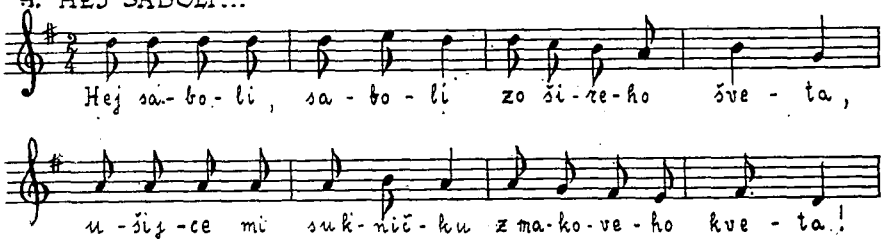

„Parobci", ktorí pod oknom už skôr striehli, spievajúc ešte posledné slová pesničky, vstupujú do izby a umiestnia sa ktorý kde môže, ale obyčajne každý u svojho dievčaťa. Niektorí z mládencov „vystrelí kúdeľ" dievčaťu, čo znamená, že sošmekne mu pekne navinuté konope s „veršnika". t. j. vrchnej čiastky kúdele. Dievča sa preto zlostí a často aj dobúcha „rozkošného" mladíka tým veršníkom, ale hnev ho skoro prechádza, lebo ostatné dievky začnú spievať. Medzitým harmonikár sprevádza dievky v speve a chlapci vyvolávajú dievčence do tancu, ale nie dlho. Za chvíľu sadajú „parobci" hrať v karty „Mariáš" a „Šustra". Dievčatám sa priasť tiež nechce, pochytajú sa do „kolesa", tančia samotné a spievjú si:

5. EJ, ČI ŽME TO...

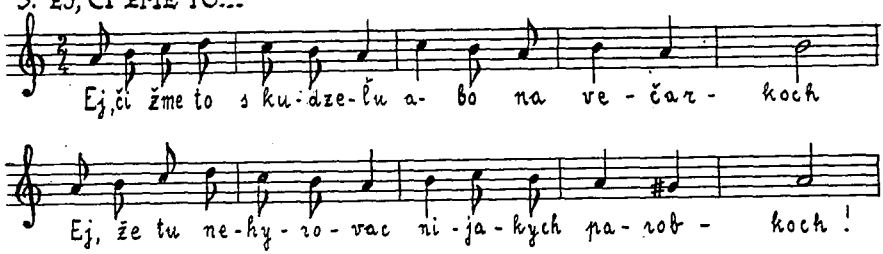

2. Ej parobci, parobci do tancu že berce
Ej tote vašo karty do ohňa jich rucce!

Mládenci nato rad-radom vyskakujú zpoza stola, vyvolávajú mená a dievčence celé rozohriate sa zvŕtajú.

Keď dievčatá prejavujú vôľu už ísť domov, parobci ich tým náruživejšie, súc do tancu úplne zahružení, vykrúcajú... A vykrúcali by ich na špeciálny východoslovenský tanec, zvaný „Do šaflíka", bohvie dokiaľ. Pri tanci prespevujú:

6. A ČI JA CI...

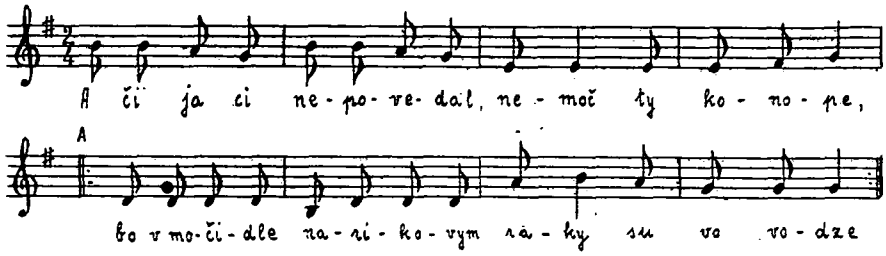

2. Ani lem ci netrebalo tak z rána „vyštuchac",
Rano rosa a ty bosá, — cereň ce moh uklac!

3. Ešči ne dzeň, ešči ne dzeň, ale doraz budze,
Ešči ja še popriťuľam ku svojej „paskudze"!

A mládež sa rozchádza s najmilšími spomienkami. Len čo sa uloží na odpočinok, sníva o kúdeli, harmonike, speve a o tanečníkovi, alebo o tanečníci, ktorú na „priadkach" točil... Toto bude ich najkrajším snom, ktorý sa im nasledujúceho večera znovu opakuje, ale dojmami z inej a inej kúdeľnej izby...

IMRICH MRAZKO

ZLATÉ HODINKY

Dlhé roky bol ujo Štetka robotníkom u železníc, kde si naplnil kešene. Keď ho vyhodili, bol by si rád vzal domov niečo cenného, čo takému sveta skúsenému človeku dodá vážnosti a čo nemá len tak hocikto v dedine. Takto si kúpil v meste zlaté vreckové hodinky. Žena mu síce kvôli nim temer oči vybila, ale pozdejšie sa i ona upokojila, lebo veď takýmito vecmi len pribýva majetku. Taká veľká, cenná vec však neprináša úctu a vážnosť, ak ju strežú v zásuvke truhly. Načim ju nosiť po dedine a nech ľudí porazí od závisti. Najprv však treba vedieť vyznať sa v ručičkách hodiniek a aby ujo Štetka nahradil, čo zameškal, ide v treskúcej, snežívej zime k rechtorovi.

— Dobrý večer, ujo Štetka! — vítajú ho. — Čo dobrého ste priniesli?

Ujo Štetka najprv dôverne umiestni na ustlanej posteli svoju baranicu a len potom vyvalí z kapsy kožušteka svoj poklad.

— Tieto vreckové hodinky hľa!

Rechtor sa aj začuduje, ako sa sluší, chváli pekné hodinky, ako sa aj patrí rechtorovi, ktorý je z nášho chleba; rechtorka však pozerá sa chmúrne, s nadávkami na jazyku na zasneženú, kudlatú baranicu, okvapkávajúcu na posteli, ktorá je taká, ako keby bola veľkým kocúrom, číhajúcim na myš, vyliezajúcu zpod postele.

— Keby ste bôu tak dobrý, pán rechtor, a nariadil ich na presný čas!

Rechtor to urobí. Štetka prejavuje vedecký záujem.

— Nie som si celkom istý s tou minutovou ručičkou! — priznáva sa.

Vyjde najavo, že ani s ostatnými ručičkami si nie je celkom istý.

Rechtor sa čuduje.

— Ale, veď ak sa nemýlim, vy máte doma hodiny!

— Tie poznám nazpamäť!

— Nuž, tak sme aj hotoví! — uľahčí sa rechtorovi, — lebo tieto ukazujú práve tak.

— Zožrau ich diabol, keď ukazuju tak! — rozmrzí sa ujo Štetka. — Nuž, potom som vyhodil drahé peniaze oblokom!

— Akože?

Vyjde najavo, že nástenné hodiny sa ani neponáhľajú, ani nepozdia, lebo ešte pri smrti Štetkovho otca odbily posledný raz... Preto ich pozná Štetka nazpamäť, a preto zabudol za taký dlhý čas, ako sa pohybujú ručičky.

Rechtor ochotne oživí jeho vedomosti a za pol hodiny už ujo Štetka bezvadne pozná, koľko je hodín, minút i sekúnd. Nie po sedliacky: — Štvrť na osem! — ale so železničnou presnosťou: — Sedem hodín pätnásť.

Teraz je však zvedavý i na stroj hodiniek.

Rechtor pinzetou opatrne otvorí aj vnútorný príchlop. Vidno, ako blyšťajúc sa lieta zlaté krídlo vláskového kolieska sem a tam, svorníky pevne držia jemné ložiská, aby sa neskrivily, keď ich dvanásť peknych, bielych volov času ťahá po neviditeľnej ceste nekonečna.

Na streche rechtorovho rozheganého domu zapraští šindeľ.

— Keď to pôjde takto, nuž tejto zimy zmrzneme! — zachmúri sa rechtor.

— S drevom sme veru biedne na tom! — priznáva rechtorka. — Čo budeme robiť bez dreva do jari!

— Nuž a vaša porcia? — dozvedá sa Štetka.

— Tá je ešte v lese! — kývne beznádejne rechtor.

— Zajtra dám zapriahnúť voz! — poteši chudáka rechtora ujo Štetka, a už sa aj lúči, lebo má ešte v dedine prácu.

Rechtorovci za chrbtom nazvú Štetku poctivým človekom.

Dolu cestou sa ženie pes, na zodratom, odstávajúcom chvoste šramotia mu ľadové cencúle. Ujo Štetka sa pozrie, či vidno piatu hviezdu od Malého Voza napravo. Keď sa od tejto mesiac vzdiali, nuž

je už deväť hodín preč. Ak v chmúrnom počasí fúka človeku vietor na ľavú stranu nosa, môžeme si ľahnúť, lebo už i polnoc minula.

— Ešte si musím zvyknúť na tie vreckové hodinky! — myslí si a kráča ďalej.

Tu a tam bliká ešte svetlo. Obloky domov ožiarujú cestu. U Števa Hrudkovie sa vo veľkom klebetí. Ozýva sa to až von na cestu. Štetka sem nahliadne s hodinkami pod nejakou zámienkou, ale nemá v úmysle dlhšie tu ostať. Po krátkom rozhovore sa aj poberá.

— Ešte je skoro! — zdržujú ho.

— Či je skoro? — pochybuje chytrácky a s piétou vyťahuje hodinky, ale tak, že ich musí každý vidieť. Len tak ledabolo sa na ne pozrie.

— Hm! Ale sa miňau čas!

Martin Durný, práve tak starý ako Štetka, ale človek chudobný, závistlivo vyhrkne:

— Aké cifrované cibule máš! Kde si ich zohnau?

— Strnádka mi ich vysedela! — odsekne pohotove Štetka a lúčiac sa kýva hlavou ruky, aby svojím smiechom nerušili chudáka Durného, ktorému peniaze nikdy nezaťažily vrecko, ale možno príde ten čas, že i on nastúpi dajakú službu, odlomí zub zo zlatej brány a hodí ho Cigánovi, aby z neho ukul podkovu... Nech len dá Boh, aby sa semä žíhľavy zachytilo v jeho deravých krpcoch!

— No, ale dovtedy zostarneme! — chechtá sa Štetka a vojde do krčmy.

Človek, ktorý je na dačo súci, nemôže prejsť okolo nej bez toho, aby tam aspoň na chvíľočku nevstrčil nos. Človek, ktorý má také zlaté hodinky, i keby nemal peňazí, môže sa naplniť až po nosové dierky.

— Sadni si Ondrej! — pobádajú ho viacerí.

— Dlhšie ako pätnásť minút neostanem! — povoľuje predsa nabádaniu kamarátov a pre istotu položí si zlaté hodinky pred seba.

Po troške ale chce sa piť viacej, obzvlášť, keď ide o víno tak dobré ako je toto, a keď sa ujo Štetka vytacká zo dverí, dostane nielen on, ale aj zima dobrú náladu. Do tváre fúka sneh a inovať, na obloky maľuje kvety, na medzník naveje zo snehu akúsi čudesnú figuru a o polnoci vteliac sa vo vlka poľuje na psíčatá okotivších sa v slame. Nastalo také počasie, že Cigánovi zmrznú ovce, i keby ich mal na chbrte za krkom. Na ľadom vydláždenej ulici kýva Štetka potackávajúc sa baranicou na hlave a neraz len uprúc oči pred seba a zaraziac sa stiahne svoje na modro zmrznuté, ľadom povlečené, husté obočie:

— A tu je odkedy jama?

No, ale nad maličkosťami sa nepozastavujeme. Rozbehne sa a tak preskočí svoj vlastný tieň, že kĺže dobrého poldruha metra po nose. No, ale nič sa nestalo, len trúbeľu fajky prekúsol na dve polovice. Vpravde však len potom trošku vytrezvie, keď pôjde domov.

— Žena! — naľaká sa. — Joj, kiež by omdlela.

Stará však neomdlela, ale na šťastie spí. Ujo Štetka neopovažuje sa zaujať svoje mužovi pripadajúce miesto v manželskej posteli vedľa svojej ženy, ale s kožuštekom na sebe opatrne sa položí na pohovku.

Závrat dostávajúce mlynské kolesá jeho mozgu hučia a on so širokým úsmevom uspokojenia zaspí. Teta Mara, ktorá sa prebudila na vrznutie dverí, ale premáhala sa a odkladala svoje sily na ráno, tiež zatvorila oči. Sotva však privrela viečka, zhrozila sa a skríkla:

— Joj, zlaté hodinky!

Čo keď ich ukradli, keď ich prepil, alebo stratil opitý. Ó ty najsvätejší, dobrotivý Bože, daj, aby som ich našla!... Kiež by sa bol pretrhol krk tomu, kto vynašiel sobotňajší večer.

Vo svojom rozčulení škrtá smradľavé zápalky po stene jednu po druhej, dokiaľ nevzplanie lampa a so šedivými vlasmi od hrôzy vstávajúcimi posvieti na svojho manžela, ako keby diabol skúmal jeho svedomie.

— Chvála pánu Bohu! — a z vrecka vesty vytiahne zlaté hodinky. — Tak ich skryjem, že ich viac v živote nedostane!

To si však žena len myslí, lebo ráno oprie Štetka kus rozbitého zrkadla o oblok a po obrade holenia prevedeného kusom kosy zavolá na ženu:

— Nože mi dones sviatočnú huňu, a zlaté hodinky!

Svitla pekná nedeľa. Prišiel modronohý úsvit, a sen so svojimi čudnými hračkami sa s chvatom poberal. I mačka s nohami boriacimi sa do snehu prišla po strechách domov. Žiadna zmena. Nikto sa nenarodil, nikto nezomrel. Len jednej dievočke primrzlo k obloku niekoľko kvetov. Namiesto tých objavia sa zajtra iné. I mráz sa zmeirnil.

Štetka odnesie svoje hodinky do kostola.

Po omši postaví sa na cmiteri pred kostolom medzi ostatných, ktorí stoja okolo farára a tiež chváli kázeň.

— Pekne ste to dali dovedla! Trvalo to celú hodinu. Pozerau som sa na hodinky!

Rechtor trúc si ruky, zmodralé pri organe, s úsmevom skúša, či sa u Štetku ujalo včerajšie poučenie.

— Koľko je u vás hodín, sused?

Štetka sa pozrie vďačne na rechtora, lebo teraz už môžu vidieť všetci, — nech im oči vytečú — že tie hodinky sú vzácnou vecou. No a nemôže sa ponosovať. Gazdovia čakajú s takou vážnosťou, dokiaľ ich pohodlne vyloví z vrecka vesty, ako keby boly na dajakom posvätnom obrade. Štetkova duša naplní sa veľkou pýchou, ale on to neukáže. Rozhliadne sa a dôstojne odchlopí blyšťajúci sa zlatý príchlop.

— Teraz, práve teraz — snaží sa o presnosť, ale náhle je v rozpakoch, začervenie sa, vzhliadne k nebu, skúma slnko, zlaté hodinky božie, hlas mu začína slabnúť. — Teraz, práve teraz... jedenásť hodín sedemdesiat minút... Sedemdesiat minút... — len keby tej prekliatej minútovej ručičky nebolo, ale on to rozluští, i keby diabol diabla žral! — Sedemdesiat minút... a ešte daco!

Rechtor so smiechom tľapká ho po pleci:

— Ostaňte vy len pri slnku, sused!

Štetka hanbiac sa, mrzute skryje hodinky.

— Že ja sa v tej minútovej ručičke večne musím mýliť...

Preložil: **Václav Vencl.**

JOZEF NYÍRŐ

IGNÁC DARÁNYI A HORNÉ UHORSKO

ČOSKORO 16 ROKOV TOMU, že zomrel Ignác Daránvi, bývalý minister zemedelstva, jeden z najväčších štátnikov v dobe rozkvetu Uhorska. Uctievame ho ako vynikajúceho organizátora uhorského poľnohospodárstva, najväčšieho agrárneho politika minulého storočia, najvýznačnejšieho napomáhateľa domáceho vedeckého bádania a jedného z najväčších dobrodincov ľudu. S vďačným srdcom sa rozpomenie na Ignáca Daránvího a na jeho pôsobenie aj ľud Horného Uhorska, hlavne Podkarpatskej Rusi, lebo bol z týchto štátnikov, ktorí nielen spozorovali problémy, biedu ľudu, ale vedeli aj mu zdarne napomôcť. Takouto úspešnou jeho iniciatívou bola — medzi inými — štátna podporná akcia na zlepšenie národohospodárskeho položenia Rusínmi obývanej podkarpatskej oblasti; táto akcia stala sa pamätnou zpočiatku ako rusínska akcia, potom ako akcia hôrnovidieckej ministerskej expozitúry. Stálym účinkovaním na mieste snažili sa zlepšiť hospodárske položenie hôrnovidieckeho ľudu.

Počiatok akcie siaha zpät na rok 1896, keď Uhorsko oslávilo svoje tisícročné jestvovanie a keď z príležitosti odhalenia pomníka, vystaveného na štátnej hranici v priesmyku Verecke, verejní činitelia rozhodli o hmotné a duchovné podporovanie hôrnovidieckeho ľudu. Július Firczák, vtedajší mukačevský diecézny biskup, sostavil a dodal vláde memorandum, v ktorom žiadal o podporovanie hôrnovidieckeho ľudu rusínskeho. Vláda sa žiadosti podujala a uznávala ju, a zorganizovaním poverila Ignáca Daránvího, ministra zemedelstva, ktorý svoju úlohu úspešne vykonal.

Obyvateľstvo, osídlené roztrúsene medzi úzkymi dolinami, pre nedostatok ciest a dopravných prostriedkov, žilo odlúčene od vyššej kultúry a od vzdelanejších spoluobčanov, malo málo škôl a skutočne bolo odkázané na zorganizované podporovanie. Nedostatok polí a pašienok, čo bolo následkom rozsiahleho viazaného statkového systému, ďalej aj dopravné ťažkosti jednak ochromovaly cieľuprimeraný vývoj chovu dobytka, jednak prekážaly, aby sa rozumové hospodárske vedomosti rozširovaly. Bolo len málo zdrojov zárobku, lebo rozsiahle lesné statky vtedy ešte pre malú cenu dreva, okrem pálenia uhlia a malého vykorisťovania dreva, neposkytovaly prácu. Bez návodov a možnosti speňaženia ani domáci priemysel sa nemohol rozvinúť medzi ľudom, ktorý sa zaoberal s roľníctvom a chovom dobytka. Tiež aj Kazári, ktorí sa začiatkom minulého storočia prisťahovali z Ruska a z Haliče, osadivši sa medzi hôrnovidieckymi Rusínmi, zotročili ich úžerníckymi obchodmi a tým, že skoro výlučne len oni mali v rukách povolenia výčapov; viedli sprostredkovací obchod medzi hôrnym vidiekom a dolnou zemou, tým viac prekážajúc stýkanie sa medzi obyvateľstvom oboch krajov a takto predišli tomu, aby tam sa nejaký

tamojší chudobný ľud, ktorého vládna akcia chcela podporovať a zachrániť. Jej účinné zaopatrenia boly nasledovné.

Hôrnovidiecka ministerská expozitúra v prvom rade zorganizovala **pozemkové prenájmy.** Okolití maloroľníci dostali do prenájmu 42.000 jutár pozemku, a to polia, lúky a poľany. Keďže však prenajatie je iba dočasným riešením, cieľom hôrnovidieckej akcie bolo, aby hôrnovidiecke obyvateľstvo mohlo čím viac pozemku si zakúpiť. Za doby účinkovania ministerskej expozitúry hôrnovidiecke obce s ďalekosiahlou štátnou podporou si nakupovaly 14.000 jutár, čo v značnej miere zmiernilo nedostatok pozemkov. Štátne podporovanie znamenalo poskytnutie bezúročných pôžičiek a peňažitú podporu na kupovanie pašienok. Okrem toho hôrnovidiecka akcia ujala sa aj veci **polian.** Nielen že ich udržiavala v dobrom stave, ale ich úrodnosť stupňovala a dala vystaviť salaše a maštale pre početný dobytok.

Vynikajúcu ulohu hrala hôrnovidiecka akcia aj na poli zveľadenia **chovu dobytka.** Stav koní na hôrnom vidieku bol veľmi malý. Obyvateľstvo s chovom koní sa vôbec nezaoberalo, hoci jeho skoro jediným zárobkovým zdrojom bolo povozníctvo. Preto pre napômáhanie chovu koní štát v Svaľave založil žrebčínec.

Avšak nielen chov koní začal rozkvitnúť, ale aj **chov rožného dobytka.** Pred 45 rokmi stav rožného dobytka na Rusínmi obývanej oblasti pozostával iba z drobných, zakrpatených kusov, ktoré sice dobre využily poľany, — lebo sa vyživily ako kozy —, ale ich výnos mlieka a mäsa nezodpovedal ani najskromnejším nárokom. Expozitúra zveľadenie stavu rožného dobytka začala innthallskými býkmi, dovážanými z Tirolska. Avšak aby skôr dosiahla cieľa, cez 5 rokov importovala už vyvinuté innthallské jalovice a rozdávala medzi hôrnovidieckymi gazdami za sľavenú cenu, na splátky, na úver. A keď po rokoch stav rožného dobytka sa zlepšil a aj telesne sa staly väčšími, expozitúra rozdávala montafuonské plemenníky taktiež za sľavenú cenu, ročne priemerne 200 kusov. Rozdávali takto viac tisíc importovaných jalovíc, ale aj iným spôsobom sa starali o zveľadenie chovu rožného dobytka, tak zaviedli **ochranné očkovanie** a udomácnili **mliekárske družstvá.**

Dôležité bolo taktiež aj zveľadenie **stavu ošípanej.** Tento stav sice všeobecne nebol zlý, ale iba odvtedy panuje jednotnosť, odkedy expozitúra rozdávala medzi obcami odborne vybrané plemenníky.

V stolici Máramarošskej, kde maloroľníci netrpeli nedostatkom pašienok, bol veľmi pekný chov oviec druhu „racka"; v stolici Berežskej a Užhorodskej však **chov oviec** bol na dosť nízkom stupni. Preto cez niekoľko rokov rozdávali so sľavou spolu 2000 plemenníc, okrem toho so štátnou podporou na verejné chovanie ešte 600 baranov.

Chov hydiny na hôrnom vidieku bol v dosť priaznivom stave, takže v tomto ohľade väčšia akcia nebola potrebná. Predsa ministerská expozitúra rozdávala so sľavou 2000 kusov rôznej plamennej hydiny. Povzniesla aj speňaženie vajcia, nakoľko zakladaním **družstiev na speňaženie vajcia** upravovala vykoristiaci obchod sprostredkovací

Keďže na hôrnom vidieku **včelárenie** je veľmi výnosné, preto expozitúra darovala včelársky výstroj 150 maloroľníkom, jednému

gazdovskému spolku a jednej hospodárskej škole. Umožnila okrem toho **kupovanie včelných rodín a speňaženie vosku a medu.** Vyslali aj viacerých včelárskych kočujúcich učiteľov, aby poučili včelárov. hospodársky a sociálny vývoj mohol začať. Za takých okolností žil

Hôrnovidiecka expozitúra v piihodných potokoch po oddieloch uložila 50.000 **plemenných rakov,** výsledok čoho čoskoro spozorovali na všetkých miestnych trhoch.

Expozitúra vykonala aj na poli zveľadenia zárobkových možností veľkú úlohu, lebo rozvíjala **domáci priemysel** a zorganizovala **prostredkovanie robotníkov.**

Ľud Rusínmi obývaného hôrneho vidieku zaoberal sa skoro výlučne s poľnohospodárstvom a chovom dobytka. Keďže však polia boly len málo úrodné, zima je ale dlhá a gazdu prinúti na nečinnosť, ľud je odkázaný na prevádzanie nejakého domáceho priemyslu. Takto maloroľnícke rodiny môžu aj v zime zarábať a ani pri menšom letnom zárobku nemusia sa zadĺžiť.

Hôrnovidiecka expozitúra s veľkou horlivosťou sa usilovala o udomácnenie rôznych druhov domáceho priemyslu, takže až po prvú svetovú vojnu viac ako 100 družstiev poskytlo dôchodok a zimnú prácu skoro 6000 odborne vzdelaným robotníkom domáceho priemyslu. Jednotlivé druhy domáceho priemyslu boly udomácnené na kurzoch, usporiadaných hôrnovidieckou expozitúrou. Na týchto **kurzoch** ľud sa naučil spracovaniu rohože, drevorezbárstvu, pleteniu metiél, zhotoveniu obručí, tkaniu vlny, pleteniu čipiek a zhotoveniu hračiek, ako aj zbieraniu liečivých rastlín, čo poskytlo dobrý vedľajší zárobok aj osobám, ktoré sú neschopné ťažšej práce.

Dôležitú úlohu hrala hôrnovidiecka expozitúra aj na poli **prostredkovania robotníkov.** Hôrny vidiek, nedostatkom polí, mal pracovných síl v nadbytočnom počte, ktorých domáce hospodárenie aj v lete mohlo postrádať, avšak dotyční odkázaní boli, aby svoju zimnú výživu si zaopatrili letnou prácou. Z tohoto cieľa hôrnovidiecka expozitúra najala postupne vo väčšom a väčšom počte poľnohospodárskych robotníkov, čiastočne na štátne statky, čiastočne do dolnozemských súkromných panstiev, čiastočne na šesťmesačnú prácu, čiastočne ako záložných robotníkov na žatvu. Okrem toho hôrnovidiecky ľud chodieval aj žať na dolný vidiek, aby takto si zaopatril na zimu potrebnú pšenicu. Odinakiaľ a iným spôsobom na hôrny vidiek sa pšenica nedostala. Úzke spojenie sa vyvíjalo takto medzi obyvateľstvom hôrneho a dolneho vidieku, takže prví právom považovali Maďarmi obývanú dolnú zem za svoju komoru potravín.

Na zlepšenie spôsobu hospodárenia s úspechom sa zaoberala akcia aj s rozširovaním hospodárskych vedomostí. Usporiadala **hospodárske kurzy,** zimné hospodárske prednášky pre ľud, ďalej študijné cesty. Veľmi dobre sa osvedčily ľudové vzorné hospodárstva, ktoré slúžily gazdom za príklad. Na hôrnom vidieku bolo 17 ľudových vzorných hospodárstiev a okrem toho teoretické a praktické rady o modernom hospodárení dávala hospodárska škola svaľavská a mliekárstvo vo Verecke.

K zlepšeniu starého spôsobu hospodárenia potrebné bolo aj to, aby dobrými semenami občerstvili pestovanie celého vidieku, ďalej aby udomácnili doteraz ešte nepestované rastliny, obzvlášť rôzne druhy krmoviny. Veľkú úlohu hrala medzi nimi ďatelina, pestovanie ktorej sa zdesaťnásobilo.

Najdôležitejšou oporou hôrnovidieckeho hospodárenia sú v dobrom stave zachované lúky a pašienky. Tieto však na hôrnom vidieku boly dosť zanedbané, takže ministerská expozitúra musela energicky zakročiť. Uviedla primeraným zadelením čistenie pašienok a lúk, odvodnenie, hnojenie, polievanie ap., vôbec v základoch musela zreformovať lúkové a pašienkové hospodárenie celého vidieka.

Expozitúra nezanedbávala ani **ovocinárstvo.** Založila štepnice, rozdávala štepy, zorganizovala **speňaženie ovocia,** ďalej dávala gazdom k dispozícii prenosné prístroje na pálenie liehu.

Máme ešte pripomenúť jednu, z hľadiska hospodárenia veľmi dôležitú otázku: **otázku úveru.** Táto bola na hôrnom vidieku v najzanedbanejšom stave. Pre spletené pomery nájomný pozemok nebol úveruschopný a zadĺžené maloroľníctvo takto lacný pozemkový úver dostať nemohlo, a pri použití osobného úveru — i keď sa obrátilo na vidiecke peňažné ústavy — pre nevyhnuteľné sprostredkovanie dostalo sa najprefikanejším spôsobom do pazúrov úžerníkov. Preto zorganizovala hôrnovidiecka expozitúra sieť úverných družstiev.

Táto sieť bola silnou spojkou medzi hôrnym vidiekom a Krajinským Ústredným Úverným Družstvom v Budapešti. Úverné družstvá maly veľký podiel na znížení úžerníctva a na to odkázaným maloroľníkom poskytly nielen osobný úver, ale aj výhodné anuitné pôžičky. Pre zrušenie úžerníctva s tovarom, ďalej pre zásobovanie hôrnovidieckeho obyvateľstva s akostným tovarom za výhodnú cenu expozitúra zorganizovala aj sieť skladov s troma ústrediami a s početnými odbočkami. Obrat previedlo ústredie družstva Hangya.

Hôrnovidiecka akcia, zorganizovaná Ignácom Daránym, dosiahla — ako sme videli — veľmi skvelých výsledkov. Následkom pôsobenia hôrnovidieckej ministerskej expozitúry aj **cesty** sa napravaly a k stoličným sídlom skoro všade viedly dobré cesty.

Z toho všetkého vysvitne, že uhorský štát s láskou a s porozumením napomáhal rusínskemu ľudu a nešetril ani peniazmi, ani prácou, prichystajúc pôdu na to, aby táto čiastka krajiny, ako doplňujúca a organická čiastka maďarskej nížiny, rozkvitla, aby na nej veľkolepý priemysel sa mohol rozvinúť a takto tento ľud sa stal šťastným a spokojným bez toho, že by jeho národné alebo náboženské cítenie čo najmenšie utrpelo.

Že úmysel štátu toho času dosiahol svojho cieľa s takým skvelým úspechom, bolo to zväčša zásluhou **Ignáca Darányiho,** ktorý cieľavedome a obozretne zorganizoval hôrnovidiecku akciu, takže ešte aj dnes mnohí pamätajú na jej výsledky, avšak s vďakou spomínajú aj jeho, ktorému možno ďakovať za rozkvet hôrnovidieckeho poľnohospodárskeho života pred prvou svetovou vojnou.

LADISLAV HÉVEY

LITERATÚRA

FEKETE NAGY ANTAL: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. IV. kötet, Trencsén vármegye.* (Budapest, MTA. 1941. 415 l., egy térképpel.) — Historický zemepis Uhorska v dobe Hunyadiovcov. IV. sv. Trenčianska župa. (Budapest, Maďarská Vedecká Akademia. 1941. 415 str., s jednou mapou.)

Tento cyklus vydáva, ako pokračovanie v diele gr. J. Telekiho a Dezidera Csánkiho, Historické oddelenie Maďarskej Vedeckej Akadémie za redakcie Imricha Lukinicha. Od prvej svetovej vojny, ale zvlášť dnes, sú neoceniteľné takéto historicko-dejepisné diela. Dôležitosť tohto diela zväčšuje aj to, že ide v ňom o najzápadnejšej, pohraničnej stolici na severozápade ríše Sv. Štefana.

Územný vývoj trenčianskeho hradného županstva silne určovaly prírodné dejatele, povrch kraja, horo-, vodopis, zvlášť údolie na severe úzkej, k juhu, pravda, rozširujúcej sa rieky Váhu. Len južná časť údolia rieky a od nej na východ sa rozprestierajúca kotlina boly príhodné zamestnaniu Uhrov. Ale vzhľadom na to, že župa bola pohraničná, z vojenského hľadiska ju skoro obsadili. Obsadenie, pre spomenuté zemepisné príčiny, sa dialo od juhu k severu zčiastky v údolí Váhu a zčiastky pozdĺž údolia Bebravy, čiže takzvaného bánovského údolia.

Toto územie do zaujatia vlasti bolo častou moravsko-slovanskej ríše a pri zaujatí vlasti ho obývali, v roztrúsených osadách bývajúci, Slovania. Na zaujatie tejto župy presné údaje nemáme. Kniezsa vo svojom diele: Magyarország népei a XI. században — Národy Uhorska v XI. stor., vychádzajúc z nitrianskej pažiteľnej čiary (gyepüvonal), kladie obsadenie tejto stolice na XII. storočie. Pôvodca tohto diela opravuje túto mienku a skoro na desaťročia ustaľuje novým osvetlením severozápadnej organizácie pohraničnej stráže a použitím miestnych mien.

Podľa neho ani v údolí Nitry, ani v údolí Váhu nebolo pažiteľného systému (gyepürendszer). Obrana spočívala na pásme hradov a strážnych osád, ťahajúcich sa pozdĺž riek. Nie je to neznáma vec u tureckých národov, veď vojenským aj administračným strediskom bol všadiaľ hrad.

Hoci roztrúsene, predsa skoro sa zjavujú aj tu hrady. Najjužnejší je Bo iondóc, neskorši Beckov, ale najstarší, stredisko župy, je Trenčín. Obidva spomína už Anonymus. Spomínajú ich už i obidve zoborské listiny. Z týchto zvlášť donačné údaje listiny z roku 1113 svedčia, že obsadenie sa sprevádzalo už v desaťročiach, nasledujúcich po smrti Sv. Štefana.

Toto vzmáhanie sa s veľkými krokmi nasleduje v XII. stor., ako to dosvedčuje doklad, pochádzajúci z roku 1193 (Dubnica, Kamenicsán, Predmér, Szulyó, Rohács a v údolí Rajca Rájec) a okolo r. 1208 vzniklý doklad (Szucsa, Bolesó, Hricsó, Zsolna, Banova).

Najdôležitejšie sú Rajec, Hricsó, Banova, Zsolna, lebo podľa tých, okrem údolia Váhu a Banovskej kotliny, aj rajecké údolie bolo obsadenou oblasťou, totiž na koniec XII. stor. Uhri zaujali už celé územie župy.

Hrady hradného pásma, ako dôležité pevnosti, boly dlho v rukách kráľa a tak na ich spomínanie v listinách bolo málo príležitosti. Po vyše spomenutých: Bolondóc, Trencsén, Hricsó, Zsolna, Banova, Rajec, spomínajú sa Lednice, kasovské panstvo a v dobe Matúša Čáka Leva-Illava, Oroszlánkö (Vršatec), Beszterce, Budatin, Sztrecsén. Varin a v roku 1384 Óvár (Starý hrad).

Verejnosprávna organizácia župy Trenčianskej od zjavenia sa do XIV. storočia, je jednotná. V tomto čase Trenčín je výlučné stredisko. V XIII.

stor. však vojenčiaca poddaná vrstva hradu postúpi do radu šľachtického a tá, keďže jej zeme sa staly dedičnými, vylúčila sa z hradného panstva. Aj iné panstvá hradu sa začínajú prechádzať do rúk zemianskych. Tieto dve okolnosti, ako i to, že pozdĺžne sa rozprestierajúca župa za čias Matúša Čáka sa dostane do nebezpečného položenia, naruší výlučnosť trenčianskeho hradu a začína sa vyvíjať viac samostatných verejnosprávnych jednotiek. Prv Varín, potom Beszterce sa stane sídlom. Župu bystrickú spomínajú naposledy r. 1430. Po zmene pomerov sa dostáva celá oblasť zasa pod právomoc trenčianskeho župana.

Územia trenčianskeho hradu ináč stále ubúdalo v prospech novobudovaných hradov. V XIII. stor. scvrklo aj preto, že na južných častiach celé dediny sa staly dedičnými majetkami hradného poddanstva. Sám Trenčín je roku 1302 v rukách Matúša Čáka, roku 1357 Juraja Bebeka ,potom kráľovien a od 1493 vonkoncom Zápoľských.

Župa teda, keďže po zaujatí vlasti sa stala majetkom Uhrov, jednotne sa dostala do rúk kráľovských. Neskoršie sice sa drobila, predsa kráľ bol jej najväčším majiteľom do konca XV. stor. Roku 1496, keď kráľ trenčiansky hrad daroval Zápoľskému, celkom prestal byť trenčianskym majiteľom.

Veľmi je zaujímavý vývoj trenčianskeho drobného zemianstva. Počal sa už v XIII. stor., v dobe veľkých spoločenských zmien. Vodcovská vrstva vojenčiaceho hradného poddanstva urobila svoje zeme dedičným a svoje osoby nezávislými na hrade a tak prirodzene vstúpila do radu šľachtického. Nariadením aj kráľ ich podvihoval do radu šľachtického. Následkom tohto večného vývoja vznikaly zemianske dediny a tak sa počal rozklad hradnej organizácie. Posledného hradného poddaného spomínajú v Suľove r. 1336. Drobné zemianstvo sa vyvívajo hlavne v južnej časti župy od Bolondóca k Bystrici a v Bánovskej doline. Na severe je zriedkavejšie a neskoršie, v XIV. a XV. stor. vzniklé.

Osud trenčianskych typických drobnozemianskych dedín bol silne vyložený vlnobitiu hospodárskeho života. Následkom silného rozmnožovania sa majetok veľmi drobil a preto sa dostaly do radov drobnozemianskych. Z prastarých trenčianskych rodín len niekoľkým prialo šťastie, že sa dostaly medzi majiteľov hradu. (Szlopnai, Leszkóczy, Hatnai, Podmanicky, Szunyogh.) Väčší je počet tých, ktoré sa dostaly medzi stredo-zemanov.

Nedostatok drobného zemianstva v severnej časti župy sa vysvetľuje tým, že tamojšie hrady, ešte pred spoločenskými zmenami XIII. storočia, dostaly sa do rúk súkromných a to prekazilo vývoj hradného poddanstva v šľachtu.

Reťaz drobnozemianskych dedín je zvláštnosťou južnej časti župy. Počet šľachticov sa rozmnožoval ešte, zvlášť medzi väčšími zemanmi, skrze donáciu alebo príbuzenstvo sem sa dostavivšími zemanmi. Ale načim spomenúť ešte jeden druh, prediálne zemianstvo trenčianskej šľachty.

Ako sme už vyššie načrtli, vo veľkej spoločenskej zmene XIII. stor., v hrade úrad zastávajúci bez kráľovskej milosti a podvihnutia sa stali šľachticmi. Ostatná časť hradných prvkov alebo klesla do poddanstva, alebo aj pod mocou súkromného zemana si zachovala výsadnejšie postavenie, konala vojenskú službu na hrade a preto do úžitku dané zeme neskoršie aj oni urobila dedičnými v rodine. Týchto volali prediálnymi, tak na kráľovských, ako i na súkromných panstvách.

Ich počet v Trenčianskej župe je veľký, následkom pohraničného položenia a nedostatkom pažiťného systému, pre hradné pásmo pohraničnej obrany. Obranná povinnosť bola totiž i v súkromných panstvách. Za to dostali de-

dičné majetky, preto i skoro onemajetnelo drobné zemianstvo rado prijímalo vojenskú službu.

Prediálov zpočiatku ani za zemanov nemali, ani kráľ ich nechcel nimi urobiť. Ale pre ich dedičné majetky, podobné zemianskym, ako i pre majetok službu konajúcich šľachticov, skoro sa na nich dívali ako na zemanov a tak sa dostali aj do ich radov.

V Trenčianskej hojne sa nachádzajúca súkromnopanská ustanovizeň spočívala na vyše spomenutej osobnej feudálnej službe. Jej zvláštnosťou bolo, že vernosť patrila hradnému panstvu, ako právnej osobe a nie majiteľovi. Tak prediálovia kráľovského hradu patrili hradu, potom hradnému županovi a len tak kráľovi. Postupná, reťazová feudálnosť nachádza sa teda v Uhorsku v údolí Váhu.

Zaľudnenie župy novšie sa dialo i pomocou šoltýsov. Ale to sa tu nevyvinulo tak určite, ako inde. Príčinou toho bolo, že osádzatelia boli nemeckej a osadníci slovanskej národnosti. Aj tunajšie šoltýsstvo má miestny, zvláštny vývoj v ohľade právom a spoločenskom. Jednotliví šoltýsovia dostali dedičné majetky a práva, skrze ktoré sa stali zemanmi, ako prediálovia.

Mala tu majetky aj cirkev. Prv značné, neskoršie menej značné. Nitrianske biskupstvo a zoborské benediktínske opátstvo boly tu majiteľmi.

Trenčianska stolica bola teda obývaná v dobe zaujatia vlasti Slovanmi, ale šírením sa Uhrov, organizovním štátnej vrchnosti a verejnosprávy aj Uhri tvorili osady. Že Uhri konali pohranično-strážnu službu už na prvopočiatku, ukazujú trenčianske maďarské mená miestne, honov a rodinné. Zvlášť tie miestne mená, v ktorých v slovenskom jazyku je z g vzniklé h a ktoré sa užívaly do stredoveku. Nie sú menej dôležité ani trenčianske mená honov, ktoré, ako miestne a rodinné mená, až po Žilinu sa nachádzajú do konca stredoveku.

Ako vidno i z tejto krátkej recenzie, pôvodca v mene Akadémie dôstojnou objektivitou spracoval historický vývoj takej župy ríše Sv. Štefana, ktorá od prvej svetovej vojny nepatrí k Maďarsku. Tým väčšou je to zásluhou pôvodcovou a Akadémie, lebo málo je prác z podobného okruhu. Avšak bolo by želateľné historicko-zemepisné, populačné spracovanie všetkých pohraničných území, aby sme pravde zodpovedne, čistými okuliarmi videli svoju krajinu. Len takáto práca môže priniesť pokojné ovzdušie, v ktorom ako bratia môžeme potom žiť.

Dr. ŠTEFAN SIPOS

BORSODY ISTVÁN: **Beneš.** (Budapest, Athenaeum, 1943, 239 str.)

Autor, ktorý je nadaným budapeštianskym novinárom, napísal aktuálnu knihu o Benešovi, o tomto prototypu politického otravovateľa v XX. storočí. — Dielo má dennú aktualitu, veď ten, o kom hovorí, dnes — práve ako pred 20—30 rokmi — je znova prvým verejným nepriateľom všetkých národov v Strednej Europe. Beneš na strane nepriateľov zase sem-tam intriguje, denuncuje, paktuje, plány snuje, zhotovuje teórie a chce to isté, čo pred štvrťstoročím: po spravodlivom mieri a slobode túžiacu Strednú Europu preformovať silou-mocou na neprirodzený obraz českého imperializmu. Kniha Borsodyho charakterizuje však nielen tohoto dnešného Beneša, propagandistu a počítajúceho na nový Trianon a Versailles, ale práve tak kritizujúcimi očami sleduje život Beneša — emigranta, agitátora, organizátora štátu, diplomata a padlej hlavy štátu. Preto dielo pri dennej aktualite má aj trvanlivý význam a hodnotu. Autor pri charakterizovaní politickej osobnosti Beneša vo veľkých rysoch nakreslí aj posledné tri desaťročia politických dejín Strednej Europy.

Borsody začína svoju knihu charakterizovaním Masaryka a Beneša. Jeho zá-

kladnou tézou je, že Československá republika, ten neprirodzený, umelý štátny útvar, mohla ďakovať za svoje jestvovanie iba osobnej šikovnosti a usilovnosti Masarykovej a Benešovej. — Charakterizuje české spoločenstvo pred prvou svetovou vojnou, ktorého svojráznymi „výkvetmi" sú Masaryk a Beneš. Podrobne nás oboznamuje s touto bezprikladne húževnatou, medzi mravnosti nepoznajúcou a nemilosrdne cieľavedomou podkopnou prácou propagačnou, ktorú na zničenie Monarchie, okyptenie Uhorska a utvorenie Československa rozvinuli za prvej svetovej vojny Beneš v Paríži, Masaryk v Londýne a v Amerike. Borsody na nejednom mieste svojho diela prísne odsúdi túto nenávisti plnú podkopnú prácu, pritom však s chladnou objektívnosťou uzná aj jednostranné schopnosti Benešové. Hovorí, že Beneš je bezpochyby jedným z najväčších pracovníkov modernej propagandy.

V tretej kapitole knihy píše o osudove významnej činnosti Beneša na mierových vyjednávaniach. Tu sa ukázal v plnej miere jeho bezúzdny šovinizmus, slepá nenávisť a nesmierna sebeckosť opovrhujúca europskou solidaritou. — Autor stručne hovorí o 11 memorandách, ktoré Beneš dodal na mierovú konferenciu. Tieto sú písomnými dôkazmi nehanobného víťazstva lži, zvodu, svätuškárskeho pretvárania sa a nestydaného vydieračstva. Súčasne jasne vysvetľuje autor národnostnú politiku Benešovú a charakterizuje už dedičné vady Československa (malá Austria — s vadami Monarchie, ale bez jej prednosti, ap.) a základné mýlky povojnovej českej „štátotvornej" politiky.

Veľmi zaujímavou je kapitola, v ktorej píše o boji Beneša — ministra zahraničia — proti bezvojnovému revizionizmu. Tu nájdeme aj výklad toho, prečo bola zahraničná politika Beneša vždy súbežná s francúzskou. Paríž bol najsilnejšou oporou Prahy. Statické zmeravelosť francúzskej zahraničnej politiky, jej nevraživá pomstychtivosť, zaťatý a slepý antirevizionizmus, jej krčovitý formalizmus k Spoločnosti Národov, naivná túha po kolektívnej istote: to bolo „ideálnym" ovzduším pre zahraničnú politiku Beneša. Pritom spojenie Prahy a Paríža bolo najväčším brzditeľom europského smierenia. Toto spojenie zabránilo europskému smiereniu, predsa — ba práve preto — nebolo absolútnym základom ani československej „istoty". Beneš i pri zdanlivých svojich veľkých diplomatických úspechoch sa stále obával o budúcnosť. Obavy mu nedaly pokoja a preto vynútil tzv. garančné smluvy a uznanie Sovietu a Spoločnosti Národov. Borsody s úprimnosťou zažitých udalostí, — ale súčasne s ich dodatočnou kritikou — charakterizuje túto spletilú, mnohostrannú činnosť, ktorou sa Beneš snažil za každú cenu vyvážiť západoeuropské sympatie pri bezvojnovom revizionizmu a osudové následky nemeckého obrodenia. Zabezpečenie „istoty" nútilo Beneša uzavrieť smluvu so Sovietom o vzájomnom poskytnutí pomoci. Autor dobre vystihol, že Beneš musel opustiť reálnu politiku zahraničnú a osud svojej krajiny spojiť s osudom zemepisne ďalekých krajín, Francúzska a Sov. Ruska. Medzitým bezprostrední susedia boli všetci nepriatelia Československa. Borsody oboznámi nás aj so súčasnými českými kritikmi Benešovej zahraničnej politiky. Potom charakterizuje českú politiku, ktorá voči Maďarom a Maďarsku bola vždy nemilosrdne zlomyseľná.

V piatej kapitole dramaticky nám opisuje koniec českej neodvislosti a pád Benešovej politickej sústavy. Autor bol čiastočne očitým svedkom týchto udalostí v Prahe a tak vycítiť úprimnosť osobných zážitkov. V nasledujúcich dvoch dlhých kapitolách dôkladne sa zaoberá s druhou emigráciou Beneša. Sústavne nás oboznámi s propagandou a inou činnosťou, čo Beneš od r. 1939. až po tento rok vykonal. Je zaujímavé,

ako sa rozvíjal pomer medzi emigrovanými Čechmi a Poliakmi, Čechmi a Slovákmi, ďalej medzi Benešom a pred Hitlerom utekaným stredoeuropským Židovstvom. Najaktuálnejšia je pravda to, čo autor píše na posledných listoch o novom „stredoeuropskom konfederačnom" pláne Benešovom a jeho stykoch a priateľstve so Sovjetom. Najväčšou cenou Borsodyho diela je: vyzve pozornosť maďarskej a stredoeuropskej verejnosti, že cieľom Benešovým dnes je to isté, čo pred štvrťstoročím: porušiť mier medzi stredoeuropskými národmi a tak rozdeliť ich na také čiastky, aby pomery medzi jednotlivými čiastkami čo najlepšie zodpovedaly cieľom českého imperializmu.

Autor svojím dielom v značnej miere prispel k objasneniu časových otázok, ktoré majú zaujímať širokú maďarskú verejnosť. Zbytočné bolo však zdôrazniť prílišnú objektivitu, že autor kritizoval Beneša nie z osobných, ale len zo zásadných príčin. Podľa našej mienky Beneš je takým zúrivým, nebezpečným nepriateľom Maďarstva, že máme všetky práva, aby sme ho osobne kritizovali o odsúdili bez toho, že by sme čo najmenšie ukrivdili objektivnosti.

GEJZA FORGÁCS

—

PFEIFFER MIKLÓS dr.: **A katolikus egyház és a hazai nemzetiségek. (Katolícka cirkev a domáce národnosti.)** Budapest. 1942, Láthatár, 39 str.

Brošúrka je vlastne zvláštny odtlačok z 10. čísla roč. X. časopisu Láthatár a obsahuje prednášku, ktorú autor držal vlani na debrecínskej Letnej Univerzite. S radosťou vítame, že prednáška vyšla v tlači aj osobitne, lebo obsahuje také poučenia, ktorých si každý z nás má povšimnúť.

Autor vo svojom stručnom, jadrnom, objektívnom rozbore vytýčil si za cieľ poukázať na zásady, podľa ktorých sa má zaobchádzať s národnosťami. Na konci diela to shrňuje v piatich bodoch. Tieto sú doslovne nasledujúce: I. Svoju štátnosť a svoj národ musíme si obrániť proti všetkým, otvoreným alebo zahaleným útokom. Najbezpečnejšou podmienkou, základom a prostriedkom toho je: na poli hospodárskom a duchovnom rovnako kvitnúca početná a s roka na rok rástajúca široká maďarská vrstva ľudová. Posilniť maďarský národ a maďarskú štátnosť bez tejto nie je možné ani ináč čo najmúdrejšími myšlienkami a zaopatreniami. II. Čím viac sa podarí štátu ďalekosiahlymi sociálnymi a inými nariadeniami a — zdôrazňujeme — zaobchádzaním v sociálnom duchu — zabezpečiť všeobecné dobro, hmotné a duchovné dobro najširších vrstiev a ľudské váženia, tým viac si budú vážiť tento štát ľudia inej národnosti tu a za hranicami, — tým menej príčin alebo zámienok budú mať na útočenie alebo na nespokojnosť. III. Politika „pichania" je aj v národnostnom ohľade čo najhoršia politika. IV. Len dobrým slovom, láskou môžeme si získať priazeň a dobrú vôľu národností. V. Krátkozrakosť, nepochopenie duševného života iných, nedostatok veľkoleposti a predvídavosti v národnostnom ohľade často viac škodí, ako zanedbávanie povinnosti, alebo aj vedomá zlomyseľnosť. VI. Spomenutých 5 bodov nie každý osobitne, ale všetky úzko spojené majú byť uskutočnené.

Avšak pri takomto stručnom ustálení praktického cieľa veľkou hodnotou diela je aj onen zásadný základ, na ktorom je vybudovaná konečná konklúzia. Autor v základoch poukazuje na učenie kresťanstva, zvlášť cirkvi katolíckej na poli národnom a jazykovom: na silu kresťanskej lásky, ktorá sa vzťahuje na každého a na všetko; potom s dôkladnými vedomosťami kreslí dejiny katolíckej národnostnej politiky v Uhorsku — osobitne líčiac tri doby vývoja: dobu pred Trianonom, účinok Trianona a dobu dvadsaťročného obsadenia, a konečne dnešnú situáciu.

LADISLAV SZIKLAY

OK

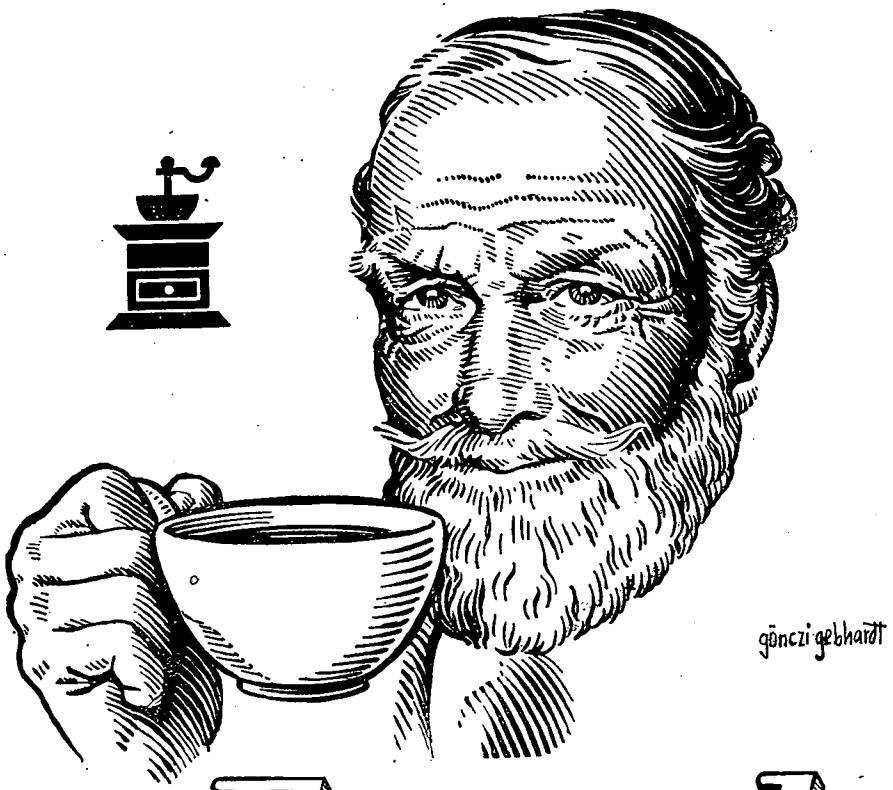

Franck

POLEDNIAK KÁROLY, KASSA

Külön autó- és traktor-javító osztály

GÉPGYÁR ÉS VASÖNTÖDE
MALOMÉPÍTÉSZET

Külön henger- és tengely-köszörülő osztály

KASSAI TAKARÉKEGYLET

MINT SZÖVETKEZET

KASSA
FŐ-UTCA 57. SZÁM

TÁVBESZÉLŐSZÁM: 34-53

VITÉZ SÁNDOR

könyv-, papír-, zeneműés irószer-kereskedő

Irodalmi és tudományos művek nagy raktára

KASSA, FŐ-UTCA 75. SZ.
TELEFON: 27-46 - ALAPÍTVA: 885

Tegye életét kellemessé és hasznossá!

Necsak világítson villannyal, de a házi munkák elvégzésénél is vegye igénybe a villamos energiát, vagy gázt, mely célra **rendkívüli előnyös egységárakat biztosítunk.**

Villamostűzhelyen, villamosfőzőn, gáztűzhelyen, gázfőzőn
könnyű takarékosan főzni, sütni.

Villamos vasaló mindent szépen és jól vasal. - **Villamos-, vagy gáz-hűtőszekrény** frissen tart, hűt és jeget ad.

Látogassa meg
FŐ-UTCA 94. SZ. ALATTI
bemutató mintatermeinket
(teleton 29-58)
Felszólamlásait ugyanott elintézheti.
Kassa sz. kir. város közművei

FELVIDÉKI RUM- ÉS LIKŐR-KÉSZÍTŐ ÜZEM

KASSA
HORTHY MIKLÓS-TÉR 20

BOCSKAY GARAGE

LIPTÁK LÁSZLÓ mérnök
GÉPJÁRÓMŰ JAVÍTÓ ÜZEME

Teljes nagyjavítást, fényezést szakszerűen végzünk
SERVICE ÁLLOMÁS

KASSA, BOCSKAY-KÖRÚT 16 - TÁVBESZÉLŐSZÁM: 25-81

MENZEL K. C.

TELEFON: 29-41

ASZFALT- ÉS FEDÉLLEMEZ-GYÁR

KASSA, VÁGÓHÍD-U. 8.

GYÁRT: Aszfalt- és kátrányszigetelő-lemezeket, különféle aszfalt- és kátránytermékeket.
KIVITELEZ: Tető-, híd-, pinceszigeteléseket, aszfaltozásokat.
A kassai városi aszfaltozásokat évek óta végzi.

Fleischer és Schirger

vasnagykereskedés

Kassa

LESZÁMITOLÓ BANK

MAGYAR LESZÁMÍTOLÓ- ÉS PÉNZVÁLTÓ-BANK
KASSAI FIÓKJA
KASSA, FŐ-UTCA 53 - TÁVBESZÉLŐ: 30-60, 30-61

IMPERIÁL NAGYSZÁLLODA ÉTTEREM KÁVÉHÁZ BAR

KASSA, KOSSUTH LAJOS-U. 16 - TELEFON: 28-92, 28-93

HAMKÓ MIKLÓS

fűszer-, csemege-, bor- és ásványvízkereskedés

KASSA
FŐ-UTCA 81 - TELEFON: 34-26

KASSAI IPARI HITELSZÖVETKEZET

MINT AZ O. K. H. TAGJA

ALAPÍTÁSI ÉV: 1909
TÁVBESZÉLŐ: 24-77

Laczkó Alajos KASSA, Szent István-körút 14. sz.

berendező-, műszaki-vállalat, vízvezeték, csatornázás, szivattyúberendezések, víz-, gőz- és lég-gyógyfürdők. Központi fűtések, melegvízkészítő berendezések és egyéb egészségügyi gépészeti berendezések. Kivitelezések, tervezések, karbantartások.

Telefon: 33-43

K. BENKŐ MÁRIA

KASSA, FŐ-UTCA 94. SZ.

Női és gyermek-divatüzlet
Női és gyermek-fehérneműek, harisnyák
Babi-kelengyék nagy választékban

Knuth K.

egészségügyi berendezések gyára
Budapest, VII., Garay-u. 10
Távbeszélő: 224-801, 228-036

Központi fűtések, víztisztító-berendezések, gőzmosódák, vízművek, stb.

ADRIÁNYI ÉS MARKÓ, KASSA

VASNAGYKERESKEDÉS
Fő-utca 1 - Távbeszélő: 27-40

SZÉNNAGYKERESKEDÉS
Kossuth Lajos-utca 21 - Távbeszélő: 26-79

Ma ugyan semmiféle textilárut
nem lehet korlátlan mennyiségben kapni,
háború után azonban ismét a régi

KEMÉNY GÉZA

KASSA·FŐ UCCA 32-34

árusítja majd a legjobb vásznat,
menyaszonyi kelengyét, szőnyeget stb.

Hriczu
FÉNYKÉPÉSZETI MŰTERME
FELVIDÉKI FOTO-RIPORT IRODA

Amatőr-munkák szakszerű kidolgozása

Kassa, Fő-u. 61. Telefon: 36-98

FELVIDÉKI NEVELŐ

A budapestvidéki, kassai, komáromi, miskolc és szatmárnémeti tankerület nevelésügyi közlönye.

Felelős szerkesztő: Dr. Sziklay Ferenc.

Megjelenik minden hó 25-én.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kassa, Éder-u. 5.
Telefon: 27-11. Előfizetési ára: évi 12·- pengő.
Tanároknak és tanítóknak egyéni megrendelés esetén évi 6·- pengő.

„Európa" nagyszálló
ÖSSZKOMFORT - HIDEG-MELEG FOLYÓVÍZ
ÉTTEREM - KÁVÉHÁZ
Kassa, Éder-utca 1.

Kassai Magnezitművek
KASSA

Felvidéki Kereskedelmi Bank R. T. Kassa
A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Leányintézete
Betéteket a legjobban gyümölcsöztet.
Kölcsönöket a legjutányosabban folyósít.
Foglalkozik a banküzlet minden ágával.
Telefonszámok: Kassa 22-33, 32-32 ● Táviratcím: Commerz Kassa

PAUSZ TIVADAR

Tulajdonos: SZAKMÁRY KÁROLY

Alapítva: 1833

Távbeszélő: 20-22 és 24-23

Üveg- és porcellánnagykereskedés. — Az ország legrégibb szaküzlete. Bel- és külföldi üveg- és porcellánkészletek, csillárok, díszműárutárgyak nagy választékban.

Központi iroda: KASSA, Fő-utca 19

Épületüvegezés.
Modern képkeretezés.
Portálüvegezés.

Fiókok:
I. Fő-u. 19 — Távbeszélő: 20-22
II. Fő-u. 11 — Távbeszélő: 28-24
III. Fő-u. 73 — Távbeszélő: 27-98

KASSAI TÜKÖRGYÁR ÉS ÜVEGCSISZOLDA

KASSA, Csermelyvölgyi-út 62

Tul.: SZAKMÁRY KÁROLY
Távbeszélő: 20-22 és 24-23

Gyárt: Közönséges és csiszolt tükröket, bútorüveget. Síküvegcsiszolás, facettálás. Régi tükrök szakszerű újraborítása.

SZAKMÁRY KÁROLY

HOLLÓHÁZAI KERÁMIAI GYÁR, Hollóháza

Központi eladási iroda:
KASSA, LUTHER-UTCA 4

Távbeszélő:
Kassa 20-22 és 24-23
Hollóháza 3

Majolika-, fayance-, kőedény- és kályhagyártás. Kőedény háztartási cikkek és díszműáruk gyártása. Speciális cobalt művészmázas díszműáruk.

EGYESÜLT FELSŐMAGYARORSZÁGI HITELBANK
ÉS
KASSAI TAKARÉKPÉNZTÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

(ÉRDEKKÖZÖSSÉGBEN
A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANKKAL)

KÖZPONT:
KASSA, Kossuth Lajos-utca 2 - Telefon: 20-75, 20-76, 20-77

VÁLTÓÜZLET:
KASSA, Fő-utca 36 - 32-52, 32-53

FIÓKOK:
BEREGSZÁSZ, LOSONC, MUNKÁCS, ROZSNYÓ, UNGVÁR

---

vitéz SZÉNÁSY BÉLA

papír- és írószerkereskedés, nyomdavállalat

BUDAPEST IV., FERENCIEK-TERE 9

⊙

Ízléses névjegyek és esküvői értesítők

⊙

Töltőtoll szaküzlet

⊙

Díszműáruk és ajándéktárgyak

EGYETEMI KÖNYVTÁR Folyóiratok SZEGED

TARTALOMJEGYZÉK:

Rácz Pál: A patkó (novella) --- 179
Mécs László: Versek --- 185
Nyíresi-Tichy Kálmán: Rozsnyói városképek --- 187
Zemplényi Imre: Nógrád—Hont k. a. i. e. vármegye szociális helyzetképe 195
Sziklay Ferenc: Versek --- 204
Hosszú Ferenc: Leltár (vers) --- 206
Kálmán Béla: Naszvad, Imely és Martos élete a népmozgalmi adatok tükrében 207
Tamás Lajos: Fekete, falusi éjtszaka --- 214
Bellyei László: Ébredés (Napló a prágai magyar diákok életéből) --- 215
Kotzián Katalin: A nap arca szántóföld (vers) --- 222
Milo Urban—Oláh József: Nem (novella) --- 223
Kerékgyártó Bertalan: Üreg gyárkémény .. (vers) --- 227
Kenessey Kálmán: Az ógyallai csillagvizsgáló története --- 228
Rainer Maria Rilke—Kassai Zoltán: Április (vers) --- 234
Ágoston Júlián: Tavaszi képek (versek) --- 235
Rainer Maria Rilke—Kassai Zoltán: Van egy vár (vers) --- 236
Hévey László: Darányi Ignác és a Felvidék --- 237
Szombathy Viktor: A vőlegény nem táncol (novella) --- 242
Rainer Maria Rilke—Kassai Zoltán: Komoly óra (vers) --- 250
Hosszú Ferenc: Valamiről dalolni kell (vers) --- 251
Kondor Imre: Könyvtári problémák Kassán --- 252
Ruttkay György: Táji művészek szövetkezete --- 257

Adattár:

Terbóts Gábor: Képzőművészeink kiállítása Budapesten --- 265
A „Kassai Irodalmi Társaság" alapítása --- 267
Scherer Lajos: Kármán József nagyatyja --- 269
Sztripszky Hiador: Kazinczy Ferenc ismeretlen levele 1828-ból --- 274
Gulyás József: Egy érdekes Kazinczy-emlék --- 276
Gulyás József: Kazinczy Gábor töredékes levele a pataki könyvtároshoz 276
Szabó Ernő: Részlet a sárospataki főiskolai kórus régi jegyzőkönyvéből --- 277

Könyvszemle:

Sziklay Ferenc: Felvidéki hozzászólás egy nagy magyar kultúrpolitikusról írt könyvhöz --- 278
Forgách Géza: Borsody Zoltán: Beneš --- 282
Bessenyei György, Csorba Zoltán, Dereáno István, Fekete Nagy Antal, Gál István, Gerlőtei Jenő, Helle Ferenc, Jócsik Lajos, Kerekes György, Kniezsa István, Mályusz Elemér, Pfeiffer Miklós, Reminiczky Károly, Szepesi N. Vilmos, Szitnyai Zoltán műveiről Semetkay József, Molnár Pál, Sipos István, Forgách Géza Jusztin, Vajda László, Csapláros István, Bellyei László, Sziklay Ferenc, Sziklay László, Vas Károly, Schmidt József, Mohr Gedeon és Orosz István --- 285

Beküldött könyvek --- 305

Folyóiratszemle --- 306

WIKO LITOCRAFIA
KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZET
PLAKÁTOK, PROSPEKTUSOK
ÜZLETI-KÖNYVEK, NAGYNYOMDA